

ABRAHAM VERGHESE

VRATA SUZA

Preveo s engleskoga
Predrag Raos

Naslov izvornika
Abraham Verghese
Cutting for stone

Copyright © 2009 by Abraham Verghese

Georgeu i Mariam Verghese
Scribere jussit amor

I zato što ljubim ovaj život
Znam da i smrt ljubiti trebam.

Dijete krikne kad
S desne dojke majka
Ga makne, da već drugog časa
U lijevoj nađe
Utjehu svoju.
Rabindranath Tagore,

Gitanjali

PROLOG

Dolazak

Poslije osam mjeseci provedenih u tami majčine utrobe, moj brat Shiva i ja došli smo na svijet u kasno popodne dvanaestog rujna ljeta Gospodnjega 1954. Zrak smo prvi put udahnuli na visini od dvije i pol tisuće metara, rijetki zrak Addis Abebe, prijestolnice Etiopije.

Čudo se našeg rođenja dogodilo u Operacijskoj dvorani 3 bolnice Missing, dakle u prostoriji u kojoj je naša majka, sestra Mary Joseph Praise, provodila većinu svog radnog vremena i u kojoj se osjećala najispunjenija.

Kad su tog rujanskog jutra našu majku, redovnicu reda karmelićanki iz madraske diocese, neočekivano uhvatili trudovi, upravo su bile prestale velike etiopske kiše i njihov je romon po valovitim limenim krovovima Missinga naglo prestao kao brbljavac prekinut usred rečenice. A u toj tišini, preko noći su procvali cvjetovi *meskela* i zlatom prekrili padine Addis Abebe. Na livadama oko Missinga šaš je dobio rat protiv blata i blistavi se sag sad stiraio sve do popločanog praga bolnice, nudeći obećanje nečeg opipljivijeg od kriketa, kroketa i badmintona.

Missing se dizao na bujnoj uzvišici kao nepravilni grozd obijeljenih prizemnica i katnica, a koje su stvarale dojam da ih je iz zemlje diglo isto ono geološko previranje koje je stvorilo i gorje Entoto. Zgrade su poput opkopa opasivale koritaste cvjetne lijehe napajane iz oluka pod krovovima. Zidove su osvojile ruže časne majke Hirst, a grimizni je cvat uokvirivao sve prozore i penjao se do krova. Ilovasto je tlo bilo tako plodno da nas je Časna Majka — taj mudri i pametni vođa bolnice Missing — upozoravala da po njemu ne smijemo hodati bos, jer bi nam na nogama mogli niknuti novi prsti.

Od glavnih bolničkih zgrada poput žbica kotača širilo se pet staza okruženih do ramena visokim grmljem, vodeći do pet bungalova pod slamnatim krovom, gotovo posve skrivenih stablima, živicama, divljim eukaliptusima i borovima. Iza toga je stajala želja Časne Majke da u Missingu stvori arboretum ili kutak Kensington Gardensa (gdje se, prije

nego što je došla u Afriku, voljela šetati još kao mlada redovnica), ili pak Edena prije čovjekova pada.

Missing je u stvari bila *misijaska* bolnica, a ta se riječ, *mission*, na etiopskom izgovarala piskavo, tako da je zvučala više kao »missing«, bolnica izgubljena, bolnica izgubljenih. Činovnik u Ministarstvu zdravstva, tek maturirao, otipkao je na dozvoli the missing hospital, što je, bar s njegove strane, bilo fonetski ispravno. Tu je pogrešku zatim učvrstio reporter *Ethiopian Herald*a. Kad je časna majka Hirst otišla do činovnika u ministarstvu da to ispravi, on je izvadio onaj prvi spis. »Pogledajte i sami, gospodo. *Quod erat demonstrandum*, tu piše Missing«, odgovorio je kao da je upravo dokazao Pitagorin poučak, činjenicu da se Zemlja okreće oko Sunca i da je okrugla, kao i točno mjesto Missinga u njegovu zamišljenom zakutku. I tako je Missing ostao Missing.

* * *

Iz usta sestre Mary Joseph Praise, dok je prolazila muke kataklizmičkih trudova, nije pobjegao ni krik ni jauk. Ali odmah iza zakretnih vrata u sobi do Operacijske dvorane 3, veliki je autoklav (donacija luteranske crkve iz Züricha) jadikovao i plakao za mojom majkom dok je vrela para sterilizirala instrumente i ručnike koje će primijeniti na njoj. Na koncu konca, baš je u kutu prostorije s autoklavom, odmah kraj tog behemota od nehrđajućeg čelika, moja mati kroz sedam godina što ih je provela u Missingu prije našeg grubog dolaska imala svoj kutak. Njezina klupa sa spojenom sjedalicom i stolnom pločom, spašena iz ukinute misijske škole, a na kojoj je već mnogi đak izrezbario svoj bijes, bila je okrenuta zidu. Njezina bijela pletena jakna koju bi često između operacija znala prebaciti preko ramena, sad je bila prebačena preko naslona.

U ožbukani zid iznad klupe moja je majka zakucala sliku, izrezanu iz kalendara, slavnog Berninijeva kipa svete Terezije Avilske. Tijelo svete Terezije leži mlitavo, kao da se onesvijestila, dok su joj usne rastvorene u ekstazi, a pogled mutan, vjeđe napola spuštene. I s obje je strane promatra voajerski zbor. Iznad te svete i bujne sestre stoji dječaćki anđeo s tijelom mišićavijim nego što pristaje njegovu mladenačkom licu. Prsti njegove lijeve ruke zadižu rub tkanine koja joj prekriva prsa. A u desnoj drži strelicu, nježno kao violinist gudalo.

Zašto ta slika? Zašto, mama, baš sveta Terezija?

Kao četverogodišnji dječaćić znao bih se otisnuti u tu prostoriju bez

prozora i zadubiti se u sliku. Sama me hrabrost ne bi provela kroz ta teška vrata, ali mi je snagu davala opsesija da upoznam časnu sestru koja me rodila. Sjeo bih kraj autoklava koji je mumljao i pištao kao zmaj kad se budi, kao da je čekićanje mog srca uznemirilo zvijer. I onda bi se polako, dok bih tako sjedio za majčinim stolom, na mene spustio mir i osjećaj zajedništva s njom.

Kasnije sam doznao da se nitko nije usudio maknuti njezinu jaknu tako prebačenu preko stolice. Bila je to svetinja. Ali kad imaš četiri godine, sve ti je i sveto i obično. Prebacio sam preko ramena to odijevalo namirisano Cuticurom. Obišao sam noktom rub sasušene tintarnice, slijedeći put kojim su već prošli njezini prsti. Zureći u tu sliku iz kalendara kao što je zacijelo i ona zurila u toj sobi bez prozora, ostajao bih kao hipnotiziran. Mnogo sam godina kasnije doznao da se ta vizija anđela svete Tereze, koja se stalno ponavljala, zove transverberacija, a rječnik mi je rekao da je tu riječ o duši koja »izgara« ljubavlju prema Bogu, kao i o srcu »probodenom« božanskom ljubavlju. Metafore njezine vjere bile su i metafore medicine. Sa svoje četiri godine, nisam imao baš nikakve potrebe za riječima poput »transverberacije« da bih prema toj slici osjetio duboko strahopoštovanje. Kako mi od majke nije ostala nijedna slika, neizbježno sam počeo zamišljati da je moja majka baš ta žena na slici, ugrožena od tog dječaćkog anđela s kopljem u ruci i spremnog da na nju nasrne. »Mama, kad ćeš doći?« upitao bih, a sitni bi mi se glasić odbio od hladnih pločica. *Kad ćeš doći?*

I onda bih prošaptao svoj odgovor: »As ti Boga!« Jer to je bilo sve što mi je preostalo: izjava doktora Ghosha onom prvom zgodom kad sam zalutao ovamo i kad se zagledao u sliku svete Terezije meni preko ramena. Podigao me svojim snažnim rukama i rekao onim svojim glasom, koji se do zadnje vlasi mogao mjeriti s glasom autoklava: »As ti Boga, pa to ona SVRŠAVA!«

* * *

Od tog je vremena prošlo četrdeset šest plus četiri godine, a onda mi se čudom ukazala prilika da opet dođem u tu sobu. Otkrio sam da sam sad već prekrupan da sjednem u tu klupu i da mi jakna stoji na ramenima kao svećenička halja. Ali i klupa i jakna, kao i slika transverberacije iz kalendara još su bili tu. Ja, Marion Stone, u međuvremenu sam se promijenio, ali osim mene, još malo toga. A boravak u toj nepromijenjenoj sobi onda te baci i zavrti kroz vrijeme i uspomene. Kao da je to od mene

tražio izbljedadli otisak Berninijeva kipa svete Terezije (sad uokvirene i pod staklom da se sačuva ono što je moja mati pričvrstila čavlicima.) A nešto me tjera da uvedem malo reda u svoj život, da kažem da je on započeo baš tu, da se sve dogodilo baš zbog toga, da se sad kraj veže s početkom i evo me sada tu.

* * *

U ovaj život dolazimo nezvani, a imamo li sreće, u njemu ponekad i uspijemo otkriti nekakav smisao izvan bijede, gladi i prerane smrti koja nam je, ne zaboravimo, svima zajednička sudbina. Odrastao sam i otkrio smisao svog života, a taj je bio da postanem liječnik. Namjera mi, međutim, nije bila toliko da spasim svijet koliko da izliječim samog sebe. Malo će to koji liječnik priznati, napose ako je mlad, pa ipak mi, ulazeći u profesiju, moramo vjerovati da će skrb za druge izliječiti i našu ranjivost. I ona to može. Baš kao što može i produbiti rane.

Kod specijalizacije sam se odlučio za kirurgiju zbog Časne Majke, te stalne pojave kroz čitavo moje djetinjstvo i adolescenciju.

»Što je najteže od svega što možeš učiniti?« upitala me je kad sam joj došao po savjet na najcrnji dan prve polovice svojega života.

Škiljio sam u nju. Kao da je Časna Majka uspjela napipati taj jaz između ambicije i probitačnosti.

»Zašto bih morao učiniti baš ono najteže?«

»Zato, Marione, što si ti alat u ruci Božjoj. I zato ga, sinko, ne ostavljaj u zapečku. Igraj se! Ne propusti istražiti nijedan dio tog alata. Zašto se zadovoljiti s »Bratac Martin, bratac Martin« kad možeš svirati »Gloriju«?

Od nje nije bilo lijepo pozivati se na taj uznositi koral koji je u meni uvijek budio osjećaj da stojim ujedinen sa svim drugim smrtnicima i obuzet nijemim divljenjem prema nebesima. Ona je shvatila da sam još neformirana osoba.

»Ali, Časna Majko, ja ne mogu ni sanjati da bih mogao svirati Bacha, »Gloriju«...«, rekao sam ispod glasa. Nikad nisam svirao ni na jednom žičanom ili puhačkom glazbalu. Nisam znao čak ni čitati note.

»Ma ne, Marione«, rekla je ona tihim glasom pa pružila čvornate prste; na obrazu sam osjetio njihovu hrapavost. »Ne, ne Bachovu »Gloriju«. Nego svoju! Jer tvoja »Gloria« već živi u tebi. Najveći je grijeh ne otkriti je, ne doznati što ti je Bog omogućio.«

U to sam doba privremeno bio skloniji kognitivnim disciplinama, introspektivnom području — internoj medicini ili možda psihijatriji. Već pri samom pogledu na operacijsku dvoranu probio bi me znoj. Od pomisli da bih primio skalpel, u želucu bi mi se sve zgrčilo. (I još se grči.) Kirurgija je bila nešto najteže što sam uopće mogao zamisliti.

I tako sam postao kirurg.

Trideset godina kasnije, nisam baš bio poznat po brzini, smionosti ili tehničkoj genijalnosti. Nazovite me postojanim, recite da guram dalje, recite da prihvaćam stil i tehniku koji odgovaraju pacijentu i određenoj situaciji pa ću to doživjeti veliku pohvalu. Dižu mi moral samo moji kolege liječnici koji dolaze k meni kad i sami moraju pod nož. Oni znaju da će se Marion Stone o njima brinuti poslije operacije baš kao prije i tijekom nje. Oni znaju da kod mene nema kirurških aforizama tipa »Što je sumnjivo, sijeci« i »Zašto čekati kad se već sada može rezati«, i da ih navodim samo kad želim pokazati kako oni vjerno oslikavaju najpliće umove u našoj profesiji. Moj otac, prema čijoj kirurškoj vještini osjećam samo najdublje poštovanje, veli: »Najuspjelija je operacija ona koju si odlučio ne izvršiti.« Znati kad ne treba operirati, znati kad nečemu nisi dorastao, znati kad u pomoć treba pozvati kirurga očevog kalibra — takav talent, takva »briljantnost«, prolaze bez lovorika.

Jednom zгодom, kad mi se pacijent našao u velikoj opasnosti, zamolio sam oca da operira. On je nijemo stajao uz krevet, a prsti su mu ostali na bilu još dugo pošto je otkrio puls, kao da je morao doticati kožu i taj već prigušeni signal u radijalnoj arteriji, da mu baš oni kataliziraju odluku. U napetom sam izrazu njegova lica vidio potpunu koncentraciju. I kao da sam vidio kako mu se u glavi vrte kotačići; u očima su mu, učinilo mi se, zasvjetlucale suze. Vrlo je brižno vagao jedno mišljenje protiv drugog. A onda je napokon zavrteo glavom i okrenuo se. Pošao sam za njim.»Doktore Stone«, rekao sam, obraćajući mu se titulom, iako sam žudio povikati *tata!* »Operacija je jedini izlaz«, rekoh. U dubini srca znao sam da su izgledi beskrajno sitni i da bi sve moglo biti gotovo već s prvim udisajem anesthetika. A onda mi je otac spustio ruku na rame i progovorio blagim glasom, ne kao da govori sinu, nego mlađem kolegi. »Marione, ne zaboravi jedanaestu zapovijed. Ne operiraj na dan pacijentove smrti.«

Njegovih se riječi prisjećam u noćima punog Mjeseca u Addis Abebi, dok bljeskaju noževi i leti kamenje i meci, kad se osjećam kao da stojim u klaonici, a ne u Operacijskoj dvorani 3, dok mi je sva koža poprskana sluzi

i krvlju nepoznatih ljudi. Prisjećam se. Ali odgovore baš ne znaš uvijek još prije operacije. Jer operira se u sadašnjem trenutku. A kasnije će retrospektoskop, taj zgodni instrument spadala i mudrijaša, polaznika farse koju zovemo konferencijom o M&M — morbiditetu i mortalitetu — tvoju odluku proglasiti dobrom ili lošom. I život je isto takav. Živiš okrenut prema naprijed, ali ga shvatiš tek gledajući natraške. Jer samo kad zastaneš i pogledaš iza sebe možeš vidjeti leš ispod svojih kotača.

Danas, sa svojih pedeset godina, s divljenjem gledam u rastvorena prsa ili abdomen. I stidim se sposobnosti nas ljudi da se međusobno ranjavamo i sakatimo, da oskrvnjujemo tijelo. Pa ipak mi baš ona omogućuje sagledati kabalističku harmoniju srca što viri iza pluća i opaziti dogovaranje jetara i slezene pod kupolom ošita — pred takvim prizorom ostajem bez riječi. Moji prsti su »pretražili crijeva«, vrebajući na moguću rupu od noža ili metka, blistavu petlju za blistavom petljom, sedam metara crijeva sabijenih u tako tijesan prostor. Sva crijeva što su mi dosad prošla kroz ruke u afričkoj noći dosad bi već stigla i do Rta dobre nade, a da zmiji još nisam ugledao glavu. Ali zato vidim ta uobičajena čudesa ispod kože, rebra i mišića, prizore skrivene od njihovih vlasnika. Ima li na svijetu veće privilegije?

U takvim trenucima ne zaboravljam zahvaliti svom bratu blizancu Shivi — doktoru Shivi Praiseu Stoneu — ne zaboravljam ga potražiti pogledom, potražiti njegov odraz u staklu što razdvaja dvije operacijske dvorane, i zahvalno mu kimnuti glavom zato što mi je baš on omogućio da budem to što sam danas. Kirurg.

Prema Shivi, život se svodi na popravljavanje rupa. Shiva to nije izgovorio kao metaforu. Popravljavanje rupa točan je opis njegova posla. Pa ipak je to prikladna metafora za našu profesiju. No postoje i drukčije rupe, a jedna je od takvih i rana koja razdvaja obitelj. Ponekad ta rana nastane u trenutku rođenja, ponekad se otvori kasnije. Svi mi popravljamo nešto što se pokvarilo. To nam je doživotna zadaća. I ostavit ćemo još puno toga nedovršenog za sljedeći naraštaj.

Rodio sam se u Africi, živio u Americi u egzilu, da bih se napokon vratio u Afriku — živ sam dokaz da je zemljopis čovjekova sudbina. Sudbina koja me vratila točno u koordinate mog rođenja, u istu onu operacijsku dvoranu u kojoj sam se rodio. Moje ruke u rukavicama sad lebde u istom prostoru nad stolom u Operacijskoj dvorani 3 koji su nekad zauzimale ruke mog oca i majke.

Ponekad noću cvrčci cvrče *zaa-zee, zaa-zee*, na tisuće njih prekrivaju kašalj i grok taj hijena u brdima. A onda najednom čitava narav zanižem. Kao da je završila prozivka i kao da je nastupio čas da u mraku potražiš svog para i povučesh se. U nastalom vakuumu tišine čujem visoko pjevušenje zvijezda i osjećam ushit, sretan zbog svog beznačajnog mjesta u galaksiji. I baš u takvim trenucima osjećam koliko toga dugujem Shivi.

Kao braća blizanci, spavali smo u istom krevetu sve do dječastva, glave bi nam se doticale, a noge i trup svaki na svoju stranu. Tu smo prisnost prerasli, ali ja i dalje čeznem za njom, za bliskošću njegove lubanje. Kad god se probudim u dar još jednog osvita, prva mi je pomisao da bih ga trebao probuditi i reći: *Dugujem ti pogled na ovo jutro*.

Ali ono što mu ipak od svega najviše dugujem, jest ispričati priču. To je priča koju mi nije otkrila moja majka, sestra Mary Joseph Praise, a od koje je moj neustrašivi otac Thomas Stone pobjegao pa sam je morao sastaviti sam. Samo ta priča, ispričana, može zaliječiti raskol koji razdvaja mog brata i mene. Da, ja posjedujem beskonačnu vjeru u kirurški zanat, ali nijedan kirurg ne može zaliječiti ranu koja razdvaja dvojicu braće. Gdje zakazuju čelik i svila, mora uspjeti priča. No da počnemo od početka...

DIO PRVI

*... jer tajna je brige o pacijentu
briga za pacijenta.*

Francis W. Peabody, 21. listopada 1925.

1. POGLAVLJE

Tifusno stanje, još jedan slučaj

Sestra Mary Joseph Praise je u bolnicu Missing stigla iz Indije, sedam godina prije našeg rođenja. Ona i sestra Anjali bile su prve novice madraskog reda karmelićanki, a prve su i prošle teški kurs za diplomiranu bolničarku u Državnoj općoj bolnici u Madrasu. Isti dan kad su diplomirale, moja mati i Anjali primile su i bolničarske značke, a iste večeri položile i svoj konačni zavjet siromaštva, čistoće i poslušnosti. Više se neće odzivati na »pripravnica« (u bolnici) i »novica« (u samostanu), nego će im se na oba mjesta obraćati sa »sestro«. Njihova ostarjela nadstojnica, Shessy Geevarughese, žena svetoga života, koju su s ljubavlju zvali Svetačka Amma, nije oklijevala da dvjema mladim sestrama-bolničarkama dade svoj blagoslov, a s njim i neočekivano odredište: Afriku.

Na dan njihova odlaska, sve su se novice, da ih isprate, spustile u luku u karavani rikši s pedalama. U mašti sam vidio novice kako stoje duž mola pa čavrljaju i drhte od uzbuđenja i emocija, dok im bijele halje lepršaju na vjetru, a oko nogu im u sandalama skakuću galebovi.

Već sam se toliko puta upitao što je mojoj majci prolazilo kroz glavu dok su ona i sestra Anjali, obje s tek navršenih devetnaest godina, pravile posljednje korake po indijskom tlu i ukrcavale se u *Calangute*. Zacijelo su čule prigušeno šmrncanje i »Bog neka vas čuva«, što su ih ispratili uz mostić. Je li se bojala? Jesu li je morale sumnje? Jednom prije, kad je ušla u samostan, zauvijek se otkinula od svoje biološke obitelji u Cochinu u preselila u Madras, jedan dan i jednu noć vožnje vlakom daleko od kuće. Što se tiče roditelja, bilo je to kao da je otišla na drugi kraj svijeta, jer je više nikad neće vidjeti. A sada, poslije tri godine u Madrasu, otkidala se od obitelji po vjeri, ovaj put da ode preko oceana. Još jednom na put bez povratka.

Nekoliko godina prije nego što sam sjeo da napišem sve ovo, otputovao sam u Madras u potragu za majčinom pričom. U arhiviranim

dokumentima karmelićanki nisam pronašao ništa njezino, ali sam zato pronašao dnevnike Svetačke Amme, u kojima je nadstojnica zapisivala protjecanje dana. Kad je *Calangute* odvezao cimu, Svetačka Amma je podigla ruke kao prometni policajac i »svojim propovjednim glasom za koji vele da joj skriva godine« izgovorila riječi: »Idi iz zemlje svoje u krajeve koje ću ti pokazati«, zato što joj je Postanak najdraža knjiga. Svetačka Amma je o toj misiji mnogo razmišljala: istina je, Indija je beskrajno potrebita, no to se nikad neće izmijeniti pa ne treba isprika. Te dvije mlade redovnice — najbistrije i najljepše — bit će, međutim, bakljonoše: to Indijci nose Kristovu ljubav u najcrnije dubine Afrike — a to joj je bila velika ambicija. U svojim spisima ona razotkriva vlastite misli. Baš kao što su to otkrili engleski misionari stigavši u Indiju, da se prenese Kristova ljubav nema boljeg načina od toplih obloga i melema, pomasti i odjeće, higijene i utjehe. Koje je misionarstvo bolje od misionarstva izlječenja? Njezine će dvije mlade redovnice prijeći ocean i tako će započeti misija mdraskih bosonogih karmelićanki u Africi.

Dok je ta dobra nadstojnica gledala kako dva lika na ogradi mašu i smanjuju se u bijele točke, osjetila je ubod strepnje. Što ako ih je njihova slijepa poslušnost njezinom velikom planu osudila na strašnu sudbinu? »Iza engleskih misionara stoji svemoćno carstvo... no što stoji iza mojih djevojaka?« Zapisala je kako je taj velebni ispraćaj, kakvim ga je bila zamislila, pokvarilo gromoglasno karanje galebova, kao i pljusak njihovih izmetina. Smeo ju je i strašan smrad trule ribe i natrulog drva, kao do pasa goli štivaduri iz čijih se usta, zamrljanih betelom, pri pogledu na njezino jato djevica, cijedila smrdljiva pohota.

»Oče, svoje sestre predajemo tebi na brigu«, rekla je Svetačka Amma i sve svalila na njegova pleća. Prestala je mahati, a ruke su joj potražile zaklon u rukavima. »Zazivamo Tvoju milost i Tvoju zaštitu u ovom širenju bosonogih karmelićanki...«

Bila je 1947. i Britanci su napokon odlazili iz Indije, pokret Van iz Indije napokon je ostvario nemoguće. Svetačka Amma polako je ispustila zrak iz pluća. Bio je to novi svijet koji je tražio hrabro djelovanje ili je bar tako vjerovala.

* * *

Taj crveno-crni plutajući paket mizerije koji se nazivao brodom plovio je preko Indijskog oceana prema svom odredištu Adenu. U svojoj je štivi *Calangute* nosio bezbrojne sanduke ispredenog pamuka, riže, svile,

Godrejevih ormara, Tatinih arhivskih ormarića, baš kao i trideset i jedan motocikl Royal Enfield Bullet, s motorima umotanim u voštano platno. Brod nije bio namijenjen prijevozu putnika, ali ih je grčki kapetan ipak primao kao »goste platiše«. Mnogi bi rado putovali teretnim brodom da uštede na voznoj karti pa im je on pošao ususret zakidajući posadu. Tako je on na ovaj put poveo dvije madraske redovnice, trojicu Židova iz Cochina, jednu obitelj iz Gujaratija, trojicu Malajaca sumnjiva izgleda, ali i nekoliko Europljana, među kojima i dvojicu francuskih mornara koji su se vraćali na svoj brod u Adenu.

Calangute je raspolagao širokim obiljem paluba — nudio je mnogo više kopna nego što bi ga itko očekivao na moru. Na jednom mu je kraju, poput mušice na slonovskom turu, stajalo dvokatno nadgrađe u kojem su živjeli posada i putnici, dok mu je na najvišem katu bio kapetanski most.

Moja majka, sestra Mary Joseph Praise, bila je Malajalka iz Cochina u državi Kerala. Malajalski su kršćani korijenje svoje vjere vukli još od dolaska svetog Tome iz Damaska u Indiju 52. godine. »Nevjerni« je Toma svoje prve crkve podigao u Kerali još mnogo prije nego što je sveti Petar i stigao u Rim. Moja je mati bila bogobojazna i redovito je išla u crkvu; u srednjoj je školi potpala pod utjecaj karizmatske karmelićanske redovnice koja je radila sa sirotinjom. Zavičaj je moje majke grad od pet otoka koji stoje položeni kao dragulji u prsten te okrenuti prema Arapskom moru. Trgovci mirodijama stoljećima su plovili u Cochin radi kardamona i klinčića, a među njima se 1498. našao i stanoviti Vasco da Gama. Portugalci su otkinuli Gou i pretvorili je u svoje kolonijalno središte pa hindusko stanovništvo torturom priveli katoličkoj vjeri. Katolički su svećenici i redovnice napokon stigli i u Kerala, kao da nisu ni znali da je u taj grad još prije tisuću godina sveti Toma donio Kristovu neiskvarenu viziju. Na žalost svojih roditelja, moja je mati postala karmelićanka, napustivši drevnu sirijsku kršćansku tradiciju svetoga Tome da bi prigrllila (po shvaćanju svojih roditelja) zakasnijelu sektu koja se klanja papi. Ne bi se gore razočarali ni da je prešla na muslimansku ili hindusku vjeru. U svemu je bilo dobro to što joj roditelji nisu znali da je povrh svega još i bolničarka, što bi za njih značilo da je onečistila ruke kao nedodirljivi.

Moja je mati odrasla na rubu oceana, pokraj starih kineskih ribarskih mreža obješenih na duge štapove bambusa, mreža što su se zibale nad vodom poput divovskih paučina. More je bilo poslovična »žitnica« njezina naroda, lovaca na kozice i ribe. Ali sada na palubi *Calangutea*, bez obale Cochina da uokviri prizor, ona tu žitnicu više nije prepoznavala. Pitala se

je li središte oceana oduvijek bilo takvo: uspijeno, zlobno i nemirno. Mučilo je to more i *Calangute* pa ga valjalo i ljuljalo da je sav škripao, kao da bi ga najradije čitavog progutalo.

Ona i sestra Anjali zatvorile su se u kabinu pa zakračunale vrata pred muškarcima i morem. Molitve pune uskliku sestre Anjali u mojoj su majci izazivale strah. Na to ritualizirano čitanje Evanđelja po Luki došla je sestra Anjali; rekla je kako to duši daje krila, a tijelu stegu. Dvije su redovnice svako slovo, riječ, redak i rečenicu podvrgle postupku *dilatatio, elevatio i excessus* — rastezanju, egzaltiranju i pretjerivanju. Drevni samostanski postupak Rikarda iz Svetog Viktora u beskonačnoj se plovidbi preko oceana pokazao vrlo korisnim. A druge noći, poslije deset sati takvog pomnog i meditativnog čitanja, sestra Mary Joseph Praise najednom je osjetila kako se i slova i stranica rasplinjuju: granice između nje i Boga su se rasipale. Do toga ju je dovelo baš čitanje: do te radosne predaje tijela svetom, vječnom i beskonačnom.

Na večernjoj molitvi šestoga dana (jer su bile odlučile pod svaku cijenu nastaviti samostansku rutinu), sestre su otpjevale himnu, pa dva psalma, pa antifone, pa doksologiju, i baš su pjevale magnifikat kad su ih na zemlju spustili probojni prasak i lomljava. Dohvatile su pojaseve za spašavanje pa istrčale iz kabine. Dočekao ih je pogled na dio palube koji se izvio i uznio u piramidu gotovo kao da je, učinilo se sestri Mary Joseph Praise, *Calangute* napravljen od valovite ljepenke. Kapetan je mirno palio lulu, a podrugljivi mu je cer govorio da su putnici reagirali pretjerano.

Devete večeri četvero od šesnaestero putnika i jedan član posade srušili su se od groznice čiji su tjelesni simptomi bili ružičaste pjege koje bi izbile drugog febrilnog dana pa se nastavile širiti, nalik na kinesku slagalicu, po prsima i abdomenu. Sestra Anjali strašno se mučila, koža joj je na dodir sva gorjela. Drugog dana bolesti već je bjesnjela u grozničavom deliriju.

Među *Calanguteovim* se putnicima našao i mladi kirurg — Englez sokolskog pogleda na putu iz Indijske zdravstvene službe prema sočnijoj paši. Bio je visok i jak, a grube su mu crte lica stvarale dojam izgladnelosti, pa ipak se klonio blagovaonice. Sestra Mary Joseph Praise je naletjela na nj, i to doslovce, drugog dana puta kad je izgubila oslonac na mokrim željeznim stubama što su vodile od njihove kabine prema broskom salonu. Englez koji se uspinjao za njom uhvatio ju je gdje je stigao, to jest u predjelu trtice i lijeve strane prsnog koša. Uspravio ju je

kao malo dijete. Kad je promucala zahvalu, pocrvenio je kao rak; njega je ta nenadana prisnost zbunila više nego nju. Osjetila je kako joj na mjestu gdje ju je bio stegnuo izbija masnica, ali je u njegovoj nelagodi bilo i nečeg zbog čega joj sve to nije bilo važno. Poslije toga nije ga vidjela danima.

Ali sada, kad joj je zatrebala liječnička pomoć, sestra Mary Joseph Praise skupila je hrabrost i pokucala na vrata njegove kabine. Slabašni ju je glas pozvao da uđe. Pozdravio ju je žučni, acetonski vonj.

»To sam ja«, doviknula je. »Sestra Mary Joseph Praise.« Doktor je ležao na boku na svom ležaju, s kožom u nijansi kaki hlačica, i zatvorenih očiju. »Doktore«, rekla je ona oklijevajući, »da i vi nemate groznicu?«

Kad ju je pokušao pogledati, oči su mu se zakotrljale kao špekule po nagnutom tanjuru. Okrenuo se i pokušao povratiti u vatrogasni kablič, ali ga je promašio, no to ionako nije bilo važno jer je kablič već bio pun do vrha. Sestra Mary Joseph Praise mu je pritrčala i stavila ruku na čelo. Bilo je ljepljivo i hladno, baš nimalo grozničavo. Obrazi su mu bili ispijeni, a tijelo kao da mu se smanjilo kako bi stalo u sićušnu kabinu. Morska bolest nije poštjedjela nikog od putnika, ali je Englezovo stanje bilo vrlo teško.

»Doktore, htjela sam vam javiti da petero pacijenata ima groznicu. Praćena je osipom, ozimicom i znojenjem, usporenim bilom i gubitkom teka. Svi su stabilni osim sestre Anjali. Doktore, najviše me brine Anjali...«

Čim je to skinula sa srca, već joj je bilo bolje, iako je Englez samo zaječao, i to je bio sav odgovor. Pogled joj je pao na kirurške konce ovijene oko stupa kreveta kraj njegovih ruku, i na njima je bio čvor do čvora, i tako njih deset do dvadeset. Čvorovi su bili tako gusti da su vlakna stajala uspravno kao čvornato koplje od zastave. Tako je on bilježio sate ili pak brojao napade povraćanja.

Isprala je kablič i vratila mu ga na dohvat. Obrisala je ručnikom taj svinjac s poda pa ga isplahnula i objesila da se suši. Donijela mu je i vode i stavila pokraj njega. Zatim se povukla, sve se pitajući koliko dana već nije pojeo ni zalogaja.

Do večeri mu se stanje pogoršalo. Sestra Mary Joseph Praise je donijela plahte, ručnike i gustu juhu. Kleknula je i pokušala ga nahraniti, ali je miris hrane pokrenuo samo teške uzdisaje. Oči su mu utonule u duplje. Skupljeni mu je jezik sličio na papagajski. U voćnom mirisu koji je ispunjao sobu prepoznala je vonj gladi. Kad ga je uštinula na nabor kože straga na miški, ostao je stajati kao šator, kao uzdignuta paluba. Kablič je

bio napola pun bistre tekućine. On je probuncao nešto o zelenim poljima i nije bio svjestan njezine blizine. Upitala se može li morska bolest biti fatalna. Ili možda ima *forme fruste* groznice koja je napala sestru Anjali? Koliko toga ona iz medicine još ne zna. Usred oceana i okružena bolesnicima, osjećala je svu težinu svojega neznanja.

Ali je bar znala njegovati bolesnike. A znala se i moliti. I tako mu je, sve se moleći, skinula košulju već skorenu od žuči i bljuvotine, a onda mu svukla i kratke hlače. Dok ga je tako kupala u postelji, bila je sramežljiva jer još nikad nije negovala bijelca, a ni liječnika. Na dodir njezine tkanine na koži mu se pojavio val ježuraca. Ipak mu na koži nije bilo osipa što ga je vidjela na četvero putnika i jednom sobaru koje je srušila groznica. Žilavi mišići njegovih ruku žestoko su se stegli u plećima. Tek je sad opazila da mu je lijeva strana prsa manja od desne, da bi u udubljenje iznad lijeve strane ključne kosti mogla stati šalica vode, a u udubljenje s desne samo čajna žličica. Odmah ispod lijeve bradavice ugledala je duboko udubljenje protegnuto sve do ispod pazuha. Koža nad tim kraterom bila je sjajna i naborana. Dotakla je to mjesto i dahnula kad su joj prsti propali, ne naišavši na koštani otpor. Doista se činilo da mu nedostaju dva, a možda i tri susjedna rebra. A u tom je udubljenju njegovo srce snažno tuklo na vršcima njezinih prstiju, jer ih je razdvajao samo tanki sloj kože. Kad je povukla prste, opazila je udaranje njegove klijetke o kožu.

Fini, prozračni sloj dlaka na njegovim prsima i abdomenu izgledao je kao da ga je vjetar donio s glavnog nalazišta dlaka na stidnom dijelu tijela. Bez ikakva mu je osjećaja oprala neobrezano udo, prebacila ga na stranu i pozabavila se nabranom i naizgled bespomoćnom kesom ispod njega. Oprala mu je noge i pritom se rasplakala, jer se neizbježno sjetila Ljubljenskog Gospodina i njegove posljednje večeri na zemlji sa svojim učenicima.

U bolesnikovim velikim brodskim kovčezima pronašla je knjige o kirurgiji. Na marginama je zabilježio imena i datume i tek joj je kasnije palo na um da su to imena njegovih pacijenata, i Indijaca i Britanaca, spomen na bolest koju je prvi put vidio u Peabodyju ili Krishnanu. Križ kraj imena shvatila je kao znak da je bolesnik podlegao. Pronašla je i jedanaest bilježnica ispunjenih škrtim rukopisom s oštrim uspravnim potezima; slova su plesala iznad crta i nisu poštovala granice sve dok ne bi došla do ruba stranice. Kad je riječ o tako šutljivom čovjeku, njegov je rukopis odavao neočekivanu blagolagoljivost.

Napokon je pronašla čistu potkošulju i gaćice. Što reći kad netko ima manje odjeće od knjiga? Okrenula ga je sad na jednu, sad na drugu stranu pa pod njim promijenila posteljinu i obukla ga.

Znala je da se zove Thomas Stone zato što je to ime bilo upisano u kirurški udžbenik što ga je držao kraj uzglavlja. U toj je knjizi našla tek ponešto o groznici s osipom, a o morskoj bolesti baš ništa.

Te se noći sestra Mary Joseph Praise probijala kroz hodnike koji su se pod njom propinjali pa hitala od jedne do druge bolesničke postelje. Humak nastao zato što se paluba ispupčila sličio je tijelu u povojima pa je skrenula pogled. Jednom je ugledala crnu planinu od vala, visoku nekoliko katova te se učinilo da će *Calangute* propasti u provaliju. Preko prove su se prelili slapovi mora i prasak je bio strašniji od prizora.

Sred olujnog oceana, ošamućena nespavanjem, suočena sa strašnom zdravstvenom krizom, živjela je u pojednostavljenom svijetu. A taj je svijet bio podijeljen na ljude s groznicom, na ljude s morskom bolešću i one bez toga. A bilo je posve moguće da sve te razlike baš i nisu važne, jer su se svaki čas svi mogli utopiti.

Ne zna kako je otplovila u san, ali kad se preнула bila je kraj Anjali. Trenutak kasnije, kako joj se učinilo, probudila se opet, no ovaj put u Englezovoj kabini gdje je zaspala klečeći uz njegov krevet, dok joj se glava valjala po njegovim prsima, a njegova joj ruka počivala na ramenu. Dok je to uspjela shvatiti, već je ponovno zaspala pa se probudila u osvit i otkrila da je na brodskom ležaju, ali na samom njegovu rubu, privijena uz Thomasa Stonea. Vratila se do Anjali i ustanovila da joj se stanje pogoršalo, da samo stenje, da joj se disanje ubrzalo. Na koži su joj počele nicati velike purpurne pjege i polako se stapati.

Zabrinuta lica i besana posada, kao i činjenica da je neki tip kleknuo pred nju i rekao: »Sestro, oprosti mi grijehe!« kazali su joj da je brod još u opasnosti. Ali se posada oglušila na njezin poziv da joj pomogne.

Sva grozničava i puna osjećaja nemoći, sestra Mary Joseph Praise donijela je visaljku iz brodskog salona zato što je u tom klizavom stanju između sna i jave doživjela viziju. Visaljku je objesila u svojoj kabini između prozorčića i stupa postelje.

Doktor Stone bio je kao mrtvo tijelo i samo joj je prizivanje svete Katarine omogućilo da ga s postelje svuče na pod i onda ga, dio po dio, smjesti u visaljku. Reagirajući više na gravitaciju negoli na valjanje broda, visaljka je pronašla pravu horizontalu. Tad je kleknula kraj njega i

pomolila se, izlila svoje srce Isusu i dovršila magnifikat prekinut one noći kad je poskočila paluba.

Boja mu se najprije vratila u vrat pa u obraze. Dala mu je vode sve na čajnu žličicu. Sat kasnije već je uspio zadržati gustu juhu. Oči su mu sad već bile otvorene, u njih se vratilo svjetlo, i pratile su svaki njezin pokret. A onda, kad je podigla žličicu, njegovi su joj se stameni prsti ovili oko zapešća i usmjerili hranu prema ustima. Prisjetila se stiha što ga je maločas otpjevala: »Gladne ispuni svakim On dobrom, bogatog isprati bez ičega On.«

Bog joj je uslišao molitve.

Blijed i nesiguran na nogama, Thomas Stone pošao je za sestrom Mary Joseph Praise u kabinu gdje je ležala sestra Anjali. Pri pogledu na deliričnu redovnicu razrogačenih očiju, samo je dahnuo. Lice joj je bilo ušiljeno i ustrašeno, nos oštar kao pero, nosnice su joj se širile pri svakom udisaju: činilo se da je pri svijesti, no ipak je bila potpuno nesvjesna svojih posjetitelja.

Kleknuo je i nadvio se nad nju, ali je njezin staklasti pogled samo prošao kroza nj. Sestra Mary Joseph Praise pratila je uvijekbanost njegovih pokreta kojim je Anjali spustio vjeđe da joj pregleda konjunktive, a vidjela je i kako joj je pred zjenicama mahnuo baterijom. Dok joj je dizao glavu na prsa da vidi koliko joj se ukrutio vrat, pokreti su mu bili glatki i povezani, a onda joj je opipao limfne čvorove, pomaknuo udove pa joj skupljenim prstima umjesto gumenim čekićem zakuckao po patelarnoj tetivi. Ona smetenost što ju je sestra Mary Joseph Praise opazila kod njega kao putnika a zatim i kao pacijenta, posve se izgubila.

Skinuo je Anjali, nesvjestan pomoći sestre Mary Joseph Praise, pa stao pacijentici bestrasno pregledavati leđa, prepone i bedra. Dugi, kao isklesani prsti što su joj pipali trbuh tražeći jetra i slezenu kao da su bili stvoreni samo za tu svrhu — nije mogla ni zamisliti da bi mogli raditi išta drugo. Kako sa sobom nije imao stetoskop, pritisnuo je uho sestra Anjali najprije na srce, a onda i na trbuh. Zatim ju je okrenuo na bok i pritisnuo joj uho na rebra da posluša pluća. Napravio je inventuru svega pa promrmljao: »Disanje stišano desno... parotis uvećan... još ima krajnike — zašto?... Puls slab i ubrzan...«

»Kad je groznica krenula, puls joj je bio usporen«, oglasila se sestra Mary Joseph Praise.

»To ste mi već rekli«, odgovorio je on oštro. »Koliko spor?« Nije ju

pogledao.

»Četrdeset pet do pedeset, doktore.«

Osjećala je da je zaboravio na svoju bolest, zaboravio čak i na to da je na brodu. Postao je jedno s tijelom sestre Anjali, bio je to njegov tekst i on ga je sad sondirao tražeći unutarnjeg neprijatelja. U njega je osjetila toliko povjerenje da se strah za Anjali posve izgubio. Dok je tako klečala uz njega, osjećala se euforično, kao da je tek u tom trenutku sazrela kao bolničarka, zato što je sad prvi put upoznala jednoga takvog liječnika. Ugrizla se za jezik zato što mu je željela toliko toga reći, sve to i još više od toga.

»*Coma vigil*«, rekao je i sestra Mary Joseph Praise pretpostavila je da je želi podučiti. »Vidite kako joj pogled luta kao da nešto traži? Što je loš znak. A vidite kako hvata plahte — to se zove karpologija, a zapravo je sitno trzanje mišića *subsultus tendinum*. To je to takozvano »tifusno stanje«. Naći ćete ga u mnogim kasnim stadijima svakojakog trovanja krvi, a ne samo kod tifusa... Ali ne zaboravite« — podigao je pogled i nasmiješio se sitnim smiješkom koji je zanijekao ono što je došlo potom — »ja sam kirurg, a ne liječnik. Što ja znam o medicini? Osim što znam da ovo *nije* slučaj za kirurga.«

Njegova nazočnost nije samo umirila sestru Mary Joseph Praise, ona je stišala i samo more. Sunce, koje se dosad skrivalo, najednom im se našlo sleđa. Pijano slavlje posade jasno je govorilo koliko je situacija bila teška još pred samo nekoliko sati.

No iako sestra Mary Joseph Praise u to nije željela povjerovati, Stone je za sestru Anjali mogao učiniti malo, a osim toga nije imao ni čime. U sandučiću za prvu pomoć u kuhinji bio je samo jedan sasušeni žohar — jer je sandučić u posljednjoj luci počistio netko od posade. Medicinski pak sanduk, koji je kapetanu u njegovoj kabini služio za sjedenje, izgledao je kao nekakav zaostatak iz mračnog doba. Jedne škare, nož za kosti i grubi forceps bili su jedino što se iz te kićene kutije dalo iskoristiti. I što da jedan kirurg poput Stonea radi s melemima ili sićušnim kutijicama pelina, majčine dušice i kadulje? Stone se samo nasmijao na nešto zvano *oleum philosophorum* (bio je to sad prvi put da je sestra Mary Joseph Praise čula taj veseli zvuk pa makar da je u njegovu zamirućem odjeku i bilo nešto oporo i oštro). »Čujte sad ovo«, rekao je pa pročitao, »sadrži stare cigle i kamenje iz kaldrme kao lijek protiv kronične konstipacije!« Obavivši to, bacio je kutiju. Iz nje je izvadio samo tupe instrumente i tamnosmeđu bocu

na kojoj je pisalo *laudanum opiatum paracelsi*. Žličica te drevne ljekarije kao da je ublažila silnu glad za zrakom sestre Anjali, jer joj je, kako je to Thomasu Stoneu objasnila sestra Mary Joseph Praise, »prekinuo vezu između mozga i pluća«.

Onda je naišao kapetan, neispavan, apoplektičan, pa ih otuširao slinom i konjakom:

»Kako smijete uništavati brodsku imovinu?«

Stone je skočio na noge i u tom trenutku sestru Mary Joseph Praise podsjetio na školarca spremnog na tučnjavu. Pogledao je kapetana tako da je ovaj progutao slinu i odstupio čitav korak.

»To što sam bacio taj sanduk, spas je za ljudski rod i propast za ribe. Još samo zucnite pa ću vas prijaviti što ste uzeli putnike bez medicinske opreme.«

»Dobili ste popust.«

»A vi ste joj dali otpust«, odgovorio je Stone i pokazao na Anjali.

Kapetanovo je lice izgubilo armaturu pa su mu se obrve, kapci, nos i usnice slili kao u slap.

Sad je Thomas Stone preuzeo komandu i utaborio se kraj Anjaline postelje, no ipak se potrudio pregledati sve ljude na brodu, s njihovim pristankom ili bez njega. Odvojio je ljude s groznicom od ljudi koji je nisu imali. Napravio je opsežne bilješke, nacrtao je raspored prostorija na *Calanguteu* i s X označio mjesto svakog slučaja. Zatražio je da se nadime sve prostorije. Način na koji je zapovijedao zdravim članovima posade i putnicima razljutio je mrgodnog kapetana, ali ako je Thomas Stone toga uopće i bio svjestan, na to se nije baš nimalo obazirao. Sljedeća dvadeset četiri sata nije sklopio ni oka, nego je samo povremeno odlazio pregledati sestru Anjali, ali i druge bolesnike: bdio je nad svima. I jedan je vremešni par bio jako bolestan. Sestra Mary Joseph Praise nije se micala od njega.

Dva tjedna pošto je isplovio iz Cochina, *Calangute* je došepesao u adensku luku. Grčki je kapetan rekao mornaru s Madagaskara da digne portugalsku zastavu pod kojom je brod plovio, ali je zbog groznice *Calangute* i unatoč zastavi bio smjesta stavljen u karantenu. Usidrio se podalje pa je, poput izgnanog gubavca, mogao samo pogledavati na grad. Stone se okomio na škotskog lučkog kapetana, koji je pristao uz njih te mu rekao da će ga, ako mu ne pribavi liječnički pribor, boce Ringerove otopine s laktozom za intravenoznu primjenu, a osim toga i sulfamide, on, Thomas

Stone, smatrati odgovornim za smrt svih pripadnika Commonwealtha na brodu. Sestra Mary Joseph Praise divila se njegovoj otvorenosti, ali je on to zapravo govorio i u njezino ime. Činilo se kao da je Stone zamijenio Anjali u njezinoj ulozi jedinog saveznika i prijatelja na tom zlosretnom putovanju.

Kad su lijekovi napokon stigli, Stone je najprije otišao do sestre Anjali. Snašavši se s najprimitivnijim antisepticima, jednim je potezom skalpela ogolio veliku safenu žilu s unutarnje strane gležnja sestre Anjali. Zavukao je iglu u ispuhanu žilu nekoć širu od olovke. Učvrstio je iglu ligaturama, a ruke su mu se pretvorile u izmaglicu dok je navlačio čvor na čvor. Usprkos intravenoznoj infuziji Ringerova laktata i sulfamida, Anjali nije isпустиła ni kap urina niti je pokazala ikakav znak oživljavanja. Još je iste večeri umrla u zadnjem, strašnom paroksizmu, baš kao što je to učinilo još dvoje putnika, jedan starac i jedna starica, sve jedno za drugim i to u roku nekoliko sati. Sestru Mary Joseph Praise ta su umiranja zapanjila i bila su posve nepredviđena. Euforija koja ju je bila obuzela kad je Thomas Stone ustao iz postelje i pošao obići Anjali bila ju je zaslijepila. Počela se nezadrživo tresti.

U osvit dana sestra Mary Joseph Praise i Thomas Stone kliznuli su preko ograde uvijena trupla, i to bez pomoći praznovjerne posade koja ih nije htjela čak ni pogledati.

Sestra Mary Joseph Praise bila je neutješna, a hrabro držanje na koje se silila rasulo se u trenutku kad je tijelo njezine prijateljice pljusnulo u vodu. Stone je stajao kraj nje, ne znajući ni sam što da kaže. Lice mu se mračilo od stida i bijesa zato što nije uspio spasiti sestru Anjali.

»Kako joj zavidim«, rekla je napokon sestra Mary Joseph Praise kroz suze, a premorenost i neispavanost udruženim su joj snagama skinuli lanac s jezika. »Sad je s našim Gospodinom. Na mjestu svakako boljem od ovog.«

Stone je pregrizao smijeh. Za njega su takvi osjećaji bili predznak dolazećeg delirija. Uhvatio ju je za mišicu i odveo u svoju sobu, polegao na krevet i rekao da se po nalogu liječnička mora odmoriti. On je pak sjeo na visaljku i stao pratiti kako se na nju spušta jedini sigurni blagoslov u životu — san — a onda se žurno udaljio da još jednom pregleda posadu i sve putnike. Doktoru Thomasu Stoneu, kirurgu, san i nije bio potreban.

* * *

Dva dana kasnije, jer nije bilo novih slučajeva groznice, napokon su ih pustili s *Calangutea*. Prije nego što će sići, Thomas Stone potražio je

sestru Mary Joseph Praise. Zatekao ju je crvenih očiju u kabini koju je dijelila sa sestrom Anjali. I njezino lice i krunica što ju je držala u ruci bili su mokri. A on se trznuo najednom opazivši što mu je ranije promaklo, naime da je izvanredno lijepa, da su joj oči krupne, produhovljene i izražajnije nego što bi to smjele biti. Lice mu se zažarilo, a jezik se nije htio odlijepiti od poda usta. Prebacio je pogled na pod, na njezinu putnu torbu. Kad je napokon progovorio, samo je izgovorio: »Tifus.« Pogledao je u svoje knjige i o tome mnogo razmišljao. Vidjevši njezinu zbunjenost, dodao je: »Nedvojbeno tifus.« Očekivao je da će joj ta riječ, ta dijagnoza, popraviti raspoloženje, ali umjesto toga u oči su joj navrle nove suze. »*Najvjerojatnije* tifus — naravno da bi to mogao potvrditi i serumski test«, promucuo je.

Prebacio se s noge na nogu, spleo ruke pa ih raspetljao.

»Ja ne znam, sestro, kamo vi idete, ali ja idem za Addis Abebu... to je u Etiopiji«, rekao je, zapravo promrmljao u bradu. »U bolnicu... koja bi, da dođete, cijenila i vaš trud.« Pogledao ju je pa još jednom pocrvenio, i to zbog činjenice što nije znao baš ništa o bolnici u koju ide i bi li se u njoj za nju našlo mjesta, a i zato što je osjećao da mu te vlažne crne oči čitaju svaku misao.

No sestra Mary Joseph Praise šutjela je zbog obuzetosti vlastitim mislima. Prisjetila se kako se molila za njega i za Anjali, kako je Bog uslišao samo jednu njezinu molitvu. Stone, koji je ustao kao Lazar, potom je u razumijevanje groznice unio sve svoje biće. Uletio je u momčadske prostorije, pomeo kapetana pa vikao i prijetio. Radio je *krivo*, prema onom kako je na to gledala sestra Mary Joseph Praise, ali za *pravu* stvar. Ta je divlja strast za nju bila otkrivenje. U kliničkoj bolnici u Madrasu gdje je učila za bolničarku, civilni kirurzi (u to doba uglavnom Englezi) samo su lebdjeli u zraku distancirani od pacijenata, vukući za sobom, kao pačice male, pomoćne civilne kirurge te mlađe i starije kućne kirurge (sve redom Indijce). Na trenutke joj se činilo da su toliko usmjereni na bolest, da su im i pacijenti i njihove patnje u njihovu poslu tek nešto usputno. Thomas Stone bio je drukčiji.

Osjećala je da njegov poziv da s njim krene u Etiopiju nije bio odglumljen. Riječi su mu kliznule s jezika prije nego što ih je stigao zaustaviti. I što da učini? Svetačka Amma spomenula je belgijsku redovnicu koja se odmetnula od svojega reda pa stvorila najčvršće uporište u Jemenu, u Adenu, uporište koje se sad našlo ugroženo zbog njezina

slabog zdravlja. Plan je Svetačke Amme bio da sestra Anjali i sestra Mary Joseph Praise krenu odatle, nadvijene nad afrički kontinent, te da od te belgijske redovnice nauče što je moguće više o operiranju u neprijaznoj klimi. A odatle su, poslije razmjene pisama s Ammom, trebale krenuti na jug, ne u Kongo (koji pokrivaju Francuzi i Belgijanci) ni u Keniju, Tanganjiku, Ugandu i Nigeriju (u kojoj su anglikanci već stavili ruku na sve te duše, a oni ne vole konkurenciju), ali zato možda u Ganu ili Kamerun. Sestra Mary Joseph Praise pitala se što bi Svetačka Amma rekla za Etiopiju.

Ali vizija Svetačke Amme sad se učinila pukom sanjarijom, ta evangelizacija preko posrednika toliko neupućenom, da je sestri Mary Joseph Praise bilo neugodno i spomenuti ga Thomasu Stoneu. I zato je, umjesto toga, rekla isprekidanim, beznadnim glasom:

»Naređeno mi je da odem u Aden, doktore. Ali vam svejedno hvala. I hvala vam na svemu što se učinili za sestru Anjali.« On se usprotivio i rekao da nije učinio ništa.

»Učinili ste više nego što je to itko mogao učiniti«, rekla je pa ga objema rukama uhvatila za ruku i tako je zadržala. Pogledala ga je u oči. »Bog vas čuvao i blagoslovio.«

Osjetio je kronicu još opletenu oko njezinih prstiju, mekoću njezine kože i vlagu njezinih suza. Sjetio se njezinih ruku na sebi, dok mu je prala tijelo, dok ga je odijevala, čak mu i držala glavu dok je povraćao. Prisjećao se njezina lica okrenuta prema nebu i kako je pjevala, moleći za njegovo ozdravljenje. Vrat mu se opet zagrijao i shvatio je da ga je crvenilo i po treći put izdalo. Oči su joj iskazivale bol, s usana joj se oteo krik i tek je tada shvatio da joj stiže ruke, da joj kronicom melje zglavke. Smjesta ju je ispustio. Usne su mu se razdvojile, ali nije rekao ni riječi. Samo se naglo udaljio.

Sestra Mary Joseph Praise ostala je kao ukopana. Vidjela je da su joj ruke crvene i da počinju pulsirati. Taj je bol doživjela kao dar, kao blagoslov tako opipljiv da joj se uz podlaktice popeo sve do u prsa. Ali ono što nije mogla podnijeti bio je osjećaj da joj se, u trenutku kad se udaljio, iz grudi iz korijena iščupalo nešto životno važno. Poželjela se priviti uza nj, kriknuti da ne odlazi. Mislila je da je njezin život u službi Gospodinu ispunjen do kraja. Ali je, sad je to shvatila, u njezinu životu bila i velika praznina za koju nije ni znala da postoji.

U trenutku kad je s *Calangutea* stupila na jemensko tlo, sestra Mary Joseph Praise poželjela je da se nikad nije ni iskrkala. Kako je apsurdno bilo sve one karantenske dane čeznuti za obalom. Aden, Aden, Aden — prije ovog putovanja o njemu nije znala ništa, a čak i u ovom času on nije ništa više od egzotičnog imena. Ali je od mornara na *Calanguteu* uspjela doznati da se u malo koji dio svijeta može stići a da se prije ne svrati u Aden. Strateški je položaj te luke nekoć služio britanskoj vojsci. Sada je zbog svog *duty-free* statusa to bilo mjesto i za kupovinu i čekanje na sljedeći brod. Aden bismo mogli nazvati vratima Afrike, ali on je s afričkoga gledišta bio i vrata Europe. Sestri Mary Joseph Praise najslikovitiji je, međutim, bio vratima pakla.

Grad je bio istodobno i mrtav i u stalnom gibanju, poput pokrova crvi što oživljuju trulo truplo. Pobjegla je s glavne ulice i iz zatupljujuće žege i potražila hlad uskih sokaka. Zgrade kao da su bile isklesane iz vulkanske stijene. Ručna kolica natovarena do nevjerojatne visine bananama, opekoma, lubenicama, a jedna čak i dvojicom gubavaca, vijugala su kroz rijeku pješaka. Kraj nje je prošla pognuta starica pod velom, noseći na glavi zadimljenu peć na drveni ugljen. Nitko na taj čudni prizor nije ni skrenuo pogled, jer su ga svi čuvali za tu redovnicu smeđe kože što je koračala između njih. Zbog otkrivena se lica osjećala kao gola.

Poslije čitavog sata hoda, za kojeg je osjećala da joj se koža nadima kao kruh u pećnici, i nakon svih slanja sad na jednu, sad na drugu stranu, sestra Mary Joseph Praise napokon je ipak stigla pred vratašca na kraju prolaza nalik na uski usjek. Na kamenom je zidu ostao blijedi obris nedavno uklonjene ploče. Nijemo se pomolila, duboko udahnula i pokucala. Odgovorio je grub povik muškoga glasa i sestra Mary Joseph Praise ga je shvatila kao poziv da uđe.

Na podu, kraj sjajne vage s dvije plitice, ugledala je Arapa bez košulje. Posvuda oko njega, sežući sve do stropa, bile su poslagane velike bale povezanih listova.

Vonj sušare ugušio joj je dah. Za nju je to bio nov miris, taj miris khata: dijelom pokošene trave, iza čega se ipak krilo i nešto začinja.

Arapinova je brada bila tako crvena od hene da je pomislila kako je u nju prokrvario. Njegov se pogled spojio s njezinim i podsjetio je na prikaz Salahudina, kralja koji nije dao križarima da mu preotmu Svetu zemlju. Njegov je pogled stao razabirati to mlado lice zarobljeno u bijelom šlajeru, a onda su mu zakukuljene oči pale na Gladstonovu torbu u njezinoj ruci.

Tijelo mu se nadiglo pa kroz zlatne zube ispustilo prostački smijeh, smijeh koji je prekinuo kad je vidio da će se redovnica srušiti. Rekao joj je neka sjedne i poslao po vodu i čaj. Kasnije joj je nekakvom smjesom jezika znakova i bastardnoga engleskog uspio prenijeti da je belgijska redovnica koji je tu živjela naglo preminula. Kad je to čula, sestra Mary Joseph Praise opet se počela tresti i onda su je obuzele duboke slutnje, kao da već čuje kako smrt svojim koracima u toj sušari šušti kroz lišće. U svojoj je Bibliji nosila sliku sestre Beatrice i sad joj se pred očima stvorilo njezino lice pa se najprije preobrazilo u smrtnu masku i potom u Anjalin lik. Prisilila se pogledati čovjeku u lice, preispitati to što je rekao. *Od čega? Ma tko u Adenu pita »od čega«? Jedan si dan dobro, namirio si sve dugove, žene su ti, merhaba, sretne, a drugi te dan uhvati groznica i ako ti ona otvori kožu za svu tu toplinu protiv koje si se sve ove godine borio, onda te više nema. Od čega? Od čega, nije važno. Od slabe kože! Od kuge! Ili zle sreće, ako ti je tako draže. Ili čak i od dobre.*

Zgrada je njegova. I dok je to govorio, u ustima bi mu zabljesnule zelene stapke khata. Staru redovnicu njezin Bog nije uspio spasiti, rekao je pa pogledao u strop i pokazao prstom, kao da on čuči baš tu gore. Pogled sestre Mary Joseph Praise i nehotice je pošao za njegovim, a onda se zaustavila. U međuvremenu su njegove mutne oči pale sa stropa na njezino lice, njezine usne, njezina prsa.

* * *

Ako znam toliko o putovanju svoje majke, to je zato što je to s njezinih usana stiglu u tuđe uši pa tako i u moje. Ali njezina priča naglo se prekida u toj sušari u Adenu.

U svemu je, međutim, jasno da se ona na taj put otisnula u vjeri da Bog odobrava njezinu misiju i da će se za nju brinuti i štititi je. Ali joj se onda u Adenu nešto dogodilo. Nitko ne zna točno što. Ali baš tu shvatila je i da je njezin Bog osvetoljubljiv i prijek te da takav zna biti čak i prema svojim vjernima. U purpurnoj, iskrivljenoj posmrtnoj masci sestre Anjali ukazao se soton, ali je to Bog dopustio. Aden je smatrala opakim gradom, gdje se Bog poslužio sotonom da joj pokaže kako je loman i izlomljen taj svijet, kako je nježna ravnoteža između dobra i zla i koliko je bila naivna u svojoj vjeri. Otac joj je znao govoriti: »Želiš li nasmijati Boga, pričaj mu u svojim planovima.« Osjetila je sućut prema Svetačkoj Ammi, čiji je san o prosvjećivanju Afrike bio ispraznost koja je Anjali stajala života.

I predugo sam znao samo ovo: nakon nepoznato dugog vremenskog

razdoblja — moglo se raditi o nekoliko mjeseci pa i o čitavoj godini — moja je mati, u dobi od devetnaest godina, uspjela nekako pobjeći iz Jemena i onda prešla preko Adenskog zaljeva pa zatim kopnom do ograđenog i drevnog grada Harrara u Etiopiji, ili možda u Džibuti, da bi odatle vlakom ušla u Etiopiju preko Dire Dawe i produžila za Adis Abebu.

Znam kako je priča tekla poslije njezina dolaska u bolnicu Missing. Na vratima ureda Časne Majke začula su se tri razmaknuta udarca. »Uđite«, rekla je Časna Majka i preko te dvije riječi Missing je krenuo kursom različitim od onog što ga je itko mogao i zamisliti. Bilo je to na početku kratkih kiša, kad je Adis ostao ošamućen i vlagom natjeran na pokornost i kad su nakon sati i dana ispunjenih zvukom vode i pogledom na nju ljudi napokon počeli vidjeti i druge strane. Časna Majka upitala se bi li se baš time dala objasniti prekrasna redovnica smeđe puti što je sad stajala, pa makar i samo jedvice, pred njom u vratima.

Časna je Majka upale i smeđe oči te mlade žene, što su je gledale netremice, osjećala kao tople ruke. Zjenice su joj bile raširene, pomislila je Časna Majka kasnije, kao da su strahote tog putovanja još svježije. Donja joj je usna bila zrela, kao da bi mogla prsnuti na dodir. Njezin šljager, zakopčan pod bradom, zarobljavao je njezino lice u svom ovalu, ali nikakvo platno nije moglo obuzdati žar na tome licu ni sakriti njezinu povrijeđenost i zbunjenost. Njezine sivo-smeđe halje zacijelo su nekoć bile bijele. Ali, kad su se oči Časne Majke spustile niz njezino tijelo, opazile su svježju mrlju od krvi na mjestu gdje se sastaju noge.

Ta utvara bila je upravo bolno mršava i jedva se držala na nogama, no ipak je imala nekakvu odlučnost. Činilo se pravim čudom da bi uopće mogla progovoriti, ali onda je izrekla glasom otežalim od premorenosti i tuge:

»Žudim za tim da započnem doba kušnje, razdoblje osluškivanja Božjega glasa dok govori u zajednici i kroz nju. I molim vas da se pomolite za mene da ostatak života provedem u Njegovoj euharistijskoj prisutnosti, pripremajući svoju dušu za veliki dan sjedinjenja mlade i Mladoženje.«

Časna Majka prepoznala je litaniju iskušnice koja ulazi u red, riječi što ih je i sama izgovorila prije toliko godina. Časna Majka odgovorila je makinalno, baš kao što je to učinila i njezina časna majka:

»Uđi u radost Gospodnju.«

Časna Majka izišla je iz transa tek kad se ta neznanka srušila kraj

dovratka pa trkom obišla stol i uhvatila je. Glad? Iscrpljenost? Gubitak menstrualne krvi? Što je bilo? Sestra Mary Joseph Praise u rukama je Časne Majke bila stvar bez težine. Odnijela je neznanku do kreveta. Pod koprenom, pod šlajerom i haljama otkrila su se nježna prsa kao ispletena od pruća i uvučen trbuh. Djevojčica! Ne žena. Da, djevojčica koja se netom oprostila od djetinjstva. Djevojčica kojoj kosa nije bila kratko podšišana kao u većine redovnica, nego je bila duga i gusta. Djevojčica s (kako ne opaziti?) uznositim prsima.

U Časnoj Majci oživjeli su svi materinski nagoni pa je ostala nad njom bdjeti. Tako je bila uz nju i kad se mlada redovnica probudila usred noći, sva u strahu, delirična, da bi se pripila uz Časnu Majku u trenutku kad je shvatila da je na sigurnom.

»Dijete, dijete, što ti se to dogodilo? Sve će biti dobro. Sad si na sigurnom.« Takvim umirujućim riječima Časna Majka ju je uspjela umiriti, ali prošao je još čitav tjedan prije nego što je mlada redovnica mogla spavati sama i još tjedan dok joj se u obraze nije vratila rumenilo.

Kad su završile kratkotrajne kiše i kad je sunce okrenulo lice prema gradu kao da ga želi poljubiti, sve nadoknaditi, reći mu da mu je on ipak najdraži grad i da baš za njega čuva svoje najblagoslovljenije svjetlo bez oblaka, Časna Majka povelala je sestru Mary Joseph Praise van. Željela ju je upoznati s ljudima iz Missinga. Kad su njih dvije prvi put ušle u Operacijsku dvoranu 3, zapanjena je Časna Majka gledala kako se pred njezinim očima strog i ozbiljan izraz na licu njihova novog liječnika Thomasa Stonea, pri pogledu na sestru Mary Joseph Praise, mrvila u nešto nalik na sreću. On je pocrvenio pa uzeo njezinu ruku u svoju i stisnuo je tako da su mladoj redovnici na oči izbile suze.

Moja je mati zacijelo već tada shvatila da će u Addis Abebi ostati zauvijek, da će ostati u bolnica Missing u blizini tog kirurga. Raditi za njega, za njegove pacijente, biti njegov kvalificirani asistent, bilo je za nju dovoljno ambiciozno. Bila je to ambicija bez oholosti i ako Bog dopusti, to je nešto što ona može raditi prilično dobro. Na povratak u Indiju preko Adena bilo je mučno i pomišljati.

U sljedećih sedam godina što ih je provela živeći i radeći u bolnici Missing, sestra Mary Joseph Praise je rijetko kad govorila o svom putovanju, a nikad o svom boravku u Adenu.

»Kad god bih spomenula Aden«, rekla je Časna Majka, »tvoja bi mati pogledala preko ramena, kao da su joj se Aden ili sve što je ostavila

za sobom najednom našli za petama. Strah i jeza na njezinu licu odvratili su me od želje da je o tome ikad više pitam. Ali da me to plašilo, to ti mogu reći. A ona mi je rekla: »Volja je Božja da sam danas tu, Časna Majko. Njegovi su razlozi nama nedokučivi.« U tom odgovoru, molim, nije bilo ništa što bi odavalo nepoštovanje. Ona je vjerovala da je njezina zadaća svoj život pretvoriti u nešto lijepo za Boga.«

Takva bitna praznina u nečijem životu, napose kad je taj netko još tako mlad, već sama po sebi budi zanimanje. Biograf, ili sin, mora stoga prekopati duboko. Možda je znala da će popratna posljedica tog traganja biti moj studij medicine ili to što ću pronaći Thomasa Stonea.

* * *

Sestra Mary Joseph Praise zadaću je preostalog dijela života započela ulaskom u Operacijsku dvoranu 3. Čistila je, navlačila rukavice, stavljala kutu i stajala s druge strane stola, nasuprot doktoru Stoneu, kao njegova prva asistentica pa potezala maleni retraktor kad bi trebao bolje pogledati, sjekla kirurški konac kad bi joj pružio krajeve i unaprijed predviđala potrebu za irigacijom odnosno sukcijom. Nekoliko tjedana kasnije, kad je sestra asistentica bila spriječena, moja je mati preuzela njezinu zadaću ostajući i dalje prvom asistenticom. Tko je bolje od prve asistentice znao kad Stoneu treba skalpel za oštri rez, a kad će dostajati i gaza omotana oko prsta. Činilo se kao da ima dvodomni um koji joj dopušta da u jednoj polovici bude sestra asistentica pa da prebacuje instrumente s plitice u njegove prste, dok joj je druga polovica služila da bude Stoneova treća ruka, koja će podizati jetra ili držati trbušnu maramicu, tu masnu pregaču što štiti crijeva, ili pak prstima zadržavati edematozno tkivo taman koliko Stoneu treba da vidi gdje će mu igla ujesti.

Časna Majka znala bi svratiti i poviriti.

»Bio je to čisti balet, dragi moj Marione. Nebeski par. I posve nijem«, rekla je Časna Majka. »Nije tražio instrumente niti je govorio »obrišite«, »režite« ili »sukcija«. Ona i Stone... nikad nisi vidio ništa brže. Slutim da smo ih mi usporavali zato što im nismo stizali dovoljno brzo stavljati ljude i micati ih sa stola.«

Sedam su se godina Stone i sestra Mary Joseph Praise držali istog dnevnog rasporeda. Kad bi on operirao do u sitne sate, ona bi mu stajala nasuprot, vjernija od sjene, odana poslu, kompetentna, nikad se ne žaleći i nikad ne izbivajući. Sve do, naime, onog dana kad smo moj brat i ja najavili svoje postojanje u njezinoj utrobi, kao i našu nezaustavljivu želju

da hranjenje kroz njezinu placentu zamijenimo sisanjem njezinih prsa.

2. POGLAVLJE

Izgubljeni prst

Thomasa Stonea je na Missingu bio glas da je izvana tih i miran, ali da je zapravo silno žestok pa čak i misteriozan, iako je doktor Ghosh, bolnički internist i majstor za sve, osporio potonju etiketu i rekao: »Kad je čovjek misterij i sam sebi, teško da ga možeš nazvati misterioznim.« Ljudi povezani s njim već su naučili njegovu ponašanju ne pridavati preveliku važnost, jer je ono što bi čovjek koji ga ne poznaje mogao nazvati osornim bila zapravo posljedica njegove bolne bojažljivosti. Izgubljen i nespretno izvan Operacijske dvorane 3, u njoj je bio sabran i pokretljiv, kao bi mu se tijelo i duša spajali tek u operacijskoj dvorani, na mjestu gdje se aktivnost u glavi poklapala s terenom izvan njega.

Kao kirurg, Stone je bio glasovit po svojoj brzini, odvažnosti, hrabrosti, inventivnosti, ekonomičnosti svojih pokreta, kao i smirenosti pod pritiskom. Bile su to vještine što ih je izbrusio na populaciji koja mu je vjerovala i nikad se nije žalila, i to najprije nakratko u Indiji, a zatim i u Etiopiji. Ali kad su sestru Mary Joseph Praise, njegovu sedmogodišnju asistenticu, uhvatili trudovi, sve su te vrline nestale.

Na dan našeg rođenja, Thomas Stone stajao je nad dječakom čiji je trbuh trebao otvoriti. Ispružio je ruku, dlanom prema gore, ispruženih prstiju da prihvati skalpel u toj vječnoj gesti koja će zauvijek ostati mjera njegovih kirurških dana. Ali po prvi put u sedam godina čelik mu nije pljesnuo na dlan u trenutku kad su mu se rastvorili prsti. Naprotiv, bojažljiv mu je dodir rekao da sučelice njemu ne stoji sestra Mary Joseph Praise, nego netko drugi. U proteklih sedam godina ni jedan trenutak tu nije stajao bez nje. To što je nema dekoncentriralo ga je i izluđivalo baš kao i graška znoja koja mu se spremala pasti u oči usred operacije.

U trenutku kad je napravio inciziju poput ključanice, Stone nije podigao pogled. Koža. Loj. Fascija. Rascijepi mišić. Onda je tupom disekcijom razotkrio blistavu potrbušnicu pa onda u nj i zasjekao. Prsti su mu kroz ta vrata kliznuli u trbušnu šupljinu i potražili slijepo crijevo. Pa ipak je na svakom koraku morao pričekati djelić sekunde ili odmahnuti

rukou na ponuđeni instrument i zatražiti drugi. Brinuo se zbog sestre Mary Joseph Praise, makar i ne bio svjestan toga da se brine ili to bar nije bio spreman priznati.

Dozvaio je pripravnicu, mladu i nervoznu Eritrejkicu. Zamolio ju je da potraži sestru Mary Joseph Praise i podsjeti je da liječnici i bolničarke sebi ne mogu priuštiti luksuz da budu bolesni. »Upitajte je« — usne su se ustrašene pripravnice micale kao da njegovu poruku pokušava naučiti naizust — »ljubazno je upitajte sjeća li se...« Sad su je njegove oči mogle slobodno pogledati zato što mu je prst već sondirao dječakovu utrobu bolje od ijednog para očiju, »... sjeća li se da sam se ja vratio za operacijski stol već sutradan pošto sam na vlastitom prstu izveo amputaciju zglavka?«

Taj se događaj zblio pet godina prije i bio je važan trenutak u njegovu životu. Dok je radio na trbuhu punom gnoja, vlastitom se kružnom iglom u iglodržaču ubo u jagodicu desnog kažiprsta. Smjesta je skinuo rukavicu pa si hipodermičkom iglom ubrizgao akriflavin, točno jedan milimetar otopine 1 : 500, niz uzani trag što ga je ostavila zalutala igla. Onda je taj fluid infiltrirao i u okolno tkivo. Ta je narančasta boja pretvorila prst u golemu lizalicu. Pa ipak, unatoč svim tim mjerama, za samo nekoliko sati pužajući se val s vrška prsta proširio sve do ovojnice tetiva na dlanu. Usprkos oralnih pilula sulfatrijade i kasnije, na Ghoshovo inzistiranje, injekcije dragocjenog penicilina u butine, skrletne pruge (taj pouzdan znak infekcije streptokokama) pokazale su se i na zglavku, a epitrohlearni limfni čvor iza lakta narastao je do veličine loptice za golf. Od teške je ozimice škrgutao zubima i pod njim se tresao krevet. (To se kasnije pretvorilo u aforizam u njegovom slavnim udžbeniku, u stonizam, kako su to nazvali čitatelji: »Ako štroboću zubi, riječ je o promrzlosti, no ako štroboće i krevet, onda je to prava ozimica.«) I zato je brzo donio odluku: da se infekcija ne proširi, treba amputirati prst i tu će operaciju izvesti sam.

Pripravnica je čekala na ostatak poruke, dok je Stone iz reza izvlačio slijepo crijevo, nalik na crva, da bi se napokon uspravio poput ribara kad na palubu izvuče plijen. Nekoliko je prerezanih žila Stone škljocnuo hemostatima, poput strijelca kad puca na glinene golubove, te istodobno prekinuo dovod i žila apendiksa. Njih je podvezao kirurškim koncem, prstima što su se vrtjeli kao u izmaglici, pa onda na kraju uklonio viseće hemostate.

Stone je pružio desnicu pripravnici da je pogleda. Pet godina poslije amputacije ruka mu je izgledala varljivo normalno, iako je pažljiviji pogled

otkrivao da nema kažiprsta. Ključ je tog estetski ugodnog rezultata bila činjenica da je s prstom bila uklonjena i metakarpalna glava — zglavak uklonjenog prsta — tako da u onom V između palca i srednjaka nije ostao nikakav patrljak. Činilo se kao da su se prsti samo pomaknuli za jedno mjesto. Tu su iluziju normalnosti pojačavale još i posebno naručene rukavice s četiri prsta. Pa ipak se ne bi moglo reći da mu je takva ruka ograničila sposobnosti; naprotiv, ona se sad mogla zavući u tkiva i šupljine u koje se druge ne bi mogle, a srednjak mu je s vremenom postao spretan kao ranije kažiprst. To je, udruženo s činjenicom da je srednjak duži od kažiprsta, značilo da je sad mogao izvući apendiks iz njegova skrovišta iza cekuma (početka debelog crijeva) lakše od ijednog živog kirurga. Mogao je samo prstima vezati čvor u najvećoj dubini jetrenog prostora, u prilikama kad su drugi kirurzi morali posezati za iglodržačem. Kasnijih godina, u Bostonu, slavno je poentirao svoju poruku stažistima rečenicom: »*Semper per rectum, per anum salutem*, ako u nj ne stavite prst, ugazit ćete nogom«, pa podigao negdašnji srednjak, sad promaknut u status kažiprsta.

Oni koji su zanat ispekli kod Stonea nikad nisu propuštali rektalni pregled pacijenta, i to ne samo zato što im je Stone utuvio u glavu da se većina raka debelog crijeva razvija u rektumu i zavijenom debelom crijevu, pri čemu su mnogi na dohvat ispitivačkog prsta, nego i zato što su znali da bi zbog tog propusta bili najureni. Kasnijih je godini po Americi kružila priča o nekom Stoneovu učeniku, stanovitom Blessingu, koji se, pošto je pregledao pijanca na traumatskom odjelu i pobrinuo se za njegove jade, vratio u sobu dežurnog. I baš kad se spremao zaspati, prisjetio se da nije obavio rektalni pregled. Grižnja savjesti i strah da bi šef mogao nekako otkriti njegov propust digli su ga iz postelje i poslali u noć. Blessing je krenuo tragom pacijenta i tako sve do bara, gdje je čovjek, po cijenu jednog piva, pristao spustiti gaće i dopustiti digitalni pregled — »primiti blagoslov«,¹ kako bi kasnije dodali opisu događaja — i tek je tako mladi liječnik uspio umiriti savjest.

* * *

Pripravnica u Operacijskoj dvorani 3 na dan kad su sestru Mary Joseph Praise uhvatili trudovi i mi se rodili bila je zgodna — ne, baš *lijepa* — mlada Eritrejka. Nažalost, zbog njezine nevesele usmjerenosti na posao i predanosti učenju, ljudi su previđali njezinu mladost i ljepotu.

Pripravnica je pohitala potražiti moju majku, ni ne zastavši da se upita koliko je primjerena poruka što je nosi sestri Mary Joseph Praise.

Stone, dakako, nije ni na trenutak mogao pomisliti da bi je ta poruka mogla povrijediti. Kao što je to često slučaj s bojažljivim, ali talentiranim ljudima, Stoneu su uglavnom opraštali ono što je doktor Ghosh zvao socijalnom retardacijom. Silne praznine koje bi kod sanacije crijeva bile fatalne, kod takve su se osobe previdale; one za njega nisu bile prepreka, nego samo iritacija.

U trenutku našega rođenja pripravnica još nije imala ni punih osamnaest godina te je bila sklona brkanju stilistike i urednog vođenja zdravstvenih kartona (čime je veselila Časnu Majku) sa stvarnom brigom za pacijente.

To što je najstarija od pet pripravnica u Missingovoj školi za medicinske sestre, za nju je bio izvor ponosa i većinu je vremena uspijevala odgurnuti u dubinu svijesti činjenicu da je najstarija samo zato što ponavlja razred, odnosno, kako bi to rekao doktor Ghosh, što je »u dugoročnom planu«.

Ostavši siroče zbog malih boginja, koji su i na njezinim obrazima ostavili blijedi Mjesečev krajolik, pripravnica je još od mladih ljeta problem samosvijesti rješavala prekomjernom marljivošću, a što su u njoj poticale i talijanske redovnice, Sistere Nigricije (Afrika), koje su je odgajale u svom sirotištu u Asmari. Mlada je pripravnica svoju marljivost isticala ne kao tek puku vrlinu, nego kao od Božji dar, nešto nalik na kakav lijepi dio tijela ili šesti prst na nozi. Koliko je samo obećavala u tim ranim ljetima, dok je plovila kroz crkvenu školu u Asmari, pa preskakala razrede, tečno govorila službenim talijanskim (nasuprot barsko-filmskoj verziji kojom su govorili mnogi Etiopljani, a iz koje su bile posve eliminirane zamjenice i prijedlozi), a mogla je čak izrecitirati veliku tablicu množenja.

Moglo bi se reći da je to što je bila u Missingu bio plod čiste povijesne slučajnosti. Njezin je rodni grad Asmara bio prijestolnica Eritreje, talijanske kolonije još od 1885. Godine 1935. Talijani su pod Mussolinijem iz Eritreje provalili u Etiopiju, a svjetske se sile nisu htjele miješati. Nakon što je, međutim, Mussolini stao na stranu Hitlera i time zapečatio svoju sudbinu, godine je 1941. Gideon Force pukovnika Wingatea porazila Talijane i oslobodila Etiopiju. Saveznici su nato etiopskom caru Haileu Selassiju poklonili krajnje neobičan dar: vrlo staru talijansku koloniju Eritreju prikrpili su novooslobođenoj Etiopiji kao njezin protektorat. Car je žestoko lobirao baš za to, kako bi njegova zemlja, inače bez izlaza na more, dobila luku Massawu, a lijepi grad Asmaru da i ne

spominjemo. Britanci su možda željeli kazniti Eritrejce zbog dugogodišnje kolaboracije s Talijanima; ta eritrejski su *askariji*, i to na tisuće njih, služili u talijanskoj vojsci te se borili protiv svojih crnih susjeda i ginuli rame uz rame sa svojim bijelim gospodarima.

Za Eritrejce je predaja njihove zemlje Etiopiji bila nezamisliva rana, nešto slično kao kad bi netko oslobođenu Francusku dao Engleskoj samo zato što su ljudi u obje zemlje bijeli i jedu kupus. Kad je nekoliko godina kasnije car zemlju i anektirao, Eritrejci su smjesta digli ustanak za oslobođenje.

To što je bila dijelom Etiopije za Eritreju je, međutim, imalo i svojih prednosti: tako je, primjerice, naša pripravnica dobila stipendiju za jedinu školu za medicinske sestre u zemlji, smještenu u Addis Abebi, u bolnici Missing, postavši prvom tako nagrađenom mladom osobom iz Eritreje. Trajektorija je njezina školskog napredovanja do tog trenutka bila spektakularna i bez presedana, uzor za ostalu mladost, ali bio je to i izazov sudbini da joj podmetne nogu.

Pa ipak, kad je stigla odraditi svoje kliničke godine, planove joj nije pobrkala baš sudbina, a nije za to bio zaslužan ni njezin nespretni amharski pa ni engleski, zato što je ubrzo svladala te prepreke i tečno progovorila obama jezicima. Tada je, naime, otkrila da memoriranje (»učenje naizust«, kako je to zvala Časna Majka) nije bilo od velike pomoći uz bolesničku postelju, gdje se mučno trudila razabrati trivijalno od smrtno opasnog. O da, znala je ona kao mantru izrecitirati nazive kranijalnih živaca pa je to i činila da smiri živce. Znala je i izverglati sastojke miksture karminative (*jedan* gram sode bikarbone, po *dva* mililitra amonijačne vode i tinkture kardamona, *nula šest* mililitara tinkture đumbira, *jedan* mililitar kloroforma, što sve treba nadopuniti vodom od metvice do *trideset* mililitara), a kojom se liječi dispepsija. Ipak, ona nije znala i nešto drugo pa ju je silno kinjilo kad bi vidjela kako njezine kolegice u tome uspijevaju bez muke, to jest razviti ono jedino što joj je, kako reče Časna Majka, nedostajalo, a to je *zdrav bolničarski smisao*. Jedini spomen na to u njezinu udžbeniku bila je tvrdnja tako kriptična, i još kriptičnija pošto ju je memorirala, da je počela pomišljati da su je tu stavili samo njoj za prkos:

Zdrav bolničarski smisao važniji je od znanja, iako ga znanje samo pojačava. Zdrav bolničarski smisao je kvaliteta koju je nemoguće definirati, no ipak je neprocjenjiv kad ga ima i vidljiv kad ga nema. Da parafraziramo Oslera, bolničarka s knjiškim znanjem, ali bez zdravog

bolničarskog smisla nalik je mornaru na brodu koji bacaju valovi, ali bez karte i kompasa. (Razumije se da bolničarka bez knjiškoga znanja ni ne odlazi na more!)

* * *

A ona je bar isplovila — u to je bila sigurna. I bila je odlučila dokazati da ima i kartu i kompas pa je stoga počela u svakoj zadaći viđati kušnju svojih sposobnosti i priliku da polaže zdrav bolničarski smisao (ili sakrije njegov nedostatak).

* * *

Potrčala je kao da su joj svi vrazi za petama kroz zaklonjeni prolaz između operacijske dvorane i ostatka bolnice. Pacijenti i rodbina ljudi koje su taj dan operirali čučali su ili sjedili po turski s obje strane staze. Bosi muškarac, njegova žena i dvoje male djece zajedno su blagovali, stavljali prste u zdjelu obloženu *injerom* po kojoj su polili kari od leće, dok je jedno dojenče, gotovo skriveno majčinom *shamom*, sisalo dojku. Kad je protrčala, čitava se obitelj ustrašeno okrenula i to je u njoj pobudilo osjećaj vlastite važnosti. S druge je strane dvorišta vidjela žene u bijelim *shamama* i s kričavo crvenim i narančastim šalovima kako se jate oko klupa za vanjske pacijente, nalik — gledane tako izdaleka — na kokoši u kokošinju.

Kad se našla u prostorijama za bolničarke potrčala je uza stube sve do sobe svoje majke. U zamračenoj je sobi ugledala sestru Mary Joseph Praise. Bila je pod pokrivačima i licem okrenuta prema zidu.

»Sestro?« zazvala je tiho, a kad je moja majka zaječala, shvatila je da joj time želi reći da ne spava. »Doktor Stone me je poslao da vam velim...« Osjetila je olakšanje što je zapamtila čitavu poruku. Pričekala je na odgovor, a kad joj ga moja mati nije ponudila, pomislila je da je time možda samo gnjavi. »Došla sam samo zato što me poslao doktor Stone. Oprostite na uznemiravanju. Nadam se da vam je bolje. Treba li vam štogod?« Uljudno je pričekala na odgovor pa nakon nekog vremena tiho izišla iz sobe. Budući da nije bilo povratne poruke za doktora Stonea i budući da je uskoro trebao početi sat pedagogije, nije se ni vratila u Dvoranu 3.

* * *

Kad je Stone došao u prostorije za bolničarke, bilo je već rano popodne. Dovršio je apendektomiju pa još dvije gastrojejunostomije zbog

peptičnog čira, popravak tri hernije, jednu vodenu kilu, jednu subtotalnu resekciju tiroide, kao i jedno presađivanje kože, no sve je to po njegovim mjerilima bilo upravo mučno sporo. Prava tortura. Smrknuta se čela spustio niza stube. Shvaćao je da njegova brzina kao kirurga u velikoj mjeri — mnogo većoj no što je ikad i mogao pomisliti — ovisi o vještini sestre Mary Joseph Praise... No zašto mora o tome razmišljati? I gdje je sad? To je bilo bitno. I kad će se vratiti.

Kad je pokucao, nije dobio odgovora. Bila je to soba na uglu prvoga kata. Domarova je žena krenula na nj prosvjedovati zbog tog upada muškarca. Iako su Časna Majka i sestra Mary Joseph Praise bile jedine redovnice u Missingu, domarova se žena ponašala kao da joj je nečijom krivicom ostao uskraćen njen pravi poziv. Sa vrpcom nabijenom duboko na čelo i s raspelom velikim kao revolver, izgledala je kao redovnica. Sebe je smatrala gotovo stražaricom tog redovničkog hostela, čuvaricom djevica iz Missinga. Kad bi trebalo čuti muški korak, taj upad na svoj teritorij, proradio bi joj sluh ravan paukovu. Ali sad, vidjevši o kome je riječ, samo je ustuknula.

Stone još nikad nije bio u sobi sestre Mary Joseph Praise. Kad bi trebala tipkati ili raditi na ilustracijama njegovih rukopisa, dolazila bi mu ili u stan ili u ured uz kliniku.

Pritisnuo je kvaku i zazvao:

»Sestro? Sestro!«

Dočekala ga je mijazma istodobno i poznata i alarmantna, ali je nije znao smjestiti.

Potražio je sklopku i opsovao kad je nije uspio naći. Zateturao je prema prozoru i udario se u komodu. Zakrenuo je prozorsko krilo pa odgurnuo drvene rolete. Tijesni je sobičak preplavila svjetlost dana.

Na vrhu je komode bila teška teglica koja je privukla Sunčeve zrake. Jantarna tekućina u njemu sezala je sve do debelog čepa zalivenog voskom. U prvi je čas pomislio da se u njemu nalazi nekakva relikvija ili ikona. Niz ruke mu se spustio čitav sag ježuraca, kao da je spoznaja prije došla u tijelo nego u um. Jer u teglici je, lebdeći u fluidu, s noktom na kojem se nježno okretao po staklenom dnu kao balerina na vršku prsta, bio njegov prst. Koža ispod nokta imala je teksturu stare pergamene, dok se na potrbušju vidjela purpurna boja infekcije. Na desnom je dlanu osjetio čežnju, prazninu, svrab — sve što je mogao ublažiti samo taj izgubljeni prst.

»Nisam znao...«, rekao je i okrenuo se prema krevetu, ali od onog što je ugledao posve je zaboravio što se to spremao reći.

Sestra Mary Joseph Praise ležala je u agoniji na svom uskom krevetu. Usne su joj bile modre. Oči bez sjaja bile su izoštrene negdje iza njegova lica. Bila je smrtno blijeda. Potražio joj je puls i otkrio da je ubrzan i slab. Najednom su ga preplavile nezvane uspomene na putovanje na *Calanguteu* od prije sedam godina: sjetio je grozničave i komatozne sestre Anjali. Iz trbuha u prsa proširila mu se nekakva hladnoća. Svladao ga je osjećaj što ga je kao kirurg rijetko kada iskusio: osjećaj straha.

Noge ga više nisu mogle nositi.

Pao je na koljena kraj njezina kreveta.

»Mary?« rekao je. Ništa drugo nije ni mogao nego samo ponavljati njezino ime. Na njegovim je usnama ime sestre Mary Joseph Praise zazvučalo najprije kao pitanje pa kao zazivanje iz milja, a onda je iz te jedne jedine riječi izletjelo i priznanje ljubavi. *Mary? Mary, Mary!...* No ona mu nije odgovorila, a nije to ni mogla.

Kad je pružio ruke prema njezinu licu, najednom ih je obuzela staračka paraliza. Poljubio ju je u čelo. Kroz taj je izvanredan i nezaustavljiv čin shvatio, ne bez iskre ponosa, da ju je volio i da on, Thomas Stone, ne samo da je bio sposoban ljubiti nego i da ju je ljubio sedam godina. Ako je na tu ljubav i bio slijep, možda je to bilo zato što se ta ljubav dogodila već u trenutku kad su se sreli na onim klizavim stubama, zato što se dogodila još dok ga je njegovala, kupala, pokušavala oživiti na *Calanguteu*. Dogodila se kad ga je uzela u naručje i, jedva smogavši snage, odvukla njegovu mrtvu masu do visaljke i onda ga sve na žličicu vratila u život. Dogodila se dok su čučali nadvijeni nad tijelo sestre Anjali. Ali ta je ljubav svoj vrhunac doživjela u trenutku kad je sestra Mary Joseph Praise došla raditi s njim u Etiopiju i od tada se više nikad nije pokolebala. Ljubav tako jaka, bez plime i oseke i brijega i dola, uistinu bez ikakva gibanja, tako da je, kroz tih sedam godina, za nj postala nevidljiva, kao dio reda stvari daleko iznad njega, a koji je uzimao kao nešto samo po sebi razumljivo.

Je li i Mary voljela njega? Da. U to je bio posve siguran. Ona ga je voljela, ali slijedeći njegov dani znak — uvijek slijedeći njegov znak — nije rekla ni riječi. A što je on sve te godine radio? Samo ju je uzimao kao nešto samo po sebi razumljivo. *Mary, Mary, Mary*. Čak mu je i njezino izgovoreno ime bilo otkrivenje zato što ju je uvijek zvao samo sestrom.

Jecao je, užasnut misliju da bi je mogao izgubiti, ali je i u tome opet vidio vlastitu sebičnost, izraz *svoje* potrebe za njom. Hoće li dobiti priliku da se iskupi? Koliko glup čovjek može biti?

Sestra Mary Joseph Praise jedva je dala i znaka da je osjetila njegov dodir. Osjećao je vrelinu njezina obraza na svojemu. Podigao je platu. Pogled mu je pao na pozamašnu nateklinu na njezinu trbuhu.

Aksiom glasi da je svaka nateklina ženskog trbuha trudnoća ukoliko se ne dokaže drukčije. Ali mu je um odbio tu misao, odbio je i razmotriti — ta ona je, napokon, redovnica. Umjesto toga prelomio je preko koljena dijagnozu o začepjenju crijeva... o slobodnoj tekućini u peritonealnoj šupljini... o hemoragičnom pankreatitisu... *nekakvoj* katastrofi u abdomenu...

Promigoljio se kroz dovratka, zatim pripazio da joj ne udari nogama o ogradu, dok su mu jecaji polako prelazili u stenjanje od napora, i tako ju je odnio iz njezina stana, a zatim stazom sve do operacijske dvorane. Stoneu se činila težom nego što se pristoji.

Kad se prijavio za kirurga Royal Collegea i pojavio da odgovara pa *viva voce* položivši pismeni ispit u Edinburghu, glavni ga je ispitivač upitao: »Koji se to lijek iz prve pomoći daje na uho?« Njegov odgovor: »Riječi utjehe!« donio mu je pobjedu. Ali sada, umjesto umirujućih i utješnih riječi koje bi bile i humane i terapijske, Stone je, koliko ga grlo nosi, dozivao u pomoć.

Njegovi povici, koje je čula čuvarica djevica, dozvali su sve živo, uključujući i stražara Gebrewa, koji je dotrčao kroz ulazna vrata, s Koochooloo i još dva bezimena psa za petama.

Pogled na bespomoćnog Stonea, koji je samo nešto buncao, šokirao je Časnu Majku baš koliko i pogled na strašno stanje sestre Mary Joseph Praise.

O Bože, opet se napio, bila je Časnoj Majci prva misao.

Strogo je čuvana tajna glasila da se Stone u tri-četiri prilike od dolaska u Missing odlučio napiti. S obzirom na to da je bila riječ o čovjeku koji pije samo u rijetkim zgodama, koji voli svoj posao, za koga je spavanje gubljenje vremena, koga treba podsjećati da bi trebao u krevet, te su epizode bile pravi misterij. A dolazile su nenadano kao gripa i strašno kao opsjednutost. Prvi pacijent na jutarnjoj listi već je trebao biti na stolu, spreman za narkozu, ali od Stonea ni traga ni glasa. Kad su ga prvi put

pošli potražiti, otkrili su raščupanog bijelca koji korača po stanu. Za tih epizoda Stone nije ni jeo ni pio, nego bi samo klisnuo usred crne noći obnoviti svoje zalihe ruma. Posljednjom se zgodom ta kreatura popela na stablo pred prozorom i ostala na njemu satima, sve kvocajući kao srdita koka. Da je pao s te visine, razbio bi glavu. Kad je Časna Majka ugledala te krvlju podlivene, mungoske oči kako je gledaju odozgor, jednostavno je pobjegla, ostavivši sestru Mary Joseph Praise i Ghosha da nad njim bdiju i pokušaju ga nagovoriti da siđe, da nešto pojede, da se okani pića.

A onda, naglo kao što je i počelo, u dva dana, nikad više od tri, prokletstva bi nestalo i onda bi se, nakon dugog sna, Stone vratio na posao kao da se ništa nije dogodilo, nikad ni ne spominjući koliko je sve to bilo nezgodno za bolnicu, jer bi sjećanje na to bilo zbrisano. Nitko mu to nikad nije stavljao na nos zato što bi takvo ispitivanje ili optuživanje povrijedilo i uvrijedilo onog drugog Stonea koji je rijetko kada pio. A taj je drugi Stone radio kao tri druga kirurga pa su te epizode za sve to bile malena cijena.

Časna Majka mu je prišla bliže. Oči mu nisu bile podlivene krvlju, a nije ni bazdio na alkohol. Ne, nego ga je otkaćilo stanje sestre Mary Joseph Praise, i to s razlogom. Dok je Časna Majka skretala pažnju sa Stonea na sestru Mary Joseph Praise, ipak je osjetila daleku slutnju zadovoljštine: taj je čovjek napokon ogolio dušu, razotkrio osjećaje prema svojoj asistentici.

Časna Majka prečula je Stoneova buncanja o volvulusu i ileusu i pankreatitisu i tuberkuloznom peritonitisu.

»Idemo u dvoranu«, rekla je, a kad su se u njoj našli, dodala: »Dajte je na stol.«

On ju je položio i sad je Časna Majka ugledala prizor koji je već vidjela prije sedam godina: zakrvavljenu haljinu sestre Mary Joseph Praise u stidnom predjelu tijela. Misli su joj odjurile do prvog dolaska sestre Mary Joseph Praise iz Adena i na to kako je krv na njezinim haljama tad izazvala slična pitanja. Časna Majka nikad nije upitala tu devetnaestogodišnjakinju, onako izravno, od čega to krvarenje. Nepravilnost mrlje tom prilikom pozvala je promatrača da iščita smisao njezina oblika. Pa je njezina mašta stvorila bezbroj scenarija koji bi objasnili taj misterij. U godinama što su uslijedile, sjećanja su taj događaj promijenila iz misterioznog u mistični.

I baš je zato sada, u trenutku dok ju je Stone polagao na stol, Časna Majka sestri Mary Joseph Praise pogledala dlanove i grudi kao da napola očekuje ugledati krvave stigme, kao da je prvi misterij urodio drugim. Ali

ne, krvi je bilo samo na vulvi. I to mnogo. S tamnim ugrušcima. I svijetlocrvenim potočićima što su se slijevali niz bedra. Časna Majka nije sumnjala baš nimalo, dok je krv kapala na pod, da je ovaj put riječ o posve svjetovnom krvarenju.

Časna Majka je sjela sestri Mary Joseph Praise između nogu, svjesno slijepa na naduti trbuh što se dizao pred njom. Labije su bile unutra i modre i kad je Časna Majka ušla u tijelo prstom u rukavici, otkrila je potpuno dilatiran cerviks.

Ali krvi je bilo previše. Brisala je i sušila i potezala stražnju vaginalnu stijenku da bolje vidi. Kad se iz pacijentičinih pluća izvio žalobni uzdah, Časna Majka je gotovo ispustila spekulum. U grudima joj je udaralo, ruke su joj se tresle. Nagnula se prema naprijed pa nakrivila glavu da zaviri. I pred njom je, poput kamena na dnu blatne jame, kao kamen na srcu, bila dječja glava.

»Bože svemogući«, rekla je Časna Majka kad je napokon smogla riječi, zijevajući na svetogrdnu riječ koja je prijetila da će je zagušiti, ali koju njezina usta nisu više mogla zadržati, »pa ona je trudna.«

Svi prisutni s kojima sam kasnije razgovarao sjećaju se tog trenutka u Dvorani 3, kad se zrak najednom potpuno smirio, kad je glasni sat s druge strane stola najednom stao i kad je uslijedila duga i nijema stanka.

»Nemoguće!« rekao je Stone po drugi put tog dana i makar to nije bila istina, a teško i nešto primjereno, ipak im je to svima dopustilo da opet počnu disati.

Ali Časna Majka znala je da je u pravu.

I da će morati poroditi bebu. Doktorica K. Hemlatha — za sve njih Hema — trenutačno nije bila na poslu.

Časna Majka je već porodila na stotine beba. Sad se na to podsjetila i pokušala ne dopustiti da je obuzme panika.

Ali kako od sebe odgurnuti ne samo svoju zgranutost nego i nesnalaženje? Jedna od njezinih, Kristova zaručnica — pa trudna. Bilo je to nešto nezamislivo. Njezin um to nije želio probaviti. Pa ipak je pred njom, pred njezinim očima, bio bjelodan dokaz — dječja glava.

Ista je misao smela i sestru asistenticu, bosonogu bolničarku, a isto tako i sestru Asqual, bolničarku anestetičarku. Zbog toga su se počeli spoticati jedni o druge pa su tako, trčkarajući oko stola i pripremajući pacijenta, srušili i stalak s intravenoznom otopinom. Od svih njih samo

pripravница, koju je mučilo što jutros, kad je posjetila sestru Mary Joseph Praise, nije uočila krizu, nije zastala i upitala se kako je to sestra Mary Joseph Praise ostala trudna.

Časnoj Majci činilo se da će joj srce u galopu izletjeti iz prsa.

»Bože svemogući, kakve bi to gore okolnosti mogao složiti za porod? Trudnoća koja je smrtni grijeh. Buduća majka koja mi je bila kao kći. Jako krvarenje, sablasno bljedilo...« I sve se to zbiva upravo kad nema Heme, jedinoga ginekologa u Missingu i najboljeg ne u državi, nego najboljeg što ga je Časna Majka ikad vidjela.

Bachelli gore u Piazzu bio je marginalno sposoban za porođajstvo, ali nepouzdan poslije dva popodne, a njegova prilika Eritrejka bila je duboko sumnjičava kad je riječ bila o »kućnim posjetima«. Jean Tran, pola Francuz, pola Vijetnamac iz Case Popolare, radio je sve pomalo i stalno se smiješio. Ali čak i pod pretpostavkom da bi do njih mogla doći, ipak bi se načekali dok bi itko od njih došao.

Ne, Časna je Majka to morala obaviti sama. Morala je zaboraviti na sve što ta trudnoća predmnijeva. Morala se nadisati, koncentrirati. Morala je izvesti normalan porod.

Ali tog popodneva i večeri, sve normalno će ih zaobići.

* * *

Stone je samo stajao, otvorenih usta, pa pogledavao Časnu Majku, kao da od nje traži upute, dok je Časna Majka sjedila okrenuta vulvi, čekajući na bebu da se spusti. Stone je čas sklapao ruke na prsima, čas ih puštao da mu padnu uz bok. Vidio je kako bljedilo sestre Mary Joseph Praise neprestano jača. A kad je sestra Asqual paničnim glasom uzviknula krvni tlak — »sistolični osamdeset, opipljiv« — Stone je zateturio kao da će se onesvijestiti.

Unatoč kontrakcijama uterusa koje je Časna Majka uspijevala napipati kroz trbuh i pratiti na iskrivljenom licu sestre Mary Joseph Praise i unatoč činjenici da je cerviks bio širom otvoren, ništa se nije dogodilo. Dječja glava visoko u rodnici, stegnuta cerviksom kao brtvilom, Časna Majka je uvijek podsjećala na biskupsku tonzuru. Ali se ovaj biskup nije micao s mjesta. A u međuvremenu, koliko krvi! Na stolu se već stvorila tamna i prljava lokva, a iz vagine su izlazili plimni valovi. Krv je u rođilištu i operacijskoj dvorani što i feces u tvornici tripa, ali Časnoj Majci se ipak učinilo da je tu izlazi i previše.

»Doktore Stone«, rekla je Časna Majka, a usne su joj zadrhtale. Potpuno se smeteni Stone upitao zašto ga zove.

»Doktore Stone«, ponovila je. Za Časnu Majku je zdrav bolničarski smisao značio da bolnička sestra mora znati gdje su joj granice. *Za ime Božje, treba izvesti carski rez.* Ali to nije i izgovorila zato što bi to na Stonea moglo djelovati baš suprotno. Umjesto toga se, govoreći tihim glasom i oborene glave, Časna Majka odgurnula od vlastitih bedara i ustala da oslobodi mjesto između nogu sestre Mary Joseph Praise.

»Pacijent je vaš, doktore Stone«, rekla je čovjeku za kog su svi vjerovali da mi je otac pa u njegove ruke predala ne samo život žene koju je odabrao ljubiti nego i naša dva života — moj i bratov — života djece koju je odabrao mrziti.

3. POGLAVLJE

Vrata suza

Kad je sestra Mary Joseph Praise osjetila prve naznake trudova, doktorica Kalpana Hemlatha, žena koju ću kasnije zvati majkom, bila je pet stotina milja daleko i deset tisuća stopa u zraku. Kraj desnog krila aviona Hemi se otvarao lijep pogled na Bab al-Mandab — Vrata suza — koji je to ime dobio zbog bezbrojnih brodova koji su se potopili u tom uskom tjesnacu što razdvaja Jemen od ostatka Arabije i Afrike. Na tim je širinama Afrika bila samo Rog: Etiopija, Džibuti i Somalija. Hema je pošla pogledom po Vratima suza dok su se iz uzane pukotine širila u Crveno more što se razmatalo na sjever sve do obzora.

Kad je još kao školarica učila zemljopis u Madrasu u Indiji, Hema je morala na karti Britanskog otočja označiti gdje se proizvode ugljen i vuna. Afrika je u nastavnom programu figurirala kao igralište Portugala, Britanije i Francuske, kao i mjesto za Livingstonea na kojem će pronaći veličanstvene slapove i nazvati ih prema kraljici Viktoriji, kao i za Stanleyja da na njemu pronađe Livingstonea. U kasnijim godinama, kad moj brat Shiva i ja budemo putovali s Hemom, od nje ćemo učiti praktični zemljopis koji je ona naučila sama. Ona bi nam pokazala na Crveno more i rekla: »Zamislite prugu vode što teče poput proreza na suknji, dijeleći Saudijsku Arabiju od Sudana i zatim dalje, držeći Jordan podalje od Egipta. Mislim da je Bog želio otkinuti Arapski poluotok od Afrike. A i zašto ne? Što ljudi s jedne strane imaju zajedničko s ljudima s druge?«

A na samom vrhu tog proreza, uska je prevlaka Sinaja osujetila Božji naum pa su Egipat i Izrael ostali povezani. Taj je rez dovršio ljudskom rukom stvoreni Sueski kanal, koji je ostvario i vezu Crvenog mora s Mediteranom, štedeći brodovima dug put oko Rta dobre nade. Hema nam je uvijek pričala da je baš nad Vratima suza doživjela razbuđenje koje će joj promijeniti život. »U tom sam avionu začula poziv. A kad danas razmišljam o tome, znam da je bio tvoj.« Ta zveketava, leteća limenka od aviona uvijek mi se činila vrlo nevjerojatnim mjestom za epifaniju.

Hema je sjedila na drvenoj klupi što je tekla s obje strane rebrastog trupa aviona DC-3. U tom trenutku nije bila nimalo svjesna koliko je u tom trenutku u Missingu, u bolnici u kojoj je radila proteklih osam godina, grdno potrebna njezina pomoć. Bruj je dvaju motora bio tako glasan i nemilosrdan, da je već poslije pola sata leta osjećala kao da joj se taj zvuk naselio u tijelo. Tvrdna klupa i skakutavi let već su joj straga stvorili plikove. Kad god bi zatvorila oči, osjetila bi se kao da se na volovskim kolima vozi preko izrovane zemlje.

Njezini su suputnici na letu iz Adena u Addis Abebu bili Gudžarijci, Malajci, Francuzi, Armenci, Grci i Jemenci, a bilo ih je i još nekoliko koji ni odjećom ni govorom nisu jasno otkrivali svoje podrijetlo. Ona je pak nosila bijeli pamučni sari, bluzu gotovo bijelu i bez rukava, kao i dijamant u lijevoj nosnici. Kosa joj je bila razdijeljena po sredini i štipalicom skupljena na tjemenu pa labavo spletena ispod nje.

Sjedila je ukoso i pogledavala van. Dolje je vidjela sivu strelicu — sjenu što ju je avion bacao na more. Zamišljala je kako tik pod površinom pliva divovska riba i s njom drži korak. Voda se doimala hladnom i gostoljubivom, za razliku od unutrašnjosti DC-3, koja je u međuvremenu postala manje zaparena, ali je i dalje bila otežala od izmiješanih mirisa svog ljudskog tereta. Arapi su odisali suhim, pljesnivim vonjem žitnice, Azijci su tome pridodali svoj đumbir i češnjak, dok se od bijelaca širio miris mlijekom natopljenog ubrusa.

Kroz poluotvoreni je zastor pilotske kabine vidjela pilotov profil. Kad god bi se okrenuo da baci pogled na svoj teret, njegove sunčane naočale, zelene kao pivska boca, progutale bi mu lice, jer bi mu iz njih virio samo nos. Kad se ukrcavala, te su mu naočale bile dignute na čelo i tada je opazila da su mu oči crvene kao u glodavca. Vonj borovnice u njegovu dahu obznanjivao je svijetu ljubav prema džinu. U njoj se prema njemu stvorila odbojnost još prije nego što je i otvorio usta da utjera putnike u avion i počeo se brecati — »*Allez!*« — kao da ima posla s podljudima. Tad se ugrizla za jezik jer to je bio čovjek koji ih je trebao dići u nebo.

Njegovo lice i klempava uha podsjećali su je na likove kakve djeca crtaju bojicama po pakpapiru. Ali su detalji nadilazili dječju vještinu: ta fina krošnja žilica u obrazima, duboki zalisci obojeni crno u nijansi paste za cipele, bijeli prsten *arcusa senilisa* oko zjenica, prosijede obrve koje su odavale laž tog dojma mladahnosti. Pitala se kako se taj čovjek može

pogledati u zrcalo, a ne vidjeti apsurdnost svog izgleda.

Zadubila se u vlastiti odraz u prozorčiću. I ona je imala okruglo lice, oči široko razmaknute prćastim nosom lutke. Na licu se isticao i crveni *pottu* posred čela. Na obraze joj je kobaltno modro more nad kojim su letjeli bacalo upravo marsijansku nijansu te isticao onu slutnju zelenog u njezinim očima, neuobičajenu kod Indijki. »Tvoj pogled pogađa sve muškarce, tako da i tvoj najobičniji pogled djeluje intimno, puteno«, rekao joj je doktor Ghosh, »kao da me siluješ očima!« Ghosh je volio podbadati, ali bi zaboravio što je rekao čim bi mu se riječi skotrljale s jezika. No ta joj je njegova tvrdnja ostala u sjećanju. Pomislila je na Ghoshove krznom prekrivene udove i sva se stresla. Dlake po tijelu bile su njezina omiljena gnusoba ili je bar tako vjerovala. Znala je da je to za jednu Indijku fatalna predrasuda. No on je imao krzno kao gorila, jer su mu vitice s prsa probijale kroz prsluk i virile iznad ovratnika košulje. »Silujem? Što se babi htilo, to se babi snilo, pohotniče«, izgovorila je i nasmiješila se kao da joj Ghosh sjedi nasuprot.

Ali u nečem mu je ipak morala dati za pravo: ako bi se mrvicu predugo zagledala u muškarca, privukla bi više zanimanja nego što je željela. I to je bio jedan od razloga zašto je nosila naočale s velikim metalnim okvirima. Vjerovala je, naime, da joj one primiču oči. Sviđao joj se pretjerano veliki Kupidonov luk gornje usne, ali ne i vlastiti obrazi, za koje je vjerovala da su previše bucmasti. Pa što da radi? Bila je krupna žena. Ne debela, ali krupna... Dobro, možda i pomalo debeljuškasta, a u Indiji je sigurno nabila još kilogram-dva, a možda i tri, ali što je i mogla, oči u oči s maminom nevjerojatnom kuhinjom? Visoka sam pa se ne vidi, rekla je samoj sebi. A pomaže, naravno, i sari.

Tiho je zagundala pase prisjetila kako je doktor Ghosh za nju izmislio poseban izraz: *uzvišena*. Puno godina kasnije, kad su hinduski filmovi s pjesmom i plesom u Africi postali zadnji krik mode, pomoćni su je radnici u Addis Abebi počeli zvati Majka Indija, ali ne posprdno, nego iz poštovanja prema istoimenoj srcedrapateljnici s Nargis u glavnoj ulozi. *Majka Indija* vrtjela se tri mjeseca zaredom u Carskom kinu, da bi se potom preselila u Kino Adowa i tu se davala bez blagodatititlova. Radnici bi čuli pjevanje »Duniya mein hum aaye hain« — »Stigli smo na ovaj svijet«, iako od hinduskog nisu razumjeli ni riječi.

»No ako sam ja *uzvišena*, kako da onda nazovemo tebe?« upitala je, vodeći s njim zamišljeni razgovor i prelazeći starog prijatelja pogledom od

pete do glave. On u konvencionalnim smislu baš i nije bio lijep muškarac. »Da velim »izvan svijeta«? I to je za mene kompliment. Velim »izvan svijeta« zato što si tako nesvjestan i sebe i toga kako izgledaš. U tome je nešto zavodljivo za druge. Taj stranac pretvara se u ljepotana. Sve ti to velim zato što nisi tu. Biti s nekim čije je samopouzdanje veće od onog što smo očekivali na prvi pogled djeluje vrlo zavodljivo.«

Dok je bila na odmoru, Ghoshovo je ime na misteriozan način stalno iskrsavalo u razgovorima s majkom. Unatoč tome što Hema nije pokazivala nikakvo zanimanje za brak, majku je ipak užasavala pomisao da bi mogla završiti s nekim nebrahmanom, s nekim poput Ghosha. Pa ipak, kad se Hema počela primicati tridesetoj, majka se počela priklanjati mišljenju da je muž ikakav ipak bolji nego nikakav.

»Veliš da nije lijep? Ima li lijepu boju?«

»Mama, on je svijetao... svjetliji od mene... i ima smeđe oči. U tim su očima Bengalc, Parsi i Bog zna koji sve drugi utjecaji.«

»I što je on?«

»Za sebe veli da je madraski mješanac iz visoke kaste«, rekla je i zahihotala se. Mati se namrštila tako jako kao da će progutati vlastiti nos i zato je Hema promijenila temu.

Osim toga, bilo je nemoguće složiti Ghosha nekom tko ga još nije upoznao. Znala je reći da kosu češlja ravno i nosi razdjeljak po sredini, da je čist i uredan prvih deset minuta kad se digne, ali da mu se poslije toga kosa rastrči kao nestašna djeca. Znala joj je reći i kako mu u svako doba dana, čak i netom poslije brijanja, ispod brade vire crne čekinje. Znala je reći i da vrata praktički nema, da ga je zgnječila glava u obliku indijskoga ploda jake. Znala je reći da zbog trbušćića stvara dojam da je nizak, ali da se i trbušćić čini većim nego što jest zato što se u hodu naginje prema natrag, zibajući se lijevo-desno, što odvlači pogled s vertikale. A onda je tu bio i taj njegov glas, nemoduliran i koji bi te znao prepasti, kao da mu se dugme za glasnoću zablokiralo u krajnjem položaju. Kako bi majci mogla prenijeti da po krajnjem zbroju svega toga ispada da nije ružan, nego da je na neobičan način lijep.

Usprkos osipu — zapravo opeklinama — na nadlanicama, prsti su mu bili senzualni. A taj je osip stvorio prastari rengen Kelley-Koett. No već od same pomisli na riječ »Koot« Hemi bi uzavrela krv. Godine 1909. car Menelik uvezao je električnu stolicu, jer je čuo da će mu taj izum omogućiti da se lako rješava neprijatelja. Kad je otkrio da za nju treba i

struja, jednostavno ju je uzeo za prijestolje. Slično su tome i Kelley-Koett 1930-ih donijeli gorljivi američki misionari, da bi ubrzo otkrili kako struja, unatoč tom što je stigla u Addis Abebu, ipak dolazi samo na prekide i pod naponom nedostatnim za takvu temperamentnu zvijer. Kad su misionari pokupili svoje krpe, taj su dragocjeni, još neraspakiran stroj samo ostavili. Missingu je trebao rengen i zato je Ghosh složio stroj i spario ga s transformatorom.

Nitko osim Ghosha nije se usudio ni taknuti Koot. Iz njegova su golemog ispravljača vodile žice u Coolidgeovu cijev, koja je bila postavljena na vodilice pa se mogla micati lijevo-desno. Vukao je poluge i zurio u brojčanike voltmetara sve dok između dvaju mjedenih vodiča nije skočila iskra i prasnuo grom. Taj je plameni spektakl natjerao nekog paraliziranog pacijenta da skoči s nosila i potrči spašavajući živu glavu. Ghosh je to nazvao terapijom Sturm und Drang. On je bio Kootov čuvar, on ga je upravo tetošio, tako da je i tri desetljeća pošto je tvrtka potonula, stroj i dalje radio. Pomoću fluoroskopskog je ekrana proučavao ples srca i točno bi znao reći gdje se smjestila kaverna u plućima. Pritiskanjem trbuha znao je odrediti je li se tumor zakačio za crijevo ili se naslonio na slezenu. Prvih mu se godina nije dalo gombati s rukavicama podstavljenim olovom, a ni s olovnom pregačom. Za to je koža njegovih ispitivačkih, inteligentnih ruku platila vidljivu cijenu.

* * *

Hema je pokušala zamisliti Ghosha kako *svojima* priča o njoj. *Ima dvadeset devet godina. Da, studirali smo zajedno u Madrasu, ali je ona nekoliko godina mlađa. Ne znam zašto se nikad nije udala. Nismo se zapravo pravo upoznali sve dok nismo radili zajedno kao stažisti na zaraznom odjelu. Ona je opstetričarka. Brahmanika. Da, iz Madrasa. Emigrant, već osam godina radi u Etiopiji.* Bile su to etikete koje su je definirale pa ipak su otkrивale malo, a objašnjavale nisu ništa. Prošlost se udaljava od putnika, pomislila je.

Dok je tako sjedila u avionu, Hema je zatvorila oči i zamislila sebe kao školariku, s dva konjska repića, u dugoj bijeloj haljini i bijeloj bluzi ispod purpurnog polusarija. U srednjoj školi gospođe Hood u Mylaporeu, sve su djevojke morale nositi polusari, zapravo ništa bolje od platnenog četverokuta koje bi jednom omotale oko bluze i iglom pričvrstile za rame. Ona ga je mrzila, jer u njemu nisi bio ni dijete ni odrasli, nego nekakva napola žena. Njezine su profesorice nosile puni sari dok je uvažena

glavarica, gospođa Hood, nosila suknju. Njezini su prosvjedi oca potaknuli da joj održi prodiku: *Zar ne znaš kolika ti se sreća nasmiješila što si u školi s britanskom ravnateljicom? Znaš li ti kolike su se stotine htjele upisati, nudeći i deset puta toliki novac, ali ih je Miz-Iz-Uud odbila. Ona prima samo po zaslugama. Zar bi ti bila draža madraska općinska škola?* I tako bi se svakog dana, kad bi na sebe stavila mrsku odoru, osjetila tek napola odjevena i kao da je već prodala djelić duše.

Velu, susjedov sin i negdašnji najbolji prijatelj, ali koji je s deset godina postao nepodnošljiv, volio se načuliti na ogradu između njih i dražiti je:

Curama koje idu kod Miz-Iz-Uud, parles-vous?

Curama koje idu kod Miz-Iz-Uud, parles-vous?

Curama koje idu kod Miz-Iz-Uud,

Ništa ne raste, niotkud.

Inki-pinki parlez-vous!

* * *

Nije ga obadala. Velu, koji je bio tamnopusit koliko je ona bila blijedolika, rekao joj je i ovo:

»Što se praviš važna što imaš tako svijetlu kožu? Majmuni će grickati tvoje slatko meso misleći da je to jaka na stablu, pamti što ti velim!« I evo je sad, s jedanaest godina, kako se sprema poći u školu, nekako smanjena kraj svog Raleigh bicikla, gdje s Veluom razmjenjuje spustove. Knjige su joj u *sanjiju* s resama prebačenom preko ramena, a remen joj ide između dojki. I već se u njezinu držanju i odmjerenom gaženju pedala vide znaci stanovite nepromjenjivosti.

Taj bicikl, nekoć tako visok i opasan, uskoro se pod njom smanjio. Dojke su joj izbile s obje strane tog remena od *sanjija*, a među nogama su joj već nicalle dlake. (Ako je Velu s onim svojim »ništa ne raste« mislio na to, sad je dokazala da je bio u krivu.) Bila je dobra učenica, vođa momčadi u košarki, starija instruktorica, a osim toga je obećavala i u Bharatnatyamu, jer je u sebi otkrila dar rekapituliranja i najzapletenije plesne sekvence pošto bi je vidjela samo jednom.

Nije osjećala obvezu da se pridruži krdu, ali ni potrebu da se od njega izdvaja i ističe. Kad joj je bliska prijateljica rekla da se stalno drži osorno, ona se iznenadila, ali ju je malo i zagolicalo što je mogla toliko

promašiti. Na studiju (sad je bila u potpunom sariju i vozila se autobusom), ta je osobina u njoj ojačala — ne osornost, nego neovisnost i sklonost dovođenja u zabludu. Neki su je kolege smatrali arogantnom. Privlačila je k sebi sljedbenike, koji bi potom samo otkrili da ih ona ne skuplja. Muškarci su od svojih prijateljica tražili podatnost, ali ona se nije mogla natjerati da samo njima za volju glumi bojažljivost ili glupost. Parovi koji su se u knjižnici privijali iza pregolemih anatomskih atlasa i šaptom se uvjeravali u ideju ljubavi, njoj su bili smiješni.

Ja nemam vremena za takve gluposti. Ali je zato imala vremena za petparačke romane koji su se zbivali po dvorcima i ladanjskim kućama, a glavni se lik zvao Bernadette. Fantazirala je o romantičnim kavalirima iz Chillingforesta, Lockingwooda i Knottypinea. I u tome je tad bila njezina nevolja — jer je sanjala o ljubavi *još većoj* od one koju je vidjela u knjižnici. Ali je isto tako bila ispunjena i bezimenom ambicijom bez ikakve veze s ljubavlju. No što ona zapravo traži? Bila je to ambicija koja joj nije dopuštala da se natječe za nešto i teži za nečim za čim teže i ostali.

Kad je kao studentica na Madraskom medicinskom koledžu otkrila kako se divi profesoru terapeutike (jedinom Indijcu u školi u kojoj su, čak i sad kad se primicala neovisnost, redoviti profesori većinom bili Britanci), zato što su je dirnuli njegova humanost, njegovo vladanje predmetom (*daj si to priznaj, pališ se na njega*) i kad je otkrila da bi željela postati njegovom demonstratoricom i otkrila njegovo odobravanje, namjerno je odabrala drugi put. Bilo joj je mrsko ikom dati toliku moć nad sobom. Zato je umjesto njegova područja, interne medicine, odabrala porodiljstvo i ginekologiju. Iako je profesorovo područje bilo beskrajno i zahtijevalo širinu znanja koje je sezalo od zastoja srca do poliomijelitisa i tisuća bolesti između, ona je ipak izabrala područje koje poznaje nekakve granice, a ima i mehaničku komponentu — operacije. A njihov je repertoar bio ograničen: carski rez, hysterotomija, saniranje prolapsusa.

U sebi je otkrila talent za manipulativno porodiljstvo te je postala majstorom za pogađanje kako točno beba visi u zdjelici. Ono pred čim su se drugi opstetričari vjerojatno užasavali, ona je obožavala. I zavezanih bi očiju znala raspoznati lijevi od desnog forcepsa te se i u snu poslužiti i jednim i drugim. Pred očima bi joj se stvorila geometrija zdjelice krivulje svake pacijentice, a onda bi je znala i spojiti s dječjom glavom u trenutku kad bi gurnula forceps pa artikulirala obje ručke i s puno samopouzdanja izvukla bebu.

Preko mora je otišla iz hira. Ali odlazak iz Madrasa slomio joj je srce. I sad bi se ponekad uvečer znala rasplakati pa zamišljati kako roditelji pred kuću iznose stolice da pričekaju na smorac koji bi, čak i u najvrelije i najsparnije dane, zapuhao pred smiraj. Otišla je zato što je ginekologija, bar u Madrasu, ostala muška domena, a osim toga, čak i uoči stjecanja neovisnosti, britanska, te stoga nije imala baš nikakvih izgleda da je uzmu u državnu službu i smjeste na fakultetsku kliniku. Bilo je to neobično pa ipak ju je veselilo pomišljati na pojedine trenutke doba kad su ona, Ghosh, Stone i sestra Mary Joseph Praise prolazili praksu i radili u Općoj državnoj bolnici u Madrasu. Tisuću i pet stotina kreveta i još dvaput toliko pacijenata pod krevetima i između kreveta — bio je to cio jedan grad. U njemu je sestra Mary Joseph Praise bila tek propupala novica i pripravnica; možda su se i mimoišle. Nevjerojatno je da je u Općoj državnoj bolnici nakratko bio zaposlen i Thomas Stone, no s obzirom da je rodilište bilo posve odvojeno, nije bilo razloga da se njegov put presiječe s njezinim.

Ona je za sobom ostavila Madras i etikete kaste, otišla daleko, gdje riječ »brahman« nije više značila ništa. Radeći u Etiopiji, pokušavala je svake treće ili četvrte godine otići malo kući. Sad se vraćala poslije drugoga takvog posjeta. Sjedeći tako u bučnom aviona, zatekla se kako prebire po svojim mogućnostima. U posljednjih se nekoliko godina već primakla definiciji bezimene ambicije koja ju je dogurala tako daleko: *ne živjeti kao ovca bilo koje kaste*.

Kad se prvi put našla u Missingu, bolnica joj se učinila poznatom, ne baš mnogo drukčijom od Opće državne bolnice u Indiji, iako je sve bilo u puno manjem mjerilu. I ovdje su ljudi čekali u repu, i ovdje su čitave obitelji kampirale pod stablima, čekajući s beskrajnim strpljenjem ljudi kojima i ne preostaje drugo nego da stalno nešto čekaju. A pune je ruke posla imala još od prvoga dana. Da velimo istinu, potajice se veselila hitnim slučajevima, situacijama kad bi joj se srce popelo u grlo, kad bi se brojila svaka sekunda, a majčin život visio o koncu, ili kad bi dijete u maternici, ostavši bez kisika, trebalo spasiti herojskim naporom. U takvim je trenucima ne bi mučile egzistencijalne sumnje. Život bi se posve izoštrio, dobivao smisao tek kad bi prestala razmišljati o smislu. Majka, žena, kći... najednom više nije bila ni jedno ni drugo ni treće, nego bi bila svedena na ljudsko biće u velikoj pogibli. A ona bi sama bila svedena na goli instrument potreban da se to biće izliječi.

Odnedavna je, međutim, počela osjećati golemu udaljenost između vlastite prakse i granica znanstvene medicine na kojima su stajale Engleska

i Amerika. C. Walton Lillehei iz Minneapolisa baš je te godine započeo eru operacija na srcu otkrivši način kako da pumpa krv i dok srce ne radi. Bilo je razvijeno i cjepivo za polio, iako je tek trebalo pronaći put do Afrike. Na Harvardu u Massachusettsu, doktor Joseph Murray izveo je prvo uspjele presađivanje bubrega između djece istih roditelja. Njegova slika u *Timeu* prikazivala je posve običnog i nepretencioznog čovca. Taj ju je portret iznenadio, jer ju je naveo na misao da su takva otkrića na dohvat svakom liječniku, na dohvat i njoj samoj.

Ona je oduvijek voljela priču o tome kako je Pasteur otkrio mikrobe ili o Listerovim eksperimentima s antisepticima. Svaki je indijski školarac sanjao da postane drugi C. V. Raman, kome su jednostavni pokusi sa svjetlom donijeli Nobelovu nagradu. Ali je živjela u zemlji koju su tek malobrojni uspijevali pronaći na karti. (»Rog Afrike, gornji dio, na istočnoj obali — onaj dio koji izgleda kao glava nosoroga i pokazuje na Indiju«, objasnila bi im.) A još ih je manje znalo za cara Hailea Selasija pa ako bi se i sjetili da je 1935. bio *Timeov* čovjek godine, ne bi se sjetili i zemlje za čiju se stvar založio u Ligi naroda.

Kad bi je upitali, Hema bi rekla: *Da, radim što sam željela radit, potpuno sam zadovoljna*. No što drugo i da kaže? Kad bi čitala svoj primjerak časopisa *Surgery, Gynecology & Obstetrics* (svakog bi mjeseca morskom poštom stizao sveščić tek nekoliko tjedana po izlasku, izgreban i zamrljan u smeđem omotu), inovacije su joj bile napete kao krimić. Bilo je to uzbudljivo, no ipak bi je i ispuhalo, jer su sve to već bile stare vijesti. Pa bi sebi govorila da je i njezin rad, njezin doprinos sitnog mrava u Africi, na neki način povezan s napretkom opisanim u *SG&O*. Ali je u dubini srca znala da nije.

* * *

Do svijesti joj je dopro novi zvuk. Bilo je to grebanje i lupa drva po metalu. U rep su aviona bili ukrcali dva divovska drvena sanduka kao i hrpu manjih, četvrtastih škrinjica s čajem, uvezanih limenim trakama u koje je bilo utisnuto *longleith estates, s india*. Mreža privezana za strukturne prečke priječila je teretu da padne na putnike, ali mu nije branila i da klizi malo amo, malo tamo. Njezine noge, kao i noge drugih putnika, počivale su na nabijenim jutenim vrećama. Po podu i srebrnastom trupu bile su šablonom nabojane izbljedjele vojne oznake. Tu su nekad sjedili američki vojnici iz sjeverne Afrike i razmišljali o svojoj sudbini. Možda se u tom avionu vozio i sam Patton. No možda je to i nekakav relikv iz

francuskih kolonija u Somaliji i Džibutiju. Prevoženje putnika kao da je tek naknadno palo na pamet toj novoj zračnoj liniji s rabljenim avionima i prastarim pilotima. Vidjela je kako se pilot nešto prepire preko mikrofona, kako gestikulira i zastaje čekajući odgovor, da bi se onda opet zaderao. Putnici bliže kokpitu su se namrštili.

Hema je još jednom izvila vrat da pogleda vidi li se sanduk s Grundigom, ali se nije vidio. Svaki put kad bi pomislila na ekstravaganciju što ju je kupila, osjetila bi ugriz savjesti. Zahvaljujući tome što je kupila radio s gramofonom, noć što ju je provela u Adenu postala je gotovo podnošljiva. Grad izgrađen na vrhu usnulog vulkana, pakao na zemlji, eto što je bio Aden, ali je bar bio *duty-free*. O da, tu je nekoć živio i Rimbaud — i nikad više nije napisao ni stiha.

Grundigu je već bila odredila mjesto u dnevnoj sobi. Posve sigurno će ga staviti pod uokvirenu crno-bijelu fotografiju Gandhija koji prede pamuk. Mahatmi će morati potražiti neko mirnije mjesto.

Zamislila je Ghosha kako grli svoj konjak, a Časna Majka, Thomas Stone i sestra Mary Joseph Praise piju šeri ili kavu. Zamislila je Ghosha kako skače na noge u trenutku kad se iz Grundiga izliju uvodni, zasljepljujući tonovi iz »Take the ›A‹ Train«. Potom slijedi drska melodija — posljednje na svijetu što bi čovjek pomislio da će sada doći. Ali ti uvodni tonovi, ipak... kako su joj ostali u uhu. I kako im se opirala! Gnušala se provincijalnih Indijaca koji se znaju diviti samo stvarima iz inozemstva. Pa ipak je te tonove čula i u snu i znala bi zateći samu sebe kako ih pjevuši dok bi prala ruke. A sad ih je čula i u avionu. Čudne, disonantne note nabacane zajedno, da tako čekaju razrješenje, ali ipak su one nekako uspijevale uhvatiti i Ameriku i Znanost i sve što je smiono i drsko i srčano i uzbudljivo u Americi (bar onakvoj kakvu je zamišljala). Tonovi koji su se izlili iz lubanje crnca koji se zvao Billy Strayhorn. *Stray... horn!*²

S džezom i pjesmom »Take the ›A‹ Train« bio ju je upoznao baš Ghosh. »Čekaj... vidi! Vidiš?« rekao je kad je ona prvi put začula melodiju iza uvodnih akorda. »Moraš se nasmiješiti! Ne možeš se ne nasmiješiti!« I bio je u pravu, jer je melodija ostajala u uhu i dizala te — koja sreća da je njezin prvi susret s ozbiljnom glazbom bio baš preko te melodije. Pa ipak je s vremenom u njoj počela vidjeti svoju pjesmu, svoj izum, ali ju je kinjilo što ju je s njom upoznao baš on. Nasmijala se, toliko joj je bilo čudno što joj je Ghosh tako simpatičan, kad je toliko željela da

joj bude odbojan.

* * *

Ali upravo u trenutku kad je to pomislila, već unaprijed zamišljajući svoj dolazak u Addis Abebu... najednom je shvatila da doziva ime Gospodina Shive, jer se DC-3, ta pouzdana nebeska deva na granici civilizacije, najednom počeo tresti kao da je smrtno ranjen.

Pogledala je van. Propeler na njezinoj strani zatreperio je i stao, a ispod kućišta mišićavog motora prokuljao je pramenčić dima.

Avion se nagnuo na desno krilo i najednom se našla prilijepljena za prozor. Putnici oko nje su zavrištali i termosica je odskočila od zida kabine, izlila čaj i odlupala dalje. Potražila je rukohvat, ali se onda avion izravnao i kao zastao usred zraka pa krenuo u strmi spust. Ali, to nije bio spust, ispravio ju je vlastiti želudac — bio je to pad. Gravitacija je ispružila svoje pipke i zgrabila srebrni cilindar s konzolama krila. Gravitacija je obećavala slijetanje na vodu. Ili, s obzirom na to da je avion imao krila, a ne plovke, udar, a ne slijetanje. Pilot je nešto vikao, ne u panici, nego u bijesu, a ona nije imala vremena promisliti koliko je sve to čudno.

Kad bi se, mnogo godina kasnije, osvrnula na taj trenutak promjene, promotrla ga klinički (»Izmuži čitavu povijest bolesti! Kad je točno i gdje je točno sve to počelo? Početak je sve! U anamnezi je dijagnoza!« kako bi to rekao njezin profesor.), shvatila bi da se njezina transformacija u stvari odigrala kroz mnoge mjesece. Pa ipak, tek kad je ispala iz neba nad Bab al-Mandabom, napokon je shvatila da je nastupila promjena.

* * *

Na prsa joj je pao dječčić Indijac. Bio je to sin jedinog malajalskog para u avionu — očito učitelja u Etiopiji, vidjelo se to već na prvi pogled. Taj deččić s nogama iksericama, star pet-šest godina i u prevelikim kratkim hlačama, od trenutka kad su se ukrcali u ruci je stezao drveni avion, čuvajući ga kao da je od zlata. Sad mu je noga zapela između dviju jutenih vreća pa je, kad se avion izravnao, pao na Hemu.

Obgrlila ga je. Njegov zbunjeni pogled sunovratio se u pogled pun straha i boli. Hema je opazila zakrivljenost njegove cjevanice — kao da se svinula zelena grana, kost premlada da bi čisto pukla. Sve je to shvatila dok joj je tijelo javljalo da se ruše, da gube visinu.

Mladi Armenac, blagoslovljena mu bila praktičnost, odmah mu je pokušao osloboditi nogu. I zvuči nevjerojatno, pritom se smiješio. Želio joj

je nešto reći — na neki je način umiriti. Nju je šokiralo što vidi nekog hladnokrvnijeg od sebe, dok su posvuda okolo krici putnika samo još otežavali situaciju.

Podigla je dečkića u krilo. Misli su joj bile i jasne i nepovezane. Noga se već bila izravнала, ali nije bilo nikakve sumnje da je pukla i da avion pada. Ispruženom je rukom zaustavila zapanjene roditelje i stavila dlan na usta majci koja je već počela zapomagati. Osjetila je poznati joj mir krizne situacije, ali je shvatila svu lažnost tog osjećaja, sada kad je na kocki bio njezin život.

»Dajte ga meni«, rekla je i maknula ruku ženi s lica. »Ništa se ne bojte, ja sam liječnica.«

»Da, to znamo«, odgovorio je otac.

Stisnuli su se uza nju na klupi. Dječak nije plakao, samo je sitno cvilio. Lice mu je bilo blijedo — bio je u šoku — pa se privio uz nju, obrazom na njezinim prsima.

Ništa se ne bojte, ja sam liječnica. Pomislila je koliko je ironično da će joj baš to biti posljednje riječi.

Hemlata je kroz prozorčić vidjela primicanje bijelih kresti, sve manje nalik čipki na modroj tkanini. Uvijek je nekako pretpostavljala da će pred sobom imati godine da razluči smisao života. Sad joj se činilo da će imati tek nekoliko sekundi i ta joj je spoznaja došla kao epifanija.

Kad se nadvila nad dijete, shvatila je da tragedija smrti ima i te kako veze s onim što je ostalo neispunjeno. Osjetila je stid što joj je tako jednostavna misao promaknula sve te godine. *Pretvori svoj život u nešto lijepo.* Nije li to bila maksima po kojoj je živjela sestra Mary Joseph Praise? Druga joj je misao bila da je ona, koja je porodila bezbrojne bebe i koja je odbacila brak u kakav su njezini roditelji željeli da uđe, koja je smatrala da je na svijetu i previše djece te nije osjećala nikakav pritisak da tom broju još nešto i doda, sad po prvi put shvatila da roditi dijete znači nadmudriti smrt. Djeca su noga zabijena u vrata koja se zatvaraju, svjetlo nade da će u reinkarnaciji postojati neka kuća u koju ćemo moći doći pa sve ako se na svijet vratimo i kao pas, miš ili uš koja živi na ljudskom tijelu. A ako, u što vjeruju Časna Majka i sestra Mary Joseph Praise, postoji i uskrsnuće mrtvih, tada će se dijete pobrinuti da se probude njegovi roditelji. Pod uvjetom, dakako, da to dijete ne pogine s tobom u padu aviona.

Pretvori svoj život u nešto lijepo — a taj maleni čovjek blistavih očiju i dugih trepavica, prevelike glave i štenećeg mirisa u raskuštranoj kosi što joj sad cvili u krilu... on je nešto najljepše što čovjek može stvoriti.

Njezini su se suputnici očiti ustrašili ništa manje nego ona. Samo ju je Armenac pogledao, zavrteo glavom i nasmiješio se kao da želi reći: *Nije to ono što mislite.*

Koji glupan, pomislila je Hema.

Jedan stariji Armenac — možda njegov otac — bio je miran i gledao ravno pred sebe. Kad su se ukrcali, taj se stari držao mrzovoljno i sad nije bio ni bolji ni gori. Hema se zaprepastila otkrivši da uspijeva opažati takve trivijalne detalje u takvom trenutku, jer umjesto da analizira lica, trebala bi se pripremiti za trenutak sraza.

Kad je more poletjelo ususret avionu, pomislila je na Ghosha. I ostala šokirana kad su je preplavili nježni osjećaji prema njemu, kao da će *on* poginuti u avionskoj nesreći, kao da će time završiti *njegova* velika medicinska pustolovina i kao da to završavaju *njegovi* bezbrižni dani, a s njima i svaka šansa da ostvari svoju najveću želju, a ta je da se oženi Hemom.

4. POGLAVLJE

Pravilo 5F

Pacijent je vaš, doktore Stone«, ponovila je Časna Majka pa ustala sa stolčića između nogu sestre Mary Joseph Praise. Ugledavši mu lice, upitala se hoće li i sad nešto baciti.

Thomas Stone ponekad je znao hitnuti instrument, iako nikad pred njom. Rijetko se događalo da bi mu sestra Mary Joseph Praise pružila pogrešan pribor, ali se s vremena na vrijeme hemostat ne bi htio otpustiti na lagan pritisak ili kad vršak Metzenbauma ne bi zasjekao. A bio je dobar strijelac; uobičajena mu je meta bila jedna točka na zidu Operacijske dvorane 3, odmah iznad sklopke i opasno blizu vitrini s instrumentima.

Nitko to osim sestre Mary Joseph Praise nije uzimao osobno — a ona bi se sva pokunjila iako je provjerila svaki instrument prije nego što ga je stavila u autoklav. Časna je Majka pak tvrdila da je to bacanje zapravo dobro.

»Daj mu povremeno pokvaren hemostat«, rekla je sestri Mary Joseph Praise. »Inače će to u njemu kuhati sve dok mu ne izbije na uši i onda ćemo tek imati cirkus.«

Žbuka iznad sklopke bila je puna zvjezdastih rupica i ogrebotina kao da je tu prsnula žabica. Udarac u zid događao se nakon što bi mu iz usta izišla riječ »POTPUNO«, ali prije riječi »NEUPOTREBLJIVO!« Ponekad bi, ali vrlo rijetko, prasnuo i na sestru Asqual, anestetičarku, ako bi narkoza bila preslaba ili ako bi pacijentu dala premalo kurarea pa bi mu se, dok bi mu prebirao po drobu, trbušni mišići stegli oko šake kao škripac. Ne jedan se eterizirani pacijent probudio u svetoj stravi na Stoneov urlik: »Ako ga tu dolje ne možete još malo opustiti, trebat će mi kramp!«

Ali u tom trenutku, kad su usne sestre Mary Joseph Praise posivjele kao pepeo, a disanje joj postalo posve plitko, i dok su joj oči gledale kroz njega, a neobuzdano se krvarenje nastavljalo, i dok mu je Časna Majka predavala dirigentsku palicu, Stone je samo stajao bez riječi. Osjećao je istu onu bespomoćnost što je osjeća pacijentova rodbina i nije mu se ni najmanje svidjela. Usne su mu zadrhtale i osjetio je stid što mu mokro lice

odaje emocije. Ali više od toga osjećao je strah, kao i iznenađujući paralizirajuć misli koja je u njemu stvarala samo još veći stid.

Kad je napokon progovorio, učinio je to drhtavim glasom:

»Gdje je Hemlatha? Zašto se nije vratila? Tako nam je potrebna«, što je bio čin nesvojstvene mu poniznosti.

Obrisao je oči nadlanicom, što je bila dječja gesta. Časna Majka ga je gledala u nevjerici: umjesto da sjedne na ponuđeni stolčić, on je ustuknuo. Stone je otišao do zida koji je nosio tragove njegova gnjeva. Udarao je čelom u žbuku i bio je to udarac glavom dostojan divojarca. Noge su mu zadrhtale. Uhvatio se za vitrinu. Časna Majka osjetila je svojom dužnošću promrmljati: »Potpuno neupotrebljivo«, zbog daleke šanse da se ta nasilnost, ako slučajno ima i neko značenje, ne dao Bog ne istroši samo zato što nije bilo pratnje mantre.

Istina je da je Stone mogao već prije izvesti carski rez pa ipak je, koliko god to bilo čudno kad je riječ o tropskom kirurgu, to bila jedna od tek nekoliko operacija koje nije nikad izveo. »Vidi, učini i pouči druge«, bio je naslov u njegovu udžbeniku *Okretni kirurg: Kratki uvod u praksu tropske kirurgije*. Ali ono što njegovi čitatelji nisu znali, a što sam ja naučio tek mnogo godina kasnije, bila je činjenica da je on osjećao odbojnost prema svemu ginekološkom (a porođajstvu da i ne spominjemo). Sve je to svoj korijen imalo u posljednjoj godini studija, kad je učinio nešto nečuveno: kupio je, naime, vlastiti leš kako bi usavršio anatomiju koju je ionako izučio i te kako dobro na prvoj godini i na zajedničkom mrtvacu. Primjerak iz muške ubožnice na kolegiju iz anatomije na prvoj godini bio je prastar i smežuran, pun kojekakvih fantomskih mišića i tetiva, uobičajena roba u anatomskim dvoranama u Edinburghu. On je to tijelo dijelio s još petoricom studenata. Ali mu se zato s kadaverom što ga je kupio na zadnjoj godini nasmiješila sreća: bila je to uhranjena, sredovječna žena, tip koji je povezao s tvornicama linoleuma u Fifeu. Stoneova je sekcija ruke bila tako elegantna (pa je tako u srednjaku sam ogolio ovojnicu tetive, dok je na prstenjaku otišao još dalje pa otvorio ovojnicu i razotkrio tetive *flexor sublimis* nalik na žice visećeg mosta, između kojih vijuga tetiva *profundus*), da ju je profesor anatomije sačuvao da je pokazuje studentima prve godine. Tjednima se Thomas Stone znojio nad kadaverom te je s tom ženom proveo više vremena nego i s jednom drugom, s iznimkom vlastite majke. Uz nju se osjećao opušteno, bilo je to glatko vladanje materijom koje je proizlazilo iz

poznavanja. S jedne joj je strane filetirao obraz sve do uha pa zašio prevrnuti kapak da ogoli podušnu žlijezdu i facijalni živac koji kroz nj prolazi, s ograncima što se šire kao gusja noga, otkud mu ime *pes anserinus*. S druge je strane lica uklonio sve potkožno tkivo i mast te ogolio bezbroj mišića koji izražavaju osjećaje i čije je usklađeno gibanje u životu prenosilo osjećaje žalosti i radosti i sve one emocije između toga. O njoj nije ni mislio kao o čovjeku. Ona je bila jednostavno utjelovljeno znanje, znanje balzamirano i personificirano. Svake bi večeri vraćao mišiće i preklapao ih kopcima kože što su visjeli na uskim šarkama, a zatim bi je prekrrio krpama natopljenim formalinom, vratio je u povoje. Kad bi preko nje nategnuo gumenu pokrivač i ugurao rubove, ponekad bi ga to podsjetilo na majčin ritual kad bi ga spremala u postelju. A kad bi se vratio u sobu, svoju bi samoću i usamljenost osjetio još bolnije.

U dan kad je izvadio crijeva i otvorio pogled na aortu i bubrege, ugledao je maternicu. Ali to nije bila smežurana kesa, kakvu je očekivao, utonula u zdjelicu. Naprotiv, virila je iznad njezina ruba. Nekoliko dana kasnije vratio se zdjelici, s Cunninghamovim priručnikom za seciranje otvorenim na novom odjeljku. Krenuo je korak po korak, diveći se genijalnosti knjige dok je ljuštio, razotkrivao i učio u hodu. *Cunningham's* je propisivao vertikalni rez kroz prednji dio uterusa, nakon čega ga operator mora nježno otvoriti. On je to i učinio i tako je iz maternice ispao fetus, glave malo veće od naranče, očiju čvrsto stisnutih, udova skupljenih kao u kukca. Visio je na pupkovini poput kakva skarednog talismana o pojasu lovca na ljudske glave. Vidio je da je majčin cerviks razoren i crn, vjerojatno zbog infekcije ili gangrene. Katastrofa koja se sručila na tu ženu ostala je uvijekovječena u formalinu.

Stone je to do večere jedva uspio probaviti. Osjećao se izdanim, kao da ga je netko špijunirao. Sve je vrijeme zamišljao da su ona i on sami. I nije mogao nastaviti. Nije ju mogao čak ni pogledati pa čak ni vratiti kožu i prekriti je. Sutradan je zbunjenom poslužitelju rekao da makne leš, iako sekcija zdjelice još nije bila gotova, a donji su udovi još nedirnuti. Ali za Thomasa Stone to je bio konac priče.

U bolnici Missing, zbog Heme, Stone još nikad nije zašao na teritorij ženskih reproduktivnih organa. To je područje prepustio njoj (iako je za nj bilo atipično prepuštati išta).

Odnosi između njega i Hemlathe izvan operacijske dvorane bili su uljudni, kolegijalni, čak prijateljski. Na koncu konca, Missing je imao

samo troje liječnika — Hemu, Stonea, Ghosha — pa bi bilo krajnje nezgodno da se nisu slagali. Ali u Operacijskoj dvorani 3, Hema i Stone uspijevali bi se isprovocirati. Hemin je stil bio precizan i oprezan — što je živa potkrepa tvrdnje, pomišljala je Časna Majka, da bi među kirurzima trebalo biti više žena. Časnoj Majci bi se ponekad učinilo da Hemlatha, kad bi se na klinici našla s pacijentom, najprije poslušala, a *tek onda* razmišljala, umjesto da istodobno radi i jedno i drugo. Hema je bila kirurg koji je stavljaao četiri šava gdje bi se drugi zadovoljio i s tri. I nikad ne bi otišla iz operacijske dvorane prije nego što bi se pacijent probudio iz anestezije. Njezino je kirurško polje bilo čisto i uredno kao na anatomskoj demonstraciji i u njemu bi osjetljivi dijelovi bili pažljivo prepoznati i uklonjeni s opasnih mjesta, dok bi krvarenje bilo pedantno obuzdano. Časnoj Majci je to polje izgledalo statičko, a ipak živo, poput kakve Tizianove ili da Vincijeve slike.

»Kako kirurg može znati gdje je«, voljela je govoriti Hema, »ako ne zna gdje je bio?«

Za Stonea je od svega najvažnije bilo što manje dirati u tkiva, a nije imao ni vremena za estetiku kirurškog polja. »Hema, ako ti je do estetike, a ti seciraj leševe«, rekao joj je jednom zgodom. »Stone, ako ti je do krvi, a ti idi u mesare«, odgovorila mu je ona. Iskustvo i praksa što su stajali iza njegove vještine bili su tako bogati, da je njegovih devet prstiju znalo pronaći svoj put u krvavom polju gdje drugi ne bi vidio nikakve orijentire; pokreti su mu bili ekonomični i precizni, a rezultati izvanredni.

U rijetkim zgodama kad bi im donijeli ženu s još svježom zemljom iz polja na nogama i s ranom od bikovog roga što je sezala sve do zdjelice ili kad bi stigla kakva barska dama s ranom od metka ili noža kraj uterusa, Hemlatha i Stone bi se zajedno oprali pa ušli u abdomen *à deux* i pjenili se jedno na drugo, sudarali se glavama, a povremeno si i drškom hemostata dijelili packe. Časna je Majka govorila kako vodi računa koji je kirurg stajao s desne strane pri posljednjem zajedničkom prekapanju pa se pobrinula da se u tome smjenjuju. Dok je Hemlatha pedantno rezala uterus i popravljala poderani mjehur, Stone, koji inače nije imao ni trunak sluha, ipak bi zafićukao »God Save the Queen«, što je njoj strugalo živce. Ako bi Stone krenuo prvi, Hemlatha bi počela pričati o slavnim kirurzima iz nedavne prošlosti — Cooperu, Halstedu, Cushingu — i kakva je šteta što današnji tropski kirurzi ničim ne odaju tu veliku kiruršku baštinu.

Stone nije vjerovao u glorificiranje kirurga i operacija. »Kirurgija je

kirurgija je kirurgija«, volio je govoriti i u načelu ne bi ni neurokirurga gledao odozdol ni pedijatra svisoka. »Dobar kirurg mora prije svega biti hrabar i zato je prvi preduvjet dobar par muda«, bio je čak i napisao u rukopisu svog udžbenika, znajući i predobro da će to njegov urednik u Engleskoj izbaciti, ali ipak uživajući što to može staviti na papir. Stone je pri pisanju otkrivao blagolagoljivost, borbenost i žestinu koju nije pokazivao u govoru. »Hrabrost? Ma o kakvoj ti to ›hrabrosti‹ pišeš?« upitala je Hema. »Ma je l' ti to riskiraš *svoj* život?«

Carski rez, u tehničkom pogledu nije nadilazio Stoneove sposobnosti. Ali tog sudbonosnog dana, užasnula ga je već i sama *pomisao* da bi mogao okrenuti skalpel na sestru Mary Joseph Praise — svoju kiruršku asistenticu, svog najprisnijeg konfidenta, svoju tipkačicu, svoju mužu i ženu za koju je shvatio da je voli. Ona je već bila u očajnom stanju, blijeda i hladna, pulsa tako slaboga da bi je, kako je vjerovao, baš sve što bi učinio gurnulo preko ruba. Da je bila riječ o neznanki, ne bi oklijevao izvesti carski rez. »Doktor koji je liječi sam, liječi budalu«, bila mu je dobro poznata maksima. No što reći o doktoru koji izvodi stranu mu operaciju na nekom koga voli? Postoji li i tu nekakva maksima?

Od izlaska svog udžbenika, Stone je postajao sve skloniji njegovu citiranju, kao da je njegova zapisana riječ legitimnija od neobjavljene (te stoga i neizgovorene) misli. A on je napisao: »Doktor koji se liječi sam, liječi budalu, *ali postoje i okolnosti kad nema drugog izlaza...*« Potom je zapisao priču o amputaciji vlastitoga prsta, kako je izveo blokadu živca na desnom laktu i kako je tada, uz »pomoć« sestre Mary Joseph Praise, napravio rez u vlastitom tkivu, obavljajući dio posla lijevom rukom, dok je sestra Mary Joseph Praise zamjenjivala desnu. Dok ju je gledao kao reže kosti shvatio je da bi ona, da hoće, mogla raditi i mnogo više, a ne samo asistirati. I baš je zahvaljujući anegdoti o toj amputaciji, zajedno s njegovom slikom na naslovnoj stranici, s prstima — svih devet na broju — složenim u slovo A ispred brade, njegova knjiga i doživjela toliki uspjeh. Uz toliko kirurških tekstova na tržištu, svakako iznenađuje popularnost koju je stekao *Okretni kirurg* (ili *Kratki uvod*, kako je postala poznata u nekim zemljama). Iako je riječ bila o knjizi o tropskoj kirurgiji, najviše je se prodalo u netropskim zemljama. Možda je to bilo zbog njezine osebnosti, sarkastičnog tona i počesto oštih i nenamjernih duhovitosti. U toj se knjizi Stone oslanjao samo na vlastito iskustvo i pažljivo tumačenje iskustva drugih ljudi. Čitatelji su ga sebi oslikavali kao revolucionara, ali revolucionara koji operira sirotinju, a ne propovijeda agrarnu reformu.

Studenti su mu pisali pisma puna obožavanja, a kad se njegovi uljudni odgovori (iz pera sestre Mary Joseph Praise) ne bi složili sa žubornim, bujnim, ispovjednim tonom njihovih pisama, razočarano bi se nadurili.

Ilustracije u njegovu udžbeniku (a koje je redom nacrtala i ispisala sestra Mary Joseph Praise) bili su vrlo jednostavne, kao nacrtane na salveti: one nisu ni pokušavale postići prave proporcije i perspektivu, ali su zato bile pravi uzor jasnoće. Knjiga je bila prevedena na portugalski, španjolski i francuski.

Smione operacije izvedene u najcrnjoj Africi — tim je riječima nakladnik opisao knjigu na njezinoj poleđini. Čitatelj koji nije znao ništa o »crnom kontinentu«, u mašti je ispunio praznine pa zamislio Stonea u šatoru, dok mu je jedini izvor svjetlosti Hotentot s petrolejkom u ruci, a uokolo slonovi jure u stampedu, dok dobri doktor citira Cicerona i odrezuje dio vlastitog tijela jednako smireno kao da traži kamenac u tijelu drugoga čovjeka. Pritom ni čitatelj ni Stone ne bi mogli prihvatiti da je ta autoamputacija bila koliko čin heroizma, toliko i oholosti.

* * *

»Pacijent je vaš, doktore Stone«, rekla je Časna Majka i po treći put.

Stone je zauzeo mjesto između nogu sestre Mary Joseph Praise, mjesto koje je Časna Majka upravo napustila iako se, nakon svega, činilo da oklijeva propustiti ga kraj sebe, kao da se misli da on sjedne na to mjesto ne gnuša ništa manje od njega. To nije bio kut gledanja na koji je navikao ili se bar s njim nije često sretao kad je riječ o ženama. Kod muškaraca bi znao sjesti tu da popravi skrotum poljevače, a u slučaju oba spola znao bi sjesti tu i radi drenaže rektalnih apscesa, ili da šiva i vadi hemoroide i *fistuale-in-ano*. Ali inače, kao kirurg, rijetko bi kada tu znao sjesti.

Kad je Stone nespretno rastvorio labije, između njih je potekla krv. Namjestio je svjetiljku na dugom vratu, a onda i vlastiti vrat da pogleda uz rodnicu.

Pokušao se prisjetiti pravila agruma iz studentskih dana. Kako je ono išlo? Limeta, limun, naranča i grejpfrut isto su što i dilatacija cerviksa od četiri, šest, osam i deset centimetara. Ili je bilo dva, četiri, šest i osam? A jesu li se tu spominjali i zrno grožđa i šljiva?

Ali od onog što je ugledao naglo je probljedio: cerviks je već prešao veličinu grejpfruta, debelo već na putu prema lubenici. A u njemu, kao na

dnu bunara krvi, bila je dječja glava i spljošteno tkivo oko nje. Od nježne mokre crne kosice na glavi odražavalo se svjetlo operacijske dvorane.

U tom trenutku kao da je stvar u svoje ruke uzeo netko tko je dosad u njemu samo ležao i snivao.

Ako je između njega i tog sirotog djeteta u rupi i postojala nekakva veza, on je nije vidio. Ali ga je zato pogled na tu lubanju uzrujao. Bijes je istjerao strah, a taj je strah rezonirao na svoj pervertirani način: Odakle samo drskost tom uljezu da ugrozi Maryn život! Činilo mu se kao da je ugledao truplo nekakve krtice koja je napala njezino tijelo i sad kroza nj ruje, a on joj može pomoći samo tako da je izvadi. Pogled na to sjajno tjeme nije u Thomasu Stoneu izazvao nikakvu nježnost, samo gnušanje. I to mu je dalo ideju.

»Otkrij neprijatelja i pobijedi ga«, glasila je njegova izreka.

Sad ga je našao.

»*Flatus, fluid, feces*, strano tijelo³ i fetus osjećaju se bolje vani nego unutra«, rekao je glasno, kao da je upravo smislio tu izreku. U svojem ju je udžbeniku nazvao Pravilom 5F. I tako se doveo do te strašne odluke. Daleko je bolje, zaključio je, izbušiti rupu u lubanji te krtice — već je u njoj i prestao vidjeti bebu — negoli eksperimentirati na sestri Mary Joseph Praise izvođenjem carskog reza, operacije koju s jedne strane nije poznavao, a s druge se bojao da bi je, s obzirom na lomno stanje, mogla ubiti. Taj neprijatelj bio je prije strano tijelo, karcinom, negoli fetus. Nema sumnje da je ta kreatura već mrtva. Da, isisat će tu lubanju, isprazniti sve što je u njoj, zdrobiti je baš kao mokraćni kamen pa izvući ispuhanu glavu, dio onoga što visi iz zdjelice. Bude li potrebe, škarama će mu rasjeći ključnu kost, skalpelom povaditi rebra; uhvatit će, prerezati, odsjeći i zdrobiti sve dijelove fetusa koji se opiru porodu, jer se Mary može izvući iz bijede i krvarenje zaustaviti samo ako se *to* izvadi. Da, da, bolje vani nego unutra.

U okvirima te iracionalne logike, to je bila racionalna odluka. *Učiniti krivo da bi se učinilo pravo*, kako bi to rekla sestra Mary Joseph Praise.

Šokiranoj i užasutoj Časnoj Majci, taj čovjek što je sjedio između nogu sestre Mary Joseph Praise nije ni izdaleka nalikovao *njihovom* žestokom, bojažljivom i silno sposobnom Thomasu Stoneu. Taj čovjek nije imao ništa zajedničko s Thomasom Stoneom, FRCS, autorom *Okretnog kirurga*. Njegovo je mjesto sad zauzeo taj očajni, silno uzbuđeni tip koji nije nimalo sličio nekom iza kojeg stoji titula Fellow of the Royal College

of Surgeons, člana kraljevskog kirurškog kolegija, nego prije nekome za koga bi slova FRCS mogla značiti (kako je to tvrdi doktor Ghosh) »Farting Round the Country-Side«, prđuckanje po selu.

Stone, koji se najednom pokrenuo, obuzet osjećajem misije, otvorio je *Munro Kerrovu porodiljsku kirurgiju* i postavio je na nizbrdicu nabreklog trbuha sestra Mary Joseph Praise.

»Dodavola, Hemlatha, stvarno si našla proklet čas da odeš na put«, rekao je glasno, osjećajući kako mu se vraća hrabrost.

Dva svetogrđa, opazila je Časna Majka. »Čistoća govora«, promrmljala je ispod glasa. Izmjerila je vlastiti puls jer ju je, usprkos vjeri u Gospodina, brinulo treperenje srca koje joj se posljednju godinu stalno vraćalo kao nenadan gost. A sad joj je srce počelo preskakivati udarce i osjetila je slabost.

Neobični instrumenti koje je Stone zatražio i koje je Časna Majka iskopala iz staroga ormara nisu se dali ukrotiti u njegovim rukama. »Gdje je, dodavola, Ghosh?« dreknuo je, jer bi Ghosh često znao uskočiti da pomogne Hemi kod abortusa i podvezivanja jajovoda pa je, kao Katica za sve, imao više iskustva sa ženskom reproduktivnom anatomijom od Stonea. Časna Majka je još jednom poslala glasnika u Goshov bungalov, više da udovolji Stoneu nego u nadi da se vratio. Možda bi učinila bolje da pošalje sobaricu da se u baru Plavi Nil i okolici raspita gdje je *banjya* doktor. No čak je i pripiti Ghosh mogao reći Stoneu da ono na što se sprema nije čin okretnog, nego idiotskog kirurga i da je njegova odluka pogrešna, njegova logika nelogična. Časna je Majka osjećala da je za tu trudnoću, to rođenje, na neki način i sama kriva — do svega je toga dovela njezina nepažnja. Pa ipak je i ona, suočena s bujicom krvi, pretpostavila da je dijete već odavno mrtvo. Da je i samo na trenutak povjerovala da je dijete živo (ona o blizancima nije znala ništa), svakako bi intervenirala.

Stone je krivio glavu sad na jednu, sad na drugu stranu, pokušavajući dovesti u vezu slike instrumenata — Smellijeve škare, Braunov kranioklast, Jardineove kefalotribe — s predmetima što ih je vrtio u rukama. Njegovi su instrumenti bili daleki rođaci instrumenata prikazanih u knjizi, ali očito zamišljeni za istu mračnu svrhu.

Pomoću dviju Jacobsovih stezaljki dohvatio je oval glave mogega brata.

»Vidim te u dubini, kreaturo što ruješ, ruješ! Proklet bio što mučiš Mary«, promrmljao je. A onda je škarama presjekao kožu između dvaju

Péanovih kliješta i uljezu priredio prvo upoznavanje s boli.

Sljedeći mu je potez bio pokušaj stavljanja kefalotriba — drobilice za lubanju — na glavu. Taj nespreni srednjovjekovni instrument ima tri odvojena dijela. Srednji je koplje koje mora zaći duboko u mozak i pritom napraviti veliki otvor u glavi. Njemu su sa strane dvije sprave, nalik na forceps, koje trebaju lubanju stegnuti izvana. Kad sva ta tri dijela dođu na svoje mjesto, njihove se stapke zakače zajedno u jednu ručku sa zgodnim udubljenjima za prste. Na taj će način moći lubanju i zdrobiti *i* uhvatiti tako da mu više ne može iskliznuti. I s uljezom van.

U operacijskoj je dvorani bilo hladno, ali mu se znoj s čela slijevao u oči i vlažio mu masku.

Pokušao mu je utjerati koplje u glavu.

(To dijete, moj brat Shiva, zaštićen već osam mjeseci i već osjećajući bol od zasjeka škarama po skalpu, kriknuo je u maternici. Kad mu je koplje kliznulo po lubanji, povukao sam ga na sigurno.)

Stone je zaključio da će mu biti lakše najprije postaviti dvije vanjske lopatice kefalotriba, *zatim* izvući glavu na dohvat ruke i *tek tada* zabiti koplje. Ruke su mu u tom nezgodnom prostoru bile nesprenne. Časna Majka se stresla pri pomisli kakvu bi štetu mogao napraviti tkivima sestre Mary Joseph Praise i bebe dok je zabijao dijelove oko ušiju sve dok napokon nije zahvatio glavu ili je bar vjerovao da je ima.

Časna Majka samo što se nije srušila. »Zadaća je sestre da pomaže doktoru i predviđa sve što mu treba.« Nije li to i sama propovijedala svojim pripravnicama? Ali sve je to bilo krivo, sve odreda krivo, samo što nije znala kako da to počne preokretati. Sad je žalila što je uopće izvadila te instrumente. Humani su opstetričari te instrumente izmislili za majke, ne za liječnike u očajnom stanju. Glupan s instrumentima i dalje je glupan. U Stoneovim rukama, instrumenti su preuzeli vlast i sad su mislili umjesto njega. Časna Majka znala je da iz toga ne može izaći ništa dobro.

5. POGLAVLJE

Posljednji trenuci

I baš u onoj posljednjoj sekundi, dok se pripremala za udar aviona u vodu, doktorica Hemlatha vidjela je kako ocean ustupa mjesto suhoj šikari.

Ali prije nego što je to uspjela probaviti, avion je već bljesnuo na blistavom asfaltu, zacvilio gumama, mahao repom i onda, kad je iskrvario malo brzine, odskakutao niz pistu kao pas pušten s lanca.

Olakšanje što su ga osjetili putnici pretvorilo se u zapanjenost i osjećaj nelagode, jer su se i najbezbožniji među njima molili Bogu da se uplete i spasi ih.

Avion se zaustavio, ali se pilot nastavio prepirati s tornjem, sve vrijeme potežući iz cigarete, iako je poslije slijetanja vrlo naglašeno upalio natpis no smoking.

Dječaćić je i dalje cvilio, a Hema ga je ljuljuškala s upućenošću za koju nije znala da je posjeduje.

»Sad ću ti na nogu staviti *mali, mali* zavoj, dobro? I onda više neće boljeti.« Mladi je Armenac negdje pronašao štap pa su zajedno napravili udlagu.

Kad se bubanje motora napokon smirilo, Hema je osjetila kako joj muk u kabini pritišće bubnjiće. Pilot se okrenuo prema njima, s podrugljivim cerekom na licu, kao da je radoznao vidjeti kako su se njegovi putnici držali. I onda je, gotovo kao da se tek naknadno sjetio, rekao:

»Sletjeli smo da pokupimo nekakvu prtljagu i neke važne ljude. Ovo je Džibuti!« Nasmiješio se i pokazao trule zube. »Ne bi mi dali da sletim osim prisilno. Zato sam se pobrinuo da motor stane.« Slegnuo je ramenima kao da ga skromnost priječi da posluša njihove hvalospjeve.

Hemlatha se iznenadila kad je čula kako je njezin vlastiti glas razbio tišinu.

»Prtljagu? O, krvavi plaćeniče. Što vi mislite, tko smo mi? Ovce? Ugasili ste motor i srušili se s neba da sletite u Džibuti? Bez upozorenja?

Samo tako?«

Možda bi mu trebala biti zahvalna, sretna što je živa, ali u hijerarhiji njezinih osjećaja, bijes je uvijek imao najjače karte.

»Krvavi?« rekao je pilot i sav porumenio. »Krvavi?« ponovio je pa se iskobeljao iz kokpita, dok su mu se bijela koljena sudarala ispod safari hlačica, a on se trudio izvući iz tijesnog prostora.

Sad je stajao pred njom, sav zadihan od napora. Činilo se da ga je ono »krvavi« pogodilo mnogo više nego »plaćenik«. Njegov prezir prema toj Indijki bio je veći od njegova bijesa. Ali je ipak podigao ruku.

»Ako vam se ne sviđa, drska ženo, istovarit ću vas tu.«

Kasnije će tvrditi da je to dizanje ruke bila čista gesta, bez namjere da je udari — jer ne dao Bog da bi on, džentlmen i Francuz, udario ženu.

No bilo je već prekasno, jer je Hemlatha osjetila kako joj se udovi pokreću kao po vlastitoj volji, pokrenuti bijesom i zgražanjem. Osjećala se kao da promatra stranu joj osobu, neku Hemlathu koja prije nije ni postojala. A ta nova Hemlatha, kojoj su upravo produžili dozvolu za život i životu definirali svrhu, sad je ustala na noge. Bila je visoka kao i pilot. Na lijevom mu je obrazu vidjela sićušne kapilare rasute u zvijezde. Podigla je naočale na čelo i pogledala ga u oči.

Pilot je zaškiljio očima. Opazio je da je zgodna. Smatrao se miljenikom žena pa se upitao je li si upropastio priliku da s njom te večeri popije piće u Hotelu Ghion. Tek je sad opazio ljude koji su se skutрили oko rasplakanog dječaka. Tek je sad opazio očev bijes, kao i stegnute pesnice još nekoliko putnika koji su se poredali iza nje.

Kakav primjerak, pomislila je Hema proučavajući ga pogledom. Spider angiom po čitavoj vidljivoj koži. Nema dvojbe da su mu prsa povećana, da ispod pazuha nema dlaka i da su mu se testisi smežurali do veličine oraha — zato što mu jetra više ne detoksiciraju estrogen koji muškarci normalno proizvode. I taj ustajali dah koji zaudara na borovnicu. Ah da, pomislila je, i došla do dijagnoze dalje od ciroze: džinom natopljeni kolonijalist koji se opire stvarnosti postkolonijalne Afrike. Ako u Indiji takvi još plaše ljude, to je samo iz duge navike. Ali takva pravila ne vrijede i u etiopskom avionu.

Osjećala je kako je bijes u njoj prekipio i on nije bio usmjeren samo na njega, nego na sve muškarce, na sve muškarce koji su je u Općoj državnoj bolnici u Indiji gurali u stranu, uzimali je zdravo za gotovo,

kažnjavali je zato što je žena, igrali se njezinom satnicom i dnevnim rasporedom, premještali je sad tu sad tamo, sve bez molim i ako dopustite.

Njezina blizina, njezino zadiranje u posvećeni prostor *bawana* potpuno su ga smeli. Ali ruka mu je još bila dignuta. A onda je pomaknuo, kao da ju je tek tada opazio, ali ne da je udari, kako će kasnije tvrditi, nego kao da želi vidjeti je li to stvarno njegova ruka i izvršava li još njegove naredbe.

Već je i podignuta ruka bila dovoljno uvredljiva, no kad je Hema vidjela da se miče, postupila je tako da se poslije crvenjela svaki put kad bi se toga sjetila.

Prsti su joj poletjeli uz nogavicu pilotovih hlačica i stegli se oko njegovih testisa, a između su bile samo gaće. U njezinu je pokretu bila nekakva ležernost koja ju je iznenadila, kao što je ležerno između kažiprsta i palčeva propustila sjemeni snop koji povezuje muda s tijelom. Godinama kasnije pomišljat će da je to što je učinila bilo uzrokovano sredinom, sklonošću istočnoafričkih *shifta* i drugih kriminalaca da neprijatelju odsijeku muda. *A kad si u Rimu, ponašaj se kao Rimljani.*

Oči su joj gorjele mučeničkim sjajem. Znoj je *pottu* na njezinu čelu pretvorio iz točke u usklik. Zbog vrućine je nosila pamučni sari, a ranije, dok su sjedali, podigla ga je do koljena — ma dodavola i stid — i sad kad je ustala, on je tako i ostao, ocrtavajući joj bedra. Na gornjoj joj je usnici blistao znoj dok se trudila iz Francuza iscijediti isto onoliko muke i straha koliko ih je taj Franucuz zadao njoj.

»Čuj, mileni«, rekla je (zaključivši da je doista došlo do atrofije testisa i također se pokušavajući sjetiti nečega što se zove *tunica albugineae*, i onda još nekakva *tunica*, i *vas deferens*, dakako, i one petljancije straga, kako se ono zvaše... *epididimis!*). Vidjela je kako su mu se ramena spustila i kako mu se boja izlila iz lica, kao da mu je dolje otvorila pipu. Na čelo mu je izbila vlaga potpuno drukčija od znoja. »Tvoj sifilis očito nije uznapredovao kad još osjećaš bol u testisima, ha?« Podignuta mu se ruka spustila kao da lebdi i onda s oklijevanjem, gotovo s ljubavlju, počinula na njezinoj podlaktici, kao da je moli da ne pojača pritisak. Na avion se spustila katedrala tišine.

»Slušaš li me sad?« rekla je (i pomislila da zapravo i nije željela na takav način upoznavati mušku anatomiju). »Razgovaramo li kao jednaki?... Moj život u tvojim je rukama, a tvoji obiteljski dragulji u mojima? Misliš da smiješ tako prepadati ljude? A ovaj je dečko zbog tvojih ekshibicija

slomio nogu.«

Okrenula je glavu prema drugim putnicima, ali je pogled zadržala na Francuzovu licu i rekla:

»Ima li tko oštar nož? Ili žilet?«

Suštanje što ga je čula mogli su biti i *cremaster* mišići svih muškaraca u avionu koji su obješene tvornice sperme makinalno uvlačili u zaklon.

»Nismo dobili odobrenje... morao sam...«, propištao je pilot.

»Smjesta vadi novčanik i plati za to dijete«, rekla je Hema zato što nije vjerovala u obveznice i obećanja.

Kad je prekopao po novčanicama, mladi je Armenac dohvatio novčanik i predao ga dječakovu ocu.

Jedan od Jemenaca, koji je napokon došao do glasa, ispustio je čitavu bujicu prostota i zamahao kažiprstom pilotu pred nosom. A Hena je rekla:

»A sad ćeš refundirati karte dječaku i njegovim roditeljima. I već za koji čas da si u zraku... jer inače ne samo da ćeš ostati eunuh nego ću i poslati peticiju osobno caru da se pobrine da za tebe postane predobar čak i posao goniča deva, a o švercanju *khrata* da i ne govorimo.«

Začula je kako se otvaraju vrata za teret i oštre uzvike kulija koji su miljeli posvuda uokolo.

Francuz je pak, očiju duboko utonulih u duplje, samo nijemo zakimao glavom. Francuska je kolonizirala Džibuti kao dio Somalije pa se neko vrijeme čak i natezala s Englezima u Indiji da bi se napokon zadovoljila i čvrstim osloncem u Pondicherryju. Ali tog sparnog popodneva, jedna je smeđa duša, koja više nikad neće biti ista i iza koje su sad stajali Malajalci, Armenci, Grci i Jemenci, jasno svima pokazala da je slobodna.

»Mislim, kako da netko u ovoj vrelini i bude normalan«, rekla je Hemlatha nikomu određenom pa ga pustila i otišla van oprati ruke, sve gušeći smijeh.

6. POGLAVLJE

Moja Abesinija

Hema je izoštrila pogled na zemlju ispod aviona, promatrajući prelazak smeđe šikare i pustinje u strme ešarpe što su naviještale bujno, brdovito visočje Etiopije. Da, pomislila je. To je sada moj dom. Moja Abesinija, što joj je zvučalo toliko romantičnije od »Etiopije«.

Ta je zemlja u biti bila planinski masiv što se dizao iz tri pustinje u Somaliji, Danakilu i Sudanu. Čak se i sada Hema osjećala donekle kao David Livingstone ili čak Evelyn Waugh dok su istraživali tu drevnu civilizaciju, to uporište kršćanstva koje je, sve do Mussolinijeve invazije 1935., bilo jedina afrička zemlja koju još nitko nikad nije kolonizirao. Waugh je pak, u svojim depešama Londonskom *Timesu* kao i u svojoj knjizi, Njegovo Veličanstvo Hailea Selassija Prvog nazivao »Visokim Pohotnikom«, jer je u carevu odlasku iz zemlje pred Mussolinijem vidio znak kukavičluka. Hema je to čitala na svoj način, naime da Waugh nije mogao prihvatiti misao o kralju afričke krvi. On nije mogao prihvatiti da u usporedbi s lozom cara Hailea Selassija, koja se seže sve do kraljice od Sabe i kralja Salomona, i Windsorovi i Romanovi izgledaju kao dotepenci. Nije puno držala ni do Waugha ni do njegove knjige.

Novi putnici koji su se ukrcali u Džibutiju bili su Somalci i Džibutanci (a zapravo, pomislila je, kakva je i razlika između to dvoje, zanemarimo li crtu što ju je na karti povukao nekakav zapadni kartograf). Žvakali su khat i pušili 555, i unatoč svojim turobnim, mutnim očima bili su sretni. U avion, koji je dosad Hemi postao isuviše poznat, nabili su khat, ukrcali velike bale za Addis Abebu. Sve je to bilo vrlo neobično, jer je khat obično putovao u suprotnom smjeru: rastao je u Etiopiji, oko Harrara, pa se izvezio željeznicom do Džibutija i zatim zrakom do Adena. I baš je ta lukrativna trgovačka ruta khata i bila zaslužna za rođenje Ethiopian Airlinesa. Hema je, međutim, bila nešto načula da su do tog reverznog eksporta i zaustavljanja mimo voznog reda doveli nekakvi problemi sa željezničkim i cestovnim prometom, baš kao i hitna potražnja za velikim količinama khata zbog nekakvog vjenčanja. Khat se morao sažvakati dan-dva poslije branja, inače je gubio snagu. Hema je zamišljala somalske,

jemenske i sudanske trgovce u sićušnim sukovima, usidrenim u svakoj ulici i prolazu, kao i vlasnike većih trgovina na Merkatu u Addis Abebi, kako, čekajući na tu pošiljku, pogledavaju na svoje Tissot satove i izdiru se na trgovačke kalfe. Zamišljala je i goste na svadbi s ustima isuviše suhim za pljuvanje, ali koji ipak i pljuju i psuju pa govore jedni drugima kako je mlada ružnija nego obično i da onaj veliki madež na vratu sigurno znači da je takva sva jadna na oca.

Hema je zamislila sebe kako priča majci o toj zgodi s pilotom. I od toga se nasmijala, zbog čega joj se Somalijac koji joj je sjedio nasuprot, jedan od novodošlih, nasmiješio.

Madras je bio vruć i vlažan čitava tri tjedna što ih je Hema provela u njemu, ali je prema Adenu bio čisti raj. Trosobna kuća njezinih roditelja u blizini Mylaporea, sasvim do hrama, kao djevojčici joj se činila prostranom, ali je za ovog posjeta u njoj osjetila klaustrofobiju. Roditeljima je redovito slala bankovne doznake pa se iznenadila što od posljednjeg posjeta kuća nije doživjela nikakva poboljšanja. Boja se unutra sljuštila i stvorila apstraktne likove dok je kuhinja, pocrnjela od dima, podsjećala na tamnu komoru. Uzani sokak vani koji je rijetko kad i vidio automobil, u međuvremenu se pretvorila u bučnu transversalu, a na vanjskim zidovima nije bilo ni traga vapnu, nego su imali boju zemlje na kojoj stoje. Od protjecanja je vremena koristi imao samo vrt u kojem su bugenvilije skrivale kuću od ulice. Dva su se manga silno povećala, otežala od ploda. Jedno je stablo bilo od sorte Alphonso, a drugo hibrid s mesom koje je na prvi ugriz bilo pomalo gumasto, ali se onda topilo u ustima kao sladoled.

Jedini je ures u dnevnoj sobi bio, kao i uvijek, Glaxov kalendar, reklama za mlijeko u prahu, obješen o čavao. Preuhranjena modrooka bijela beba nije nikad odrasla. Natpis je glasio »Od Glaxa bujaju bucmaste bebe«. Dovoljno da svaka majka koja svoje dijete doji osjeti grižnju savjesti što ga izgladnjuje. Hema je, kao dijete, tu Glaxovu bebu jedva i opazala. Sad joj je taj kalendar privlačio pogled i budio u njoj bijes. Kakav je podli nametljivac taj balavac bio u njezinu životu. Uljez s lažnom porukom. Hema je skinula kalendar, ali je blijedi pravokutnik na zidu privlačio pažnju više nego što je to ikad uspjelo bebi. Nema sumnje da će, pošto ona ode, do tog mjesta pronaći svoj put neka druga Glaxova beba.

Za svog kratkog odmora, Hema se pobrinula da se kuća oliči i postave stropni ventilatori. Sathyamurthy, otac Velua, njezine stare nemeze

iz djetinjstva, povirio je preko ograde baš dok su radnici unosili sjedeću školjku u zapadnom stilu da je zacementiraju iznad nogostupa indijskog nužnika. Zasmijuljio se i zavrtio glavom. »Nije to za mene, ti staro spadalo«, rekla mu je Hema na engleskom. »Nego su mami oslabjeli bokovi.« Nato joj je Sathyamurthy odgovorio jedinom mu poznatom engleskom frazom: »Prokleta Kina, ljubim te, Eisenhower!« Pa se nasmiješio i mahnuo joj rukom, a ona mu je odmahнула.

* * *

Somalijac njoj preko puta nosio je sjajnu najlonsku košulju i zlatni sat koji mu se zibao na podlaktici tankoj kao šiba. Prsti koji su mu virili iz sandala blistali su kao uglačana ebanovina. Hemi je bio odnekud poznat. Sad se naklonio, široko nasmiješio, pokazao prste kao da daje ponudu na aukciji, pa rekao:

»Troje djece, dva pogotka, jedna noć!«

Sad se sjetila. Zvao se Adid.

»Rekla bih da i dalje obavljate dvostruku dužnost?«

Njegovi bjelokosni zubi osvijetlili su mračnu unutrašnjost aviona. Rekao je nešto prijateljima. Oni su se nasmiješili i mudro zakimali glavom. Kako su im jaki zubi, pomislila je Hemlatha. Divila se njihovoj crnini, boji tako crnoj da se u njoj pojavila i purpurna nijansa. Ravnateljica njezine škole, gospođa Hood, bila je porculanski bijela i djevojčice su vjerovale da bi im, kad bi je dotakle, pobijelili prsti; u Adidovu je slučaju zamišljala da bi joj prsti ostali crni. Adidovo kraljevsko držanje, polagana igra izraza na njegovu licu, pri čemu je svaka misao bila sparena s kombinacijom obrva i usana, u Hemi su pobudili bizarnu želju da mu posiše kažiprst.

Adida je posljednji put vidjela s kapom i u lepršavoj haljini u traumatskoj ambulanti u Missingu, savršeno hladnokrvnog, iako se njegova trudna žena previjala od boli. Kad je Hemlatha razmotala pamučni povoj, otkrila je mladu, blijedu, anemičnu djevojku. Krvni joj je tlak bio do neba. Bila je to eklampsija. Dok je Hemlatha bila u Dvorani 3 i carskim mu rezom porađala prvorodenca, Adid je nestao i vratio se sa starijom ženom, također u trudovima, koja je nastavila rađati u taksiju s konjskom zapregom, zaustavljenim pred stubama za vanjske pacijente. Hemlatha je izletjela van taman na vrijeme da presiječe pupkovinu. Pritisnula je ženi trbuh, ali je umjesto posteljice izletio blizanac. Kad je vidio kako izlazi i drugo dijete, odnosno treće u totalu, Adidu se smiješak proširio od uha do uha. Hema mu je predložila da na prsta stavi traku s natpisom jedna noć,

dva pogotka, troje djece. Adid se nasmijao kao netko tko nikad nije ni čuo za riječ »briga«.

»Da, da«, rekao je sad i podigao glas da nadjača brujanje motora. Dikcija mu je bila iskrzana, s francuskim akcentom, kao kod svih Džibutijaca. »Čovjek je bogat koliko je djeci otac. Na koncu konca, doktorice, što drugo iza nas na svijetu i ostaje?«

Hema, koja je o nečemu sličnom razmišljala tek prije nekoliko minuta, zaključila je da je ona po tom metru čisti siromašak. Pa je rekla:

»Amen. Ako je tako, onda ste zacijelo multimilijunaš.«

Na lice mu se prikrao vragolasti izraz, a onda je migajući obrvama i očima pokazao na klupu i ženu pod feredžom i svu uvijenu u crveno-narančaste halje. Vidjela se i sasvim blijeda, henom obojena noga. Hemlatha je pretpostavila da je riječ o Jemenki. Ili pak muslimanki iz Pakistana ili Indije.

»A ona je?...« upitala je Hema i ponadala se da nije nepristojno upitati za nacionalnost. Adid je bodro zakimao glavom.

»Najmanje u trećem mjesecu. I još jedna kod kuće očekuje bebu!«

»Reći ću vam nešto«, rekla je Hema i znakovito mu pogledala u prepone, »reći ću doktoru Ghoshu da vam dade poseban popust na vazektomiju, dvije po cijeni jedne. Bit će to jeftinije nego podvezati jajnike svim tim *begumama*.«

Onaj par iz Gudžaratija što joj je sjedio nasuprot namrštio se kad je Adid prasnuo u smijeh i zapljeskao po bedrima.

»Zašto ne dovedete svoje žene u prenatalnu kliniku?« upitala je Hema. »Netko pametan kao vi ne bi smio čekati da se dogodi zlo. Ta ne želite valjda da pate.«

»Pa nije to zbog mene. Znete već kakve su žene. Te neće doći dok se ne onesvijeste«, odgovorio je jednostavno.

Živa istina, pomislila je Hemlatha. Prije nekoliko godina, neka je Arapkinja u Merkatu danima trpjela trudove, a njezin je muž, bogati trgovac, doveo doktor Bachellija da je pogleda. Ali umjesto da pusti muškog liječnika da je pregleda, ona je zabila tijelo iza vrata spavaće sobe, tako da bi je svako nasilno otvaranje zdrobilo. I tako je žena umrla sama, iza tih vrata, a njezine su se prijateljice divile tom činu.

Budući da je bila gladna, a i zato da onom paru iz Gudžaratija još

malo struže živce, prihvatila je listove khata koje joj je ponudio Adid i zgurala ih pod obraz. Učinila je nešto o čemu prije nije mogla ni sanjati, ali su događaji proteklih nekoliko sati promijenili toliko toga.

Khat je u početku bio gorak, ali je onda ta pulpa postala gotovo slatka i nimalo neugodna.

»Čudo nad čudima«, rekla je glasno. Obraz joj se naduo kao u hrčka, a čeljust uhvatila lijen, kružni ritam tisuća žvakača khata što ih je vidjela u životu. Kao pravi profesionalac, podmetnula je torbicu pod lakat i podigla noge na klupu pa jedno koljeno ispružila, a drugim poduprla bradu. Nagnula se prema Adidu koji je bio iznenađujuće pričljiv.

»... A veći dio kišne sezone provodimo izvan Addisa, u Aweydeu, koji je blizu Harrara.«

»Znam sve o Aweydeu«, rekla je Hema, što nije bilo istina. Prije tri se godine bila odvezla, kad je bila na odmoru, pogledati stari ograđeni grad Harrar. A od Aweydea se sjećala samo toga da je čitav grad izgledao kao ništa više od tržnice khata. Kuće su bile beznadno ružne, od vapna nigdje ni traga. »Znam sve o Aweydeu«, ponovila je, a khat joj je pripomogao da to stvarno i pomisli. »Ljudi su u njemu tako bogati da svi voze mercedese, ali neće dati ni centa da oboje kućna vrata. Istina?«

»Ma doktorice, otkud vi to možete znati?« upitao je Adid zapanjeno.

Hema se nasmiješila kao da želi reći: *Dragi moj, malo toga meni promakne*. A ona je pomislila na Francuzova muda, na brazdu stražnjice, na *median raphe* koji razdvaja muda, na *dartos* mišić, na Sertolijeve stanice. Misli su joj letjele, hipersvjesne.

Kabina više nije bila vruća i bilo je lijepo vraćati će kući. Poželjela je reći Adidu: Kad sam bila studentica medicine, tako smo kod pacijenata provjeravali osjetljivost na *visceralni* bol. A *visceralni* je bol drukčiji od bola koji nastaje kad se, primjerice, udariš koljenom. Visceralni bol dolazi iznutra, iz tjelesnih organa. Taj je bol teško karakterizirati, slabo je lokaliziran, ali je svejedno i dalje bolan. No u svakom slučaju, kao studenti smo morali stisnuti testise da provjerimo je li osjećaj visceralnog bola ostao intaktan, zato što bolesti poput sifilisa znaju taj bol umrtviti. Jednog dana, uz krevet pacijenta sa sifilisom, profesor je izabrao baš mene za demonstraciju visceralnog bola. Muški u grupi samo su se smijuljili. I tada sam se držala hrabro — i nisam oklijevala. Otkrila sam mu muda — pardon, testise. Pacijent je imao uznapredovali sifilis. Kad sam ga stisnula, on mi se samo nasmiješio. Ništa. Nikakvog bola. Nikakve reakcije. Zato

sam stisnula jače — ali baš jako. I dalje ništa. Ali se zato jedan kolega onesvijestio!

Adid se široko smiješio kao da mu je *stvarno* ispričala tu priču.

* * *

Avion se spuštao, klizeći kroz razbacane oblake iznad Addis Abebe. Guste šume eukaliptusa u prvi su čas skrivale grad. Eukaliptuse je još prije mnogo godina s Madagaskara uvezao car Menelik, ali ne radi njihova ulje, nego kao gorivo, jer ga je nedostatak ogrjeva zamalo natjerao da napusti prijestolnicu. Eukaliptus je na etiopskom tlu upravo bujao, a rastao je brzo — dvanaest metara za pet godina i dvadeset za dvanaest. Menelik ga je dao posaditi mnogo hektara. Bio je neuništiv i kad bi ga posjekli, uvijek se vraćao u punoj snazi, a bio je idealan za gradnju kuća.

Između stabala su se otkrivale čistine s kružnim *tukulima* s krovom od slame i trnjem za zadržavanje stoke na vratima ograda. A onda je na rubu grada ugledala kuće s krovom od nabranog lima: bilo ih je čitavo mnoštvo i bile su zbijenije. Onda se na vidiku pojavila crkva s niskim zvonikom te napokon i sam grad. Vidjela se Churchillova cesta koji je polazila od kolodvora i strmo se uspinjala do Piazzę i po njezinoj je uzbrdici plovila šačica automobila i autobusa. Kratak pogled na središte grada, koje je izgledalo tako moderno, navelo joj je misli na cara Hailea Selassija. On je u taj kraj donio više promjena nego što ih je ta zemlja vidjela kroz tri stotine godina. Dolje, na uličnom nivou, njegov je portret — s kukastim nosom, tankim usnama i visokim čelom — visio u svakoj kući. Hemin je otac bio carev najveći obožavatelj zato što je baš on, tik pred izbijanje Drugog svjetskog rata, kad se Mussolini već spremao napasti, upozoravao svijet na cijenu koju će platiti ako ostane stajati po strani i dopusti Italiji da napadne jednu suverenu zemlju kakva je bila Etiopija. Takva pasivnost, rekao je on, raspirit će teritorijalne ambicije ne samo Italije nego i Njemačke. »Bog i povijest zapamtit će vašu odluku«, bile su njegove slavne riječi izgovorene pred Ligom naroda, a tako je i bilo. Tako je on postao simbol sitnog čovjeka koji se suprotstavio huliganu (i izgubio).

»Vidite li bolnicu Missing, gospodo?« To je izgovorio Adid koji joj je povirio preko ramena.

»*Missing is missing*«, ⁴ odgovorila je ona.

U blizini aerodroma čitavo se brdo obojilo plameno narančastim zbog procvjetalog *meskela* i to joj je reklo da je kišna sezona zacijelo već

završila. Druga je padina bila prekrivena potleušicama i straćarama s krovom od valovitog lima, u smeđoj boji hrđe ili u nekoj još tamnijoj korozivnoj nijansi. Sve su straćare bile prislonjene jedna na drugu, tako da su zajedno izgledale kao dugi, nepravilni niz vagona što je vijugao preko brda, šireći na sve strane grane i izdanke.

* * *

Francuz je zazujuo u niskom letu preko sletišta tako da carinik može sjesti na bicikl i otjerati krave s piste. Napravio je krug i sletio.

Automobili i kombiji etiopske policije u zelenoj boji žuči pojurili su ravnicom, zajedno sa svim dužnosnicima Ethiopian Airlinesa. Vrata za teret uz trzaj su se otvorila i izbezumljene su ruke poletjele istovariti khat. Ubacile su svežnjeve u VW kombi pa u zatvorenu trokolicu, a kad su ih napunili, nabile su ih još i u policijske automobile pa su svi odjurili uz zavijanje sirena. Tek su se tada putnici smjeli iskrcati.

Modro-bijeli fiat Seicento zacvilio je kad se njegov motor od šest stotina kubika, po kojem je i dobio ime, napeo da ponese Hemlathu i njen Grundig. Osobno je nadzirala stavljanje velikog sanduka na krovni prtljažnik.

Bilo je to savršeno sunčano popodne u Addis Abebi i zbog toga je i zaboravila da već dva dana kasni u Missing. Svjetlo je na toj visini bilo toliko drukčije negoli u Madrasu, ne blistajući na svim površinama, već natapajući sve što bi osvijetlilo. U vjetru nije bilo ni slutnje kiše, iako se i to moglo u trenutku promijeniti. Uхватила je drvenasti, medicinski vonj eukaliptusa, miris koji nikad ne bi prošao u parfemu ali je krijepio tako raspršen u zraku. Njušila je tamjan koji se po svim kućama bacao u peć na drveni ugljen. Bila je sretna što je živa, sretna što se vratila u Addis, ali nije znala kako da protumači val nostalgije koji ju je preplavio, nekakvu neispunjenu čežnju koju nije znala definirati.

Kad su prestale kiše, posvuda su niknuli improvizirani štandovi na kojima su se prodavali crveni i zeleni feferoni, limuni i pečeni kukuruz. Čovjek s ovcom koja mu je blejala prebačena preko ramena poput plašta mučio se razabrati cestu pred sobom. Neka je žena prodavala svežnjeve eukaliptusova lišća, goriva na kojem se pekla *injera* — jelo nalik na palačinke napravljeno od žitarica, *tefa*. Malo je dalje Hema vidjela djevojčicu kako izlijeva maslac na golemu ravnu željeznu ploču položenu na tri opeke, a ispod koje se ložila vatra. Kad bi se *injera* ispekla, zgulili bi je kao stolnjak, pa presavili jedanput, pa dvaput, i onda još jednom, pa

spremili u košaru.

Jedna starica u crnoj žalobnoj odjeći zastala je pomoći majci da prebaci bebu na leđa u tobolcu napravljenom od vlastite *shame* — bijele pamučne tkanine koju su i muškarci i žene ovijali oko ramena.

Muškarac usahljeh nogu složenih na prsima ljuljao se ukrućenih ruku po zemljanom pločniku. U svakoj je ruci imao po drveni blok s drškom pa bi se njima opro o tlo i zanjihao stražnjicu prema naprijed. Gibao se začuđujuće spretno, kako nekakvo slovo *M* što stupa cestom. Njezino je kratko izbivanje sve te prizore ponovno pretvorilo u novost.

Prokaskalo je krdo mula pretovareno ogrjevom, a izraz lica bio im je krotak i anđeoski s obzirom na porciju biča što su ga primale od bosonogog vlasnika koji je trčao s njima. Taksist je nalegao na trubu. Usprkos glasnom brujanju motora, taksi je uspijevao tek puzati kao samo još jedna pretovarena životinja.

Prestigao ih je kamion s ovcima, a sirote su životinje bile tako nabijene da nisu mogle ni trepnuti. Bile su to životinje kojima se nasmiješila sreća da ih u klaonicu voze. Prije Meskela, gozbe kojom se slavi pronalazak Kristova križa, u grad dolaze golema krda ovaca koje se još jedva drže na nogama, jedva preživjevši put do gozbenog stola. A onda, u danima poslije Meskela, žive ovce nigdje ni čuti ni vidjeti. Samo što kožari idu ulicama i sokacima i viču: »*Ye beg koda alle!*« — »Tkogod da ima ovčju kožu!« Onda ih iz kuće pozovu, poslije čega oni, nakon malo cjenkanja, prebacuje još jednu kožu preko onih što ih već nose na plećima i nastavljaju vikati.

Najednom je Hema počela posvuda opažati djecu kako da su sve te godine bila nevidljiva. Dva su dječaka trčala za grubim obručima, vodeći ih i gurajući štapovima pa skretala čas lijevo, čas desno i bružala kao auto. Neki šmrkavac kojem je nos i usta povezivala čitava željeznička pruga bala, zavidno ih je promatrao. Glava mu je bila obrijana, tako da mu je sprijeda ostao busen nalik na pješački otok. Kad je prvi put došla u Etiopiju, Hemi su rekli da je ta čudna frizura takva zato da Bog, ako odluči uzeti to dijete (kao što ih je uzeo već toliko), dobije u tom busu dršku za koju će ga podići u nebo.

Djetetova je majka stajala ocrtana zavjesom od perli *buna-beta* — kafedžinice — iako je to zapravo bio bar i nudio i robu mnogo jaču od kave. Noću bi bar blistao iznutra sjajem fluorescentnih cijevi u zelenoj, žutoj i crvenoj boji, a žena bi, do tog sata već transformirana, nudila piće i

svoje društvo. Stroj za espresso na baru od cinka davao je lokalu klasu — riječ je bila o naslijeđu talijanske okupacije. Ženin je prazni pogled pao na taksi pa na Hemu, a crte su joj se lica ukrutile kao da je ugledala konkurenciju. Podigla je pogled na čudnu kutiju na krovu taksija pa nonšalantno skrenula pogled kao da veli: *Ma ne zanima me ni najmanje*. Mogla bi biti iz Amhare, pomislila je Hema, s tom kestenjastom kožom i izbačenim jagodicama. I tako je lijepa. Vjerojatno Ghoshova prijateljica. U kosu je bila zabila češalj kao da se željela malo odmoriti od stalnog popravljjanja frizure. Noge su joj se sjajile od Nivee. Možda bi čak povremeno i progutala malo kreme, vjerujući da će joj ona posvijetliti put.

»Koliko mi je poznato, to djeluje«, rekla je Hema, iako se stresla na tu misao.

Između novijih kuća od bloketa bile su potleušice, neobojeni zidovi od pletera koji su otkrivali svoje štapove, šiblj e i blato. Bilo je dovoljno samo zabiti motku u zemlju i nabiti joj na vrh praznu konzervu pa reći: I ovo je *buna-bet* pa ako i nemamo stroj za espresso i makar prodavali domaći *tej* i *tallu* umjesto buteljiranog piva St. George, ipak nudimo iste usluge kao i drugi.

Predstavnice najstarijeg zanata na svijetu nisu izazivale dizanje ničijih obrva, čak ni Heminih. Ona je shvatila da je badava buniti se — bilo bi to kao buniti se zbog kisika. Ali su joj posljedice takve tolerancije bile očito poznate: abscesi na jajnicima i jajovodima, neplodnost od gonoreje, mrtvorodenci i dojenčad s kongenitalnim sifilisom.

Na glavnoj je cesti Hema ugledala radnu družinu nasmijanih, tamnoputih, stamenih Guraga s nadzornikom Talijanom koji se nečemu smijao. Gurage su bili južnjaci zasluženo na glasu po marljivosti i spremnosti da preuzmu i poslove kojih su se mještani libili. Gebrew bi, kad bi u u Missingu zatrebala dodatna radna snaga, samo izišao na glavni ulaz i viknuo: »Gurage!« iako je odnedavna, budući da se na taj povik počelo gledati kao na nešto uvredljivo, bilo pametnije viknuti: »Kuli!«

Družina je bila bosa, od čega su bili izuzeti samo nadglednik i još jedan koji je utisnuo nogu u tijesne plastične cipele, izrezavši na njima rupe za svoje velike prste. Hema je, pri pogledu na te crne radnike i bijelog nadzornika, po svemu trebala pobjesnjeti pa se upitala zašto nije; možda je to bilo zato što su Talijani koji su ostali u Etiopiji poslije oslobođenja bili tako opušteni, tako spremni zezati se na vlastiti račun, da je prema njima bilo teško osjetiti antipatiju. Život je za Talijane bio to što jest, ništa ni više

ni manje od toga, interludij između dva obroka. Ili su možda otkrili da u njihovim prilikama najbolje funkcionira baš taj način postojanja. Hema je vidjela kako su radnici, u trenutku kad je nadglednik okrenuo glavu, ostali nepomični. Radili su puževim korakom, pa ipak su se i škole, i uredi, i velebna pošta, i nacionalna banka polako dizali da dostignu velebnost Trinity Cathedrala, Parliament Buildinga i Jubilee Palacea. Careva vizija afričke prijestolnice u europskom stilu polako je poprimala oblik.

* * *

Možda zato što joj je car još bio na umu, a i zato što je taksi našao na križanju na kojem su nekoć, umjesto današnjeg niza dućana, stajala vješala, Hema je najednom pomislila na prizor koji ju je progonio.

Bilo je to upravo ono mjesto na kojem su 1946. ona i Ghosh, za svojih prvih mjeseci u Addis Abebi, naišli na mnoštvo koje im je pregradilo put. Stavši na papučicu Ghoshova volkswagena, Hema je ugledala grubo sagrađen okvir s kojeg su se zibale tri omče. Kraj njih se zaustavio prepravljeni trenta quattro s vojnim oznakama. Tri etiopska zatvorenika u lisičinama, koji su dotad ležali na teretnoj platformi, sad su podigli na noge. Ljudi nisu imali sakoe, ali su inače, onako u košulji, s cipelama i u hlačama, izgledali kao da su ih sad digli s ručka.

Etiopski časnik u odori Carske garde pročitao je nešto s papirića pa ga bacio. Hema je fascinirano gledala kako im navlače omču preko glave pa stavljaju čvor sa strane, iza uha. Osuđenici kao da su se već pomirili sa sudbinom, što je već i samo po sebi bio oblik krajnje hrabrosti. Zbog držanja visokog, postarijeg muškarca Hema je bila sigurna da su zatvorenici vojnici. A taj se prosijedi, ali uspravni zatvorenik obratio časniku Carske garde i ovaj je nakrivio glavu da ga posluša. On je kimnuo glavom i skinuo mu omču. Zatvorenik se nagnuo preko ograde kamiona i pružio okovane ruke uplakanoj ženi. Ona mu je s prsta skinula vjenčani prsten i poljubila mu ruku. Zatvorenik je otkoračio, pogledao dolje kao glumac koji traži svoju oznaku na sceni pa se naklonio krvniku koji mu je uzvratilo istom mjerom i stavio mu omču s nježnošću mladoženje koji svojoj nevjesti stavlja svadbeni vijenac.

Hema od toga što joj se zbivalo pred očima nije razumjela baš ništa ili bar ne još tada. Kao da je napola vjerovala da je sve to nekakva predstava. Divljaštvo onog što je uslijedilo — kamion koji je zaurlao motorom i udaljio se, tijela koja se bacakaju, nezgrapan i nemoguć kut između glave i prsa, kao i podivljala navala publike da mrtvima skinu

cipele — manje ju je uznemirilo od pomisli da živi u zemlji u kojoj se tako nešto događa. Razumije se da se u životu nagledala brutalnosti, u Madrasu, ali je ta brutalnost poprimila oblik zanemarivanja i ravnodušnosti na tuđu patnju ili pak korupcije.

Od tog je događaja danima osjećala mučninu. Razmišljala je i o tome da ode iz Etiopije. O svemu tome u *Ethiopian Herald*u nije bilo ni riječi, vlastima nije bilo do komentara. Spremali su revoluciju, govorili su ljudi, i ovo je bio carev odgovor. On je svoju krhku zemlju držao na liniji.

Hema nije nikad zaboravila nevoljkog krvnika, lijepog muškarca sa sljepoočicama nakrivljenim pod ostrim kutom, tako da mu je glava poprimila izgled sjekirice. Nos mu je pri dnu bio spljošten kao od stare frakture. Sjećala se i njegova dostojanstvenog naklona osuđenici prije izvršenja naredbe. Osjetila je prema njemu samilost, čak i poštovanje. Ta je gesta otkrila unutarnji sukob između sućuti i dužnosti. Da je odbio izvršiti naredbu, i njemu bi istegnuli vrat. Hema je bila sigurna da je to učinio protiv vlastite savjesti.

Možda me baš to sve te godine i drži u Addisu, pomislila je Hema, taj sukob kulture i brutalnosti, to oblikovanje novog iz praiskonskog blata. Taj grad se razvija i ja se osjećam dijelom te evolucije, što nije bio slučaj i u Madrasu, koji je naizgled prevaleo stoljeća prije negoli sam se rodila. Je li itko osim mojih roditelja i opazio da sam otišla? »Zašto nisi ostala u Indiji? A toliko sirotih žena umire tu u Madrasu bez ikakve potrebe«, rekao joj je otac bez puno nade sad kad ga je posjetila. »Hoćeš da besplatno služim sirotinji iz tvoje kuće?« odgovorila mu je. »Ako ne, nađi mi posao. Neka me uzme Gradska uprava ili Državna medicinska služba. Ako me moja zemlja treba, zašto me ne uzme?« Ali su oboje znali odgovor: posao dobiva tko je spreman podmazati na pravome mjestu. Duboko je uzdahnula pa ju je taksist pogledao. Ponovno je proživljavala bol još jednog rastanka s roditeljima.

Pogled na bose seljanke kako na glavi nose nemoguće terete i taksije s konjskom zapregom na cesti održavao je auru i mistiku tog drevnog kraljevstva koje je gotovo opravdavalo basnoslovne priče o prezbiteru Ivanu, koji je u srednjem vijeku pisao o čarobnom kršćanskom kraljevstvu okruženom muslimanskim zemljama. Da, ovo možda i jest era presađivanja bubrega u Americi i cjepiva za polio koje dolazi u Indiju, no ovdje se Hemi činilo da je nadmudrila vrijeme, jer se sa svojim znanjem iz dvadesetog stoljeća vratila u raniju epohu. Moć je tekla odozgor, od

Njegova Veličanstva na rasove, dejamače i sitno plemstvo, a s njega na vazale i napoličare. Njezina su znanja ovdje bila tako rijetka, toliko potrebna najsiromašnijima od najsiromašnijih, a povremeno čak i u kraljevskom dvorcu, da je osjećala da je cijene. Nije li to definicija doma? Ne odakle potječeš, nego gdje te traže?

* * *

Oko dva popodne, njen se taksi zaustavio pred smeđim vratima Missinga, svijeta za sebe.

Bolnički je kompleks bio ograđen kamenim zidom koji je skrivao zdanja. Iznad zida su se dizali eukaliptusi, a gdje nisu bili oni, bile su jele, džekarande i akacije. Iz morta na vrhu zida virile su zelene krhotine boce, uzidane da odbiju uljeze — a Addisu su pljačka i sitna krađa bili kao dobar dan — iako je pogled na ruže što su virile preko zida ublažavao prepreku. Vrata od kovanog željeza prekrivena limom normalno su bila zatvorena, a pješake su primali kroz vratašca u tim velikim dverima. Ali danas su ta velika vrata bila široko otvorena, baš kao i vratašca.

Hema je vidjela da su otvorena i vrata na kolibi stražara Gebrewa, baš kao i kapci, a vidjela je da su otvorena i sva vidljiva vrata i prozori na Missingovoj ambulanti; zapravo je vidjela Gebrewa, stražara (koji je usput bio i svećenik) kako upravo kamenom zaglavljuje vrata drvarnice.

Ugledavši taksi, potrčao je prema njemu, vitlajući skutovima dolamica s vojnog otpada, sa sitnim licem još više smanjenim bijelim svećeničkim turbanom, te u ruci stišćući muhomlat, križ i kronicu. I kao da je pokušavao otjerati taksi. Gebrew je bio nervozni momak sklon brzorječici i trzavim pokretima, ali je sad bio mnogo uzbuđeniji nego što je to kod njega bila norma. Pogledao ju je zapanjeno, kao da nije očekivao da će se više vratiti.

»Hvala-Bogu-da-ste-se-sretno-vratili, dobro-došli-kući, kako-ste-jeste-li-dobro? Bog-nam-je-uslišao-molbe«, rekao je na amharskom. Uzvratila mu je naklonom kako je najbolje znala, ali se nije zaustavio sve dok nije rekla:

»Gebrew!«

Pružila mu je novčanicu od pet birra.

»Ondesite zdjelu u bar Sabu i donesite, molim, *doro-wot*«, rekla je misleći na ukusni crveni kari s piletinom skuhan s etiopskim paprom zvanim *berbere*. Njezin je amharski bio vrlo slab i znala ga je govoriti

samo u prezentu, ali je izraz *doro-wot* svladala već vrlo rano. I baš ju je on posljednjih nekoliko dana u Madrasu, poslije toliko dana na čistoj vegetarijanskoj hrani, progonio u snima. *Wot* se lijevao po mekoj i prhkoj *injeri*, a uvijek se dobije i dodatne *injere* da se njom hvata meso. Dok Gebrew donese jelo, kari će već natopiti *injeru* kojom je obložena zdjela. Od same pomisli na to jelo na usta joj je navrla slina.

»Dakako-da-hoću-gospodo, Saba-je-najbolja, blagoslovljen-njihov-kuhar, Saba-je...«

»Recite mi, Gebrew, zašto su otvorena sva vrata i prozori?« Tek je sad opazila da su mu i nokti i prsti krvavi i da mu iz rukava strči perje, a perje mu se uhvatilo i za muhomlat.

Tek je tada Gebrew rekao:

»Oh, gospodo! Baš vam to i pokušavam reći. Zapela je beba! Beba. I sestra! I beba!«

Nije ga razumjela. Nikad ga još nije vidjela tako uzbuđenog i napetog. Nasmiješila se i pričekala.

»Gospodo! Sestra rađa! I ne rađa na dobro!«

»Molim? Možete li ponoviti?« Možda je dugo izbivala pa je već slabije razumjela amharski.

»Sestra, gospodo«, odgovorio je Gebrew, uplašen što ga ona očito ne razumije pa je pomislio da bi možda pomoglo dizanje i tona i glasa, iako je na kraju iz njega izišao samo pisak.

Pod »sestrom« se u Missingu uvijek mislilo na sestru Mary Joseph Praise, jer je jedina druga redovnica bila časna majka Hirst, koju su zvali Časna Majka, dok su sve druge bolničarke zvali bolničarka Almaz i bolničarka Esther, a nikad sestra.

Na Hemino iznenađenje, Gebrew se počeo derati i glas mu je postao sasvim piskutav.

»Prolaz je zatvoren! A sve sam pokušao. Otvorio sam sva vrata i prozore. Otvorio sam i pile!«

Uhvatio se za trbuh i napeo u bizarnom oponašanju rađanja. I sad je to pokušao izreći na engleskom:

»*Baby! Baby? Madam, baby?*«

No to što joj je htio prenijeti bilo je sasvim jasno, tu nije moglo biti

zabune. No ipak bi Hemi bilo teško u to povjerovati da je bilo izgovoreno na bilo kojem jeziku.

7. POGLAVLJE

Fetor terribilis

Vrata operacijske dvorane silovito su se otvorila. Pripravnica je kriknula. Časna Majka se uhvatila za prsa pri pogledu na ženu u sariju što je stajala pred njom, ruku na bokovima, s prsima što su se nadimala i nosnicama što su se širile.

Svi su se sledili. Po čemu su mogli znati je li to baš ona njihova Hema ili samo njezina prikaza? Izgledala je nekako viša i punija od nje, a imala je i zmajski krvave oči. Tek kad je otvorila usta i rekla: »Kakve to sumanutosti valja taj Gebrew? Za ime Božje, što se zbiva?« nestalo je svako sumnja.

»Dogodilo se čudo«, rekla je Časna Majka, što se odnosilo na Hemin dolazak, ali je to Hemu samo još više zbunilo. Pripravnica, lica porumenjela i na kojem su se rupice od boginja sjajile kao uvučene glave čavala, na ovo je dodala:

»Amen.«

Stone je uspravio i pri pogledu na Hemu raspleo obrve. Iako nije rekao ni riječi, na licu mu je bio izraz čovjeka koji je, upavši u procjep, najednom ugledao uže spušteno s neba.

Hema će, prisjećajući se tog događaja mnogo godina kasnije, reći:

»Slina mi se, sinko, odjednom zabetonirala. Znoj mi je izbio na lice i po vratu, iako je unutra bio led ledeni. Znaš, još prije nego što sam i uspjela svariti sve medicinske činjenice, već sam nanjušila taj miris.«

»Kakav to miris?«

»Nećeš ga naći ni u jednom medicinskom udžbeniku, Marion, zato ga i ne traži. Ali je zato urezan tu«, rekla je i kucnula se u čelo. »Kad bih odlučila napisati udžbenik, što mi ni ne pada na pamet, jedno bih poglavlje posvetila porodijskim mirisima.« Taj miris bio je i prodoran i saharinski i te su se dvije suprotne karakteristike stapale u ono što je u sebi zvala *fetor terribilis*. »On uvijek najavljuje katastrofu u rađaonici. Smrt majke ili smrt djeteta ili muža ubojicu. Ili sve troje.«

Pri pogledu na svu onu krv na podu nije mogla povjerovati vlastitim očima. Prizor instrumenata koji su ležali razbacani — po pacijentici, kraj pacijentice, na operacijskom stolu — pljusnuo ju je po mozgu. Ali najviše od svega — a tome se opirala — nije mogla prihvatiti činjenicu da je sestra Mary Joseph Praise, ta tako draga sestra, koja je sad trebala stajati, u kuti, pod maskom i steriliziranih ruku, kao svjetionik mira u toj katastrofi, naprotiv ležala gotovo već bez života na stolu, s kožom porculanski bijelom i usnama iz kojih je istekla sva boja.

Hemine su misli počele gubiti vezu, kao da više i nisu njezine, već nekakvi otmjeni bakrorezi što joj teku pred očima. Pogled joj je privukla lijeva ruka sestre Mary Joseph Praise što je ležala mlitavo na stolu. Prsti su joj bili skvrčeni, kažiprst nešto manje, koji kao da je na nešto pokazivao u trenutku kad su je svladali san i koma. Bio je to položaj odmaranja, nešto što se rijetko kad povezivalo sa sestrom Mary Joseph Praise. U satu što je počeo teći ta će ruka učestalo privlačiti njen pogled.

Pogled na Thomasa Stonea vratio ju je k svijesti i naelektrizirao. Ugledavši Stonea na svetom mjestu među ženskim nogama, rezerviranom za opstetričara, osjetila je bijes. Bilo je to *njezino* mjesto, njezina domena. Odgurnula ga je ramenom i on je u žurbi srušio stolčić. Pokušao joj je objasniti što se dogodilo, kako je pronašao sestru, kako su otkrili da je trudna i kako su njezini trudovi naišli na prepreku, kako je u šoku, i onda to krvarenje koje nikako da stane...

»Ayoh, što je to?« rekla je i presjekla ga, očiju iskolačenih od uzbune, dok su joj obrve skakale uvis, a usta stajala kao savršen *O*. Pokazala je na krvavi trepan i otvoren udžbenik naslonjen na trbuh sestre Mary Joseph Praise. »*Knjige* i što još ne?« Sve je to pomela u stranu pa su zatreskali po podu, a zvuk odjeknuo od zidova.

Pripravnici je srce lupalo u grudima kao noćni leptir u svjetiljci. Ne znajući kud bi s rukama, gurnula ih je u džepove. Rekla je u sebi da njoj ne trebaju ni knjige ni što sve ne. Njezin je neuspjeh (počela je to uvidati) bio neuspjeh zdravog bolničarskog smisla; kad je prenijela Stoneovu poruku bila joj je promakla težina stanja sestre Mary Joseph Praise. Nitko nije znao da je sestra Mary Joseph Praise tako bolesna i nitko to nije rekao Časnoj Majci.

* * *

Sestra Mary Joseph Praise je pomaknula glavu i Časna je Majka povjerovala da je bar na trenutak bila svjesna toga da je ona drži za ruku.

Njezin je bol, međutim, bio tako nesmiljen, da joj sestra nije mogla zahvaliti na dobroti.

U njegovoj ruci ugledah veliko zlatno koplje, a njegov željezni vršak bio je kao ognjena točka.

Prema ulomcima koje je uspjela razabrati, Časna je Majka pomislila da su riječi što ih je sestra Mary Joseph Praise promrmljala vjerojatno bile objema tako dobro poznate riječi svete Terezije.

Osjetila sam kako mi ga je nekoliko puta zabio u srce, tako da mi je prodrlo sve do utrobe. A kad ga je izvukao, kao da je s njim izvukao i nju, ostavljajući me svu nabreklu od ljubavi prema Bogu. Bol je bio tako jak da sam nekoliko puta zaječala. Taj je bol bio tako silno sladak, da sam poželjela da nikad ne prestane i duša nije zadovoljena ničim manjim od Boga.

Ipak, za razliku od svete Terezije Avilske, sestra Mary Joseph Praise je sasvim sigurno *željela* da taj bol prestane i baš tada, kako reče Časna Majka, bol kao da je popustio svoj stisak u trbuhu pa je sestra uzdahnula i rekla jasnim glasom:

»Divim se, Gospodine, milosti tvojoj. Znam da je ne zaslužujem.«

Uslijedio je kratki lucidni interval u kojem su joj lutale oči, a popratilo ga još nekoliko pokušaja da progovori, ali su joj riječi bile nerazumljive. U prostoriju je pljusnula svjetlost i Časna Majka je poslije govorila kako se u tom trenutku povoj što joj se stvorio pred očima najednom rastopio. U tom trenutku, kad se sestra Mary Joseph Praise osvrnula po Operacijskoj dvorani 3 — svojoj operacijskoj dvorani svih tih godina — Časna Majka je pomislila kako je mlada redovnica shvatila da je sad *ona* pacijent koga treba operirati i da su sad sve šanse protiv nje.

»Možda je mislila da *zaslužuje* umrijeti«, rekla je Časna Majka, pogađajući misli moje majke. »Ako vjera i milost trebaju uravnotežiti grešnu narav svih ljudi, onda je njezina vjera bila nedostatna i zato je osjećala samo stid. Pa ipak je morala vjerovati da je Bog voli usprkos svem njezinom nesavršenstvu i da je oprost čeka ne na zemlji, nego u Njegovu domu.«

Časna Majka pitala se je li je plašilo što će umrijeti u Africi, kontinentu dalekom od zavičaja. Možda je duboko u njoj — kao i u svim ljudima — ležala čežnja da životni krug vrati na polaznu točku, a koja je u njezinu slučaju bila Cochín.

A onda je Časna Majka čula kako je moja majka jasno prošaptala »*Miserere mei, Deus*«, prije nego što ju je posve izdao glas. Časna Majka je u sebi dovršila taj psalam na latinskom, preuzevši ulogu njezinih glasnica, dok su se usne sestre Mary Joseph Praise samo pomicala: »... Evo, grešan sam već rođen, u grijehu me začeo majka moja... Poškropi me izopom da se očistim, operi me, i bit ću bjelji od snijega!«

Kad ga je završila, povoj se vratio. Svjetlo je polako istjecalo iz njezina života.

* * *

»Daj digni taj stolac, Stone«, dreknula je Hema. »A ti«, rekla je i pucnula prstima na pripravnicu, »vadi te ruke iz džepova.«

Stone je uspravio stolac baš u trenutku kad je Hemlatha na nj sjela. Svežanj ključeva što ga je Hema izvadila da otvori kuću, sad je bio zataknut za pojas njezina sarija pa je zazveckao kad je sjela. Dijamant je u njezinu nosu zablistao pod reflektorima. Pramenje joj je raspuštene kose palo na oči i uši; kroz napućene je usne otpuhala tu zalutalu kosu. Uspravila je ramena, uspravila ih pred strahotom i neljupkošću toga što je ugledala pred sobom. I to je gestom sa sebe zbacila plašt putnika i ogrnula se plaštem opstetričara. Zadaća što je ležala pred njom, bez obzira kako teška, opasna i neugodna bila, bila je njezina i samo njezina.

Hema je osjetila kako hvata zrak. Plućima će joj trebati čitav tjedan da se aklimatiziraju. Jer došla je s razine mora u Madrasu do operacijske dvorane na 2500 metara nadmorske visine, ne računajući stolac na kojem sjedi. Nosnice su joj se širile sa svakim udisajem, kao rasnom grlu poslije četvrt milje.

Ali gubljenje je daha bilo posljedica i onog što joj se stvorilo pred očima. Gebrew nije sišao s uma niti je popio suviše *talle*; rekao je istinu. Svagdašnje čudo začeo dogodilo se na mjestu na kojem se nikako nije smjelo dogoditi: u maternici sestre Mary Joseph Praise. Da, sestra Mary Joseph Praise je trudna i bila je to već mjesecima prije nego što je Hema pošla za Indiju! I ne samo trudna, nego sad i *in extremis*. A otac?

A tko drugi? Bacila je pogled na Stoneovo posivjelo lice.

Ali zašto ne? pomislila je. I zašto me to čudi? »Rasprostranjenost raka grlića maternice«, sjeća se kako je rekao njen profesor, »najveća je među prostitutkama, a kod redovnica *skoro* ravna nuli. No zašto gotovo ravna nuli, a ne nula? Zato što se redovnice ne rađaju kao redovnice! Zato

što sve redovnice nisu bile čiste prije nego što su postale redovnice! I zato što sve redovnice ne žive u čistoći!« Što će reći ni tu ni tamo, podsjetila se pa gurnula ruke u rukavice koje joj je pružila Časna Majka.

Pripravnica je u dnevnik zabilježila dolazak doktorice Hemlathe. I ukorila sebe što se nije sjetila rukavica.

Hemlatha je raširila vlastite noge. Stopala su joj bila natekla od dugoga leta. Napela je prste u remenju sandala i zastrugala po podu da dobije oslonac u svoj onoj krvi. Prstima je lijeve ruke raširila labije. A onda je, pokretom pojednostavljenim bezbrojnim ponavljanjem, desnom rukom povukla stražnju stijenku i rodnicu otvorila pogledu.

»Rama, Rama, pa to je alat iz kamenog doba«, dreknula je Hemlatha i pažljivo skinula prvu, a onda i drugu polovicu drobilice za lubanju pa ih svukla s djetetovih ušiju. Kad se krvavi instrument napokon oslobodio, pogledala ga je s gnušanjem i bacila u stranu.

Časna Majka osjetila je olakšanje. Što god bilo da bilo, bar je sad stvar u svoje ruke uzeo pravi opstetričar. Nije mogla ne opaziti kako su Hemlatha i Stone zamijenili uloge: sad je Hema bila ta koja više i baca instrumente.

Časna Majka je iznijela povijest bolesti, kako je sestra Mary Joseph Praise trpjela teške bolove, silne grčeve i kako su onda bolovi najednom stali, kako je bila skoro lucidna, kako je progovorila... ali stanje joj se sad naglo pogoršalo.

»O, Bože«, rekla je Hema, znajući da po prirodi bolovi ne prestaju sve dok ne izađe beba, »meni to sličí na rupturu uterusá.« To bi onda objasnilo i svu onu krv po podu. Placenta previa — posteljica nalijepljena na izlaz iz maternice — bila bi drugo moguće objašnjenje. No nijedno nije bilo dobro. »Kad ste prestali čuti puls fetusova srca?« Nitko joj nije odgovorio.

»Tlak?«

»Šezdeset prema palpitaciji«, rekla je sestra anestetičarka poslije stanke, kao da je očekivala da će netko drugi izreći broj za koji je ona odgovorna.

Hema je povirila mimo nateklog trbuha sestre Mary Joseph Praise i zafiksirala sestru Asqual prljećim pogledom.

»Čekate da joj padne na nulu prije nego što joj date disanje? Stavite joj trahealnu cijev. Povežite s ručnim mijehom. Ako se probudi, dajte joj

petidin intravenozno. Javite kad ste s tim gotovi. Gdje je Ghosh? Jeste li poslali po njega?» Sestra Asqual se prihvatila posla, sretna što je dobila takve detaljne upute, zato što joj je mozak bio potpuno paraliziran.

»A tko je otišao po krv? Što! Nitko? Ma jesu li oko mene sve sami idioti? Kreni! Trči! Trči!« Dvoje ljudi potrčalo je prema vratima. »Skupite sve živo da dade krv. Trebat će nam je mnogo!«

Hema je umetnula dva prsta desne ruke kraj fetusove lubanje. Drugom je rukom pritisnula trbuh sestre Mary Joseph Praise. Povirila je preko uzvisine abdomena u Sestrino lice: posve je posivjelo, postalo sivlje od Stoneova.

Sestra Asqual je drhtavim rukama uspjela umetnuti trahealnu cijev. Sa svakim pritiskom na zračni mjehur Sestri bi se podigle zagušene grudi.

Dok je Hema istraživala prostor koji je zamišljala kao nekakav portal svojega zanata, ruke su joj bile poput nekakvog produžetka očiju; prsti unutra sondirali su tijelo, potpomognuti rukom izvana. Zatvorila je oči da bolje prima što joj javljaju o širini zdjelice i položaju bebe.

»Da vidimo što tu imamo...«, rekla je glasno. Da, doista, beba je stajala glavom prema dolje, no što je sad ovo? Još jedna lubanja?

»O, blagi Bože, Stone?« rekla je Hemlatha pa trzajem izvukla ruku kao da je dotakla užareno ugljevlje.

Stone ju je pogledao, ništa ne razumijevajući i bojeći se upitati. Ona ga je fiksirala pogledom i lice joj je bilo napeto, dok je tako čekala na odgovor, *bilo kakav* odgovor, spremna odmah ga oboriti vikom.

»Bolje vani nego unutra?« promumljao je Stone, pomislivši da je ona mislila na pokušaj lomljenja lubanje.

»Dođavola, Thomas Stone, ne citiraj mi svoju idiotsku knjigu. Ti misliš da je sve ovo zezancija?« Stone, za koga to uopće nije bila nikakva zezancija i koji je zapravo uviđao da je sve što Hema čini nešto što je sam i mogao i trebao učiniti, najednom je dobio boju grimiza. Hema se okrenula da još jednom ispita taj katastrofalni prostor u tijelu sestre Mary Joseph Praise u kojem su se *dva* života našla u pogibli. Njezine su riječi bile kao udarci upućeni Stoneu.

»Jedna prenatalna vizita? Zar me nisi mogao pustiti da obavim bar jednu *prenatalnu* vizitu? Otkazala bih putovanje. A vidi sad u kakvom smo sosu! Čudo, moj nos. To se dalo sasvim izbjeći... *sasvim izbjeći*«, dvije su posljednje riječi bili izgovorene kao udarci bičem.

Stone je stajao kao pred ravnateljicom škole. Hema je očekivala da nešto odgovori i zato je promućao:

»Ali kad nisam znao!«

Hemlathi je pala čeljust. Blenula je u nj. Dio nje nije mogao povjerovati u misao da je Stone doveo sestru Mary Joseph Praise u drugo stanje — tko je to mogao i misliti? Ali je onda u nju opet upuzao cinizam porodiljca koji se već svega nagledao.

»Mislite na djevičansko rođenje, doktore Stone? Na bezgrešno začće?« Sad je izišla na čistac. »U tom slučaju, znate što, gospodine Okretni? Ovo je bolje od betlehemskih jaslica. Jer ova djevica nosi dvojčake!« Zastala je da im to svima sjedne. »Za ime Božje, zar nisi mogao napraviti carski rez?« Njezina se pijevna intonacija pri kraju digla, ostavivši riječi »carski rez« visjeti nad Stoneovom glavom.

»Rukavice i kutu, brzo!« dreknula je Hemlatha. »Ovamo komplet za carski. Dajte se probudite, svi koliko vas ima! Zar je ne želite spasiti? Brže! Brže! Brže!«

8. POGLAVLJE

Missingov svijet

Čistoća tijela«, bile su prve riječi na usnama Časne Majke kad je opet živnula. Ostala je bez svijesti vjerojatno ni pet sekundi, jer svi su ostali u istom položaju, samo što su je sad svi gledali odnekud odozgor. Pripravnica je odjurila po pomoć. Usprkos Heminim prosvjedima, Časna Majka je četveronoške došla do stolice anestetičarke i dreknula: »*Ne idem* ja nikamo!« Imali su i previše posla da bi se s njom prepirali.

Sjela je kraj daske za koju je bila vezana podlaktica sestre Mary Joseph Praise i krv je iz boce napokon potekla u žilu. Časna Majka je dohvatila tu ruku, nadvila se nad nju i zagledala se u prste sestre Mary Joseph Praise. Nije željela gledati to što doktori rade, kako crvenim rukavicama zalaze Sestri u trbuh. I dalje joj se vrtjelo u glavi.

Dok je Sestri masirala prste da umiri vlastite, u misli su joj i nezvane došle riječi: »Oruđe u ruci Božjoj.« Sestra Mary Joseph Praise imala je lijepe prste, vitke i meke, i svaki je od njih bio nježna skulptura. Čak i tako nepomični govorili su o svojoj finoj motorici. Časnoj Majci su, nasuprot, bili bijeli kao tijesto, sa zglačima krupnim i crvenim kao da je netko po njima tukao ravnalom; čvornate izrasline na prstima govorile su samo o starosti i teškom radu i kaustičnim sapunima i stalnom pranju, što je i bio najčešći postupak u njezinoj profesiji; žuljevi na njezinim dlanovima govorili su o ljubavi prema etiopskom tlu i njezinoj spremnosti da sadi i plijevi i kopa rame uz rame s Gebrewom. On je bio čuvar, vrtlar, majstor za sve i svećenik, a vjerovao je i da Časna Majka ne bi trebala mrčiti ruke.

Časna Majka je osjetila kako se trese čitavim tijelom. Gospodine, možeš me uzeti. Ali pričekaj da završe jer ih ne želim još jednom omesti. Koliko je čeznula za šalicom kave skuhanе iz vlastite biljke izrasle na tlu Missinga. Voljela je onaj hrapavi osjećaj ručno samljevene kave na zubima, kao i kad bi joj se skotrljala niz grlo kao olovna sačma. Talijani su za sobom ostavili strast za *macchiatom* i *espressom*, tako da su svi kafići u Addisu nudili te napitke. Časna Majka za to nije imala baš nikakva smisla. Kava iz Missinga, skuhanа na tradicionalni način, eto što ju je držalo čitav

dan i što joj je u tom trenutku toliko trebalo.

Suze su potražile put u pukotine na kutovima njezinih usta. Jedna od ljubljenih mojih, pomislila je, kći koju nikad nisam imala, pa sad s djetetom... Časna Majka se u Missingu već u toliko navrata susrela s tajnom neizrecive istine koju bi otkrila katastrofalna bolest. Skora smrt znade neočekivano iskopati prošlost tako da je spoji sa sadašnjošću u dijabolični par. *Ali Gospodine*, nijemo je kriknula, *mogao si nas poštedjeti toga. Poštedjeti nju!*

Dok ju je milovala po koži, Časna Majka razmišljala je o tom porivu koji je natjerao sestru Mary Joseph Praise da pod redovničkim haljama i pod kirurškom kutom i maskom skriva svoje tijelo. Ali nije koristilo; njezin je šlajer samo još jače isticao ono malo izložene puti. Kad je lice tako ljupko, usne tako pune, onda ni veo ne može zapriječiti senzualnost.

Nekoliko godina po dolasku sestre Mary Joseph Praise, Časna Majka je pomišljala da bi njih dvije mogle skinuti bijelo ruho. Etiopske su vlasti već bile zbog prozelitizma zatvorile američku misijsku školu u Debre Zeitu. Posao je Časne Majke bio voditi bolnicu, a ne obraćati duše, stoga je zaključila da bi možda bilo politički mudro odbaciti redovnički habit. Ali kad je vidjela sestru Mary Joseph Praise kako izlazi iz Operacijske dvorane 3 samo u suknji i bluzi, poželjela je potrčati za njom i pokriti je plahtom. W. W. Gonafer, njihov laboratorijski tehničar, koji je stajao kraj nje, također je vidio sestru Mary Joseph Praise kako prolazi u civilu. Sletio se kao seter kad ugleda prepelicu, rumenilo mu je poteklo od ovratnika do ruba kose, kao da je požuda fluid nerazdvojiv od krvi. Tada je Časna Majka zaključila da redovnice na Missingu trebaju ostati u odori.

Iznenadni povik koji je mogao poteći od Heme, ali i od Thomasa Stonea, najednom ju je prenuo i vratio u sadašnjost. Trgnula je glavu uvis i prije nego što se mogla zaustaviti, već je pogledala... A od onog što je ugledala sva se stresla i osjetila kao da će se opet prevrnuti. Glava joj je pala na leđa, zatvorila je oči i natjerala misli da potraže neku drugu temu...

Časna Majka nije imala nijednog sveca ili sveticu koje je uzela za uzor, nekoga koga bi u takvom trenutku zazvala. Pomisao na svetu Katarinu Sijensku koja je bolesnicima srkala gnoj — oh! kako joj se to gadilo. Časna Majka je u takvim ekshibicijama vidjela samo specifičnu kontinentalnu slabost te je imala malo razumijevanja za *nebeska produciranja i gugutanja*, krvave dlanove i stigme. Što se pak tiče svete Terezije Avilske... mislim, protiv nje nije imala ništa. Sestri Mary Joseph

Praise nije zamjerala njezino uzvisivanje svete Terezije. U duši se, međutim, ipak slagala s doktorom Ghoshom, liječnikom internistom na Missingu, da slavne vizije i ekstaze svete Terezije nisu ništa više od svojevrsne histerije. Ghosh joj je pokazao fotografije koje je snimio Charcot, slavni francuski neurolog, a na kojima su bili njegovi pacijenti iz bolnice Salpêtrière u Parizu. Charcot je vjerovao da te deluzije izviru iz ženskog uterusa — ili, na grčkom, *histere*. Njegovi pacijenti, svi odreda žene, stajali su u nasmiješenim pozama — i to provokativnim, pomislila je Časna Majka — a koje je Charcot nazvao »raspećem« i »rajskim blaženstvom«. Kako se itko može smiješiti sred paralize i sljepila? *La belle indifférence*, eto kako je Charcot nazvao tu pojavu.

Ako je sestra Mary Joseph Praise i imala vizije, nije bila od onih koji o tome *pričaju*. Ponekad bi ujutro sestra Mary Joseph Praise izgledala neispavano, a njezini rumeni obrazi, njezino držanje kao u oblacima, govorili su da joj se noge trude ostati na zemlji. Možda se baš time dao objasniti njezin spokoj dok bi radila rame uz rame s Thomasom Stoneom, čovjekom koji je, unatoč svim svojim talentima, davao malo poticaja svojim suradnicima.

Vjera je Časne Majke bila pragmatičnija. Ona je u sebi otkrila poziv da pomaže ljudima. A kome je pomoć potrebnija nego bolesnim i bolnim, i to više tu negoli u Yorkshireu? Baš je zato, prije čitav jedan životni vijek, i došla u Etiopiju. Ono nekoliko fotografija, uspomena, knjiga i dokumenata što ih je Časna Majka donijela sa sobom godinama su nestajali, što pokradeni, što zametnuti. Ona zbog toga nije nikad puno brinula — jer jedna je Biblija, napokon, jednako dobra kao i druga. A i one osnovne sitnice bile su lako zamjenjive: pribor za šivanje, vodene bojice, odjeća.

Pa ipak je s vremenom počela cijeniti ono neopipljivo: položaj do kojeg je dospela u gradu u kojem je za sve, pa čak i za sebe samu, postala Časna Majka, snalažljivost koju je otkrila u sebi, a koja joj je omogućila da iz bolnice napravi ugodno mjesto — kad bolje promisli, pravi istočnoafrički Eden, izrastao iz dezorganiziranog darmara rudimentarnih zgrada, kao i onu centralnu grupu liječnika koju je skupila i koji su po dugom druženju evoluirali do ljubljenih mojih. Pupkovina koja ju je vezala s redom Družbe Svetog djeteta, s Misijom u unutrašnjosti Sudana, davno se sasušila i otpala. Sad su svi oni u Missingu bili zatočenici i vlastitom voljom izgnanici — i ona i njezini ljubljeni moji.

Bolnica Missing, dakako, nije bila što joj veli ime, pa bi Časna

Majka tu i tamo pokušala ispraviti ljude, naučiti ih da se ne veli »Missing«, nego »Mi-šn«. Ali zapravo to nije bio čak ni Missing; bio je to ili Basel Memorial ili Baden Memorial Hospital — morala bi, za svaku sigurnost, pogledati na papirić nalijepljen na svoj pisaći stol — a ime je dobila po nekoj velikodušnoj crkvi u Švicarskoj ili Njemačkoj. Hjustonski su baptisti bili veliki donatori, ali im nije bilo važno kako će se bolnica zvati. Doktor Ghosh je volio govoriti da ta bolnica ima mnoštvo oblika kao nekakvo hinduističkog božanstvo. »Svaki određeni dan samo Časna Majka zna u kojoj mi to bolnici zapravo radimo i dolazimo li u ambulantu baptista iz Tennesseeja ili teksaških metodista, i kako mi onda možete zamjeriti što sam zakasnio — morao sam ustati iz kreveta i poći *potražiti* svoje radno mjesto. O, Časna Majko, pa tu ste!« Svi smo mi zatočenici, pomislila je Časna Majka pa se i nehotice nasmiješila, ljudi iz Missinga koji nisu birali svoje zatvorske drugove. Ali čak i prema Ghoshu, koji je nedvojbeno bio jedno od najčudnijih Božjih stvorenja, Časna Majka gajila je materinske osjećaje. A istodobno i zabrinutost koja neizbježno dolazi s tako vragolastim djetetom.

* * *

Časna Majka je uzdahnula i iznenadila se kad je čula kako joj se riječi kotrljaju iz usta, a onda osjetila kako svi u dvorani zure u nju. Tek je tada shvatila da joj usta žurno oblikuju molitve. Sve otkako je navršila pedesetu, Časna Majka je stalno opažala tu nepovezanost i disonantnost između misli i djela. U međuvremenu je to postalo nešto posve uobičajeno. Tako bi se, primjerice, u najnezgodnijem času njen um prihvatio lijepljenja slika u mentalnu svaštaru. Zašto? Kad će ikad više imati prilike prisjetiti se tih uspomena? Na oproštajnoj večeri? Na smrtnoj postelji? Pred bisernim vratima? Već je odavno prestala sve to zamišljati doslovno. Njen otac, rudar koji se izgubio u alkoholu i mraku tunela, volio je izraz »biserna vrata«. Na njegovu je jeziku to zvučalo kao ime kakve narumenjene žene, jedne od mnogih koje su se našle između njega i njegovih bračnih dužnosti.

Pa ipak je Časna Majka bila sigurna u jedno: slika koja joj se ukazala kad je maločas nehotice pogledala bila je slika koju nikad neće zaboraviti. A evo što se dogodilo. Sunce se najednom oslobodilo iza oblaka i slučajnom kombinacijom visine i godišnjeg doba pokazalo se točno na prozoru od mutnog stakla Operacijske dvorane 3. Usplamsalo i bijelo, odbilo se od zidova, odrazilo od stakla, metala, keramičkih pločica, i to baš u trenutku kad je Hema ili Stone ili tko zna tko glasno uskliknuo, zbog

čega je Časna Majka i podigla oči. I baš ih je tada Časna Majka sve ugledala nadvite kao hijene nad strvinu, vidjela ih kako vire u otvoreni abdomen sestre Mary Joseph Praise i njegov skandalozni sadržaj. Vidjela je kako svjetlost provlači nos između boka i lakta. A onda je sunce palo ravno na gravidni uterus sestre Mary Joseph Praise, koji je virio, onako natekao, iz krvave rane poput opscenosti na jeziku sveca. Modro-crna nakupina krvi — hematoma — rastezao je široki ligament uterusa i on je blistao na suncu poput hostije. Časna Majka pomislila je da je to od samog početka bila sunčeva namjera — pronaći još jednog nerođenog. *Sad smo se vidjeli na nov način. Pale su nam maske.* Da, bio je to događaj koji bi se mogao nazvati »mirakulom« — samo što se pritom ništa nije i stvarno dogodilo. Prirodni zakoni nisu bili ukinuti (a za što je Časna Majka smatrala da je *sine qua non* svih čudesa). No bilo je to kao da je mjesto tih blizanaca na nebeskom svodu, baš kao i u zemaljskom poretku stvari, bilo osigurano još i prije nego što su se rodili; znala je da baš ništa — čak ni poznati miris eukaliptusa, ili pogled na njegovo lišće utaknuto u nosnice, ili bubnjanje kiše po krovu od naboranog lima, ili visceralni vonj tek otvorenog abdomena — nikad više neće moći biti isto.

9. POGLAVLJE

Gdje leži dužnost

Hema je vitlala skalpelom kao u ognjici. Nije bilo vremena za podvezivanje prekinutih žila, a osim toga, puno krvi i nije bilo — što svakako nije bio dobar znak. Otvorila je blistavu potrbušnicu i hitro postavila retraktore koji su zadržavali rubove rane. Iz otvora se nadimao uterus. A onda, pred njezinih očima, kao da je počeo bubriti i dobivati luminozni sjaj... Ostala je sleđena sve dok nije shvatila da je to zato što je sunce najednom udarilo u mutno staklo prozora i osvijetlilo stol. Nije se mogla sjetiti da se za sve te godine što je operirala u Missingu ikad dogodilo išta slično.

Baš kako se Hema i bojala, na uterusu je bio lateralni raspor. Široki ligament s jedne strane ispunila je krv. To je značilo, kad jednom izađu bebe, da će se morati izvesti hitna histerotomija, što u trudnoći nije nimalo laka zadaća, zato što su arterije uterusa zapletene, zadebljale i jer nose pola litre krvi u minuti. A da ne spominjemo veliki krvni ugrušak što je svjetlucao na svjetlu, blistao pred njenim očima i pakosno likovao poput nasmiješenog Buddhe, kao da želi reći: *Hema, potpuno sam iskrivio autonomiju, disekcija će biti krvavo teška i izgubit ćeš svaki orijentir. Ali daj svejedno, jer zašto ne?*

Hema je vjerovala u numerologiju; osim vlastitog imena, ništa nije važnije od brojeva. I što je u današnjem danu? upitala se. U dvanaestom danu devetog mjeseca. Tu nema ni četvorki ni sedmica... Avion se skoro srušio, dijete je slomilo nogu... Zavrnila sam Francuzu jaja... I što još, velim, i što još?

Lupnula je Stonea škarama po zglavcima.

»Stoj!« Prtljao je oko žila iz kojih je kapala krv dok joj je trebao za retrakciju.

Zarezala je u uterus i pokušala izvaditi blizanca koji je ležao u njemu, no ipak stajao glavom prema dolje, naglavce. Taj je blizanac, da se rađanje nastavilo kroz rodnicu, trebao doći na svijet drugi, ali sad će postati prvorodenac. No čudno, taj blizanac, ruke zabijene pod obraz, nije se htio

ni maknuti.

Proširila je rez na uterusu.

Izvršila je sukciju fetusovih usta.

A onda je oštro udahnula i uvukla masku na usne zato što je vidjela da će biti problema.

Bebe su bile srasle na glavi. Kratka, mesnata cijev išla je od tjemena jednog do tjemena drugog, cijev koja je bila uža i tamnije boje od pupčanih vrpce. Bili su povezani, no u toj je peteljci već bio fatalni rez, nazubljeni otvor što ga je nedvojbeno napravio Stone pipkajući baziotrib. I iz te se poderotine onda ispumpalo ono malo krvi što su je imali blizanci.

Molim te, Bože, pomislila je, daj da to bude samo žila, i to tanka. Samo da to ne bude moždani ili cerebrospinalni fluid, ili fluid iz moždane opne ili ventrikla ili što već ne. A onda se glasno obratila Stoneu, dvorani, Bogu i blizancima čiji bi život, ako prežive, ta odluka mogla neopozivo odrediti:

»Čim to presiječem, mogli bi dobiti napad. Jedan bi mogao iskrvariti, a drugi se prepuniti krvlju. Mogli bi dobiti meningitis...«

To je postupak koji primjenjuju kirurzi kad treba donijeti tešku odluku: misli glasno pred asistentom jer ti to može pomoći da razbistriš dvojbu. A teoretski to asistentu daje vremena da ukaže na krivi zaključak, iako nije bila spremna prihvatiti mišljenje čovjeka odgovornog za takvu spačku. I sad je trebalo pažljivo donijeti odluku da se spačka ne ponovi. Pacijenta počesto dokusuri obično baš *druga* pogreška, napravljena u brzini, da se ispravi prva.

»Nema mi druge«, rekla je. »Moram rezati.« Stavila je Péanova kliješta na peteljku što je izlazila blizancima iz glave. Zazvala je ime Gospodina Shive, zadržala dah pa zasjekla iznad obiju kliješta, već spremna na nešto strašno.

Nije se dogodilo baš ništa.

Podvezala je bartljke. Prerezala je pupkovinu i lako izvukla prvo dijete, dečka. Predala ga je pripravnici koja je stajala kraj nje u ogrtaču i s rukavicama. To je dijete bilo pošteđeno očeva ubadanja. A onda je izvukla i drugo dijete — opet dečka, identičnog blizanca, čiji je skalp već okrvavio Stoneov nož i kome bi, da nije stigla, zdrobio glavu.

Oba su djeteta bila sićušna, po kilu i pol, i to u najboljem slučaju.

Očito doneseni prije roka. Mjesec prerano, možda i više. Nijedan nije zaplakalo.

A onda joj je misli skrenulo teško liptanje iz promočenog, razmekšalog uterusa sestre Mary Joseph Praise pa se Hema od djece okrenula majci.

»Kakav joj je tlak?« upitala je Hema povirivši preko zavjese od gaze najprije na sestru Asqual, a onda i na lice sestre Mary Joseph Praise. Anestetičarka, s bjeloočnicama kao tanjurima, zavrtjela je glavom. Lijepo lice sestre Mary Joseph Praise bilo je naduto i beživotno. »Još krvi! Za ime Božje. Dajte tu krv!« dreknula je Hema.

Dok je muku mučila u sad već ispuhanoj šupljini trbuha, Hemlatha se sjetila da se, kad je pripravnici predala drugu bebu, iznenadila otkrivši kako ova samo stoji tako, držeći prvu, s praznim izrazom na licu. Ali Hema nije imala vremena brinuti još i o tome. Sad kad su bebe bile vani, njezina je dužnost kao opstetričara bila posve se okrenuti sestri Mary Joseph Praise; njezina je briga pripadala majci.

10. POGLAVLJE

Shiva pleše

Dvije bezimene bebe, novopridošle na svijet, bile su bez daha. Ako većina novorođenčadi pozdravlja život izvan maternice vrištavim i prodornim jaukom, naša je pjesma bila najtužnija na svijetu: pjesma tišine koju pjevaju mrtvorodeni. Naše ruke nisu bile stisnute na prsa, naše ruke nisu bile pesnice. Umjesto toga, bili smo mlitavi i beživotni poput dviju ranjenih riba list.

Legenda o našem rođenju glasi: identični blizanci koje je rodila redovnica i umrla pri porodu, otac nepoznat, moguće, ali ipak nezamislivo Thomas Stone. Legenda je rasla, sazrijevala s godinama, a u svakom su prepričavanju na svjetlo izbijali novi detalji. Ali kad se poslije pedeset godina osvrnem, vidim da i dalje nedostaju mnoge pojedinosti.

Nakon što su trudovi zapeli, povukao sam brata natrag u maternicu i iz pogibli dok su na nj, kroz naš jedini prirodni izlaz, išla koplja i sulice. Onda su napadi prestali. A onda se sjećam — zaista u to vjerujem — prigušenih glasova, potezanja i piljenja izvana. I sjećam se zasljepljujućeg bljeska u trenutku kad su nam se primakli spasitelji i zatim snažnih prstiju kako me vuku. To razbijanje tame i tišine, zaglušujuća larma vani bila je tako jaka da mi je skoro promakao trenutak u kojem su nas tjelesno razdvojili, kad je otpala uzica što je povezivala moju glavu sa Shivinom. Šok se tog rastanka zadržao sve do danas. Čak i sada, ono o čemu najviše razmišljam nije to što sam ležao ne dišući, nepokretan u bakrenom laboru, rođen u svijet, pa ipak ne živ — umjesto svega toga, sjećam se samo rastanka sa Shivom. Ali da se vratimo legendi...

Prispravnica je stavila dva mrtvorodenčeta u bakreni labor u koji se inače stavljala posteljica. Onda je taj labor odnijela do prozora. U porodiljski je karton upisala: *Japanski blizanci spojeni glavom, ali sada razdvojeni*. U nastojanju da bude korisna, posve je zaboravila svoj ABC: aeracija, bilo i cirkulacija. Umjesto toga razmišljala je o onom što je sinoć pročitala o žutici kod novorođenčadi i korisnoj ulozi sunca. Taj je pasus naučila napamet. Žalila je što nije pročitala ništa o japanskim blizancima

(riječ »sijamski« joj je bila prekomplikirana) i ugušenim bebama, ali je činjenica da to nje učinila; umjesto toga čitala je o žutici. Ali onda, kad je spustila lavor, shvatila je kako bebe, da bi sunce djelovalo, moraju biti žive, što ove nisu bile. Od jada i stida njezina se zbunjenost samo pojačala. Okrenula je glavu.

Blizanci su ležali okrenuti jedan prema drugom i na koži osjećali galvanski dodir latora. U kartonu je pripravnica upisala »bijela asfiksija«, opis njihovog smrtnog bljedila.

Sunce, što je tek nekoliko trenutaka prije osvijetlilo prostoriju kao pozornicu, sad se suzilo na lavor.

Bakar je zasjao narančastom bojom. Njegove su se molekule uzbudile. Njegova se *prana* digla u prozračnu kožu novorođenčadi i ušla u njihovu put boje tijesta.

* * *

Hemlatha je rasjekla široke ligamente pa stegnula arterije maternice, moleći se da slučajno ne stegne mokraćovode i u tom krvavom kaosu ne isključujući bubrege.

»Brzo, brzo, brzo!« došla je u napast da Stonea škarama lupio ne samo po prstima nego i po čelu. »I daj, čovječe, širi kako treba.«

Pošla je za njegovim pogledom sve do glave sestre Mary Joseph Praise, koja se zibala kao glava krpene lutke dok ju je anestetičarka potezala za ruku da pronade još jednu venu. Časna Majka je pak, sva u suzama i izgubljena u tuzi, sad gladila i drugu ruku sestre Mary Joseph Praise.

Kad je Hema napokon izručila uterus, s kliještima i svime, u pliticu, u trbušnoj aorti nije opazila pulsiranje. Njezine ruke, dotad mirne, počele su se tresti dok je punila špricu adrenalinom te na nju stavljala iglu od devet centimetara. Podigla je lijevu dojku sestre Mary Joseph Praise, na trenutak zastala, još jednom zazvala ime Božje pa zabila iglu između rebra sve do srca. Vratila je klip i u šprici se pojavila gljiva srčane krvi. Kad god sam pokušala s injekcijom adrenalina u srce, rekla je Hema u sebi, nikad nije upalilo. Baš nikad. Možda ja to radim samo zato da samoj sebi kažem da je pacijent mrtav. No zacijelo je to ipak koji put i djelovalo, tko zna gdje i tko zna kod koga. Zašto bi nas inače tome učili?

Hemlatha se ponosila time što je kod kriznih intervencija bila metodična i znala sačuvati živce. Ali je sad prigušila jecaj dok je tako

stajala, desne ruke zakopane u abdomen sestre Mary Joseph Praise, dlanom prema dolje, tek malo iznad kralježnice, i čekala na trzaj u aorti, lagano pljeskanje po prstima. Nije mogla zaboraviti da pokušava ponovno pokrenuti baš srce tako joj drage sestre Mary Joseph Praise i da joj život klizi u nepovrat. Vezala ih je spona dvije Indijke u stranoj zemlji. A ta se spona protezala sve do Državne opće bolnice u Madrasu, Indija, iako se onda nisu ni poznavale. Zbog zajedničke geografije i krajolika memorije postale su sestre, jedna obitelj. A Hema je sad gledala kako ruke njezine sestre postaju modre, nokti tamne, a koža gubi sjaj. Bila je to ruka mrtvacu, a nju je držala Časna Majka, glave oborene kao da je zaspala.

Hema je pričekala duže no što bi to možda učinila pod normalnim okolnostima. Proteklo je dosta vremena prije nego što se natjerala kazati, glasom koji se lomio:

»Gotovo je. Izgubili smo je.«

* * *

I baš je tijekom tog zastoja aktivnosti prvorodenac, onaj koji je bio pošteđen probijanja lubanje, najavio svoju prisutnost. Kucnuo je rukama o bakrenu pliticu. Spustio je lijevu petu i proizveo prigušeni zvek. Sad kad je sasvim izišao iz umiruće maternice, pružio je obje ruke prema nebu, a zatim i desno, prema bratu. *Eto tu sam*, javio je taj pokret. *Zaboravi na treba i može i moglo je biti i kako i zašto. Ja sam simpatetičan toj situaciji, okolnostima i kad bude vremena možemo istražiti detalje, ali u svakom slučaju, Rođenje i Kopulacija, i Smrt — sve su to činjenice kad sve svedeš na kruške i jabuke... Ja sam se rodio, i jednom je dovoljno. Pomozite mom bratu. Gledajte! Tamo! Dođite smjesta! Pomozite mu.*

Hemlatha je potrčala na njegovo dozivanje, sve govoreći: »Shiva, Shiva«, zazivajući ime svog osobnog božanstva, Boga kojeg su drugi zamišljali kao Razoritelja, ali koji je za nju bio Preobrazitelj, božanstvo koje može postići da iz nečeg strašnog nikne nešto dobro. Kasnije će reći da je za te blizance pretpostavljala najgore. Jednom je glava bila krvava, a onda je tu bilo i pitanje rezanje mesnate cijevi koja ih je povezivala, i sam Bog zna koliko su toga prepatili dok ih nije izrezala iz maternice. Ali je također pretpostavila i da će, dok ona radi na majci, Časna Majka ili pripravnica ili obje pokušati reanimirati novorođenčad, iako se sjećala da je vidjela Časnu Majku kako samo sjedi, sasvim nepomična.

Pripravnicu je zgrozio zvuk bebe koja joj je oživjela za leđima, obarajući sve najosnovnije kliničke pretpostavke. Dijete više nije bilo

bijelo, nego ružičasto i *nije* bilo požutjelo. Drugo je dijete bilo modro kao crvendaćevo jaje te je i dalje ležalo mirno i nepomično kao odbačena ličinka iz koje je niknula uplakana beba. Časna Majka je, začuvši plač novorođenčeta, skočila sa stolca. Njen je pogled pripravnici rekao da je smatra beznadnim slučajem. Hemlatha se prihvatila posla na blizancu koji se još nije micao, dok se Časna Majka požurila očistiti živog.

* * *

Blizanac koji je prodisao gledao ih je iz bakrene plitice. Njegove su natekle oči novorođenčeta pregledavale sobu, pokušavajući u okolišu otkriti nekakav smisao.

A tu je stajao čovjek koga su svi smatrali ocem, visok, mišićav bijelac, kao izgubljen u vlastitoj operacijskoj dvorani. Očeve su ruke bile nadnaravno blijede od talka što je na njima zaostao kad je skinuo rukavice. Prsti su mu bili spleteni u pozi zajedničkoj kirurzima, svećenicima i pokajnicima. Njegove su modre oči bile usađene duboko u duplje pod pragom obrva koje su im inače davale izgled prodornosti, ali je danas gledao samo tupo. Iz sjena je virila velika sjekira nosa, nosa oštrog, u skladu s profesijom. Usne su mu bile tanke i ravne kao povučene ravnalom. I doista, lice mu je bilo sve od ravnih crta i oštarih kutova, koji su se sastajali u točku u bradi nalik na lancetu, i kao da je bilo iskresano iz jedne kocke granita. Kosa mu je imala desni razdjeljak, brazdu izniklu još u dječastvu, tako da je sad svaka folikula bila ukroćena i točno znala u kojem će se smjeru nagnuti. Tjeme mu je bilo podšišano neravno, kao da je, pošto je rekao: »Kratko straga i sa strane«, i usprkos brijačevu prosvjedovanju, ustao iz stolca čim je to bilo obavljeno. Bilo je to svojevrsno tvrdoglavo, odlučno lice koje s durbinom na oku i perčinom ne bi bilo neprimjereno palubi engleskoga ratnog broda. Kad bismo, dakako, zanemarili suze koje su mu se slobodno kotrljale niz obraze.

A onda je iz toga uplakanog lica niknuo glas:

»A što je s Mary?« Od toga su se svi prenuli zato što je tako dugo šutio. Odmjereni su slogovi djelovali kao spori fitilj.

»Žao mi je, Thomas. Prekasno je«, rekla je Hemlatha obavljajući novorođenčetu sukciju farinksa, da bi onda pokretima brzim, skoro grozničavim, ugurala bebi zrak u pluća. Iz glasa joj se izgubila ljutnja na Stonea, a njezino je mjesto zauzela samilost. Krišom ga je pogledala preko ramena.

Iz Stoneovih se usta izvio izmučen glas, krik bolesnog uma. On je

sve od Hemina dolaska bio samo pasivni promatrač i bezvrijedni asistent. A sad je skočio i s pladnja dohvatio skalpel. Položio je ruku na prsa sestre Mary Joseph Praise. Hemlatha je pomislila da ga zadrži, no onda je zaključila da baš nije pametno prilaziti čovjeku s nožem.

Stone je podigao dojku sestre Mary Joseph Praise. U ušima mu je odzvanjao moto pionira reanimacije, Royal Humane Societyja: *Lateat scintillula forsan* — možda je negdje ostala skrivena iskrica.

Gurnuo je dojku gore, sklonio je s puta, a onda se pod njegovim nožem između četvrtog i petog rebra pojavio crveni zasjek. Još je jednom povukao nož preko rane i onda još jednom dok nije prošao kroz mišić. Ako je prije bio nespretna, sad su mu pokreti bili pokreti čovjeka nesposobnog za probne poteze. Presjekao je hrskavicu koja veže dva rebra za prsnu kost. Raširio je rebra i gledao u nevjerici kako njegova gola ruka klizi izvan pogleda u i dalje toplu šupljinu njezinih prsa. Spužvasta je pluća gurnuo u stranu. I sad mu se pod prstima, kao mrtva riba u pletenoj košari, našlo srce sestre Mary Joseph Praise. Stisnuo ga je, iznenađen veličinom, jedva sposoban obuhvatiti ga. U međuvremenu je preklinjućim glasom rekao sestri anestetičarki da joj nastavi pumpati zrak u pluća, da ne prestaje.

Desna mu je ruka bila ukopala u njen toraks, ali su mu oči bile na lijevoj, krvavoj dojci sestre Mary, koju je ljevicom držao sa strane. Dojka je, za razliku od klizavog, mekog srca, bila čvrsta. Vidio je kako joj pjegaste modre sjene puze u lice, sjene u boji koju njezina smeđa koža ne bi mogla proizvesti. Abdomen joj je kolabirao, površina mu se nabrala kao u ispuhanog balona, a dvije su se polovice rastvorile kao knjiga kojoj je popustio hrbat.

»Bože? Bože? Bože?« zakričao je Stone sa svakim stiskom, zazivajući Boga kojeg se odrekao i u koga nije vjerovao. Ali sestra Mary je vjerovala i ustajala prije zore da se pomoli te bi uvečer, prije spavanja, znala dugo ostati u molitvi. Svaki otkucaj njezina života i svi dani njezina kalendara bili su ispunjeni Božjim događajima i ni mrvica joj hrane nije ušla u usta bez Božjeg blagoslova. *Pretvori svoj život u nešto lijepo za Boga*. Ako to Thomas Stone nije nikad razumio, bar je znao poštovati, jer je to bilo ono isto što je ona unosila u operacijsku dvoranu, ono isto što je unijela i u udžbenik na kojem mu je pomagala. I baš je zato sad zazvao Božje ime, jer ako Boga ima, onda on svakako svojoj smjernoj službenici sestri Mary Joseph Praise duguje čudo. U suprotnom je on samo bestidna podvala, za što ga je Stone oduvijek i smatrao. »Želiš li, Bože, da u tebe

povjerujem, dat ću ti još jednu šansu.«

Vrata operacijske dvorane naglo su se otvorila.

Sve su se oči okrenule prema čovjeku koji je ušao.

No bio je to samo Gebrew razrogačenih očiju, svećenik, sluga Božji i čuvar. U prekrivenoj zdjeli što ju je donio bili su *injera* i *wot* i njihov se vonj sad miješao s vonjem placente, krvi, amnionske tekućine i prvog fecesa novorođenčeta. Gebrew se nećkao ući u to svetište nad svetištima. Pred sobom je držao posudu s hranom, pitajući se je li baš u njoj sastojak koji bi mogao spasiti situaciju. Oči su mu skoro iskočile iz duplji kad je ugledao, na oltaru tog svetog mjesta, sestru Mary Joseph Praise otvorenu poput žrtvenog janjeta i Stoneovu ruku na njezinim prsima. Počeo se tresti. Stavio je hranu na pod, čučnuo uza zid, izvukao krunicu i zanjihao se u molitvi.

Stone je podvostručio napore.

»Zahtijevam čudo i želim ga smjestiti«, rekao je zibajući tijelo naprijed-natrag. Nastavio je i kad mu je srce u ruci postalo kašasto i sad je već vikao. »Proklete ribe i hljebovi... Lazar... gubavci... Mojsije i Crveno more...« Gebrewovo se zapijevanje na starogiskom poklopilo sa Stoneovim, jer je zazivalo i odgovaralo, kao da je prevodio, zato što na ovoj polutki Bog ne govori engleski.

Stone je podigao pogled prema stopu, spreman na razmicanje ploča i anđela koji bi se upleo gdje su kirurzi i svećenici zatajili. Ali je od svega vidio samo crnog pauka kako visi sa svoje mreže i svojim mozaičkim očima snima prizor ljudske patnje. Ramena su mu pala i makar mu je ruka još bila u toraksu sestre Mary, sad je to srce još samo milovao, a ne i stiskao. Prsa su mu se nadimala, a suze tekla u tijelo sestre Mary Joseph Praise. Glava mu je pala i oslonila se na ruke, prislonjene na Sestrina prsa. Nitko mu se nije usudio prići. Ostali su paralizirani prizorom kirurga tako poraženog, tako smlavljenog.

* * *

A onda je napokon podigao pogled i kao da je sad prvi put vidio zelene pločice do pola zida, zakretna zelena vrata prostorije s autoklavom, vitrinu s instrumentima, krvavi uterus s ogrlicom hemostata položen na zeleni ručnik, crno-modru placentu odmah do nje na stolu s uzorcima i prozore od mutnog stakla u boji žada kroz koje se cijedilo sunce. Kako sve to smije postojati kad Mary više nema?

I baš su mu tada oči pale na blizance, ne više na svom bakrenom tronu, baš je tada ugledao narančastu aureolu svjetla što je okruživala dvojicu dječaka. Tko zna kako, ali obojica su bili živi i bistrooki i jedan kao da ga je promatrao, dok je drugi sad već bio ružičast kao i brat mu.

»O ne, ne, ne«, rekao je slomljenim glasom. »Ne. *To* nije čudo za koje sam molio!« Kad je povukao ruku s Maryna tijela, proizvela je grgljav zvuk. Otišao je iz dvorane.

Vratio se s dugom metlom. Omeo je pauka sa stropa i onda ga, petom, zabio u pločice.

Časna Majka shvatila je da je to trebalo biti svetogrđe; ako je taj paučnjak Bog, upravo je ubio Boga.

»Thomas«, rekla je Hemlatha, obrativši mu se imenom, što je zazvučalo čudno s njezina jezika u Operacijskoj dvorani 3 zato što su tu uvijek bili vrlo službeni. U tom su trenutku blizanci već bili u njezinu naručju, obrisani i isisani i umotani u dekice za novorođenčad. Onaj u čijoj je lubanji Stone kanio izbušiti rupu udahnuo je nešto amnionske tekućine, ali dosad kao da se već oporavio; na rani na glavi sad mu je bio veliki kompresum. Na drugom je djetetu vidio samo patrljak mesnatog mosta što ga je povezivao s bratom, patrljak već podvezan koncem za pupkovinu.

Hemlatha je utvrdila da dječaci mogu micati udove, da ni jedan nije razrok, a činilo se da i dobro i vide i čuju.

»Thomas«, rekla je i prišla mu, ali on je ustuknuo. Odvratio je glavu. Nije htio pogledati.

Taj čovjek za kojeg je vjerovala da ga dobro poznaje, sedmogodišnji kolega, sad je stajao povijen kao da su mu izvadili crijeva.

A to je, rekla je u sebi, visceralni bol. Bez obzira koliko se inače na nj ljutila, dubina njegova bola i stida ipak ju je potresla. Sve ove godine, pomislila je, trebalo nam je svima biti jasno da su on i Sestra savršen par; da smo im dali poticaja, možda se iz toga moglo nešto i roditi. Koliko sam puta vidjela Sestru kako mu pomaže pri operaciji, kako radi na njegovim rukopisima, kako za njega u ambulanti pravi bilješke? Zašto sam pretpostavljala da je to sve? Trebala sam ga tresnuti za ručkom. Trebala sam viknuti na njega: Daj ne budi slijep. Daj vidi što s tom ženom dobivaš! Zar ne vidiš kako te voli. Zaproši je! Oženi se njome. Neka odbaci habit, prekrši zavjete. Jasno je da je njen prvi zavjet prema tebi. Ali ne, Thomas, ja to nisam učinila zato što sam pretpostavljala da si nesposoban za išta

više. Tko je znao da su ti se u srcu skrivali toliki osjećaji? Ali sad to vidim. Da, sad imamo ovo dvoje kao dokaz onog što vam je bilo u srcu.

Ta dva smotuljka u naručju tjerala su je naprijed zato što su, napokon, bila njegova, ali čak i kad je to pomislila, i dalje se borila s vlastitom nevjericom. On sasvim sigurno neće ni pokušati zaniijekati tu činjenicu. On ne može od toga jednostavno otići; morala bi inzistirati na tom pitanju — jer tko bi inače mogao govoriti u ime te djece? Stone je budala koja je izgubila jedinu ženu na svijetu koju mu je odredila sudbina. Ali je sad dobio dva sina. A Missing će se sjetiti oko te djece. Trebat će mu mnogo pomoći.

Primakla mu se.

»Kako će se bebe zvati?« Osjetila je nesigurnost u glasu.

On kao da je nije čuo. Onda je ona, nakon stanke, ponovila pitanje.

Stone je prema njoj izbacio bradu, kao da želi reći neka ih nazove kako je volja.

»Molim te, miči mi ih s očiju«, rekao je sasvim tiho.

Okrenuo je leđa novorođenčadi da još jednom pogleda sestru Mary Joseph Praise, zbog čega nije vidio kako su njegove riječi pale na Hemu kao vrelo ulje; nije vidio ni plamen bijesa koji joj je buknuo u očima. Hema će krivo shvatiti njegove namjere, a i on njezine.

Stone je želio pobjeći, ali ne od djece i odgovornosti. Leđa je okrenuo zbog misterija, zbog *nemogućnosti* njezina postojanja. I mogao je misliti samo na sestru Mary Joseph Praise. Mogao je misliti samo o tome kako je skrivala trudnoću i čekala tko zna na što. U odgovor na Hemino pitanje najjednostavnije bi bilo reći: *Zašto to mene pitaš? Ja o tome ne znam ništa više od tebe*. Samo da nije bilo izvjesnosti, koju je osjećao kao koplje u crijevima, da to na neki način *jest* njegovo djelo, iako se nije mogao sjetiti ni kako ni gdje je nastalo.

Sestra Mary Joseph Praise ležala je beživotna i rasterećena od dva života što ih je nosila, kao da je to bila jedina njezina svrha na svijetu. Časna Majka joj je sklopila vjeđe, ali one nisu htjele ostati zatvorene. Te vjeđe na pola koplja, taj slijepi pogled, zabijali su joj u svijest stvarnost njezine smrti.

Stone je bacio posljednji pogled. Želio je da mu ostane u uspomeni ne kao Sestra, ne kao njegova asistentica, nego kao žena kojoj je trebao očitovati ljubav, žena za koju se trebao brinuti, žena kojom se trebao

oženiti. Želio je u mozak upeći stravičnu sliku njezina leša. On se kroz život probijao radom i radom i onda opet radom. Bila je to arena u kojoj se osjećao potpunim čovjekom i rad je bio jedino što je mogao dati sestri Mary Joseph Praise. Ali ga je u ovom času njegov rad izdao.

Pogled ga je na njezine rane postidio. Tu neće biti zacjeljivanja i na njezinu se tijelu neće stvoriti nikakve brazgotine niti će očvrnuti i napokon izblijedjeti. Nego će brazgotinu ponijeti *on* i iznijeti je iz ove prostorije. On je poznavao samo jedan način postojanja i to ga je koštalo. Ali bio bi spreman radi nje se i promijeniti, da ga je samo zapitala. Učinio bi to. Da je to ona samo mogla znati. Ali zar je to sada važno?

Još se jednom okrenuo da ode pa se osvrnuo na sve strane kao da želi zapečatiti u sjećanje to mjesto na kojem je uglačao i uzvisio svoje umijeće, to mjesto koje je uredio po svojim željama i za koje je mislio da mu je pravi dom. Sve je to upio u sebe zato što je znao da se tu nikad više neće vratiti. Iznenadio se otkrivši da Hema i dalje stoji iza njega i još je jednom ustuknuo pred zamotuljcima što ih je nosila.

»Stone, daj razmisli o ovome«, rekla je Hema. »Možeš mi okretati leđa koliko te volja, zato što meni nisi potreban. Ali ne okreći leđa toj dječici. I to te više neću pitati.«

Hema je držala svoj živi teret i čekala da joj odgovori. On je bio na samom rubu odluke da joj odgovori iskreno, da joj kaže sve. Ona je pak u njegovim očima ugledala bol i smetenost. No u njima nije vidjela baš nikakvo shvaćanje da su ta djeca i u kakvoj vezi s njim. Progovorio je kao čovjek kojeg su netom udarili po glavi.

»Hema, ja ne razumijem tko... zašto su oni tu... zašto je Mary mrtva.«

Pričekala je. Stone je kružio oko istine koja bi, bude li pričekala, mogla i izroniti. Poželjela ga je uhvatiti za uši i to istresti iz njega.

Napokon ju je pogledao u oči i dalje odbijajući pogledati djecu i ono što je tada izgovorio nije bilo ono što je ona željela čuti.

»Hema, ne želim ih ni pogledati, nikada.«

Sad su Hemi popustile i zadnje kočnice. Bila je sva izvan sebe zbog te djece, bijesna što on misli da je sve to gubitak samo za njega.

»Thomas, što si to rekao?«

Morao je shvatiti da su se u tom trenutku našli na suprotnim

stranama barikada.

»Oni su je ubili«, odgovorio je. »Ne želim ih ni pogledati.«

Dakle, tako će to biti, pomislila je Hema, tako ćemo otići jedno drugom iz života. Blizanci su joj počeli cendрати u naručju.

»Pa čiji su onda? Zar nisu tvoji? Pa nisi li je onda i ti ubio?«

On je bolno otvorio usta. Nije znao odgovor pa se okrenuo otići.

»Jesi li me čuo, Stone, *ti* si je ubio«, rekla je Hema pa podigla glas i nadglasao sve ostale zvukove. On se trznuo pred riječima kao pod udarcima biča. To joj je bilo drago. Nije osjećala nikakvu samllost. Ne prema muškarcu koji ne želi priznati vlastitu djecu. On je pak gurnuo zakretna vrata tako snažno da su zlovoljno zaškripala.

»Stone, ti se je ubio«, viknula je za njim. »To su tvoja djeca.«

* * *

Tišinu što je nastala razbila je pripravnica. Pokušala je misliti unaprijed pa je otvorila pladanj za obrezivanje i navukla rukavice. Giljotina za kožicu bila je jedino čime joj je Časna Majka dopuštala da radi bez nadzora.

Ali umjesto da je pohvali, Hema se okomila na nju:

»Za milost Božju, curo, zar ne misliš da su ta djeca već dovoljno propatila? Ona su nedonoščad! I još nisu utekla opasnosti! Pa povrh svega još i cvik-pimpač?... A ti? Što ti sve vrijeme radiš? Trebala bi brinuti o kraju na koji se hrane, ne o pipi!«

* * *

Hema je zazibala blizance, ushićena njihovim disanjem, njihovim miroljubivim smiješkom, nečim suprotnim od uobičajenog zabrinutog, uspaničenog lica novorođenčeta. Njihova mati leži mrtva u istoj prostoriji, otac je pobjegao, ali oni o tome ne znaju ništa.

Časna Majka, Gebrew, sestra anestetičarka i ostali koji su se skupili plakali su uz Sestrino tijelo. Glas se proširio i među sobaricama i domarima. A sad se kroz srce Missinga prolomila pogrebna kuknjava, prodorni *lululululululu*. To će se naricanje nastaviti još nekoliko sati.

Sad je čak i pripravnica počela pokazivati prve naznake zdravog bolničarskog smisla. Umjesto da se trudi prikazati nečim što nije, zaplakala je za Sestrom, jedinom bolničarkom koja ju je stvarno razumljela. Po prvi

put u životu u djeci nije više vidjela »fetuse« i »neonatuse«, nego djecu bez majke, djecu kao što je ona, djecu koju treba žaliti. Potekle su joj suze. Tijelo joj se opustilo kao da joj je nestalo štirke ne samo iz odjeće nego i iz kostiju. Na njezino iznenađenje, Časna Majka joj je prišla i zagrlila je. Ali na njezinu licu nije ugledala samo tugu nego i strah. Kako Missing može opstati bez Sestre? Ili Stonea? Jer on se sasvim sigurno više nikad neće vratiti, toliko joj je bilo jasno.

Hemlatha je iz svijesti isključila sve to jecanje oko sebe dok je zibala bebe, onda je zapjevuckala, a narukvice su joj tiho zveckale dok je prebacivala težinu s noge na nogu. Gubitak sestre Mary Joseph Praise osjećala je akutno kao i svi ostali, no ipak je osjećala kako je nešto vodi — možda je to Sestrino djelo — da u ovom trenutku za ta dva novorođenčeta dade sve od sebe. Blizanci su tiho disali; prsti su im se na obrazima širili u lepezu. Pripadali su njezinu naručju. Kako je život strašan i lijep, pomislila je Hema, i prestrašan da bismo ga mogli jednostavno nazvati samo tragičnim. Život je više nego tragičan. Sestra Mary, Kristova zaručnica, otišla je iz ovog svijeta na koji je upravo donijela dvoje djece.

Hema je pomislila na Shivu, svoje osobno božanstvo, i kako je jedini razuman odgovor na ludost života u njezinoj tridesetoj godini kultiviranje svojevrsnog unutarnjeg ludila, izvođenje ludog plesa Shive, oponašanje krute maske Shivina smiješka, zibanje i poskakivanje i mahanje i udaranje šestorim rukama i nogama po nekom unutarnjem ritmu, u bitu table. *Tim-taga-taga, tim-taga-tim, tim-taga...* Hema se kretala polako, klecavih koljena, lupkajući petom i prstima u ritmu te glazbe u vlastitoj glavi.

Sporadni likovi u Operacijskoj dvorani 3 gledali su je kao da je poludjela, ali ona je nastavila plesati i dok su prali leš, plesala je svojim minimalističkim gestama koje su bile stenogram mnogo većeg, punijeg, neobuzdanog plesa, plesa koji čitav svijet drži na okupu, brani ga od izumiranja.

Smiješne su bile i misli koje su joj, u plesu, dolazile u glavu: njen novi Grundig, Adidove usne i njegovi dugi prsti, tresak Časne Majke kad se srušila, odvrtni dodir Francuzovih muda, ali i zadovoljstvo pri pogledu na lice iz kojeg je pobjegla boja, Gebrew sa zabodenim kokošjim perjem. Kakav put... kakav dan... kakvo ludilo, sve toliko gore od tragičnog! I što onda učiniti osim plesati, plesati, samo plesati...

Bila je iznenađujuće graciozna i laka u nogama, geste vratom, glavom i plećima bharatnatyamskim automatizmom, obrve su joj letjele

gore i dolje, oči su joj točno pristajale unutar rubova duplji, noge su joj se gibale, na licu joj je bio kruti smiješak, a sve je to vrijeme u naručju držala bebe.

A oko bolnice, u zamirućem svjetlu, lavovi u kavezima oko spomenika Sidist Kilu, u očekivanju mesa koje će im čuvar dobaciti između rešetaka, rikali su od gladi i nestrpljenja; na pribrežju Entotoa, hijene su ih čule i zastale na prilazima gradu, tri koraka naprijed, jedan natrag, kukavički i oportunistički; car je na svom dvoru pravio planove za državnički posjet Bugarskoj i možda Jamajci, gdje je imao sljedbenike — rasove — koji su izveli ime iz Ras Teferi, njegova imena prije krunidbe, i koji su ga smatrali Bogom (što mu nije smetalo kad je riječ o njegovu narodu, ali zbog čega je, kad bi to dolazilo izdaleka i iz razloga njemu nerazumljivih, postajao oprezan).

* * *

Posljednjih je četrdeset osam sati nepovratno promijenilo Hemin život. Sad su prema njoj povremeno žmirkala dva novorođenčeta kao da žele potvrditi svoj dolazak, svoju dobru sreću.

Hema je bila sva ošamućena, u glavi joj se vrtjelo. Dobila sam premiju, pomislila je, a da nisam ni kupila sreću. Te su dvije bebe zatvorile rupu u mom srcu za koju sve do sada nisam ni znala.

No u toj se analogiji krila i opasnost: već je čula priču o željezničkom nosaču s Madraskoga glavnog kolodvora koji je dobio stotine tisuća rupija, da bi mu se poslije život raspao i on se vrlo brzo vratio na peron. Kad dobiješ, često gubiš, to je gola činjenica. Nema tog novca koji bi izravnao iskrivljenu dušu, otvorio zatvoreno, sebično srce — i pritom je pomislila na Stonea.

Stone se molio za čudo. A ta luda nije ni opazila da su pravo čudo upravo ta dva novorođenčeta. Oni su bili pravo opstetrijsko čudo već time što su uspjeli preživjeti takav napad. Hema je odlučila onom koji je prvi počeo disati nadjenuti ime Marion. Marion Sims, ispričat će mi kasnije, bio je jednostavni praktičar iz Alabame, SAD, koji je revolucionirao žensku kirurgiju. Smatraju ga ocem opstetricije i ginekologije, njihovim svecem zaštitnikom; nadjenuvši mi njegovo ime, ona ga i časti i zahvaljuje mu.

»A Shiva po Shivi«, rekla je i nadjenula ime djetetu s kružnom rupom na skalpu, onom koje je posljednje počelo disati, djetetu s kojim su mučila, djetetu skoro mrtvom sve dok nije zazvala ime Gospodina Shive, u

kojem je trenutku prvi put udahnuo zrak.

»Da, Marion i Shiva.«

Imenima je dodala i »Praise«, prema majci.

I onda napokon, nećkajući se, skoro kao da se toga naknadno sjetila, ali zapravo zato što čovjek ne može pobjeći od vlastite sudbine, a i tako da ne može samo otići kao da ga se to ništa ne tiče, dodala je i prezime, prezime čovjeka koji je upravo izišao: Stone.

DIO DRUGI

*When a pole goes into a hole
in creates another soul
which is either a pole
or a hole.⁵*

Newtonov četvrti zakon gibanja (kako su ga naučavala
Velebna starija gospoda Madraskog kršćanskog koledža
za inicijacije/tuluma A. Ghosha, Junior Pisser Kataan,
klasa 1938., Paviljon sv. Tome, blok D, Tambaram, Madras).

11. POGLAVLJE

Jezik uzglavlja i jezik postelje

Onog jutra kad su se rodili blizanci, doktora Abhija Ghosha u njegovu je stanu probudilo gukanje golubova na prozorskoj dasci. Te su ptice sudjelovale u snu usred kojeg se probudio, sna u kojem se zibao na divovskom banjanu pred svojim zavičajnim domom u Indiji. Pokušao se poviriti na svadbu koja se odigravala u kući, ali ništa nije vidio čak ni unatoč pticama koje su krilima brisale prozore.

Sad kad se probudio, živo je osjećao još samo drevni banjan iz zajedničkog dvorišta. Grane su mu podupirali stupovi zračnog korijenja za koje mu se, kao djetetu, činilo da je izniklo iz zemlje, a ne se spustilo s granja. To stablo, nepomično kroz madraske monsune i pasje ljetne žege, bilo je njegov vođa i zaštitnik. Prigradsko kolonijalno naselje kraj brda Sveti Toma, na rubu Madrasa, vrvjelo je od dječurlije željezničara i vojnika; bilo je po pravoj mjeri djeteta bez oca, a napose djeteta s majkom koju je muževa smrt toliko slomila da je svojoj djeci bila od male koristi. Ananda Ghoshea, Bengalca iz Calcutte, Indijske su željeznice poslale u Madras. Svoju je buduću ženu, anglo-indijsku kćer šefa stanice u Peramburu, upoznao na željezničkom plesu na koji je otišao iz vica. Taj brak nisu odobravali ni njegovi ni njezini. Dobili su dvoje djece, prvo curicu pa dečka. Mali je Abhi Ghoshe imao mjesec dana kad mu je otac umro od hepatitisa. Potom je izrastao u samouvjereno, razigrano dijete koje je išlo glavom kroz zid. Kad je stekao punoljetnost, izbacio je ono *e* na kraju prezimena, smatrajući ga izlišnim kao tjelesnu priraslicu. Na prvoj mu je godini studija umrla majka. Njegova sestra i njezin muž otuđili su se od njega jer im je bilo krivo što je obiteljska kuća pripala njemu. Sestra mu je stavila na znanje da je on za nju prestao postojati, a s vremenom je shvatio i da je zaista tako.

* * *

Ujutro bi Ghoshu Hemino izbivanje iz Missinga padalo najteže. Do njezina bungalova, skrivenog živicama, mogao je doviknuti, ali je sad

bungalov bio zaključan i tih. Kad god bi otišla na dopust u Indiju, život bi mu postao nesnosan zato što ga je užasavala misao da bi se mogla vratiti s mužem.

U zračnoj luci, prije nego što je otišla, umirao je od želje da izvali *Hema, daj da se vjenčamo*. Ali je znao da bi ona samo zabacila glavu i nasmijala se. Volio je kako se smije, ali ne na njegov račun i zato je svoju bračnu ponudu progutao.

»Blesane!« rekla mu je pred ukrcaj kad ju je još jednom upitao ide li pogledati moguće mladoženje. »Pa koliko se već znamo? Zašto stalno misliš da mi u životu treba muž? Znaš što, potraži ću mladu za *tebe*! Ti si, a ne ja, opsjednut brakom.«

Hema je u njegovoj ljubomori vidjela samo njihovu malu šalu: Ghosh je glumio da joj udvara (ili je bar tako vjerovala), a i ona je igrala svoju ulogu pa ga odbijala.

Da je samo znala koliko pati zbog slika koje su mu same dolazile pred oči: Hema u svadbenom sariju pod teretom zlatne ogrlice s deset dukata; Hema sjedi kraj ružnog mladoženje, s girlandama naslaganim oko vrata poput jarma na bivoljem vratu...

»Samo daj! I što me briga«, rekao je kao da je i ona tu, s njim u sobi. »Ali se upitaj, može li te on voljeti kao ja? Ma što će ti sve tvoje škole ako pustiš oca da te kao kravu privede Brahminu biku?« Sad mu je pred oči došao goveđi penis; prostenjao je od muke.

Ovaj put, kad se činilo da će mu Hema neizbježno pobjeći, Ghosh je učinio nešto drugo: diskretno je poslao molbu za stažiranje u Americi. Istina, imao je već trideset i dvije godine, ali to još nije prekasno da ponovno počne. Slanje te kuverte pobudilo je u njemu osjećaj da vlada vlastitom sudbinom, a taj se osjećaj još i pojačao kad mu je Cook Country Hospital iz Chicaga brzojavno odgovorio da mu šalje kupon za avionsku kartu. Kad su stigli pismo i ugovor, zbog njih se njegova tjeskoba zbog Heme nije smanjila, ali se bar osjetio manje bespomoćno.

Iz kuhinje je začuo divlji tresak kad je Almaz izvadila vodu iz mussolinija.

»Tako ti Boga, daj pazi malo!« viknuo je kao što je to činio skoro svaki dan. Štednjak je imao tri koluta, ali je ispod bila trbušasta pećnica, donekle nalik trbušini stanovitoga svrgnutog diktatora po kojem je i dobila ime. Sa strane joj je bilo i željezno udubljenje u kojem se grijala voda kad

god bi se upalila peć. Almaz je gundala što mora cijepati drva i potom ložiti vatru u mussoliniju — a sve zbog čega? Samo zato da *getti* pripremi šalicu te gnusne kave u prahu? (Ujutro je Ghosh više volio instant od polukrute etiopske kuhane kave.) Ali mu nije bilo toliko do kave koliko do tople vode za kupanje.

Kad je Almaz, posrćući sa zaparenim kotlom, zakoračila u kupaonicu, navukao je deku preko glave. »*Banya* koža!« promrmljala je na amharskom. Tim je jezikom jedino i govorila, ali je Ghosh slutio da ona engleski razumije bolje nego što je spremna pokazati. Kad je istresla kotao u kadu, dovršila je misao: »To je bolesno, kupati se baš svaki dan. Kakva šteta što *getta* nema *habesha* kožu. Ona bi bila čista bez potrebe za svim tim struganjem.«

Nema dvojbe da je Almaz jutros bila u crkvi. Kad je Ghosh prvi put stigao u Etiopiju i krenuo niz Menelikovu ulicu, neka je žena preko puta zastala i poklonila mu se, a on joj je odmahnuo. Tek je kasnije shvatio da je ta gesta bila upućena crkvi s druge strane ulice. Pješaci bi se pred crkvom zanjihali, tri put joj poljubili zid, prekrížili se i tek onda nastavili. Ako su bili kreposni, znali bi i ući. Inače bi ostali na drugoj strani ulice.

Almaz je bila visoka, imala je kožu boje hrastovine i lice u obliku viteškog štita. Ovalne su joj se oči krivile prema mostu nosa, zbog čega joj je pogled djelovao mrzovoljno prijazan. Četvrtasta joj je brada stajala u suprotnosti s tom porukom i ta je slutnja androginije na nju privlačila zadivljene poglede. Imala je krupne, ali lijepo oblikovane ruke, široke bokove i bedra koja su tvorila široki izboj na kojem bi, Ghosh je u to čvrsto vjerovao, mogla balansirati tanjur i šalicu.

Kad je s trudovima došla u Missing, u devetom mjesecu trudnoće, lica ozarena od ponosa zato što će *ovu* bebu iznijeti do kraja, za razliku od svih ostalih koje joj nisu htjele pustiti korijen u utrobi, imala je dvadeset šest godina. Kod prenatalnih posjeta, bolničarke na praksi dvaput su joj u karton upisale KČS (kucaji čedinjeg srca). Ali na dan njezinih navodnih trudova, Hema je čula samo tišinu. Pregledom je otkrila da je »beba« samo divovski fibroid uterusa i da je KČS bilo samo zveckanje u sestrinoj glavi.

Almaz nije htjela prihvatiti dijagnozu. »Vidite«, rekla je, pa izvadila nabreklu sisu i istisnula mlaz mlijeka. »Zar bi to cica radila da nema bebe koju treba podojiti?« Da, cica to može, pa i mnogo više, ako njezina vlasnica u to vjeruje. Trebala su proći još tri mjeseca bez ikakvog pravog simptoma trudova, kao što je trebalo napraviti i rengenski snimak na kojem

se nisu vidjeli ni lubanja ni kralješnica, pa da Almaz napokon popusti. A kad je napokon pristala na operaciju, Hema joj je morala s fibroidom ukloniti i uterus koji je ovaj već progutao. A u gradu Sabathi još su na nju čekali da se vrati s bebom. Samo što se Almaz nije imala hrabrosti vratiti. I tako je ostala i postala još jedan od Missingova svijeta.

Čuo je Almaz kako se vraća kao i zveckanje šalice i tanjurića. Miris kave natjerao ga je da poviri ispod svog šatora od posteljine.

»Želite još nešto?« upitala je proučavajući ga pogledom.

Da, želio bih ti reći da odlazim iz Missinga, ali stvarno! Ne mogu više trpjeti da me Hema razvlači kao harmoniku. Ali to nije i izgovorio; umjesto toga je samo zavrteo glavom. Osjećao je da Almaz intuitivno shvaća što mu radi Hemino izbjivanje.

»Jezus Kristos, molim te oprosti grešniku, ali se sinoć išao napiti«, rekla je kad se pognuo da ispod kreveta dohvati bocu piva. Vaj, Almaz je danas bila u prozelitskom raspoloženju. Ghosh se osjećao kao da prisluškuje njen privatni razgovor s Bogom. Kako loša misao, pomislio je Ghosh, dati Bibliju ikom osim svećenicima. Tako su se svi pretvorili u propovjednike.

»Blagoslovljen sveti Gabrijel, sveti Mihael i svi sveci«, nastavila je na amharskom, uvjerena da će je razumjeti, »jer sam molila da gospodar postane novi čovjeka, da se jednog dana okani svojih *dooriye* navada, ali sam se prevarila, vaša štovana svetosti.«

I baš je riječ *dooriye* navukla Ghosha da progovori. Jer je značila »šuft«, »bludnik«, »pokvarenjak« — pa ga je zapeklo kad ju je čuo.

»Ma odakle ti pravo da me tako zoveš?« upitao je, iako koja mu se čula u glasu nije i stvarno osjećao ljutnju. Već je htio dodati: *Ma jesi li ti meni žena?* ali se ugrizao za jezik. Na njegovu vječnu sramotu, on i Almaz su za svih ovih godina dvaput bili intimni, oba puta kad se napio. Ona je legla pa digla i raširila noge i nije prestala gundati ni kad su joj bokovi uhvatili ritam s njegovim, ali ništa gore nego što bi gundala zbog kave i tople vode. Pa je zaključio da je gundanje kod Almaz jezik i užitka i bola. Kad su bili gotovi, ona je uzdahnula, spustila suknju i upitala: »Treba još nešto?« pa otišla ostavljajući ga s njegovom grižnjom.

Volio je što mu te dvije epizode nije nikad nabijala na nos. Ali joj je to pribavilo pravo da mu stalno nešto cekeće, da svoje gundanje pretvori u stalni ritam. Bio je to njen prerogativ, ali neka se sveci smiluju svakom

drugom tko bi mu se obratio takvim tonom, jer bi ga ona branila, i njegovu imovinu i njegovu reputaciju, najčešće jezikom, no u slučaju potrebe i rukama i nogama. Ponekad se osjećao kao njezino vlasništvo.

»Zašto me tako kinjiš?« upitao je, a iz glasa mu je nestalo vatre. Znao je da nikad neće skupiti hrabrosti da joj javi novost da odlazi.

»A tko veli da ja to govorim vama?« odgovorila je Almaz.

Ali kad je otišla, na tanjuriću je uz kavu opazio dva aspirina i osjetio kako mu se srce topi. Njegova su najveća utjeha, pomislio je Gosh tek po stoti put otkako je došao u Etiopiju, žene ove zemlje. Ta ga je zemlja sasvim iznenadila. Usprkos slikama što ih je vidio u *National Geographicu*, ipak je bio posve nespreman za ovo planinsko kraljevstvo ovijeno maglom. Studen, visina, divlje ruže, stabla do neba, sve ga je to podsjećalo na Coonoor, brdsku stanicu u Indiji što ju je bio posjetio još kao dječak. Njegovo Carsko Veličanstvo Car Etiopije, možda je i bio izniman u svom držanju i dostojanstvu, ali je Ghosh je otkrio da mu je njegov narod vrlo sličan. Oštri, kao isklesani nosovi i produhovljene oči njegovih ljudi stavljali su ih negdje između Perzijanaca i Afrikanaca, jer su imali kovčavu kosu potonjih i svjetliju kožu prvih. Rezervirani, pretjerano formalni i počesto mrzovoljni, lako su padali u vatru, lako fantazirali da im je netko povrijedio ponos. Što se pak tiče teorija zavjere i najgoreg pesimizma, nema sumnje da su u tom pogledu oborili sve svjetske rekorde. Ali kad preskočimo te površne atribute, otkrivamo ljude izvanredno inteligentne, susretljive, gostoljubive i velikodušne.

»Hvala, Almaz«, doviknuo je. Ona se pričinila da ga nije čula.

* * *

U zahodu, dok je pišao, Ghosh je osjetio oštar bol i bio prisiljen prekinuti mlaz.

»Kao da se spuštam niz žilet i kočim jajcima«, promrmrljao je, a oči su mu zasuzile. Kako to zovu Francuzi? *Chaude pisse*, vruće pišanje, ali se ti simptomi ne daju ni izdaleka opisati.

Je li ta tajanstvena iritacija posljedica rijetke uporabe? Ili bubrežnog kamenca? Ili je to, kako je slutio, blaga, endemična upala duž kanala kojim izlazi urin? Penicilin mu nije ništa pomogao protiv tih bolova koji su rasli i opadali. Pozabavio se pitanjem uzroka pa je proveo sate za mikroskopom, uspoređujući svoj urin s urinom drugih ljudi sa sličnim simptomima, proučavajući ga kao što su starodrevni gataoci noćni lonac.

Poslije svoje prve veze u Etiopiji (kad prvi i posljednji put nije stavio prezervativ) primijenio je Terensku metodu savezničke vojske za »naknadnu profilaksu« kako se to zvalo u knjigama: operi sapunom i živinim kloridom, potom u uretru utisni pomast od srebrnog proteinata te ga izmuzi niz čitavu cijev. Osjećaj je bio kao pokora koju su izmislili jezuiti. Vjerovao je da je uzrok žarenja što bi se znalo pojaviti kad bi ujutro mokrio posljedica baš te »profilakse«. Koliko je drugih takvih starih i prokušanih metoda isto tako potpuno beskorisno? Kad pomisli na milijune što su ih sve vojske svijeta potrošile na takve »komplete« ili na to kako su, prije nego što je Pasteur otkrio mikrobe, doktori vodili dvoboje oko pitanja vrijednosti peruanskog balzama nasuprot katranskom ulju kao sredstvu za suzbijanje infekcije rana. Neznanje je dinamično koliko i znanje, i raste u istoj proporciji. Pa ipak svaki novi naraštaj liječnika vjeruje da je neznanje posebna povlastica samo njihovih starijih kolega.

Kad je riječ o skretanju prema nekoj specijalizaciji, ništa nije odlučnije od osobnog iskustva, i tako je Ghosh postao *de facto* sifilolog, venerolog, čovjek čija je riječ bila zadnja kod svih veneričnih bolesti. Od dvora pa sve do ambasade, sve su spolno zaražene glavonje po savjet dolazile baš njemu. Možda će njegovo iskustvo zanimati i ljude u američkom okrugu Cook.

* * *

Pošto se okupao i obukao, odvezao se dvije stotine metara do ambulante. Potražio je Adama, ćoravog domara, koji je pod njegovim tutorstvom postao prirodnim i nadarenim dijagnostičarom. Ali kad ga nije zatekao, otišao je do W. W. Gonada, čovjeka s mnogo titula — laboratorijski tehničar, tehničar banke krvi, mlađi administrator — a što se sve moglo naći na znački s imenom na njegovoj za nekoliko brojeva prevelikoj bijeloj kuti. Puno mu je ime bilo Wonde Wossen Gonafer, što je onda on pozapadnjačio u W. W. Gonad. Ghosh i Časna Majka smjesta su ga upozorili na značenje njegova novog nadimka, ali se otkrilo da W. W.-u ne treba poduka.

»Zar Englezi nemaju imena kao primjerice Mr. Strong? Mr. Wright? Mr. Head? Mr. Carpenter? Mr. Mason? Mr. Moneypenny? Mr. Rich? Pa ću tako i ja biti Mr. W. W. Gonad!«⁶

On je bio jedan od prvih Etiopljana s kojim se Ghosh dobro upoznao. Izvana melankoličan, W. W. je svejedno bio uvijek spreman na šalu i ambiciozan. Urbanizacija i edukacija u W. W.-u su stvorili tešku

ozbiljnost, pretjeranu ugladenost, a tijelo i vrat su mu se svijali, spremni za duboki naklon, dok mu je govor bio pun uzdisaja čovjeka kome su slomili srce. A alkohol bi to stanje ili pojačao ili ga naprotiv sasvim potisnuo.

Ghosh ga je zamolio da mu dade injekciju B12; bilo je vrijedno bar pokušati — jer čak i *placebo* ima nekakvo djelovanje.

Dok je pripremala iglu, W. W. se zasmijuljio.

»Morali biste uvijek uzimati profilaksu, doktore Ghosh«, rekao je i smjesta postao bojažljiv, jer se za W. W. teško moglo reći da nudi takve savjete.

»Pa i jesam. Poslije toga više nikad nisam imao snošaj bez gumice. Zar mi ne vjerujete? Baš zato i ne razumijem to paljenje koji puta ujutro. A vi, gospodine? Zašto vi ne stavite kondom, W. W.?«

Gonad je nosio potpetice zbog kojih je hodao nagnut u bokovima kao noj. Kosu je češljao u visoku aureolu koju će jednog dana prozvati afro. A sad je uspravio čitava svoja sto pedeset tri centimetra i rekao uzvišenim glasom:

»Da mi se ševi gumena rukavica, ne bih morao ni izići iz bolnice.«

* * *

Da je Ghosh znao da u tom istom trenutku sestra Mary Joseph Praise leži u svom stanu na mukama, bio bi joj pohitao u pomoć i možda spasio život. Ali u tom trenutku to još nitko nije znao. Pripravnica je tek trebala odnijeti poruku, a kad je to učinila, nikom nije rekla koliko je Sestri slabo.

Ghosh je obavio ležeran obilazak s glavnom sestrom i pripravnicom. Upozorio je najnovije pripravnice na osip od sulfamida i pacijentu s cirozom iz trbuha izvadio ascitski fluid. Onda su mu veći dio dana odnijele ambulate, a osim toga je studentima održao i formalno predavanje o tuberkulozi. Rad mu je pomagao da ne misli na Hemu koja se trebala vratiti još prije dva dana. Za njezino je kašnjenje nalazio samo jedno objašnjenje i ono ga je bacalo u depresiju.

Podvečer se odvezao iz Missinga. I tako mu je za nekoliko minuta promakla sva ona halabuka koja je nastala kad je Thomas Stone iz hostela za bolničarke donio sestru Mary Joseph Praise.

* * *

Parkirao se kraj nebodernog Lava od Judeje, glavnog orijentira u tom području oko kolodvora. Isklesan iz blokova sivo-crnog kamena, s

čtvrtaštom krunom na glavi, taj je kubistički lav podsjećao na šahovsku figuru. Prorezi na očima pod niskim čelom zurili su preko trga; kip je u tom dijelu grada stvarao avangardni senzibilitet.

Stupio je u lakirani i kromirani svijet Ferrarove brijačnice, gdje je šišanje stajalo deset puta više nego kod Jai Hinda, u indijskoj brijačnici. Ferraro je, međutim, sa svojim izlogom od mutnog stakla i brijačkim stupom s crvenim i bijelim trakama djelovao pomlađujuće. Pa ipak, ozračjene zidove, ogrlicu kuglastih lustera, krvavo crveni kožnati naslonjač s više kotača i kromiranih poluga nego operacijski stol u Missingu — mogao si dobiti samo u talijanskom salonu.

Ferraro pak, blistajući u svojoj bijeloj kuti bez kragne bio je odjednom svuda: iza Ghosha da mu pridrži kaput, uz njega dok ga je vodio prema naslonjaču pa onda ispred njega da mu stavi pregaču. Ferraro je čavrljao na talijanskom i ni briga ga što Ghosh zna tek nekoliko riječi; taj je razgovor bio pozadinska muzika i nije tražio odgovora. Uz starog se osjećao opušteno. »Čuvaj se mladog doktora i starog brijača«, glasila je izreka, ali je Ghosh ipak vjerovao da su i on i Ferraro u dobrim rukama.

Prije nego što je postao brijač u Addisu, Ferraro je soldačio po Eritreji. Da su govorili istim jezikom, Ghosh bi ga priupitao o mnogočemu. Sigurno bi volio čuti za epidemiju tifusa koja je izbila 1940-ih godina, sred koje je neki briljantni talijanski časnik odlučio zaprašiti čitav grad DDT-om da se otarasi i tifusa i stjenica. I o tome kako su se Talijani nosili s veneričnim bolestima vojnika koji se očito nisu mogli ograničiti na šest talijanskih dama u Asmari, službene *puttane* garnizona?

Osjetio je želju da se povjeri Ferraru, da mu kaže koliko ga u prsima peče ljubomora; kako odlazi iz zemlje zbog žene koja njegovu ljubav ne shvaća ozbiljno. Ferraro se tiho zasmijuljio, kao da intuitivno shvaća i narav problema i njegov spol; postavljanje stolca u poluležeći položaj bio je kod njega prvi korak u pronalaženju odgovora. Ni jedan ni drugi nisu mogli ni slutiti da je u tom trenutku srce sestre Mary Joseph Praise zauvijek prestalo kućati.

Ferraro mu je sad oko vrata ovio prvi topli ručnik. Kad je i posljednji legao na svoje mjesto, zakrivši sve svjetlo, Ferraro je taktično umuknuo. Ghosh je čuo kao brijač na prstima odlazi prema parkiranoj cigareti, a onda i izdisanje dima.

Kad bih mogao imati sobara, izabrao bih njega, pomislio je Ghosh. Čovjek ne bi mogao ni na trenutak posumnjati u to da je Ferraro sudbinski

predodređen za brijača: instinkti su mu bili savršeni, a njegova ćelavost posve nevažna.

* * *

Iz brijačnice je izišao u oblaku losiona. Dok se vozio, upijao je krajolike kao da ih vidi posljednji put: uz strmu Churchillovu cestu i kraj Jai Hinda sve do semafora gdje je trebalo žonglirati s gasom i kvačilom čekajući da se upali zeleno svjetlo. Skrenuo je lijevo i prošao kraj Vanilalove trgovine mirodijama i Vartanianove trgovine tekstilom, da bi se napokon zaustavio pred poštom.

Leprozna djevojčica koja je ogradila svoj teritorij na mjestu koje obiluje strancima preko noći je procvala u djevojku. Bodre su joj dojke probijale kroz *shamu*, a nosna joj se hrskavica urušila i stvorila sedlo. Gurnuo joj je u skvrčene prste novčanicu od jednog birra.

Okrenuo se prema lepetu kastanjeta. Pogledao ga je *listiro*, s čepovima od boca nanizanim na čavao zabijen u kutiju za čišćenje cipela. Ghosh je stao uza zid pošte s još pola tuceta drugih ljudi koji su što pušili što čitali novine dok su im *listiri* radili oko nogu marljivo kao pčele. I ovo su donijeli Talijani, pomislio je Ghosh, mislim da ljudi češće lašte cipele nego što se peru.

Zarosilo je, a *listirovi* su lakti letjeli kao klipovi. Ghosh je dječaku na zatiljku opazio krpicu albinski bijele kože. Ta nije valjda Venerin ovratnik? Tako mlad, a već nosi ožiljke zaliječenog sifilisa? *Venereum insontium* — »nedužno stečeni« sifilis — još je bio u udžbenicima, no Ghosh u takvo što nije vjerovao. Izuzmemo li kongenitalni sifilis kojim je majka zarazila dijete, *svaki* je drugi sifilis, vjerovao je, dobiven spolnim putem. Već je vidio petogodišnjake kako zajedno oponašaju čin kopulacije, i to jako uvjerljivo.

A onda je došao nagli prolom oblaka i potjerao Ghosha navrat-nanos u auto. Kiša je oprala sloj čamotinje koji je obavio čitavu Piazzu. Upalile su se ulične svjetiljke i odrazile se od kroma automobila u prolazu. Autobusi Ambasa dobili su kričavo crvenu boju. Na vrhu krova dvokatne zgrade Olivettija (u kojoj su se smjestili i Pan Am, Venezia Ristorante i Motilal Import-eksport) neonska se krigla napunila žutim svijetlim pivom pa se prelila bijelom pjenom, da bi se onda ugasila i započela novi ciklus. Kad su je postavili, ta je reklama bila izvor silnog čuđenja. Bosonogi ljudi koji bi u grad dotjerali ovce za proslavu Meskela zastali bi vidjeti to čudo pa napravili krkljanac kad bi im uteklo stado.

U baru Sveti Juraj, kiša se s Camparijevih suncobrana slijevala po terasi. Unutra je sve bilo krcato strancima i mještanima koji su smatrali da je ambijent vrijedan te cijene. Staklena su vrata držala zatvorene bogate mirise *cannolija*, *biscottija*, čokoladne *cassate*, mljevene kave i parfema. Svirka se gramofona miješala s čavrljanjem, zveckanjem šalica i tanjurića, kao i ostrim struganjem stolica i treskanjem čaša po stolovima prekrivenim ultrapasom.

Baš je sjeo za šank kad je u zrcalu ugledao Helenin odraz — sjedila je u drugom kutu. Bila je kratkovidna i vjerojatno ga nije vidjela. Njezino se lijepo lice isticalo na pozadini antracitno crne kose. Nije se nimalo obazirala na muškarca s kojim je sjedila, a koji nije bio nitko drugi doli doktor Bachelli. Ghoshu je instinkt rekao da se smjesta pokupi, ali je šanker već stajao i čekao pa je naručio pivo.

»O, Bože, Helen, kako si lijepa«, promrmljao je Ghosh sebi u bradu, zagledan u njen odraz. Sveti Juraj nije uzimao šankerice, ali nije branio ulazak ženama iz više klase. Helen je prekrižila noge ispod suknje, a koža joj je na stegnima bila bijela kao vrhnje. Sjećao se tih širokogrudnih glutealnih koji su ukidali svaku potrebu za podupiranje jastukom. Madež na rubu čeljusti činio ju je još posebnijom. Ali zašto se ta najljepša cura iz polukaste — ili *killis*, kako su ih često zvali, ali taj je izraz bio pogrdan — drži kao da je izvan svega toga i da joj je dosadno?

Bachelli, sa svilenom maramicom što mu je virila iz sakoa krem boje i stajala u skladu s kravatom, večeras je izgledao kao da ima mnogo više od svojih pedeset godina. Njegov brižljivo podrezani tanki brčić i izraz ravnodušnosti, s cigaretom u ruci, Ghoshu je išao na živce zato što je u tome vidio vlastitu inerciju, baš ono što ga je toliko zadržalo u Africi. Bachelli mu je bio drag; kao liječnik baš i nije bio nešto, ali je znao svoje granice u medicini, iako ne uvijek i u alkoholu.

Baš nekako prije tjedan dana Ghosh se šokirao kad je Bachellija vidio pijanog i čuo ga da pjeva »Giovinezza« i maršira posred ceste u srcu Piazzae. Već je skoro navršila ponoć pa je zaustavio auto i pokušao ga maknuti s ulice. Bachelli se razgalamio i razgoropadio pa počeo vrištati o Adowi, što bi već samo po sebi, da je nastavio, bilo dovoljno za dobre batine. Bachelli se izgubio u uspomenama ukrcaja u brod za prijevoz trupa 1934. u Napulju; opet je bio mladi časnik u 230. legiji Nacionalne fašističke milicije, na putu da se bori za Il Ducea, da osvoji Abesiniju, na

putu da opere ljagu poraza u boju kod Adowe s carem Menelikom 1896. Kod Adowe, deset se tisuća talijanskih vojnika, s isto koliko eritrejskih *aškera*, izlilo iz talijanske kolonije da provali u Etiopiju i osvoji je. Pa su ih porazili bosonogi etiopski borci cara Menelika naoružani kopljima i remingtonkama (koje im je prodao nitko drugi nego Rimbaud). Nikad nijedna europska vojska nije u Africi pokupila takve batine. Pa je Talijanima zapela u grlu, tako da su čak i oni koji se, poput Bachellija, u doba Adowe još nisu ni rodili, odrasli sanjajući o osveti.

Ghosh od svega toga nije razumio baš ništa sve dok nije došao u Afriku. Nije shvaćao da je Menelikova pobjeda nadahnula pokret povratka u Afriku Marcusa Garveya te da je probudila panafričku svijest u Keniji, Sudanu i Kongu. Da bi to shvatio, čovjek mora živjeti u Africi.

Talijani nisu nikad zaboravili to poniženje pa u drugom pokušaju četrdeset godina kasnije Mussolini nije htio ništa riskirati. Moto mu je bio *Qualsiasi mezzo!* — na bilo koji način. Etiopski konjanici s majmunskim grivama i kožnatim štitovima, kopljima i puškama s pojedinačnim punjenjem otkrili su da im je neprijatelj oblak fosgena u kojem su se ugušili, i vrag neka nosi ženevski protokol. A u svemu je tome sudjelovao i Bachelli. I sad dok mu je gledao u lice, tako rumena od ponosa i pića, usred trijumfalnog marša na Piazzu, Ghosh je shvatio da mu je to zacijelo bio najgordiji trenutak u životu.

Ghosh je sjedio i pokušao za šankom ostati neopaziv, ali je ipak u zrcalu promatrao par. Kad je upoznao Helen, ludo se u nju zaljubio — na nekoliko dana. Svaki put kad bi ga srela, rekla bi mu: »Daj mi, molim te, malo love.« Kad bi je pitao za što joj treba, zažmirkala bi i napućila usta kao da je pitanje nerazumno. Pa odgovorila: »Umrta mi je mama«, ili: »Treba mi za abortus« — prvo što bi joj palo na pamet. Većina je barskih cura imala zlatno srce i na kraju bi se i dobro udale, ali je Helenino srce bilo od prostijeg metala.

Sirotog je Bachellija Helen smlavila, i tako je smlavljen ostao godinama, iako je s nekom Eritrejkom živio u građanskom braku. Za nju je govorio da je njegova *donna delinquente* i kao dokaz iznosio madež na obrazu. Ghosh je poželio upitati vjeruje li zaista u išta iz Lombrosove grozne knjige *La donna delinquente*. Lombrosove »studije« prostitutki i kriminalke otkrile su »znakove degeneracije« — primjerice »primitivni« raspored stidnih dlaka, »atavistički« izraz lica i preobilje madeža. Bila je to nadriznanost, čisto smeće.

Ghosh je naglo šmugnuo i ne popivši svoje pivo, zato što mu je misao da bi mogao pročavrljati s ijednim od njih dvoje najednom postala nepodnošljiva.

* * *

Avakianovi su zaključavali svoj dućan s buteljiranom vodom, a iza njega su se svjetla Piazzae, ta prolazna iluzija Rima, naglo gubila. Sad je sve utonulo u mrak i cesta je prolazila kraj dugog, sumornog kamenog zida, nalik na bedem tvrđave, koji je podupirao padinu. Usjek u mahovinom prekrivenom kamenju bila je Sāba Dereja — Sedamdeset stuba — pješačka prečica do zaobilaznice kod Sidist Kila, iako su se stepenice već toliko izlizale da su bile više rampa, i to, kad bi zakišilo, vrlo podmukla. Provezao se kraj armenske crkve pa oko obeliska u Arat Kilu — još jednog ratnog spomenika na zaobilaznici — pa kraj gotičkih tornjeva i kupola katedrale sv. Trojstva, a onda i kraj Parlamenta, koji je za uzor uzeo onaj na obali Temze. Kod Starog dvora, zato što još nije bio sasvim spreman da krene kući, skrenuo je prema kvartu lijepih vila zvanom Casa INCES.

Nije bio raspoložen ni za Ibis ni za koji od onih velikih barova na Piazzii u kojima je radilo trideset hostesa. Pred sobom je ugledao jednostavnu zgradu od bloketa. Očito je bila podijeljena u četiri bara. Posvuda je po Addisu bilo na stotine takvih lokala. Kroz dvojca je vrata sijalo mekano neonsko svjetlo. Otvoreni je jarak premostila daska. Izabrao je desna vrata i prošao kroz zastor od perli. Lokal je, kako je i naslutio po njegovoj veličini, vodila samo jedna žena. Neonska je cijev bila obojena narančasto, stvarajući prostor nalik na maternicu, a dojam je još više pojačavao tamjan što se dimio na grijalici na drveni ugljen. Pred drvenim su šankom stajala dva tapecirana barska stolca. Boce na polici na stražnjem zidu bile su impresivne — Pinch, Johnny Walker, bombajski džin — pa makar i bile napunjene *tejem* domaće proizvodnje. Odozgor ga je, s plakata je na zidu, gledalo Njegovo Veličanstvo Haile Selassie Prvi u odori carske garde. Njegovom je Veličanstvu smiješak uzvraćala nogata ženska s Michelinova kalendara.

Na ono malo preostalog poda smjestili su se stol i dvije stolice. Za njim je sjedila šankerica s gostom koji ju je držao za ruku; očito se trudio zadržati njezino zanimanje. Baš kad je Ghosh zaključio kako mu tu nema smisla ostati, ona je istrgla ruku, uz škripu odgurnula stolac, ustala i naklonila se. Visoke potpetice da bolje pokaže listove. Tamni lak na noktima nogu. Vrlo zgodna, pomislio je. Smiješak joj je bio iskren i

govorio da je bolje raspoložena od Helen. Muškarac se smrknuto provukao kraj Ghosha i otišao bez riječi.

Zemlja u kojoj teku med i mlijeko, pomislio je Ghosh. Ima sve Božje dare i ljubav za pare.

Sad su Ghosh i ona razmijenili kako-ste i hvala-dobro pa se počeli klanjati, tako da su se duboki nakloni smanjivali sve dok se posljednji nisu pretvorili u puko naginjanje glave. Ghosh se spustio u barski stolac, a ona je zakružila i stala iza šanka. Imala je možda dvadeset godina, ali krupne kosti, a punina je njezine bluze govorila da je na svijet već donijela bar jedno dijete.

»*Min the tetaleh?*« upitala je pa gurnula prst u usta, čisto za slučaj ako ne razumije amharski.

»Strašno mi je žao što sam vam otjerao obožavatelja. Da sam znao da je tu i da mu je toliko do vas stalo, nikad vam ne bih upao usred rendesa.«

Ona je iznenađeno zinula.

»On! Htio je tu uz jedno pivo sjediti do zore a da ni mene ne počasti. On je iz Tigra. A vi amharski govorite bolje nego on«, rekla je, i iz nje su potekle riječi, jer joj je laknulo čim je shvatila da to neće biti večer znakovnog jezika.

Njezina pamučna haljina od bijele gaze završavala je tik pod koljenima. Šareni se obrub ponavljao na bluzi od samta i zatim opet na nabranoj *shami* prebačenoj preko ramena. Kosa joj je bila poravnana i učvršćena lakom u zapadnom stilu. Zbog ovratnika tetovaže u obliku gusto poredanih valovitih linija vrat joj je izgledao nekako mlađe. Lijepih li očiju, pomislio je Ghosh.

Zvala se Turunesh, ali ju je odlučio zvati — već mu je to ušlo u naviku — kao i sve druge žene u Addisu: Konjit, što znači »ljepotice«.

»Daj mi blaženog Svetog Jurja. I daj natoči i sebi. Moramo to proslaviti.«

Ona mu se zahvalno naklonila.

»Danas ti je rođendan?«

»Ne, Konjit, nešto još bolje.« Već joj se spremao reći: Danas je dan mog oslobođenja od lanaca žene koja mi već čitavo desetljeće iz života pravi pakao. Dan kad sam odlučio da moj boravak u Africi završava i da me čeka Amerika.

»Danas je dan kad mi je pogled pao na najljepšu ženu u Addis Abebi.«

Zubi su joj bili pravilni i čvrsti. Kad bi se nasmijala, pokazala bi rub gornjih desni. Ona je toga očito bila svjesna jer je ustima prinijela ruku.

Kad joj je čuo radosni smijeh, nešto se u njemu otopilo i sad se po prvi put otkako se ujutro probudio osjetio gotovo normalno.

Kad je prvi put stigao u Addis Abebu, potonuo je u crnu depresiju. Razmišljao je o tome da smjesti ode zato što je otkrio da je posve krivo shvatio Hemine namjere kad je poslala po njega. Zamišljeni trijumfalni završetak udvaranja koje je započelo dok su još oboje stažirali u Indiji postojao je, kako se ispostavilo, samo u njegovoj glavi. Hema je mislila samo kako time Ghoshu (i Missingu) radi uslugu. Ghosh je skrivao svoju nelagodu i poniženje. Bilo je to doba dugih kiša pa je već i to samo po sebi bilo dovoljno da se čovjek ubije. Spasio ga je Ibis na Piazzu. Pošao je potražiti mjesto gdje bi se nešto dalo popiti pa ga je privukao ulaz s lukom od bršljana sav okićen Božićnim svjetlima. Iz lokala su se čuli svirka i ženski smijeh. A kad se našao unutra, pomislio je kako je umro i vratio se na svijet kao Nabukodonosor. U tim ženama iz Ibisa — a zvale su se Lulu, Marta, Sara, Tsahai, Meskel, Sheba, Mebrat — kao i u prostranom baru i restoranu koji su zauzimali dva kata i tri zatvorene verande, našao je obitelj. Cure su ga pozdravile kao davno izgubljenog prijatelja i vratile mu dobro raspoloženje, probudile onog šaljivdžiju u njemu i uvijek su bile sretne da mogu s njim posjediti. Ženska je ljepota bila obilata kao kiša vani, a boja im je kože išla od kapučina pa sve do ugljena. Nekoliko žena iz polukaste u Ibisu imale su bijelu ili maslinastu kožu te modro-smeđe, pa čak i zelene oči. Stapanje rasa u pravilu je davalo najegzotičnije i najljepše plodove, no jezgra je tog voća bila nepredvidljiva i počesto kisela.

Ali od svih vrlina žena koje je upoznao u Addisu, najvažnija je bila njihova spremnost, njihova raspoloživost. Mjesecima po dolasku u Addis, dugo poslije otkrića Ibisa i tolikih njemu sličnih barova, Ghosh je živio u celibatu. Ironija je u tom razdoblju bila da je jedina žena koju je želio odbila njegova nastojanja, dok su posvuda oko njega bile žene koje nisu znale reći ne. Kad je stigao u Etiopiju, imao je dvadeset četiri godine i ne baš nikakvo iskustvo. U Indiji je samo jednom s nekim bio intiman, s mladom redovničkom pripravnicom koja se zvala Virgin Magdalene Kumar. Nedugo poslije svršetka njihove tromjesečne veze, ona se razredila i udala za poznatog mu momka (i vjerojatno promijenila ime u Magdalene

Kumar).

»Hema, pa i ja sam samo čovjek«, promrmljao je sada kao i svaki put kad bi pomislio da joj je bio nevjeran.

Pružio je ruku i opipao Konjit meso pod rebrima, pa je uštipnuo za kožu.

»O milo, a da pošaljem po večeru? Trebali bismo ti dodati koju kilu. A i meni bi trebala okrepa za ono što ćemo večeras raditi. A ovo mi je, da ti priznam, sasvim, sasvim prvi put.«

Da je bila malo starija (a mnoge su barove s jednom ženskom vodile starije žene koje su uštedjele novac za vlastiti lokal radeći na nekom grandioznom mjestu, recimo u Ibisu), nastupio bi s drukčijim tonom, manje izravnim i uljudnijim — s blažim oblikom laskanja. Ali se kod nje odlučio na pristup zločestog školarca.

Kad je pružila ruku da mu opipa kosu i pogladi ga po tjemenu, Ghosh je zadovoljno zapreo. Na radiju je *krar* prigušeno brenčao, ponavljajući improvizaciju od šest nota u pentatonskoj ljestvici zajedničkoj, čini se, svoj etiopskoj glazbi, i brzjoj i polaganoj. Ghosh je prepoznao pjesmu, inače vrlo popularnu. Zvala se »Tizita«, a ta riječ u engleskoj nije imala točnog pandana. *Tizita* znači »uspomena puna žaljenja«. Kao da drugih i ima, pomislio je Ghosh.

»Imaš lijepu kožu. Što si ti? *Banya?*« upitala je.

»Da, lijepo moje, zaista sam Indijac. A budući da je na meni lijepa samo koža, baš lijepo od tebe što si to rekla.«

»Ne, ne, zašto si to rekao? Kunem se svim svecima da bih voljela imati kosu kao ti. Ali nije mi jasan tvoj amharski. Siguran si da ti majka nije *babesha?*«

»Laskaš mi«, odgovorio je. U bolnici je naučio nešto amharskog, ali se jezikom može tečno ovladati samo ovakvim razgovorima u četiri oka. Bio je postavio teoriju da su amharski kraj uzglavlja i u krevetu zapravo jedno te isto: *Molim ležite. Skinite košulju. Otvorite usta. Duboko udahnite...* Jezik je ljubavi isti kao i jezik medicine. »Ja zapravo znam samo amharski, ljubavi. Da me sad pošalješ da kupim olovku, ne bih znao, jer mi fale riječi.«

Ona se nasmijala i još jednom pokrila usta. Ghosh ju je uhvatio za ruke i tako je ona uvukla donju usnu kao da želi sakriti zube; ta mu se gesta učinila tako ženskom i dirljivom.

»Ali zašto skrivaš smiješak?... Evo. Ma kako je lijep!«

A kasnije, mnogo kasnije, povukli su se u stražnju sobu; zatvorio je oči i zamišljao, kao i uvijek, da je s Hemom. S vrlo radodajnom Hemom.

* * *

Kad je izišao, magla je bila na nekoliko centimetara iznad zemlje, a sa sobom je donijela grobljansku tišinu i studen do kostiju. Pustio je vodu kraj ceste. Negdje se nasmijala hijena, no da li njegovom činu ili alatu, to baš nije znao. Naglo se okrenuo i ugledao vučje zjenice kako blistaju kraj stabala iza prvog reda kuće. Potrčao je i u trku pokušao povući zatvarač pa otključao auto i uskočio. Hitro je upalio motor i krenuo. Čovjek koji se ide popišati mora brinuti ne samo zbog hijena. *Shite, lebe, madjiratmachi*, i sve druge protuhe poslije ponoći bile su opasne, čak i u srcu grada i kraj asfaltiranih cesta. Eto baš su prije mjesec dvojica opljačkala i silovala neku Engleskinju i odrezali joj jezik, vjerujući da ih bez njega neće moći otkucati. Drugoj su žrtvi pljačke odrezali jaja — što je bila prilično raširena praksa — u uvjerenju da im se poslije toga neće imati hrabrosti osvetiti. A to su bili sretnici. Jer su druge jednostavno ubili.

* * *

Kad se vratio, vrata Missinga bila su širom otvorena, što je bilo čudno. Odvezao se do svoje kućice i uvezao auto pod nadstrešnicu. Kad su mu farovi obasjali kameni zid, nagazio je na kočnicu, užasnut onim što je ugledao, jer se iz čučnja digao sablasni bijeli lik i stao mu u snopove, a oči su mu odrazile svjetlucavo crveno svjetlo, baš kao hijenine. Ali to nije bila hijena, nego uplakana, neutješna Almaz koja je očito čekala na njega.

»Hema, Hema, što si to učinila«, promrmrljao je u bradu, uvjeren da se dogodilo najgore i da se Hema vratila s mužem. Zašto bi inače Almaz tako dugo ostala budna, osim da mu to kaže? I ona i svi ostali dobro su znali što on osjeća prema Hemi. Od svih to nije znala samo Hema.

Sablasni je lik pritrčao suvozačevoj strani, otvorio vrata i ušao. Naklonila se glavom te rekla najslužbenijim tonom, izbjegavajući njegov pogled:

»Žao mi je što vam donosim loše vijesti.«

»O Hemi, je li tako?«

»O Hemi? Ne. Nego o Sestri.«

»O njoj? Što je bilo s njom?«

»Ona je sad s Gospodinom, neka joj oprostí grijehe.«

»*Kako?*«

»Bože, smiluj nam se svima, ali ona je mrtva.« Sad je već jecala. »Rodila je blizance i umrla. Doktorica Hema je stigla, ali je više nije mogla spasiti. Doktorica Hema je spasila blizance.«

Ghosh je prestao slušati već poslije prvog spomena Sestre i smrti. Natjerao ju je da mu ponovi to što je rekla pa onda da još jednom ponovi sve što zna, ali bi svaki put došli na to da je Sestra mrtva. I na nešto o blizancima.

»A sad ne možemo naći ni doktora Stonea«, rekla je napokon. »Nekamo je otišao. A *moramo* ga naći. Časna Majka veli da moramo.«

»A zašto?« uspio je upitati Ghosh kad mu se napokon vratio glas, ali još dok je to izgovarao, već je znao i odgovor. Sa Stoneom ga je vezala činjenica da su jedini muški liječnici u Missingu. Ghosh ga je poznavao bolje od ikoga, s iznimkom, možda, samo sestre Mary Joseph Praise.

»Zašto? Zato što on najviše pati«, odgovorila je Almaz. »Tako veli Časna Majka. Moramo ga naći prije nego što napravi neku glupost.«

Za to je već malo prekasno, pomislio je Ghosh.

12. POGLAVLJE

Kraj puta

Ujutro poslije rođenja i smrti, časna majka Hirst došla je u svoj ured vrlo rano kao i svaki drugi dan. Prospavala je tek nekoliko sati. S Ghoshom se vozila po gradu, loveći Thomasa Stonea do kasno u noć. Stoneova je sluškinja Rosina bdjela u njegovu stanu, ali od njega samog ni traga ni glasa.

Časna Majka je odgurnula papire poslagane na stolu. Kroz prozor je vidjela pacijente u redu pred ambulantom ili, bolje, njihove šarene suncobrane. Ljudi su vjerovali da sunce pogoršava sve bolesti pa je zato suncobrana bilo koliko i pacijenata. Dohvatila je telefon.

»Adam?« rekla je kad joj se javio domar. »Molim te reci Gebrewu da zatvori ulaz. Neka pacijente pošalje u rusku bolnicu.« Njezin je amharski, iako sa stranim izgovorom, bio izvanredno dobar. »I molim te, daj vidi što možeš učiniti s pacijentima koji su već došli u ambulantu. Zamolit ću sestre da obidu odjele i pokušaju se snaći. I javi pripravnici da danas nema škole.«

Hvala Bogu što mi je poslao Adama, pomislila je Časna Majka. Njegovo je školovanje završilo s trećim razredom, što je prava šteta, jer je Adam lako mogao postati i doktor. Ne samo što je bio vješt u spravljanju petnaest standardnih mikstura, balzama i spojeva koje je Missing davao ambulantnim pacijentima nego je imao upravo nadnaravni klinički osjećaj. S onim svojim jedinim zdravim okom (drugo je bilo mliječno bijelo od infekcije iz djetinjstva) mogao je razabrati teško bolesnog u mnoštvu onih koji su stezali modre graduirane Missingove medicinske boce, pripremajući ih za novo punjenje. Tužna je činjenica je da najčešća pritužba u ambulanti glasila: »*Rasehn... libehn... hodehn*«, doslovno: »Moja glava... moje srce... moj želudac«, pri čemu bi pacijent rukom dotaknuo spomenuti dio tijela. Ghosh je to zvao RLH sindromom. Od njega su obično patile mlade žene i starice. Ako bi zatražio da budu malo određenije, obično bi odgovarale da im se vrti u glavi (*rasehn yazoregnal*), ili da im sva gori (*yakatelegnal*), ili da im je srce umorno (*lib dekam*), ili da

baš pate od želučane nelagode ili grčeva (*hod kurteth*), ali te bi simptome navodile nuzgredice i preko volje, zato što bi i *rasehn-libehn-hodehn* trebalo biti dovoljno svakom doktoru s imalo soli u glavi. Časna Majka je trebala provesti čitavu godinu u Addisu da shvati da tako Etiopljani izražavaju stres, tjeskobu, bračne nesuglasice i depresiju — a Ghosh je rekao kako stručnjaci tu pojavu zovu somatizacijom. Psihičke se nevolje projiciraju u dijelove tijela, zato što kultura nalaže da se te patnje izražavaju baš tako. Pacijentice možda i nisu vidjele vezu između nasilnog muža, svekrve koja u sve zabada nos ili djeteta koje je nedavno umrlo i vrtoglavice i palpitacija. A sve su one znale i za lijek koji im može pomoći, a taj je lijek bio injekcija. Mogla im je biti dovoljna *mistura carminativa* ili pak magnezijev trisilikat ili pripravak beladone, ili već što bi doktoru palo na pamet, ali ništa nije liječilo kao *marfey* — igla. Ghosh se rogušio na injekcije vitamina B u smislu lijeka za RLH sindrom, ali ga je Časna Majka uvjerila da je bolje da se to obavi u Missingu nego da pacijenticu kakav nadriliječnik na Merkatu bode nesteriliziranim iglom. Injekcija je narančastog B-kompleksa bila jeftina, a njezino djelovanje trenutno, nakon čega bi se pacijentice nasmiješile od uha do uha i odskakutale nizbrdo.

* * *

Zazvonio je telefon i Časna Majka je bar jednom zbog toga bila sretna. U normalnim joj je zgodama taj zvuk bio nesnosan zato što ga je uvijek doživljavala kao grubo prekidanje. Bila je otklonila ponudu ga joj ga uvedu u stan, ali je smatrala da ga je važno imati u liječničkoj sobi i hitnoj ambulanti. Čak je i taj telefon u svojoj kancelariji smatrala luksuzom, ali je sad dohvatila slušalicu, sve u nadi da će čuti dobre vijesti, vijesti o Stoneu.

»Ured njegove ekscelencije ministra kabineta«, rekao je ženski glas. Zatim je začula tiho tuckanje i zamislila psetance kako hoda po drvenom podu palače. Zagledala se u Biblije naslagane uz suprotni zid. Bilo ih je toliko da su se doimale kao barikada sjajnog, u kaldrmu poslaganog knjigovežnog laka.

Onda se javio i ministar, upitao je za zdravlje, pa rekao:

»Njegovo je Veličanstvo jako rastužio vaš gubitak. Molim vas da primite izraze njegove najdublje sućuti.« Zamislila je ministara kako stoji i klanja se dok govori u telefon. »Njegovo me Veličanstvo osobno zamolilo da vas nazovem.«

»To je vrlo ljubazno, vrlo ljubazno, od Njegova Veličanstva da misli

na nas... u ovakvom trenutku«, odgovorila je Časna Majka. Dio je careve mistike i ključ njegove moći bila činjenica da je znao sve što se zbivalo u njegovu carstvu. Upitala se kako su se glasi tako brzo pronijeli do dvora. Doktor Thomas Stone uz asistenciju sestre Mary Joseph Praise uklonio je već dva carska apendicitisa, dok je Hema izvela hitni carski rez na unuci koja nije mogla stići u Švicarsku. Poslije toga ih je Hemi na porod došlo još nekoliko njih iz carske obitelji.

Ako dvor ikako može pomoći, rekao je ministar, neka samo pita. Ministar se nije dotakao načina na koji je Sestra umrla, kao ni sudbine dviju beba.

»No usput rečeno...«, rekao je, a ona je naćulila uši, zato što je osjetila da je to pravi razlog zbog kojeg je nazvao. »Ako bi kojim slučajem za dan-dva neki vojnik... viši časnik došao u Missing na liječenje, na operaciju, car bi volio da ga o tome obavijestite. Možete nazvati mene osobno.« Dao joj je broj.

»Kakav časnik?«

Šutnju koja je uslijedila shvatila je kao znak da ministar razmišlja o tome što da joj odgovori.

»Časnik carske garde. Časnik koji — da tako velimo — nema u Missingu što raditi.«

»Operacija, rekoste? O, ne. Jer smo zatvorili bolnicu. I nemamo više kirurga, gospodine ministre. Shvaćate, doktor Thomas Stone je... indisponiran. Shvaćate, bili su ekipa...«

»Hvala vam. Molim da nam javite.«

Pošto je spustila slušalicu, duboko se zamislila nad pozivom. Car Haile Sellasie izgradio je jaku i modernu vojsku sastavljenu od kopnene vojske, mornarice, zrakoplovstva i Carske garde. Garda je bila rod velik kao i svi ostali, iako je bila samo ekvivalent Kraljičine garde što stoji pred Buckinghamskom palačom. No ipak, baš kao i Kraljičina garda, ni Carska garda nije bile tek puki ceremonijalni rod; njezini profesionalni vojnici i njezine postrojbe nisu se razlikovale od ostatka oružanih snaga i bile su obučene za boj. Nadobudni kadeti iz svih rodova odlazili su u Sandhurst ili West Poing ili Poonu. Njihov je boravak, međutim, vodio širenju društvene svijesti. Car se bojao da bi ti mladi časnici mogli izvesti državni udar. Imati pod sobom drugu ili treću stajaću vojsku na kontinentu svakako je budilo ponos, ali je bilo i potencijalno opasno za njegovu vladavinu. Car je

namjerno sva četiri roda držao u stanju stalnog nadmetanja, a njihove je stožere smjestio daleko jedan od drugog, a osim toga je i premještao generale koji su postali odveć moćni. Časna Majka je slutila nekakvu takvu intrigu — ta zašto bi je inače osobno nazvao ministar kabineta?

Ministar nema ni pojma o tome što za Missing znači nemati kirurga, pomislila je Časna Majka. Prije nego što je došao Thomas Stone, Missing je mogao obraditi većinu pacijenata s interne i pedijatrije, i to zahvaljujući Ghoshu, a i prihvatiti se i težih porodičkih i ginekoloških slučajeva, i to zahvaljujući Hemi. Kroz tolike godine mnogi su drugi doktori i došli i otišli, i neki su od njih bili sposobni i za kirurške zahvate. Pa ipak Missing sve do Stonea još nikad nije imao potpuno školovanog i kompetentnog kirurga. Kirurg je omogućio liječenje kompliciranih fraktura, uklanjanje guše i drugih tumora, presađivanje kože kod opekline, oslobađanje ukliještene kile, vađenje uvećane prostate i kanceroznih dojki, kao i bušenje rupa u lubanji da se smanji pritisak krvnog ugruška na mozak. Stone je (uz pomoć sestre Mary Joseph Praise) podigao Missing na novi nivo. Njegov je odlazak sve promijenio.

* * *

Nakon nekoliko minuta telefon je ponovo zazvonio i ovaj je put ta zvonjava zazvučala zloslutno. Časna Majka je oprezno prinijela slušalicu uhu. *Molim te, Bože, samo da je Stone živ.*

»Halo? Ovdje Eli Harris. Iz baptističke kongregacije u Houstonu... Halo?«

Za poziv iz Amerike, veza je bila kristalno čista. Časna Majka se toliko iznenadila da je ostala bez riječi.

»Halo?« ponovio je glas.

»Da?« odgovorila je Časna Majka otresito.

»Javljam se iz Hotela Ghion u Addis Abebi. Mogu li dobiti časnu majku Hirst?«

Odmaknula je slušalicu i prekrila mikrofonom. Osjetila je paniku. I zbunjenost. Što zaboga Harris radi tu? Bila je navikla s donatorima i dobrotvornim organizacijama komunicirati preko pošte. Morala je brzo razmisliti, ali joj je mozak odbio suradnju. Napokon je pružila ruku i podigla spuštenu slušalicu. »Prenijet ću vašu poruku, gospodine Harris. Nazvat će vas...«

»Mogu li znati s kim sam razgovarao?«

»Shvaćate, imali smo smrtni slučaj tu među osobljem. Nazvat će vas možda za koji dan.« On je očito htio još nešto reći, ali je Časna Majka brzo spustila slušalicu. A onda je dignula slušalicu i zapiljila se u nju, kao da je izaziva da zazvoni.

Baptisti iz Houstona odnedavno su bili najbolji i najredovitiji Missingovi donatori. Časna Majka je svaki tjedan slala ručno pismo kongregacijama u Americi i Europi. Pa bi zamolila da njezino pismo prosljede drugima ako već sami ne mogu pomoći. Ako bi odgovor iskazao ikakvo zanimanje, smjesta bi poslala Stoneov udžbenik *Okretni kirurg: Kratki uvod u praksu tropske kirurgije*. Poštarina je, istina, bila skupa, ali je on bio bolji od svakog prospekta. Otkrila je, naime, da donatori uvijek pokazuju lascivno zanimanje za sve što se u ljudskom tijelu može pokvariti, a fotografije i ilustracije (djelo sestre Mary Joseph Praise) u toj knjizi zadovoljavale su tu želju. Poglavlje o apendicitisu bilo je popraćeno slikom čudne kreature s licem svinje, dlakavošću psa i sitnih, kratkovidnih okica i Časna Majka bi baš tu, kao oznaku, stavila svoje pismo. A pod slikom je pisalo: »Vombat je noćni, podzemni tobolčar kojeg nalazimo samo u Australiji, a spominjemo ga samo zato što ima sumnjivu prednost da se uz čovjeka i čovjekolike majmune još samo on može pohvaliti slijepim crijevom.« I baš je ta knjiga, više nego sva prepiska, privrijedila potporu hjustonskih baptista.

Ghosh je stigao pola sata kasnije, sve tresući glavom.

»Otišao sam u britansko veleposlanstvo. Obišao sam grad. Opet sam bio kod njega. Rosina ga još nije vidjela. Obišao sam čitav Missing...«

»Idemo se provozati«, rekla je Časna Majka.

Kad su se dovezli do ulaza u Missing, ugledali su taksi; uspinjao se prema njima i u njemu je bio nekakav bijelac.

»Sigurno Eli Harris«, rekla je Časna Majka pa utonula u sjedalo s čilošću koja je iznenadila Ghosha. Rekla mu je za Harrisov poziv. »Ako se dobro sjećam, uspjela sam nagovoriti Harrisa da financira projekt koji si ti smislio: kampanja po čitavom gradu protiv sifilisa i gonoreje. Harris je došao vidjeti kako nam ide.«

Ghosh je umalo skrenuo s ceste.

»Ali mi nemamo taj projekt!«

»Naravno da ga nemamo«, rekla je Časna Majka i uzdahnula.

Ghosh nije nikad ujutro izgledao baš najbolje pa čak ni kad bi se

obrijao i okupao. A sad nije imao vremena ni za jedno ni za drugo. Uz grlo su mu se dizale crne čekinjke pa mu zaobilazile usne i sezale skoro do podlivenih očiju.

»I kamo sad?« upitao je.

»U Gulele. Trebamo se dogovoriti za sprovod.«

Vozili su dalje u tišini.

* * *

Groblje Gulele je bilo na rubu grada. Cesta je sjekla kroz šumu, a gusti baldahin krošnji stvarao je sutonski ugođaj. Najednom su pred njima uskrsnula odbojna vrata od kovanog željeza, istaknuta na pozadini vapnenačkih zidova. Iza njih je pošljunčana cesta vodila sve do zaravanka gusto obraslog eukaliptusom i borovinom. Nigdje u Addisu nije bilo stabala viših od onih u Guleleu.

Zaklipsali su između grobova, sve nogama kršeći pucketavi sag grančica i lišća. Tu se nisu čuli ni gradska buka ni glasovi, čuli su se samo mir šume i muk umrlih. Sitna je rosulja vlažila lišće i granje pa se skupljala u krupne kapi koje su im pljuskale po rukama i glavi. Časna Majka se osjećala kao uljez. Zastala je kraj groba ne većeg od psaltira.

»Ghosh, ovaj je bilo još dojenče«, rekla je poželjevši čuti ljudski glas, pa makar i vlastiti. »Armenac, sudeći po imenu. O Bože, pa umro je tek lani.« Cvijeće uz spomenik još je bilo svježje. Časna Majka je u pola glasa započela Zdravomariju.

Dalje su bili grobovi mladih talijanskih vojnika: nato à roma, ili nato à napoli, no bez obzira gdje se tko rodio, svima je pisalo deceduto ad addis ababa. Časnoj Majci se zamaglio pogled pri pomisli da su umrli tako daleko od zavičaja.

Pred očima joj se stvorilo lice Johna Mellyja, a u ušima zazvonila »Bunyanova himna«. Tu su mu himnu svirali na sprovodu. Ta bi joj se himna ponekad znala javiti; riječi su joj i nezvane došle na usne. Okrenula se Ghoshu:

»Znaš da sam se jednom i zaljubila?«

Ghosh, koji je već ionako nešto očito mučilo, sledio se na mjestu.

»Hoćete reći... u muškarca?« rekao je napokon kad je uspio progovoriti.

»A nego u koga!« Frknula je nosom.

Ghosh je dugo pošutio pa napokon rekao:

»Mi mislimo da o kolegama znamo sve, ali koliko zapravo malo znamo.«

»Ali ne mislim da sam to znala sve dok Melly nije počeo izdisati. Bila sam još tako mlada. A što je lakše nego voljeti samrtnika.«

»A on vas?«

»Sigurno jest. Shvaćаш, umro je da me spasi.« Na oči su joj navrle suze. »Bilo je to 1935. Tek sam stigla u zemlju i nisam mogla izabrati gori trenutak. Car je pobjegao iz grada, a Talijani su se spremali ući. U gradu su provalili pljačkaši, grabeći, silujući. John Melly je rekvirirao kamion u britanskom poslanstvu i došao po mene. Shvaćаш, tada sam volontirala u današnjem Missingu. Zaustavio se pomoći ranjeniku na cesti i pljačkaš ga je ustrijelio. Apsolutno ni zbog čega. Deset sam ga dana njegovala, a onda je umro. Jednog ću ti dana sve ispričati.« A onda je, izgubivši vlast nad sobom, morala sjesti. Zabila je lice u dlanove i zaplakala. »Ma sve u redu, Ghosh. Pusti me samo minutu.«

Ali nije toliko oplakivala Mellyja koliko sve te protekle godine. U Addis Abebu je stigla iz Engleske jer joj je dodijalo predavati u samostanskoj školi i voditi đачku bolnicu; zato je prihvatila posao koji joj je u Harraru, Etiopija, ponudila Misija za unutrašnjost Sudana. U Addisu je otkrila da je ponuda povučena zato što su zemlju napali Talijani i tako se jednostavno priključila maloj bolnici koju su već gotovo napustili američki protestanti. U tim je prvim godinama gledala kako u zemlju uviru vojnici — neki od tu pokopanih mladića — baš kao i talijanski civili — tesari, zidari, tehničari — i naseljavaju novu koloniju. Seljak Florino je prešao Suez i postao don Fiorino. Vozač bolničkih kola otkrivao je da je zapravo doktor. No ona je gurala dalje, baš kao što su pod okupacijom gurali i indijski dućandžije, armenski trgovci, grčki hotelijeri, levantinski trgovci. Časna Majka je još bila tu i 1941. kad se Saveznicima okrenula sreća u sjevernoj Africi i Europi. S balkona je Hotela Bella Napoli gledala kako Wingate i njegovi britanski vojnici u paradi ulaze u grad, kao pratnja cara Hailea Selassija, koji se vratio poslije šest godina izgnanstva. Časna Majka još nikad nije vidjela tog malešnog cara. A čovječuljak je očito ostao zapanjen preobrazbom svoje prijestolnice pa je stalno okretao glavu gledajući kinematografe, hotele, dućane, neonska svjetla, stambene višekatnice, asfaltirane avenije okružene drvoredima... Časna Majka je dopisniku Reutersa, koji je stajao kraj nje, rekla kako je caru možda žao što

nije u izgnanstvu ostao duže. Na njezin jad, dopisnik je njezine riječi prenio doslovno (no srećom ju je nazvao »anonimnim promatračem«) po svim stranim novinama. Sjetila se toga i nasmiješila.

Ustala je i otrla suze. Zatim su udvoje nastavili dalje.

Krenuli su stazom između jednog reda grobova pa se vratili drugom.

»Ne«, rekla je Časna Majka najednom. »Ovo neće ići. Ne mogu ni zamisliti da našu ljubljenu kćer ostavimo na takvom mjestu.«

Tek kad su izbili na sunce Časna Majka je osjetila da joj se vratio dah.

»Ghosh, ako me pokopaš na Guleleu, nikad ti to neću zaboraviti«, rekla je. Ghosh je zaključio da je šutnja najbolja strategija. »Mi kršćani vjerujemo da će o drugom Gospodinovu dolasku mrtvi ustati iz grobova.«

Ghosh je bio odgojen kao kršćanin, ali čini se da je Časna Majka stalno zaboravljala tu činjenicu.

»Časna Majko, muče li vas kojiput sumnje?«

Osjetila je da mu je glas promukao. Vjeđe su mu padale na oči. Još se jednom prisjetila da ona tu nije jedina ožalošćena.

»Ghosh, sumnja je sestra vjere. Ako želiš imati vjeru, moraš suzbiti nevjericu. Naša je ljubljena Sestra vjerovala... A brine me da će na mjestu tako turobnom i memljivom kao što je to Gulele, kad dođe čas, čak i Sestri biti teško ustati.«

»I što onda? Kremacija?«

Jedan je Indijac, inače brijač, radio i kao *pujari* pa sređivao kremacije Hindusa koji bi umrli u Addis Abebi.

»Ma ni govora!« Upitala se je li Ghosh sad namjerno bio tup. »Nego ćemo je *pokopati*. A mislim da znam i gdje«, rekla je Časna Majka.

* * *

Parkirali su se kraj Ghoshova bungalova i otišli iza Missinga gdje je australski kozolist bio tako krcat cvatom da je izgledalo kao da se zapalio. Rub je njihova zemljišta bio označen akacijama, a njihove su ravne glavice na pozadini neba stajale u nazubljenoj crti. Krajnji je zapadni rub Missinga bio terasa što je gledala na veliku dolinu. Dokle god je sezao pogled zemlja je pripadala *rasu* — vojvodi — inače rođaku Njegova Veličanstva Hailea Selassija.

Žuborio je potok, skriven kamenjem; pasle su ovce pod budnim okom dječaka koji je sjedio i glancao si zube grančicom, s pastirskim štapom na dohvat ruke. Priškiljio je na Časnu Majku i Ghosha i mahnuo im. I baš kao u Davidovo doba, i on je nosio pračku. A jedan je drugi pastir, baš kao i on, ali prije mnogo stoljeća, opazio kako su mu ovce jako živnule pojevši nekakve crvene bobice. Iz tog se slučajnog otkrića razvio običaj pijenja kave, da bi se trgovina napokon proširila sve do Jemena, Amsterdama, Kariba, Južne Amerike, po čitavom svijetu, no ipak je sve počelo u Etiopiji, na jednom baš ovakvom pašnjaku.

Taj je kut Missinga zauzimao zatvoreni bunar. Prije pet godina, u nj je upao pas iz Missinga. Očajnički lavež kujice Koochooloo dozvao je Gebrewa. On ju je izvukao spustivši do nje omču i pritom je skoro objesio. Bunar je trebalo zatvoriti. Dok je nadzirala izvršenje, Časna Majka je oko kamenog zida našla prezervative i čikove i po tome zaključila da to mjesto vapi za iskupljenjem. Kuliji su očistili grmlje i posaditi domaću travu. Za dva je mjeseca lijep zeleni sag okružio bunar. Za tratinu se brinuo Gebrew, pa bi čučao, hodao kao rak, ljevicom hvatao šaku trave pa bi onda pod šakom zamahnuo srpom u desnici.

I baš je sestra Mary Joseph Praise prepoznala grm divlje kave kraj bunara. Da mu Gebrew nije stalno rezao vršak, već bi izrastao izvan dohvata. Tu su donijeli nekoliko starih klupa iz ambulante, pa bi na njima čak i Thomas Stone privremeno zaboravljao brige. S cigaretom u ruci i s mislima daleko, pušio bi i gledao kako sestra Mary Joseph Praise i Časna Majka prtljaju oko biljaka. Ali ne bi prošlo dugo i već bi uvrnuo čik u travu (a što je Časna Majka smatrala vulgarnim) i odmarširao kao po hitnom pozivu.

Časna Majka se nijemo pomolila. *Premilostivi Bože, što će sad biti s Missingom. Otišlo nas je već dvoje. Dijete je čudo, a sad ih imamo dvoje. A da nije bilo gospodina Harrisa i njegovih, ne bi to bilo tako. Za njih bi to bilo nešto sramotno, skandalozno, razlog da se povuku. Missing od pacijenata nije dobivao koliko je spomena vrijedno. On je ovisio o donacijama. Njegovo je skromno širenje posljednjih godina bilo zasluga Harrisa i još nekoliko donatora. Časna Majka nije imala nikakvih rezervnih fondova. Savjest joj se branila zadržavati novac kad je tim novcem mogla izliječiti trahomu i spriječiti sljepilo, ili dati penicilin i izliječiti sifilis — popis je bio bez kraja i konca. I što da sada radi?*

Časna Majka je pogledom u krug obišla krajolik. Ali to što je vidjela

nije joj doprlo do svijesti zato što su joj misli bile okrenute unutra. No onda su postupno ta dolina, miris lovora, žive zelene nijanse, blagi povjetarac, način na koji je svjetlo padalo na daleku padinu, usjeklina što ju je stvorio potok, a iznad svega to prostranstvo neba s oblacima gurnutim u stranu, počeli na nju djelovati. Po prvi put otkako je umrla sestra Mary Joseph Praise, Časna Majka je osjetila mir, izvjesnost na mjestu na kojem je prije nije bilo. Bila je sigurna da je baš to mjesto na kojem će završiti dugo putovanje sestre Mary Joseph Praise. A sjetila se i kako se baš onih prvih njezinih dana u Addisu, kad je sve bilo tako sumorno, tako strašno, tako tragično zbog Mellyjeve smrti, na nju spustila Božja milost, i kako se razotkrio Božji plan, iako se to dogodilo tek kad je On smatrao da je došao čas. »Ja taj plan ne vidim, Gospodine, ali znam da ga ti vidiš«, rekla je.

13. POGLAVLJE

Praise u naručju Isusovu

Bosonogi su kuliji bili živahan svijet. Kad im je Ghosh rekao što im je raditi, procoktali su svoja žalovanja. Jedan krupniji momak s izbačenom čeljusti skinuo je izlizani sako; njegov je niži drug svukao dronjavi pulover. Pljunuli su u šake, podigli budake i prihvatili se posla; *bilo je što je bilo* i *bit će što bude*, ako se njih nešto pita, i makar su kopali grob, posao im je te večeri jamčio bocu *teja* ili *talle*, a možda i uspaljenicu u krevetu. Znoj im je omastio čelo i pleća i promočio zakrpane košulje.

Nebo je u početku bilo kolebljivo, konvoji su sivih oblaka trčkarali preko njega kao ovce na sajmu. Kad je, međutim, došlo popodne, savršeno se plavi baldahin stirao od horizonta do horizonta.

* * *

Kad ga je Časna Majka pozvala u traumatološku ambulantu, Ghosh je opazio mršavog i sasvim blijedog muškarca koji je stajao uza stup. Ghosh je spustio glavu, uvjeren da je to Eli Harris, i sretan što mu je stajao okrenut leđima.

Kad se našao unutra, Adam je pokazao na zastor. Ghosh je čuo pravilno gundanje, koje je pratilo svaki izdisajem kao ritam lokomotive. Otkrio je da iza njega stoje četiri Etiopljana, trojica u sportskim jaknama i jedan u debeloj vjetrovci. Bili su se skupili oko nosila kao u molitvi. Sva su četvorica nosila blistavo ulaštene cipele. Kad su se stisnuli da mu naprave mjesta, pogled mu je pao na karminsko crvene korice za pištolj ispod sakoa.

»Doktore«, rekao je čovjek što je ležao na stolu, pa mu pružio ruku i pokušao ustati, no onda se štrečno od napora. »Ja sam Mebratu. Hvala vam što ste došli.« Imao je trideset i koju, a engleski mu je bio savršen. Iznad jakih usana izvijao se tanki brčić. Od bola mu je lice zadobilo prenapet izraz, no ipak je to lice bilo neobično i lijepo, a slomljeni ga je nos činio samo još karakterističnijim. Odnekud mu je bio poznat, ali nije znao gdje da ga smjesti. Za razliku od svojih pratilaca, držao se stoički, bez straha, iako je baš on trpio bolove.

»Velim vam, u životu me nije tako boljelo.« Razvukao je usta od uha to uha kao da je želio reći: Ide čovjek cestom, kad najednom iz vedra neba stiže kora banane, što je kozmički štos, na kraju kojeg se prevrneš držeći se za trbuh. Trznuo se od vala boli.

Danas vam ne mogu pomoći. Umrla je ljubljena Sestra i svaki čas čekam da mi netko javi kako su našli Stoneovo truplo. Za ime Božje, idite u vojnu bolnicu. Eto što je Ghosh želio reći, ali je pri pogledu na toliku patnju zastao.

Ghosh je prihvatio pruženu ruku i dok ju je tako držao, potražio je žilu kucavicu. Puls je skočio na stotinu i dvanaest u minuti. Ghoshov je gol s centra bila sposobnost određivanja pulsa bez sata.

»Kad je to počelo?« začuo je vlastiti glas, a pogled mu je pao na natekli abdomen tako neskladan na tom mršavom, mišićavom muškarcu. »Počnite od početka...«

»Jučer ujutro. Htio sam... pokrenuti crijeva.« Očito mu je bilo neugodno. »I najednom sam tu osjetio bol.« Pokazao je na donji trbuh.

»Još dok ste sjedili na zahodu?«

»Mislim čučao. Već sama za nekoliko sekundi osjetio oticanje... i stezanje do sloma. Došlo je kao udarac groma.«

Ghosh je uhvatio rimu. Pred očima mu se stvorila knjižica *Dijagnoza akutnog abdomena* sir Zacharya Copea, sve u rimi. Taj je dragulj pronašao na prašnjavoj polici nekog antikvarijata u Madrasu. Knjiga je bila prvo otkriće. Tko bi i pomislio da medicinska knjiga može biti puna karikatura i tako razigrana, a ipak nuditi ozbiljnu pouku? Najednom su mu u ušima zazvonili Copeovi stihovi o nagloj blokadi normalnog prolaza kroz crijeva:

*... kad naglo počne distencija,
liječnička se traži intervencija.*

Zatim je postavio sljedeće pitanje, iako je već znao odgovor. Zna se dogoditi i da pacijentu dijagnoza piše na čelu. Ili ju je već izrekao prvom rečenicom. Ili ju je javio vonj prije nego što je pacijenta i vidio.

»Jučer ujutro«, odgovorio je Mebratu. »Pred sam početak bolova. Od tada ni stolice, ni plinova, ništa.«

I petlje se crijeva zasukat znaju

vrteć se na uskom kraju.

»I koliko ste već klizmi uzeli?«

Mebratu se nasmijao kratko i oštro.

»A već znate? Dvije. Ali od njih ništa.«

Nije imao konstipaciju, nego opstipaciju — ni plin više nije mogao proći. Crijevo se sasvim začepilo.

Vani su pred pregradom muškarci o nečemu raspravljali.

Pacijentu je jezik bio suh, smeđ i nabran. Dehidriran, ali ne i anemičan. Ghosh je razotkrio groteskno raširen abdomen. Kad bi Mebratu udahnuo, ne bi se digao. Zapravo se jedva i micao. To je moj posao, pomislio je Ghosh pa izvadio stetoskop. To je moje kopanje grobova. Iz dana u dan. Trbusi, prsa, meso.

Umjesto normalnog kruljenja crijeva, kroz stetoskop je začuo čitavu kaskadu visokih nota, kao kad voda kapa na limeni tanjur. U pozadini se čulo ravnomjerno bubnjanje srca. Stvarno čudi kako fluidima ispunjene petlje crijeva prenose zvukove srca. Na to opažanje još nikad nije naišao ni u jednom udžbeniku.

»Imate volvulus«, rekao je Ghosh i skinuo stetoskop s ušiju. Glas mu je dolazio iz daljine, te kao da i nije bio njegov. »Petlja se debelog crijeva, kolona, svinula evo ovako...« Na cijevi je stetoskopa pokazao najprije stvaranje petlje, a onda i uvrnuće stvoreno na dnu baze. »To se ovdje događa često. Etiopljani imaju duga i pokretljiva crijeva. To je zbog toga, a ponešto i zbog načina prehrane, sve ih to, vjerujemo, predisponira za volvulus.«

Mebratu je pokušao svoje simptome dovesti u vezu s Ghoshovim objašnjenjem. Podigao je usta i nasmijao se.

»Sve ste to znali, doktore, čim sam vam rekao? Prije nego što ste izveli... sve ono ostalo.«

»Mislim da jesam.«

»Pa onda, hoće li se zapleteno crijevo samo rasplesti?«

»Ne. To moramo učiniti mi. Kirurški.«

»Rekoste da je česta pojava. A moji zemljaci, kojima se to dogodilo... što je bilo s njima?«

U tom je trenutku Ghosh to lice povezao s prizorom koji bi najradije zaboravio.

»Bez operacije? Svi su podlegli. Vidite, kako se zaplete crijevo, tako su zapletu i žile na njegovu dnu. To je onda dvostruko opasno. Krv ne dotječe, krv ne otječe. Crijevo dobiva gangrenu.«

»Ma čujte, doktore. Ovo je strašan trenutak za tako nešto.«

»Da, to je zaista strašan trenutak«, planuo je najednom Ghosh i prepao Mebratua. »Ali zašto baš tu, ako smijem pitati? Zašto u Missing? Zašto niste otišli u vojnu bolnicu?«

»A što ste još shvatili o meni?«

»Shvatio sam da ste časnik.«

»Ta spadala«, rekao je i kimnuo bradom prema prijateljima vani. »Nismo se dobro prurušili u civile«, rekao je Mebratu kiselo. »Ako im se cipele ne cikle, osjećaju se goli golcati.«

»Ali ima tu zapravo i još toga. Prije mnogo godina, nedugo pošto sam stigao, vidio sam vas kako vodite smaknuće. Nikad to neću zaboraviti.«

»Prije osam godina i dva mjeseca. Petog srpnja. I ja se toga sjećam. I bili ste?«

»Ne namjerno.« Jednostavna se vožnja u grad, kad je silno mnoštvo na cesti prisililo njega i Hemu da postanu promatrači, pretvorila u nešto sasvim drugo.

»Molim vas, shvatite, bila je to najbolnija naredba što sam je ikad izvršio«, rekao je Mebratu. »Bili su mi prijatelji.«

»To sam osjetio«, odgovorio je Ghosh, prisjetivši se čudnog dostojanstva i krvnika i osuđenika.

Preko Mebratuova je lica prošao još jedan val bola i sad su obojica pričekala da prođe.

»Ali *ovo* je jedan potpuno drukčiji bol«, rekao je i pokušao se nasmiješiti.

»Trebali biste znati«, rekao je Ghosh, »da su jutros nazvali s dvora. Zamolili su Časnu Majku da im javi ako ovamo na liječenje dođe netko iz vojske.«

»Kako?« Mebratu je opsovao i pokušao se uspraviti, ali je od tog

pokreta zauriao od bola. Njegovi su pratitelji utrčali. »Je li Časna Majka javila na dvor?« uspio je upitati.

»Ne. Časna Majka mi je rekla da vas neće odbiti jer zna da nemate kamo.«

Pacijent se opustio. Njegovi su prijatelji na brzinu o nečem raspravili pa ostali u sobi.

»Hvala vam. A zahvalite i njoj u moje ime. Ja sam pukovnik Mebratu iz Carske garde. Shvaćate, skovali smo plan, nas nekoliko, da se tog dana nađemo u Addisu. Ja sam došao iz Gondara. A kad sam stigao, otkrio sam da se sastanak mora otkazati. Uplašili smo se da smo se... kompromitirali. Ali nisam dobio poruku sve dok nisam stigao. A bolovi su se javili još jučer, prije odlaska iz Gondara. Otišao sam liječniku. I on je, kao i vi, zacijelo znao što mi je, ali mi nije rekao ništa. Rekao mi je da dođem ujutro da me još jednom pogleda. Zacijelo je on javio na dvor, inače zašto bi nazvali bolnicu? Ako me otkriju u Addisu, vješala će i meni biti sudbina. Morate me izliječiti. Ne smiju me danas vidjeti u vojnoj bolnici.«

»Ali ima tu i još jedan problem«, odgovorio je Ghosh. »Naši su kirurzi... naš je kirurg otišao.«

»Čuli smo za vaš... gubitak. Jako mi je žao. Ako to ne može obaviti doktor Stone, onda ćete to morati obaviti vi.

»Ali ja ne znam...«

»Doktore, ne preostaje mi ništa drugo. Ako vi to ne obavite, ja sam mrtav čovjek.«

Sad je istupio jedan iz pratnje. Sa sitnom bradicom više je sličio akademičaru nego vojniku.

»A kad bi vama o tome ovisio život? Biste li onda znali.«

Pukovnik Mebratu je stavio ruku Ghoshu na ruku.

»Oprostite mom bratu«, rekao je, pa se nasmiješio Ghoshu kao da veli: *Je l' vidite što sve moram raditi radi mira u kući?* A naglas je rekao: »Ako bi se nešto dogodilo, doktore Ghosh, onda u dobroj vjeri možete reći da o meni niste znali ništa. I to je istina. Jer sve što znate o meni samo su vaša nagađanja.«

* * *

Ghosh je nazvao Hemu doma. Shvatio je da su pukovnik Mebratu i njegovi ljudi zacijelo smišljali nekakav državni udar. Jer zašto bi se inače

potajice sastajali u Addisu? Ghosh se našao pred dvojnom: Kako postupiti prema vojniku, krvniku, sad još upletenom i u izdaju cara? Ali naravno, on je liječnik, on ima obveze prije svega prema pacijentu. Prema pukovniku nije osjećao nikakvo gnušanje, iako bi se njegova brata rado odrekao. Bilo bi teško osjetiti antipatije prema čovjeku koji je hrabro trpio tjelesne boli i pritom uspijevao sačuvati uljudne manire.

Kroz zujanje u slušalici uspijevao se probiti zvuk krvi što bi mu pri svakom otkucaju poletjela u uši.

Hemin mu je otresiti »halo« rekao da je ljuta.

»Ja sam«, rekao je. »Znaš li koga imam večeras?« Započeo je priču. Ali ga je ona prekinula prije nego što ju je uspio dovršiti:

»Zašto mi sve to govoriš?«

»Hema, jesi li čula što sam upravo rekao? Moramo operirati. To nam je dužnost.«

Ali to je baš nije dojmilo. Pa je dodao:

»Ljudi su očajni. Nemaju kamo drugo otići. I imaju pištolje.«

»Ako su tako očajni, neka sami otvore trbuh. Ja sam opstetričar-ginekolog. Reci im da sam upravo imala blizance, i da nisam u stanju operirati.«

»Hema!« Toliko je pobjesnio da riječi nisu htjele iz njega. Bar kad je riječ o brizi za pacijenta, morala bi biti na njegovoj strani.

»Zar umanjuješ to što mi je prošlo kroz ruke?« upitala je. »Sve ono kroz što sam jučer prošla? Kad tebe nije bilo, Ghosh. I zato sam ja sada odgovorna za svaki udisaj te djece.«

»Hema, ja ne velim...«

»Pa *ti* ga operiraj, čovječe. Ti si mu već asistirao kod volvulusa, je li tako? Ja još nikad nisam operirala zapletaj crijeva.« Ono »mu« se odnosilo na Stonea.

Tišinu je remetilo samo njezino disanje. Zar je nije briga hoće li me upucati? Zašto se tako odnosi prema meni? Kao da sam joj neprijatelj. Kao da sam ja krivac za katastrofu u koju je upala čim se vratila. Zar sam ja pozvao pukovnika?

»Ali, Hema, što ako budem morao secirati anastomično debelo crijevo? Ili izvesti kolostomiju?«

»Ja sam u postpartumu. Indisponirana. Nema me na poslu. Danas me nema!«

»Ali, Hema, mi imamo obveze prema pacijentu... Hipokratova zakletva...«

Ona se nasmijala smijehom gorkim i sarkastičnim.

»Hipokratova je zakletva za one koji sjede u Londonu i piju čaj. Tu u džungla ne postoje nikakve zakletve. A ja znam svoje obveze. Pacijent je sretan što ima tebe i to je sve što mogu reći. Bolje išta nego ništa.« Spustila je slušalicu.

* * *

Ghosh je bio internist od glave do pete. Srčani zastoje, pneumonija, bizarne neurološke bolesti, čudne groznice, osip, neobjašnjeni simptomi — sve je to bilo dio njegova zanata. Znao je propisati uobičajene kirurške zahvate, ali nije bio školovan i da ih izvede u kirurškoj dvorani.

U Missingove bolje dana, kad god bi Ghosh povirio nosom u dvoranu, Stone bi ga pozvao da se opere i dođe asistirati. Tako bi sestra Mary Joseph Praise dobila priliku da se malo opusti, a za Ghosha bi uloga Stoneova prvog asistenta bila zabavna promjena rutine. Njegova bi prisutnost pretvarala katedralnu tišinu Operacijske dvorane 3 u karnevalsku galamu, a Stoneu to, gle čuda, nije smetalo. Ghosh je postavljao pitanja i lijevo i desno, vabio Stonea na razgovor, poduku, čak i reminiscencije. Noću bi Ghosh ponekad asistirao čak i Hemi, kad bi imala hitan carski. U rijetkim bi zgodama Hema poslala po nj i kad bi pravila velike rezove zbog raka uterusa i jajnika.

Sad je, međutim, bio sam, stojeći na Stoneovu mjestu, desno od pacijenta, sa skalpelom u ruci. Na tome mjestu nije bio već godinama. Posljednji put kad je stajao desno bilo je kad je stažirao i kad su mu, da ga nagrade za dobru službu, dopustili da operira vodenu kilu, dok je dežurni kirurg stajao s druge strane i vodio ga kroz svaki korak.

Po njegovom nalogu sestra je gurnula rektalnu cijev u anus i stjerala je koliko je god išlo.

»No da krenemo«, rekao je pripravnici koja se oprala i s druge strane stola stavila kutu i narukvice, spremna za asistenciju. Blijede su joj ožiljke od boginja skrivale kapa i kuta. Iako su joj vjeđe bile malo natekle, oči su joj ipak bile lijepe. »Ne možemo završiti prije nego što krenemo, pa onda, ako mislimo završiti, da krenemo, može?«

Tad rez velik smjesta ti potegni
— od malenog tu ti pobjegni —
Pa petlje izvuci, i tu ih rasuči
— sve nadesno, to se brzo uči —
I duboko gurni tad rektalnu cijev —
Da čuješ smjesta plinova pjev.

* * *

Kad je debelo crijevo naduto do razmjera jednog *Hindenburga*, ništa lakše nego zarezati crijevo i prosuti feces u trbušnu šupljinu. Napravio je rez po tjelesnoj simetrali pa ga produbio pažljivo kao miner kad deaktivira bombu. I baš mu se tada u kosti počela uvlačiti panika zato što je osjećao da ovo ne vodi ničemu, a i zato što mu se pred očima stvorila blistava površina potrbušnice — nježne membrane kojom je obložena trbušna šupljina. Kad ju je otvorio, iz nje je potekla tekućina boje sijena. Gurnuo je prst u rupu i začepio je pa rasjekao potrbušnicu duž čitavog reza.

I onda je najednom debelo crijevo probilo van kao cepelin kad bježi ih hangara. Gosh je prekrrio stijenke rane vlažnim tamponima, ubacio veliki Balfourov retkraktor da rana ostane otvorena, pa čitavu usukanu petlju izbacio na tampone. Petlja je bila debela kao automobilska zračnica, mokra, tamna i napeta od fluida, sasvim različita od mlohavih ružičastih petlji ostatka crijeva. Uočio je mjesto na kojem se dogodio zapetljaj, duboko dolje u trbuhu. Nježno manipulirajući dva kraja petlje, raspetljao ju je u smjeru kretanja kazaljke na satu, baš kako veli Cope. Začuo je gurgljanje i najednom se modra boja počela ispirati iz segmenta napuhanog u balon. Na krajevima mu se već počela vraćati ružičasta boja.

Kroz stijenke je crijeva napipao rektalnu cijev koju je umetnula sestra Asqual. Navukao ju je kao šipku od zavjese. Kad je cijev napokon doprla do nabreklog dijela crijeva, nagradio ih je dubok uzdah i štropot tekućine i plinova što su udarili u podmetnutu kantu.

»I niz petlje ti kontrakte pravi, crijevo će se samo na mjesto da stavi«, rekao je Ghosh, a sestra, koja nije imala pojma o čemu on to priča, samo je rekla:

»Da, doktore Ghosh.«

Ghosh je promeškoltio prste u rukavici. Izgledali su sposobno i moćno — pravi kirurški prsti. A čovjek se ne može osjećati tako, pomislio

je, ukoliko ne snosi najvišu odgovornost.

* * *

Nakon što ga je zatvorio, još dok je skidao rukavice, u staklu je zakretnih vrata ugledao Hemin odraz. Koji je odmah nestao. Poletio je za njom. Ona je trčala, ali ju je brzo sustigao u hodniku. Zastala je, zadihana, i naslonila se na stup.

»I onda?« upitala je kad je napokon uspjela progovoriti. »Je li prošlo dobro?«

Oboje su se smiješili.

»Da... baš sam okrenuo petlju.« Nije uspijevao prikriti ponos i uzbuđenje u glasu.

»Mogla bi se opet spetljati.«

»Mislim, izbor je bio ili ja ili ništa, zato što drugi doktor nije htio pomoći.«

»Istina. Ali to je za tebe bolje. A sad moram ići. Almaz i Rosina paze na bebe.«

»Hema?«

»Što je?«

»Bi li mi pomogla da je pošlo po zlu?«

»Ne, samo sam išla malo protegnuti noge...« I protiv volje u oku joj se pojavila iskra. »Blesavko. A što si ti mislio?«

Kad je bila riječ o njoj, svaki je sarkazam bio čisti dar. Borio se protiv poriva da skoči, kao veselo psetance, uvijek spremno zaboraviti kako je još pred samo minutu dobilo pljusku.

»Eto baš jučer«, rekla je Hema, »provezla sam se kraj mjesta gdje smo vidjeli ono prvo vješanje pa sam ga se sjetila...« Proučavala ga je meditativnim pogledom. »Jesi li danas već nešto jeo?«

I baš je tad opazio: njegova ljubljena, njegova ljepotica koja se iz Madrasa vratila bez muža, bila je *veličanstvenija* nego ikad. Između sarija i bluze vidjele su se sočne buhtle. Koža joj je pod bradom bila blago natečena kao drugi Venerin brežuljak.

»Sve otkako si otišla u Indiju nisam okusio ni zalogaja«, rekao je što je bila skoro istina.

»Jako si smršavio. Baš ti ne stoji. Idi nešto pojesti. Ima hrane, na

tone. Svi je stalno donose.«

I ode. Gledao je kako joj se meso na bedrima njiše sad lijevo sad desno, kao da joj kani otploviti s bokova. Iz Indije je donijela još više sebe da bude više toga što može voljeti. Bio je to najgori trenutak za tako nešto, ali se ipak uzbudio.

Obukao se i otkrio kako opet razmišlja o operaciji. Jesam li zavijeno debelo crijevo trebao spojiti za stijenku abdomena da se opet se zaplete? Nisam li vidio kad je Stone napravio baš to? Kolopeksija, mislim da je to nazvao baš tako. Je li mi Stone govorio o opasnostima kolopeksije i upozorio me da je ne radim, ili ju je preporučio? Nadam se da smo izvadili sve spužve. Mogao sam još jednom prebrojiti. I usput provjeriti i presječene žile. Sjeća se kako je Stone rekao: *Kad je abdomen otvoren, ti zapovijedaš njemu. Ali kad ga jednom zatvoriš, on zapovijeda tebi.*

»Sad shvaćam, Thomas, što si htio reći«, rekao je Ghosh pa izišao iz operacijske dvorane.

* * *

Već je bilo kasno kad se bolničko osoblje skupilo oko rupe što je zjapila u zemlji, sad već poduprta daskama. Nije bilo vremena za gubljenje zato što, prema etiopskoj tradiciji, nema jela sve dok se mrtvac ne pokopa. Što je značilo da pripravnica i sestre gladuju. Lijes je stigao na ramenima bolničara koji su krenuli istom stazom kojom je sestra Mary Joseph Praise dolazila sjediti u šumarak. Iza nosača je išla Hema, u društvu Stoneove sluškinje Rosine i s Ghosnovom sluškinjom Almaz, i sve su se tri smjenjivale u nošenju dva dojenčeta umotana u dekece.

Položili su lijes uz rub groba i podigli poklopac. Kad su prišli oni koji još nisu vidjeli pokojnicu začuli su se jecaji i prigušeni krikovi.

Bolničarke su sestru Mary Joseph Praise odjenule u haljinu koju je mlada redovnica nosila kad je Kristu zavijestila i dušu i tijelo — odjenule u njezino »svadbeno« ruho. Izvijena koprena s kukuljicom trebala je pokazati da joj misli nisu na zemaljskim stvarima nego na kraljevstvu nebeskom; bio je to simbol koji je govorio da je umrla za svijet, ali u magli što se spuštala taj simbol više nije bio simbol. Uškrobljeni je visoki ovratnik visio kao partikla. Habit joj je bio bijel, prekinut pletenim bijelim remenom. Ruke sestre Mary Joseph Praise virile su iz rukava i sastajale se na sredini, a prsti su joj počivali na njezinoj Bibliji i krunici. Bosonoge karmelićanke u početku su se klonile obuće — otuda i taj »bosonoge«. Red je sestre Mary Joseph Praise ipak bio toliko praktičan da nosi sandale.

Časna Majka joj je noge ostavila bose.

Časna Majka je odlučila ne pozvati oca de la Rosu iz katoličke crkve svetog Josipa, zato što je to bio čovjek sklon pokudi i kad se nije imalo što kudit, a ovdje je toga bilo u izobilju. Malo joj je trebalo da pozove Andyja McGuirea iz anglikanske crkve; on bi donio utjehu i jedva bi dočekao priliku. Ipak je na kraju Časna Majka zaključila da sestra Mary Joseph Praise ne bi željela da je isprati itko tko nije iz njezine obitelji u Missingu. Isti je instinkt naveo Časnu Majku da još ujutro zamoli Gebrewa da se pripremi za kratku molitvu. Sestra je Gebrewa uvijek jako cijenila, makar je on svećenik bio tek usputno, uz glavnu dužnost vratara i vrtlara; svakako bi znala cijeniti koliko će se Gebrew osjetiti počašćenim i utješnim što su ga pozvali.

U studenom i vrlo mirnom zraku, Časna Majka je podigla ruku.

»Sestra Mary Joseph Praise bi rekla: »Ne plaćite za mnom. U Kristu je moj spas.« To i nama treba biti utjeha.« Ali je onda izgubila misao. Što je ono još bilo? Kimnula je Gebrewu, besprijekorno odjevenom u bijelu tuniku koja mu je sezala do koljena. Ispod nje je imao hlače, a na glavi smotani turban. To je bila ceremonijalna odjeća što ju je nosio samo na Timkrat, Bogojavljenje. Gebrewova je liturgija bila na drevnom biblijskom gizu, službenom jeziku Etiopske pravoslavne crkve. S velikim je naporom uspio skratiti svoje pojanje. A onda su sestre i pripravnice otpjevale najdražu himnu sestra Mary Joseph Praise, onu koju ih je naučila i koju su i same jako voljele ujutro u kapeli hostela za bolničke sestre.

Isus živ je! Strahota tvoja
O smrti, ne straši više nas:
Isus živ je! To donosi nam glas
Da ti, o grobe, nemaš više nas.
Aleluja!

* * *

Svi su se pogurali da na nju bace još jedan pogled prije nego što zakuju poklopac. Gebrew će kasnije pričati kako je sestri Mary Joseph Praise lice zarilo, da joj je izraz bio miran, kao da je znala da je s njezinim patnjama na zemlji svršeno. Almaz je tvrdila da se, kad se spustio poklopac, iz lijesa osjetio miris jorgovana.

Ghosh je osjetio da mu je to prenijelo poruku. Kao da mu je Sestra

rekla: *Iskoristi svoje vrijeme. Ne trati više godine na ljubav koja ti možda nikad neće biti uzvrćena. Otiđi iz ove zemlje mene radi.*

Hema pak, stojeći tik uz nju, nijemo se zaklela sestri Mary Joseph Praise da će se brinuti o nama kao da smo njezini rođeni.

Kuliji su provukli konopce ispod lijesa i spustili Sestru u grobu. Zatim su onom višem kuliju, koji je stajao raskrečen nad lijesom, u skladu s etiopskom tradicijom, pružili teško kamenje. To je kamenje trebalo odbiti hijene.

Napokon su ona dvojica počela gurati zemlju i puniti grob, a i služba je već bila skoro gotova. Nastavilo se samo naricanje.

Shiva i ja, za koje je život bio još tako nov, na taj smo se nezemaljski zvuk prenuli. Otvorili smo oči i zagledali se u svijet u kome već toliko toga nije bilo na svojem mjestu.

14. POGLAVLJE

Znanje o Iskupitelju

Sutradan poslije sprovoda, Ghosh je ustao rano. Misli s kojima se probu-dio za promjenu se nisu bavile Hemom, nego Stoneom. Čim se obukao, otišao je ravno do njegova stana, ali nije otkrio nikakav znak da se njegov stanovnik vratio. Ispuhanih nada, otišao je do ureda Časne Majke. Pogledala ga je očima punim nade. On je odmahnuo glavom.

Jedva je čekao da pogleda svog postoperativnog pacijenta i promotri djelo ruku svojih. Kirurgije se prihvatio nevoljko, ali je iščekivanje što ga je sad osjetio za nj bilo pravo otkriće. Bio je to osjećaj s kojim se Stone zacijelo stalno susretao.

»Moglo bi to prijeći i u ovisnost«, rekao je obraćajući se nikom određenom.

Pukovnika je Mebratua zatekao kako sjedi na rubu kreveta, dok mu brat pomaže da se obuče.

»Doktore Ghosh!« rekao je Mebratu smiješeći se kao čovjek bez ijedne brige na svijetu, iako je očito trpio bolove. »Liječnički bilten: sinoć sam pustio plinove, danas stolicu. Sutra puštam zlato!« Bio je to čovjek navikao na šarmiranje, a njegova je karizma čak i u tom oslabljenom stanju ostala neokrnjena. Za čovjeka kojeg su operirali prije nepuna dvadeset četiri sata izgledao je sjajno. Ghosh mu je pregledao ranu, i bila je čista i potpuno netaknuta.

»Doktore«, rekao je pukovnik, »već se danas moram vratiti u svoju postrojbu u Gondaru. Ne smijem još dugo izbjivati. Znam da je još prerano, ali mi ne preostaje drugo. Ako se ne pojavim, samo ću još više produbiti sumnje. Ne bih volio da ste mi spasili život samo zato da me objese. A infuzije mogu primati i kod kuće, učinit ću sve što velite.«

Ghosh je već otvorio usta da se pobuni, ali je shvatio da ne smije inzistirati.

»No dobro. Ali slušajte, ako se budete naprezali, mogli bi vam stvarno popustiti šavovi. Dat ću vam morfij. Morate putovati ležeći. Dat

ćemo vam infuziju, sutra već možete pomalo piti vodu, a preksutra sve bistre napitke. Sve ću vam napisati. Za desetak dana morat ćemo vam povaditi konce.« Pukovnik je kimnuo glavom.

Bradati je brat stegnuo Ghoshu ruku i duboko se naklonio, pa promrmljao zahvalu.

»Hoćete li putovati s njim?« upitao je Ghosh.

»Da, naravno. Sad će stići kombi. Kad to sredimo, idem na novu dužnost u Sibir.« Ghosh ga je pogledao zbunjeno. »Izgnali su me.«

»I vi ste u vojsci?« upitao je Ghosh.

»Ne, doktore, u ovom trenutku ja sam nigdje. Jer sam nitko.«

Pukovnik Mebratu stavio je ruku bratu na rame.

»Moj je brat jako skroman. Znete li da je magistrirao sociologiju na Columbiji? Da, Njegovo ga je Carsko Veličanstvo poslalo u Ameriku. Ali Stari baš nije bio sretan kad je brata privukao pokret Marcusa Garveya. Zato mu nije dao i da doktorira. Pozvao ga je da se vrati i postavio za pokrajinskog upravitelja. A trebao ga je pustiti da dovrši.«

»Ne, ne, vratio sam se po vlastitoj volji«, rekao je brat. »Htio sam pomoći svom narodu. Ali zato sad i idem u Sibir.« Ghosh je pričekao, očekujući još.

»Reci mu zašto«, rekao je pukovnik. »U tome je, napokon, bit svega.«

Brat je uzdahnuo.

»Ministarstvo je zdravstva u našoj bivšoj pokrajini sagradilo javnu kliniku. Samo je Njegovo Carsko Veličanstvo došlo presjeći vrpcu. Pola je pokrajinskog proračuna otišlo samo na to da na putu kojim će proći Njegovo Veličanstvo sve izgleda kako treba. Boje, ograde, čak i buldožer da sravni potleušice. No čim je on otišao, klinika se zatvorila.«

»Zašto?«

»Sredstva su za bolnicu bila potrošena!«

»I niste se bunili?«

»Naravno da jesam! Ali na svoje poruke nisam dobio odgovor. Jer ih je zadržavao ministar zdravstva. I zato sam medicinski centar otvorio sam. Za to mi je trebalo nekih deset tisuća birra. Uspio sam dobiti doktora misionara iz sedamdeset kilometara dalekoga grada da dolazi jedanput

tjedno. Za previjanje sam uzeo umirovljenu vojnu bolničarku, a našao sam i babicu koja je bila voljna doći. Dobio sam potrošni materijal. Mjesni mi je švercer nabavio generator. Ljudi su me voljeli. Ministar zdravstva htio me ubiti. Car me pozvao u Addis.«

»A otkud vam novac?« upitao je Ghosh.

»Mito! Ljudi bi mi donijeli veliku košaru s *injerom* i u njoj više novca nego *injere*. Kad sam taj mito iskoristio za pametnu svrhu, donijeli su mi još jer su se bojali da ih ne odam.«

»I to ste rekli Njegovu Veličanstvu?«

»Ah! Ali to je malo komplicirano. Jer mu stalno nešto šapću na uho. ›Vaše Veličanstvo‹, rekao sam kad sam dobio audijenciju. ›Medicinski centar, da bi mogao funkcionirati, treba proračunska sredstva.‹ To ga je očito iznenadilo.«

»Ma on je to znao«, ubacio se pukovnik.

»Saslušao me do kraja. Pogled mu nije odao baš ništa. Kad sam završio, Njegovo Veličanstvo prišapnulo je nešto ministru riznice. Abba Hanna sad nešto pribilježi. A drugi ministri, jeste li ih vidjeli? Ti žive u stalnom strahu. Jer nikad ne znaju jesu li u gospodarovoj milosti ili ne.

Sad mi Njegovo Veličanstvo zahvali na službi u provinciji i tako dalje, i tako dalje, a onda se ja počnem klanjati i klanjati i iziđem natraške. Na dnu me sale dočeka ministar riznice i daje mi tristo birra! A meni treba trideset tisuća, pa da dobijem i tristo, znao bih kud ću s njima. Koliko je meni poznato, car je rekao stotinu tisuća, a Abba Hanna je zaključio da to vrijedi samo tristo. Ili se caru po glavi vrtjelo tristo tisuća? I koga da pitam? No sad već sljedeći molitelj priča svoju priču, a ministar riznice trči natrag da zauzme svoje mjesto uz cara.

Htio sam viknuti iz dna dvorane: ›Vaše Veličanstvo, da se ministar nije zabunio?‹ Ali su me prijatelji odveli...«

»A da nisu, sad nam ne bi pričao tu priču«, rekao je pukovnik. »Moj jogunasti brate.«

Sad se pukovnik jako uozbiljio pa uzeo Ghosnovu ruku u obje svoje i pogledao ga u oči.

»Doktore Ghosh. Vi ste bolji kirurg od Stonea. Jedan kirurg u ruci je dvaput bolji od dvojice kirurga koji su odlepršali s grane.«

»Ne, samo sam imao sreće. Stone je najbolji.«

»Ali ću vam zahvaliti za nešto drugo. Vidite, sve od Gondara dovde trpio sam užasne bolove. Povratak će u usporedbi s tim biti igrarija. Bol je bio... znao sam, ako se još samo malo pojača, da će me ubiti. Ali sam imao izlaz. I tako sam došao k vama. Kad ste mi rekli ono za moje zemljake, da ako im se ovo dogodi, onda jednostavno umru...« Pukovniku se ukrutilo lice i Ghosh nije znao je li to od gnjeva ili da zadrži suze. Pročistio je grlo. »Zatvoriti zdravstveni centar mog brata bilo je ravno zločinu. Kad sam stigao u Addis Abebu na sastanak s... kolegama, bio sam spreman slušati. Ali nisam bio siguran. Moglo bi se reći da su moji motivi bili sumnjivi. Je li to bilo zato što sam htio sudjelovati u promjenama, je li to bilo zbog najboljih razloga, ili sam htio samo prigrabiti vlast? Govorim vam nešto što nikom ne smijete ponoviti, doktore, jeste me razumjeli?«

Ghosh je kimnuo glavom.

»Sve to putovanje, bolovi, operacija...«, nastavio je pukovnik. »Bog mi je pokazao patnje mog naroda. Bila je to poruka. Kako se ponašamo prema najmanjem od naše braće, kako se odnosimo prema seljaku koji pati od zapletaja crijeva, eto, *to* je mjera kojom se mjeri ova zemlja. Ne našim lovačkim avionima i tenkovima, kao ni veličinom carskog dvora. Ja mislim da vas je na moj put postavio sam Bog.«

Kasnije, kad su otišli, Ghosh je shvatio koliko je bio predisponiran za odbojnost prema pukovniku Mebratuu, ali se dogodilo baš suprotno. I obratno, kao strancu, bilo mu je lako u Njegovo Veličanstvo projicirati dobrodušnost. Ali sad u to više nije bio tako siguran.

* * *

Gospodin Elihu Harris bio se obukao posve neprimjereno. Bilo je to prvo što je Časna Majka opazila kad je ovaj za sobom zatvorio vrata, nakon čega je prišao stolu i predstavio se. A imao je sve razloge za nezadovoljstvo, zato što je već dva dana dolazio u Missing, a nikako da se nađe s Časnom Majkom. Pa ipak, kao da je bio sretan što je vidi i kao da se brinuo da joj ne oduzima vrijeme.

»Nisam imala pojma da ćete doći, gospodine Harris«, smjesta je izgovorila Časna Majka. »U svakoj drugoj zgodi, bilo bi mi zadovoljstvo. Ali shvaćate, sestra Mary Joseph Praise, jučer smo je pokopali.«

»Hoćete reći...«, Harris je s mukom progutao slinu. Usta su mu se otvorila i zatvorila. U očima je Časne Majke ugledao toliku tugu i bilo mu je neugodno što je nije opazio. »Hoćete reći... ona mlada redovnica iz Indije?... Asistentica Thomasa Stonea?«

»Baš ona. A što se tiče Thomasa Stonea, on je otišao. Nestao. Jako se brinem zbog njega. Sasvim se izgubio.«

Harris je imao ugodno lice, ali mu je zbog prerazvijene gornje usne i neravnih sjekutića nedostajala još malenkost da bude i lijepo. Promeškoltio se u stolcu. Očito je žudio za tim da upita kako se sve to dogodilo, ali nije. Časna Majka shvatila je da je on jedan od onih koji se, čak i kad su u nadmoćnom položaju, ne znaju izboriti za svoja prava. Dok je tako stajao pred njom, a njegove blage smeđe oči izbjegavale njen pogled, osjetila je kako joj se srce mekša prema njemu.

I tako mu je Časna Majka ispričala sve; bila je to bujica jednostavnih rečenica otežalih od onog što su govorile. Priču je završila riječima:

»Došli ste baš u najgori čas.« Ispuhala je nos. »Toliko se toga što smo radili u Missingu vrtjelo oko Thomasa Stonea. On je bio najbolji kirurg u gradu. Ali nikad nije shvatio da nam dopuštaju da radimo dalje samo zbog ljudi iz carske obitelji i vladajućih krugova koje je on operirao. A država od nas traži, za koncesiju da ovdje služimo, pozamašnu godišnju svotu, možete li to zamisliti? Da to žele, mogli bi nas jednostavno zatvoriti. Gospodine Harris, čak ste nam i vi davali novac samo zbog njegove knjige... Ovo bi mogao biti kraj Missinga.«

Dok je Časna Majka tako govorila, Harris je tonuo sve dublje u stolac, kao da mu je netko stao nogom na prsa. Imao je nervoznu naviku da se tapša po zalisku, ali se nikad nije našao i u stvarnoj opasnosti da padne.

Ima na svijetu ljudi koji su prokleti da im se sve događa u krivi čas, pomislila je Časna Majka. To su ljudi kojima se auto pokvari baš kad idu na vjenčanje, ili im ljetovanje u Brightonu neizbježno pokvari kiša, ili im dan najveće privatne slave zasjeni činjenica da će se uvijek pamtit i kao dan kad je umro Georg VI. Takvi ti ljudi mrcvare dušu, no ipak u tebi bude samllost zato što su bespomoćni. Harris nije bio baš nimalo kriv ni zato što je Sestra umrla ni što je nestao Stone. Pa ipak se sad našao tu.

Ako Harris zatraži račun o novcu, neće mu imati što pokazati. Časna Majka je izvještaje podnosila pod pritiskom, a budući da ono za što su donatori željeli da se troši njihov novac nije imalo baš nikakve veze sa stvarnošću Missingovih potreba, njezini su izvještaji bili čista fikcija. Oduvijek je znala da će jednom doći i ovaj dan.

Harris se zahliknuo, pa se glasno nakašljao. Kad se došao k sebi, s mnogo je čišćenja grla i prtljanja s maramicom, napokon neizravno došao i na svoje poslovanje s Časnom Majkom. Ali to nije bilo ono što je mislila

da će biti.

»Možda ste bili u pravu glede našeg plana financiranja misije u Oromou«, rekao je Harris. Časna Majka se maglovito sjećala nečeg takvog iz pisma. »Doktor iz Wolloa mi je poslao brzojav. Zgradu je zaposjela policija. Guverner distrikta ne želi poduzeti ništa da je makne. Sav je materijal rasprodan. Mjesna je crkva propovijedala protiv nas, vele da smo sotone! Došao sam izgladiti situaciju.«

»Oprostite mi na iskrenosti, gospodine Harris, ali kako ste je mogli financirati na neviđeno?« Kad je to izgovorila, osjetila je ubod grižnje savjesti, jer Harris sve do sada nije vidio ni Missing. »Ako se dobro sjećam, pisala sam vam da meni to ne izgleda baš jako mudro.«

»Sve je to moja greška«, rekao je Harris i zalomio rukama. »Jer baš sam ja uspio nagovoriti upravni odbor svoje crkve... To vam još nisam rekao«, dodao je Harris gotovo šaptom. Pročistio je grlo i kad je opet smogao glas, dodao je: »Moje namjere... nadam se da će to odbor razumjeti... bile su dobre. Mi... to jest ja sam se nadao da ću donijeti znanje o Iskupitelju do onih koji ga još nisu stekli.«

Časna Majka je srdito uzdahnula.

»Zar ste mislili da su svi oni redom pogani koji štuju vatru? Ili stabla? Gospodine Harris, oni već *jesu* kršćani. I iskupljenje im ne treba ništa više nego vama briljantin.«

»Ali ja smatram da to nije pravo kršćanstvo. To je poganski oblik...«, rekao je i pogladio se po čelu.

»Poganski! Gospodine Harris, dok su naši poganski preci u Yorkshireu i Saksoniji još jeli iz lubanja pobijenih neprijatelja, ovi su kršćani već pjevali psalme. Oni vjeruju da u crkvi u Axumu pod ključem čuvaju Zavjetni kovčeg. Ni prst s ruke nekog sveca, ni prst s noge nekog pape, nego Zavjetni kovčeg! Etiopski se vjernici oblače u ruho ljudi tek umrlih od kuge. *Oni u kugi vide siguran, od Boga poslan način stjecanja vječnoga života i nalaženja spasenja.* Eto kolika je«, rekla je i zakuckala po stolu, »njihova žeđ za drugim svijetom.« Nije se mogla suzdržati da ne dometne: »Recite mi, molim vas, hlepe li i u Dallasu vaši župljani toliko za spasenjem?«

Harris je sav pocrvenio. Osvrnuo se na sve strane kao da traži rupu u koju bi se skrio. Ali još nije bio sasvim potučen. Ljudi poput njega, kad naiđu na otpor, postaju tvrdoglavi, zato što u životu od svega imaju samo

svoja uvjerenja.

»Riječ je zapravo o Houstonu, ne o Dallasu«, rekao je tiho. »Ali, Časna Majko, svećenstvo je ovdje gotovo nepismeno — Gebrew, vaš čuvar, ne razumije litaniju koju recitira zato što je na gizu, jeziku kojim više nitko ne govori. Ako on vjeruje u monofizitsko učenje, koje veli da Krist posjeduje samo božansku narav, ali ne i ljudsku, onda...«

»Stanite! Gospodine Harris, molim vas, prestanite«, rekla je Časna Majka i poklopila uši. »O, koliko me mučite.« Izišla je iza stola i Harris se odmaknuo kao da se boji da bi ga mogla išamarati. Ali Časna je Majka otišla do prozora.

»Kad pogledate po Addisu i vidite bosu djecu kako drhture na kiši, kad vidite gubavce kako prosjače mrvice hrane, znače li vam onda sve te monofizitske besmislice baš išta?«

Časna Majka naslonila je glavu na prozor.

»Bog će nam suditi, gospodine Harris«, glas joj se slomio kao da je pomislila na sestru Mary Joseph Praise, »po tome što smo učinili da ublažimo patnju svog bližnjeg. Ne vjerujem da Bog jako mari koju smo doktrinu prigrlili.«

Pogled na to neugledno, naborano lice pritisnuo na staklo, na vlažne obraze i isprepletene prste... na Harrisa je djelovao mnogo jače od svega što je rekla. Bila je to žena koja je znala odbaciti ograničenja svojega reda kad bi joj se našla na putu. S njezinih je usana došla fundamentalna istina koju, baš zbog njezine jednostavnosti, u Harrisovoj crkvi još nitko nije izrekao, u crkvi u kojoj su sektaška natezanja očito bila svrha postojanja odbora, kao i oblik iskazivanja vjere. Bio je pravi blagoslov što je ljude od djela, među kojima je bila i Časna Majka, od njihovih mecena razdvajao čitav jedan ocean, i to zato što bi se, da su se stalno češali jedni o druge, i jedni i drugi osjećali nelagodno.

Harris je zagledao u Biblije poslagane uza zid. Kad je ušao, nije ih ni opazio.

»Imamo više engleskih Biblija nego što u čitavoj zemlji ima ljudi koji vladaju engleskim.« Časna Majka se bila okrenula od prozora i poslala za njegovim pogledom. »Poljske Biblije, češke Biblije, talijanske Biblije, francuske Biblije, švedske Biblije. Mislim da su neke od njih poslala i vaša djeca s vjeronauka. Trebaju nam lijekovi i hrana. A dobivamo Biblije.« Nasmiješila se. »Uvijek sam se pitala misle li dobri ljudi koji su nam

poslali Biblije stvarno da se gliste i glad liječe Svetim pismom? Naši su pacijenti nepismeni.«

»Jako mi je neugodno«, odgovorio je Harris.

»Ne, ne, ne. Ta molim vas! Ljudi ovdje vole Biblije. One su najveća dragocjenost u obitelji. Znate li što je car Menelik, onaj koji je vladao prije Hailea Selassija, učinio kad se razbolio? *Jeo* je listove iz Biblije. Ne vjerujem da mu je to puno pomoglo. U ovoj je zemlji papir — *worketu* — na visokoj cijeni. Jeste li znali da sirotinja brak sklapa jednostavno tako da ispiše dva imena na listu papira? A kad se razvede, mislim, onda ga jednostavno poderu. Svećenici dijele papiriće s biblijskim redcima. Onda ih svinu mnogo puta dok ne dobiju sitni kvadratić, koju umotaju u kožu i nose oko vrata.

Ja sam rado dijelila Biblije. Ali je ministar unutarnjih poslova u tome vidio vjersku propagandu. »Kako to može biti prozelitizam, ako nitko ne zna čitati? A osim toga, to je knjiga i vaše vjere«, rekla sam mu. Ali ministar je mislio drukčije. I tako se Biblije gomilaju, gospodine Harris. Množe se u šupi kao kunići. I presipaju se iz skladišta sve do mog ureda. Od njih pravimo potpornje za police. Ili tapete za *chikka* kolibe. Sve što vam padne na pamet!«

Prišla je vratima i dala mu znak da izađe.

»Dajte da se malo prošećemo«, rekla je. »Pogledajte«, rekla je kad su se našli u hodniku pa pokazala na natpis iznad vrata: operacijska dvorana 1. Prostorija je zapravo bila ostava, dupkom puna Biblija. Bez riječi je pokazala i na drugu prostoriju preko puta, a u kojoj je Harris prepoznao ostavu za kante i metle. Natpis je nad njom glasio operacijska dvorana 2. »Imamo samo jednu operacijsku dvoranu. Zovemo ju Operacijska dvorana 3. Sudite mi strogo, ako baš želite, gospodine Harris, ali ja s onim što mi je Bog dao služim ovim ljudima. Pa ako mi moji donatori silom žele dati još jednu operacijsku dvoranu za slavnog Thomasa Stonea, dok nama trebaju kateteri, šprice, penicilin i novac za boce s kisikom da možemo održavati u pogonu i tu jednu dvoranu, onda im ja od čitave dvorane dam samo ime.«

Na stubama Missingova dispanzera bugenvilije su bile u punom cvatu, skrivajući stupove nadstrešnice za auto tako da se činilo da je krov postavljen na konzole.

Kraj njih je brzo prošao čovjek uvijen u teški bijeli ogrtač navučen preko izlizanog vojničkog šinjela. Njegov bijeli turban i muhomlat od majske dlake u ruci jasno su ga isticali.

»To je taj Gebrew o kome smo govorili«, rekla je Časna Majka, a Gebrew ih je opazio pa je stao i naklonio se. »Sluga Božji. I čuvar. I... i jedan od nas ožalošćenih.«

Harrisa je iznenadilo koliko je Gebrew mlad. U jednom mu je pismu Časna Majka pisala o nekoj djevojčici iz Harrara, staroj dvanaest-trinaest godina, koju su dovezli, već na samrti, a između nogu joj je virila pupkovina. Prije nekoliko je dana bila rodila, ali placenta nije izašla, nije se ni pomaknula. Njezini su putovali dva dana što na muli što autobusom dok nisu stigli u Missing. A kad je Gebrew, vođen samilošću, podigao sirotu djevojčicu s nosila, ona je vrisnula. Gebrew, taj alat u ruci Božjoj, nehotice je stao na pupkovinu što se za njom vukla i tako se placenta oslobodila. Djevojčica je ozdravila prije nego što je i prešla preko praga traumatske ambulante.

Harris se stresao u pamučnoj majici bez rukama, oči su mu titrale, prsti su mu potezali ovratnik, a onda i počeli namještati tropsku kacigu za koju Časna Majka nije ni shvatila da ju je ponio.

Časna Majka ga je provela kroz dječji odjel, koji nije bio ništa više od sobe obojene blijedoljubičasto s djecom u krevetima na kat i sa željeznom ogradom. Na podu kraj kreveta utaborile su se majke. Kad su ugledale Časnu Majku, skočile su i naklonile se.

»Ovo dijete ima tetanus i umrijet će. Ovo ima meningitis i ako preživi, lako bi moglo ostati slijepo ili gluho. A njegova majka« — rekla je i nježno obgrlila ženu nalik na siročće — »time što u Missingu ostaje i obdan i obnoć zanemaruje troje svoje preostale djece. O, Bože, već smo imali slučajeve da bi, dok bi majka bila tu, dijete koje je ostalo kod kuće palo u bunar, ili bi ga bik nabio na rog, ili bi ga čak i oteli. Humano bi bilo reći joj da ide kući, da vodi dijete doma.«

»Pa zašto je onda tu?«

»Dajte pogledajte kako je anemična! Mi je hranimo. Mi joj dajemo djetetovu porciju, koje dijete ne može pojesti, baš kao i njezinu, a rekla sam im i da joj svakog dana dadu jaje, a osim toga dobiva i injekcije željeza i lijek protiv rudarske gliste. Za nekoliko ćemo joj dana naći i novac za autobus i poslati je kući s djetetom, ako još bude živo. Ali će u najmanju ruku biti zdravija, sposobnija brinuti se za ostalu djecu... A sada to dijete čeka na operaciju...«

Svoj je recital nastavila i na muškom odjelu, koji je bio dug i uzan, s četrdeset ljudi. Pacijenti koji su za to bili sposobni pokušali su se uspraviti

i pozdraviti ih. Jedan je pacijent već bio u komi, usta su mu bila otvorena, a oči slijepe. Drugi je sjedio nagnut naprijed u specijalnom jastuku, junački se boreći za dah. Dva su muškarca, što su ležala jedan uz drugog, imali trbuh nadut kao u poodmaklom stadiju trudnoće.

»Reumatsko oštećenje srčanog zaliska, mi tu ne možemo ništa... a ova dvojica imaju cirozu«, objasnila je Časna Majka.

Harrisa je iznenadilo koliko čovjeku malo treba da opstane. Golema kriška kruha u iskrzanoj zdjeli i divovski ulubljeni limeni lončić zaslađenog čaja — to je bio doručak i ručak. A vrlo su često, kao što je mogao vidjeti, tu gozbu dijelili i s članovima obitelji koji su čučali oko kreveta.

Kad su izišli s odjela, Časna Majka zastala je da povrati dah.

»Je li vam poznato da u ovom času imamo sredstava za još samo tri dana i da je to sve? Ponekad uvečer idem u postelju a da nemam pojma s čim ćemo i kako nastaviti ujutro.«

»I što ćete učiniti?« upitao je Harris i onda shvatio da već zna odgovor.

Časna Majka se nasmiješila, a oči su joj skoro nestale kad su joj se digli obrazi, dajući joj skoro djetinjast izraz.

»Tako je, gospodine Harris. Pomolit ću se Bogu. I onda uzeti novac iz građevinskog fonda ili već koji bude imao novaca. Bog zna u kakvom sam škripcu ili se bar u to uvjeravam. I zacijelo odobrava taj transfer. Ono s čim se borimo nije bezbožnost — jer ovo je najbogobojaznija zemlja pod kapom nebeskom. Mi se čak ni ne borimo protiv bolesti. Nego protiv bijede. *Novac* za hranu, za lijekove... to pomaže. Kad ne možemo ni izliječiti ni spasiti život, neka naši pacijenti bar osjete da se netko za njih brine. To bi trebalo biti osnovno ljudsko pravo.«

Harrisova tjeskoba zbog upravnog odbora samo što nije nestala.

»Priznat ću vam, gospodine Harris, da se, što više starim, moje molitve sve manje bave oprostom. A sve više traže novac za njegovo djelo.« Objema ga je rukama uhvatila za ruku i potapšala je. »Znate li, dragi moj, da ste u najcrnjim trenucima, baš vi bili odgovor na moje molitve?«

Smatrala je da je time rekla dovoljno. Sve je stavila na kocku. Jer na stol i nije mogla staviti ništa osim istine.

15. POGLAVLJE

Iskrivljenost zmije

Novorođeni su Ghoshu izgledali nestvarno, složeni od samog nosa i nabora, kao da ih je netko posadio u Heminoj kući, kao propali laboratorijski pokus. Ghosh se trudio proizvesti primjerene zvukove i glumiti zanimanje, ali je otkrio da ga zapravo kinji sva ta pažnja kojom su bili okruženi.

Od smrti je sestre Mary Joseph Praise prošlo već pet dana. Svratio je Hemi već u predvečerje, još prije nego što je pošao potražiti Stonea. Kod nje je zatekao svoju Almaz, koja se tu osjećala kao kod kuće, udubljenu o zadaću brige za bebe; jedva je i opazala da je on tu. Posljednjih si je nekoliko dana bio prisiljen sam kuhati kavu i sam grijati vodu za kupanje. Tu su bile i Časna Majka, sestra Asqual, Rosina, kao i nekoliko učenica za medicinske sestre, i sve su prtljale oko novorođenčadi. Rosina, koja sad, kad je Thomas Stone otišao, nije više imao nikakva posla, također se preselila Hemi. Kad je otišao iz Hemina bungalova, nitko to nije ni opazio.

Najprije se odvezao do hotela Ghion i Ras, pa onda i do policijske postaje gdje je potražio poznatog narednika. On, međutim, za nj nije imao nikakvih novosti. Provezao se kroz Piazzu s kraja na kraj i onda, popivši pivo u Svetom Jurju, zaključio da je vrijeme da pođe doma. Njegova se namjera da ode sasvim iskristalizirala. Već je imao avionsku kartu za Rim pa za Chicago, polazak za četiri tjedna. Do tada se stvari na Missingu možda i srede. Nije mogao ni zamisliti da ostane, i to sada, kad je Stone otišao, a Sestra umrla. Pa ipak još nije skupio hrabrosti da to kaže Časnoj Majci ili Almaz — ili Hemi.

Kad se uvezao pred garažu već se bilo i smračilo. Ugledao je Almaz kako čuči uza stražnji zid, umotana zbog zime tako da su joj se vidjele samo oči. Čekala je na nj baš kao i one večeri kad je umrla sestra Mary Joseph Praise.

»O, Bože. Što je bilo?«

Prišla je suvozačevim vratima, povukla ih i ubacila se u sjedalo.

»Je li Stone?« upitao je. »Što se dogodilo?«

»Pa gdje ste bili? Ne, nije Stone. Jedna je beba prestala disati. Idemo u Hemin bungalov.«

* * *

U modrom noćnom svjetlu Hemin je bungalov izgledao nestvarno, kao kulisa iz filma. Hema je bila u spavaćici, kosa joj je bila raščešljana i padala preko ramena. Ghosh je teško uspijevao skrenuti pogled s nje.

Dva su novorođenčeta bila na krevetu, prsa su im se ravnomjerno dizala i spuštala, oči su im bile zatvorene, a izraz lica smiren.

Opet se okrenuo Hemi i opazio da sva drhti, da joj usne titraju. Pružio je ruke, izvnuo dlanove i upitao što je bilo. Umjesto odgovora, poletjela mu je u naručje.

On ju je zagrlio.

Za svih tih godina što su se poznavali vidio ju je veselu, srditu, tužnu, pa čak i deprimiranu, ali ispod svega toga, uvijek borbenu. Nikad nije vidio da se nečeg uplašila; a sad kao da je postala sasvim drugi čovjek.

Pokušao ju je odvesti iz sobe, s rukom i dalje na njezinu ramenu, ali se ona usprotivila.

»Ne«, prošaptala je. »Ne možemo otići.«

»Što se to zbiva?«

»Spremila sam ih u krevet i onda se u njih zagledala. Vidjela sam da Marion diše ravnomjerno. Ali Shiva...« Sad je zajecala pa pokazala na dijete sa zavojem na tjemenu. »Vidjela sam kako mu se trbušić diže, a onda je izdahnuo pa se spustio... i onda više ništa. Gledala sam ga koliko sam mogla. »Hema, fantaziraš«, rekla sam u sebi. Ali sam onda vidjela kako je sav poplavio, čak i u tom svjetlu, a napose kad sam njegovu boju usporedila s Marionovom. Dotakla sam ga, a ruke su mu poletjele kao da pada, i onda je duboko udahnuo. Prstići su mu se obavili oko mog prsta. Kao da je govorio *Nemoj me ostaviti*. I onda je opet prodisao. Oh, moj Shiva. Da mene nije bilo... sad ga više ne bi bilo.«

Zajecala je u vlastite dlanove koji su mu počivali na prsima. Ghosh ju je grlio, a njezine su mu suze promakale košulju. Nije znao što da kaže. Nadao da se nije nanjušila pivo. Trenutak se kasnije odmaknula, i sad su stajali držeći se pod ruku. Almaz je bila iza njih i gledala Shivu.

Zašto je Hema na sebe preuzela imenovanje djece? Bilo je to

preuranjeno. Nije se mogao natjerati da izgovori ta imena. Može li se o njima još raspravljati? Što ako se pojavi Thomas Stone? I zašto djetetu redovnice i Engleza dati ime po hinduskom bogu? A tom drugom blizancu, također dječaku, zašto Marion? Naravno da je to privremeno, dok Stone ne dođe k sebi ili dok britansko veleposlanstvo ili tko god drugi ne sredi stvari. Hema se ponašala kao da su ta djeca njezina.

»Je li se to ponovilo više puta?« upitao je.

»Da! Još jedanput. Otprilike pola sata kasnije. Baš kad sam se htjela okrenuti. Izdahnuo je... i stao. Prisilila sam se da pričekam. Naravno da mora disati. I držala sam se postrani sve dok sam izdržala. Kad sam ga dotakla, počeo je disati baš kao da je čekao da ga malo gurnem, kao da je na to zaboravio. I tu sam tako već najmanje tri sata, i strah me je otići i na zahod. A nemam povjerenja ni u koga drugog, a osim toga, ne bih im to znala ni objasniti... Hvala Bogu što je Almaz odlučila ostati i pomoći mi kod noćnog hranjenja. Ja sam je poslala po tebe«, rekla je Hema.

»Idi ti«, odgovorio je Ghosh. »Ja ću ih pripaziti.«

Vratila se za sekundu.

»Što ti misliš?« rekla je, pa mu se naslonila na ruku i počela brisati oči rupčićem. »A da mu poslušáš pluća? Niti kašlje niti se muči.«

Sad je Ghosh, s prstom na bradi, i skupivši oči, počeo tiho proučavati dijete. Nakon dugog je vremena napokon rekao:

»Kad se probudi, temeljito ću ga pregledati. Ali mislim da znam što je.«

Tako ga je pogledala da mu je poletjelo srce. To nije bila ona Hema koja je na sve što bi rekao reagirala skeptično.

»Zapravo sam siguran. Apneja nedonoščadi. Lijepo je opisana. Shvaćáš, njegov mozak još nije sazrio, i respiratorni centar, koji pokreće svaki udisaj, još se nije potpuno razvio. Zato svako malo »zaboravi« disati.«

»Siguran si da nije nešto drugo?« To nije bilo osporavanje, nego je, kao i svaka majka, od doktora tražila sigurnost. On je kimnuo glavom.

»Siguran sam. Imala si sreće. Obično je apneja fatalna ako se ne uoči na vrijeme.«

»Nemoj mi to govoriti. O Bože. I što da radimo, Ghosh?«

Već joj je htio reći da se tu ne može ništa. Baš ništa. Ako dijete ima sreće, onda za nekoliko tjedana prerasti apneju. Jedini je izlaz staviti

nedonošćad u strojeve koji dišu umjesto njih sve dok im ne sazriju pluća. No čak i u Engleskoj i Americi to se rijetko čini. A u Missingu to uopće ne dolazi u obzir.

Čekala je na njegovu presudu. Sad je i sama prestala disati.

»Evo što ćemo učiniti«, rekao je i ona je odahnula. Ali ono što je uslijedilo bila je čista izmišljotina. Nije znao hoće li njegov plan upaliti. Ali je znao da joj nema srca reći da se baš ništa ne može učiniti.

»Donesi mi stolicu. Jednu iz dnevne sobe. A daj mi i nekoliko svojih grivni i kombinirke. I malo konca ili uzice. Bilježnicu ili podložak za pisanje ako ga imaš. I reci Almaz da nam skuha kavu. Najjaču što može i što više, i reci joj da napuni termosicu.«

Ta nova Hema, ta pomajka blizanaca, smjesta je ustala da učini što joj je rekao, ni ne upitavši ni kako ni zašto. Gledao ju je kako odlazi plešući.

»Da sam znao da si tako susretljiva, zamolio bih te i za konjak i da mi izmasiraš noge«, promrmljao je sebi u bradu. »A ako to ne bi upalilo... bar sam već spakirao stvari.«

* * *

Ghosh je sjedio u naslonjaču i pijuckao kavu. Oko prsta mu je bila omotana uzica, a kuća oko njega utonula u tišinu. Bila su tri sata ujutro. Drugi je kraj uzice bio vezan za Heminu grivnu koju je prerezao popola i ovio je Shivi oko noge. Srebrni zvončići što su visjeli s grivne pri svakom bi pokretu noge ugodno zazveckali.

Svoj je ručni sat zakopčao oko oslonca za ruke na naslonjaču. Na prvoj stranici đачke bilježnice izvukao je vertikalne stupce s datumom i dobom dana. Shiva se pomaknuo u snu; grivna je umirujuć zazveckala. Maločas su ih nahranili obojicu, ali su u Shivinu bocu dodali kap kave. Ghosh se nadao da će kofein, stimulans živčanog sustava i iritant, potaknuti respiratorni centar na uredno kuckanje. Bilo je očito da je od njega novorođenče postalo nemirnije od svog identičnog blizanca.

Hema je spavala na sofi u drugom kutu dnevne sobe, to jest tik ispod spavaonice u kojoj je bio. Podna svjetiljka sa sjenilom što su je prenijeli u Heminu sobu bacala je dovoljno svjetla da vidi stranicu.

Ghosh je pogledom proučavao zidove. Djevojčica s repićima i u polusariju stajala je između dvoje odraslih ljudi. Nasuprot je Ghoshovu naslonjaču visjela uokvirena slika premijera Jawaharlala Nehrua, pristalog

i zamišljenog, s prstom na obrazu. Zamišljao je da je Hemina spavaonica uredna, da je svaka stvar na svojem mjestu. Umjesto toga u njoj je s okvira kreveta spadala odjeća, na podu je ležao otvoren kovčeg, u kutu je bila još jedna hrpa odjeće, dok su na naslonjaču bile poslagane knjige i papiri. A odmah je uz vrata spavaonice sad po prvi put opazio sanduk velik kao komoda. Ipak je uspjela, pomislio je, kad se sagnuo da pročita što na njemu piše. Grundig, ni manje ni više. Bolje od toga i nije mogla kupiti. Njegov je radiogramofon crknuo prije nekoliko mjeseci.

Periodički bi pogledao dijete, uvjerio se da se mala prsa miču. Nakon, kako se činilo, pola sata, Ghosh je zijevnuo, pogledao na sat i začudio se otkrivši da je prošlo samo sedam minuta. O, Bože, ovo neće biti lako, pomislio je. Ispio je šalicu kave i natočio si drugu.

Ustao je i zakružio po sobi. Na jednoj je polici bio uvezani komplet knjiga. Na njima je zlatnim slovima pisalo: najveći klasici svjetske književnosti. Izabrao je svezak i sjeo. Knjiga je bila lijepo uvezana, u kožnatim koricama, a stranice su joj sa strane bile pozlaćene i lagano slijepljene kao da ih nitko nikad nije otvorio.

* * *

U četiri je ujutro otišao probuditi Hemu. Onako u snu, s oba dlana gurnuta pod obraz, izgledala je kao djevojčica. Lagano ju je prodrmao, pa je otvorila oči, ugledala ga i nasmiješila se. Pružio joj je šalicu kave.

»Moja smjena?« Kimnuo je glavom. Ona se uspravila. »Je li prestao disati?«

»Dvaput. O tome nema nikakve sumnje.«

»Bože. O, Bože. Znači, nisam halucinirala? Baš smo imali sreće što sam to opazila prvi put.«

»Daj popij to pa se umij i dođi u spavaću sobu.«

Kad se došla, pružio joj je uzicu vezanu za grivnu i bilježnicu s prikvačenom kemijskom olovkom.

»Što god da radila, nemoj leći. Ostani u naslonjaču. Samo ćeš tako ostati budna. Ja sam čitao, što stvarno pomaže. I na kraju bih ga svake stranice pogledao. Ako bih čuo da se grivna miče, onda ne bih pogledao, nego samo nastavio čitati. Kad je prestao disati, povukao sam grivnu pa je smjesta ponovno počeo. Maleni jednostavno zaboravi disati.«

»A zašto bi se toga i morao sjetiti? Ubogo malo.«

* * *

Hema se jedva skrasila u naslonjaču kad je začula čudan zvuk. Trebala joj je sekunda da shvati da to Ghosh hrče. Na prstima je prišla sofi na kojoj je ležao, mrtav za svijet, poput velikog plišanog mede. Pokrila ga je dekom koja mu je kliznula na pod, pa se vratila svojem bdijenju. To ju je hrkanje umirivalo. Govorilo joj je da nije sama. Dohvatila je knjigu koju je Ghosh čitao.

Taj je komplet od dvanaest knjiga kupila od službenika britanskog veleposlanstva koji se vraćao kući. Bilo ju je stid što nije pročitala baš nijednu. Ghosh je stavio oznaku na devedeset drugu stranicu. Je li zaista dogurao tako daleko? Zašto je izabrao baš tu? Okrenula je prvu stranicu:

Tko se od onih koji žele upoznati povijest čovjekovu, i spoznati kako se ta misteriozna mikstura ponaša u raznovrsnim eksperimentima Vremena, nije pozabavio, pa makar i samo nakratko, životom svete Terezije, i nije se ponešto dobrodušno nasmiješio pri pomisli na djevojčicu koje je jednoga dana, držeći se za ruke s još manjim bratom, krenula u zemlju Maura potražiti mučeništvo?

* * *

Tu je uvodnu rečenicu pročitala tri puta prije nego što je shvatila o čemu bi to moglo biti. Pogledala je naslov knjige. *Middlemarch*. Zašto autor nije mogao biti jasniji? Nastavila je čitati, ali samo zato što je to i Ghoshu uspjelo. I tako je malo po malo uronila u priču.

* * *

Ujutro, u obilasku, Ghosh se upitao je li se pukovnik bez nezgoda vratio u Gondar. Ako bi pukovnika uhitili, ili objesili, bi li vijesti o tome ikad i stigle do Missinga? *The Ethiopian Herald* nije nikad pisao o izdaji, kao da je već i samo pisanje o izdaji izdaja.

Pošto je obišao pacijente, Ghosh je iskopao inkubator iz jedne od skladišnih šupa iza bungalova Časne Majke. Ghosh je bio Missingov *de facto* pedijatar. I tako je u onim prvim godinama složio inkubator za nedonoščad. Nakon što je Švedska otvorila pedijatrijsku bolnicu u Addis Abebi, Missing je počeo svu svoju nedonoščad slati u nju, a inkubator sklonio u šupu.

Usprkos svojoj lomnoj konstrukciji sa staklom s četiri strane i limenom bazom, inkubator je i dalje bio netaknut. Gosh i Gebrew su ga isprali šmrkom, otprašili od buha, ostavili nekoliko sati na suncu, pa ga

istrljali alkoholom i tek onda postavili u Heminu sobu. Nije se još bio pravo ni odmaknuo od njega da ga promotri, kad ga je Almaz tri puta obišla ispuštajući *ptu-ptu* zvukove, i malo joj je falilo da i stvarno pljune.

»Da otjeram urokljiv pogled«, objasnila je na amharskom, pa rukavom obrisala usta.

»Podsjeti me da te nikad ne pozovem u operacijsku dvoranu«, rekao je Ghosh na engleskom. »Hema?« rekao je, sve se nadajući da će pokrenuti razgovor. »Antisepsa? Lister? Pasteur? Zar više nisi vjernik?«

»Zaboravljaš, čovječe, da sam u postpartumu«, odgovorila je ona. »Tjeranje je duhova mnogo važnije.«

Blizanci su ležali jedan kraj drugog, umotani kao larve, u istom inkubatoru. Glave su im bile prekrivene cilindričnim kapicama, tako da su im se vidjela samo smežurana lica novorođenčadi. Koliko god ih Hema razdvajala, kad god bi im se vratila, oni bi opet ležali u obliku slova V. Glave su im se doticale, ležali su okrenuti jedan drugome, baš kako i u maternici.

* * *

Ponekad bi noću, kad bi preuzeo smjenu kraj usnulog dojenčeta, iscrpljen, boreći se sa snom, govorio u sebi: »A zašto si uopće tu? Bi li to i ona učinila za tebe?« Od starih bi mu se prijekora stegla čeljust. »Glupi klipane, opet si podlegao njezinim čarolijama?« Zašto nema dovoljno snage volje da izgovori ono što mora kazati?

Rekao je samom sebi da će otići kad to dojenče, Shiva, svlada taj problem s disanjem. Poznavajući Hemu, kad joj više ne bude potreban, stvari će se vratiti na ono na čemu su oduvijek bile. Od Harrisova posjeta bilo je nejasno hoće li hjustonski baptisti produžiti svoju potporu. Časna Majka nije htjela reći svoje mišljenje.

Tako su dva tjedna on i Hema bdjeli na Shivom; danju bi dobivali pomoć, ali su noć rezervirali samo za sebe. Za tjedan su dana pročitali *Middlemarch*, i on im je dao mnogo tema za raspravu. Potom je dohvatio Zolinu trilogiju *Tri grada: Pariz*, koja ih je oboje ponijela. Shivine su epizode apneje spale s više od dvadeset na samo dvije dnevno, a onda su posve prestale. Ipak su produžili bdijenje i u treći tjedan, tek toliko da budu sigurni.

Hemina je sofa bila premalena za čovjeka Ghoshovih razmjera i vidjevši ga tako skvrčena, osjetila je prema njemu zahvalnost, svjesna

njegove žrtve. Sigurno bi se iznenadila da je znala koliko je uživao što zauzima prostor koji je ona maločas napustila, i što se prekriva dekom još namirisanom njezinim snovima. Zveckanje mu se Shivine grivne cijedilo u san, i jedne je noći čak sanjao da Hema za njega pleše. Gola. San je bio tako živ, tako stvaran, da je ujutro požurio u Cook's Travel, pričekao da se otvori, i poništio kartu za Ameriku. Učinio je to prije nego što je popio kavu — i dobio vremena da o tome još jednom razmisli.

* * *

Časna Majka je hodala sve pognutije, a lice joj se poslije smrti sestre Mary Joseph Praise još više naboralo. Večeri je provodila kod Heme — baš kao i svi ostali — ali se nije bunila kad bi je Ghosh i Hema u osam poslali kući, u pratnji Koochooloo. Kuja se prema Časnoj Majci počela odnositi zaštitnički, a budući da su je počesto pratila još dva psa, Časna Majka je dobila čitavu svitu.

Da tjedna pošto su pokopali Sestru, Gebrew je vidio bosonogog kulija kako ulazi s desnom rukom u dugoj udlagi i s laktom opruženim uz bok. Još je gore bilo to što je čovjek bio tako pospan da je teturao, izlažući se opasnosti da slomi vrat, a o drugoj ruci da i ne govorimo. Gebrew je osjećao strašno zato što ga je baš on, kad se pojavio u Missingu s frakturom, poslao u rusku bolnicu. Ruski su liječnici voljeli ubrizgavati barbiturate bez obzira na bolest, a budući da su njihovi pacijenti voljeli iglu, nitko iz ruske bolnice nije otišao nesediran. Gebrew je kroz godine u Missingu naučio da slomljenu podlakticu treba imobilizirati u neutralnom i funkcionalnom položaju, s laktom fiksiranim pod devedeset stupnjeva, s podlakticom na pola puta između pronacije i supinacije, iako su mu ti izrazi, dakako, bili nepoznati. Otrpao je nesigurnog kulija do traumatološke ambulante gdje su mu, pošto ga je Ghosh pogledao na rengen, bolničari stavili novi gips. U tom se trenutku, iako to zapravo nitko nije sasvim shvatio, Missing i službeno ponovno otvorio.

Hema nije htjela napustiti dojenčad. Tvrdila je kako više nije liječnik, nego majka. Bila je jedna od onih majki koji se boje za svoju djecu, vole biti s njom i ne žele se od nje rastati. Dvije su *mamithuse* — Stoneova Rosina i Ghoshova Almaz — naizmjenice spavale na madracu u kuhinji, i bile uvijek spremne priskočiti u pomoć.

Sad kad je Stone otišao, a možda i umro, kad je Hema postala cjelodnevna majka, i kad su se napokon otvorila vrata bolnice, na Ghosha se svalilo golemo breme. Časna Majka je angažirala Bachellija da vodi

jutarnji dispanzer gdje je obrađivana velika većina Missingovih pacijenata. To je Ghoshu dalo slobodu da operira kad god može, i da se koncentrira na pacijente primljene u bolnicu.

* * *

Šest tjedana poslije smrti sestre Mary Joseph Praise, stigao je i nadgrobni spomenik, a dovukla su ga kola s magarećom zapregom. Hema i Ghosh su otišli vidjeti kako ga spuštaju na njegovo mjesto. Klesar je u kamen uklesao koptski križ. Ispod njega je uklesao slova s papira koji mu je dala Časna Majka:

ΣΙΣΤΕΡ ΜΑΡΥ ΙΟΣΕΠΗ ΠΡΑΙΣΕ
ΒΟΡΝ 1928, ΔΙΕΔ 1954
ΣΑΦΕ ΙΝ ΑΡΜΣ ΟΥ ΙΕΣΥΣ

Časna Majka je stigla sva bez daha i uzbuđena. Sad su sve troje stajali i proučavali čudna pismena. Klesar ih je pogledao očekujući pohvalu. Časna Majka je ljutito uzdahnula.

»Ne vjerujem da tu on išta više može učiniti«, rekla je Časna Majka i kimnula čovjeku glavom. On je skupio svoje poluge i jutene vreće pa odveo magarca.

»Sve si nešto mislim«, rekla je Hema napuklim glasom. »Taj bi natpis trebao glasiti: »Umrlo u rukama kirurga. A sad se smirila u rukama Isusovim«.«

»Hema!« zgranula se Časna Majka. »Čistoća govora.«

»Ali ne, stvarno«, odgovorila je Hema. »Pogreške bogataša pokriva novac, a pogreške kirurga zemljica crna.«

»Sestru Mary Joseph Praise je pokrila zemlja zemlje koju je zavoljela«, rekla je Časna Majka u nadi da će prekinuti takve razgovore.

»Ali ju je pod nju otpremio kirurg«, rekla je Hema čija je morala biti zadnja.

»Koji je dosad već otišao iz zemlje«, odgovorila je Časna Majka.

Svi su je pogledali otvorenih usta. A Časna Majka je rekla, kao da se ispričava:

»Nazvali su me iz britanskog konzulata. Zato sam i zakasnila. Koliko

sam uspjela povezati, Stone je otišao do kenijske granice, pa do Nairobija, ne pitajte kako. U vrlo je lošem stanju. Pijan, pretpostavljam. Čovjek je pukao.«

»Nije ranjen ili nešto drugo?« upitao je Ghosh.

»Koliko mi je poznato, u jednom je komadu. Sad sam preko međugradske razgovarala s gospodinom Elihuom Harrisom. Da, uspjela sam ga angažirati. Oni u Keniji imaju veliku misiju. Harris vjeruje, ako se Stone rastrijezni, da bi mogao raditi za njih. Ili, ako to ne želi, mogao bi mu srediti da ode u Ameriku.«

»No što ćemo s njegovim knjigama, s njegovim stvarima?« upitao je Ghosh. »Da mu ih pošaljemo?«

»A valjda će nam, jednom kad se sredi, poslati pismo o svojim knjigama i uzorcima«, odgovorila je Časna Majka.

Te su novosti Hemu i ozlovoljile i udobrovoljile. To je značilo da je Stone napustio djecu, i da se odrekao svakog prava na nju. Bilo bi joj drago da je u tom smislu nešto i potpisao. Pa ipak se osjećala nelagodno. Čovjek koji si je u Missingu stvorio ime, čija je ljubavnica pokopana u Missingu, čija se djeca odgajaju u Missingu, neće moći baš tako lako presjeći vezu s njim.

»Iskrivljenost je zmiје ipak dovoljno ravna da prođe kroz zmijsku rupe«, rekla je Hema.

»On nije zmija«, odgovorio je je Ghosh oštro, suprotstavivši se Hemi. Nju je to toliko zapanjilo da mu nije znala odgovoriti. »On mi je prijatelj«, nastavio je Ghosh tonom koji kao da je pitao tko će se usuditi reći da nije tako. »Nemojmo zaboraviti kakav nam je dragocjeni kolega bio sve ove godine, a i velike zasluge koje je imao za Missing i živote koje je spasio. On nije zmija.« Okrenuo se na peti i otišao.

Ghoshove su riječi u Heminim ušima zazvonile kao ugriz savjesti. Nije smjela poći od toga da on osjeća isto što i ona. I svakako ne ako joj je do njega stalo. Ghosh je bio svoj čovjek i bio je to oduvijek.

Vidjela je kako se Ghosh od nje udaljava i to ju je prestravilo. Ghoshovi je osjećaji nikad nisu baš posebno brinuli, ali sad, uz grob, osjetila se kao djevojčica koja, otišavši na bunar po vodu, upoznaje prelijepog neznanca — kakav se pojavljuje jednom u životu — no onda sve pokvari jer je rekla nešto što nije trebalo.

16. POGLAVLJE

Žena na godinu dana

Hemina je šašavost bila kravlje mlijeko, jer kad joj je jednom niz grlo kliznuo gutljaj tako bogat vrhnjem, nije više bilo povratka, makar je Ghosh i uklonio razloge za kravu.

»No daj, Hema, nemoj se zezati. Pa ne možeš novorođenčadi davati *kravlje* mlijeko!«

»Ma tko to veli?« rekla je, ali bez uvjerenja u glasu.

»Ja to velim«, odgovorio je on. »Osim toga, oni već tjednima sjajno napreduju na smjesi. Pa neka onda na njoj i ostanu.«

Poslije onih oštih riječi na Sestrinom grobu, obuzeo ju je strašan predosjećaj da će Ghosh otići iz Missinga, ali joj se sljedećih dana ostao vjeran, jer se vratio spavati na sofi. Taj smireni, metodički način na koji je pristupio problemu sa Shivom bila je jedna njegova strana koju dosad nije ni cijenila ni opažala. Ghosh je na vrata nalijepio papir na kojem su bili grafički prikazani opadanje i prestanak tih strašnih epizoda apneje. Hema nije nikad vjerovala da će ikad moći reći nešto što je jedne večeri izrekla — da je s noćnim bdijenjem gotovo.

On je pak spavao na sofi sve od dana kad ga je pozvala, a sad nije htjela da ode — postala je već skoro ovisnik o njegovu hrkanju. Ipak se nije uspijevala oprijeti želji da se tu i tamo s njim upusti i u prepirku; bio je to stari refleks. Za nju je to bio njen način iskazivanja simpatija.

Shivi nisu s noge skinuli grivnu, iako mu više i nije trebala. To je zveckanje postalo dijelom njega i da su je skinuli, osjećali bi se kao da su mu oduzeli glas.

Rano ujutro zvono bi od kamenštine najavilo povorku koju su činili krava, tele i mljekar Asrat, na prilaznom putu. Kravlje je zvonce bilo tonski srodno zveckanju Shivine grivne. Asrat je za ovo dovođenje tvornice mlijeka u kuću tražio malo više, ali kad bi kravu pomuzao pod budnim okom Rosine i Almaz, o vodnjenju mlijeka nije moglo biti ni govora.

U trenutku kad je Hema ustala, kuća je već bila prožeta mirisom

kuhanog mlijeka. Počela je u jutarnju kavu dodavati sve više mlijeka. I sad, čim bi začula kravlje zvonce, na usta bi još došle sline, baš kao ćukcima profesora Pavlova. Njezina je jutarnja »kava« ubrzo narasla na dvije velike čaše, a onda bi preko dana popila još dvije, s više mlijeka nego kave, jer je voljela tu aromu maslaca zaostalu na jeziku. Baš kao i bivolje mlijeko iz djetinjstva, i ovo je bilo tako ukusno zbog planinske trave kojom se hranila krava.

Kad je Asrat, koji je tu svoju volovsku ravnodušnost, kako je vjerovala, stekao zato što je noću k s sebi u kolibu puštao krava na spavanje, jednog jutra rekao: »Ako bi milostiva samo izvoljela kupiti kukuružište, mlijeko bi bilo tako gusto da bi u njemu mogla stajala žlica«, Hema nije oklijevala. Uskoro je stigao kuli s ručnim kolicima i deset vreća na kojima je bilo otisnuto rockfellerova fundacija i nije za preprodaju. »To mi je bila najbolja investicija u životu«, rekla je Hema nekoliko dana kasnije pa se obliznula kao školarka. »Kako je s kukuruzom sve drukčije.«

»Teško da bi se to dalo nazvati kontroliranim eksperimentom, kad uzmemo u obzir pogrešku koju si unijela plativši za kukuruz«, rekao je Ghosh.

Asrat je vezao životinje iza kuhinje, tele postavio taman izvan dohvata majčina vimena, dok je sam krenuo preostalo mlijeko raznijeti po kućama. Krava i tele dozivali su se tako nježnim i žalobnim glasovima. Hema se sjećala kako joj je mati govorila: »Krava u svom tijelu nosi svemir, u rogovima Brahm, u čelu Angni i u glavi Indru...«

Ali to kako je to tele dozivalo majku nije bilo ni izdaleka slično onom kako je sama plakala za svojim blizancima, no osjećali su bili isti. U godinama što ih je provela kao opstetričar, Hema nikad nije puno razmišljala o plaču novorođenčadi, nikad nije zastala da razmišli o frekvenciji na kojoj su bebi jezik i usne titrali kao trska. Bio je to tako bespomoćan, tako urgentan zvuk, ali je njegova važnost sve do sada ležala u onom što je javljao: da su trudovi završili sretno, živorođenčem. Bilo je to nešto što je opazala samo kad toga nije bilo. Ali sada, kad bi *njezina* novorođenčad, Shiva i Marion, zaplakala, to joj više nije sličilo ni na jedan drugi zvuk na svijetu. Dok bi trčala prema inkubatoru, on bi ju dozivao iz snenih katakombi i u grlo joj dovodio prigušene glasove. Bio je to *osobni* zov — te su je bebe trebale!

Sjetila se pojave koju je opazala godinama kad god bi se spremala utočiti u san: osjećaja da je netko doziva imenom. A sad si je govorila da

su to bili njezini nerođeni blizanci, da su joj javljali da dolaze.

Bilo je, međutim, još zvukova na koje se navikla u svom statusu nove majke. Bio je to *pljas* mokre odjeće po kamenu za rifljanje. Konop svijen pod težinom pelena (zastava plodnosti) i uzbuna pljeskanjem ruku pred prolom pljuska, kad bi Almaz i Rosina potrčale u kuću. Note staklene harfe što su ih stvarale bočice za mlijeko tuckajući se u kipućoj vodi. Rosinin pjev, njezino stalno klepetanje. Almaz koja zvonitavama i loncima... ti su zvukovi bili koral Hemine zadovoljenosti.

Unatoč Ghoshovu protivljenju, Hema je u kuću pozvala maharashtrianskog astrologa na proputovanju po istočnoj Africi pa mu platila da djeci pročita budućnost. Onako s naočalama i s naličnicima u džepu košulje, izgledao je kao mladi željeznički službenik. Nakon što je zabilježio točno vrijeme rođenja blizanaca, tražio je i datum rođenja roditelja. Hema mu je rekla svoj, a onda i Ghoshov, uputivši mu pogled upozorenja. Astrolog je pogledao u svoje tablice, pa proračunima ispunio jednu stranicu papira dvostrukog formata. Napokon je rekao: »Nemoguće.« Nervozno je pogledao Hemu, ali je izbjegao Ghoshov pogled. Stavio je kapicu na pero, odmaknuo papire i dok ga je zapanjena Hema samo gledala, pošao prema vratima.

»Bez obzira kakva bila njihova sudbina«, rekao je, »budite sigurni da će biti povezana s očevom.«

Ghosh ga je dostigao na ulazu u bolnicu. Kad mu je ponudio novac, ovaj ga je odbio. S mrzovoljnim je izrazom na licu izgovorio: »Doktore *saab*, vi nažalost ne možete biti otac.« Ghosh se učinio kao da ga je ta vijest jako pogodila. Poslije je to ispričao Hemi, ali nju to nije zabavljalo ni upola kao njega. To ju je ispunilo strahom, kao da je čovjek na neki način pretekao da će se Thomas Stone vratiti.

Sutradan je Ghosh zatekao Hemu kako čučti, držeći u šaci rižu, i crta *rangoli* — rafiniranu dekorativnu šaru — na drvenom podu tik pred spavaonicom, i pritom se jako trudi da se linija nigdje ne prekine, tako da se zlodusi ne mogu provući. Iznad dovratka nad vratima sobe, Hema je objesila masku bradatoga vraga s podlivenim očima i isplaženim jezikom — što je bilo još jedno sredstvo za odvratanje urokljiva pogleda. To je postalo dijelom njezinom jutarnjeg rituala, zajedno sa sviranjem »Suprabhatama« na Grundigu, verzije koju je pjevao M. S. Subbulakshmi. Štucava sinkopatija tog pojanja u Ghoshu je dozivala uspomene na žene što su ranim jutrom u Madrasu mele pred kuće oko banjana, kao i na

dhobija koji bi zvonio svojim biciklom. »Suprabhatamom« je radio postaja započinjala svoje dnevne emisije, a Ghosh je još kao student riječi »Suprabhatama« slušao i s usana pacijenata na umoru. Bilo mu je smiješno da je morao doći u Etiopiju da dozna što one zapravo znače: bilo je to dozivanje gospodina Venkateswata, poziv da se konačno probudi.

Ghosh je opazio da se ormar u Heminoj spavaonici u međuvremenu pretvorio u svetište kojim je dominirao Shivin simbol: visoki lingam. Osim malih mjedenih kipića Ganesha, Lakshmija i Muruga, sad se tu pojavila i zlokobna bjelokosna rezbarija neproniciivoga gospodina Venkateswara, baš kao i keramičko Bezgrešno Srce Marijino i keramički raspeti Isus, kojemu je iz rupa od čavala liptala krv. Ghosh je zadržao jezik za zubima.

Bez fanfara i sasvim neočekivano, Ghosh je postao Missingovim kirurgom. Iako nije bio Thomas Stone, ipak je sudio nekoliko akutnih abdomena (iako mu je želudac pritom titrao kao da mu prvi put), a osim toga se pozabavio i ranama od noža i težim frakturama, pa je čak kod trauma stavljao i prsnu cijev. Neka je žena s trudovima u rađaonici najednom dobila začepljenje dišnih putova. Ghosh je utrčao i napravio rez visoko na grkljanu i otvorio krikoidnu opnu; zvuk izdisaja što ga je stvarao izlazeći zrak bio mu je jedina nagrada, kao i pogled na ženine usne kojima se boja promijenila iz tamnoplave u ružičastu. Kasnije tog dana, pod boljim svjetlom u operacijskoj dvorani, obavio je i svoju prvu tiroidotomiju. Operacijska dvorana 3 sad mu je već postala dobro znanim ambijentom, ali je i dalje bila prepun opasnosti. Za njega još ništa nije bilo rutina.

Na dan kad su blizanci navršili dva mjeseca, Ghosh je bio usred operacije kad je pripravnica gurnula glavu i rekla da ga Hemlatha hitno treba. Ghosh je baš amputirao stopalo tako razoreno kroničnom infekcijom da se pretvorilo u uplakani, slinavi patrljak. Dječak je iz svog sela kraj Axuma doputovao sam — i to je putovanje potrajalo nekoliko dana — da zamoli Ghosha da mu odreže taj nevaljali dio tijela.

»Zalijepilo mi se za tijelo još prije tri godine«, rekao je i pokazao na stopalo četiri puta veće od drugog, a osim toga i iznakaženo, tako da su mu se prsti jedva i vidjeli.

Madurajsko se stopalo javljalo gdje god su ljudi redovito hodali bosu, ali je baš gradu Maduraiju, nedaleko od Madrasa, pripala dvojbena čast da ta bolest po njemu dobije ime. Ni jedno mjesto nije dobro prošlo nakon što je po njemu nazvala neka bolesti: delhijski trbuh, bagdadske modrice,

turski proljev. A priča je s madurajskim stopalom počela kad je neki radnik u polju stao na veliki trn ili čavao. Život mu nije dopustio da stane, pa je nastavio hodati, pa mu je uskoro nogu zahvatila plijesan, pa napala i kost, i tetive, i mišiće. I tu je onda pomoći mogla još samo amputacija.

Taj je dječak bio prvi pacijent što ga je Ghosh ikad vidio da bi u operacijsku dvoranu ušao pjevajući i pljeskajući rukama, izvan sebe od veselja što će ga operirati. Ghosh je zasjekao u kožu iznad gležnja, a straga ostavio preklap i njime prekrrio patrljak. Povezao je krvne žile, prepilio kost i začuo kako je stopalo dudnulo u kantu. I baš mu je u tom trenutku pripravnica prenijela poziv.

Ghosh je prekrrio ranu vlažnim sterilnim ručnikom, pa potrčao kući i zderao s glave kapu i masku, pomišljajući na najgore.

Bez daha je uletio u Heminu sobu.

»Što je bilo?«

Hema je, onako u svilenom sariju, po podu širila rižu. Zrcima je, složenim u sankrtska slova ispisala imena dječaka. Shiva joj je bio u naručju, dok je Rosina držala Marionu. Hema je skupila nekoliko Indijki i one su ga sad gledale s neodobravanjem.

»Stigao je brzoglav«, rekla je Hema. »Ghosh, zaboravili smo obaviti *nama-karanum*. Ceremoniju davanja imena. Trebalo ju je obaviti u jedanaesti dan, ali se može obaviti i u šesnaesti. Nismo je obavili ni u jedan ni u drugi, ali mi mama u pismu veli da je sve u redu ako to obavim čim dobijem njen aerogram.«

»I zbog toga si me pozvala iz operacijske dvorane?« Bio je bijesan. Već mu je na usnama bilo da kaže: *Kako samo možeš vjerovati u sve te vradžbine?*

»Čuj«, rekla je Hema, zbunjena njegovim ponašanjem, »otac bi mu trebao šapnuti ime u uho. Ako nećeš ti, pozvat ću nekog drugog.«

Ta je riječ — »otac« — najednom sve promijenila. Osjetio je ushit. Brzo je prošaptao »Marion« pa »Shiva« u oba sićušna ušenca pa ih obojicu poljubio, a onda napokon, prije nego što se stigla odmaknuti, i Hemu, i to u obraz, pa rekao: »Bok, mama.« To je Hemine goste toliko zgranulo, da je odmah odjurio natrag u operacijsku dvoranu zašiti onaj preklap preko patrljka.

Blizance bi bilo teško raspoznati da nije bilo grivne koju je Hema držala na Shivi kao talisman. Dok je Shiva bio miran i tih, Marion bi, kad bi ga Ghosh nosio, nabrao obrve u koncentraciji, kao da želi nekako pomiriti tog stranog čovjeka s neobičnim zvukovima što ih je ispuštao. Shiva je bio mrvicu slabiji, a na glavi su mu se još vidjeli tragovi Stoneova pokušaja ekstrakcije; raspalio bi se samo kad bi čuo Mariona da plače, kao da želi pokazati solidarnost.

Do dvanaestog su tjedna blizanci već uspjeli dobiti na težini pa su im krikovi postali strastveni, a pokreti energični. Skupili bi šake na prsima pa bi tu i tamo ispružili ruke i izoštrili pogled na vlastitim prstima u pravom razrokom čuđenju.

Ako i nisu bili svjesni postojanja onog drugog, bilo je to zato, vjerovala je Hema, što su vjerovali da su zapravo ista osoba. Kad bi im davala dudu, pa kad bi jednog u naručju držala Rosina, a drugog ona ili Ghosh, mnogo bi im olakšalo posao ako bi jedan drugog mogli čuti ili se dotaknuti udovima ili glavom; kad bi jednog odnijeli u drugu sobu, oba bi postala nemoguća.

S navršenih pet mjeseci, dječaci su već imali pravu šikaru crne kovrčave kose. Imali su Stoneove usko primaknute oči, zbog čega se činilo da su stalno hiperbudni i da svoj okoliš ispituju kao kliničari. Oči su im, ovisno već o svjetlu, bile sasvim svijetlosmeđe ili tamnoplave. Čelo, oblo i obilno, baš kao i savršeni Kupidonov luk usana, bili su posve na sestru Mary Joseph Praise. Mnogo su ljepši, pomislila je Hema, od Glaxovih beba, i još su i dvojica. I to samo njeni.

Ghosh je na vlastito zadovoljstvo otkrio da, kad ih treba sprtljati u krevet, ima magični dodir. Držao je svakog na drugoj podlaktici, obraza naslonjena na rame, dok bi im noge počivale na izboju trbuha. Potom bi oplovio Heminu dnevnu sobu, sve se zibajući i njišući. Kako nije znao uspavanke, posegnuo je za repertoarom razuzdanih pjesmica. Jedne ga je večeri Časna Majka pozvala u stranu i rekla: »Tvoje me pjesmice smetaju u molitvi.« Ghosh je zamislio Časnu Majka kako kleči i recitira:

*Bio jedan čovjek iz Madrasa:
Od mjedi jaja imao je dasa.
Kad oluje digao se bijes,
Jaje o jaje udarilo tres!*

»Jako mi je žao.«

»Ne vjerujem da je za njih baš jako dobro da u tako nježnoj dobi slušaju takve stvari.«

* * *

Ghosh se još jedva i sjećao kako mu je izgledao život prije dolaska blizanaca. Kad bi mu se privili u naručju, kad bi se nasmiješili ili na nj pritisnuli vlažnu bradu, osjećao bi kako mu srce puca od ponosa. Marion i Shiva — sad im ne bi mogao ni zamisliti bolje ime. Odnedavna su ga počela boljeti ramena, a ruke bi mu, kad mi bi *mamithus* iz naručja digla usnule dječake, sasvim odrvenjele.

Otkako je počeo spavati na Heminoj sofí, nije više osjećao ni slutnju nelagode kad bi puštao vodu.

Hemi se vratilo nešto od starih manira. Povremeno bi joj nedostajalo njihovo nadmudrivanje. Je li je on sve te godine progonio samo zato što je bila tako nedohvatljiva? Što bi bilo da je pristala da se za nj uda čim su stigli u Etiopiju? Bi li njegova strast to uspjela nadživjeti? Svakom u životu treba nekakva opsesija, a posljednjih osam godina ona mu je pribavljala njegovu, i na tome bi joj možda trebao biti zahvalan.

Mnogo bi se puta uvečer, kad bi dječake stavio u krevet, morao vratiti u bolnicu dovršiti posao. Od prve noći provedene na Heminoj sofí usne mu nije dotakla ni kap piva. Na uskom je Heminu kauču spavao spokojno i budio se okrepljen.

Živeći s njom pod istim krovom, Ghosh je otkrio da Hema žvače khat. Počelo je to s noćnim bdijenjima nad Shivom, a pomagalo joj je da izdrži smjenu. Njezina je oznaka u *Middlemarchu* uskoro prestigla njegovu, i prije nego što ga je dovršio, ona je već bila na Zoli. Pokušala je pred njima sakriti khat, a kad ga je spomenuo, upravo se dirljivo smela.

»Ne znam o čemu to govoriš«, rekla mu je.

Zato tu temu više nije načinjao, iako je znao, kad bi je vidio kako štrika do kasno u noć ili kad bi ga dočekala pa se raspričala više nego Rosina, da je prije nego što je došao žvaknula malo khata. Listiće joj je donio Adid, onaj vječno nasmiješeni trgovac kojeg je upoznala u avionu na povratku iz Adena i s kim su se oboje rado družili.

Što se pak tiče Ghosha, njegova je droga bila Hema. Jednom se zgodom, dok je stavljao usnule bebe u zipku koja je zamijenila inkubator, o nju očešao. Kad se nije obrecnula, shvatio je to kao ohrabrenje. Zurio bi u nju dok bi pijuckala jutarnju kavu i ispisivala mu kupovnu listu ili se savjetovala s Almaz o dnevnim planovima. Jednog je dana opazila da je promatra.

»Molim? Strašno je otvoriti oči i prvo što ugledaš, to sam ja. Istina?«

»Ne. Ti si baš suprotno od strašnog.«

Ona je pocrvenjela.

»Ne blebeći«, rekla je, ali se rumenilo na njezinu licu nije ugasilo.

Jednog dana za večerom Ghosh je rekao, više sebi nego njoj:

»Pitam se što je dalje bilo s Thomasom Stoneom.«

Hema je odgurnula stolac i ustala.

»Daj, molim te. Ne želim da u ovoj kući tog čovjeka ikad više i spomeneš.«

U očima su joj bile suze. I strah. Prišao joj je. Mogao je podnijeti njen bijes, mogao ga je čak i otpjeti, ali nije mogao podnijeti njen bol. Uhvatio ju je za ruke, privukao je k sebi; ona se opirala, da bi napokon popustila, a on je rekao:

»Sve je u redu. Nisam te htio uzrujati. Sve je u redu.« *Prodao bih najboljeg prijatelja samo da te mogu tako zagrliti.*

»Što ako dođe i zatraži da mu ih damo? Čuo si što je rekao astrolog.«
Sva se tresla. »Jesi li mislio i o tome?«

»Ma neće doći«, odgovorio je Ghosh, ali mu je Hema u glasu osjetila nesigurnost. Odstupala je u svoju sobu. »Mislim, ako i pokuša, može to samo preko mene mrtvog, jesi li me čula? Samo preko mene mrtvog!«

* * *

Jedne vrlo hladne noći, kad je blizancima bilo devet mjeseci, i dok je *mamithus* spavala u svojoj sobi, i kad se Časna Majka već bila povukla u svoju, sve se najednom promijenilo. Nije više bilo razloga da Ghosh spava na kauču, ali ni on ni ona nisu ni spomenuli mogućnost njegova odlaska.

Ghosh je stigao tek pred ponoć i zatekao Hemu za kuhinjskim stolom. Primakao joj se da mu može pogledati u oči i vidjeti osjeća li mu se piće u dahu — to je uvijek, kad bi došao u ovaj sat, činio da je malo

draži. Hema ga je odgurnula.

Otišao je pogledati blizance. Izašao je i rekao: »Osjeća se tamjan.« I prije bi ju znao ukoriti što blizanci moraju udisati dim.

»Haluciniraš. Možda ti se to bogovi pokušavaju obratiti.« Pretvarala se kao da je zauzeta zadaćom stavljanja večere na stol.

»Makaroni u Rosininoj izvedbi«, rekla je i otklopila zdjelu. »A Almaz ti je ostavila piletinu s karijem. Natječu se koja će te bolje hraniti. Samo Bog zna zašto.«

Ghosh je zataknuo ubrus pod ovratnik.

»Ti *mene* smatraš bezbožnikom? Ako ti čitaš te svoje Vede i Gite, sjeti se onoga koji je došao mudracu Ramakrishni i rekao: ›O, učitelju, ja ne znam voljeti Boga‹.« Hema se namrštila. »A mudrac ga je upitao je li ikad volio išta. On je odgovorio: ›Volim svog sinčića.‹ A Ramakrishna mu je nato rekao: ›Eto, *to* je tvoja ljubav i tvoje služenje Bogu. U tvojoj ljubavi i služenju tom djetetu‹.«

»Pa onda, gdje si bio u ovaj čas, gospodine Bogobojazni?«

»Radio sam carski rez. Počeo i završio za petnaest minuta«, odgovorio je Ghosh. Hema je u tjednima poslije rođenja blizanaca izvela tri carska reza: jedan da nauči Ghosha, drugi kao njegov asistent, a treći samo kao promatrač. Nijedna žena neće umrijeti u Missingu ili biti poslana negdje drugdje zato što tu ne može obaviti carski rez. »Bebi se oko vrata ovila pupkovina. Sad je dobro. A majka već traži meko kuhano jaje.«

Hemi je promatranje Ghosha pri jelu već postala večernja zanimacija. Bio je sav u svojim planovima; živio je sred kovitlaca ideja i projekata što su već stvarali hrpe oko njezine sofe.

Misli su joj bile otplovile, pa ga je zamolila da ponovi što je rekao.

»Da sam otišao, sad bih već bio na pola stažiranja u Cook County Hospitalu. Znaš, već sam se bio spremio otići iz Etiopije.«

»Zašto? Zato što je otišao Stone?«

»Ne, ženo. Prije toga. Prije nego što su se bebe rodile i Sestra umrla. Shvaćaš, bio sam siguran da ćeš se iz Indije vratiti s mužem.«

Za Hemu je to bilo tako apsurdno, tako neočekivano, takav podsjetnik na davna i nedužna vremena, da je prasnula u smijeh. Zbog Ghoshove konsternacije to joj je postalo još smješnije, a onda je ziherica koja joj je zatvarala vrh bluze poletjela u zrak i pala mu u tanjur. E to je

već bilo previše, pa se uhvatila rukama za prsa, ustala i presavila se od smijeha.

Sve otkako se vratila iz Indije, sve od tragedije Sestrine smrti, jedva da je bilo i prilike za smijeh od kojeg se driješi pupak. Kad je napokon povratila dah, Hema je rekla:

»Eto, Ghosh, što kod tebe najviše volim. A skoro sam zaboravila. Nasmijavaš me kao nitko na svijetu.« Vratila se u stolicu.

Ghosh je prestao jesti. Odgurnuo je tanjur. Očito mu je bilo neugodno, a njoj nije bilo jasno zbog čega. Obrisao je usta ubrusom, pokretima preciznim i proračunatim. U glasu mu se osjetila drhtavica.

»U čemu je vic?« ponovio je. »To što sam se sve te godine s tobom želio oženiti, to je tebi vic?«

Otkrila je da mu ne može pogledati u oči. Nikad mu nije rekla što joj je prošlo kroz glavu kad je pomislila da će se avion srušiti, i kako joj je posljednja misao bila misao na njega. Smiješak na njezinu licu bio je lažan i nije ga mogla zadržati. Skrenula je pogled, ali joj je pao na prijeteću masku zakucanu nad vratima njezine sobe.

Ghosh je pustio da mu glava padne na ruke. Raspoloženje mu je iz ushita prešlo u očaj; gurnula ga je preko granice sloma. I to samo zato što se nasmijala? Najednom se opet kraj njega osjetila nesigurno, baš kao onaj dan uz grob sestre Mary Joseph Praise.

»Vrijeme je da se vratim u svoj stan«, rekao je Ghosh.

»Ne!« kriknula je Hema, i to tako glasno da su se oboje trgnuli.

Privukla je svoj stolac do njegovog. Skinula mu je ruke s glave i uhvatila ih. Proučavala je neobični profil svog kolege, svog nepristalog no lijepog prijatelja, prijatelja kroz tolike godine, koji je dopustio da mu se sudbina tako nerazmrsivo splete s njezinom. I kao da je sad bio stvarno spreman otići. I nije od nje tražio baš nikakva izjašnjenja.

Poljubila ga je u ruku. On se opro. Primakla mu se još bliže. Povukla mu je glavu na svoja prsa koja su, bez zihalice, bila obnaženija no što su to ikad bila i pred jednim muškarcem. Zagrlila ga je onako kako je on zagrlio nju dotrčavši one večeri kad je Shiva prestao disati.

Nakon nekog vremena Hema mu je okrenula lice prema sebi. I prije nego što je i stigla razmisliti o tome što radi, i zašto, i kako se to dogodilo, već ga je ljubila, osjećajući zadovoljstvo u osjećanju njegovih usana na

svojima. Sad je najednom shvatila koliko je prema njemu bila sebična, i koliko ga je sve ove godine iskorištavala, i zbog toga osjetila stid. Ali to nije činila svjesno. Pa ipak, prema njemu se odnosila kao da postoji samo zbog njezina zadovoljstva.

Sad je na nju bio red da uzdahne, a onda je zapanjenoga Ghosha povelu do druge spavaonice, koja je inače služila samo za glačanje i kao ostava, do spavaonice koju mu je trebala dati još davno umjesto da ga ostavlja na sofí. Svukli su se u mraku, počistili postelju od čitavog brda peleni, ručnika, sarija i druge robe. Nastavili su se grliti ispod pokrivača.

»Hema, što ako ostaneš u drugom stanju?« upitao je Ghosh.

»Ah, ništa nisi shvatio«, odgovorila je ona. »Već mi je trideset godina. Možda sam to i dosad već previše odgađala.«

Na njegovu sramotu sada, sad kad su se te veličanstvene jabuke o kojima je toliko sanjao oslobodile i našle mu se u rukama, sad kad je bila njegova od mesnatog podbratka pa sve do jamica nad bedrima, preobražaj njegova uda iz mlitavog mesa u kruti bambus nije se dogodio. Kad je Hema shvatila što nije u redu, nije rekla ni riječi. Njezina je šutnja, međutim, samo još pojačala njegov jad. Ghosh nije znao da to Hema krivi sebe, da misli kako je bila prenasrtljiva i da je krivo protumačila znakove i krivo ga razumjela. Nakašljavanje hijena u daljini kao da im se rugalo oboma.

Ona je ostala savršeno mirna, kao da leži na pješačkoj mini. I tako je u jednom trenutku zaspala. Probudio ju je osjećaj da se diže iz dubine da uskrсне i obnovi se. A bilo je to zato što su joj Ghoshova usta obuhvatila lijevu dojku kao da je žele progutati. Usmjerio je njezine pokrete, gurkajući je malo lijevo, malo desno, pa je pomislila kako on, čak i kad je najpasivniji, ipak vodio igru.

Pogled na veliki panj njegove glave i usta na mjestu gdje još nikad nije bio nijedan muškarac potjerao joj je bujicu krvi u obraze, u prsa i duboko u zdjelicu. Jednom ju je rukom držao za drugu dojku, pa su kroz nju poletjeli udarni valovi, dok ju je drugom milovao po stegnima. Otkrila je da mu njezine ruke uzvraćaju istom mjerom, da potežu njegovu glavu prema njezinoj, da se pružaju prema njegovim širokim ramenima u želji da je čitavu proguta. A onda je na stegnima osjetila nešto nedvojbeno i puno obećanja.

U tom trenutku, vidjevši njegovu animalnu žudnju, shvatila je da ga je zauvijek izgubila kao igračku, kao druga. To više nije bio Ghosh s kojim

se poigravala, Ghosh koji je postojao samo kao reakcija na njezino postojanje. Osjetila je stid što ga tako nije vidjela i prije, stid što je smatrala da zna narav tog zadovoljstva, zbog čega si ga je tolike godine uskraćivala. Povukla ga je k sebi, pozvala k sebi — svog kolegu liječnika, neznanca, prijatelja i ljubavnika. Huknula je od žaljenja za svim večerima što su sjedili jedno nasuprot drugom, potežući mamac i sipajući žaoke (iako, kad sada o tome razmišlja, shvaća da je najveći dio toga bilo njezino djelo), kad su se, umjesto toga, mogli baviti tim zapanjujućim sjedinjenjem.

* * *

Hema se probudila rano, pa nahranila djecu i promijenila joj pelene, a kad su ponovno zaspala, vratila se Ghoshu. Počeli su opet, i bilo je kao da im je prvi put, jer su osjećaji bili jedinstveni i nezamislivi, dok je uzglavlje tuckalo u zid i javljalo o njihovoj strasti Almaz i Rosini koje su baš stigle u kuhinju, ali je nije bilo briga. Poslije toga su zaspali, i probudili se tek na zvuk kravljege zvonca i telećeg mukanja.

Baš kad je htjela izaći iz sobe, Ghosh ju je zaustavio.

»Je li brak sa mnom i dalje nešto za smijanje?«

»Što time hoćeš reći?«

»Hema, hoćeš li se udati za mene?«

Bio je nespreman za njen odgovor, a kasnije se čudio kako ga je mogla već imati gotovog, odgovor kakvom se nikad ne bi domislio.

»Da, ali samo na godinu dana.«

»Molim?«

»Daj shvati. Jedno nas je drugom u naručje bacila samo ta situacija s djecom. Ne želim se osjećati obveznom. Udat ću se za tebe na godinu dana. Pa smo onda gotovi.«

»Ali to je apsurdno«, proprtljao je Ghosh.

»Ostaje nam mogućnost da ga nakon godine dana produžimo. Ili ne.«

»Hema, ja znam što želim. Želim to zauvijek. Oduvijek sam to želio na vijeke vjekova. Ja znam da ću poslije godinu dana htjeti produžiti.«

»Mislim, možda *ti* to znaš, preslatko moje. No što ako ja ne znam? Ali, mislim, nemaš li danas ujutro nekakvu operacija, ha? Mislim, možeš reći Časnoj Majci da ću opet početi raditi histerotomije i druge selektivne

operacije. A i tebi je vrijeme da naučiš malo ginekološke kirurgije, a i nešto drugo, a ne samo carski rez.«

Dok je odlazila, kratko ga je pogledala preko ramena, a bojažljivost u njezinu smiješku i nestašluk u njezinim očima i izvijenim obrvama, kao i oštri nagib njezina vrata, kao da su pripadali plesačici koja bez ijedne riječi šalje znak. Njezina ga je poruka ušutkala. Umjesto o godini dana ili čitavom životu, sad je mogao razmišljati samo o sljedećoj noći, i makar je do nje ostalo još samo dvanaest sati, njemu se to činilo kao vječnost.

DIO TREĆI

*Neću vaditi kamenac čak ni pacijentima
kod kojih je bolest očita; tu ću operaciju prepustiti
ljudima koji se time bave, stručnjacima za to područje.*

Hipokratova zakletva

*Ljubav je plod bez koštice
Onima kojim je uzvrćena.*

Tiruvalluvar, *The Kural*

17. POGLAVLJE

»Tizita«

Sjećam se kako bih rano ujutro znao uletjeti u kuhinju u Ghoshovu naručju. On bi brojao ispod glasa: »*Jedan*-dva... *jendvatri*.« Pa bismo se kovitlali, padali, obrušavali. Ne znam do kad ću vjerovati da je on po zanimanju plesač.

Izveli bismo okret pred štednjakom i stigli do stražnjih vrata, gdje bi Ghosh dohvatio bravu i s piruetom gurnuo kračun.

Sad u kuću stupaju Almaz i Rosina, pa hitro zatvaraju vrata pred zimom, ali i pred Koochooloo koja maše repom u očekivanju doručka. Obje *mamithe* su umotane kao mumije, i u srpastom im se prorezu vide samo oči. Zatim zgule sve te slojeve, pa se s njih kao para diže vonj pokošene trave, pa onda raskopane zemlje, pa *berbere* i naloženog ugljena.

Ja se u iščekivanju neobuzdano smijem, zabijam bradu u vlastito tijelo zato što znam da će me Rosinini prsti, hladni kao ledeni mosuri, uskoro pomilovati po obrazu. Kad mi je to prvi put učinila, trznuo sam se i otplovio ne u suze nego u smijeh, što je bila pogreška, zato što ju je to potaklo na taj ritual kojeg sam svakodnevno predviđao i grozio ga se.

* * *

Poslije doručka, Hema i Ghosh ljube Shivu i mene za oproštaj. Suze. Očaj. Grčevito ih se hvatamo. Ali oni svejedno odlaze i idu u bolnicu.

Rosina nas stavlja u dvostruka kolica. Ja uskoro podižem ruke i moljakam da me nosi. Hoću u visine. Hoću svijet gledati iz odrasle perspektive. Ona popušta. Shiva je sretan gdje god ga stavili, bar ako mu nitko ne pokušava skinuti grivnu.

Rosinino je čelo čokoladna kugla. Njezina kosa u pletenicama maršira prema natrag u urednim redovima, pa se razlijeće u rese koja joj padaju na ramena. Ona je biće koje poskakuje, njiše se, pjevuši. Njezine su vrtnje i okretaji brži od Ghoshovih. S mog vrtoglavog vidikovca njezina plisirana haljina stvara veličanstvene cvjetice, a njezine ružičaste plastične cipele u bljesku mi dolaze pred oči i nestaju.

Rosina neprestano nešto priča. Mi smo pak tihi, nijemi, ali puni misli, dojmova, i svi su oni neizgovoreni. Od Rosinina se amarskog smiju i Almaz i Gebrew zato što njezini guturalni slogovi, nalik na čišćenje grla, u amharskom zapravo i ne postoje. Ali to je ne uspijeva odvratiti. Ponekad prelazi na talijanski, napose kad za nešto zapne, kad se muči da nešto jasno istakne. *Italinya* joj dobro leži i, makar to zvučalo čudno, njegovo je značenje jasno, iako nitko više njime ne govori, takva je narav tog jezika. Kad razgovara sama sa sobom, ili pjeva, onda to čini svojim eritrejskim jezikom — *tigrinyom* — i onda joj se jezik razveže i riječi same teku.

Almaz, koja je nekoć služila Ghosha u njegovoj kući, sad je kuharica u njegovom i Heminom zajedničkom kućanstvu. Pa stoji ukorijenjena kao baobab na svojem mjestu ispred štednjaka, pravi div u usporedbi s Rosinom, i iz sebe od svih zvukova ispušta samo duboke, sonorne uzdahe, ili povremeni »*Ewunuth!*« — »Ta nemoj reći!« — samo da Rosina i Gebrew ne prestanu blebetati, iako zapravo ni njoj ni njemu za to ne treba nikakva poticaja. Almaz je ljepša od Rosine, i kosu joj zadržava *shash* od narančaste gaze, tvoreći frizijsku kapu. Dok Rosinini zubi svijetle kao farovi, Almaz ih rijetko kada pokazuje.

* * *

Sredinom jutra, kad se vraćamo sa svog prvog izleta na liniji bungalov — trauma — ženski odjel — glavni ulaz, s Koochooloo kao tjelohraniteljem, kuhinja je već oživjela. Para se diže u perjanicama dok Almaz zvoni poklopcima što ih stavlja i skida s lonaca. Srebrni uteg na parnom loncu poskakuje i zviždi. Almazine sigurne ruke režu luk, rajčicu i svježi korijandar, stvarajući brežuljke kraj kojih humčići đumbira i češnjaka izgledaju upravo patuljasto mali. U blizini pak drži čitavu paletu začina: listiće karija, đumbir, suhi korijander, klinčić, cimet, sjemenke gorčice, čili u prahu, i sve to u sićušnim zdjelicama od nehrđajućeg čelika na velikom matičnom pladnju. Kao kakav ludi alkemičar, u lonac ubacuje mrvicu ovoga, šaku onoga, pa onda ovlaži prste i frkne vlagu u avan. Potom udara tučkom pa se mokri, hrskavi *tunk, tunk*, uskoro pretvara u udarce kamena o kamen.

Sjemenke gorčice prskaju u vrelom ulju. Sad ona, da odbije sve te projekte, nad tavu stavlja poklopac. *Rat-at-tat!* kao tuča po limenom krovu. Zatim dodaje sjemenke kumina, koji cvrče, tamne i pucaju. Suhi, prodorni dim napokon istjeruje vonj gorčice. I tek tada dodaje luk, i to čitavu pregršt, i sad se čuje zvuk života što se rađa iz praiskonske vatre.

Rosina me najednom predaje Almaz i hita kroz stražnja vrata, dok joj noge rade kao krakovi škara. Ona to još ne zna, ali Rosina nosi sjeme revolucije. Trudna je i nosi djevojčicu: Genet. Nas troje — Shiva, Genet i ja — zajedno smo od samog početka, ona *in utero* dok se Shiva i ja borimo za svijetom vani. Ta predaja u Almazine ruke posve je neočekivana.

Ja cvilim na Almazinu ramenu, preopasno blizu usključalim kazanima.

Almaz spušta kuhaču i prebacuje me na bok. Poseže pod bluzu, gunda od napora i vadi dojku.

»Evo ti«, veli pa mi je stavlja u ruke na pohranu.

Dotad sam primio već mnoge darove, no to je prvi kojeg se sjećam. Svaki put kad mi ga dadu, gle iznenađenja. A kad ga maknu, list se briše. Ali evo ga sada tu, toplog i živog, izvučenog iz svog platnenog kreveta, predan mi kao nezasluzena kolajna. Almaz, koja jedva i govori, nastavlja mijesati, sve pjevušeći nekakvu pjesmicu. Kao da ta dojka nije ništa više njezina nego ta kuhača u ruci.

Shiva u kolica spušta svoj drveni kamion koji je njegova slina već probavila u promočenu pulpu. On se, za razliku od grivne, u slučaju potrebe dade od njega odvojiti. Pred veličanstvenošću te jednooke sise, Shiva pušta kamion da padne na pod. Iako sam ja već u posjedu dojke, iako je milujem, palpitiram, ipak sam ja njegov tajnik.

Ushićeni Shiva me gura dalje i šalje nijemu zapovijed: *Daj mi to dobaci.* A kad to ne mogu, on veli: *Otvori i vidi što je unutra.* Međutim je i to nemoguće. Ja je mijesim, zabijam u nju prst i gledam kako se vraća u stari oblik.

Stavi to u usta, veli Shiva zato što mu je to prvo sredstvo upoznavanja svijeta. Ja tu ideju odbacujem kao apsurdnu.

Sisa je sve ono što Almaz nije: nasmijana, puna života i srdačni član našega kućanstva.

Kad je pokušavam dići, pregledati je, ta sisa je tako golema prema mojim rukama da mi curi između prstiju. Želim potvrditi da se sve njezine površine penju prema vrhu, prema tamnoj bradavici kroz koju ona diše i promatra svijet. Sisa mi pada sve do koljena. Ili možda i do Almazinih. To ja ne mogu znati. I drhturi kao hladetina. Na njenoj se površini kondenzira para i zamagljuje joj sjaj. Ona sa sobom, s njezinih prstiju, donosi miris

zdrobljenog đumbira i kumina u prahu. Mnogo godina kasnije, kad prvi put poljubim žensku u sise, sasvim ću podivljati.

* * *

Bljesak svjetla i zapuh hrskavoga zraka najavljuju Rosinin povratak. Vraćam se u njezino naručje, maknut s prsa koja nestaju jednako misteriozno kako su se i pojavila, progutana Almazinom bluzom.

* * *

Kasnije ujutro, dugo nakon što je nestalo studeni i nakon što je sunce spalilo maglu, igramo se na tratini dok nam se ne zarumene obrazi. Rosina nas hrani. Glad i dremljivost miješaju se savršeno kao riža i kari, jogurt i banane, u našem trbuhu. To je doba savršenstva, doba jednostavnih želja.

Poslije ručka Shiva i ja padamo u san, ovivši ruke jedan oko drugoga, dišući jedan drugom u lice, dotičući se glavama. U tom neuhvatljivom stanju između sna i jave, pjesma koju slušam nije Rosinina. Nego je to »Tizita« koju je Almaz pjevala dok sam je držao za dojku.

* * *

Tu ću pjesmu slušati sve godine što sam ih proveo u Etiopiji. Kad kao mladić odem iz Addis Abebe, ponijet ću je sa sobom na kaseti gdje će stajati zajedno s »Akvalungom«. Odlazak ili skora smrt natjeraju čovjeka da odredi svoj ukus. U godinama što ću ih provesti u izgnanstvu, dok se iskrzana kaseta bude sve više trošila, susretat ću se s Etiopljanima u inozemstvu. Moj pozdrav na zajedničkom jeziku je ona iskra, veza sa zajednicom, s mrežom: telefonski broj Woizero (Mrs.) Manen koja, za skromnu naknadu, kuha *injeru* i *wot* i poslužuje te u vlastitoj kući ako je nazoveš dan ranije; taksist Ato (Mr.) Girma čija nećak radi za Ethiopian Airlines i donosi *kibe* — etiopski maslac — zato što bez maslaca od krava što žive na visokoj nadmorskoj visini i pasu po visokim pašnjacima, *wot* dobiva okus Krogera ili FoodMarta ili Land O'Lakesa. Ako za Meskel želiš ovcu zaklanu u Brooklynu, nazovi Yohannesa, a u Bostonu vidi Queen of Sheba's. U godinama što ću ih provesti daleko od zemlje u kojoj sam se rodio, živeti u Americi, opazit ću koliko su Etiopljani nevidljivi za druge, no ipak tako vidljivi za mene. Preko njih ću lako naći druge izvedbe »Tizite«.

A oni jedva čekaju da je sa mnom podijele, da mi tu pjesmu gurnu u ruke, kao da samo »Tizita« može objasniti čudnu inerciju koja ih obuzima; ona govori kako su kod kuće bili briljantni, s Jackson 5, s Temptations i

»Tizitom« na usnama, sa savršenim afrom na glavi, sa zvonastim nogavicama iznad Double-O-Seven čizama, a onda se otkriva da im je prva stopa na koju su stali u Americi — za tezgom 7-Elevena, ili udišući isparavanja puna ugljičnog monoksida u podzemnoj garaži u Kinneyu, ili u novinskom kiosku u zračnoj luci ili u Marriottovoj suvenirnici — ostala zacementirana, jer se boje otuda otići u strahu da ih ne snađe sudbina gora od nevidljivosti, naime izumiranje.

Najpoznatija je od sviju polagana verzija »Tizite«, vedrih tonova no koja ne ide iz uha, trezvena tužaljka na pozadini arpedža u molu, u izvedbi Getachewa Kassea. On, međutim, ima još jednu verziju, onu u brzom latinskom ritmu. Mahmoud Ahmed, Aster Aweke, Teddy Afro... svi su etiopski izvođači snimili svoju »Tizitu«. Snimili su ih u Addis Abebi, ali i u egzilu, u Kartumu (da, Kartumu! što dokazuje da čak i pakao ima svoj studio za snimanje), a dakako i u Rimu, Washingtonu, Atlanti, Dallasu, Bostonu i New Yorku. »Tizita« je himna srca, tužaljka dijaspore, koja odzvanja Eighteenth Streetom u vašingtonskom kvartu Adams Morgan, gdje se toči iz Fasikasa, Addis Abebe, Meskerema, Red Seaa i drugih etiopskih restorančića, preplavljujući salsa i reg što se šire iz El Rincona i Queen of India.

Postoji brza »Tizita«, polagana »Tizita«, instrumentalna »Tizita« (tako popularna zahvaljujući Ashantisima), kratka i duga »Tizita«... verzija je koliko i izvođača koji su je snimili.

A prvi stih... i sad ga čujem.

Tizitash zeweter wode ene eye metah.

Ne mogu ne misliti na tebe.

18. POGLAVLJE

Grijesi oca

U našoj se kući živjelo u stalnoj galami i trebalo se gurati ako si htio da te se čuje. Glas jak kao rog za maglu bio je Ghosh, glas koji bi odjekivao i polako se gasio prelazeći u smijeh. Hema je bila ptica pjevica, ali kad bi je izazvali, glas bi joj bio oštar kao Saladinova sablja, a koji je, prema mojoj knjizi *Rikard Lavljeg Srca i križari*, mogla prepoloviti svilenu maramicu kad bi joj na oštricu donio potok. Almaz, naša kuharica, izvana je gledano bila tiha, ali su joj se usne stalno micale, no jesu molile ili nešto pjevale, to nitko nije mogao znati. Rosina je tišinu doživljavala kao atak na sebe pa je govorila i praznim sobama i obraćala se otvorenom kredencu. Genet, sad već skoro šest godina stara, pokazivala je znake da će poći majčinih stopama, jer je samoj sebi pjevnim glasom pričala priče o samoj sebi, stvarajući neku samo svoju mitologiju.

Da se ShivaMarion rodio vaginalno (što je nemoguće, jer su nam glave bile spojene), Shiva bi, jer je prvi pomolio glavu, bio prvorodenac, stariji blizanac. Ali kad je carski rez obrnuo prirodni red rađanja, ja sam postao onaj prvi koji je udahnuo zrak — stariji za nekoliko sekundi. A osim toga sam postao i glasnogovornikom ShiveMariona.

Vukući se za Hemom i Ghoshom po Piazzzi ili stupajući između zaprežnih taksija i kamiona u Trgovinu odjeće Motilal na užurbanom Merkatu Addis Abebe, nikad nisam čuo da bi Hema rekla: »Ta bi plava košulja tako dobro pristajala Shivi«, ili: »Te bi sandale savršeno stajale Marionu.« Kad bi stigli doktor Ghosh i doktorica Hema, izvlačile bi se stolice i s njih brisala prašina, i onda bi dječak otrčao po toplu Fantu ili Coca-Colu i kekse, i to usprkos svem nećkanju. Izmjerili bi nas krojačkim metrom, grube bi nas ruke uštipnule za obraze, i oko nas bi se skupilo čitavo malo mnoštvo i zinulo u nas, kao da je ShivaMarion lav u kavezu u Sidist Kilu. Rezultat bi svega bio da bi Hema i Ghosh od svega što bi nam trebalo od odjeće kupili po dva komada. Isto vrijedi i za palice za kriket, nalivepera i bicikle. Kad bi nas ljudi vidjeli i rekli: »Vidi! Baš su slatki«, jesu li stvarno mislili da smo sami izabrali istu odjeću? Moram priznati, jedinom zгодom kad sam se htio obući drukčije od Shive, i kad smo stali

pred zrcalo, osjetio sam se nelagodno. Bilo mi je kao da mi se otkopčao šlic — jednostavno sam osjećao da to zbog nečeg nije u redu.

Mi — »Blizanci« — bili smo poznati ne samo po tome što smo se jednako odijevali nego i po tome što smo trčali vratolomnom brzinom, no uvijek ukorak, kako kakvo četveronožno biće koje poznaje samo jedan način stizanja iz točke A u točku B. Kad bi ShivaMarion morao zbog nečeg samo koračati, činili bismo to prebacivši ruku jedan drugom preko ramena, no to zapravo i nije bio korak, nego kas, pa smo bili pravi šampioni trka na tri noge prije nego što smo za tako nešto i čuli. Kad bismo sjeli, sjeli bismo na istu stolicu, jer nismo vidjeli razloga da zaposjednemo dvije. Čak bismo skupa išli i na zahod pa u porculansku šupljinu usmjerili dvostruki mlaz. Kad danas o tome razmišljam, mogao bih reći da smo pokazivali stanovitu odgovornost prema ljudima koji su se prema nama odnosili kao prema kolektivu.

Reci *Blizancima* da dođu na večeru.

Dečki, nije li vrijeme za kupanje?

ShivaMarion, jeste večeras za špagete ili *injeru* ili *wot*?

Uvijek smo bili »vi«, nikad »ti«. Kad bismo odgovarali na pitanje, nije nas bilo briga kome je bilo upućeno; odgovor jednoga od nas bio je odgovor Blizanaca.

Možda su odrasli vjerovali da je Shiva, moj užurbani, marljivi brat, prirodno štedljiv na riječima. Ako bismo zveckanje grivne koju nije dao skinuti računali kao govor, onda je Shiva bio prava klepetuša, pa bi ušutio samo kad bi, krećući u školu, utišao zvončiće čarapom. Možda su odrasli vjerovali da ja Shivi nikad ne dam priliku da nešto kaže (što je bilo istina), ali mi nitko nije htio reći da umuknem. U svakom slučaju, u halabuci našeg bungalova, gdje bi se dvaput tjedno skupilo društvo za bridž, i gdje bi se na Grundigu vrtjela ploča od 78 okretaja, i gdje bi Ghoshov teški korak zveckao tanjurima dok bi se trudio naučiti rumbu i ča-ča-ča, prošle su čitave dvije godine prije nego što su odrasli dokraja shvatili da je Shiva prestao govoriti.

* * *

Dok smo još bili pri sisi, Shivu su smatrali osjetljivijim: ta baš je njegovu lubanju Stone zamalo zdrobio prije nego što nas je Hema spasila. No onda je Shiva na vrijeme stigao do svih razvojnih miljokaza, jer je podigao glavu kad i ja i propузao kad je za to došlo vrijeme. Na dani je

znak rekao »Amma« i »Ghosh«, a obojica smo odlučila prohodati kad nam je do godine ostalo još mjesec dana. Hemu je i Ghosha to umirilo. Po Heminim riječima, čim smo naučili hodati, za nekoliko smo to dana i zaboravili, jer smo otkrili trčanje. Shiva je do debelo u četvrtu godinu života govorio baš koliko je trebalo, ali je nekako u to vrijeme već počeo tiho skladištiti riječi.

Požurit ću se reći da se Shiva smijao i plakao u pravi čas; počesto se držao kao da se baš sprema nešto reći, ali sam ga pretekao; naglašavao je moje riječi usklikima svoje grivne i iz punog srca sa mnom u kadi pjevao *la-la-la*. Ali kad je riječ bila o pravim riječima — on za njima nije osjećao baš nikakvu potrebu. Čitao je pitko, ali nije htio naglas. Jedan mu je pogled bio dovoljan da zbroji i oduzme velike brojeve, pa bi, dok sam ja još računao i brojao na prste, on već pisao odgovor. Stalno bi pravio bilješke za sebe i za druge, ostavljajući ih za sobom kao brabonjke. Lijepo je crtao, ali na čudnim mjestima, recimo po kutijama i kartonima i papirnatim vrećicama. U toj je fazi najviše od svega volio crtati Veronicu. U kući smo imali jedan broj Archievih stripova — kupio sam ga u Papadakisovoj knjižari; tri okvira na šesnaestoj stranici bavila su se Vericom i Betty. Shiva je znao reproducirati tu stranicu skupa s balončićima, slovima i šrafiranim sjenčanjem. Kao da je u glavi imao fotografiju, pa ju je po volji mogao baciti na papir. Pritom ne bi ispustio baš ništa, čak ni broj stranice, ili mrlju od muhe koja je na margini originala dočekala svoj kraj. Opazio sam da bi uvijek istaknuo zakrivljenu crtu ispod Veronice dojkice, napose nasuprot Betty. Pogledao sam u izvor, i naravno, i u njemu je bila ta crta, samo što je kod Shive bila tamnija i deblja. Ponekad bi improvizirao pa odstupio od originalne slike, pa dojkice nacrtao kao naperene rakete spremne za lansiranje, ili pak kao balonske njihalice što su lebdjele iznad koljena.

Genet i ja smo skrivali Shivinu šutnju. Ja sam to činio nesvjesno, jer iako sam bio prekomjerno blagoglagoljiv, bio sam to zato što sam u tome vidio nužno glasanje ShiveMariona. Razumije se da sam ja s njim komunicirao bez teškoća. Rano bi ujutro potresanje njegove grivne — *čing-ding* — reklo: *Marione, jesi li se probudio? Diš-čing* je bilo vrijeme za ustajanje. Kad bi protrljao svoju glavu o moju, time bi mi rekao: *Ustani i ozari se, pospanko*. Jedan je od nas trebao samo pomisliti da nešto učini, našto bi onaj drugi vrlo vjerojatno ustao pa to i učinio.

Otkriće da je Shiva odustao od govora napravila je gospođa Garretty u školi. Loomis Town & Country School brinula se za djecu trgovaca, diplomata, vojnih savjetnika, liječnika, učitelja, predstavnika Ekonomske

komisije za Afriku, WHO-a, UNESCO-a, Crvenog križa, UNICEF-a, te napose novoosnovane OAU — Organizacije afričkog jedinstva. Car je tek opernatjelom OAU-u ponudio na dar Dvoranu Afrike, zgradu zapanjujuće arhitekture. Bio je to lukav potez koji će u Addis Abebu donijeti centralu te organizacije, i koji je već podizao promet svima od barskih djevojaka pa sve do uvoznika Fiata, Peugeot-a i Mercedesa. Djeca OAU-a mogla su ići u Lycée Gebremariam, impozantnu zgradu što se dizala iznad najstrmijeg dijela Churchillove ceste. Predstavnici su, međutim, frankofonskih zemalja — Malija, Gvineje, Kameruna, Obale Bjelokosti, Senegala, Mauricijusa i Madagaskara — znali zaviriti u budućnost pa su zato automobili s tablicama Corps Diplomatiques vozili *les enfants* pokraj *lycée*a i tako sve do Loomis Town & Countryja. No da ne propustimo nikoga, moram spomenuti i Svetog Josipa gdje su, prema Časnoj Majci, bili jezuiti, ti Kristovi vojnici, vjerni Bogu i Križu. No Sveti je Josip bio samo za dječake pa je to za nas otpadalo zbog Genet.

Zašto ne darmar državne škole? Da smo pošli u nju, možda bismo u njoj bili jedina nedomorodačka djeca, a pripadali bismo i onoj manjini koja ima više od jednog para cipela, a osim toga i tekuću vodu uvedenu u kuću. Hema i Ghosh su smatrali da im ne preostaje drugo no poslati nas u Loomis Town & Country, koju su vodili britanski emigranti.

Naši su učitelji na *LT&C* imali prvi stupanj i vrlo čudnu diplomu. Upravo je zapanjujuće koliko plašt od crnog krepa preko sakoa ili bluze kakvom kurvišu iz Cockneyja ili cvjećarki iz Covent Gardena daje težinu i dostojanstvo profesora s Oxforda. A izgovor u Africi neka nosi vrh, samo ako je strani i ako imaš pravu boju kože.

Ritual. Bio je to melem koji je ublažavao zabrinutost roditelja zbog onog što se zbiva i zbog onog što za svoj novac dobivaju u *LT&C-u*. Gymkhana, lakoatletsko natjecanje, Školski karneval, Božićna procesija, školska predstava, Noć Guya Fawkesa, Dan osnivača, Maturalna svečanost — kući smo odnosili toliko šapirografiranih poruka da bi se Hemi zavrtjelo u glavi. Podijelili bi nas na Kuću ponedjeljka, Kuću utorka ili Kuću srijede i svaka je od njih imala svoje boje, timove i kućne starješine. U lakoju smo se atletici natjecali za slavu naše kuće i za Loomisov kup. Svakog jutra u zbornoj dvorani gospodin Loomis bi poveo zbornu molitvu, poslije čega bi uslijedilo čitanje iz Revidirane standardne verzije Svetog pisma, da bismo napokon glasno otpjevali himnu iz modre pjesmarice, dok bi sad ovaj sad onaj učitelj lupao po žicama klavira u dvorani.

Bio sam uvjeren da je u londonskom Harrodsu moguće kupiti komplet koji omogućuje poduzetnom Englezu da bilo gdje u Trećem svijetu otvori britansku školu. A u tom kompletu nalazimo crne ogrtače, tiskane formulare za svjedodžbe koje se dijele podnosi o Miholju, korizmi i Uskrsu, baš kao i pjesmarice, demonstratorske bedževe i nastavni plan. *Složite sami.*

Na nesreću, kad je riječ o prolazanju ispita za Opću potvrdu za stupanj školovanja 0, postotak je uspjeha na *LT&C-u*, u usporedbi s besplatnim državnim školama, bio jeziv. U njima su indijski učitelji bili sve redom diplomirani pedagozi koje je car dovezao iz kršćanske države Kerale, iz koje je bila pozvana i sestra Mary Joseph Praise. Upitajte nekog Etiopljana vani je li matematiku ili fiziku slučajno naučio od učitelja koji se zove Kurien, Koshy, Thomas, George, Varugese, Ninan, Mathews, Jacob, Judas, Chandy, Eapen, Pathros ili Paulos pa će mu vrlo vjerojatno zasjati oči. To su učitelji odgojeni u ortodoksnom ritualu koju je sveti Toma donio u južnu Indiju. Ali kad je riječ o njihovoj profesionalnoj ulozi, jedini ritual do kojeg im je bilo stalo bilo je zabijanje tablice množenja i periodnog sustava, baš kao i Newtonovih zakona, u glavu etiopskih đaka, koji su svi redom bili bistri te posjedovali velik dar za aritmetiku.

Moja razredna nastavnica gospođa Garretty, kad jedan dan zbog temperature nisam došao u školu, pozvala je Hemu i Ghosha poslije nastave. Mi smo za nju bili oni preslatki Stoneovi blizanci, ti tako dragi, tamnokosi i svjetlooki dječaci koji su se jednako oblačili, koji su veselo pjevali, trčali, crtali, skakali, pljeskali i preko svake mjere brbljali u školi. Tog dana kad sam ja ostao kod kuće, Shiva je trčao, crtao, skakao i pljeskao rukama, ali nije izgovorio nijedne riječi, a kad su mu se obratili, nije htio ili nije mogao odgovoriti.

Hema je na to najprije reagirala nevjericom, a onda optuživanjem gospođe Garretty. A onda je okrivila samu sebe. Otkazala je sat plesa u Juventus Clubu baš kad je Ghosh svladao fokstrot tako dobro da je mogao obići sobu. Gramofon je dobio svoju prvi odmor u više godina. Redovite su se partije bridža preselile u Ghoshov stari bungalov, koji mu je u međuvremenu postao ordinacija i klinika za privatne pacijente.

Hema je prekopala po Kiplingu, Ruskinu, S. C. Lewisu, Edgaru Allanu Pou, R. K. Narayanu i mnogim drugima u knjižnicama British Councila i United States Information Servicea. Uvečer bi nam njih dvoje počinjali naglas čitati u uvjerenju da će velika književnost potaknuti Shivu

na govor, stvoriti u njemu tu sposobnost. U tim predtelevizijskim danima, to je bilo vrlo zabavno, s iznimkom samo C. S. Lewisa, čije čarobne komode nikako nisam mogao popušiti, i Ruskina, kojeg ni Ghosh ni Hama nisu ni razumjeli niti ga mogli dugo čitati. Ipak su uporno nastavljali, sve u nadi da će im Shiva, ako ništa drugo, dreknuti da prestanu, onako kako bih to učinio ja. Nastavili bi čitati čak i pošto bih zaspao, zato što je Hema vjerovala da se može pokrenuti podsvjesno. Ako su poslije Shivina rođenja brinuli o tome hoće li preživjeti, sad su brinuli zbog mogućih zaostalih posljedica zastarjelih opstetrickijskih instrumenata primijenjenih za njegovoj glavi. Nije bilo toga što nisu pokušali samo da ga natjeraju da progovori.

Ali je Shiva ostao nijem.

* * *

Jednoga dana, ubrzo pošto smo navršili osam godina, došli smo kući iz škola i otkrili da je Hema u dnevnoj sobi postavila školsku ploču. Stajala je kraj nje s kredom u ruci, a pred svakoga je od nas, na njegovo mjesto, stavila po primjerak, *Bickhamova krasopisa bez muke (Pomoćnik mladog pisara)*, a u očima joj je bio manijakalni bljesak. Na knjigama je stajalo po jedno novo Pelikanovo pero, Pelicano, san svakog školarca, zajedno s ulošcima — kakva novotarija.

Jednog će mi dana biti drago da me nazivaju kirurgom s lijepim rukopisom. Moje bilješke na zdravstvenom kartonu možda su upućivale na sličnu vještinu u baratanju nožem (iako moram reći da to nije pravilo, dok suprotno nije istina, jer mačje žvrljotine nisu znak slabe tehnike u operacijskoj dvorani). Jednog ću dana i protiv volje zahvaljivati Hemi što nas je tjerala da, slovima oblim i kićenim, prepisujemo rečenice:

Znanje treba utvrđivati stalnim vježbanjem.

Umjetnost popravlja i uglađuje narav.

Narav je lijepa no hirovita ljubovca.

Jučerašnji dan, uludo utrošen, ne da se više opozvati.

Ljepota uz taštinu izaziva prezir.

Mudrost je vrjednija od zlata.

* * *

Shiva je već pipkao svoj Pelicano. Genet nije rekla ni riječi. Njezin je

položaj u tom pogledu bio delikatan.

Ja sam se držao čvrsto. Nisam vjerovao u Hemine motive: grižnja savjesti navodi na pravedne čine, no rijetko kada i na *prave*. A osim toga, baš sam bio isplanirao specijalnu paradu svojih Dinky Toys na vijugavoj stazi što sam je izrezao u niskom nasipu kraj kuće. Trenutak nije mogao biti strašniji.

»Zašto ne možemo ići van igrati se? Meni se to ne radi«, rekoh.

Hemi su se zategla usta. Očito nije razmišljala o tome *što* sam rekao, nego o mojoj osobi, mojoj tvrdoglavosti. U najmanju me ruku podsvjesno krivila zbog Shive. Smatrala je da smo ja, pa čak i Genet, zamaskirali njegovu šutnju zavjesom blebetanja.

»Govori u svoje ime, Marion«, rekla je Hema.

»Pa i govorim. Zašto se ne možemo — ne mogu — ići igrati?«

Shiva je već stavio uložak u svoje naliverno.

»Zašto? Sad ću ti reći zašto. Zato što je vaša škola čista igrarija. I zato se moram pobrinuti da *stvarno* nešto naučite. A sad sjedni, Marion!«

Genet je tiho zauzela svoj stolac.

»Ne«, odgovorio sam. »To nije pošteno. Osim toga, od toga Shivi nikakva pomoć.«

»Marion, nemoj da te za uho...«

»*On neće progovoriti sve dok ne bude spreman!*« dreknuo sam.

I s tim sam riječima izletio van. Pojurio sam kraj jednog ugla kuće, ubrzavajući u zaokretu. A na drugom sam se uglu zaletio ravno u široka Zemuijeva prsa. Prva mi je pomisao bila da je to Hema za mnom poslala vojsku.

»Rodijače, ta gdje je to izbio rat?« upitao je Zemui pa se nasmiješio i zgulio me sa sebe. Njegova je maslinasta odora bila ispeglana kao i uvijek, a pojas, korice pištolja i čizme smeđi i ulašteni. Refleksno je lupio desnom nogom i odsječno odsalutirao tako žestoko da su mu zamalo odletjeli prsti.

Narednik Zemui bio je šofer koji je u međuvremenu dotjerao do vozača pukovnika Carske garde — pukovnika Mebratua. Ghosh mu je prije više godina operacijom spasio život. Pukovnik Mebratu je neko vrijeme bio pod sumnjom, no sad je bio u carevoj milosti. On je bio i stariji komtur Carske garde i časnik za vezu s vojnim atašema iz Britanije, Indije,

Belgije i Amerike, a koji su boravili u Etiopiji. Pukovnikov je posao bio i sudjelovanje u čestim diplomatskim prijemima i zabavama, a redovite večeri bridža kod nas da i ne spominjemo. Siroti bi Zemui mogao krenuti na dugo pješačenje kući svojoj ženi i djeci tek kad bi glava njegova šefa pala na jastuk a službeni se auto parkirao pod nadstrešnicom. Pukovnik je Zemuiju, da mu olakša dolazak i odlazak, dodijelio motocikl. Budući da Zemui, koji je živio kraj Missinga, nije želio ruinirati gume na gruboj kaldrmi što je vodila do njegove kolibe, od Ghosha je ishodio dopuštenje da parkira motocikl pod našom nadstrešnicom za auto. Tu je njegov dragocjeni stroj bio zaštićen od elemenata i vandala.

»Baš onaj koga sam se nadao vidjeti«, rekao je Zemui. »Što je bilo, maleni gospodaru?«

»Ništa«, odgovorio sam zbunjeno. Moji su se jadi doimali neznatnima u razgovoru s vojnikom koji je upravo odradio smjenu s mirotvornim snagama Ujedinjenih naroda u građanskom ratu u Kongu. »Kako to da ste po motocikl došli tako kasno?« upitao sam.

»Gazda je bio na zabavi sve do četiri ujutro. Kad sam ga doveo kući, već je izlazilo Sunce. Rekao mi je da se mogu vratiti uvečer. Čuj, daj dođi i sjedni. Daj molim te, pročitaj mi još jednom ovo pismo.« Parkirao se na rubu prednje verande, izvadio iz prednjeg džepa crveno-plavi aerogram pa mi ga pružio. Skinuo je tropsku kacigu pa izvadio napol popušenu cigaretu pažljivo zataknutu u jedan vanjski remenčić. Tropsku kacigu, u maniri starih bijelih istraživača, nosila je samo Carska garda, i bio je daleko prepoznatljiv.

»Zemui«, rekoh, »može li to pričekati? Hema mi je za petama. Zato što sam joj odvratio. Ako me uhvati, odsjeći će mi jezik.«

»O, to je onda nešto ozbiljno. Naravno da to može pričekati«, rekao je Zemui i poskočio. Sklonio je pismo, ali sam osjetio njegovo razočaranje. »Misliš li da je Darwin već primio moje pismo?«

»Siguran sam da bi njegovo pismo trebalo stići svaki čas.«

On mi je odsalutirao i produžio prema stražnjem dijelu kući.

Darwin je bio kanadski vojnik ranjen u Katangi; njegovo sam pismo pročitao Zemuiju već toliko puta da sam ga naučio naizust. U njemu je pisalo da je u Torontu hladno i da pada snijeg. Ponekad ga hvata malodušje i ne zna hoće li se ikad naviknuti na drvenu nogu. »Ima li u Etiopiji žena koje padaju na bijelce bez jedne noge i izbrazdana lica? Ha-ha!« On nikad

nije bio baš bogat, no ako njegovom prijaju Zemuiju ikad išta zatreba, Darwin mu je spreman pomoći zato što nikad neće zaboraviti da mu je Zemui spasio život. Odgovorio sam na engleskom u Zemuijevom ime, sve preveo kako sam najbolje znao i umio. Pitao sam se kako su njih dvojica uopće razgovarali u Kongu. Zemui mi je pokazao zlatni privjesak na okretanje, što ga je nosio oko vrata, križ svete Brigite. Ranjeni ga je Darwin, kad su se rastali na bojištu, utisnuo Zemuiju u ruku.

Najednom sam opazio Rosinu, koja mi je uzvratila pogled baš kad je Zemui krenuo prema njoj, pa sam opet dao petama vjetra. Na mjestu gdje je trebao biti moj brat, trčeci zajedno sa mnom, osjećao sam vakuum.

* * *

Grob moje majke, s aureolom svježih ubranih ljekarija i svojim natpisom nije me fascinirao ni najmanje. Ali u prostoriji s autoklavom kraj Operacijske dvorane 3, osjećao sam njezinu prisutnost, miris, osjećaj takve povezanosti. I baš su me u nju i odvele noge. Iako to baš i nije bilo najpametnije mjesto za skrivanje.

Nikad nisam shvaćao zašto se Shiva libi ući u tu prostoriju. Vjerojatno je u tome vidio izdaju Heme, koja je pazila na svaki njegov dah, i koja se uzicom vezala za njegovu grivnu. Dolazak ovamo bio je jedna od rijetkih stvari koje sam radio sam.

Sjedeći tako u majčinoj stolici, s mirisom kutikure u vesti, razgovarao sam s njom ili možda i sa samim sobom. Tužio sam se na nepravde u kući, ispovijedao svoje najgore strahove: da bi Hema i Ghosh jednoga dana mogli nestati, baš kao što su i Stone i Sestra nestali iz našeg života. Baš je to bio jedan od razloga zbog kojih sam vršljao oko ulaza u Missing — tko kaže da se Thomas Stone ne bi mogao i vratiti? Fantazirao sam o tome kako će jednog sunčanog jutra, kad se zrak tako hrskav da ga čuješ kako pucketa, Gebrew otvoriti vrata Missinga i kako će tada pred njima, umjesto stampeda pacijenata, stajati Thomas Stone. Činjenica da nisam imao pojma kako on izgleda, baš kao što nisam imao ni pojma kako mi je izgledala majka, za tu je fantaziju bila nebitna. Njegov će pogled pasti na mene. A onda će se nakon nekoliko trenutaka ponosno nasmijati.

Morao sam u to vjerovati.

* * *

Vratio sam se u bungalov da čujem svoje. I imao sam što i čuti, doista, i pogled na Hemu koja je povelala Genet i Shivu u ples. Sve je troje

nosilo plesne grivne, ali ne uobičajene Shivine, nego široke kožnate remene s četiri koncentrična prstena mjedenih zvonaca. Stol za blagovanje gurnuli su sve do zida. Ritam je udarala indijska klasična glazba sa živahnom tablom. Hema je podvila sari tako da joj je jedna petlja išla između nogu, tvoreći nešto nalik dimijama. Za mog je izbjivanja Shivu i Genet naučila složenom nizu koraka i poza. Skupi ruke, ispruži ruke, sad ruke zajedno, pa uperi ruku, spusti je, izvedi naklon, odapni zamišljenu strelicu, dok oči gledaju sad tu, sad tamo, noge se kližu, a grivne zvecnu kao cimbal svaki put kad pete lupe o pod. Boljelo me to gledati.

Shiva, Genet i ja ušli smo u svijet gotovo unisono. (Genet je bila pola koraka iza i jednu maternicu dalje od nas, ali nas je dostigla.) Kao dojenčad, slobodno smo razmjenjivali bočice s mlijekom i varalice, na veliku Heminu prepast. Shivina sklonost skakanju u kabliće, lokve i jarke pune vode užasavala je odrasle, jer su se bojali da će se utopiti. Da ga udalji od duboke vode, Časna Majka kupila je dječji bazenčić Jolly Baby. Tu smo se sve troje brčkali goli i pozirali za fotografije zbog kojih će nam jednog dana biti neugodno. Naš prvi posjet cirkusu, naša prva matineja, prvi susret s mrtvacom — do tih smo miljokaza stizali zajedno. U našoj smo kući na drvu ogulili kraste do crvenog, pa položili krvnu prisegu da ćemo nas Tri mušketira ostati zajedno, te da nećemo primiti više nikoga.

A sad smo došli na još jedan prvi put: na prvo odvajanje. Ja sam stajao vani i gledao unutra. Hema me rukom pozvala da uđem. Nije se više ljutila. Čelo joj se presijavalo od znoja, pramenje joj se kose lijepilo za obraze. Ako me je i kanila kazniti, možda je sad na mom licu vidjela da sam već kažnjen.

Genet je s grivnom izgledala mnogo ženstvenije, više nalik djevojčici negoli muškobanji, kakvu sam je poznavao. O tome prije nisam nikad puno razmišljao. U igrama što smo ih igrali bila je kao i svi drugi dečki. A sada, dok je tako plesala, izgubila je korak i pokušavala ga vratiti; unatoč tome bila je vrlo graciozna, i to izvanredno, kao da je baš grivna oslobodila to njezino svojstvo. Čak i kad bi propustila takt, ili zeznula okret, najednom bi — i to nisam mogao ne opaziti — postala potpuna djevojčica.

Moj brat blizanac nije znao za propuste. Plesati je naučio u hipu, i to se vidjelo. Bradu je držao visoko podignutu kao da se boji da će mu kliznuti vitice što ih je balansirao na glavi i zbog toga je izgledao od mene i viši i uspravniji. Ples je taj njegov manirizam samo još pojačavao. Kad bi se Shiva ushitio, oči bi mu promijenile boju iz smeđe u plavu, i baš su mu

takve bile i sada dok je lupao petama u pod jednoglasno s Hemom, i pratio svaki njen naklon i zamah ruke. Činilo se da ga pokreće njegova grivna, te da profinjeni pokreti njegova tijela izviru iz oponašanja zveckanja Heminih grivni. Zagledao sam se u tu vitku, gipku kreaturu kao da je vidim prvi put.

Moj brat koji je mogao sve izvući iz memorije, i koji bi s lakoćom u glavi žonglirao goleme brojeve, sad je otkrio novi oblik lokomocije i nov jezik za vlastitu volju za izražavanjem, odvojenu od moje. Nisam se želio pridružiti. Bio sam uvjeren da bih ispao nezgrapan. Osjetio sam zavist, baš kao da sam hendikepirano dijete, prije nesposobno negoli nevoljko sudjelovati.

»Izdajice«, rekao sam Shivi ispod glasa.

Ali me on ipak čuo; s njegovim je ušima sve bilo u redu, a znao bi i što sam rekao čak i da sam to izgovorio samo za sebe.

Moj brat blizanac, moj drug po zajedničkoj lubanji, to malo usplesalo božanstvo samo je otklizilo, odvrativši od mene oči.

19. POGLAVLJE

Podaj psima pseće

Tjedan prije nego što je Shiva skinuo grivnu, vozili smo se kroz grad, a onda je najednom kraj nas proletio motocikl, zavijajući sirenom, i mahnuo nam da se maknemo s ceste.

»No dobro, dobro«, rekao je Ghosh i stao sa strane. »Cestu treba Njegovo Carsko Veličanstvo, Haile Selassie Prvi, Lav od Judeje.«

Izašli smo na Aveniju Menelika II. Nizbrdo je bila Dvorana Afrike, a izgledala je kao kutija vodenih bojica položena na bok. Njezini pastelni paneli oponašali su šarene opšave tradicionalnih *shama*. Pred novom centralom Organizacije afričkog jedinstva našlo se mjesto za zastave svih država na kontinentu. Tu su zgradu, za njezina kratkog postojanja, svojom nazočnošću već počastili Naser, Nkrumah, Obote i Tubman.

Palača carskog jubileja bila je s druge strane avenije. Vidio sam carske gardiste na konjima, po jednog s obje strane ulaza u dvorac. Careva se rezidencija dizala iza bujnih vrtova nalik na blijedu halucinaciju Buckinghamske palače. Noću bi se zgrada kupala u svjetlu i blistala kao bjelokost. Zbog trenutka kad se sve to zbivalo, na jednom su boru u okućnici blistale žaruljice, pretvarajući ga u divovsko Božićno drveće.

Pješaci, zaprežni taksiji, automobili — sve se zaustavilo. Neki je bosonogi čovjek blagog pogleda skinuo iskrzani šešir i otkrio prsten kovrčave prosijede kose. Pokraj nas su čekale i tri žene u crnom žalobnom ruhu, sa suncobranima nad glavom. Bile su uznojene od uzbrdice. Jedna je od tih dama sjela na rubnik. Polako je skinula plastičnu cipelu. Dva su mladića odstupila od ruba, očito zlovoljna što moraju prekinuti šetnju. Žena koja je sjedila rekla muškarcu:

»Možda nas Njegova Visost poveze. Recite mu da nemamo za autobus. Ubiše me noge.«

Starac je planuo pogledom, a usne su mu počele raditi kao da skuplja pljuvačku da je kazni za takvo svetogrdje.

Sad je kraj njih u punoj brzini prorurio zeleni volkswagen sa sirenom

i razglasom na krovu. Nikad nisam mislio da Volkswagen može voziti tako brzo.

»Kladim se da je Njegovo Veličanstvo u novom Lincolnu«, rekao sam Ghosh.

»Teško da ćeš je i dobiti.«

Bilo je to 1963., dakle one godine kad su ubili Kennedyja. Prema jednom školskom kolegi kome je otac sjedio u parlamentu, taj je Lincoln bio rabljeni automobil predsjednika Kennedyja, iako ne onaj u kojem su ga ustrijelili. Ovaj je bio zatvoren i spektakularan, mada ne zbog svojih krivina nego nemoguće dužine. Gradom je kruži vic da car, eda bi iz svog Starog dvorca na vrhu brda, gdje je vodio službene poslove, sišao u Jubilarni dvorac, treba samo ući na stražnja vrata i izići na prednja.

Od dvadeset šest automobila koji su Njegovom Veličanstvu stajali na raspolaganju, dvadeset su bili Rolls-Roycevi. Jedan je od njih bio Božićni dar britanske kraljice. Pokušavao sam zamisliti što sve još leži pod monarhovim borom.

* * *

Prošao je i Land Rover — Carske garde, ne policije — u polaganoj vožnji, otvorenih stražnjih vrata, iz kojih su gledali ljudi sa strojnicama prebačenim preko koljena. Začuli smo grmljavinu nalik na glasanje ratničkih bubnjeva, a onda je iz etera izronila falanga od osam motocikala, u dvoredu, dok im je oko uspuha titrao zrak. Sunce je bljesnuo od kromiranih farova i zaštitnih lukova. Usprkos svojim crnim odorama, bijelim kacigama i rukavicama, ti su me motociklisti podsjećali na ratnike razrogačenih očiju i s majmunskim perjanicama koji bi se na godišnjicu Mussolinijeva pada spustili iz planina, opaka izgleda i žedni novog ubijanja.

Kad su proklizili Ducatiji, zatresla se zemlja, a goleme su rezerve konjskih snaga čekala spremne da se oslobode na jedan okret zapešća.

Zeleni Rolls-Royce Njegova Veličanstva bio je uglačan do zrcalnog sjaja. Sa svog je uzdignutog sjedala Njegovo Veličanstvo gledalo kroz prozore posebno konstruirane za monarhe tako da gledaju i budu viđeni. U brazdi motocikla njegov je automobil bio skoro nečujan izuzme li se samo sitni zuj iz ventila. Ghosh je promrmljao:

»S tim koliko su za njega dali, mogli bismo čitav mjesec hraniti svu djecu u carstvu.«

Onaj je starac kraj nas već bio na koljenima, a onda je, kad je Rolls stigao do nas, poljubio asfalt.

Vidio sam cara jasno kao dan, s kujicom Lulu u krilu. Car je pogledao ravno u nas pa se nasmiješio i naklonio. Skupio je ruke. I već ga nije bilo.

»Jeste li vidjeli?« upitala je Hema sva ushićena. »Jeste li vidjeli *namaste*?«

»To je bilo tebi u čast«, rekao je Ghosh. »Jer je znao da si tu.«

»Daj ne luduj. To je bilo zbog sarija. Pa ipak, kako lijepo!«

»I to je dovoljno da te preokrene? Jedan *nemaste*?«

»Ghosh, daj prestani. Politika me ne zanima. Ali mi je stari simpa.«

Rolls je skrenuo prema ulazu u palaču. Motociklisti i Land Rover zaustavili su se odmah iza njega. Dva stražara na konjima, raskošni u zelenim hlačama, bijelim dolamicama i bijelim tropskim kacigama, podigli su oružje na pozdrav.

Jedan je jedini policajac zadržavao uobičajeni skup molitelja koji je čekao s jedne strane ulaza. Neka je starica s papirom u ruci zacijelo uhvatila carev pogled. Rolls se zaustavio. Vidio sam malu chihuahuu, sa šapama na prozoru i glavom koja se trzala naprijed-natrag: Lulu je lajala. Starica se naklonila i gurnula papir objema rukama prema prozoru.

A onda je nešto očito izgovorila. Car ju je očito slušao. Starica se uzrujala, pravila je geste objema rukama, tijelo joj se zibalo, i sad ju je jasno čuo.

Auto je produžio, ali stara dama još nije bila gotova. Pokušala je potrčati za Rollsom s prstima na prozoru. Kad više nije mogla zadržati korak, viknula je: »*Leba, leba*«, tj.: »Lopov, lopov.« Potražila je pogledom kamen pa kad ga nije našla, skinula cipelu i bacila, tako da je odskočila od prtljažnika prije nego što je itko stigao reagirati.

Vidio sam samo kako policajac podiže pendrek i onda je već pala na zemlju kao vreća. Vrata su se palače zatvorila. Motociklisti su potrčali i počeli mlatiti sve redom kraj ulaza, nimalo se ne obazirući na krikove. Starica, iako nepomična, ipak je dobila opak udarac nogom u rebra. Stražari na konju gledali su ravno pred sebe; konji su im bili disciplinirani i mirni, samo su trzali kožom.

Stajali smo zapanjeni. Dva su se mladića iza nas zasmijuljila pa se

brzo udaljila.

Žena koja je stajala kraj nas stavila je ruke na glavu i rekla:

»Kako su to mogli učiniti jednoj baki?« Onaj starac, sa šeširom u ruci, nije rekao ništa, ali sam vidio da ga je to potreslo.

Dok smo odlazili, vidio sam kako se motociklisti obaraju na policajca, da ga dobro izlemaju. Njegova je pogreška bila u tome što staru nije srušio pendrekom prije nego što je otvorila usta i svima im stvorila neugodnosti.

* * *

I poslije toliko godina, iako sam se nagledao nasilja, ta mi je slika ostala živa u sjećaju. Neočekivano batinanje one starice, i to samo nekoliko trenutaka pošto nas je car pozdravio tako toplo, osjetio sam kao izdaju, a uz to je došao i šok spoznaje da joj Hema i Ghosh ne mogu pomoći.

U mojoj glavi u toj je okrutnosti svoj dio imala i buljava chihuahua. Ta je kuja bila jedino stvorenje kojemu je bio dopušteno hodati ispred Njegova Veličanstva. Ona je i jela i spavala bolje od većine njegovih podanika. Od tog dana pa nadalje i cara i Lulu počeo sam gledati posve drugim očima. I to mi se razmaženo pseto nije sviđalo baš ni najmanje.

* * *

Ako je Lulu bila pseća carica Etiopije, naša Koochooloo i dva bezimena psa bili su njezino seljaštvo. Neki zubar iz Perzije koji je kratko radio u Missingu nadjenao joj je ime »Koochooloo«. A dati u Etiopiji ime psu znači spasiti ga. Ona dva bezimena psa iz Missinga imala su šugavo krzno tako zablaceno i nakatranjeno da se početna boja nije ni znala. Za dugih kiša, kad bi svi drugi psi tražili zaklon, ova bi dva radije ostajala vani nego riskirala da dobiju cipelom u glavu. Sasvim je moguće da je riječ zapravo bila o čitavom nizu bezimenih pasa koji su slučajno dolazili dva po dva.

Kad je perzijski zubar jednog dana nestao, Koochooloo je nastavila hraniti sestra Mary Joseph. A kad je ona umrla, tu je dužnost preuzela Almaz.

Koochoooloosine su oči bile izražajni crni biseri. One su slutile na razigranost, na nestašnost koju životna razočaranja nisu uspjela posve utrnuti. Psi, znam, nemaju obrva, ali se kunem da je imala nabore koji su se neovisno pomicali. Oni su izražavali zabrinutost, veselje, pa čak i onu smotanost koja me podsjećala na Stanlija iz filmova s Olijem — a njihove

smo filmove gledali u Kinu Adowa. Ali nije moglo biti ni govora o tome da nam Koochooloo uđe u kuću. Krave su bile svete, psi nisu.

Da je Koochooloo skotna doznali smo tek dan poslije Nove godine. Nismo je vidjeli dva dana i onda, pred sam polazak u školu, zatekli smo je u uskom prolazu iza naslaganih drva. Naša ju je baterija otkrila u stanju potpune iscrpljenosti. Jedva je uspijevala i podići glavu. Krznene loptice što su joj se meškoljile oko trbuha sve su nam objasnile.

Otrčali smo do Heme i Ghosha pa onda i do Časne Majke i javili im uzbudljivu vijest. Smišljali smo im imena. Gledano u retrospektivi, nedostatak zanimanja odraslih trebao nas je upozoriti.

* * *

Naš nas je taksi poslije škole iskrcao pred ulazom u Missing. Baš smo se popeli na vrh brežuljka kad smo nešto ugledali, iako u prvi čas nismo imali ni pojma što. Štenad je bila u velikoj plastičnoj vrećici čiji je otvor bio uzicom zavezan za ispušnik taksija. Kasnije smo otkrili da je šofer vidio Gebrewa kako se sprema otarasiti legla, pa je predložio postupak uredniji od utapanja. Gebrewa, koji je bio uvijek tako zadivljen strojevima, bilo je vrlo lako nagovoriti.

Pred našim je očima šofer upalio motor, pa se kesa napuhala, i onda je motor za nekoliko trenutaka stao. Koochooloo, koja se tog jutra jedva držala na nogama, dojurila je oko kotača automobila i počela gristi dimovima ispunjenu vreću. U njoj je njezina štenad, njuškica proširenih zbog pritiskanja na plastiku, padala jedno preko drugog tražeći izlaz. Izraz je na kujinom licu bio jasniji i od tuge. Bila je izbezumljena i očajna. Pacijentima je i prolaznicima to bilo zabavno. Već se bilo sjatilo i maleno mnoštvo.

Zanijemio sam od nevjerice. Je li to neki nepoznati ritual pri uzgoju štenadi, a za koji ja još ne znam? Zaključke sam izvlačio iz odraslih što su stajali okolo — što je bila pogreška. Ali sam se u srcu osjećao baš kao i Koochooloo.

Shiva svoje zaključke nije izvlačio ni iz koga. Pritrčao je autu i pokušao odvezati plastičnu vreću s ispušnika i pritom ispekao dlanove. A onda je već bio na koljenima i derao debelu kesu. Gebrew ga je odvukao, a on se ritao i otimao. Shiva je prestao tek kad je vidio da se štenad sasvim umirila, pretvorila se u humčić krzna.

Bacio sam pogled na Genet i ostao osupnut njezinim ravnodušnim

izrazom lica: on je govorio da je ona posve svjesna dubokih struja svijeta u kojemu živimo i da ih je shvatila mnogo prije nas. Nju ništa nije moglo iznenaditi.

Kako nam to Koochooloo može oprostiti i nastaviti živjeti u Missing, nikad nisam uspio shvatiti. Ona nije znala ništa o kvotama Časne Majke i ediktima o psima u Missingu. Baš kao što ni mi nismo znali da je Gebrew već nekoliko puta ranije, po njezinu naređenju, otrgao tek okoćenu štenad s kujinih sisa pa ih utopio.

* * *

Shiva je izgrebao koljena i na ruke si nabio plikove. Hema, Ghosh i Časna Majka pojurili su da nas dočekaju u traumatskoj.

Ghosh je Shivi na ogrebotine stavila Silvadene i zavila mu koljena. Odrasli nisu imali što reći o štencima.

»Zašto ste dopustili Gebrewu da to učini?« upitao sam. Ghosh nije dizao pogled sa zavoja. On nam nije mogao lagati, ali je u ovom slučaju to što će se dogoditi zadržao za sebe.

»Nije tu Gebrew ništa kriv«, rekla je Časna Majka. »To sam mu ja naredila. Jako mi je žao. Ali ne mogu nam tu oko Missinga lutati čitavi čopori pasa.«

To mi baš nije izgledalo kao isprika.

»Koochooloo će to brzo zaboraviti«, rekla je Hema utješno. »Životinje ne pamte dugo, mili moji.«

»A bi li *ti* zaboravila da netko ubije mene ili Mariona?«

Odrasli su pogledali u mene. Ali ja nisam rekao ništa. Osim toga, ja sam bio skoro tri metra od mjesta na kojem su zavijali Shivu. Oči su mu promijenile boju iz smeđe u čelično plavu, zjenice su mu se skupile, postale kao ubodi iglom, brada mu je iskočila više no ikad, tako da mu se vidio vrat, a on gledao na svijet niz nos napučen ljudima prema kojima je osjećao samo najdublji prezir.

A bi li ti zaboravila da netko ubije mene ili Mariona?

Te su se riječi stvorile u glasnicama i zatim oblikovale usnama i jezikom mog dotle nijemog brata. A svoje je prve izgovorene riječi nakon mnogo godina složio u rečenicu koju nitko od nas neće zaboraviti.

Odrasli su pogledali Shivu pa mene. Odmahnuo sam glavom i pokazao na njega.

Napokon je Hema prošaptala:

»Shiva... što si to rekao?«

»A bi li ti već sutra zaboravila na nas da nas netko danas ubije?«

Hema je pružila ruku prema Shivi, poželjela ga zagrliti, a na oči su joj izbile suze radosnice. Ali Shiva se odmaknuo od nje, odmaknuo od svih njih, kao od ubojica. Sagnuo se, smotao i skinuo čarapu pa strgnuo grivnu i položio je na stol. A ta se grivna nije *nikad* skidala osim radi popravka, proširenja, a u tri su je četiri navrata zamijenili novom. Kao da si je odsjekao prst i položio ga na stol.

»Shiva«, rekla je Časna Majka napokon, »da smo pustili Koochooloo da zadrži svoje legla, sad bi oko Missinga imali šezdeset pasa.«

»A što je bilo s ostalom štenadi?« upitao je Shiva prije nego što sam to uspio učiniti ja.

Časna Majka je promrmljala nešto o tome kako ih se Gebrew riješio na humani način i da je automobilski ispušnik bila loša, neodobrena metoda, i kako je to Gebrew trebao obaviti daleko prije no što smo se vratili iz škole. Ja sam sad već s njim uhvatio korak.

Shiva mi je dotaknuo rame i šapnuo mi nešto u uho.

»Što ti je rekao?« upitala je Hema.

»Rekao je, ako ste tako okrutni, čemu da govori? I veli kako ne vjeruje da bi sestra Mary Joseph Praise i Thomas Stone učinili tako nešto. Da su oni tu, možda se tako nešto nikad ne bi dogodilo.«

Hema je duboko uzdahnula, baš kao da je već dugo čekala da jedan do nas spomene njihovo ime i to na baš takav način.

»Ljubavi«, rekla je glasom hrapavim kao šljunak, »ti ne možeš znati što bi oni učinili.«

Shiva je demonstrativno izišao. Ghosh i Časna Majka na licu su imali zapanjen izraz ljudi koji su vidjeli duha. Sad su oni izgubili dar govora. Kako ti odrasli, upitao sam se, koji toliko brinu o tome govori li moj brat ili ne, koji se brinu za uboge, za bolesne, za siročad, koje je ona okrutnost prema starici pred dvorom mučila koliko i nas, mogu biti tako ravnodušni prema okrutnosti koju smo netom vidjeli?

Kasnije sam upitao Časnu Majku vjeruje li da je smrt štenadi ostavila traga u Koochooloo. Časna Majka je odgovorila da ne zna, ali da zato zna da Missing sebi ne može priuštiti uzgoj pasa, te da su tri granica. I ne, ona

ne vjeruje da postoji neki posebni pseći raj, i iskreno ne zna Božje mišljenje o pravom broju pasa za Missing, ali joj je on zato dao stanovitu slobodu odlučivanja o tome, pa o tome sa mnom ne želi voditi debate.

* * *

Poslije tog pomora, u Koochooloonim sam očima vidio razočaranje u nas kao rasu. Tražila je mjesta na kojima se mogla sklupčati i ne sretati ljude. Ostavljali smo joj hranu, no ako ju je i jela, nije to činila dok smo mi bili u blizini.

Tjednima je jedini čovjek pred kojim bi i pokušala mahnuti repom bio Shiva.

Kad je Shiva naučio plesati Bharatnatyam (i postati Hemin *sishya*, dok je ona već govorila o njegovu *arangetramu* — debiju), tek sam ga tada počeo opažati kao biće odvojeno od mogeg. Sad kad je bio spreman govoriti i sposoban izraziti se, ShivaMarion se nije više uvijek gibao i govorio kao jedno biće. U ranijim danima, naše su se razlike komplementirale. Ali u dane poslije pogibije štenadi, osjetio sam kako se naši identiteti polako razdvajaju. Moj brat, moj identični blizanac, rezonirao je s nedaćama životinja. Što se pak tiče odnosa među ljudima, on je to bar zasad morao prepustiti meni.

20. POGLAVLJE

Skrivalica

Gospodin Loomis, ravnatelj Loomis Town & Countryja, brinuo se da se naš dugi raspust poklopi s dugim kišama, tako da bi u srpnju i kolovozu mogao biti u Engleskoj, da se malo opusti i potroši našu školarinu, dok mi ostajemo zaglibljeni u Addis Abebi. Stari doseljenici u Addisu monsunske su mjesece zvali »zimom«, što je beznadno zbunjivalo novopridošlice za koje je srpanj mogao biti samo u ljetu.

Kišilo je toliko da mi je nastavljalo kišiti i u snovima. Budio bih se sretan što nema škole, ali bi mi neprestano rominjanje kiše po limenom krovu smjesta potisnulo euforiju. Bila je to jesen jedanaeste godine mog života, a kad bih noću odlazio u krevet, molio bih da se nebesa otvore i nad gospodinom Loomisom pa ma gdje bio, u Brightonu ili Bournemouthu. I nadao sam se da će ga olujni oblak pratiti svake minute tog dana.

* * *

Na Shivu nisu utjecali ni hladnoća, ni magla, ni vlaga, dok su mene obuzimali mrzovolja i pesimizam. Sad nam je pod prozorom bilo smeđe jezero istočkano atolima crvenog mulja. Izgubio sam vjeru da će se poslije toga ikad opet pojaviti tratina i cvjetne lijehe.

Srijedom bi nas Hema vodila u Britanski koncil i USIS-ove knjižnice, gdje bismo vratili knjige, podigli novu hrpu, natovarili je u kola, nakon čega bi nas iskrcala kod Carskog kazališta ili Kino Adowe na matineju. Smjeli smo čitati sve što smo htjeli, ali je Hema tražila da vodimo dnevnik, po pola stranice dnevno, u koji ćemo bilježiti nove riječi koje smo naučili i broj pročitanih stranica. Osim toga bismo morali i prepisati poneku istaknutu rečenicu ili misao pa je za večerom podijeliti s drugima.

Durio sam se na tu zimsku školu, ali mi je kroz nju u život doplovio kapetan Horatio Hornblower. Časna Majka, čiju sposobnost čitanja moje duše još nisam potpuno uočio, zamolila me da posudim roman *Bojni brod*. Otvorio sam je iz radoznalosti i otkrio da sam oplovio u svijet vlažniji i jadniji od svog, no ipak sam, što zvuči čudno, bio sretan što sam se u

njemu našao. Zahvaljujući C. S. Foresteru, našao sam se u škripavom brodu na drugoj strani svijeta i u glavi Horacija Hornblowera, čovjeka sličnog Ghoshu i Hemi — herojskom u svojoj profesionalnoj ulozi. Ali on je bio baš kao i ja — »nesretan i sam«. Razumije se da ja to nisam i stvarno bio, ali sam u monsunskoj sezoni morao sebe zamišljati takvim. Nepravednost Admiraliteta u Londonu, ironija Hornblowerove morske bolesti, tragedija njegova povratka s dugog puta da bi otkrio kako su mu se djeca smrtno razboljela od malih boginja... Ja sam imao svoje ekvivalente, pa ma kako trivijalne, svih tih pogibli.

Poslije više sati čitanja, sve me nešto vabilo van. Znao sam da vabi i Genet. Shiva je crtao i pisao. Hemine vježbe kaligrafije katalizirale su nezaustavljivu rijeku tinte iz Shivina pera, ali su mu medij i dalje bile papirne vrećice, ubrusi i stražnje strane knjiga. Volio je crtati Zemuijev BMW, pa je to u nekoliko navrata i učinio. Ako bi sad kojiput nacrtao i Veronicu, nacrtao bi je kako jaši motocikl.

Jednoga petka, pošto su Ghosh i Hema otišli na posao, kiša je udarila jače, a onda se začula grmljavina i spustio je grad. Lupa je po krovu bila zaglušujuća. Provirio sam kroz kuhinjska vrata gdje me dočeka miris pokisle kože, kao i pogled na tri magarca sklonjena, zajedno s goničem, pod nadstrešnicom. Ako je drvo što su ga magarci dovezli bilo i približno mokro kao oni, onda se našoj peći loše pisalo. Životinje su stajale nepomično, ravnodušne na svoju sudbinu, dok im se koža makinalno trzala.

Kad sam ušao u dnevnu sobu, Genet se zaderala, nadglasavajući svu tu lupu:

»Idemo se igrati skrivalice!«

»Ženskasta igra«, odgovorio sam. »Glupa igra za curice.« No ona je već počela tragati za povezom.

Nikad nisam shvaćao zašto je ta igra tako omiljena u školi, napose u Genetinu razredu. Vidio sam kako čitava hrpa njih pleše tik izvan dohvata žrtve te stalno gurka slijepca sve dok on (ili ona) ne uhvati mučitelja. Onda slijepac mora reći koga je ulovio ili ga osloboditi.

Mi smo tu igru prepravili za igranje unutra: skrivalica ali bez slijepca. Umjesto toga smo se skrivali tako da bismo ostali sasvim tihi (iako smo, uz sav onaj štropot po krovu, slobodno mogli i zvižducati). Mogao si se sakriti svuda osim u kuhinji, i ni iza kakve pregrade. Igra se vodila oko vremena: kako brzo slijepac može otkriti ono drugo dvojce.

Tog je jutra Genet bila prva na redu. Trebalo joj je petnaest minuta da pronađe Shivu, i onda još deset da pronađe mene.

Pomislili biste da mi je, poslije dvadeset pet minuta stajanja, postalo dosadno. Ali nije. Nego me zaintrigiralo.

Trebalo je discipline da ostanem stajati tako kao kip. Osjećao sam se kao Nevidljivi čovjek, jedan od najdražih mi likova iz stripa. Nevidljivi je čovjek stajao dok se oko njega vrtio svijet i njegov ga arhidušmanin pokušao naći.

S povezom na očima i u bijelim štramplicama, ruku ispruženih pred sebe, Genet je stavljala nogu pred nogu, naizgled posve bespomoćna, kao da gazi dasku gusarskoga broda. Imala je uspravno držanje i ravnotežu nekoga tko bi mogao napraviti zvijezdu s rukama na boku, i tko bi mogao hodati na rukama gracioznije nego Ghosh na nogama. Šnale od žutih i srebrnih kuglica bile su joj tijesno navučene na kosu s razdjeljkom na sredini i potegnutoj u dva repića. Genet nije bila tašta kad je riječ o odjeći. Ali kad bi se došlo do traka za kosu, češljeva, ukosnica i kopči, postala bi vrlo izbirljiva. Razumije se da su za to možda zaslužnije bile Hema, Rosina ili Almaz, jer su stalno češljale kosu ili je plele u repiće i pletenice. Hema bi joj ponekad na vjeđe znala staviti i sjenilo. Ta je crna linija isticala oči, pa bi znale planuti ili bljesnuti kao zrcala.

Djevojčice sazrijevaju brže nego dječaci, tako bar vele, a i ja u to vjerujem, zato što se Genet ponašala kao da ima više od deset godina. Ona nije vjerovala svijetu te je bila svadljivija i uvijek spremna na borbu; ako sam ja bio i previše sklon priklanяти se odraslima i vjerovati da znaju što rade, ona je bila baš suprotno, vrlo spremna vidjeti u njima ljude sklone pogreškama. Ali sada, s povezom na očima, u sebi je nosila nekakvu ranjivost koje nikad prije nisam bio svjestan; sva njezina obrana kao da je ležala u vrelini njezina pogleda.

U dva se navrata Genet skoro zabila u mene, Nevidljivog čovjeka, ali je u posljednji čas skrenula. Treći put se našla na tek nekoliko milimetara od mene, no onda je Nevidljivi čovjek, da potisne smijeh, frknuo. Njoj su se ruke zavrtjele kao vjetrenjača, pa me našle i skoro mi izbile oči.

A onda su se počele događati čudne stvari.

Kad su meni stavili povez, pronašao sam Genet za trideset *sekundi*, a Shiva za upola toliko. Kako? Pošao sam za nosom. Nisam ni slutio da je

tako nešto moguće. Jer sam »gledao« njuhom. Poveo sam se za ćutilom koje se počelo javljati tek pošto sam izgubio vid.

Shiva, kad je red došao na njega, pronašao nas je podjednako brzo. Najednom smo zaboravili na kišu.

Kad sam Genet ponovno stavio povez, trebalo joj je još duže nego prvi put. Od nosa joj nije bilo nikakve pomoći. Pola sam je sata gledao kako baza sad tu, sad tamo.

Sva bijesna je skinula povez i optužila nas da se mičemo i da smo se dogovorili. Iako smo od oba grijeha bili nedužni.

Kad je Ghosh došao kući na ručak, Ghosh i ja samo mu poletjeli ususret i rekli za našu igru.

»Čekaj! Stani!« rekao je. »Ne čujem vas ako stalno jedno drugom upadate u riječ. Genet, prvo ti. »Počni od početka i nastavi dok ne dođeš do kraja, i tad stani.« Tko je to rekao?»

»Ti«, rekla je Genet.

»Kralj u *Alisi u Zemlji čudesa*«, rekao je Shiva. »Stranica devedeset treća. Glava dvanaesta. Ali si ispustio četiri riječi i dva zareza.«

»Ma ni slučajno!« rekao je Ghosh držeći se uvrijeđeno, no nesposoban prikriti iznenađenje.

»Propustio si: »reče Kralj, zarez, vrlo ozbiljnim glasom, zarez.«

»Imaš pravo...«, odgovorio je Ghosh. »A sad, Genet, reci mi što je bilo.«

Ispričala mu je i zamolila ga da bude sudac. Ghosh je počeo postavljati Genet sad tu sad tamo i svaki bi put, s povezom i slijep, stigao ravno do nje. Stavili smo povez i Goshu, na njegov zahtjev, ali on nije bio ništa bolji od Genet. Pa je rekao da ćemo »još istražiti tu pojavu«, ali da sad mora natrag u bolnicu.

* * *

Genetino je čelo ostalo nabrano čitavo popodne, obrve su joj se pretvorile u V. Osjećao sam na licu otrov njezina pogleda.

»U što to gledaš?« upitala je.

»Je li to protiv zakona?«

»Da.«

Isplazio sam jezik. Ona je poletjela iz stolice i bacila se na mene. Što

sam i očekivao. Srušili smo se na pod. Uskoro sam je bacio na leđa, podigao joj ruke iznad glave, opkoračio je, ali to nije bila nimalo laka zadaća.

»Skinu se s mene.«

»Zašto? Da me možeš još jedanput puknuti?«

»Skinu se, rekla sam.«

»I hoću. Ali ako još jednom počneš, napraviti ću ti ovo.« Zabio sam joj koljena pod pazuhu pa u rebra. Bijes joj se rasplinio u krikove i histerični smijeh. Počela me preklinjati da prestanem. Znajući je kakva je, i kako će se brzo vatra opet rasplamsati već kad pomislim da sam je ugasio, dao sam joj još jednu dozu, čisto da budem siguran. A kad sam se odmaknuo, nisam joj okrenuo leđa.

Genet se mogla zaletjeti brže od Shive, ali me nije mogla prestići na kratke pruge. Korak joj je bio tako lišen napora i noge su joj jedva doticale zemlju, tako da je mogla trčati čitav dan. Ja je ne bih mogao prestići na udaljenosti većoj od pedeset metara. Veranje po drveću, igranje nogometa, hrvanje i mačevanje — u svemu smo tome bili skoro jednaki.

Ali se kod skrivalice otkrila razlika.

* * *

Na ručku s Hemom i Ghoshom, Genet je bila tiha. Žute i srebrne šnale prepustile su mjesto žestokoj kopči-štivalici i pletačoj igli protjeranoj kroz kosu. Kad ju je Hema upitala, ona ju je uputila na svoju knjigu *Sedam tajni*. Sjedila je kraj mene i Shive, odbijajući Almaz i Rosinu, koje su se motale okolo, nastojeći im staviti u tanjur još malo. Njih su dvije uvijek jele kasnije u kuhinji.

Poslije večere Genet je svima poželjela laku noć i povukla se u Rosinine odaje iza našeg bungalova. Ghosha sam zatekao kako prebire po *Alisi u Zemlji čudesa*. Pogledao sam mu preko ramena baš kad je pronašao stranicu devedeset tri. Shiva je bio u pravu sve do ona dva zareza.

Baš kad smo legli u krevet, stala je kiša, u trenutku kad je već bilo prekasno iskoristiti predah. Tišina je bila i kratka i strugala je živce, zato što je kiša svakog časa mogla opet početi.

Hema nam je čitala u našoj sobi, i bio je to večernji ritual koji nikad nije prekinula nakon što ga je bila započela reagirajući na Shivinu šutnju. Naš je tekst posljednjih nekoliko dana bio *Ljudožder iz Malgudija* R. K.

Narayana. Ghosh je sjedio s druge strane našeg kreveta i slušao pognute glave. Knjiga je počinjala polako i tek je trebala uhvatiti korak. No možda je baš to bilo ono bitno. Dok smo se prilagođavali usporenom, »dosadnom« svijetu seoske Indije, otkrivalo se da je on zanimljiv pa čak i zabavan. Malgudi je bio naseljen likovima koji su podsjećali na poznate nam ljude, zarobljene navikama, profesijom te najluđim i najnerazumnijim vjerovanjem koje ih je porobljavalo, samo što to oni sami nisu vidjeli.

Zvonjava je telefona bila strana Malgudiju pa je prekinula nit priče. Ghosh je podigao slušalicu.

»Evo me odmah«, rekao je i pogledao Hemu. Spustio je slušalicu i rekao: »Kraljevna Turunesh je dobila trudove. Šest centimetara. Bolovi svakih pet minuta. S njom je Časna Majka u privatnoj sobi.«

»Što to znači ›šest centimetara‹?« upitao sam.

Ghosh se već spremao odgovoriti, ali je Hema, za toaletnim stolićem, gdje se češljala, hitro uskočila:

»Ma ništa, milo moje. Kraljevna će uskoro dobiti bebu. A sad moram ići.«

»Idem s tobom«, rekao je Ghosh. Ako se Hema odluči za carski rez, mogao bi joj asistirati.

* * *

Nikad mi nije bilo drago kad bi odlazili noću. Strah me nije hvatao zbog mogućih uljeza, nego zbog brige za Hemu i Ghosha; bio je to strah da se, usprkos najboljim namjerama, neće vratiti. Tako se nikad nisam osjećao po danu. Ali noću, kad bi otišli na ples u Juventus ili na bridž kod gospođe Reddy u Evangelinininoj kući, ja bih čekao na njih, zamišljajući najgore.

Nakon što su otišli, na prstima sam otišao u dnevnu sobu, na prstima i u pidžami. Poigrao sam se kratkim valovima na Grundigu.

A onda se kroz krčanje probio motocikl. Na pola prilaznog puta narednik bi Zemui isključio motor da nam ne smeta. I tada bi se u tišini, koju je remetila samo cika opruga i štopot blatobrana, dovezao do kolskih vrata. Koda bi bio metalni *vump* motocikla koji se diže na nogare.

Volio sam taj nezgrapni BMW i njegov motor, nalik na vime, nabubrio s obje strane okvira. I Shiva ga je volio. Svi strojevi imaju rod, pa je tako i BMW bio kraljevska »ona«. Od kad znam za sebe sjećam se tihog bubanja te mašine, njezina *lab-daba* rano ujutro i pred spavanje, kad bi

Zemui odlazio na posao i vraćao se. Kad god bih čuo udaljavanje udaraca njegovih teških čizama, osjetio bih prema njemu samilost. Zamišljao bih njegov samotani put kući i to napose u sezoni kiše i blata. Usprkos dugoj kabanici i plastičnoj kapuljači za tropsku kacigu, bilo je nemoguće ne prokisnuti.

* * *

Pet minuta kasnije čuo sam kako se otvaraju kuhinjska vrata. Ušla je Genet u mojoj isluženoj pidžami.

Od one maločasnje ljutnje nije ostalo ništa. Na njezinu je mjestu bilo nešto što sam rijetko viđao: tuga. Kosa joj je bila povučena unatrag modrom vrpcom. Bila je beživotna, povučena, kao da su od trenutka kad smo se posljednji put vidjeli prošle godine a ne minute.

»Gdje je Shiva?« upitala je i sjela mi nasuprot.

»U našoj sobi. Zašto pitaš?«

»Samo pitam. Eto tako.«

»Hema i Ghosh su otišli u bolnicu«, rekoh.

»Znam. Čula sam ih kad su rekli mami.«

»Je li ti dobro?«

Slegnula je ramenima. Oči su joj gledale kroz svjetleću ploču Grundiga, zurile u neki daleki planet. U desnoj joj je šarenici bila mrljica, a oko nje oblačić dima, mjesto gdje ju je probila iskra. Dogodilo se to dok smo još bili mnogo mlađi, dok smo ispucavali kapsule na pločniku, udarali po njima kamenom. Ta se mrlja vidjela samo izbliza, i samo pod nekim kutom. Iz daljine je njen pogled, zbog te slutnje asimetrije, bio nekako snovit.

Kreštava se kineska postaja javljala i gubila, govorila ženskim glasom kakav nijedno grlo ne bi moglo proizvesti. Meni je to bilo smiješno, ali se Genet nije ni nasmiješila.

»Marion? Hoćeš se sa mnom igrati skrivalice?« upitala je umilnim i nježnim glasom. »Još samo jedanput?«

Zastenjao sam.

»Ali kad te molim.«

Iznenadila me prešnost u njezinu glasu. Kao da joj o tome ovisi budućnost.

»Jesi li se vratila samo zbog toga? Shiva je već u krevetu.«

Ona je šutjela, razmišljajući o tome, pa rekla:

»A da se igramo samo ti i ja. Molim te, Marion?«

Meni joj je uvijek bilo teško reći ne. I nisam vjerovao da će ovaj put, kad me počne tražiti, imati išta više sreće nego prije. Od toga će se samo još više rastužiti. Ali ako to baš toliko želi...

* * *

Vani je kiša oprala nebo od zvijezda; crna je noć procurila u kuću kroz rolete, a zatim i pod moj povez.

»Predomislio sam se«, rekao sam u prazninu.

Ona se na to nije ni obazrela, nego je zavezala i drugi čvor da učvrsti povez. Da bude sasvim sigurna, stavila mi je na glavu još i praznu vreću od rižina brašna, pa joj zavrnila rubove da mi usta ostanu slobodna.

»Jesi li me čula?« rekoh. »Baš mi se neće, nikad na to nisam pristao.«

»Znači, varaš? Znači priznaješ?« Glas nije ni sličio njezinom.

»Neću priznati što nije istina«, rekoh.

Zapuh je vjetra prodrmao prozore. Tako je bungalov čistio grlo, upozoravao nas da se spremimo na još kiše.

Onda je ona opet nestala, a kad se vratila, osjetio sam kako mi je vezala ruke o bok komadom kože — Ghoshovim remenom.

»To je zato da ne makneš povez.«

Sad me uhvatila za ramena. Pa me naglo okrenula. Ruke su joj bile peraje pa su me pljeskale po prsima, ramenima, vrtjele me kao čigru. Kad sam joj dreknuo da stane, dodala je još nekoliko okretaja.

»Broji do dvadeset. I nemoj viriti.«

I dalje sam se vrtio u toj unutarnjoj tami, pitajući se zašto mučnina mora biti tako vjerna pratilica vrtoglavice. Udario sam o nešto. O tvrdi rub. O sofu. Zahvatila me po rebrima, no spasila od pada. To nije bilo pošteno, tako mi vezati ruke, poremetiti mi ravnotežu... Nasamarila me. Ako me željela dezorijentirati, u tome je i uspjela.

»Varalice!« dreknuo sam. »Ako baš toliko želiš pobijediti, dobro, predajem se, može?«

Onda sam poskočio od oštrog praska po limenom krovu. Žir? Počeka sam, ali se nije zakotrljao i zaštropotao. Lopov koji želi vidjeti ima li koga doma? Vezanih ruku bio sam dvostruko nemoćan. Kihnuo sam. I pričekao da se ponovi — jer je to uvijek dolazilo u paru. Ali večeras ne. Prokleo sam memljivu vreću.

»Zakucaj svoju hrabrost u pravu rupu!« dreknuo sam. Nisam znao što to znači, ali je Ghosh to često ponavljao. Zvučalo je vulgarno i prkosno, nešto što je dobro izgovoriti kad ti zatreba hrabrosti. Srce mi je tuklo u prsima. Trebalo mi je hrabrosti.

Miris za kojim sam trebao poći nije bio tako jasan kao ujutro. Nisam mogao pipati ispred sebe, a sputavala me i vreća na glavi, i sve me to silno ograničavalo.

»Naći ću ja tebe«, dreknuo sam, »a onda si gotova.«

U blagovaonici sam krenuo stopalom uz lajsnu, ponavljajući »Zakucaj svoju hrabrost u pravu rupu«, kao mantru. Otuda sam krenuo hodnikom što je vodio do spavaonica.

Znao sam na kojim mjestima uske daske poda škripe. Mnogo sam puta noću znao stati pred Ghoshovom i Heminom sobom i prisluškivati, napose kad bi se svađali. Ali bi kod njih, kad bi pomislio da se svađaju, znalo biti baš obratno. Jednom sam čuo kako je Hema za mene rekla: »Pravi sin svog oca. Tvrdoglav kao jare«, pa se nasmijala. To me zapanjilo. Sebe nisam smatrao tvrdoglavim, a nisam ni pomišljao da bih mogao iole sličiti čovjeku kojeg sam ponekad u mašti vidio kako ulazi na glavni ulaz. Hema ga nikad nije zvala imenom, a ton njezina glasa, kad me je usporedila s njim, slutio je na blagu pohvalu. Druge sam večeri čuo Hemu kako veli: »*Gdje? Gdje točno? I pod kakvim okolnostima?* Ne misliš valjda da smo mogli samo pogledati u oči Sestri, ili *njemu*, pa da nam sve bude jasno? *Kako to da nismo znali?* Trebali su nam reći. Daj, Ghosh, reci nešto.« To nisam razumio. Ghosh je samo šutio, što je bilo čudno.

Sad, s povezom na očima, sjećao sam se svake njihove riječi. Prekrivanje očiju otvorilo je nove kanale u mom sjećanju, baš kao što mi je pokrenulo i njuh. Osjećao sam da bih Hemu i Ghosha trebao pitati o tom razgovoru. O čemu to oni govore? Ali kako da ih pitam? Nisam im mogao reći da sam prisluškivao.

* * *

Nos me odveo do naše sobe. Skrenuo sam unutra. Krenuo sam sve

mic po mic. I stigao na mjesto gdje je miris bio najjači. Bio sam uz komodu. Nagnuo sam se i lice mi je dotaklo flanel. Njezinu pidžamu. Složila ju je na vrh mog ormara. Poput psa tragača, zakopao sam nos u tkaninu, zatresao licem kroz flanel i razbacao pidžamu, i tako izoštrio svoj instrument.

»Jako lukavo«, rekoh. Znao sam da je Shiva u krevetu. Zacijelo je na nogu stavio svoju veliku plesnu grivnu, zato što se sad oglasila. Bio je to zvuk ekvivalentan neobvezujućem gundanju.

Vratio sam se vlastitim tragom. Kuhinja je bila izvan terena, no trag me vodio baš u nju. Ali u kuhinji su miris đumbira, luka, kardamona i klinčića bili poput zavjesa kroz koje sam si morao šapama probijati put.

Ponesen trenutnim impulsom, kleknuo sam i spustio nos do pločica. Kakve izgleda ima dvonožni čovjek, s nosom visoko u zraku, protiv četveronožnog tragača s nosom pri zemlji? I da, tu je bila. Trag je skrenuo desno.

Dok sam se polako primicao smočnici, shvatio sam da ta igra, rođena iz monsunske dosade, nije više to. Nema više pravila. Poslije toga više ništa neće biti isto. Znao sam. Možda sam i imao samo jedanaest godina, ali sam osjećao da mi je svijest zrela da nikad ni neće biti zrelija. Moje će tijelo možda i rasti i starjeti, i uskoro ću imati i više i znanja i iskustva, ali sve ono što sam bio ja, što je bio Marion, onaj dio koji je gledao i registrirao svijet i pisao njegovu kroniku za potomstvo u nekom unutarnjem dnevniku, već se bio dobro ugnijezdio u mom tijelu i nikad to nije činio bolje nego u tom trenutku, lišen tako i očiju i ruku.

Ustao sam i ušao u smočnicu.

»Znam da si tu«, rekoh. Odjek mi je pokazao točno mjesto u toj dugoj uskoj prostoriji; znao sam gdje je i krenuo prema njoj.

Genet je bila ispred mene. Da su mi ruke bile slobodne, bio bih ih pružio prema njoj, pa je poškakljao ili uštupnuo. Začuo sam prigušen zvuk. Mogao je to biti i smijeh, ali nisam na to ni pomislio. Jer Genet je plakala.

Poželio sam je utješiti. Poriv da to učinim rastao je u meni. Bio je to divlji instinkt, vrlo sličan onom koji me i doveo do nje.

Krenuo sam naprijed.

Ona me odgurnula, ali nekako na pol volje. To je odgurivanje bio poziv da *ne* odlazim.

Oduvijek sam pretpostavljao da je Genet zadovoljna svojim životom. Jela je za našim stolom, išla s nama u školu, bila je dio obitelji. Genet nije imala oca, no ni mi nismo imali prave roditelje, pa sam pretpostavljao da je i ona, baš kao i mi, sretna što ima Hemu i Ghosha. Smatrao sam nas ravnopravnima, ali mi je pritom možda promaklo i nešto što ona nije mogla previdjeti. Naša je soba bila veća od njezinog uskog i promajnog jednosobnog stana. Noću, ako bi htjela na zahod, Genet je morala izaći van, izložiti se elementima, proći kroz otvorenu šupu gdje smo slagali ogrjev. Dok bi Ghosh i Hema nas stavljali u krevet i odnosili u čarobni svijet Malgudija pa onda gasili svjetlo, Genet je čitala sama i pod jedincatom golom žaruljom, trudeći se da iz misli isključi radio koji bi Rosina puštala do kasno u noć. U stanu je bio samo jedan krevet, i u njemu su spavale i mati i kći, ali bi Genet vjerojatno silno željela imati vlastiti. Toplinu je davala grijalica na drveni ugljen. Dim i kad kojim joj je bila natopljena odjeća izazivali su stid i nelagodu. Ako smo mi njen stan smatrali udobnim, ona se stidjela kuće u kojoj živi. Prijašnjih je godina ona u toj sobi bila često kao i mi u svojoj kući. Ali odnedavna, iako nas je Rosina pozivala, Genet nas nije poticala da uđemo.

Onako s povezom na očima, sve sam to najednom sagledao sasvim jasno. I shvatio njezino divlje nadmetanje kako ga nikad prije nisam shvatio.

Još jedan korak naprijed. Pričekao sam. Ali nisam dočekao ni odguravanje ni štipanje. Spustio sam glavu kao pipak kojim ću je potražiti. A onda mi se o obraz očešala najprije uhom a onda i obrazom. Bili su vlažni. Osjećao sam na vratu vrelinu njezina isprekidanog disanja. Uskoro je na nj položila bradu.

Onaj divlji ja stajao je vjerno i zaštitnički. *Gledaj i uči*, rekao sam u sebi. Brani i tješi. Osjećao sam se herojski.

Noge su mi bile skupljene. Nagnuo sam se naprijed da stvorim protutežu njezinoj tišini. Kad se namjestila, pao sam na nju, prešajući je uz police u smočnici. Tijela su nam se doticala bedrima, bokovima i prsima, obrazi su nam još bili skupa. Čekao sam da me odgurne i vrati u vertikalu, ali nije.

Kako smo jedno drugom upoznali tijelo kroz hrvanje, dizanje do kuće na stablu i sve ranije godine, kroz zajednička šljapkanja skroz lokve. U velikim transportnim sanducima punim slame u kojima se u Missing dopremala staklovina, igrali smo se kuće i doktora. Nikad nismo bili jasno

svjesni svojih anatomskih razlika. Ali sada, s povezom na očima, kad je njezino lice meni bilo nevidljivo a moje skriveno tkaninom, sve je bilo i novo i nepoznato. Ja nisam bio Nevidljivi čovjek. Bio sam slijepac koji vidi, kojemu se može oprostiti nezgrapnost zbog drugih kvaliteta što ih donosi sljepoća.

Iako su mi ruke bile vezane uz bokove, mogao sam izviti šake prema naprijed. Dotakao sam njezine bokove. Nije se trgnula. Željela je moj dodir, moju toplinu. Privukao sam je k sebi. Drhtala je.

Bila je gola.

Ne znam koliko sam minuta stajao tako. Čini se da je te noći trebala baš takvu utjehu. Da je samo znala upitati, ili da sam ja znao kako da je dam, mogli smo i maknuti povez... No hvala Bogu zbog tog poveza.

Zabila je ruke u procijep između mojih mišica i tijela. Zagrlila me. Za mene je to bila nezgrapna, bolna poza. Pa ipak se nisam usudio reći ni riječ od straha da bi me mogla pustiti.

Kiša je tiho rominjala po limenom krovu.

Nakon čitave vječnosti, povukla je ruke. I skinula mi s lica vreću od riže.

Razvezala je moje spone, oslobodila mi ruke, a onda sam čuo kako je kopča od remena zaklaparala po podu. Ali je ostavila povez. Da sam htio, mogao sam ga skinuti.

Nedostajao mi je njen zagrljaj. Želio sam ga ponovno osjetiti, sad kad su mi ruke bile slobodne. Pružio sam ih prema njoj. Onako gola, na dodir je bila još manja, još lomnija.

Nešto mi je meko i mesnato dotaklo usne. Nikad se još nisam poljubio. U kinu bismo Genet i ja stenjali i smijali se kad bi se glumac i glumica poljubili. Kad se davao tripleks, napose u Kinu Adowa, uvijek bi jedan film bio talijanski. Koji bi bio ili sinkroniziran ili titlovan. On bi obično dolazio prije kratke komedije — s Chaplinom ili Stanijem i Olijem — i u njem je uvijek bilo puno ljubljenja. Shiva je to filmsko cmakanje proučavao vrlo ozbiljno, nakrivivši glavu. Genet i ja ne. Ljubakanje je bilo glupo. Odrasli nemaju pojma koliko su bedasti.

Usne su nam bile suhe. Veliko ništa, baš kako sam i mislio. Možda ljubljenje ima istu svrhu kao i grljenje. Da bi se od nekog primila ili nekom pružila utjehu. Nakrivio sam glavu u filmskom stilu, pitajući se hoće li se osjećaj od toga popraviti. Uhvatio sam joj usnama donju usnu. Bilo je to

novo otkriće, da usta mogu biti delikatni taktilni instrument, napose kad nestane vida. Jezik joj je dotakao moje usne, a ja sam poželio zabaciti glavu. Pomislio sam na lizalicu, u čijem smo se lizanju smjenjivali sve troje. A sad su, polako, naša usta dijelila slatkiš bez slatkiša. Nije baš bilo neko veliko zadovoljstvo. Ali nije bilo ni gadljivo.

Genetine su ruke bile na mom licu. Tako se to radi na filmu. Kliznuo sam joj desnom rukom na ramena pa je spustio na prsa. Napipao sam brežuljčiće na kojima su joj bile bradavice, ništa drukčije od mojih. Njezini su prsti kliznuli dolje i dotakli mi prsa, gdje sam trebao osjetiti škakljanje, ali nisam. Ruka mi je prešla preko njezina trbuha, i zatim krenula dalje, među njezine noge, pa prešla preko meke pukotine procjepa, preko praznine, praznog prostora, mnogo intrigantnijeg nego što bi bio da je u njemu nečega bilo. Njezina ruka, radoznala kao i moja, kliznula je preko mog remena, istražujući. I kad me je dotakla, osjećaj je bio *tako* drukčiji no kad sam se dirao sam.

* * *

Otvorila su se vanjska vrata kuhinje.

To je zacijelo bila Rosina. Ili možda Ghosh i Hema. Koraci su produžili u dnevnu sobu.

Otkoraknuo sam. Smaknuo sam povez, zažmirkao u tamnoj smočnici, svemirac koji je sletio na zemlju.

U odraženom svjetlu kuhinje, Genetine su oči bile vlažne, lice podbulo i usne natekle. Nije željela susresti moj pogled. Draže joj je bilo da sam slijep. Oči su joj bile kose, nos joj se dizao u oštru točku. Čelo joj je bilo skošeno prema natrag, nimalo nalik Rosininu okruglom. Izgledala je kao bista kraljice Nefertiti iz knjige *Zora povijesti*.

Povez mi je spao, ali mi je ipak zaostala hiperaktivnost osjetila. Vidio sam budućnost. Genetino lice u smočnici bilo je lice koje ju je najbolje razotkrivalo. Ono je nosilo slutnju žene u koju će izrasti. Vidio sam kako će te oči ostati spokojne i lijepe, skrivajući svojevrсни nemir i bezobzirnost tako vidljivu već noćas. Jagodične su joj kosti bile izbačene, izražavajući čistu snagu volje, od čega joj je nos bio još ušiljeniji i još joj više razmicao njezine ljupke oči. Donja će usna nadrastiti gornju, pupoljci će se na njezinim prsima pretvoriti u plodove, a noge će joj izrasti kao visoka vinjaga. U zemlji lijepih ljudi, ona će biti najljepša i najegzotičnija. Muškarci će — vidio sam to prije nego što sam to mogao shvatiti — opažati njezin prezir i za njom žudjeti. A *ja* ću je voljeti više od svih. Ona

će postavljati prepreke. Možda prema njoj nikad ne budem tako jak, i možda joj nikad ne budem tako bliz kao večeras. Ali ću, usprkos toj spoznaji, i dalje pokušavati.

Sve sam to shvatio. Osjećao sam to i vidio. To mi je u bljesku ušlo u svijest, ali je dokaz tek trebao doći.

Rosina je odnekud iz kuće zazvala Genet imenom.

Dohvatio sam pojas. Kako smo oboje mogli biti tako spokojni, nikad mi neće biti jasno.

Dotakao sam joj rame, pažljivo i nježno. Onaj je drugi trenutak doticaja već davno izgubio. Njezine su se oči okrenule mojima s nečim što je mogla biti ljubav, ali i ono njoj suprotno.

»Uvijek ću te znati naći«, prošaptao sam.

»Možda«, rekla je i prinijela usne mom uhu. »Ali se možda i ja budem bolje skrivala.«

Rosina je ušla i zastala, sledila se ugledavši nas tako.

»Ma što vi to radite?« upitala je na amharskom. Nasmiješila se iz navike, ali su joj obrve odale zbunjenost. »Tražim vas posvuda. Gdje vam je odjeća? Što je sad ovo?«

»Igra«, rekao sam i mahnulo povezom i pojasom kao u odgovor na njezina pitanja, ali mi je grlo bilo tako suho da ne vjerujem da je iz njega izišao ikakav zvuk.

Genet je šmugnula kraj mene i krenula u dnevnu sobu. Rosina ju je uhvatila za ruku.

»Gdje ti je roba, kćeri?«

»Pusti mi ruku.«

»Ali zašto si gola?«

Genet nije odgovorila ništa, a na licu joj je bio prkos.

Rosina ju je cimnula za mišicu.

»Zašto si se skinula?«

Kad je Genet odgovorila, glas joj je bio rezak, spreman za svađu.

»A zašto se ti skidaš zbog Zemuija? Kad me pošalješ van, zar to nije zato da se možeš skinuti?«

Rosinina su se usta sledila u otvorenom položaju. Kad je napokon

uspjela progovoriti, rekla je:

»On je tvoj otac. I moj muž.«

Na Genetinu se licu nije pokazalo iznenađenje. Nasmijala se; bilo je to okrutan, posprdan smijeh, kao da je te riječi već čula. Kad je Genet progovorila, uplašio sam se za svoju dadilju.

»Tvoj muž? Moj otac? Kako lažeš. Moj bi otac ostao preko noći. I odveo bi nas da živimo s njim u pravoj kući.« Pobjesnjela je i niz lice su joj potekle suze. »Tvoj muž ne bi imao drugu ženu i troje djece. Tvoj muž ne bi dolazio kući i slao me van da se igram zato da se on može igrati s tobom.« Izvukla je ruku i otišla se obući.

* * *

Rosina je zaboravila da sam tu i ja.

Nevinost, bezbrižni dani, sve je to sad visjelo nad ponorom. Napokon se okrenula prema meni.

Proučavali smo se pogledom kao da gledamo stranca. U smočnicu sam ušao kao slijepac. Sad je povez spao. *Zemui je Genetin otac.* Zar to samo ja nisam znao? Kako sam glup bio. Zašto se nikad nisam sjetio pitati? Je li Shiva znao? Svi ti dugi sati što ih je pukovnik proveo s nama igrajući bridž... A bilo je i logično da je Zemui stalno tu. Istina, u matrilinealnom društvu ljudi to prihvaćaju i nikad ne pitaju za oca ako ga nema. Ali ja sam to *trebao* pitati. I sad sam to vidio. Jer svi su znakovi bili tu. Bio sam slijep, naivan i glup. Sva pisma što sam ih u Zemuijevo ime napisao Darwinu, u kojem se raspitivao za njegovu obitelj i slao mu najbolje želje nisu mi dala naslutiti da je Genet njegovo dijete. Sve te napisane riječi, izgovorene riječi, bile su tek svjetlucava površina duboke i brze rijeke; kad pomislim na noći kad bih ležao u krevetu, i čuo njegov motocikl, i kad bi mi se Zemui sažalio zato što mora tako klipsati kući kroz noć i kroz kišu. Ja očito nisam bio jedini kome se smilio.

Rosina me poznavala tako dobro da je mogla pročitati slijed svake moje misli. Oborio sam glavu: pao sam u očima svoje ljubljene dadilje. Kutkom sam oka vidio da je sad i njoj pala glava, kao da me iznevjerila, kao da nije željela da ikad doznam i za tu njezinu stranu. Želio sam joj reći: *A to što si vidjela, to je bila igra...*

Nisam rekao ništa.

Genet se vratila odjevena u flanelsku pidžamu. Otišla je i ne osvrnuvši se, a i Rosina za njom.

Shiva je bio u blagovaonici, odmah iza kuhinjskih vrata.

Zatvorio sam vrata i ostao u smočnici, i sad sam stajao tako, okrenut policama. U smočnici je zaostao miris, ozon što smo ga stvorili Genet i ja, naše dvije volje.

Čuo sam kako se koraci primiču i napokon staju, i shvatio da je s druge strane vrata Shiva, baš kao što sam znao da sam ja s ove. ShivaMarion nije mogao sakriti baš mnogo toga ni pred Shivom ni pred Marionom. Ali sam stisnuo oči i pretvorio se u nevidljivog čovjeka i prenio se na mjesto gdje sam potpuno sam i nitko ne može znati moje misli.

21. POGLAVLJE

Znaš što ćeš čuti

U danima što su uslijedili, kad god bi Rosina protjerala prste kroz kovrče, ili mi pred izlazak silom htjela izglacati košulju, sve bi bilo kao da se baš ništa nije dogodilo. Pa ipak sam te njezine postupke sad gledao na nov način. Oni su mi bili poznati, ali ipak i smišljeni tako da me sve vrijeme drži pod rukom, i tako između mene i kćeri postavi vlastito tijelo.

Ali se te večeri u smočnici nešto zaista dogodilo, baš kako se Rosina i bojala. Naslonio sam se, baš kao u stripu, na skriveni panel i propao. Taj je pad bio nenamjeran, ali sad kad sam se našao s druge strane, tu sam želio i ostati. Želio sam biti uz Genet više nego ikada i Rosina je to znala.

Sad sam sagledao i jednu novu Rosininu dimenziju — nazovimo je lukavošću. No ista je lukavost bila i u meni zato što više nisam osjećao da joj je pametno povjeravati misli. No moje je osjećaje bilo teško sakriti. Kad bih se našao s Genet, osjetio kako mi krv navire u lice. Sasvim bih zaboravio kako se treba ponašati.

U preostalim danima ferija Genet je gravitirala prema Shivi. Njegova prisutnost nije stvarala nespretnost, dok to moja očito jest. Gledao im ih kako stavljaju na gramofon ploču za vježbanje, miču stvari iz blagovaonice, navlače na noge grivne, pa prolaze kroz složenu rutinu Bharatnatyama. Nisam bio ljubomoran. Shiva je bio moj zamjenik, baš kao što sam i ja bio njegov kad bi mi Almaz davala sisu. Ako već ja nisam mogao biti s Genet, nije li onda Shiva bio najbolje što joj se moglo dogoditi?

Možda moj instinkt lovačkog psa, moja sposobnost da Genet pronađem po mirisu, nije bio ništa više od salonskog trika. Ali možda ipak i nije tako. Nikad se više nismo igrali skrivača. Već je sama pomisao na to izazivala nemir.

* * *

Izbjegavao sam Zemuija kad bi dolazio podići ili ostaviti motocikl, ili kad bi pukovnik Mebratu dolazio na bridž. Pukovnik je volio sam voziti

svoj Peugeot, i svoj džip, ili svoj službeni Mercedes, a posljednji put kad me Zemui opazio, vozio je kao sumanut pa mi je mahnuo i široko se nasmiješio.

Kad sam napokon sreo Zemuija, poželio sam da me zagnjavi; on je imao nešto zajedničko s Thomasom Stoneom, iako je svakodnevno viđao svoju kćer. Ali kad se Zemui sa mnom rukovao i uzbuđeno izvukao novo Darwinovo pismo, sjedio sam sa njim na kuhinjskim stepenicama. Došao sam u napast da mu kažem: *Zašto za to ne zamoliš kćer?* Pa ipak nisam zato što sam shvaćao nešto što mi je prije bilo promaklo — da Genet posve sigurno nije ocu olakšala život. Zemuiju sam pisao i čitao pisma zato što to njegova kći nije htjela.

* * *

Jednog petka popodne pukovnik je dopirio u Missing, u Ghoshov stari stan, donoseći sa sobom energiju, kao da nije stigao jedan čovjek nego regimenta u punoj paradi, na čelu s limenom glazbom. Pola sata kasnije već se igralo na dva stola. Igrači — Hema, Ghosh, Adid, Babu, Evangeline, gospođa Reddy, kao i jedan novi kojeg su doveli — kao da su se uselili u svoje karte, pa postali Idem i Bacam Aduta, lica preplavljena koncentracijom. Adid, onaj trgovac khatom i stari Hemin prijatelj, imao je na Merkatu dućan tik do Babuova, a njegovog je vlasnika sad i doveo u društvo. Erupcija razgovora, nalik na kolektivni uzdah, označila je kraj partije. Volio sam ih gledati kako igraju.

Pukovnik, koji se netom vratio iz Londona, donio je Ghoshu rijetku bocu Glenfiddicha, nama čokoladu, a Hemi parfem Chanel No. 5. Cigarete u pepeljarama bile su Dunhill i 555 — još jedan njegov doprinos. Iako je nosio vjetrovku i raskopčanu košulju, uzdignuta brada i zabačena ramena stvarali su dojam da je još u odori. Pomišljao sam, da on sad ode iz društva, drugi bi se samo slegli kao igračke kojima se odvijalo pero.

Evangeline, inače Angloindijka i redovita sudionica kartaških partija, okrenula se pukovniku Mebratu:

»Rekla mi je ptičica da ćemo vam se uskoro obraćati kao brigadnom generalu. Je li to istina?«

Pukovnik Mebratu se namrštio.

»To je zlobni trač. Kakvo incestuozno društvo. I bojim se, Evangeline, da ste baš vi izvor svega. No u tom vas pogledu, draga moja, moram ispraviti. Meni se neće *uskoro* obraćati kao brigadnom generalu. Jer

sam ja to još od jučer.«

Mislim, poslije toga se više nije moglo natrag. Zemui i Gebrew su morali dva puta ići po jelo u Hotel Ras.

Mnogo kasnije iste večeri, Mebratu i Ghosh su čavrljali uz konjak i cigare.

»U Koreji pedeset druge bili smo jedna od petnaest zemalja u okviru snaga Ujedinjenih naroda. Tu sam se našao nedugo poslije akademije. Druge su nas zemlje podcjenjivale. Shvaćate, oni o hrabrosti Etiopljana u boju kod Adowe i svemu tome nisu imali ni pojma. Ali tako mi Boga, u Koreji smo se dokazali. A dok smo stigli u Kongo, već su znali čemu se mogu nadati. Najprije smo imali zapovjednika Irca, pa Švedana, a treće su godine našeg generala Guebrea postavili za zapovjednika *svih* snaga Ujedinjenih naroda. Znaš, Ghosh, kao vojniku od karijere, to mi je bio najgordiji trenutak. Gordiji i od jučerašnjeg promaknuća.«

* * *

Nije mi jasno kako, ali Ghosh je ipak razumio kroz što sve prolazim poslije one epizode u smočnici: možda je shvatio da su me stavili u karantenu u odnosu na Genet i da Shiva u tome nije sudjelovao, možda je vidio moju zbunjenost kad bi se Zemui našao u blizini. Možda mi je pisalo na čelu da sam postao svjestan ljudske složenosti — što je ljepša riječ za »himbu«. Pokušavao sam odlučiti na što da objesim vlastitu istinu, koliki dio sebe da razotkrijem — svakako mi je bilo od pomoći što sam u Ghoshu našao tako čvrstog, nikad hirovitog oca, čovjeka koji nije nikad ni u što zabadao nos, no koji je znao kad mi je potreban. Kad je Hema doznala što se dogodilo u smočnici, čuo bih to već za dvije sekunde. Ali je Ghosh, ako je za to i doznao, ipak uspio sačuvati mir, dati mi vremena, poslušati me; znao bi čak i sačuvati tajnu pred Hemom ako ne bi smatrao da joj nešto ne bi trebao reći.

Jednog vlažnog popodneva, dok su Genet i Shiva s Hemom prolazili svoj sat plesa, Ghosh je nazvao i zamolio da se nađemo na traumi.

»Htio bih da opipaš najneobičniji puls.« Ghosh je sad bio u prvom redu kirurg, pa elektivno operirao tri dana tjedno, a u slučaju potrebe prihvaćao i hitne slučajeve. Ali, kao što bi često znao reći za večerom, on je u srcu ipak i dalje bio internist i nije se mogao othrvati želji da povremeno siđe u traumom i obide neke pacijente s dijagnostičkom zagonetkom koju nisu znali razriješiti ni Adam ni Bachelli.

Veselio sam se što je Ghosh nazvao. Ples me nikad nije zanimao, ali me kinjilo gledati Genet kako uživa u nečemu u čemu ja nisam nimalo sudjelovao. Navukao sam gumene čizme i kabanicu pa izletio s kišobranom.

Demisse je imao dvadeset i koju, i sad je sjedio na stolcu za preglede pred Ghoshom, samo u poderanim hlačama za jahanje. Smjesta sam opazio kako ziba glavu, kao da se u njoj okreće ekscentrični zamašnjak. Bio je to moj prvi formalni posjet pacijentu, pa mi je bilo neugodno. Što će taj bosonogi poljoprivredni radnik misliti o dječaku koji ulazi u sobu za preglede? Ali se on silno razveselio što me vidi. Kasnije sam shvatio da pacijenti takav iznimni postupak smatraju privilegijom. Ne samo da su uspjeli proći kraj Adama, ne samo da ih je pregledao *tilik* doktor, onaj isti veliki doktor kojemu dolazi i kraljevska obitelj, nego su sad dobili i poseban dar — mene.

Ghosh mi je poveo prste do Demisseova pulsa na zapešću. Bilo ga je lako osjetiti, to dizanje, to pljuskanje silnog vala pod prstima. Sad sam opazio da on klata glavu baš u ritmu pulsa.

»Sad opipaj moj«, rekao je Ghosh i pružio zapešće. Bilo ga je teže osjetiti, onako profinjenog.

Vratio me na Demisseov puls.

»Opiši ga«, rekao je Ghosh.

»Velik... jak. Kao da mu je pod kožom nešto živo, pa se praćaka«, rekoh.

»Upravo tako! To je klasični primjer kolabirajućeg pulsa zvanog i »vodeni čekić«. Puno mu je ime Corriganov puls vodenog čekića.«

Pružio mi je tanku staklenu cijev, dugu otprilike jednu stopu, što mu je ležala na stolu.

»Digni je. Sad je okreni.« Cijev je bila zataljena s obje strane i u njoj je bilo malo vode. Kad sam je naglo okrenuo, voda je poletjela prema dnu cijevi uz neočekivani pljuskav zvuk i udarac. »Unutra je, shvaćas, vakuum«, rekao je Ghosh. »S tim se igraju djeca u Irskoj. I baš se toga sjetio doktor Corrigan kad je prvi put napipao puls sličan Demisseovom.«

Taj je vodeni čekić Ghosh napravio za mene. Zatalio je jedan kraj staklene cijevi Bunsenovim plamenikom. A onda je u nju kroz otvoreni kraj ulio nekoliko kapi vode. Zagrijao je vodu, a onda i čitavu cijev da para istjera zrak, i onda na plamenu brzo zatalio otvoreni kraj.

»Demisseovo srce brizga krv u aortu. To je glavna cesta koja vodi iz srca«, rekao je i sve mi skicirao na papiru. »Zalistak odmah tu na izlazu iz srca trebao bi se zatvoriti kad se srce stisne, da se krv ne vrati u srce. Njegov se baš ne zatvara dobro. Zato njegovo srce sasvim lijepo istiskuje krv, ali se polovica te izbačene krvi između dvije kontrakcije opet vraća u nj. Od *toga* i to kolabiranje.« Kako je uzbudljivo kad možeš dotaknuti čovjeka vršcima prstiju i o njemu sve to doznati. To sam i rekao Ghoshu, a po izrazu sam njegova lica mogao zaključiti da sam izrekao nešto duboko.

Za tih je praznika često slao po mene. Ponekad bi došao i Shiva, ali samo ako ga to ne bi ometalo u satovima plesa ili crtanju. Naučio sam prepoznavati polagani, teški puls, koji kao da se dizao do nekog platoa, puls suženog zaliska aorte. Bilo je to nešto suprotno od kolabirajućeg pulsa. Zbog malog otvora na zalisku puls je bio i slab i razvučen. *Pulsus parvus et tardus*, kako bi to rekao Ghosh.

Volio sam te latinske riječi zbog njihova dostojanstva, zato što su strane, ali i zbog načina na koji se jezik oko njih opletao. Osjećao sam da učeći poseban jezik jednog učenog reda skupljam svojevrstu silu. Bila je to čista i plemenita strana svijeta, neiskvarena tajnama i himbom. Koliko je to neobično da riječ može poslužiti kao kratica vrlo zapletene priče o bolesti. Kad sam to pokušao objasniti Ghoshu, on se ushitio.

»Da! Prava riznica riječi! Baš ćeš to naći u medicini. Uzmimo recimo metafore, vezane s hranom, kojima opisujemo bolesti: muškatna jetra, sago slezena, ispljuvak od incuna ili stolica od marmelade. Mislim, ako uzmemo samo *voće*, već imamo jagodasti, trbuh kao lubenicu, kancerozna lezija u obliku jezgre jabuke, rak dojke u obliku kore od naranče... a to je tek voće! Nemoj samo da sad počnem i s nevegetarijanskim stvarima!«

Jednog sam dana pokazao Ghoshu bilježnicu u koju sam zapisao čitav katalog svega što mi je ispričao, svakog pulsa što sam ga vidio. Baš kao kakav promatrač ptica, ispisao sam i one koje sam tražio: *pulsus paradoxus*, *pulsus alternans*, *pulsus bisferiens*... sve popraćeno jednostavnim crtežima njihova mogućeg izgleda. Ghosh je na zalisku napisao: *Nam et ipsa scientia potestas est!* »Što znači: »I samo je znanje moć!« O, Marion, ja u to i vjerujem.«

Ali nismo ostali na pulsu. Odlazio sam Ghoshu kad god bih stigao. Nokti, jezici, lica — uskoro se moja bilježnica prepunila crtežima i novim riječima. Napokon sam našao pravi posao za svoj krasopis: svaki je crtež bio pažljivo označen.

Jednog petka uvečer, na naš posljednji vikend pred početak škole, povezao sam se s Ghoshom do preciznog mehaničara Farinachija. Ghosh mu je pružio dva svoja stara stetoskopa i skicu svoje ideje njihove nastavne varijante. Farinachi, taj mrzovoljni, pognuti Sicilijanac, ispod kožnate je pregače nosio prsluk. Kroz maglu je dima iz cigare pažljivo proučio skicu, slijedeći velikim kažiprstom njezine obrise. Za Ghosha je već bio izradio nekoliko sprava, među kojima i Ghoshov retraktor i Ghoshovu tjemenu kvačicu. Farinachi je slegnuo ramenima kao da veli, ako Ghosh to tako želi, on će to tako i napraviti.

Dok smo se vozili kući, Ghosh je izvukao dar umotan za mene. Bio je to samo moj stetoskop, nov kao ispod čekića.

»Nećeš morati čekati na Farinachija. Sad kad si naučio puls, počet ćemo osluškivati srce.« To me dirnulo. Bio je to prvi dar što sam ga ipak dobio a koji nije bio jedan iz para. Ovaj je bio samo moj.

Kad danas razmišljam o tome, shvaćam da me je Ghosh, kad me je pozvao da Demisseu opipam puls, zapravo spasio. Moja je majka bila mrtva, a otac duh; osjećao sam se sve odvojeniji od Shive i Heme i zbog toga me pekla savjest. Ghosh mi je pak, dajući mi taj stetoskop, rekao: Marion, smiješ biti to što jesi. O je u redu. Ghosh me pozvao u svijet koji nije bio tajan, ali je zato dobro skriven. U kojem moraš imati vodiča. Jer moraš znati što da tražiš, a i *kako* da tražiš. Da sagledaš taj svijet moraš se potruditi. Ali ako to učiniš, ako posjeduješ takvu vrstu radoznalosti, ako posjeduješ urođeno zanimanje za dobrobit svog bližnjeg, i ako prođeš kroz ta vrata, dogodit će se nešto čudno: svoje ćeš sitne nedaće ostaviti pred vratima. To može izazvati ovisnost.

22. POGLAVLJE

Škola patnje

Jednog jutra potkraj jesenskog kvartala, dok smo Shiva, Genet i ja išli prema ulazu u Missing, sa školskim torbama u ruci, vidio sam kako uzbrdo prema nama trči jedan par. Muškarac je u naručju nosio beživotno mlitavo dijete. Oboje samo što se nije srušilo, no ipak su pokušavali trkom svladati uspon iako nisu više imali daha ni za hod. Ali dokle god su trčali s tim djetetom u naručju, ono je za njih još bilo živo pa je živa bila i nada.

Bez trenutka oklijevanja ShivaMarion im je potrčao ususret. Na to nas je pokrenuo roditeljski jad, on nam nije dao vremena da debatiramo o svojoj reakciji, jer se pokrenuo neki viši mozak, radeći i odlučujući umjesto nas i vodeći nas da se pokrenemo kao jedan organizam koji zna što je najbolje. Sjećam se kako sam, usred te panike, razmišljao koliko mi nedostaje to stanje i kako je zanosno biti ShivaMarion. Čak i dok sam prihvaćao muško dojenče od oca (čiji se korak u međuvremenu pretvorio u umorno povlačenje nogu), i kad sam s njim odjurio, Shivina sigurna ruka na dnu mojih leđa bila je moj mlazni motor, i on je savršeno držao korak, spreman da preuzme teret kad se ja umorim. Bio sam svjestan bebine kože, i kako mi hladi ruku, sišući u trku iz nje toplinu — i polako shvaćao kako više nikad, sad kad sam osjetio alternativu, pridjev »toplokrvan« neću shvaćati kao nešto samo po sebi razumljivo.

Predali smo dijete u traumatološku ambulantu i onako zadihani ostali čekati vani. Kad su roditelji napokon stigli, otvorili smo im vrata. Nekoliko trenutaka kasnije začuli smo krik, pa glasno odbijanje, a onda napokon i vapaje koji na svim jezicima znače isto. Bio je to i predobro nam poznat zvuk.

U Missingu je postojao i još jedan zvuk od kojeg bi mi skočio adrenalin: bila je to škripa i struganje kad bi Gebrew, najbrže što može, otvarao velika ulazna vrata. To je uvijek najavljivalo vrlo hitan slučaj.

Djetinjstvo u Missingu ucjepljivalo je lekcije o otpornosti, o snazi i lomnosti života. Ja sam bolje od ostale djece znao kako je tanka granica između svijeta zdravlja i svijeta bolesti, između žive puti i ledenog dodira

smrti, čvrstog tla i podmuklog gliba.

O patnji sam naučio i što mi Ghosh nije rekao: Kao prvo, da je odora patnje bijela, i da je njezin materijal pamuk. Bio on tanak (kao *shama* ili *nettala*) ili težak kao plahta (u kojem slučaju govorimo o *gabbyju*), on mora grijati glavu i pokrivati usta — u tijelo ne smiju udarati ni sunce ni vjetar zato što ti elementi nose *mitch*, *birrd* i ostale opake mijazme. Čak će i ministar u prsluku i s džepnim satom, kad se razboli, preko sakoa prebaciti *nettalu*, zabiti si u nos list eukaliptusa, uzeti protiv trakavice dodatnu dozu *kossoa* pa pohitati liječniku.

Dan za danom uzbrdo je prema nama tekla masa u bijelom ruhu, a gravitacija je bila struja protiv koje su plivali. Oni kojima bi ponestalo daha, baš kao i hromi i bogalji, zastali bi na pola puta i podigli pogled pa pogledali kraj krošnji eukaliptusa, kojima je bila okružena bolnica, prema nebu na čijoj su modroj pozadini kružili afrički sokolovi.

Kad bi se jednom popeli na vrh brda, pacijenti bi otišli u prijemnu ambulantu po karton. Otuda bi ih poslali Adamu, čovjeku kojeg je Ghosh zvao Najvećim Čoravim Kliničarom Na Svijetu.

»Gubite dah?« rekao bi Adam pacijentu. »Pa ipak ste se uspjeli ustrčati uzbrdo i uzeti danas već četvrti karton?« U Adamovoj knjizi broj niži od deset na kartonu ambulantnog pacijenta označavao je hipohondra bolje no ijedan test što ga je Ghosh morao izvesti.

Promatrajući sa svog motrišta dnevni dotok, jednom sam zgodom ugledao neku gordu Eritrejkku kako nosi tešku košaru; unutra je bilo nešto krupno, klijavo, s površinom koja je bila crvena, nadražena i uplakana. Bila je to njezina dojka. Od raka je toliko narasla da su ona i njezina dojka u Missing mogli doći samo tako.

Takve sam prizore crtao u bilježnicu. Moji se crteži nisu mogli mjeriti sa Shivinim, ali su ipak služili svrsi. Jedan bi pogled na njih bio dovoljan da ostalo dozovem iz memorije, iako ona nije bila fotografska kao Shivina.

Na trideset četvrtoj sam stranici nacrtao dijete u profilu, bucmastih obraza i zdravo. Ali zato to dijete na profilu s druge strane nije imalo komad obraza, jednu nosnicu i oko, tako da su se vidjeli blistavi zubi i ružičaste desni, kao i prazna duplja. Ghosh me je naučio da se to jezivo stanje zove *cancrum oris*. A on nastaje zbog trivijalne infekcije zuba ili desni koja se proširila zbog neishranjenosti ili nebrige, i to počesto za epizode rubeole ili vodenih ospica. Kad jednom počne, bolest se brzo širi,

pa obično izazove smrt još prije nego što dijete i uspiju donijeti u Missing. Ponekad bolest jednostavno smalaksa ili joj tjelesna obrana napokon uspije prepriječiti put, ali na račun polovice lica. Smrt je možda bolja sudbina od tog života s nakaznošću. Gledao sam Ghosha dok je operirao to dijete. Bilo je to nešto strašno, a onda sam ostao zatravljen mišlju za što je sve sposoban taj čovjek koji svaki dan s nama sjeda za večeru: zarotirati preklop kože i prekriti obraz, i onda još jedan da napravi rupu u nosu. A za daljnje je operacije planirao napraviti nove preklape i rekonstrukcije. Pa ipak ni to nije moglo vratiti u normalu lice, a još manje dušu tako unakaženog djeteta. Jer mi je Ghosh poslije operacije rekao: »Ne daj se impresionirati, sine. Ja sam samo povremeni kirurg. I činim sve što mogu. Ali tvoj otac... s tim što bi učinio s tim licem mogao bi se mjeriti s najboljim plastičnim kirurgom na svijetu. Shvaćaš, tvoj je otac bio *pravi* kirurg. Ne mislim da sam ikad vidio boljeg.« Našto sam ga ja upitao po čemu je netko *pravi* kirurg. Ghosh nije oklijevao s odgovorom: »Po *strasti* za svoje umijeće... i vještini, okretnosti. Njemu su ruke uvijek bile »mirne«. Hoću reći da se nije razbacivao pokretima, niti pravio dramatične geste. Sve djeluje sporo i rutinski, no kad pogledaš na sat shvatiš koliko je sve to bilo brzo. No još je važnija samouvjerenost nakon onog prvog reza, vjera u sebe, koja ti omogućuje da učiniš više i ostvariš bolje rezultate. Ja sam sretan što mogu obavljati jednostavne, skoro kuhinjske operacije. Ali dok to radim, na smrt se bojim.«

Sve je to rekao iz čiste skromnosti. No ipak je bila istina da je Ghosh u ambulanti, gdje je pravio »konzultacije« — radio s pacijentima koje su mu slali Bachelli i Adams da o njima izrazi svoje mišljenje — bio sasvim drugi čovjek. Ghosh se pravi talent iskazivao na ljudima koji su meni izgledali sasvim »normalno«. No skrivena od neškolovanog promatrača, bolest bi ipak ostavila trag. Žena koja plete košare bi mu rekla: »Na Svetog Stefana popišala sam se po bodljikavoj žici...« Ili bi mu kakav tužni, zdvojni kuli rekao: »Ujutro poslije posta u srijedu, slučajno sam prekoračio vodu što ju je prostitutka bacila poslije jutarnjeg umivanja....« Ghosh bi sve to slušao, dok bi mu oči hvatale tragove plikova na prsnoj kosti, a koji su mu govorili da je tu već svoje prste imao i urođenički vrač; opazio bi i otežani govor i po tome zaključio nedavnu amputaciju resice u grlu pri drugom posjetu istom šarlatanu. No Ghosh je imao uši i za ono što se krilo ispod površine riječi, pa bi odmjerena pitanja razotkrila priču koja bi se uklopila u koju iz njegova repertoara. Onda bi nastupio trenutak da se otkriju tjelesni znakovi, knjiški znakovi bolesti, za palpitacije i perkusije i

osluškiivanje stetoskopom u traganju za promaklim simptomima. On je znao kako takva priča završava; pacijent je znao samo početak.

* * *

Ima još jedan prizor iz Missinga — bez ikakve veze s Ghoshom — koji moram opisati zato što se dogodio u tom razdoblju. On objašnjava Shivin životni put i zašto se on razdvojio od mojeg.

Jednom, potkraj jutra kad smo Shiva i ja sjedili na drenažnoj cijevi na padini Missingova brijega, uzbrdo je došla lomna, bosa djevojčica od jedva dvanaest godina. Preuranjeno pognuta kao starica, čitavom se težinom oslanjala na svog divovskog oca. Njegove su blatnjave, zakrpane jahače hlače stajale napuhane iznad bosih nogu i orožnatjelih nožnih nokata. On bi tu uzbrdicu mogao svladati s dvadeset koraka, ali umjesto toga koračao je sitno da se prilagodi njezinu hodu. Puzali su kao puževi, dok bi drugi posjetitelji, približivši im se, ubrzali korak kao da otac i kćer stvaraju nekakvo animacijsko polje. A kad je djevojčica stigla do nas, shvatio sam i zašto. U nosnice nam je udario neizreciv smrad raspadanja, truljenja i još nečega za što bi tek trebalo iznaći riječi. Nije imalo nikakvog smisla ni zadržavati dah ni zatvarati nos, zato što je ta pogan provaljivala časovito, bojeći nas iznutra kao kap tinte čašu vode.

Djeca razumiju sebi slične, i zato smo shvaćali da je ona nedužna zbog tog užasnog, satirućeg smrada. On je dolazio *iz* nje, ali nije bio njen. Ali gori od smrada (zato što je s njim morala živjeti ne tek pokoji dan) bio je izraz na njezinu licu koji je govorio kako zna koliko odbija i ogorčuje druge ljude. Nikakvo čudo da je izgubila naviku gledanja ljudima u oči; svijet je za nju prestao postojati, a i ona za nj.

Kad je zastala da povrati dah, kraj bosih joj se nogu počela polako skupljati lokva. Kad sam pogledao niz cestu, vidio sam trag što ga je ostavila za sobom. Nikad neću zaboraviti lice njezina oca. Pod seljačkim slamnatim šeširom gorio je od ljubavi prema kćeri, kao i gnjeva na svijet koji je se klonio. Njegove su podlivene oči hvatale svačiji pogled pa čak i tražile one koji su ga pokušavali skrenuti. Psovao im je majku i bogove koje slave. Bio je poludio od smrada od koga nije mogao pobjeći.

Jesam li rekao da nije nikog pogledala u oči? Nikog, naime, osim Shivu. Između njih je prošao samo jedan trenutak, jedva opazivo opuštanje njezina lica, kao da ju je Shiva pomilovao, pružio ruku da je utješi. Njegova se podignuta brada spustila nje radi, oči su mu poprimile plavu boju a usne se čvrsto skupile. Vjeđe su mu se najednom zaiskrile

tekućinom. Otac koji je hulio čitavim putem uzbrdo, najednom je ušutio.

Moj brat, koji je nekoć govorio grivnama i čije je plesanje znalo biti složenije od pčelinjeg, još nije znao da će život posvetiti baš takvim ženama, odbačenim iz društva; potražiti će ih u Autobus Terri gdje će dolaziti iz provincija. Plaćat će agente da odlaze u najudaljenija sela i pronalaze ih gdje su se skrile, nakon što su od njih i njihovi muževi i ukućani okrenuli glavu. Dati će dijeliti letke gdje god prođe kamion s Coca-Colom, što će reći gdje god je bilo asfaltiranih cesta, a koji će pozivati te žene — zapravo još djevojčice — da izađu iz skrovišta, da dođu k njemu, da ih izliječi. Postat će svjetski stručnjak...

Ali sad već pričam unaprijed. Shivino shvaćanje zdravstvenog stanja koje se krilo iza tog smrada došlo je tek kasnije. Tog popodneva, jednog od mnogih što sam ga proveo razmišljajući o svojoj budućnosti, Shiva je već krenuo u akciju. Ne skidajući pogled s nje, prišao im je pa oca i kćer odveo do Heme. Kad danas gledam na sve to, shvaćam da je njegova karijera zapravo već bila predodređena, i da joj je bilo suđeno da bude uvelike drukčija od moje.

23. POGLAVLJE

Afterbird i druge životinje

Nisu prošla ni dva tjedna otkako su kiše stale i mi se vratili u školu, kad nas je Hema probudila s, kako sam smatrao, dobrim vijestima.

»Nema škole. Danas ostanete kod kuće«, rekla je. I nešto o nevoljama u gradu. Neće voziti taksiji. Prestao sam slušati već poslije onog »nema škole«.

Bio je to savršen dan za ostanak kod kuće. Trebala je početi proslava Meskela, a Missingove su livade već bile potaracane žutim. Izgubit ćemo nogometnu loptu u tratinčicama, popeti se u kuću na drvetu... A onda sam se sjetio: uz Genet pod Rosininim budnim okom, to više neće biti ono staro.

Gurnuo sam drvene rolete prozora na svojoj sobi i uspeo se na prozorsku dasku. Sobu je preplavilo sunce. O podne će se temperatura dići na dvadeset četiri stupnja, ali sam se u tom trenutku tresao onako bos. Sa svog sam motrišta gledao i preko Missingova istočnog zida na tihi, vijugavu cestu koja se spuštala i nestajala u brdima odmah iza, kao da je sišla pod zemlju prije no što će ponovno kao tanka nit izroniti u daljini. Nije to bila cesta kojom smo putovali pa čak ni cesta na koju bih znao doći, no ipak je to bio pogled za koji sam osjećao da mi na neki način pripada. S lijeve je strane cestu ograđivao pravi bedem, koji je s njom nestajao u daljini, boreći se da ostane okomit. Preko njega su se presipali divovski grozdovi purpurne bugenvilije, češali se o bijele *shame* pješaka. U tom je prozračnom prvom svjetlu bilo nešto posebno, a žive boje kao da nisu dale ni zamisliti nekakvu nevolju.

U blagovaonici sam na Ghoshovu licu opazio napet, zaokupljen izraz. Bio je u sakou, s košuljom i kravatom. Činilo se da je budan već satima. Kraj njega se u kućnom haljetku skutrila Hema, sve zavijajući i odvijajući uvojak kose. Izenadio sam se kad sam s njima ugledao i Genet; kad sam ušao trgnula je glavu, kao da ne zna da živimo u istoj kući. Rosine, koja je obično orkestrirala naša jutra, nigdje nije bilo ni za vidjeti. U kuhinji sam zatekao Almaz sleđenu kraj štednjaka; tek kad se jaje

zadimilo skinula ga je s tave i stavila mi ga na tanjur. O očima sam joj opazio suze.

»Car«, rekla je kad sam je pritisnuo pitanjima. »Kako se usuđuju to činiti Njegovu Veličanstvu? Kako nezahvalan narod! Zar se ne sjećaju da nas je spasio od Talijana? Da je on Božji izabranik?«

Ispričala mi je sve što zna: Dok je car bio u državnom posjetu Liberiji, grupa je časnika Carske garde preko noći preuzela vlast. Na čelu mu je stajao baš onaj naš brigadni general Mebratu.

»I Zemui?«

»I on je, naravno, s njima!« rekla je šaptom, pa razočarano zavrtjela glavom.

»Gdje je Rosina?«

Pokazala je bradom prema služinskim prostorijama.

U kuhinju je ušla Genet, na putu prema stražnjim vratima. Bila je sva uplašena. Zaustavio sam je i uhvatio za ruku.

»Jesi li dobro?« opazio sam joj oko vrata zlatni lanac i čudni križ.

Kimnula je glavom pa izišla kroz stražnja vrata. Almaz je nije ni pogledala.

»Istina je«, rekao je Ghosh vrativši se u blagovaonicu. Bacio je pogled na Hemu, kao da udvoje pokušavaju odlučiti koliko nam smiju reći. Pritom nisu uspijevali sakriti samo tjeskobu.

Sinoć je general Mebratu otišao do rezidencije prestolonasljednika te mu rekao da neki ljudi smišljaju udar protiv njegova oca. Na njegov nagovor, prestolonasljednik je sazvao ministre vjerne caru. Kad su stigli, general Mebratu ih je sve dao uhititi.

Bio je to briljantan potez, ali me uznemirio. Nisam mogao ni zamisliti Etiopiju bez Hailea Selassija za kormilom — a što nije mogao ni nitko drugi. Ta zemlja i taj čovjek bili su nerazdvojni. General Mebratu je bio naš junak, blistava pojava koja ne može pogriješiti. A car je za nas izgubio ponešto od svog sjaja. Pa ipak to nikad nisam očekivao od generala — je li počinio izdaju, je li to iz njega izbila i njegova mračna strana? Ili je ipak učinio dobro?

»Otkud sve to znaš?« upitao sam.

Jedan je od zatočenika, stari i lomni ministar, dobio napad astme pa

su Ghosha rano ujutro pozvali u prestolonasljednikovu rezidenciju.

»General ne želi da itko pogine, ako to ikako može spriječiti. Želi to izvesti na miroljubiv način.«

»Želi se proglasiti za cara?« upitao sam. Ghosh je odmahnuo glavom.

»Ne, ne vjerujem da se radi o tome. On želi da sirotinja ima što za jesti, da dobije zemlju. A to znači da je mora uzeti od kraljevske obitelji i od crkve.«

»Pa radi li onda dobro ili loše?« upitao je Shiva pa podigao pogled s knjige što ju je donio na stol. Eto, to je bio onaj pravi Shiva: mrzio je neodređenosti, želio je sve imati crno na bijelom. Počesto bi Shiva postavio takvo pitanje i kad bi nešto meni bilo sasvim očito. Ali je to u ovom tom slučaju bilo dobro pitanje, pitanje koje sam i sâm želio postaviti. »Zar Carska garda ne bi trebala braniti cara?« dodao je Shiva.

Ghosh se trznuo kao da ga je Shivino pitanje opeklo.

»Ovo nije moja zemlja pa tko sam ja da sudim? Mebratu je lijepo živio. I ovo nije *morao* učiniti. I vjerujem da on to zaista čini za narod. Prije dugo vremena bio je pod sumnjom, da bi onda postao sin miljenik, a odnedavna su u nj opet počeli sumnjati, pa je smatrao da bi ga i tako uskoro mogli uhititi.«

Ghosh je osim toga rekao da ga je iz prestolonasljednikove palače do auta ispratio Zemui i dao mu nešto da odnese Genet. Bio je to zlatni privjesak što ga je Darwin Easton skinuo s vrata i dao Zemuiju — križ svete Brigitte. Zamolio je Ghosha da prenese njegove pozdrave i njoj i Rosini.

Nakon što se obukla, Hema je s Ghoshom otišla u bolnicu.

»Ne mičite se iz kuće, dečki, jeste me čuli?« Nismo se smjeli maknuti iz Missingova kruga pa kud puklo da puklo.

Otišao sam do glavnog ulaza. Susreo sam se sa samo tri pacijenta što su se uspela uzbrdo. Kraj Missinga nije prošao nijedan automobil, nijedan autobus. Stajao sam s Gebrewom i gledao što se vani zbiva. Tišina je bila sablasna, mir nije remetilo čak ni *klip-klop* potkova ni zveckanja praporaca na ormi.

»Kad i četveronožni taksiji ostanu u konjušnici, onda znaš da se kuha nešto ozbiljno«, rekao je Gebrew.

U dvije zgrade od bloketa preko puta bili su barovi, krojačnica i radio-servis; u svima njima ni traga od života. Ogluživši se na upozorenje Heme i Ghosha, i usprkos Gebrewovu protivljenju, prešao sam preko ceste do sićušnog arapskog suka, zgrade od šperploče, žute kao kanarinac, što se smjestila između većih zgrada. Prozor kroz koji se obično trgovalo bio je zatvoren, ali je kroz vrata, jedva odškrinuta, izišlo dijete, sa stožastim paketićem od starih novina i vezanim likom. Vjerojatno za novčić šećera za zasladit jutarnji čaj. Kliznuo sam unutra. Zrak je bio zagušljiv od kâda. Da sam se nagnuo preko pulta mogao bih dotaknuti stražnji zid. Arapski su sukovi po čitavom Addisu bili baš takvi, kao da su ispali iz iste matere. Sa stropa su se, ovješeni kvačicama za uzicu, zibali paketići Tidea, Bayerovih aspirina, Chicletsa i paracetamola. I vrtjeli se kao novogodišnji ukrasi. Na mesarsku kuku što je visjela sa stropnih greda bili su nabijeni kvadrati novinskog papira, spremni da posluže za umatanje. Na drugoj je kuki visio kolut lika. U staklenoj tegli na pultu stajale su cigarete u rinfuzi, dok su kraj njih bile poslagane neotvorene kutije cigareta. Police su bile pretrpane šibicama, bocama sode, Bicovim kemijskim olovkama, šiljilima, Vickom, Nivea kremom, bilježnicama, gubicama, tintarnicama, svijećama, baterijama, Coca-Colom, Fantom, Pepsijem, šećerom, čajem, rižom, kruhom, jestivim uljem i još koječime. Oko pulta su stajale teglice pune karamela i bombona, ostavljajući tek prolaz u sredini, a prema kojem sam se nagnuo. Ugledao sam Ali Osmana, s čipkanom kapicom zalijepljenom za čelu. Sjedio je na ćilimu sa ženom, kćerkicom još dojenčetom i s još dva muškarca. Na podu je jedva bilo mjesta da Ali i žena mu mogu spavati podvijenih koljena i naslonjeni jedno na drugo, a sad je još imao i goste. Sjedili su oko hrpice khata.

Ali se zabrinuo.

»Marion, u ovakva vremena stradavamo mi stranci, ti i ja«, rekao je. Bilo je čudno to što je sebe, a i mene nazvao *ferengijem*, strancem, s obzirom na to da smo se obojica tu rodila.

Otišao sam do Gebrewa i dao mu malo šećerleme što sam je kupio u dućanu.

Najednom je tik uz nas prošla Rosina.

»Pripazi malo na Genet«, doviknula je preko ramena. Nisam znao je li to rekla meni ili Gebrewu.

»Čekaj!« rekao je Gebrew, ali ga nije poslušala.

Potrčao sam za njom i uhvatio je za ruku.

»Čekaj, Rosina. Kamo si to pošla? Molim te.«

Naglo se okrenula kao da mi želi reći neka se gubim, ali joj se onda lice smekšalo. Bila je blijeda, a oči su joj bile podbule od plača. Koža joj je na čeljusti bila napeta, ali ne bih znao reći je li od straha ili odlučnosti.

»Dečko ima pravo. Ne idi«, rekao je Gebrew.

»A što bih to, pope, po tebi trebala učiniti? Zemuija nisam vidjela već čitav tjedan. On je jednostavan čovjek. I brinem se zbog njega. On će me poslušati. Reći ću mu da prije svega mora ostati vjeran Bogu i caru.« Najednom sam se prepao. Privio sam se uz Rosinu. Ona se izvukla iz mog zagrljaja, ali nježno. Čisto me iz navike uštipnula za obraz i provukla mi prste kroz kosu. Poljubila me u tjeme.

»Daj budi pametna«, rekao je Gebrew. »Stožer je Carske garde predaleko. Ako je s generalom, onda je u dvoru. To znači da moraš proći kraj vojnog stožera i Šeste policijske postaje. Trebat će ti za to i previše vremena.«

Samo je odmahнула rukom i već je nije bilo. Gebrew, kome su oči stalno suzile od trahome, samo što nije zaurlao. On je opazio opasnost mnogo veću od svega što sam ja mogao i zamisliti.

Deset minuta kasnije pojavio se džip s ugrađenom strojnicom, a za njim oklopni automobil. U njima su bili vojnici Carske garde, smrknutoga lica, ali i borbenim kacigama umjesto uobičajenih tropskim šljemova. Uobičajene su maslinastozelene odore zamijenile kamuflažne i pojasi sa streljivom. Iz zvučnika se na oklopnom automobilu začuo glas:

»Ljudi. Sačuvajte mir. Vlast je preuzelo Njegovo Veličanstvo prestolonasljednik Asfa Wossen. Danas će o podne izdati proglas. Slušajte Radio Addis Abebu u podne. Radio Addis u podne. Ljudi. Sačuvajte mir...«

Odlutao sam od glavnog ulaza i doplutao do bolnice. Pod natkritim prolazom pred bankom krvi sjedio je W. W. Gonad s tranzistorom u krilu, a tijesno su oko njega sjedile bolničarke i pripravnice. Bio je očito uzbuđen i sretan.

O podne smo se u našem bungalovu svi skupili oko Grundiga i Rosinina tranzistora; prvi je bio namješten na BBC, a drugi na Radio Addis Abebu. Almaz je stajala sa strane, a Genet sjedila sa mnom na istoj stolici. Hema je skinula sat s okvira kamina i navila ga; izraz koji joj je spontano pobjegao na lice pokazao je dubinu njezine tjeskobe. Od svih je naizgled

najmanje zabrinuta bila Časna Majka, jer je samo puhala u šalicu crne kave i smiješila mi se. A onda je nevidljiv i jak glas rekao na engleskom:

»*This is the BBC World Service.*«

Napokon je spiker sa štrajka u britanskim ugljenokopima prešao na ono što nas zanima.

»Izvjestaji iz Addis Abebe, prijestolnice Etiopije, javljaju kako je za državnog posjeta cara Hailea Selassija Liberiji u zemlji izvršen beskrvni puč. Car je prekinuo posjet i otkazao planove za državni posjet Brazilu.«

»Puč« je za mene bila nova riječ. On je aludirao na nešto neobično i egzotično, no pridjev »beskrvni« kao da je predmnijevao da postoji i nekakva »krvava« varijanta.

Priznajem da mi je u tom trenutku bilo jako uzbudljivo to što BBC spominje naš grad, pa čak i Carsku gardu. Britanci nisu znali ništa o Missingu i o pogledu s mog prozora na cestu. Ali sada smo ih natjerali da skrenu pogled prema nama. Mnogo godina kasnije, kad Idi Amin počne govoriti i činiti skandalozne stvari, shvatit ću da je njegova namjera prodrmati dobre ljude iz griničke vremenske zone, natjerati ih da podignu pogled sa svog čaja i pogačica, i kažu: *O, da. Afrika*. Pa da u jednom letećem trenutku budu svjesni našeg postojanja kao i mi njihovog.

Ali kako to BBC može gledati iz Londona i znati što se s nama zbiva? A kad mi pogledamo preko zidova Missinga, ne vidimo baš ništa.

Dugo iza podneva i dobrano poslije BBC-ovih vijesti, Radio Addis Abeba prestao je emitirati vojničke koračnice, a onda se, šušajući papirima, u eteru pojavio mucavi glas prestolonasljednika Asfe Wossena. Ono malo što sam od tog debelog i blijedog najstarijeg sina vidio u novinama i u živo, upućivalo je na čovjeka koji bi zavrištao da vidi miša; u svakom slučaju nije imao carevu ni karizmu ni držanje. Prestolonasljednik je pročitao izjavu — bilo je jasno da je čita — na užtogljenom, službenom amharskom, koji je osim Almaz i Gebrewa malo tko razumio. Kad je bio gotov, Almaz je izašla iz blagovaonice, sva unezvijerena. Nekoliko minuta kasnije — kako im je to samo uspjelo? — BBC je emitirao prijevod.

»Narod Etiopije je čekao na dan kad će nestati zaostalosti i bijede, ali se ništa nije učinilo...«

Prestolonasljednik je rekao kako je njegov otac iznevjerio narodne nade. Sazrelo je vrijeme za novo vodstvo. Sviće zora novog dana. Živjela Etiopija.

»To su riječi generala Mebratua«, rekao je Ghosh.

»Prije njegova brata«, odgovorila je Hema.

»Sigurno su mu stavili pištolj na čelo«, rekla je Časna Majka. »Vidi se da ne govori iz uvjerenja.«

»Pa mislim, onda je mogao reći da to neće pročitati«, rekao sam ja. Svi su me pogledali. Čak je i Shiva podigao pogled s knjige koju je čitao. »Trebao je reći: ›Ne, ja to neću pročitati. Prije ću poginuti nego izdati oca.«

»Marion je u pravu«, napokon se javila i Časna Majka. »To baš ne govori lijepo o njegovom karakteru.«

»To je samo smicalica, prestolonasljednika su iskoristili«, rekao je Ghosh. »Jer ne žele odmah zbaciti monarhiju. Žele da se javnost najprije privikne na samu ideju promjene. Jeste li vidjeli koliko se Almaz uzrujala na samo pomisao da bi netko mogao svrgnuti cara?«

»A što ih briga za javnost? Kad imaju puške, kad imaju topove. Moć«, rekla je Hema.

»Zato ih je briga za građanski rat«, odgovorio je Ghosh. »Seljaci cara upravo obožavaju. Ne zaboravi na Teritorijalne jedinice, sve one ostarjele borce koji su se tukli s Talijanima. Ti ljudi nisu ni u vojsci ni u tjelesnoj gardi, ali ih brojem daleko nadilaze. Oni bi se mogli samo sliti u grad.«

»Mogu i ovako«, rekla je Časna Majka.

»Mebratu nije mogao unaprijed dobiti podršku vojske, policije i zrakoplovstva«, rekao je Ghosh. »Što je više ljudi upleteno u puč, veća je i vjerojatnost da će netko izdati. Jutros se general, kad sam došao, baš prepirao s bratom Eskinderom. Eskinder je želio još sinoć namjestiti stupicu svim generalima, i to na istu smicalicu koju je primijenio protiv drugih lojalista. Ali je general na to stavio veto.«

»Tamo si vidio generala?« upitao sam.

»Draže bi mi bilo da nije«, rekla je Hema. »Nije on tu imao nikakvog posla, tako upasti usred svega.« Bilo je očito da se ljuti. Ghosh je uzdahnuo:

»Hema, otišao sam kao liječnik, to sam ti već rekao. Kad sam stigao, na Mebratuovu je stranu već bio prešao šef policije Tsigue Debou. On i Eskinder pritiskali su generala da napadne stožer kopnene vojske prije nego što se uspije organizirati. Ali on nije htio. Bio je vrlo... emotivan. Ta

to su njegovi prijatelji, kolege. Bio je siguran da će poštene ljude u drugim rodovima prijeći na njegovu stranu. I znaš, bez imalo me žurbe otpratio do vrata, i zahvalio. I rekao da je tvrdo odlučio izbjeći krvoproliće.«

* * *

Ostatak su dana ulice bile sablasno tihe. U Missing je došlo vrlo malo pacijenata, a svi koji su mogli otići pobjegli su kući. Sjedili smo kao prikovani za radio.

Genet je ostala sama u svom stanu. Podvečer me Hana poslala po nju. Doveo sam je za ruku. Držala se hrabro, ali sam znao da je zabrinuta i uplašena. Tu je noć prespavala na našoj sofa: od Rosine ni glasa.

Sutradan je grad bio tako tih da su njime kružile samo glasine. Samo su najhrabriji otvorili dućane. Pričalo se da se vojska još koleba, ne znajući ni sama treba li podržati vođe puča ili ostati vjerna caru.

U podne je došao Gebrew i rekao da dođemo na glavni ulaz. Stigli smo taman navrijeme da vidimo golemu povorku studenata s etiopskim zastavama, lica ozarena od znoja i uzbuđenja. Bili su se skupili pod transparentima fakultet znanosti i umjetnost, strojarški fakultet... Red su održavali redari s trakom na rukavu. Na moje zaprepaštenje, tu je bio i W. W. Gonad i marširao pod barjakom Ekonomskog fakulteta. Uputio nam je bojažljiv osmijeh, namjestio kravatu i nastavio stupati, pretvarajući se da je i sam sveučilišni nastavnik. Moglo je tu biti nekoliko tisuća studenata i nastavnika, i svi su oni skandirali jednoglasno i na amharskom:

*Domovino probudi se — povijest te zove!
Nema više ropstva, neka opet zavlada sloboda!*

* * *

Bilo je i parola na engleskom: svi za sve, beskrvna revolucija i ostanimo u miru s novom narodnom vladom.

Duž ulica su stajali špaliri ljudi koji su, baš kao i mi, predugo bili iza zatvorenih vrata. Skupljali su se psi litalice, pa lajali na povorku i povećavali metež. Lijepa studentica u trapericama gurnula nam je u ruku letak. Almaz ga je odgurnula kao da je kužan.

»Hej, gospodice! Jesu li vas zato poslali na fakultet?« doviknula je za njom.

Neki je bradati starac mahao muhomlatom kao da želi udariti studente.

»Da učite, ne biste za ovo imali vremena«, doviknuo im je. »NE zaboravite tko vam je sagradio sveučilište, tko vas je naučio čitati i pisati!«

Kasnije smo od W. W. Gonada doznali da su na Merkatu muslimanski i eritrejski trgovci studente dočekali klicanjem. U drugim je dijelovima Addisa doček, međutim, bio hladan, a kad je povorka skrenula prema stožeru kopnene vojske, s namjerom da je uvjeri da se pridruži pobuni, na križanju ih je dočekao vod vojske u punoj bojnoj spremi. Njihov je mladi zapovjednik rekao gomili kako ima točno minutu da se razide, jer će narediti vojsci da puca. Studenti su počeli raspravljati, ali ih je potezanje zatvarača natjeralo na povlačenje. I baš je tada W. W. Gonad napustio skup.

Meni je i dalje bilo drago što nema škole, ali se zabrinutost s lica odraslih već bila izvjetrila. Ghosh i Marion su se vratili u bolnicu da se pripreme za ranjenike. Hema je tog popodneva imala verzije. Shiva, koji je dotad pokazivao malo zanimanja za zbivanja, bio je nemiran kao da osjeća nešto što je drugima promaklo. Pa je, što je za nj bilo neobično, zamolio Hemu da ostane kod kuće i ne ide na posao.

»Stvarno mi se ne ide, milo«, odgovorila je ona, na mukama što da čini, »ali imam verzije.«

»Povedi nas sa sobom«, rekao je Shiva. Pa dodao: »Vježbali smo Bickhama. Jesi li vidjela moj list? Baš kako si rekla.« Njegova je kaligrafija bila bolja od svih onih kićenih i zaobljenih slova u knjizi. »Kad te molim?«

»Ali stvarno ne mogu...«, odgovorila je Hema. »Prije klinike moram još do rađaonice.«

»I mi idemo s tobom«, rekao je Shiva.

»Ne. Ne mogu vas pustiti u rađaonicu.« Vidjela je razočaranje na Shivinu licu. »Znate što, dečki, otidite u verzijsku kliniku pa me pričekajte. Ali što god radili, ostanite skupa.«

Bio je to zaista najrjeđi među pozivima. Za razliku od Ghosha, Hema svoj stetoskop nije nosila kući. Bijela kuta, u kojoj bismo je na trenutak vidjeli u bolnici, u bolnici bi i ostajala. Rijetko sam je zamišljao kao liječnika jer je kod kuće bila samo majka. Ghosh je stalno pričao o medicini, no Hema nikada. Znali smo da ide u rodilište te da ponedjeljkom

i srijedom operira. Po onom što smo čuli, bila je jako dobra i puno tražena, ali pojedinosti se pred nama nisu spominjale. Ona je željela znati da su njezine oči stalno na nama, i da zbog nikakvih doktorskih poslova neće postati nebudna. Dobar je primjer toga bila verzijska klinika. O njoj smo slušali godinama, ali nismo imali ni najblažeg pojma o tome što se u njoj zbiva. Prema rječniku, jedno se od značenja riječi »verzije« izvodilo iz latinske riječi *versus* — »okret«.

Hemini su noćni odlasci bili popraćeni zagonetnim rečenicama, riječima neobičnijim od »verzije« dobačenim preko ramena: »eklampsija« ili »postpartum hemoragija« ili, a to je bio najjeziviji izraz, »zakasnjeli *afterbird*«. ⁷ Tog nije bilo čak ni u medicinskom rječniku. A *afterbird* se nikad nije ni spominjao osim kao zakašnjeni. Svi su ga se bojali, ali on je ipak morao doći. Shiva i ja smo tog zakasnjelog *afterbirda* tražili po stablima u Missingu ili visoko na nebu.

Shiva je tog *afterbirda* čak i nacrtao, i na mnogim je njegovim crtežima on izgledao kao leteće krilo, izduženi trokut, pa bez očiju, bez nogu, ali lijep, vitak, aerodinamičan i potpuno zagonetan. Bi li se s njim dala povezati i smrt naše majke? Ne bi bilo teško upitati Hemu. Samo što je ta tema bila potpuno zabranjena. Ili je bar Hema uspjela stvoriti takav dojam.

* * *

Ženska klinika iza glavne bolničke zgrade odskakala je od obijeljenog dekora Missinga zato što su joj vanjski zidovi bili obojeni limunski zeleno, a ograde na stubama modro. Stablo higenije bacalo je narančaste cvjetove po stubama. Tlo je pod stablom plamtjelo modrom lobelijom i ružičastom djetelinom. Zatekli smo čitav jato trudnica; sjedile su na stepenicama kose pokrivene *shashima*. Sve tako čekajući, zataknule su svježe cvijeće za uši i ispružile noge pred sebe. Biješe su im *shame* blistale na suncu, trbusi su im bili nabrekli, a u ruci su stezale ružičaste kartone ambulantnih pacijenata, sve u svemu nalik na jato živahnih gusaka. Neke su došle bose, a koje nisu, sazule su plastične cipele. U gradu je vladala napetost, ali kad bismo pogledali te žene i čuli njihov smijeh, njihovo jadanje zbog nateklih gležnjeva, muževa i žgaravice, na to ne bismo nikad ni pomislili.

Kad su nas ugledale, zazvale su nas da se s nama rukuju, upitaju kako se zovemo, koliko imamo godina, da nam se poigraju kosom i prokomentiraju koliko smo slični. Htjele su da sjednemo s njima, i ja bih to

bio otklonio, da Shiva već sav sretan nije rekao da. Sjedio sam tako i osjećao se nelagodno kao pile koga su sa svih strana pritislale kokoši. No Shiva je bio kao u raju.

Tako počesto mi sami ne možemo sagledati svoje ukućane, pa nam stoga drugi moraju reći da su izrasli ili ostarjeli. Priznajem da sam Shivin izgled uglavnom prihvatao zdravo za gotovo — ta on je, napokon, bio moj brat blizanac. Ali sam u tom trenutku svog brata sagledao novim očima i opazio njegovo veliko zaobljeno čelo, kovrče što su mu se skupljale na glavi, prijeteci da mu padnu na čelo i zaklone mu pogled, opazio ravnodušnost oko njegovih obrva i očiju, kao i manirizam koji je pokazivao stavljajući kažiprst uz obraz, baš kako je to činio Nehru na portretu na našem zidu kod kuće. Pri svemu je, međutim, potpuno nov bio taj smiješak koji je mog sustanara u maternici pretvarao u modrookog stranca, i koji je njegovu biću davao nekakvu lakoću, tako da se činilo da bi, da mu preko ramena nisu visjele stamene ženske ruke, koje su ga milovale po kosi, otplovio s tih stuba.

Žena je pročitala ružičasti letak što ga je nad Piazzom i Merkatom bacao vojni avion. Od svih je žena samo ona znala čitati, i to samo sporo.

»Poruka njegove svetosti, crkvenog patrijarha Abune Basiliosa«, rekla je, i u tom su se trenutku sve glave spustile a ruke napravile znak križa, kao da je Njegova Svetost s njima na stubama. »Mojoj djeci, kršćanima Etiopije i čitavom etiopskom narodu. Jučer oko deset sati uvečer, vojnici su Carske garde, ljudi kojima je bila povjerena sigurnost i dobrobit carske obitelji, počinili zločin izdaje vlastite domovine...«

Sjedeći tako usred njih, i znojeći se na suncu, najednom sam se stresao. Vidio sam da su patrijarhove riječi tim damama riječi istine. On govori u ime Boga. To nije slutilo na dobro za generala Mebratua, čovjeka kome smo se divili.

Žene su potom postale gore, više zle pa se počele sprdati s gardom, a i s muškarcima općenito, smijati se i ponašati kao u svatovima. Shiva je letio od ushita, cerekajući se od uha do uha. Njegova se prijašnja bojazan sasvim izgubila. Činilo se da je za sebe naišao idealno mjesto, tako okružen trudnicama. Mnogo je toga bilo u mom bratu što nisam razumio.

Kad se pojavila Hema, žene su se s mukom digle na noge, unatoč Heminim prosvjedima. U očima joj se pojavio materinski ponos kad je vidjela kako su nas njezine pacijentice posvojile.

Sve tri po tri, žene su se uspinjale na stolove za pregled. Spustile bi suknju malo ispod trbuha pa povukle bluze, ogoljujući svoje natekline velike kao lubenica. Kad je jedna pacijentica na stolu mahnula Shivi da priđe i uhvati je za ruku, on joj je pristupio, a za njim sam krenuo i ja. Hema se ugrizla za jezik.

»Sve u kasnom trećem trimestru«, rekla je Hema nakon nekog vremena, ne potrudivši se objasniti što to znači. Objema je rukama utvrdila da položaj bebe »nije glavom prema dolje. Beba ne može lako van ako joj glava nije usmjerena prema majčinim nogama. Eto zašto ih je prenatalna klinika poslala ovamo u verzijsku«, rekla je, spomenuvši drugu kliniku u ovoj istoj prostoriji, no u kojoj radi neki drugi dan.

Zatim je izvukla neobičnu, skraćenu verziju stetoskopa — takozvani fetoskop. Zvono je tog stetoskopa na sebi imalo metalne rašlje u obliku slova U, na koji bi položila čelo, pa zatim težinom glave utisnula zvono u kožu, tako da bi joj ruke ostale slobodne da stabilizira trbuh. Podigla je prst kao dirigent kad traži tišinu. Razgovor je stao, pa su pacijentice na nosilima i u gomili pred vratima zadržale dah sve dok se Hema nije uspravila i rekla:

»Galopira kao pastuh!« Dvadesetak je glasova na to dodalo:

»Hvala svecima!« Hema nam nije ponudila da i sami poslušamo. Nego je odmah prešla na stvar:

»Ovom rukom obuhvaćam bebinu glavu. Drugu pak stavljam tu gdje je bebi guza — po čemu ja to znam?« Pogledala je Shivu kao da su njegova pitanja drska. A onda se nasmijala. »Znaš li, sine, koliko sam već tisuća beba napipala baš tako? Nemam ja kada misliti. Glava je tvrda kao kokosov orah. Guza je mekša, ne tako jasno ocrtana. Moje mi ruke stvaraju sliku«, rekla je pa iznad golog trbuha rukom ocrtala obrise. »Beba mi je okrenuta leđima. Sad gledajte.« Zauzela je čvrst stav pa onda jakim i upornim pritiskom zaobljenih dlanova gurnula glavu na jednu i guzu na drugu stranu, istodobno pritišćući i ruke jednu prema drugoj, tako da beba ostane smotana. Nešto me u tom paralelnom položaju palčeva s ostalim prstima podsjetilo na plesne geste plesa Bharatnatyam. »Evo! Jeste vidjeli? Početni pritisak, osjećaš kako se zalijepila, no onda popusti, i beba se preokrene.« Ja nisam vidio ništa. »Mislim, naravno da nisi ništa *vidio*. Beba pluta u vodi. I kad se jednom počne preokretati, posljednju četvrtinu izvede sama. Sad je to beba naglavce. Prezentacija glavom. Što je normalno.« Ponovno je oslušnula srce fetusa da vidi kuca li još uvijek

snažno.

Nije prošao ni trenutak, a Hema je, obuzeta onom istom neobuzdanom energijom s kojom je dijelila karte i nemilosrdno nas učila pravopisu, već bila gotova. Samo se jedna beba nije htjela preokrenuti.

»Ali, koliko mi je poznato, ova bi klinika mogla biti samo jedan veliki gubitak vremena. Ghosh me nagovara da počnem studirati koliko se beba poslije preokreta vrati u položaj u kojem su bile. Znae i sami kako on to veli. »Nepraćene intervencije nisu vrijedne izvođenja.« Puhnula je kroz nos, sjetivši se nečeg drugog. »Kao mala sam imala prijatelja, Velua, dečka iz susjedstva. On je pazio na kokoši. Tu i tamo kokoš bi zakvocala na poseban način i tada bi Velu shvatio, ne pitajte me kako, da je jaje zapelo u poprečnom položaju. Pa bi gurnuo prst i vratio ga u pravi. Kokoš bi prestala kvocati i jaje bi izletjelo. Velu mi je već u vašim godinama bio odbojan. Ali sada, kad se sjetim tog njegovog trika s kokama, čisto se pitam nisam li ga podcjenjivala.«

Ja nisam rekao ni riječi u strahu da ne prekinem čaroliju. Tako smo je rijetko imali prilike slušati da govori na takav način.

»Među nama rečeno, dečki, nemam baš nikakve želje objaviti rad koji bi me mogao lišiti ovog posla. Jer *uživam* raditi u toj klinici.«

»I ja«, rekao je Shiva.

»U Indiji kao i tu, dame su uvijek iste«, rekla je Hema zagledana u žene što su miljele na sve strane. Nijedna još nije otišla. Čekale su na čaj, kruh i vitaminsku pilulu koji slijede poslije klinike. Uzvatile su Hemi smiješak sa sestrinskom ljubavlju — ne, s divljenjem. »Daj ih vidi! Sve blistaju od sreće. A za nekoliko godina, kad počnu trudovi, samo će vikati, vrištati, proklinjati muževe. Pretvorit će se u đavolice. Nećete ih ni prepoznati. Ali su sad kao anđeli.« Duboko je uzdahnula. »Žena nikad nije toliko žena kao u tom stanju.«

Problem sela i grada sasvim je nestao, bar za mene i Shivu. Kakva sreća što za roditelje imamo Hemu i Ghosha. Čega se imamo bojati?

»Mama«, rekao je Shiva, »Ghosh veli da je trudnoća spolno prenosiva bolest.«

»To vam je rekao jer je znao da ćete mi reći. Prasac jedan. Ne bi vam smio govoriti takve stvari.«

»Možeš li nam pokazati gdje izlazi beba?« upitao je Shiva. Znao sam da je pritom bio sasvim ozbiljan, ali i da je tim riječima razbio čaroliju. I

stvarno sam se naljutio na njega. U općenju s odraslima djeca moraju biti lukava, a od te lukavosti Shiva nije imao ništa. Na nekakav tajanstveni način na koji izbijaju i trajni zubi, pojavio se i osjećaj nelagode da prikrije osjećaj krivice, kao što mi se u tijelu ukorijenio i stid kao cijena radoznalosti.

»Dobro. Sad bi bilo dosta. Vrijeme je, dečki, da idete kući«, rekla je Hema.

»Mama, što znači ›spolno‹?« upitao je Shiva dok nas je Hema gurala van. Pažljivo sam promotrio brata blizanca. I u tom mi času nisu bile jasne njegove namjere: provocira li je on to ili samo razmišlja na nekonvencionalan način? Hemin je odgovor samo pojačao moju zbunjenost: »Moram malo trknuti na odjel. A vi dečki ne izlazite iz kuće.« Pa nas je otjerala. Ton joj je bio zlovoljan, pa ipak mi nije promaklo, i nisam se mogao zabuniti, da se pritom jako trudila prikriti smiješak.

24. POGLAVLJE

Voljeti umiruće

U zemlji u kojoj je nemoguće opisati ljepotu krajolika bez riječi »nebo«, pogled na tragove tri mlažnjaka u strmom usponu upravo je oduzimao dah.

Bio sam vani, na tratini ispred kuće. Udarac je doputovao kroz zemlju, pa kroz stopala i uspeo mi se kralješnicom prije nego što sam i čuo eksploziju. Stajao sam kao ukopan. U daljini se dizao dim. Zgromljeni muk koji je uslijedio razbili su krikovi stotina ptica koje su se digle u nebo, kao i lavež svih pasa u gradu.

I dalje sam želio povjerovati da je sve to — i mlažnjaci i bombe — samo dio nekog općeg plana, očekivanog slijeda zbivanja, te da Hema i Ghosh shvaćaju što se zbiva, makar meni ništa i ne bilo jasno. No što god da to bilo, oni to mogu preokrenuti.

Kad je iz kuće izletio Ghosh, trčeći što ga noge nose, i kad me zgrabio sa strahom i strahom u očima, nestalo je i posljednje iluzije. Odrasli na tim nemaju vlasti. Slutnje su se o tome, pretpostavljam, javljale i prije, no čak i kad sam gledao kako carski stražari mlate onu staricu, čak mi je i tada bilo ugodno vjerovati da Hema i Ghosh i dalje upravljaju univerzumom.

Ali dovesti ovo u red nadilazilo je čak i njihove snage.

* * *

Ghosh, Hema i Almaz su odvukli madrace u hodnik. Naši obijeljeni zidovi od *chikke* — nabijene zemlje i slame — pružali su slab zaklon. Do hodnika će, međutim, meci morati bar proći kroz dva-tri zida. Nad nama su zviždali meci, po zvuku vrlo blizu, dok su praštanje i detonacije bili dalji. U kuhinji je zvecketalo staklo, a kasnije smo pronašli i zrno koje je razbilo prozor. Ležao sam na madracu, sav sleđen, i tijelo mi se nije htjelo ni pomaknuti. Čekao sam da netko kaže: Sve je to jedna kolosalna pogreška koja će se uskoro ispraviti, i onda se opet možeš ići igrati.

»Mislim da bismo mogli pretpostaviti da su kopnena vojska i

avijacija odbili stupiti na stranu pučista«, rekao je Ghosh pa pogledao da vidi hoće li ta njegova jako ublažena izjava kod Heme izazvati nekakvu reakciju. Izazvala ju je.

Genet su drhtale usne. Jedva mogu i zamisliti koliko je bila zabrinuta, jer bih i sam, pri pomisli na Rosinu, koje nije bilo već preko dvadeset četiri sata, u želucu osjetio hladno lepršanje. Pružio sam ruku i Genet me čvrsto uhvatila.

U smiraj se pucnjava pojačala, a osim toga je i opako zahladilo. Časna Majka je neustrašivo stalno svraćala u bolnicu usprkos našem preklinjanju da ostane. U zahod sam odlazio četveronoške. Kroz prozor sam vidio kako se na nebu križaju svijetleći meci.

Gebrew je zaključao glavni ulaz i stavio lanac, pa se povukao u stražarsku kućicu glavnog bolničkog kompleksa. Bolničarke i učenice za bolničarke postavile su sebi postelje u svojoj blagovaonici, a za njih su se brinuli W. W. Gonad, baš kao i bolnički domar Adam.

* * *

Negdje oko ponoći na stražnjim se vratima začulo kucanje, a kad ih je Ghosh otvorio, pred njim je stajala Rosina! Genet, Shiva i ja poletjeli smo prema njoj i počeli je grliti. Kroz vrele suze Genet je počela vrištati na majku na tigrinji zato što ju je napustila i toliko zabrinula.

Rosini je za leđima stajala je Časna Majka i široko se smiješila. Po nekakvom je instinktu s Gebrewom pošla do zaključanih vrata da još jednom sve provjere. Uz njih su pronašli skutrenu Rosinu, koja je tu potražila zaklon od vjetra.

Dok je gutala hranu, Rosina nam je rekla kako je sve mnogo gore nego što je mislila.

»Htjela sam u gornji dio grada, ali je vojska postavila barikadu. Zato sam je morala široko zaobići, prvo s jedne, pa s druge strane.« Zbog puškaranja oko neke vile morala je potražiti zaklon, a onda joj tenkovi i oklopna vozila nisu dali da se vrati. Noć je provela pred vratima nekog dućana na Merkatu, gdje su se sklonili i drugi koje je zarobio mrak. Ujutro se nije mogla ni maknuti s Merkata zato što su lutajući odredi vojske zapovjedili svima da se maknu s ulice. Do noći je uspjela prevaliti jedva pet kilometara. Rosina je potvrdila naše najgore strahove: Carska su gardu napali kopnena vojska, zrakoplovstvo i policija. Posvuda se vode ogorčene borbe, no vojska stalno pojačava napade na položaj generala Mebratua.

Rosina se otkrala u svoj stan da se okupa i presvuče, pa se vratila sa svojim madracom, a i *caramelama* za nas. Genet joj još nije oprostila, ali se ipak privila uza nju.

Časna Majka se skljojala na madrac i ispružila noge. Zavukla je ruku pod pulover i izvukla revolver, pa ga zatakla između madraca i zida.

»Majko!« uskliknula je Hema.

»Znam, znam... Ali to *nisam* kupila baptističkim novcem, ako si na to mislila.«

»Ne, na to nisam ni pomislila«, rekla je Hema i pogledala pištolj kao da će eksplodirati.

»Na časnu riječ, to sam dobila na dar. I čuvam ga gdje ga nitko živ ne može naći. Ali shvaćаш, pljačkaši — zbog njih se trebamo brinuti«, rekla je Časna Majka. »Ovo bi ih moglo spriječiti. Ali sam zato kupila još dva pištolja. Njih sam dala W. W. Gonadu i Adamu.«

Almaz je donijela košaricu *injere* i janjetine s karijem. Najeli smo se prstima iz zajedničke zdjele. Pa se vratili čekanju i osluškivanju praštanja i pucanja u daljini. Atmosfera je bila prenapeta za čitanje, ali i za sve drugo; mogli smo samo tako ležati.

Shiva je sjedio prekrizanih nogu. Pažljivo je presavio list papira, pa ga razderao popola, i onda sve to mnogo puta ponovio sve dok nije dobio hrpu sitnih kvadratića. Shvaćao sam da su ga zbivanja uzdrimala kao i mene. Dok sam mu tako gledao metodičko gibanje ruku, bilo mi je kao da sam nečim uposlio i vlastite ruke i um. Sad je stavio jedan papirnati kvadrat pred sebe, pa onda kraj njega stavio tri posložena, pa onda još sedam, pa jedanaest. Morao sam ga upitati zašto to radi.

»Prim brojevi«, rekao je kao da je time sve objasnio. Zibao se naprijed-natrag, sve mičući usne. Divio sam se njegovoj sposobnosti da se distancira od svega oko sebe plesom, crtanjem motocikla, igranjem s prim brojevima. On se mogao na toliko načina popeti u kuću na drvetu u vlastitoj glavi, pobjeći od ludila ispod nje, i iza sebe povući ljestve; kako sam mu zavidio.

Ipak je večeras njegov bijeg bio nepotpun. Znao sam to po tome što, promatrajući ga, nisam našao smirenje.

»Nemoj se truditi«, rekao sam Shivi. »Idemo spavati.«

Smjesta je sklonio papiriće.

Rosina i Genet su već spavale tvrdim snom, obje iznemogle. Rosinin je povratak donio veliko olakšanje, ali mi je te večeri ipak najviše laknulo kad se moja glava dotakla Shivine; to je stvorilo osjećaj sigurnosti i dovršenosti, kao da sam na kraju svijeta našao dom. Hvala Bogu, pomislio sam, jer što god se dogodilo, uvijek ćemo se moći osloniti na ShivuMariona. Naravno, njega smo mogli dozvati kad hoćemo, iako sam se s grižnjom prisjetio da to već dugo nismo učinili. Munuo sam ga u rebra i on mi je uzvratilo na isti način, pa sam, i ne otvarajući oči, osjetio kako se nasmiješio. To me je umirilo, zato što je danas, dok je sjedio na stubama verzijske klinike, on za mene bio stranac, no sad je opet bio onaj stari Shiva. Zajedno smo pred ostatkom svijeta imali nepravednu prednost.

U jednom sam se trenutku probudio i otkrio da svi osim Časne Majke i Ghosha spavaju dubokim snom. Pucnjava je dolazila u zgusnutim rafalima, ali isprekidana nepredvidljivim razmacima tišine, tako da sam jasno čuo Časnu Majku kako veli Ghoshu:

»Kad je trideset i šeste car pobjegao ih Addisa, trenutak prije nego što su umarširali Talijani, zavladao je kaos... Trebala sam otići u britansko poslanstvo. Dovoljan je bio i jedan pogled na Sikhe, vojnike, na ulazu, s turbanima i bradama i bajunetama, pa da se nijedan pljačkaš ne usudi ni prići. I najveća mi je pogreška bila što nisam otišla.«

»A zašto niste?«

»Bilo mi je neugodno. Jednom sam zgodom večerala s veleposlanikom i njegovom ženom. Tako sam osjećala da mi tu nije mjesto. A hvalim Boga što je poslao Johna Mellyja. Mladog misionarskog liječnika. On je sjedio kraj mene. I pričao o svojoj vjeri, i nadi da će tu podići medicinsku školu...« Glas joj je zamro.

»Već ste mi o tome pričali«, odgovorio je Ghosh. »I kako ste ga voljeli. Rekli ste kako će te mi jednog dana pričati o tome.«

Uslijedila je duga stanka. Dolazio sam u napast da otvorim oči, ali sam znao da bi to razbilo čaroliju.

Časna Majka je odgovorila muklim glasom.

»Time što sam ostala, postala sam odgovorna za njegovu smrt. Tada se bolnica još nije zvala Missing. Ali sam mislila bolnicu će i tako poštediti. Ali je u nju rulju doveo naš vlastiti bolničar. Zgrabili su mladu pomoćnu sestru i silovali. Ja sam pak pobjegla u drugi dio ambulante, gdje sam zatekla doktora Sorkisa. Njega nisi upoznao. Inače Mađar. Strašan

kirurg, i mrzovoljan. Operirao je kao čisti tehničar. Bez ikakva zanimanja. Imali smo tu takvu paradu kratkotrajnih liječnika prije nego što ste došli ti i Hema i Stone...« Još je jednom uzdahnula. »Te je noći, međutim, Sorkis vrijedio suhog zlata. Jer je imao pištolj i sačmaricu. Kad je rulja stigla do ambulante, počela sam, kroz zatvorena vrata, preklinjati Tesfayea — tako se, naime, zvao taj bolničar: ›Preklinjem te Bogom, ne sudjeluj u tom zlu.« Ali on mi se počeo rugati. ›Časna Majko, Bog ne postoji‹, tako mi je rekao. I još mnoge gadosti.

Kad su napokon izvalili ploču na vratima, doktor Sorkis je najprije ispalio jedan metak u visini očiju, a onda drugi u visini stegana. Prasak me je zaglušio. Kad mi se vratio sluh, začula sam ljude kako urlaju od bola. Sorkis je napunio pušku i izišao van, pa ispalio sačmaricu u visini koljena.

Kad sam vidjela kako se razilaze teturajući, osjetila sam, priznajem, zadovoljstvo. Umjesto straha, osjetila sam bijes. Onda je Tesfaye ponovno nasrnuo... vjerujem da je mislio kako je rulja još s njim. Sorkis je podigao pištolj — ovaj tu — i povukao otkonac. Prije nego što sam i začula zvuk, vidjela sam kako se Tesfayeu razlijeću zubi, a onda mu je izletjelo i tjeme. Ostale je prošla volja za kavgom.

Kad su sutradan ujutro u grad umarširali Talijani, nazovi me izdajicom, Ghosh, ali sam ih pozdravila, jer je prestala pljačka. I baš sam tada otkrila da me je John Melly htio skloniti na sigurno. Zaustavio je kamion da pomogne ranjeniku, i tad mu je prišao pijani pljačkaš i ispalio mu metak u prsa. Bez razloga, čisto tako!

Kad sam za to čula, odjurila sam u poslanstvo. Njegovala sam ga bez predaha. Mučio se tako dva tjedna, ali mu se vjera nije ni na trenutak pokolebala. I baš zato nisam nikad ni otišla iz Etiopije. Osjećala sam da mu toliko dugujem. Zamolio me da mu, držeći ga za ruku, pjevam Bunyanovu himnu. Sigurno sam mu je, prije nego što je umro, otpjevala najmanje tisuću puta.

›Onaj koji hrabar je
U nevolji, taj vrijedi,
Vjerno i stalno da Njega,
Svog učitelja slijedi.
Pokolebat ga ništa neće,
U njemu samo bit će sve veće,
Ono zbog čega na put on kreće
Hodočašća svoga‹.‹

* * *

Do kakvih nevjerojatnih otkrića možemo doći kad zatvorimo oči. Još nikad nisam čuo Časnu Majku da priča (a još manje pjeva) o svojoj prošlosti; u mojoj je glavi ona na svijet došla već potpuno formirana, u redovničkom ruhu, i na tom je svijetu oduvijek vodila Missing. Njezina priča, ispričana šaptom, o vlastitim strahovima, ljubavi i ubijanju, strašili su me više od te pucnjave u daljini. U tamnom hodniku, osvijetljenom povremenim bljeskom svjetlećih bombi i metaka, koji su po zidovima crtali ples sjena, čvrsto sam pritiskao Shvinu glavu. Koliko ja toga ne znam? Želio sam zaspati, ali himna Časne Majke, njezin drhtavi glas, još mi zvone u ušima.

25. POGLAVLJE

Bijes kao oblik ljubavi

Do sljedeće je večeri sve bilo gotovo — puč je propao. U tri dana izginule su na stotine pripadnika Carske garde, a još ih se više predalo. Vidio sam kako iz zgrade od bloketa preko puta Missinga izvlače nekog čovjeka; pokušao se otarasiti svoje upadljive odore, ali ga je kao buntovnika izdalo to što je bio samo u prsluku i gaćama.

Kad su se približili tenkovi i oklopni automobili kopnene vojske general Mebratu i njegova malena družina pobjegli su kroz stražnji ulaz Starog dvora, pa pod okriljem tame udarili na sjever, u brda.

Sutradan se ujutro car Haile Selassie Prvi, Osvajački Lav od Judeje, Kralj Kraljeva, Potomak Salamonov, avionom vratio u Addis Abebu. Vijest o njegovu dolasku proširila se kao požar i kud bi prolazila njegova motorizirana kolona, dočekivali su je špaliri ljudi, plešući i urlajući. Na ulice su provalile mase, spojene rukama, pa počele jednodušno poskakivati, kao da u nogama imaju opruge, pa bi još dugo pošto bi prošao skandirale njegovo ime. U njima su se našli i Gebrew, W. W. Gonad i Almaz; ona je izvijestila da je lice Njegova Veličanstva bilo puno ljubavi prema svom narodu, sretno zbog njegove vjernosti.

»Vidjela sam ga jasno kao evo sada vas«, rekla je. »Kunem vam se da su mu u očima bile suze, Bog me ubio ako lažem.« Od studenata koji su prije nekoliko dana stupali ulicama nigdje ni traga ni glasa.

Raspoloženje je u gradu bilo slavljeničko. Dućani su se otvorili. Taksiji u konjskoj i benzinskoj verziji izašli su na ulice u svem sjaju. Sunce je sjalo i dan je u Addis Abebi bio lijep.

U našem je bungalovu raspoloženje bilo sumorno. U generalu Mebratuu kao i u Zemuiju oduvijek sam vidio »pozitivce«, oni su bili moji junaci. Car je bio sve prije nego »negativac«, i pokušaji vođa udara da ga prikažu takvim nisu baš bili uvjerljivi. Pa ipak sam želio da general uspije u tome što je započeo. Sad se, međutim, vjetar okrenuo, i dogodilo se najgore od najgoreg: moji su junaci postali »negativci«, i nitko se nije usudio reći da nije tako.

Rosina i Genet živjele su u agoniji čekajući vijesti, znajući da one, ma kakve bile, ne mogu biti dobre.

Najednom mi je sinulo da Zemui vjerojatno više nikad neće doći po svoj motocikl. Darwin više neće dobivati pisma od prijatelja. A s večerima bridža s generalom Mebratuom, sigurno je zauvijek gotovo.

Car je obećao golemu nagradu onome tko uhvati generala Mebratua i njegova brata. One večeri kad se car vratio u raznim su se kvartovima vodile borbe jer su hvatali posljednje »buntovnike«. Prema prostim vojnicima iz Carske garde, poput onoga što su ga odveli na moje oči nisam osjećao nikakvu sućut: njihova je krivica bila što su stali na poraženu, pa možda čak i krivu stranu. Pa ipak su oni samo izvršavali naredbe; general Mebratu je pak sam odlučio o svojoj sudbini.

Nisam znao što da više mislim o našem generalu; čovjek kojeg smo poznavali i uvažavali kao da nije imao baš nikakve veze s buntovnikom u bijegu koji je stao na čelo propalog puča. Svaki put kad bih začuo puškanje, upitao bih se je li to posljednji njegov i Zemuijev položaj.

* * *

Ujutro me probudilo glasno zapomaganje iz Rosinina stana. U hodniku sam naletio na Ghosha i Hemu pa smo svi onako u pidžami izletjeli van.

Pred Rosininim su vratima stajali Gebrew i još dva smrkuta muškarca. Njezina je histerična kuknjava bila na tigrinji, ali je njezin bi smisao bio jasan na svakom jeziku.

Doznali smo da je malena družina generala Mebratua pobjegla u gorje Entoto, ali onda napravila krug i spustila se u dolinu kraj grada Nazaretha. Potom je udarila prema brdu Zuquala, dominirajućem vulkanu, gdje su se nadali pronaći zaklon na imanju obitelji Mojo.

Na koncu su generala izdali seljaci, jer su, kad su naletjeli na njegovu, družinu počeli glasno vikati *lululululu*.

Generala Mebratua uskoro su okružile policijske snage. U toj je posljednjoj bitki, ostavši bez streljiva, general razoružao jednog ranjenog policajca, pa otpuzao do drugog da od njega uzme oružje. Doviknuo je svom bratu Eskinderu da mu pomogne, ali mu ovaj nije pomogao, nego našeg voljenog generala upucao u lice, pa gurnuo pištolj u vlastita usta. Pitao sam se je li to bilo dogovoreno samoubojstvo. Ili je Eskinder odlučio u ime obojice? Što se pak tiče Zemuija, Genetina oca i Darwinova

prijatelja, on se nije htio ni predati niti si sam oduzeti život. Umjesto toga je poletio na snage koje su ga okružile, i one su ga pokosile.

Eskinderov je metak generala pogodio u obraz i izletio mu na desno oko, i ostavilo ga da tako visi, te se napokon zaglavio ispod lijevog oka. Ali nekakvim čudom nije prodro u lubanju. General je ostao bez svijesti, ali živ. Žurno su ga otpremili u vojnu bolnicu u Addis Abebi, udaljenu otprilike stotinu kilometara.

* * *

Sjedili smo oko trpeze, nas četvero, i pokušavali se oglušiti na Rosinino zapomaganje. Povremeno bi se čuo i Genetin jecaj. Iako je Hema već nekoliko puta svratila u Rosininu sobu, ja se na to nisam mogao natjerati. Shiva je poklopio rukama uši, a oči su mu se navlažile.

Dok smo još sjedili skutreni za stolom, nazvali su iz ureda gospodina Loomisa. »Sve kao i obično«, rekao je Ghosh i spustio telefon. Loomis Town & Country se otvorila, i ako smo na rasporedu u utorak, ne smijemo zaboraviti ponijeti školsku opremu.

Usprkos našim zlim slutnjama, Ghosh nas je uspio uvjeriti da će nam biti bolje u školi nego čitav dan slušati Rosinine jadikovke. Pa nas je i odvezao u školu; Shiva i ja samo sjedili na prednjem sjedalu.

Kraj Narodne banke gomila se slila s pločnika na ulicu, nabijena nekakvom čudnom energijom, i krenula prema nama. Polako smo se probijali. Najednom sam točno pred nama, jasno kao na pozornici, ugledao tri tijela na improviziranim vješalima. Ghosh nam je rekao da ne gledamo, no bilo je već prekasno. Onako nepomična, ta trupla kao da su visjela već stoljećima. Glave su im bile nezgrapno nakrivljene, a ruke zavezane iza leđa.

Oko našeg se auta sjatilo mnoštvo. Slavlje se očito tek završilo. Jedan mladić, u društvu s još dvojicom, pljesnuo nam je po poklopcu motora, od čega sam poskočio. Pritom se nacerio, i pritom nešto rekao, svakako ništa lijepo. Netko nam je drugi pljesnuo po krovu, a onda smo osjetili kako nam se auto zazibao naprijed-natrag.

Bio sam uvjeren da bi gomila vrlo rado i nas objesila za vrat. Čvrsto sam se uhvatio za komandnu ploču, a u grlu mi je zamro krik. Ghosh je pak rekao: »Samo mirno, dječaci! Smiješite se, mašite, pokažite zube! Kimajte glavom... neka sve izgleda kao da smo došli na predstavu.« Ne znam jesam li se baš uspio nasmiješiti, ali znam da sam prigušio krik.

Shiva i ja cerili smo se kao majmuni i pretvarali se da se ne bojimo. A osim toga smo i mahali. Tko zna je li to bilo zato što smo identični blizanci, ili zbog osjećaja da smo mi u autu poludjeli kao i oni vani, no začuli smo smijeh, pa su udarci po automobilu sad postali dobrodušniji, manje nasilni.

Ghosh nije prestajao kimati glavom, s golemim smiješkom na licu, pa mahati i bez prestanka klepetati:

»Znam, znam, ti neoprana protuho, dobro jutro i tebi, da, zaista, došao sam uživati u tom poganskom spektaklu... Dabogda objesili i *tebe*, o, to što ste napravili svakako je vrlo civilizirano, hvala, hvala«, i nastavio se polako probijati. Nikad ga još nisam vidio takva, da pod nasmiješenom i lažnom vanjštinom izražava tako opasan prezir i gnjev. Napokon smo se uspjeli probiti, i automobil je krenuo slobodno. Kad sam se osvrnuo, vidio sam ruke kako potežu kožnate cipele mrtvacu.

Shiva i ja zagrlili smo se u našoj staroj pozi. Sve nas je to žestoko uzdrmalo. Kad smo se našli na školskom parkiralištu, Ghosh je ugasio motor i privio nas uza se. Ja sam zaplakao za Zemuijem, za generalom Mebratuom, ustrijeljenom u oko, za Genet i Rosinom, i napokon nad samim sobom. Biti tako u Ghoshovu zagrljaju i na njegovim prsima značilo je naći najsigurniju luku na svijetu. On mi je otro lice jednim kutom rupčića, a zatim je drugim otro Shivu.

»Ovo vam je bilo nešto najhrabrije što ćete možda ikad učiniti u životu. Ostali ste pri sebi. Zakucali ste svoju hrabrost u pravu rupu. Ponosim se vama. Da vam velim — preko vikenda idemo malo izvan grada. Do toplica u Sodereu ili Wolisu. Pa ćemo se kupati i zaboraviti na sve ovo.«

Napokon nas je još jednom zagrlio obojicu.

»Ako uspijem naći Mekonnena, onda će tu biti sa svojim taksijem u uobičajeno vrijeme. Ako ga ne uspijem naći, onda ću doći u četiri.« Kad sam već trebao ući u razred, okrenuo sam se i pogledao. Ghosh je još stajao gdje je bio i mahao nam.

U Loomis Town & Country je sve brujalo od glasova. Čuo sam drugu djecu kako se hvališu što su sve vidjela i doživjela. Nisam osjećao nikakvu želju ni da to slušam ni da tome i sam nešto doprinesem.

* * *

Toga dana, dok smo bili u školi, četiri su čovjeka u džipu došla

posjetiti Ghosha. Zatim su ga odveli kao prostog zločinca, s rukama okovanim iza leđa. Kad se pobunio, pljusnuli su ga. Hema je o svemu tome doznala od W. W. Gonada, koji je tim ljudima rekao da su se zacijelo zabunili kad nam odvođe glavnog kirurga. Za tu je drskost dobio cipelom u trbuh.

Hema nije mogla povjerovati da su ga odveli. Otrčala je kući, sigurna da će ga naći utonula u naslonjač, s nogama bez čarapa na stolčiću, kako čita knjigu. U očekivanju da će ga vidjeti, sigurna da će ga zateći, već se na nj uspjela i naljutiti.

Uletjela je na prednja vrata našeg bungalova.

»Jesi li vidio kako se opasno družiti s generalom? Što sam ti govorila? Da bi nas mogli sve pobiti!« Kad god bi tako nasrnula na nj, sipajući vatru iz svih cijevi, Ghosh bi zavitlao zamišljeni plašt kao matador kad dočekuje bijesnog bika. Nama je to bilo smiješno, Hemi nikada.

Ali je kuća bila tiha. Bez matadora. Krenula je od sobe do sobe, a hodnici su odjekivali zveckanjem njezinih grivni. Zamišljala je Ghosha s rukama izvijenim iza leđa, i kako ga udaraju u lice, šutiraju u genitalije... Kad je stigao ručak, pritrčala je komodi. Pa zapalila tamjan, zazvonila zvoncem, i zaklela se da će, ako ga puste živog, poći u hodočašće u svetište u Tirupatiju i Velankaniju.

Podigla je slušalicu da javi Časnoj Majci. Ali je veza bila prekinuta. Telefoni su prestali raditi čim su pale bombe, i od tada su radili samo sporadično. Stajala je i gledala kroz kuhinjski prozor.

Ghoshov je auto bio u bolnici. No čak i kad bi sjela u nj, kamo da ode? Kamo su ga odveli? A ako pođe, pa uhite i nju, njezini će sinovi ostati bez ikoga... Trebala je uložiti upravo divovski napor volje da odluči pripaziti na nas.

Hema je iz služinskih prostorija začula otrežnjujući monolog — bio je to Rosinin glas, iako promukao i makar je zvučao kao da i nije njen. Obraćao se Zemuiju, Bogu i ljudima koji su joj ubili muža. Monolog je započeo još jutros i još nije stigao do zenita.

Hema je vidjela kako iz sobe izlazi Genet, crvenih očiju, ali pribrana, vodeći za ruku Rosinu koja se jedva držala na nogama. Krenule su prema poljskom nužniku. Nisu imale nikoga tko bi s njima žalovao, nikoga osim Almaz i Gebrewa, koji u tom času nisu bili tu. Hemi se činilo da je Genet naglo ostarjela, da se u lice djevojčice uvukla nekakva krutost te da su za

nju umrli i šećer i začini i sve što je lijepo u životu.

Hema se pljusnula vodom po licu. I duboko udahnula. Mora ostati mirna samo radi nas, govorila je sebi.

Popila je čašu vode propuštenu kroz filter. Baš kad je spustila čašu, utrčala je Almaz i rekla:

»Gospodo, nemojte piti tu vodu. Vele da su buntovnici zatrovali vodovod.«

Ali bilo je već prekasno, jer je Hema osjetila kako joj lice gori, a onda je dobila najgore grčeve u želucu otkad zna za sebe.

26. POGLAVLJE

Lice patnje

Kad nas je Gebrew dočekaao na vratima i rekao da su došli nekakvi ljudi i odveli Ghosha iz Missinga, moje se djetinjstvo završilo.

Imao sam dvanaest godina, bio sam već prestar za plakanje, no ipak sam zaplakao i po drugi put taj dan, jer ništa drugo nisam ni znao.

Još nisam bio dovoljno velik da upadnem u kuću tih koji su ga odveli i spasim ga. Moje su se sposobnosti svele na nastojanje da idem dalje.

Shiva je posivio kao pepeo i potpuno zanijemio. U jednom mi ga je trenutku bilo jako žao, tog mog lijepog brata koji je već dosegao visinu šiparca, no zadržavši još zaobljena ramena iz djetinjstva. Njegove su oči odražavale moj bol, i u jednom smo trenutku opet bili jedan organizam, neodvojene i puti i svijesti. Pa smo potrčali kao jedno bića, Blizanci, uz brijeg, nošeni grozničavom željom da što prije stignemo kući.

* * *

Hemu smo zatekli na sofi, a blijedi, oznojeni, mokri pramenovi kose lijepili su joj se za čelo. Uz nju je stajala Almaz, s mrljama od suza na obrazima, nimalo slična poznatoj nam Almaz, i držala kablčić.

»Pila je vodu«, rekla je Almaz prije no što smo i stigli upitati. »Nemojte piti vodu.«

»Dobro mi je«, rekao je Hema, ali su joj riječi zazvučale šuplje.

Jer nije joj bilo dobro. Kako je to mogla reći? Ostvarili su se moji najcniji snovi: Ghosh je otišao, a sad se i Hema na smrt razboljela.

Zabio sam lice u mrak njezina sarija i nosnice su mi se napunile njezinim mirisom. Osjetio sam se odgovornim za sve to. Za generalovu zlosretnu pobunu, za Zemuijevu pogibiju, za uhićenje čovjeka koji mi je bio otac kakvog ne bih našao, i da, čak i zbog otrova u vodi...

I baš su se u tom trenutku otvorila prednja vrata i u kuću su utrčali Časna Majka i doktor Bachelli. Bachelli je sa sobom nosio svoju trošnu kožnatu torbu, a prsa su mu se dizala i spuštala. A Časna Majka, koja se

također borila za dah, rekla je:

»Hema! Voda je posve u redu. To su samo glasine. Sve je u redu.«

Hema se očito zbunila.

»Ali... dobila sam grčeve, mučninu. I povratila.«

»I ja sam je pio«, rekao je Bachelli. »S njom je zaista sve u redu. Već će ti za koju minutu biti bolje.«

Shiva me pogledao.

Iskra nade.

Onda je Hema ustala, pa isprobala udove i glavu. Kasnije smo doznali da su se slični prizori ponavljali po čitavom gradu. Bila je to rana lekcija iz medicine. Ponekad, ako misliš da si bolestan, i stvarno ćeš se razboljeti.

Ako ima Boga, onda nam je upravo iskazao veliku milost. Poželio sam još jednu.

»Mama, ali što je s Ghoshom? Zašto su ga odveli? Hoće li ga objesiti? Što je učinio? Jesu li mu što napravili? Kamo su ga odveli?«

Časna Majka nas je posjela na sofu. Pa izvadila šarenu maramicu.

»No, no, malene moje ljubavi. Sve će se to riješiti. Svi moramo biti jaki, u prvom redu radi Ghosha. Od panike nemamo ništa.«

Almaz, koja je sve do tada šutjela i sve to gledala držeći ruke na bokovima, prekinula ju je i rekla na amharskom:

»Na što mi još čekamo? Krenimo smjesta u zatvor Kerchele. Ja ću pripremiti hranu. I trebat će nam deke. Odjeća. Sapun. Daj, idemo!«

* * *

Kada ga je Hema vozila, Volkswagen se pretvarao u nekakav čudni stroj. Bachelli je sjedio sprijeda, a Almaz i Časna Majka straga, držeći nas u krilu. Krenuli smo tako skakutavo kroz grad.

Sad sam Addis Abebu vidio novim očima. Oduvijek sam je smatrao lijepim gradom, sa širokim avenijama u srcu i mnogo trgova sa spomenicima i ograđenim vrtovima oko kojih je promet morao kružiti: Meksički trg, Trg rodoljuba, Menelikov trg... Strance, čija se jedina slika o Etiopiji svodila na izgladnjele ljude što sjede u zasljepljujućoj prašini, kad bi noću sletjeli u maglu i studen Addis Abebe i ugledali bulevare i svjetla tramvaja na Churchilllovoj cesti, obuzela bi nevjerica. Pa bi se upitali nije li

avion u noći skrenuo pa ih spustio u Bruxelles ili Amsterdam.

Ali poslije puča, i u svjetlu Ghoshova uhićenja, grad mi je izgledao sasvim drukčije. Trgovi koji su slavili krvoproliće kod Adowe i oslobođenje od Talijana sad su rulji postala zgodno mjesto za linčovanje. A što se pak tiče vila kojima sam se nekoć divio — ružičastim, svijetloljubičastim, okernim i skrivenim bugenvilijom — bile su to kuće po kojima su ljudi poput generala i njemu slični u vojsci i policiji kovali revoluciju i njezinu izdaju. Izdaja je bila na tim ulicama, izdaja je bila u tim vilama. Upravo sam je njušio. A možda je i oduvijek bila tu.

* * *

Uskoro smo se našli na zelenom ulazu zatvora koji su svi zvali Kerchele, a što je zapravo bilo iskrivljeno talijansko *carcere*, zatvoriti. Drugi su ga pak zvali Alem Bekagne, što je amharski izraz, a znači: »Zbogom, okrutni svijete.« Ulaz je bio s druge strane željezničkog prijelaza preko prometne glavne ceste. Uz nju nije bilo pločnika, pa ni rubnog nasipa, nego je asfalt naglo prelazio u blato, blato što su ga mijesile noge stotina zabrinutih rođaka, naše braće u nevolji. Stajali su tako, kao urasli u vlastitu bespomoćnost, ali su nas pustili da prođemo i stignemo do stražarnice.

Prije nego što je Časna Majka i stigla upitati, čovjek joj je u stražarnici rekao ni ne podižući pogled:

»Ne znam je li tu, ne znam kad ću znati je li tu ili nije, ako ostavite hranu ili pokrivače ili što ste već donijeli, možda ih dobije, ako je tu, a ako nije, dobit će netko drugi. Napišite njegovo ime na listiću sa stvarima, i neću vam odgovoriti ni na jedno pitanje.«

Ljudi su stajali naslonjeni na zid, a žene su stajale pod suncobranima, otvorenim po navici, iako se Sunce skrilo za oblake. Almaz je pronašla mjesto da čučne, pa stala pratiti zbivanja, i dalje se nije ni pomakla.

Prošao je sat vremena. Već su me zaboljele noge, no nastavili smo čekati. Bili smo jedini stranci, i ljudi su pokazivali razumijevanje. Jedan među njima, inače sveučilišni docent, ispričao nam je kako je njegov otac prije mnogo godina bio u zatvoru.

»Još kao mali, trčao bih svakog dana pet kilometara od kuće da mu donesem hranu. Bio je tako mršav, ali bi svaki put prvo nahranio mene i natjerao da vratim više od pola. Znao je, ako on jede, da ćemo mi gladovati. Jednoga dana, kad su moj stariji brat i majka došli s hranom, čuli

su strašne riječi: »Ne trebate više donositi hranu.« Tako smo doznali da mi je otac umro. A znate li zašto su mi danas uhitili brata? Bez ikakva razloga. On je samo marljiv privrednik. Ali je dijete njihovog starog neprijatelja. Mi smo prvi na udaru sumnje. Stari neprijatelji i djeca neprijatelja. Sam Bog zna zašto su mene poštjedeli. Sudjelovao sam u studentskim demonstracijama. Ali su umjesto mene pokupili mog brata. Zato što je najstariji.«

Bachelli se odvezao taksijem do Juventus Cluba da vidi može li ishoditi intervenciju talijanskog konzula, pa se vratio u Missing. Pošto su jednog doktora uhitili, a drugog — njegovu ženu — natjerali da stoji pred zatvorom, sve je palo na pleća trećeg liječnika, naime Bachellija. On je mogao dalje voditi stvari, nadzirati rad bolničarki i Adama domara.

Shiva, Hema, Časna Majka i ja vratili smo se do auta da odmorimo noge, da se ogrijemo, skutrimo jedni uz druge. Poslije petnaest minuta smo se vratili i zapiljili u ulaz. I tako smo dolazili i odlazili, ne uspijevajući se natjerati da odemo, iako nismo postigli baš ništa.

* * *

Kad se sasvim smračilo, baš kad smo izlazili iz auta, kraj nas je prošao čovjek sa *shamom* preko glave, usta i gornjeg dijela trupa. Da mu cipele nisu bile ulaštene i da nije došao iz uskog sokaka pokraj zatvora, mogao bi proći za još jednoga koji je krenuo kući. U ruci mu se njihalo platno kroz koje su se nazirali obrisi pokrivenog lonca — očito s ručkom ili večerom. A onda se zagledao u Časnu Majku. Zastao je iza auta i okrenuo se leđima prema cesti kao da pušta vodu.

»Ne okrećite se prema meni!« rekao je oštro na amharskom. »Doktor je tu.«

»Je li dobro?« prošaptala je Časna Majka. On je malo zastao pa tek onda odgovorio:

»Malo natučen. Da, ali je inače dobro.«

»Molim vas, preklinjem vas«, uskočila mu je u riječ Hema. Nikad je u životu nisam čuo da nekog za nešto preklinje. »On mi je muž. Što će dalje biti? Hoće li ga pustiti? On sa svim time nema ništa...«

Čovjek je psiknuo. Kraj nas je prolazila brojna obitelj. A kad je prošla, rekao je:

»Već to što s vama razgovaram bilo bi dovoljno da i mene optuže. A ako želim biti siguran, moram nekoga optužiti. Kao životinje kad jedu

vlastitu mladunčad. Vremena su gadna. A s vama razgovaram zato što ste mi ženi spasili život.«

»Hvala vam. Možemo li ista učiniti za vas? Za njega...«

»Ne večeras. Ali ujutro u deset, budite baš tu. Ne, malo dalje. Vidite onaj stup ulične rasvjete? Budite tamo i donesite deku, novac i jelo, baš ovakvo. Novac je za njega. A sad kući.«

Potrčao sam po Almaz, koja se nije ni pomakla s mjesta, opasana svojim voluminoznim suknjama kao cirkuskim šatorom, s bijelim *gabbyjem* prebačenim preko glave i pleća, tako da su joj se vidjele samo oči. Ali ona nije htjela ni čuti o odlasku. Ostat će tu čitavu noć. Ništa je nije moglo odvratiti. Nevoljko smo je ostavili, ali tek pošto smo je natjerali da obuće Hemin džemper i tek se tada pokrije *gabbyjem*.

A kod kuće su telefoni, hvala Bogu, radili. Časna Majka je uspjela od britanskog i indijskog veleposlanstva ishoditi obećanje da će ujutro poslati izaslanike. Nitko iz carske obitelji nije želio razgovarati s Časnom Majkom, jer ako je pod sumnjom bio sam carev sin, pod sumnjom su bile i nećakinje, nećaci i unuci. Čuli smo da među nižim vojnim časnicima krčka nezadovoljstvo jer smatraju da su njihovi generali pogriješili što nisu stali na stranu pučista; u tom je zacijelo bilo bar zrnce istine zato što je istog dana car odobrio povišicu za sve časnike kopnene vojske. Pričalo se da su Njegovo Veličanstvo spasili samo silno suparništvo i ljubomora između viših časnika kopnene vojske i Carske garde.

* * *

Te smo noći Shiva i ja spavali s Hemom u njezinu krevetu. Na jastuku je zaostao miris Ghoshova Brylcreema. Na noćnom su ormariću bile poslagane njegove knjige, a u *Frenchovom indeksu diferencijalnih dijagnoza* bila je, kao oznaka stranice, umetnuta olovka, dok su njegove naočale za čitanje fino balansirale na koricama. Njegovi rituali pred spavanje — pregled profila i deset puta ponovljeno uvlačenje i izbacivanje trbuha, kako i lijeganje preko madraca i spuštanje zabačene glave preko ruba (on je to zvao »antigravitacijskim« manevrom) — nisu bili nimalo uzbudljivi, ali sad kad ga nije bilo, otkrivali su svoju važnost. »Još jedan dan u raju« bila je njegova neizbježna izjava kad bi spustio glavu na jastuk. Sad sam shvatio što je time mislio reći: dan bez događaja je dragocjen dar. Nas smo troje ležali i čekali kao da je samo otišao u kuhinju i kao da bi svakog časa mogao ispuniti dovratak. Hema je jecala. Pa izrazila i naše misli kad je rekla:

»O, Bože, obećavam ti da tog čovjeka nikad više neću shvaćati kao nešto samo po sebi razumljivo.«

Časna Majka, koja je odlučila prespavati u našoj kući, u krevetu u kojem smo inače spavali ja i Shiva, sad je doviknula:

»Hema, daj idi spavati. A vi se, dečki, pomolite. I ništa ne brinite.«

Pomolio sam se svim božanstvima u sobi, od Muruge do Krvavog Srca Isusovog.

* * *

Almaz se vratila već rano ujutro. Ali bez ikakvih vijesti.

»Ali ustala bih svaki put kad bi došao ili otišao auto. Htjela sam, ako je u njemu doktor, da me vidi.«

Hema i Časna Majka kanile su u deset sati s hranom, dekama i novcem otići na dogovoreno mjesto. A potom će obići veleposlanstva i članove carske obitelji. Hema nas je uspjela nagovoriti da ostanemo doma.

»Što ako nazove Ghosh? Netko mora biti kod kuće da primi poruku.«

S nama su bile i Rosina i Genet, tako da nismo bili sasvim sami. Almaz, pošto se okrijepila kruhom i vrućim čajem, htjela je svakako do Kerchelea s Hemom i Časnom Majkom.

Izbilo je i podne, a još se nisu vratile. Shiva, Genet i ja složili smo si sendviče, dok je Rosina samo rastreseno gledala. Oči su joj bile crvene a glas promukao.

»Ništa ne brinite«, rekla je, »s Ghoshom će sve biti u redu.« Ali nas njezine riječi zbog nečeg nisu umirile. A Genet me je, blijeda i čudno mlitava, stisnula za ruku.

* * *

Koochooloo je bila jedan od onih džukaca koji su od sebe tek rijetko davali glasa. U Missinggu bi lajanje na neznance bio Sizifov posao. I zato sam, kad je zalajala, na to obratio zanimanje. Pogledao sam kroz prozor dnevne sobe i ugledao zapuštenog čovjeka u zelenoj vojničkoj dolamici; došao je prilaznom stazom i nestao iza kuće. Koochooloo je sad sasvim podivljala, pa izbacila čitav plotun zaglušujućeg laveža. Njezina je poruka bila: *Pred vratima je netko jako opasan.*

Otrčao sam u kuhinju gdje su Rosina, Genet i Shiva već bili na prozoru. Koochooloo je bila točno ispod nas, glasnija no ikad. Krenula je

naprijed, vrat joj je nestao u ovratniku nakostriješenog krzna, a zubi su joj bili iskeženi. Čovjek je rastvorio tešku jaknu pa izvukao revolver zataknut u hlače. Nije imao ni pojas, ni korice, ni košulju, nego samo bijeli prsluk. Ugledavši pištolj, Koochooloo je dala petama vjetra. Bila je hrabra, ali ne i bedasta.

»Ovoga znam«, prošaptala je Rosina. »Zemui ga je nekoliko puta povezao. On je iz vojske. Stajao bi pred ulazom, u nadi da će naići Zemui. I uvijek mu se ulizivao. A ja sam mu rekla: ›Iza laskanja se krije zavist.‹ Zemui bi se pravio da ga ne vidi, ili bi mu rekao da ide u drugom smjeru.«

Vojnik je vratio pištolj u hlače pa prišao BMW-u i pomilovao sjedalo.

»Vidite! Što sam vam rekla?« upitala je Rosina.

»Dajte, molim, izidite«, viknuo je pogledavši prema nama. »Znam da ste unutra.«

»Ostanite tu«, rekla je Rosina i duboko udahнула zrak. »Ne. Nemojte ostati. Izidite svi na prednja vrata i trkom u bolnicu. I otidite W. W.-u. Pričekajte dok dođem po vas.« Povukla je zasun. »Zaključajte za mnom vrata«, rekla je i izišla.

Ne znam zašto smo sve troje, umjesto da je poslušamo, opet otvorili vrata i pošli za njom. Možda nam se bijeg učinio opasnijim od ostanka s jedinim odraslim na kojeg smo se mogli osloniti.

Uljez je imao podlivene oči, i bio je zgužvan kao da je spavao u odjeći, ali se ponašao šaljivo. Voluminozna kamuflažna jakna je bila dovoljno velika da ga čitavog proguta, pa ipak su mu ruke virile iz rukava. A nije imao ni beretku. Posred čela je imao tamnu okomitu brazdu, kao šav u kojem su mu se spajale dvije polovice lica. Usprkos kržljivoga brka, bio je nekako premlad za svoju odoru.

»Ovo je«, rekao je i skoro zapreo milujuć rezervoar motocikla, »od sada... vlasništvo vojske.«

Rosina je navukla crnu *shamu* na kosu, što je bila gesta žene koja ulazi u crkvu. Stajala je pred njim nijema i poslušna.

»Jesi li me čula, ženo? To je vlasništvo vojske.«

»A valjda«, rekla je oborivši pogled. »Onda će vojska valjda po nj i doći.« Ton joj je bio ponizan, pa je zato valjda i moralo proći nekoliko trenutaka da mu njezine riječi dopru do svijesti. Poslije sam se pitao zašto

ga je provocirala, i time nas sve dovela u pogibelj.

Vojnik je zažmirkao. Pa uskliknuo visokim glasom:

»Ja sam vojska!«

Uhvatio ju je za ruku i trgnuo prema sebi.

»Ja sam vojska.«

»Da. Ovo je doktorova kuća. Ako što misliš uzeti, morao bi mu reći.«

»Doktorova?« Nasmijao se. »Doktor je u zatvoru. Reći ću mu kad se vidimo. I upitat ću ga zašto je za sluškinju uzeo takvu bezobraznu drolju. Trebali bismo te objesiti što si se ševila s tom izdajicom.«

Rosina se zapiljila u zemlju.

»Ženska, jesi li ti gluha?«

»Ne, gospodine.«

»No daj. Samo reci nešto dobro o Zemuiju. *Hajde reci!*«

»On je otac mog djeteta«, rekla je Rosina tiho, ne želeći ga pogledati u lice.

»Prava tragedija za to kopile. Ali reci mi još nešto. No daj!«

»Radio je što su mu rekli. Trudio se biti dobar vojnik, baš kao i vi, gospodine.«

»Dobar vojnik, ha? Kao ja?« Okrenuo se prema nama kao da veli jeste vidjeli tu drskost.

A onda, tako brzo da nitko od nas nije ni naslutio što se sprema, najednom ju je pljusnuo. Bio je to strašan udarac, od kojeg je zateturala, pa ipak nije pala. Zadržavala je *shamu* na licu. Vidio sam krv. Skupila je noge i ostala uspravna. Shiva i ja smo se instinktivno uhvatili za ruke.

Osjetio sam kako mi niz goljenicu teče nešto vlažno. Upitao sam hoće li to opaziti, ali je on bio zauzet gnusnom posjekotinom na zglavku svog srednjaka. Vidio sam bijeli bljesak, bila je to ili tetiva ili komad zuba.

»Davolice! Još si me i posjekla, ti zubata kučko!«

Kutom sam oka vidio kako se Genet pokrenula. Dobro sam poznavao taj izraz na njezinu licu. Poletjela je na nj. On je pak podigao nogu i dohvatio je u prsa, pa je odgurnuo prije nego što mu je mogla i prići. Ponovno je izvukao pištolj, napeo ga i uperio u Rosinu.

»Napravi to joj jednom, kopile, i ubit ću ti mamu. Jesi li me shvatila? Hoćeš ostati siročić? A vas dvoje«, obratio se sad i nama, »mičite mi se s puta. Mogu vas sve pobiti i za to još pokupiti kolajnu.«

Svi smo prepoznali plastični privjesak za ključeve što ga je izvukao iz džepa. Imao je oblik Konga. Na čitavom je svijetu bio samo jedan takav, i imao ga je Zemui.

Dok je dizao motocikl s nogara, skoro se svalio. Kad ga je zajahao, potražio je pogledom pedalu i kad ju je našao, pokušao pokrenuti motor, ali je motocikl bio u brzini pa je poskočio i skoro ga opet srušio. Kad je napokon uspostavio ravnotežu, pogledao nas je da vidi jesmo li to registrirali.

Počeo je gaziti po pedali u pokušaju da pronađe ler. Koliko se u tome razlikovao od Zemuija koji bi pedalu samo taknuo prstima i vrtio BMW kao perce. Zemui bi pripremio cilindre polaganim taktom, poslije čega bi žustro nagazio, i tad bi motor smjesta živnuo. Pomislio sam na Zemuija, koji se borio do smrti i nije se htio predati, i osjetio stid. Od toga se u meni probudila želja da postupim u stilu pravog vlasnika motocikla. Stisnuo sam Shivu za ruku. ShivaMarion je očito bio na istoj stranici, jer mi je odgovorio stiskom.

Vojnik je bijesno gazio po pedali, kao da gazi neprijatelja, a lice mu se zarumenilo i niz čelo potekao znoj. Njušio sam benzin. Prelio je karburator.

Dan je bio hladan, sunce se cijedilo kroz rijetke oblake i svjetlucalo na kromu motocikla. Vojnik je zastao da uhvati zraka, pa skinuo jaknu i prebacio je preko sjedala iza sebe. Izvukao je, tresući je, ruku s krvavim zglavkom. Bio je to, sad sam vidio, mršav i suh momak. Ozlovoljen i ponižen otporom motora, povukao je usne kao da će zarežati. Njegov je nemoćni bijes bio opasan.

»Dajte da vam ga gurnemo. Presaugali ste motor i sad se može pokrenuti još samo tako.« To je rekao Shiva.

On nas je iznenađeno pogledao, kao da nije ni znao da posjedujemo dar govora, i to još na njegovom materinjem jeziku.

»On ga je tako palio?«

On ga nikad nije presaugao, poželio sam mu reći.

»Uvijek tako«, odgovorio sam. »Napose ako ga dugo nije palio.«

Vojnik se namrštio.

»Dobro, pomozite mi da gurnem motocikl.« Gurnuo je pištolj dublje za pojas, iza kopče remena. Jaknu što ju je prebacio preko sjedala sad je gurnuo pod stražnjicu.

S našeg prilaza, makadamska je cesta koja je vodila do traume kretala ravno, da bi se zatim počela spuštati i onda naizgled nestala preko ruba, iza kojeg su se vidjele niže grane stabala tik uz unutarnju stranu vanjskog zida. Tek bi se na pola puta vidjelo da cesta naglo skreće, dobro na prije ruba, da napravi petlju oko traume.

»Gurnite!« rekao je vojnik. »Dajte gurnite, kopiladi.«

Što smo i učinili, a on nam je pomogao nagnuvši se naprijed i nogama odgurujući stroj. Uskoro se i zakotrljao, sve se obližujući, očito sretan. Motocikl se zakolebao i guvernal je počeo izvoditi široke petlje.

»Samo ravno!« viknuo sam. ShivaMarion je gurao jednodušno; bio je to tronožni kas koji se brzo pretvorio u četveronožni sprint.

»Ma nema problema«, viknuo je on i stavio noge na pedale. »Guraj!«

Na nizbrdici smo već skupili priličnu brzinu.

»Otvori čok! Otvori ventil«, viknuo je Shiva.

»Što? O da«, rekao je pa skinuo desnicu s guverнала i napipao ventil ispod rezervoara, dok su mu otkucavale dragocjene sekunde.

»S druge je strane!« doviknuo sam mu ja.

Zamijenio je ruke. Ali nikad nije našao ventil, a nije ga ni trebao naći, jer je u karburatoru bilo dovoljno goriva za čitavu milju.

Motocikl se sad već vozio zamjetnom brzinom, opruge su mu škripale i blatobrani lupetali, vlastita ga je težina ubrzavala nizbrdo, potpomognuta našim trudom. On je pak skinuo oči s ceste da potraži ventil. U trenutku kad ih je podigao, ShivaMarion je već trčao koliko ga noge nose, ubrzavajući ga do zadnjeg grama. Vidio sam kako su mu zglobovi problijedjeli stišeći gas, dok mu se ljevica nije mogla odlučiti treba li nastaviti potragu ili se vratiti na guvernal.

»Ubacite u brzinu, brže«, viknuo sam pa iz sve snage gurnuo motocikl i posljednji put.

»Puni gas!« dreknuo je Shiva.

On je reagirao sporo. Najprije je zavio gas do kraja, a onda spustio

pogled da nagazi na pedalu mjenjača. U jednom nam je trenutku zastalo srce jer je kliznuo u prvu, pa je motocikl zapeo i stražnji se kotač zablokirao... sve je propalo...

I baš kad sam to pomislio, motor je zapučkao i s urlikom se vratio u život pa se iz sve snage zaturirao do crvene crte kao da veli: *Sad ja preuzimam, dečki*. Poletio je naprijed, stražnji nas je kotač popljuvao šljunkom i skoro zbacio vozača, što ga je samo natjeralo da se još jače pripije uz motocikl i uhvati gas samrtničkim stiskom umjesto da ga pusti.

A onda se začuo krik u trenutku kad je opazio što je to pred njim. Imao je tek nekoliko sekundi da svlada zavoj prije nego što stigne do ruba. Aksiom je motociklizma da uvijek moraš gledati u smjeru u kojem želiš poći a nikad u ono što želiš izbjeći. A njegov se pogled, u to sam siguran, zalijepio na ponor što mu je postajao sve bliži i bliži. BMW je zagrmio naprijed, i dalje se ubrzavajući. Poletio sam za njim.

Prednji je kotač udario u betonski rubnik i stao. Stražnji je kotač poletio uvis; da taj veliki stroj nije bio tako težak, preko ruba bi se prebacio i motocikl. Ovako je vozač zaplovio preko guverнала, a njegov se krik pretvorio u vrisak. Poletio je u luku, ispaljen preko ruba provalije, pa počeo padati sve dok mu gibanje nije zaustavilo deblo. Začuo sam *vump*, onaj makinalni uzdah koji nastaje kad ti udarac izbije zrak iz pluća. Inercija mu je bacila glavu naprijed, kvrcnula mu vrat i smrskala mu lice o stablo. Smandrljao se sa stabla i zakotrljao još tri metra.

BMW, nakon što je neko vrijeme stajao na nosu, sad je opet pao na tlo i svalio se na bok; motor je crkao, ali se stražnji kotač nastavio okretati. Nikad još nisam čuo takvu tišinu.

* * *

Spentrao sam se dolje. I prvi stigao do njega. Želio sam da se to dogodi, ali sad kad se to i dogodilo, osjetio sam se strašno. Zaista čudno, bio je još pri svijesti, ležao je rasprostrt na leđima, žmirkao očima, ošamućen, dok mu se krv slijevala u oči i izlijevala iz nosnica i usana. U njemu od vojnika više ni traga. A na licu izraz djeteta koje je precijenilo svoje snage s katastrofalnim rezultatima.

Noga mu je ležala tako iskrivljena ispod tijela da mi je došlo da povratim. Zastenjao je i uhvatio se za gornji dio trbuha. Lice mu je bilo krvava masa. Bio je to groteskni prizor.

No očito ga ni lice ni noga nisu mučili koliko trbuh.

»Molim te«, rekao je. Disao je plitko i grčevito se držao za pojas.

Njegov je pogled napokon pronašao.

»Molim te. Daj ga izvadi.«

Na trenutak sam zaboravio što je učinio Zemuiju i Rosini i Genet, pa i Ghoshu. Vidio sam samo njegovu patnju i osjetio sućut.

Podigao sam pogled i ugledao Rosinu. Usna joj je bila natekla i razbijena, a ostala je i bez sjekutića.

»Molim te...«, ponovio je i uhvatio se za prsa. »Daj ga izvadi. Za ljubav svetog Gabrijela, daj ga izvadi.«

»Tako mi te žao«, rekoh.

On je nastavio bespomoćno, očajno, prebirati po vlastitom trbuhu, a sad sam vidio i zašto. Drška mu se pištolja zabila u tijelo — i skoro nestala pod rebrima s lijeve strane.

»Pazi!« dreknula je Rosina. »Hoće potegnuti pištolj.«

»Ne«, htio sam reći, »nego mu je drška od pištolja slomila donja rebra.« No onda sam čuo vlastiti glas kako mu se obraća: »Držite se. Sad ću vam ga izvući!« Ovio sam ruke oko drške pištolja i povukao iz sve snage. On je kriknuo. Pištolj ni makac. Promijenio sam zahvat.

Najprije sam osjetio kao da me je mula ritnula u ruku, i tek tada začuo prasak.

A onda je pištolj kliznuo, oslobodio se i našao mi se u ruci, kao da se nikad i nije bio zabio nego mu je samo stajao na pupku.

Njušio sam miris spaljene tkanine i bezdimnog baruta. Opazio sam i crvenu rupu na njegovu trbuhu. I vidio sam kako mu iz očiju istječe život baš kao kad se s ružine peteljke skotrljaju kapi rose.

Opipao sam mu puls. Bila je to vrsta koju mi Ghosh nikad nije pokazao: puls kojeg nema.

* * *

Rosina je poslala Genet po Gebrewa.

On je došao trkom. Čuo je pucanj. Bungalov je bio daleko i pištolj tako prigušen trbuhom da se prasak nije prenio daleko.

»Požuri. Mogao bi netko doći po njega«, rekla je Rosina. »Ali prvo moramo maknuti motocikl.« Uprli smo sve petero, pa uspravili BMW i uspjeli ga dovesti u šupu, odmah iza okuke na dnu prilazne staze.

Izuzmemo li ulubinu na rezervoaru, motocikl nije izgledao ništa trošnije. U šupi smo presložili nekoliko hvati drva, hrpe Biblija, kozlić za piljenje, inkubator i ostalu kramu, i tako motocikl sklonili s očiju.

Kad smo se vratili po truplo, imali smo si malo što za reći. Gebrew i Shiva su uzeli tačke, pa uz pomoć Rosine i Genet, ubacili tijelo u njihovu zahrđalu kadicu. Ja sam se naslonio na stablo i pogledao ga. Ležao je u tačkama u neprirodnom položaju kakav mogu zauzeti samo mrtvaci. Zatim smo, s Rosinom na čelu, pogurali tačke između stabala sve do staze što je tekla tik uz unutarnju stranu ograde i nastavili tako sve do Utapališta. Tu se bila smjestila stara bolnička septička jama, duboko pod zemljom, koja se godinama presipala sve dok je nisu isključili iz upotrebe. Beton USAID-a, Rockefellerovi fondovi i grčki poduzetnik Achilles sagradili su novu. Ali je ono što je isteklo iz stare jame pojelo zemlju. Paperjasti pokrov mahovine samo je varala oko, jer je u to tlo tonulo sve teže od kamenčića. Smrad, koji se stalno osjećao, odbijao je namjernike. Časna Majka je dala oko zemljišta napeti bodljikavu žicu te postavila natpis utapalište na amharskom, a što bi bio najtočniji prijevod pojma »živi pijesak«.

Smrad je bio jak. Rosina i Gebrew su pritisnuli stup tako da je bodljikava žica plegla po zemlji, pa pogurali tačke koliko su se daleko usudili. Oštro sam pogledao Shivu. On je samo gledao, posve ravnodušan. Isto bi tako gledao i čistače cipela na djelu — a što je bilo sasvim suprotno od onog što sam osjećao ja. Već su se spremali izbaciti truplo prema naprijed, kad sam rekao:

»Ne!« Uhvatio sam Rosinu za ruku i prisilio je da spusti tačke. Uхватила me nekakva drhtavica i zaplakao sam. »Ne smijemo to učiniti. To je zlo. Rosina... O, Bože, što sam to učinio...«

Rosina me žestoko pljusnula. Shiva mi je stavio ruku na rame, vjerojatno više da me zadrži nego da mi ponudi oslonac. Rosina i Gebrew opet su dohvatili drške pa izvrnuli mrtvacu.

Mahovinom prekriveno tlo utočilo je kao madrac. Lice na tom tijelu nije više pripadalo čovjeku koji nas je terorizirao; bilo je to jedno lice, lice čovjeka a ne čudovišta.

Kad je tijelo napokon nestalo, Rosina je pljunula prema njemu. Pa se okrenula prema meni, lica izobličena od bijesa i krvoločnosti.

»Koji ti je jarac? Nije ti jasno da bi nas sve pobio onako iz vica? A nije to učinio samo zato što je još više žudio da se dokopa Zemuijeva motocikla. Time što si učinio možeš se samo ponositi.«

Vratili smo se šutke. Kad smo se našli u kući, u kuhinji, Rosina se okrenula prema nama s rukama na bokovima.

»Nitko osim nas ne zna što se dogodilo«, rekla je. »I nitko drugi ni ne treba znati. Ni Hema. Ni Ghosh. Ni Časna Majka. Baš nitko. Shiva, jesi li shvatio? Genet? Gebrew?«

Okrenula se i prema meni.

»A ti, Marion?«

Pogledao sam svoju dadilju; lice joj je bilo krvavo, a zato što nije imala onog zuba, izgledala je kao stranac. Pripremio sam se da od nje čujem i mnogo oštrije riječi. Ali mi je onda prišla i zagrlila me. Bio je to zagrljaj kakvim žena grli ili svog sina ili svog junaka. Čvrsto sam ju stisnuo. Dah joj je bio vreo kad mi je šapnula u uho: »Bio si tako hrabar.« To mi je bila utjeha: između mene i Rosine sve je bilo u najboljem redu. Prišla je i Genet, pa me zagrlila i ona.

Ako se junaci osjećaju tako — tupo, gluho, s očima koje ne vide dalje od vlastitih krvavih prstiju, i sa srcem kojem ludo kuca i vapi za djevojčicom koja me zagrlila — onda sam valjda to i bio.

27. POGLAVLJE

Odgovori medicine

Čini se da su vješala bila sudbina svima iz blizine generala Mebratua. Ghosha je dosad spasilo samo to što je bio građanin Indije. To i molitve njegovih ukućana i čitave legije prijatelja. Njegovo tamnovanje nije samo zaustavilo sve u mom svijetu; ono je oduzelo i svaki smisao što ga je život dotad imao za mene.

I baš sam tada, u svem tom očajavanju, pomislio na Thomasa Stonea. Prije puča bi znali proteći i mjeseci a da na nj ne bih ni pomislio. Budući da nisam imao njegovu sliku a niti sam znao da je baš on autor slavnog udžbenika (kasnije sam doznao da je Hema što podijelila, što uklonila sve primjerke *Okretnog kirurga* iz Missinga), Thomas Stone je za mene bio sasvim nestvaran, utvara, čista ideja. Nije mi izgledalo moguće da bi mi otac mogao imati kožu bijelu kao Časna Majku. Majku Indijku je bilo mnogo lakše zamisliti.

Ali sada, kad je vrijeme stalo, pred očima mi je bilo lice lice tog čovjeka kojeg nisam mogao zamisliti. Ja sam njegov sin. A ovo je trenutak moje najveće nužde. Kad je taj vojnik došao da nam ukrade motocikl, i kad nas je sve mogao pobiti, gdje je bio Stone? Kad bi mi noću pred vjeđama lebdjela ta posmrtna maska, i kad su se prema meni pružale ruke iz mraka, gdje je bio Stone? I, iznad svega, kad sam trebao osloboditi jedinog oca što sam ga ikad imao, gdje je bio Stone?

U tim strašnim danima što su se uskoro razvukli u dva tjedna, dok smo išli od kuće do zatvora i natrag, pa do indijskog veleposlanstva i Ministarstva vanjskim poslova, bio sam uvjeren da sam Ghoshu, da sam mu bio bolji sin i njega dostojan, mogao prištedjeti sadašnju torturu.

No možda još nije prekasno.

Jer još se mogu promijeniti. No kakav je oblik imati ta promjena?

Čekao sam na znak.

A znak je došao jednog vjetrovitog jutra kad su do nas stigli glasi o novim vješanjima na Merkatu. Žurno sam pošao prema ulazu, bez nekog

posebnog razloga: štogod da bio, htio sam biti negdje drugdje. I dok sam išao, u nos me udario tajanstven, ugodan, voćni miris. Istog se časa u portu traumatološkog odjela utisnuo zeleni Citroën, ploveći na amortizerima i stražnjih kotača skrivenih zavjesom blatobrana. Iz njega su dva mlađa muškarca iznijela podebljeg čovjeka svaljenog na stražnje sjedalo, i miris se smjesta pojačao. Imao je kožu u boji bijele kave i jaku čeljust, karakteristične za članove carske obitelji, kao da je odrastao na kondenziranom mlijeku i kolačićima a ne *injeri* i *wotu*. Činilo se kao da spava. Disanje mu je bilo duboko, glasno, dahtavo, kao rad preopterećene lokomotive. I pri svakom bi izdisaju izbacivao tu slatkastu emanaciju — koja je čak imala i boju: crvenu.

Znao sam da sam se s tim vonjem već sreo. Gdje? I kako? Dok su ga unosili stajao sam pred traumom i pokušavao riješiti zagonetku. Shvaćao sam da sam se zadubio u ono razmišljanje, proučavanje svijeta, kojem sam se toliko divio kod Ghosha. Sjećao sam se kako sam izveo onaj pokus sa skrivalicom — doslovce slijepi pokus — da utvrdim svoju sposobnost nalaženja Genet po mirisu.

Kasnije mi je doktor Bachelli rekao da je čovjek bio u dijabetičkoj komi — i taj joj je voćni miris bio svojstven. Otišao sam u Ghoshev ured — njegov stari bungalov — pa iz njegovih udžbenika doznao o ketonima koji se skupljaju i krvi i tako stvaraju taj miris. Što me onda navelo na čitanje o inzulinu. Pa o pankreasu, dijabetesu... Jedno je vodilo drugom. Bila je to vjerojatno jedina zgoda u dva tjedna otkako je Ghosh otišao u zatvor da sam mogao razmišljati i o čemu drugom. Očekivao sam da se Ghosheve debele knjige neće ni dati čitati. Ali sam otkrio da su opeke i malter medicine (za razliku od, primjerice, strojarstva) zapravo riječi. Da bi se opisala neka struktura i objasnio njen rad kao i što se u njoj pokvarilo, trebalo je samo nanizati riječi. Te su riječi bile nepoznate, ali je bilo dovoljno pogledati u medicinski rječnik i zapisati za kasniju upotrebu.

Na isti sam miris naišao dva dana kasnije na ulazu u Missing. Ovaj je put njegov izvor bila neka starica opružena na klupi zaprežnog taksija, koji je pridržavala rodbina. Jednako je disala i uzdisala, a njen voćni miris nije mogao prikriti ni jaki vonj konja. »Dijabetska acidoza«, rekao sam Adamu, a on je rekao sasvim moguće. Analiza krvi i urina potvrdila je da sam bio u pravu.

Život se, međutim, u Missingu ipak nekako nastavio. Imali mi jednog liječnika ili četvero njih, pacijenti su nastavili dolaziti. S jednostavnim smo

zahvatima — tretiranjem dehidracije kod dojenčadi, liječenjem groznice, izvođenjem normalnih poroda — rutinski izlazili na kraj. No zato smo sve kirurške zahvate morali otkloniti. Motao sam se oko traume s Adamom, ili bi se skrivao u Ghoshovu starom bungalovu i listao njegove udžbenike. Vrijeme se nije ubrzalo niti se moj strah za Ghosha umanjio i jednu mrvu, ali sam bar osjećao da sam pronašao nešto ekvivalentno Shivinom crtanju i plesanju, neku pasiju koja odbija uznemirujuće misli. To što sam ja radio činilo mi se ozbiljnijim od Shivinih zanimacija; bila je to kao nekakva drevna alkemija kojom ću otvoriti zatvorska vrata Kerchelea.

U tom strašnom razdoblju Ghoshova tamnovanja, dok je Almaz bdjela pred zatvorom i car bio tako nepovjerljiv prema svima da je Lulu morala onjušiti svaki komadić hrane Njegova Veličanstva, najednom se razbudio moj njušni dio mozga, moja bestijalna inteligencija. Ona je uvijek razabirala mirise, čitav mnoštvo njih, ali je sad počela otkrivati i etikete onog što je registrirala. Memljivi amonijakalni smrad koji prati otkazivanje jetara išao je uz žute oči i dolazio u kišnoj sezoni; miris svježeg kruha, koji je pratio tifus, pojavljivao se čitave godine, a oči su bile pune tjeskobe i porculanski bijele. Kanalizacijski smrad plućnog apscesa, groždani miris opekline inficirane *Pseudomonasom*, miris ustajale mokraće, koji se pojavljivao pri otkazivanju bubrega, miris starog piva svojstven škrofulama — popis je bio golem.

Jednog dana poslije večere Časna je Majka zadrijemala na sofi, a Shiva se udubio u crtanje na jedaćem stolu. Hema, koja je koračala po sobi, zastala je kraj naslonjača. Bilo je to Ghoshovo mjesto. Ja sam podigao noge, a kraj mene je bila hrpa knjiga. Mislim da je shvatila da to čuvam njegovo mjesto. Preko mog je ramena vidjela svoj debeli ginekološki udžbenik što sam ga bio otvorio, čisto slučajno, baš na slici vulve iznakažene divovskom Barholinovom cistom. Nisam ni pokušao prikriti to što radim. Osjetio sam kako se Hema bori da pronađe primjerenu reakciju. Stavila mi je ruku na kosu i onda joj je kliznula sve do uha, pa sam pomislio da će mi stisnuti *pinnu* (a naučio sam da se baš tako zove mesnati dio uha). Osjećao sam njezinu neodlučnost. No onda me pomazila po *pinni* i pomilovala po plećima.

Kad je otišla, osjetio sam težinu svega što je ostalo neizgovoreno. Poželio sam za njom doviknuti: *Mama! Sve si krivo shvatila*. Ali baš kao što je ona zadržavala svoje misli za sebe, tako sam i ja naučio raditi isto. Jer baš je to smisao odrastanja: *sakrij* truplo, *ne* raskrivaj srce, *pravi* pretpostavke o tuđim motivima. Jer drugi to ljudi zasigurno čine kad je

riječ o tebi.

Siguran sam da je Hema vjerovala da me do te stranice dovelo lascivno zanimanje za žensku anatomiju. Što je možda i istina, ali to ipak nije čitava priča. Bi li mi povjerovala kad bih joj rekao da te pljesnive stare knjige sa svojim crtežima perom i zrnatim fotografijama čovjekovih dijelova iskrivljenih i grotesknih zbog bolesti, ipak nose posebno obećanje? *Kellyjevo porođništvo* i *Jeffcoateova ginekologija*, kao i *Frenchov indeks diferencijalnih dijagnoza* bile su (barem u mom djetinjem umu) karte Missinga, vodiči po teritoriju na kojem smo se rodili. Gdje bi osim u takvim knjigama, gdje osim u medicini, mogla biti objašnjena naša sraštena, matricidalna, patrifugalna, uvrnuta sudbina? Čime bih drugo mogao objasniti onaj poriv u meni (Homicidalni? Budio bih se noću i pitao se.), a koji me natjerao da sredim onog vojnika, a poslije kojeg je uslijedio simultani poriv da to skrijem i da sve priznam? Možda odgovor na to treba potražiti u velikoj književnosti. Ali sam u Ghoshovu izbivanju, u dubini svoje tuge, otkrio da se *pravi* odgovor, da se zapravo *svi* odgovori, objašnjenje dobra i zla, nalaze baš u medicini. U to sam vjerovao. I bio siguran da će Ghosha pustiti na slobodu samo ako budem vjerovao.

* * *

Tri tjedna pošto su oteli Ghosha, ujutro sam otišao do glavnog ulaza, i to baš kad je na Svetom Gabrijelu otkucao sat, što je za Gebrewa bila zapovijed da dopusti ulaz. Uski je pješački otvor dopuštao ulaz samo jedan po jedan. Od kaosa i stampeda branio je samo pogled na Gebrewa u svećeničkom ruhu.

Dvojica su se gurala, dižući noge preko okvira dveri kao u trci s preponama. »Za ime Božje, dajte se upristojite«, pokušao ih je umoliti Gebrew. Zatim je došla žena koja je okvir preskočila oprezno, kao da iz čamca staje na molo. Dok su pacijenti kao kokoši ključali četiri kraka križa što ga je Gebrew držao u ruci — za raspetog Krista, pa za Mariju, pa za sve svece i arhanđele, i napokon za četiri živa stvorenja Knjige Otkrivenja — da bi zatim pričekali da im Gebrew njime dotakne čelo, ipak se uspio uspostaviti nekakav red. Ti su se posjetitelji Missinga bojali bolesti i smrti, ali je strah od prokletstva ipak bio jači.

Promatrao sam sva ta lica, i svako je od njih bilo zagonetka, ni dva nisu bila slična. I nadao se da će sljedeće lice biti Ghoshovo.

Zamišljao sam dan kad će kroz vrata stupiti moj »pravi« otac — Thomas Stone. Tada ću ja već biti doktor, i možda budem u zelenoj kuti, u

pauzi između dvije operacije, ili možda u bijelom mantilu iznad košulje s kravatom. Iako nisam imao ni Stoneove fotografije, niti sam ga se sjećao, ipak sam znao da ću ga isti čas prepoznati.

I znao sam što ću mu reći: *Jako si zakasnio. Nastavili smo živjeti bez tebe.*

28. POGLAVLJE

Doktor dobri

Probudio sam se pred osvit dana. Pohitao sam kroz mrak, koliko me noge nose, do sobe s autoklavom. Jer probudila me misao: Što ako bi sestra Mary Joseph Praise mogla posredovati da oslobode Ghosha? Možda moj »otac« nikad i ne dođe, ali što ako moja mati roditeljica samo čeka da je zamolim? Nadao sam se da mi moje dugo izbjivanje iz stolca za njezinim stolom neće uzeti za zlo.

Sjeo sam i zagledao se u reprodukciju *Ekstaze svete Terezije*, vidjevši samo blijede obrise jer nisam upalio svjetlo i osjetio se kao u ispovjedaonici, ali bez želje da se ispovjedim. Šutio sam tako možda deset minuta.

»Znaš da sam i predugo vjerovao da *sve* bebe dolaze dvije po dvije«, rekoh. Samo sam započinjao razgovor. Nisam želio odmah prijeći na Ghosha i milost koju tražim.

»Koochoolooini štenići dolaze po četiri i po šest. A na farmi Mulu vidjeli smo krmaču s dva puta toliko mladunaca.

Mi smo identični blizanci, ali je istina da nismo savršeno identični. Ne, ne onako kao što je jedna novčanica od jednog birra identična drugoj novčanici od jednog birra, i sva je razlika u serijskom broju. Shiva je zapravo moj zrcalni odraz.

Ja sam dešnjak, a on ljevak. Kosa mi je na zatiljku zavijena lijevo. A Shivi nadesno.«

Ruka mi je pošla prema nosu, bilo je to još nešto što joj neću reći. Mjesec dana prije puča sukobio sam se s Walidom koji me podbadao zbog mog imena (a što nije nimalo teško). Dobio sam udarac glavom — *testu* — pa sam se složio i izgubio svaku volju za borbom. Za *testu* — što talijanski znači »glava« — neki tvrde da je drevna etiopska borilačka vještina, ali sve ako i jest, u njoj nema škola, *dojoa*, nema pojaseva, nego samo mnoštvo slomljenih nosova. Jedina je obrana protiv te »velike šake« spuštanje glave. A Walid se poslužio *testom* kad sam to najmanje očekivao.

Na moje iznenađenje, Shiva mi je pomogao ustati. Shiva je tako dobro rezonirao s nedaćama životinja i trudnica, no ipak je bio tako blaženo nesvjestan patnje drugih ljudi, napose ako joj je on bio uzrokom. Zapanjeno sam gledao kako Shiva staje pred Walida. Čeone su im se kosti susrele s mučnim praskom. Kad sam u sebi skupio snage da pogledam, ugledao sam Shivu kako stoji kao da se baš ništa nije dogodilo. Mlađi su dječaci dotrčali kao lešinari kad se skupljaju oko strvine, zato što je pad silnika uvijek velika vijest. Walid je ležao prostrt zemlji. Ustao je na noge i pokušao još jednom. Tupi tresak njihovih glava pobudio je u meni smrtni strah za Shivu. No Shiva ni da trepne, dok je Walid ostao i ne znajući za sebe i s velikom posjekotinom na čelu. Kad se napokon vratio u školu, sav se bio pokunio.

Te mi je večeri Shiva dopustio da mu pregledam glavu. Za razliku od mene, on je na tjemenu imao blago ispupčenje, i čeone su mu kosti bile vrlo debele i tvrde kao čelik. Moja je topografija bila drukčija. Upitao sam Ghosha zašto je to tako, a on je postulirao da su instrumenti primijenjeni pri njegovu rođenju mogli dovesti do toga da mu kosti na glavi zarastu na tako »osebujan« način. Ili je to moglo imati i nekakve veze s činjenicom da smo pri rođenju bili *sijamski* blizanci. Ponos mi je branio da ga upitam što to znači.

U jednom folijantu iz knjižnice Britanskog koncila našao sam slike Changa i Enga iz Sijama, tih najslavnijih sijamskih blizanaca. Nekoliko stranica dalje bio je portret Indijca Laloo, koji je obilazio svijet kao cirkusko čudo. Njemu je »iz prsa nicao parazitski brat blizanac«. Laloo je stajao samo s pregačom, a iz golih su mu prsa nicala dva bedra i par nogu. Meni to nije izgledalo kao da njegov parazitski blizanac »niče« iz njega, nego kao da u nj *uranja*.

Kad sam napokon uspio odlijepiti oči od slika, svaka je riječ u tom tekstu za mene bila otkrivenje. Tako sam naučio, kad dva embrija slučajno istodobno rastu u majci, tad nastaju dvojajčani blizanci — ne nužno slični, a mogu biti i različitog spola. No ako se dogodi da se u vrlo ranoj fazi rasta *jedan* embrio podijeli na dva, rađaju se identični ili jednojajčani blizanci poput mene i Shive. Sijamski ili srasli blizanci su, dakle, identični blizanci kod kojih se ta rana podjela oplodenog jajašca u dvije polovice nije odvila do kraja, pa su tako te dvije polovice ostale slijepljene. Plod toga mogu biti Chang i Eng, dva pojedinca spojena na trbuhu ili u nekoj drugoj točki. No to može dovesti i do postojanja dva nejednaka dijela, poput Lalooa i njegova parazitskog blizanca.

»Znaš li da smo Shiva i ja bili ono što se zove *craniophagus*? Spojeni glavom?« rekao sam sestri Mary Joseph Praise. »Tu su vezu presjekli pri rođenju — jer su morali. Zato što sam krvario.«

Zatim sam dugo pošutio, sve u nadi da je shvatila da nije riječ o neiskazivanju poštovanja. Od mene je bilo sebično pričati o našem rođenju jer se ono poklopilo s njezinom smrću. Među nama je zavladao još jedan dugi i neugodni muk.

»Možeš li, molim te, izvaditi Ghosha iz zatvora?«

Eto, ipak sam to izrekao.

Pričekao sam na odgovor. U tišini što je uslijedila, osjetio sam grižnju i kao me prelio stid. Nisam joj rekao da sam istrgnuo stranicu o Laloo i odnio je iz knjižnice; nisam joj rekao ništa o tome kako sam ubio onog vojnika i kako sam se bojao da će me jednog dana stići strašna osveta.

No bilo je tu i još nešto što sam zadržao za sebe, nešto što sam shvatio tek vidjevši slike Changa i Enga, kao i Lalooa: ona mesnata cijev između mene i Shive bila je presječena i već je odavno nema... no ona ipak *nije* nestala — ona nas i dalje spaja. Slika je Lalooa prikazivala baš kako se osjećam, naime kao da su dijelovi mene još utaknuti u Shivu i dijelovi njega još u meni. Bio sam vezan za Shivu na svoje dobro ili zlo. Cijev je još bila tu.

Kako bi to bilo da ShivaMarion hoda svijetom sraslih glava ili — zamislite samo — s jednim trupom i dvije glave? Zar bih volio da ja tako — da mi tako — idemo svijetom? Ili bih želio da nas doktori pokušaju razdvojiti, pa kud puklo?

Nitko nam, međutim, nije dao da bismo. Nego su nas razdvojili, presjekli stapku po kojoj smo bili jedno biće. Tko može reći da tolika Shivina različitost, njegov zatvoreni, samodostatni unutarnji svijet koji od drugih ne traži ništa, nije iznikao baš iz tog razdvajanja, ili da se moj nemir, moj osjećaj nepotpunosti, nije rodio baš u tom trenutku? A na kraju smo i dalje bili jedno biće, vezani jedno uz drugo voljeli mi to ili ne.

U hipu sam izašao iz sobe s autoklavom, čak i bez pozdrava. Kako mogu očekivati da će mi Sestra pomoći ako toliko toga zadržavam za sebe?

Nisam dostojan njezina zagovora.

I zato sam se zapanjio kad je, sat kasnije, došao njegov plod.

Pojavio se u obliku zagonetne poruke na ceduljici za recepte ruske bolnice. Stigla je Gebrewu od Teshomea, njegova pandana na ulazu u rusku bolnicu. Teshome je rekao da ju je napisao ruski doktor, zaklevši ga na šutnju o svom identitetu. Na jednoj je strani doktor nažvrljao: »Ghosh je dobro. Baš ni u kakvoj opasnosti.« S druge je strane Ghosh nažvrljao: »Dečki, Zakucajte svoju hrabrost u pravu rupu! Hvala Almaz i ne treba čekati. Časna Majko, molim vas, zazovite svu milost. Nadam se da će krasna nevjesta obnoviti godišnji ugovor. XXX G.«

Vratio sam se u sobu s autoklavom. Stao sam iza stolice poput pokajnika i zahvalio sestri Mary Joseph Praise. Sve sam joj ispričao. I nisam zadržao baš ništa. Zamolio sam je za oprost — i da nam nastavi pomagati da oslobodimo Ghosha.

* * *

Sagledao sam Almaz novim očima, sagledao njezinu tihu snagu i odlučnost u držanju noćnih bdijenja pred zatvorom Kerchele. Sve što joj je nedostajalo u školovanosti uvelike je nadoknadila karakterom i vjernošću.

Ali sam zato prema caru izgubio svako poštovanje. Čak je i Almaz, oduvijek nepokolebljivi legalist, doživjela krizu vjere.

Nitko nije stvarno vjerovao da je Ghosh bio upleten u puč. Nevolja je, međutim, bila u tome — a što je vrijedilo i za stotine drugih koje su pokupili — što je o svemu odlučivalo Njegovo Veličanstvo Haile Selassie. Njegovo Veličanstvo nije htjelo delegirati nikoga i Njegovu se Veličanstvu nije nikamo žurilo.

Svake bismo večeri odlazili u Kerchele odnijeti onaj jedini dopušteni obrok, te odnijeti posudu s jučerašnjim. S rodbinom pred zatvorom već smo postali jedna obitelj. Osim toga je to bilo i najplodnije mjesto za prikupljanje novih informacija i uvjerljivih glasina. Čuli smo da je car krenuo u jutarnju šetnju po dvorskom vrtu, za koje bi mu, jedan po jedan, prilazili ministar osiguranja, ministar vanjskih poslova i ministar kabineta. Oni bi hodali tri koraka iza njega pa javljali o glasinama i stvarnim zbivanjima u protekla dvadeset četiri sata. Svakog je od njih mučila briga nije li mu njegov prethodnik namjestio klopku spomenuvši i nešto što on nije. Lulu, carska vračarica, popišala bi se nekom na cipelu i sad bi zakružile glasine je li to znak da ti treba vjerovati ili da je na tebe pala sumnja — takve su se priče čule pri posjetu Kercheleu.

Sutradan, samo dvadeset četiri sata poslije mog posjeta sestri Mary Joseph Praise bilo nam je dopušteno vidjeti Ghosha.

Zatvorsko dvorište sa svojim travnjakom i divovskim stablima posadenim radi hladovine sličio je mjestu za piknike. Pod zelenim baldahinima zatvorenici su stajali poput mladih stabala bez lišća.

Smjesta sam opazio Ghosha. Shiva i ja bacili smo mu se u naručje. I nismo vidjeli, sve dok mu se nismo našli u zagrljaju, da mu je glava obrijana a lice nekako upalo. Ali sam zato opazio da me je sad po prvi put za više od mjesec dana prestalo boljeti u prsima. Miris u njegovoj odjeći, i na njegovu tijelu, bio je, dakako, vonj kaznionice i on me rastužio, zato što je govorio o njegovoj degradaciji. Odmaknuli smo se da damo Hemi i Časnoj Majci priliku da mu priđu, ali sam i dalje na njemu držao ruku, u strahu da bi mogao nestati. Neki se ljudi gubitkom težine uljepšaju, ali Ghosh, bez punačkih obraza i čeljusti, kao da se nekako smanjio.

Almaz se odmaknula, lica skoro skrivena repom svoje *shame*, i čekala. Ghosh se oslobodio Heme i Časne Majke pa joj prišao. Ona se duboko naklonila, pa presavila kao da mu želi dotaknuti stopala, ali ju je Ghosh, prije nego što je to je stigla učiniti, uhvatio za podlaktice pa je podigao i poljubio joj ruke. Zagrljao ju je. Rekao je kako je bio tako sretan kad bi je vidio kako stoji i maše kad bi ga vozili u prekrivenom džipu, makar pritom i znao da ga ona ne vidi. Almaz, čije zube prije nisam opažao, sad se nasmiješila od uha do uha, a niz lice su joj potekle suze.

»Patio sam samo zbog brige za sve vas. Shvaćate, nisam znao jesu li uhitili i Hemu. Ili čak i Časnu Majku. Kad sam ugledao Almaz kako stoji u zatvorskom dvorištu i drži sliku moje obitelji u rukama, shvatio sam da mi time govori da ste svi dobro. Almaz, ti bi mi olakšala srce.«

Nitko od nas sve do tada nije znao da je Almaz bdjela sa slikom obitelji, te da bi, svaki put kad bi neki automobil dolazio u zatvor ili iz njega izlazio, ustajala pa dizala sliku i smiješila se.

Minute se otkucavale pa smo pritiskali Ghosh da nam sve ispriča. Ne vjerujem da nas je htio uplašiti, ali on nije znao lagati.

»Prva je noć bila najgora. Stavili su me tamo u kavez«, rekao je pa pokazao na prljavu, nisku šupu nalik na spremište. »Vrlo tijesan prostor. Ne možeš se ni uspraviti. I baš su tu stavljali obične zlikovce, ubojice, zajedno s dječacima litalicama i džeparima. Zrak je grozan, a noću zaključaju vrata pa ga onda uopće ni nema. A ćelijom vlada neki siledžija koji određuje tko će gdje spavati. Malo zraka možeš uhvatiti samo kraj vrata, pa mi je u zamjenu za ručni sat, dopustio da kraj njih i spavam. Da sam tu proveo još jednu noć, mislim da bih umro. Ni plahti, ni deka, spava

se na hladnoj zemlji. A kad se diglo Sunce, samo sam se češao, tjerajući uši.

Onda je ravno iz dvora došao nekakav vojnik s naredbom da me vodi u vojnu bolnicu i dade mi sve što mi je potrebno da se pobrinem za generala Mebratua. Car baš nije imao puno povjerenja u liječnike koji su ga pazili. Kad je vojnik vidio gdje sam proveo noć, kao i da sam natečena lica i da šepam, upravo je pobjesnio. Odveo me u vojnu bolnicu gdje sam se istuširao, i gdje su me zaprašili protiv buha i dali mi čistu odjeću.

U bolnici su mi pokazali generalov rengenogram, a onda me i odveli do njega. Kad tamo Slava — doktor Yaroslav iz ruske bolnice. Slava se sav tresao i izgledao je loše. Što se pak tiče Mebratua, on je spavao dubokim snom, a možda je bio i u nesvijesti. Slava je rekao kako mu etiopski doktori ne žele ni prići. Bojali su se, ako umre, da će to platiti, a ako ga spase, da će ih osumnjičiti da su simpatizeri. ›Slava,‹ rekoh, ›daj mi reci da je li sediran i je li bio takav i prije nego što si ga vidio.‹ Slava je rekao kako je general, kad je došao, bio sasvim budan, da je razgovarao, te da u rukama i nogama nije osjećao nikakvu slabost. ›Ja sam se protivio sediranju,‹ rekao je Slava. Sve je to vrijeme s njime bio još jedan liječnik, mladahna žena — doktorica Jekaterina. Ona je rekla: ›Sediranje je vrlo korisno. Jer ima ozljedu glave. Pa moramo operirati.‹ A ja im velim: Ozljede su glave opasne samo zato što je u glavi mozak. A taj metak nije blizu mozga.‹ ›A što velite na ovo,‹ rekla je ona i pokazala na oko. ›Drugarice,‹ velim ja njoj, ›ja to zovem dupljom.‹ Ona o meni očito nije imala visoko mišljenje, a nije mi se svidjelo ni omalovažavanje što ga je pokazivala prema Slavi. Slava je možda i bio alkoholičar, ali je, prije nego što su ga prognali u Etiopiju, bio pionir ortopedije. A Slava mi, njoj iza leđa, nijemo govori: ›KGB!‹ Sad ja pozovem vojnika. ›Kakve su vaše upute o mojim ovlaštenjima?‹ On mi veli: ›Imat ćete sve što vam treba. Vi ste glavni. To su moje naredbe primljene izravno od Njegova Veličanstva.‹ ›Dobro,‹ velim ja. ›Vratite tu doktoricu ravno u bolnicu Balcha. I ne dajte joj da se vrati. Treba mi medicinski konjak, malo mirišljivih soli, i neka tu u sobu stave još dva kreveta, za mene i Slavu.‹ Dao sam generalu Mebratuu sve antibiotike koji su se našli, a Slavi sam dao konjaka pa se prestao tresti. Onda smo Slava i ja generalu očistili oko, tu odmah kraj kreveta, odrezali što je visjelo, ne trudeći se učiniti mnogo više od toga. General se nije ni pomaknuo. Nisam mu planirao izvaditi metak.

Sljedeće mi je dvije noći Slava pravio društvo i spavao sam u pristojnom krevetu. Prošla su tri dana dok se nisu isprali ti komunistički

sedativi. ›Slava, da to nije slučajno bila konjska doza sedativa?‹ upitao sam. ›Ne, ali mu ih je zato dala ona raga Jekaterina!‹ odgovorio je Slava.

Kad se general Mebratu probudio, bio je u dobrom stanju — samo lagana glavobolja i nazalni govor. Nisu mi dopustili da dalje ostanem, a maknuli su i Slavu. I baš sam tada nažvrljao ono pisamce. Kad sam se vratio tu, stavili su me u pravu ćeliju s nekoliko pristojnih momaka. Vozili su me amo-tamo jednom do dvaput na dan da mu previjem ranu, ali mi nisu dopuštali da s njim razmijenim više od nekoliko riječi.«

Ja sam u međuvremenu već bio opazio dva divovska štakora kako u punoj svjetlosti dana izlaze iz jarka između dvije zgrade. Ghosh je pred nama skrivao ponešto, ali i mi smo ponešto skrivali pred njim.

Od tog su nam dana bila dopuštena dva posjeta tjedno. Sad je još jedino pitanje bilo kad će ga pustiti.

Najprije je u kuću svratio jedan od Ghoshovih važnih pacijenata, a za njim i drugi, po neku stvar koju je Ghosh poželio — po određeno nalivepero, po nove knjige, po papir na nekoj hrpi. Sa sobom bi donijeli Ghoshov rukopis pun latinštine, recept za nekakav pripravak, pa bih ih odveo do Adama, našega domara.

Tek sad kad ga nije bilo, shvatio sam kakav je Ghosh doktor bio. Svi ti ljudi carske krvi, ministri i diplomati, nisu bili teško bolesni, bar koliko sam ja to mogao ocijeniti. Oni nisu bili dovoljno moćni da ga izvuku iz zatvora, ali su to ipak bili dovoljno da mogu ući u zatvor i obići ga. On bi im tada povukao donju vjeđu i pogledao boju konjunktive, rekao im da isplaze jezik, sve im vrijeme držeći prst na pulsu, nakon čega bi im uspijevaao postaviti dijagnozu i umiriti ih. Moderni izraz »obiteljski liječnik« nije zapravo uspijevaao pokriti sve ono što je on uistinu bio.

* * *

Tri tjedna pošto smo prvi put vidjeli Ghosha, generala Mebratua su izveli pred sud, napravili predstavu za međunarodne promatrače. Izvještaj su o suđenju donijele ilegalne novine, baš kao što ga je donijelo i nekoliko stranih listova. General Mebratu, ponosit i nimalo skrušen, nije se kajao za to što je učinio. Njegovo je držanje ostavilo snažan dojam na sve koje su pustili su sudnicu. On je s mjesta za svjedoke propovijedaao svoju poruku: agrarnu i političku reformu, i ukidanje privilegija koje su seljake srozavale do robova. Oni koji su se borili protiv njegova puča sad su se počeli pitati zašto su mu se suprotstavili. Čuli smo da ga se jezgra nižih časnika spremala osloboditi iz zatvora, ali je Mebratu na to stavio veto. Tištala ga

je pogibija njegovih vojnika. Sud ga je osudio na vješala. Posljednje su mu riječi u sudnici bile: »Odlazim da drugima kažem da je sjeme što smo ga posijali pustilo korijenje.«

* * *

Uvečer četrdeset devetog dana Ghoshova ropstva prilaznom je stazom došao taksi pa skrenuo iza kuće. Začuo sam Almazin krik i pokušao zamisliti kakva nas je to nova nevolja snašla.

Ali je onda iz taksija izašao naš Ghosh pa pogledom prešao preko naše kuće kao da je prvi put vidi. Gebrew, koji se od ulaza dovezao na papučici, sad je skočio s nje i zapljeskao od radosti i zaskakutao na mjestu. Genet i Rosina izašle su iz svog stana. Zaplesali smo oko Ghosha. Zrak se ispunio krikovima i *lululululuom* — tako se glasala Almazina radost. S nama je bila i Koochooloo, sve lajući i mašući repom, i zavijajući, a podalje su stajala još dva bezimena psa i slijedila njen primjer.

Kad smo pošli u krevet već je bila ponoć, a Shiva i ja smo se skutрили s Ghoshom i Hemom. Teško da bi se takvo spavanje moglo nazvati udobnim, pa ipak nikad nisam spavao slađe. Jednom sam se i probudio i čuo Ghosha kako glasno hrče: ništa na svijetu nije djelovalo tako umirujuće.

* * *

Ujutro smo se probudili rano, a raspoloženje nam je još bilo slavljeničko. Mi to tada još nismo znali, no baš su u tom trenutku generala Mebratua, veterana Koreje i Konga, čovjeka koji je diplomirao na Sandhurstu i Fort Leavenworthu, vodili na gubilište.

Objesili su ga na čistini Merkata, možda baš zato što su baš na Merkatu studentska povorka i ideja puča stekli svoj najglasniji izraz. Krvnik je, kako smo kasnije doznali, bio carev ađutant, čovjek kojeg je general Mebratu poznavao već godinama. »Ako si ikad volio ijednog vojnika, stavi taj čvor vrlo pažljivo«, navodno je rekao general Mebratu. Kad se omča već našla na svojem mjestu, i baš kad mu se kamion trebao izvući ispod nogu, general je potrčao i skočio s kamiona, i tako otplovio u mučeništvo.

Za sve smo to čuli koncem jutra. A te su večeri u kamenim vilama, u kasarnama, u svojim kućama *chikkama*, mlađi časnici koji su diplomirali na Vojnoj akademiji Holeta ili Harrar, ili pak na zrakoplovnoj u Debre Zeitu, otišli u postelju snivajući o tome kako će završiti započeto djelo

generala Mebratua.

Sa svakim je danom general Mebratu sve više rastao, sve dok napokon nije postao i neslužbeno kanoniziran. Njegov se lik počeo pojavljivati na anonimnim lecima, nacrtan u karikaturalnom stilu drevnih etiopskih slikara ikona, i s obiljem žute, zelene i crvene boje; na njima je bilo prikazan crni Krist okružen crnim Ivanom Krstiteljem i našim generalom Mebratuom. Svi su na glavi imali žute aureole, dok im je noge prala rijeka Jordan. A tekst je glasio: *Ovo je uistinu onaj o kom proreče Izaija prorok: Glas viče u pustinji: Pripravite put Gospodinu, poravnite mu staze!*

29. POGLAVLJE

Abu Kassemove papuče

Dva dana poslije Gebrewova smaknuća, bolničko je osoblje, na čelu s Adamom i W. W. Gonadom, priredilo slavlje u čast Ghoshova povratka. Kupili su kravu pa posudili šator i najmili kuhara.

Adam je životinji presjekao grkljan. Neki prerevnosni bolničar koji je žudio za *gored-gored* — gotovo sirovim — odreskom, odrezao je životinji s boka tanku, još drhtavu krišku, dok je krava još stajala na staklenim nogama. Onda su je objesili na drvo, rastrančirali je pa meso odnijeli na vanjski stol na daljnju obradu.

Kad sam vidio kako našim prilazom dolazi vojni džip, sledila mi se krv. Kuhari su se ukočili dok smo svi gledali kako uniformirani časnik ulazi u naš bungalov. Krenuo sam prema kući korakom mjesečara. Već sam bio na ulazu kad je iz kuće izašao časnik u društvu Ghosha i Hema. Kraj mene je bio Shiva.

»Dečki«, rekao je Ghosh. »Motocikl. Znete li tko je došao po njega?« Ghosh je bio miran, očito nije slutio nikakav razlog za uzbunu.

Moja je prva reakcija bila olakšanje — nisu došli po Ghosha! A onda, kad mi je do svijesti doprlo zašto je taj čovjek tu, došla je panika. Nas smo petero već razradili priču: *Došao je neki vojnik s ključem. I odvezao motocikl. Nismo s njim prozborili ni riječi.* Tu smo priču ponovili Hemi istog dana kad je nestao vojnik. A budući da je bila silno zaokupljena time što su uhitili Ghosha, na to je samo slegnula ramenima.

Već sam se spremao nešto reći, no onda sam pomno pogledao časniku u lice.

Bio je to uljez, onaj čovjek iz vojske, onaj koji je došao po motocikl.

Bilo je to njegovo lice. Isto čelo i zubi, no tijelo mu nije bilo tako vitko i gipko. Besprijekorna, izglaćana odora, beretka zataknuta pod epoletu, stvarali su dojam profesionalnog vojnika, nešto čega kod uljeza nije bilo. Osjetio sam kako mi lice mijenja boju.

Rosina i Genet hitro su došle iza ugla kuće. Vijest se proširila. Oko

nas se skupilo mnoštvo.

»Došao je neki vojnik s ključem i odvezao ga«, rekao je Shiva. Ja sam kimnuo glavom.

»Da.«

Časnik se nasmiješio. Nagnuo se prema meni i rekao uljudno, na engleskom:

»Jesi li zapamtio još nešto? Nešto što mi nisi rekao?«

Ghosh ga je prekinuo riječima:

»Ah, evo i Rosine.« Pa dodao na amharskom: »Rosina, časnika zanima što je bilo sa Zemuijevim motociklom.«

Rosina se duboko naklonila. To me podsjetilo na njezinu uljudnost prema lopovu, i provokativnost njezina izbora riječi. Nadao sam se da će biti pametna.

»Da, gospodine. Bila sam s dečkima kad je došao...« Zastala je i prinijela ustima rub svoje *shame*, a oči su joj se razrogačile. »Oprostite, gospodine. Taj čovjek... jako vam je bio sličan. Kad sam vam ugledala lice... oprostite.« Još se jednom lagano naklonila. »Ali nije... nije bio uljudan kao vi. I odjeven... ne kao vi.«

»Imamo istu majku«, odgovorio je časnik s ironičnim smiješkom. »I istina, jako mi sličí. Što je imao na sebi?«

»Samo vojničku jaknu. Bez košulje. A ispod bijelu majicu. Cipele, čizme«, odgovorila je Rosina.

»Je li vam se činio u redu?«

»Imao je pištolj zataknut tu«, odgovorila je i pokazala na struk, »umjesto u...«

»Korice?« pomogao joj je njegov brat.

»Da. I izgledao je... oči su mu bile crvene. Izgledao je kao da je...«

»Pijan?« rekao je njegov brat tihim glasom. »Jeste li ga upitali što će mu motocikl?«

»Molim vas, gospodine. Imao je taj pištolj«, odgovorila je. »I bio je očito jako ljut. I imao je ključ.«

»I što vam je rekao?«

»Rekao je... mnogo toga. Rekao je da će uzeti motocikl. Ja nisam

rekla ništa.« Skrenula je s uvježbanog teksta, ali čini se da je upalilo.

»Zašto? I što se dogodilo? Što se dogodilo s motociklom?« rekao je Shiva na engleskom, a njegovo potpuno bezizražajno lice nije otkrivalo baš ništa. Začudio sam se otkud mu toliko petlje.

»Mislim, to ni ja ne znam«, odgovorio je časnik. Engleski mu je bio savršen a maniri blagi. »On nije smio uzeti motocikl. A vojska mu i tako ne bi dala da ga zadrži.« Zastao je kao da razmišlja treba li tome dodati još nešto. A kad je nastavio, svoje je opaske uputio Ghoshu i Hemi. »Nije viđen sve otkako je stigao ovamo. Ja služim u Dire Dawi i tek sam prije dva tjedna doznao da ga nema. Rekao je ženi koju uzdržava da će otići po motocikl.« Okrenuo se meni i Shivi. »I vidjeli ste ga kako se odvezao?«

»Čuo sam zvuk«, rekoh. On je kimnuo glavom.

»Doktore, bih li smio malo pronjuškati uokolo?«

»Samo izvolite«, odgovorio je Ghosh.

Kad su časnik i njegov vozač otišli iza kuće pa krenuli pošljunčanom stazom, osjetio sam kao da me pritisnulo samo nebo. Zar smo prošli sve to i zar je Ghosh izišao na slobodu, samo da nas taj vojnik vrati u pakao? Genet me oštro gledala, ali Rosina je čučnula i počela čačkati zube grančicom eukaliptusa. Ona su dvojica stigla do ruba, pa skrenula iza okuke i nestala iz vida. Ako na povratku svrate do šupe, nema nam spasa. Motocikl smo dobro sakrili, ali ipak ne dovoljno dobro za one koji su ga odlučili naći.

Vratili su se nakon čitave vječnosti.

»Hvala vam, doktore«, rekao je časnik i pružio Ghoshu ruku. »Bojim se najgoreg. Na dan careva povratka, neki su naši vojnici imali duge prste. Moj brat s tim ima nekakve veze. Možda je dobro što je nestao.«

Kad se džip izgubio iz vida, Ghosh nas je nekoliko trenutaka pažljivo promatrao. Osjetio je da nešto nije u redu, ali nije postavljao pitanja. Kad su se Ghosh i Hema vratili u unutra, otišao sam do ugla kuće i povratio. Genet i Shiva su pošli za mnom. Otjerao sam ih zamahom ruke. Gastrointestinalni trakt ima vlastiti mozak, vlastitu savjest.

U šatoru su se stolice na sklapanje klimale na mekoj travi. Uskoro su se stolovi povili pod težinom *teja* i tanjura s jestvinama. Najdraže mi je jelo bio *kitfo* — grubo samljeveno sirovo meso pomiješano s *kibeom* (začinjenim maslom). To nismo nikad jeli kod kuće, ali sam *kitfo* od malih nogu jeo kod Rosine i u Gebrewovoj kolibi. Ali danas nisam imao teka.

Injere su bile naslagane po stolu kao ubrusi. *Gored-gored* je bilo jelo na koje su se svi bacili: bile su to kockice sirovog mesa koje se umakalo u vatreno ljut umak od crvene paprike. Jela su nastavila pristizati: ćufte, meso s karijem, jezik, bubreg. Što je još ujutro paslo pod stablom sad je po kratkom postupku stizalo na stol.

Ghosh je sjedio u naslonjaču podignutom na podij. Jedan po jedan, bolničarke i učenice medicinske škole, kao i drugi zaposlenici Missinga, prilazili su mu da mu stisnu ruku i zahvale svecima što su mu dali da preživi i tu kušnju.

Rosina nije izlazila iz kuće, ali sam zato u kutu šatora pronašao Genet. Sjeo sam kraj nje. Sva u crnini samo je gurala hranu po tanjuru te je više sličila nekakvoj svojoj dalekoj rođakinji negoli Genet kakvu sam poznavao — od Zemuijeve je pogibije jedva i povirila nosom iz kuće. Kad joj je prišao bolničar i pozdravio je, poljubio u obraze, ona je jedva i pokazala da ga je opazila.

»Kad ćeš opet u školu?« upitao sam. »Kad ćeš opet početi jesti s nama?«

»Ubili su mi oca. Zar si zaboravio? Baš me briga i za školu.« A ona je prosiktala: »Reci mi istinu. Je l' da si rekao Ghoshu?«

»Nisam!«

»Ali si razmišljao trebao li mu kazati? Reci mi istinu!«

I tu me je uhvatila. Kad sam onda, po prvi put u zatvorskom dvorištu osjetio Ghoshovu ruku na ramenu, priznanje mi je samo skočilo na usne. Morao sam ga usrkati i progutati.

»Otkad je razmišljanje zločin?... I nemoj me tako gledati«, rekoh.

Uzela je svoj tanjur i sjela podalje od mene. Iako ja baš nisam imao puno vjere u sebe, ipak sam želio da ona ima više vjere u mene. Boljelo me je što u meni više ne vidi junaka koji je ustrijelio uljeza.

* * *

Podvečer su srušili šator, a iz okolice su Missinga stigli posjetitelji jer se proširio glas da su Ghosha oslobodili. Za Evangeline i gospođu Reddy trenutak je bio slatko-gorak zato što je, unatoč tome što se Ghosh vratio, general Mebratu otišao zauvijek. Evangeline nije prestajala ponavljati: »Tako mlad. Premlad da ode«, pa brisala oči, a gospođa Reddy ju je tješila i vukla joj glavu na svoja pozamašna prsa. Njih su dvije

donijele divovski kazan pilećeg *biriyanija* i vatreno ljuti umak od manga, inače Ghoshovo omiljeno jelo. »To je tvoj drugi medeni mjesec, mileni«, rekla mu je Evangeline i namignula Hemi. Njihov je stari prijatelj Adid došao s tri žive kokoši, vezane zajedno za noge, pa ih predao Almaz. Otro je perje s besprijeckorno čiste bijele najlonske košulje što ju je nosio iznad lepršavog, plisiranog *maawisa* koji mu se spuštao do sandala. Iza njega je došao Babu, redoviti partner general Mebratuu na bridžu, i donio bocu Pincha, Gebrewova omiljenog pića. Kad se spustila večer, povelala se riječ o tome kako bi u spomen na dobra stara vremena trebalo malo baciti karte. Ja sam samo čekao da nam Zemui svakog časa doveze generala Mebratua.

U kući je postalo zagušljivo. Otvorio sam prozore sprijeda i straga. U jednom se trenutku Ghosh povukao u spavaonicu da skine pulover, a za njim je pošla i Hema. Krenuo sam za njima i ostao u vratima. Ghosh je otišao u kupaonu oprati zube. I kao da se nije mogao načuditi novotariji zvanoj tekuća voda. Hema je ostala pred kupaonom zagledala u njegov odraz u psihi.

»Baš sam o nečemu razmišljao...«, čuo sam Ghosha. »U ovoj smo se rundi izvukli. Možda bismo morali otići... prije sljedećeg puča.«

»Kamo? Natrag u Indiju?« upitala je Hema.

»Ne... tada bi dečki morali učiti hindu ili tamilski kao obvezni drugi jezik. A za to je već prekasno. Ne zaboravi zašto smo zapravo i otišli.«

Nisu znali da ja sve to slušam.

»Mnogi su indijski učitelji odavde otišli u Zambiju«, rekla je Hema.

»Ili Ameriku? U okrug Cook?« rekao je i nasmijao se.

»A Perzija? Vele da tamo vlada golema potražnja za liječnicima, baš kao i tu. Ali oni imaju para na lopate.«

Zambija? Perzija? Zar se šale? Razgovarali su o mojoj domovini, o zemlji koja me rodila. Istina, njezin je potencijal za nasilje i teške tjelesne bio iskušani i dokazan. No ipak mi je ona i dalje bila domovina. Koliko bi bilo gore da te muče u zemlji koja nije tvoja?

U ovoj smo se rundi izvukli.

Ghoshove su riječi padale kao udarci u pleksus: ovo je moja domovina, ali sam shvatio da nije ni Hemina ni Ghoshova. Oni se nisu rodili tu. Zar je to za njih samo posao, dobar dok traje? Šmugnuo sam van.

Izišao sam na tratinu. Sjećam se kakav je te večeri bio zrak, tako

svjež i krepak da bi mrtvog digao iz groba. Miomiris eukaliptusa iz kućnih ognjišta, miris mokre trave, ogrjevne balege, duhana, močvarnog zraka i parfemi stotinu ruža — eto, to je bio vonj Missinga. Ne, bio je to vonj čitavog kontinenta.

Pa neka sam i neželjeno dijete, pa neka je moje rođenje i završilo katastrofom, neka sam i kopile osramoćene redovnice i odbjegloga oca, neka sam i hladnokrvni ubojica koji laže bratu čovjeka kojeg je ubio, no ta je ilovasta zemlja koja je hranila ruže Časne Majke bila moje meso. Izgovarao sam *Etio-pja* kao domorodac. Neka drugi, rođeni u drugim zemljama, govore *E-ti-op-i-ja*, kao da je riječ o složenom imenu poput Sharm el Sheikh ili Dar es Salaam ili Rio de Janeiro. Moj je horizont zatvaralo gorje Entoto što se gubilo u mraku; ako ja odem, to će gorje opet potonuti do zemlje, spustiti se u ništavilo; to me je gorje trebalo, trebalo me je da gledam njegove pošumljene padine, baš kao što sam i ja trebao njega da znam da sam živ. I zvjezdani baldahin noću, da, i to je bilo moje rođeno pravo. Nebeski je vrtlar posijao sjemenje *meskela* tako da na kraju kišne sezone tratinčice procvatu dobrodošlicom. Čak i Utapalište, taj smrdljivi živi pijesak iza Missinga, koji je progutao konja, psa, čovjeka i Bog zna što sve ne — čak je i on bio moj.

Svjetlo i tama.

General i car.

Dobro i zlo.

Sve su mogućnosti živjele u meni i tražile da ostanem ovdje. A ako odem, što će ostati od mene?

* * *

U jedanaest sati Ghosh se ispričao društvu u dnevnom boravku i vratio se k nama u sobu. Za njim je došla i Hema. Shiva je rekao:

»Nismo spavali u tom krevetu sve otkako si otišao.«

To ga je dirnulo. Legao je u sredinu, a mi smo se skutрили s obje strane. Hema je sjela na dno kreveta.

»U zatvoru se svjetlo gasi u osam. Onda svatko priča priču. To nam je bila zabava. Ja sam pričao priče iz knjiga koje smo ti čitali tu, u ovoj sobi. A jedan od nas u ćeliji, trgovac Tawfiq — pričao bi priču o Abu Kassemu.«

Bila je to priča dobro poznata svoj afričkoj djeci. Abu Kassem,

siromašni bagdaski trgovac, grčevito se držao svojih izgaženih, bezbroj puta krpanih papuča iako su mu se zbog njih smijali. Napokon ih čak ni sam nije više mogao gledati. Svaki je, međutim, njegov pokušaj da ih se riješi završavao katastrofom: kad ih je bacio kroz prozor, pale su na glavu trudnici koja je zbog toga pobacila, pa su ga strpali u zatvor; kad ih je bacio u kanal, papuče su začepile ispust i izazvale poplavu, i ode Abu Kassem još jednom na robiju...

»Jedne večeri, kad je Tawfiq završio priču, jedan je drugi zatvorenik, inače tih i dostojanstven starac, rekao: »Abu Kassem je mogao za te papuče napraviti posebnu sobu. Zašto ih se htio otarasiti? Od njih nije mogao pobjeći.« Starac se nasmijao, i kao da ga je to jako razveselilo. Iste je noći umro u snu.

Sljedeće smo večeri, iz poštovanja prema starcu, ležali i šutjeli. Čuo sam ljude kako plaču u tami. Za mene je to bilo samo dno. Ah, dečki... Tad bih zamišljao da ste obojica stisnuti uz mene, baš ovako, i pred sobom bih zamislio Hemino lice.

Ali sljedeće večeri nismo mogli dočekati da počnemo o Abu Kassemu. I svi smo na to gledali na isti način. Stari je imao pravo. Te papuče iz priče znače da sve što vidiš i učiniš i dotakneš, svako sjeme koje posiješ ili ne posiješ, postaje dijelom tvoje sudbine... Na zaraznom sam odjelu Državne opće bolnice u Indiji, u Madrasu, upoznao Hemu i to me je i dovelo na ovaj kontinent. I zahvaljujući tome me snašao najveći dar u životu — da vama dvojici postanem tata. Zbog toga sam i operirao generala Mebratua i s njim se sprijateljio. A zato što smo se sprijateljili, završio sam u zatvoru. Zato što sam doktor, spasio sam mu život, pa su me pustili. A zato što sam mu spasio život, sad su ga mogli objesiti... Shvaćate što hoću reći?»

Ja baš nisam, ali on je govorio s takvom strašću, da ga nisam želio prekidati.

»Ja nikad nisam upoznao oca i zato sam mislio da mi je on u životu nevažan. Sestra je to što ga nema osjećala tako jako da se ispunila gorčinom i stoga nikad nije bila zadovoljna ničim što je imala.« Uzdahnuo je. »Ja sam njega nastojao nadomjestiti gomilanjem znanja, vještine, traženjem hvale. Ali sam u Kerchelu napokon shvatio da ni moja sestra ni ja nismo nikad shvatili da je nedostatak oca naš par papuča. No da bismo se počeli oslobađati papuča, moramo najprije priznati da su naše, i ako to učinimo, one će nestati same od sebe.«

Tolike sam godine proveo s Ghoshom, a ipak to još nikad nisam čuo, naime da mu je još kao malom umro otac. On je, baš kao i mi, bio bez oca, ali smo mi bar imali njega. Možda je njemu bilo gore nego nama. Ghosh je uzdahnuo.

»Nadam se da ćete to jednog dana sagledati onako jasno kao ja u Kercheleu. Ključ je vaše sreće da ste stvarni vlasnici svojih papuča, vlasnici onog što jeste, vlasnici svog izgleda, vlasnici svoje obitelji, vlasnici talenata koje posjedujete, kao i vlasnici talenata koje ne posjedujete. Ako budete stalno govorili da papuče nisu vaše, umrijet ćete i dalje tragajući, umrijet ćete puni gorčine, stalno osjećajući da vam je obećano nešto više. *Ne samo naša djela, nego i naši propusti, postaju naša sudbina.*«

* * *

Nakon što je Ghosh otišao, upitao sam se nije li moj par papuča baš onaj vojnik. A ako je tako, onda se on vratio u liku njegova brata. Ali kakav će oblik poprimiti u sljedećem pojavljivanju?

Baš kad su mi misli počele dolaziti u nelogičnom slijedu, kao uvod u san, osjetio sam kako netko diže mrežu protiv komaraca. U trenutku kad sam je ugledao, već mi je sjedila na prsima, čvrsto mi prikovavši ruke.

Mogao sam je zbaciti. Ali nisam. Godilo mi je njezino tijelo na mome, a godio mi je i lagani miris drvenog ugljena i tamjana koji joj je prožimao odjeću. Možda je došla popraviti sve one ranije grubosti. Možda se popela kroz otvoren prozor.

U svjetlu iz hodnika vidio sam ukočeni smiješak na njezinu licu.

»I onda, Marion? Jesi li Ghoshu rekao za lopova?«

»Ako si se tu skrivala, onda znaš i sama.«

Shiva, koji se u međuvremenu probudio, pogledao nas je oboje, pa se okrenuo i zatvorio oči.

»Skoro si rekao onom časniku, njegovom bratu.«

»Ali nisam. Samo sam se iznenadio...« rekoh.

»A mi mislimo da si rekao Ghoshu i Hemi.«

»Naravno da nisam. Nisam i ne bih.«

»A zašto ne bi?«

»To znaš i sama. Ako se za to dozna, ne ginu mi vješala.«

»Ne, nego će objesiti mene i mamu, to sigurno. A za sve ćeš ti biti kriv.«

»Njegovo mi lice dolazi u san.«

»I meni. I svake ga noći ubijam. Žao mi je što ga nisam ja upucala.«

»Sve je bio samo nesretan slučaj.«

»Da sam ga ja ubila, ne bih to nazvala nesretnim slučajem. Da sam ga ja ubila, ne bismo se brinuli.«

»Lako je to reći kad ga nisi ubila.«

»Mama misli da ćeš reći. Jako se brinemo zbog tebe.«

»Zašto? Mislim, reci Rosini da ne brine.«

»Jednog će ti se dana omaknuti pa će nas sve pobiti.«

»No dobro, a sad dosta. Ako znaš da ću reći, zašto uopće sa mnom razgovaraš? A sad se skini s mene.«

Kliznula je s mene tako da joj se tijelo raskrečilo po mome. Njeno je lice zalebdjelo iznad moga i na trenutak sam pomislio da će me poljubiti, što bi bilo vrlo neobično u kontekstu našeg razgovora. Zagledao sam se u njezine oči tako bliske mojima, s onom mrljom na desnoj šarenici, s njezinim dahom na svom licu, miomirisnim i ugodnim. Već sam vidio i onu opasnu ljepoticu u koju će se pretvoriti. I pomislio sam na posljednju zgodu kad smo bili tako bliski. Onaj put u smočnici.

Zjenicu su joj se proširile a vjeđe pale preko šarenica.

Osjetio sam nešto toplo na njezinim preponama naslonjenim na mene, osjetio sam širenje topline.

Osjetio sam kako mi fluid natapa pidžamu. Zrak pod mrežom za komarce ispunio se mirisom svježeg mokraće. A onda je iskrenula oči, tako da su se vidjele samo bjeloočnice, pa zabacila glavu. I stresla se. Vrat joj se izvio, mišići su joj se napeli. Još me jednom pogledala.

»Ovo ti je da ne zaboraviš što si obećao.« Pa je skočila i nestala prije nego što sam stigao smisliti kako da na sve to reagiram. Pa sam se digao, spreman da jurnem za njom i razderem je na komade.

Zadržao me Shiva, sad je li zbog želje da bude mirotvorac ili da je zaštititi, to ne bih znao. Oči su mu bile oborene i nekako su uspijevale ne gledati u mene. Stajao sam i tresao se od bijesa dok je Shiva skidao plahte. Hlače pidžame bile su mi potpuno mokre; Shiva je toga ostao pošten. U

kupaonici je Shiva napunio kadu i ja sam ušao u vodu. Shiva je sjedio na komodi, šutke mi praveći društvo. Nismo razmijenili niti riječ. Vratio sam se u spavaonicu i baš sam oblačio novu pidžamu kad je ušao Ghosh.

»Vidio sam da gori svjetlo. Što se dogodilo?«

»Mala nezgoda«, odgovorio sam.

Shiva nije rekao ništa. Miris nije dopuštao sumnju. Bilo me je stid. Trebao sam mu reći, ali nisam. Otvorio sam prozor na nekoliko trenutaka pa ga zatvorio.

Ghosh je otro madrac. I pomogao nam ga okrenuti. Donio je nove plahte i pomogao nam napraviti krevet. Vidio sam da ga nešto jako muči.

»Vrati se svojim gostima«, rekoh. »S nama je sve u redu. Zaista.«

»Dečki moji, dečki moji«, rekao je i sjeo na rub madraca. Znao sam da misli da sam se to ja pomokrio u krevet. »Ne mogu ni zamisliti kroz što ste sve prolazili.«

Što je bila istina. Nije to mogao ni zamisliti. Baš kao što ni mi vjerojatno ne bismo mogli ni zamisliti kroz što je prošao on. Onda je uzdahnuo.

»Nikad vas više neću ostaviti.«

Na te me je riječi nešto steglo u prsima — bila je to želja da povuče to što je rekao. Izgovorio je to kao da su sve odluke u njegovim rukama. Kao da je zaboravio i na sudbinu i na papuče.

30. POGLAVLJE

Milo za drago

Od Zemuijeve je pogibije prošlo već šezdeset dana, a Genet je još bila zatvorena u kuću. Rosina, vrlo zloslutna izgleda bez onog zuba, bila je nabrušena i bez smiješka na licu, nalik na abesinskog vepira.

»A sad je dosta«, rekao joj je Gebrew na proslavi svetoga Gabrijela. »Dat ću istaliti križić da dobiješ srebrni zub. Već je vrijeme da se počneš smiješiti i da ti se u odjeći nađe bar nešto bijelo. Jer tako želi Bog. Ti mračiš Njegov svijet. Čak mu je i zakonita žena već izišla iz korote.«

»Ti tu drolju zoveš njegovom ženom?« zavrištala je ona na Gebrewa. »Njoj širi noge i vjetrić što pirka kroz vrata. Samo mi nju ne spominji.« Sutradan je Rosina zakuhala veliki lavor crne boje pa u nj pobacala svu preostalu odjeću, kao i dobar dio odjeće u kojoj je Genet išla u školu.

Kad ju je Hema pokušala nagovoriti da vrati Genet u LT&C, Rosina ju je grubo odbila.

»Još je u koroti.«

Dva dana kasnije, u nedjelju, kad sam ušao u kuhinju, iz Rosinina sam stana začuo slavljenički *lululu*. Pokucao sam. Rosina je jedva odškrinula vrata pa me pogledala lovačkim okom, sa sječivom u ruci.

»Je li sve u redu?«

»Je, hvala najljepša«, rekla je i zatvorila vrata, ali ne prije no što sam ugledao Genet, s ručnikom pritisnutim na lice i s krvavim krpama na podu.

To znanje nisam mogao zadržati za sebe. Sve sam ispričao Hemi i sad im je i ona pokucala na vrata.

Rosina se nećkala.

»Uđi ako baš moraš«, rekla je smrknuto. »Već smo gotovi«

Soba je bila vonjala po zabrađenim ženama. A i tamjanu i još nečemu — mirisu svježe krvi. Teško se i disalo. Gola žarulja što je visjela sa stropa bila je ugašena.

»Zatvori vrata«, obrecnula se Rosina na mene.

»Ostavi ih otvorena, Marion«, rekla je Hema. »I upali svjetlo.«

Kraj Genetina su kreveta stajale britva, špiritna lampa i krvava tkanina.

Genet je sjedila smrknuta, pritisnuvši dlanovima oba obraza, dok su joj lakti počivali na koljenima. Bila je to poza mislioca, no s po krpom u obje ruke.

Hema joj je maknula ruke i otkrila dvije duboke okomite zasjekotine, nalik na broj II, odmah iza kraja obje obrve. Ukupno četiri brazgotine. Krv što je iz njih kuljala bila je crna kao katran.

»Tko je to učinio?« upitala je Hema pa prekrila rane i pritisnula zavoj.

Obje su šutjele. Rosinin je pogled ležao prikovan za suprotni zid, a na licu joj je bio posprdni smiješak.

»Pitala sam, tko je to učinio?« Hemin je glas bio oštrij od britve koja je napravila rane.

Genet je odgovorila na engleskom.

»Ja sam to sama htjela.«

Rosina joj je odbrusila nešto na tigrinji. Znao sam da ta kratka, guturalna fraza znači: *Jezik za zube*. Ali se Genet na to nije ni obazrela.

»To je znak mog naroda«, nastavila je, »plemena mog oca. Da mi je otac živ, time bi se tako ponosio.«

Hema je otvorila usta kao da ne zna što da kaže. Lice joj se malo smekšalo.

»Dijete, tvoj otac nije živ. Ali, milošću Božjom, ti jesi.«

Rosina se namrštila, jer joj se nisu milili toliki razgovori na engleskom.

»Pođi sa mnom. Daj da se ja za to pobrinem«, rekla je Hema blažim glasom. Ja sam pak kleknuo kraj Genet.

»Daj pođi s nama, molim te.«

Genet je nervozno pogledala na majku pa prosiktala:

»Od toga će mi samo biti još teže. Htjela sam da mi stavi te oznake više nego ona. Molim vas, molim vas idite.«

* * *

Ghosh nam je savjetovao strpljenje.

»Ona nije tvoja kći.«

»Varaš se, Ghosh. Jela je za našim stolom. Slali smo je u školu na svoj trošak. I kad joj se dogodi nešto ružno, ne možemo reći: ›Ona nije naša kći‹.«

Zapanjilo me to što sam čuo. Bilo je to vrlo plemenito. Ali ako Hema u njoj vidi moju sestru, to onda donosi komplikacije glede mojih osjećaja prema njoj...

Ghosh je odgovorio utješnim glasom:

»To rade samo da odvrate *budu*, ili urokljiv pogled. To je, ljubavi, baš kao i *pottu* na čelu u Indiji.«

»No moj se *pottu* daje skinuti, ljubavi. I nikakva se tu krv ne proljeva.«

* * *

Tjedan dana kasnije, kad su se Hema i Ghosh vratili kući s posla, začuli su Rosinin plačni solilokvij, glasan kao i uvijek, nimalo različit od onog koji ih je tog jutra ispratio na posao. Preklinjala je sudbinu, Boga, cara i korila Zemuija što ju je ostavio.

»To je to«, rekla je Hema. »Siroto će dijete poludjeti. I hoćemo li mi samo stajati i gledati?«

Hema je skupila Almaz, Gebrewa, W. W.-a, Ghosha, Shivu i mene. I tako smo masovno krenuli na Rosinina vrata i gurnuli ih. Hema je zgrabila Genet za mišicu i odvušla je k nama, ostavivši nas ostale da smirimo Rosinu koja je vrištala da čuje čitav svijet kako su joj oteli kćer.

* * *

Kroz zatvorena vrata Hemine sobe čuli smo Genet kako se kupala. Hema je izašla po malo mlijeka i zamolila Almaz da odreže krišku papaje, prelije je limunom i pospe šećerom. Uskoro je Almaz nestala u njezinoj sobi pa u njoj i ostala.

Sat kasnije iz sobe su izašle Hema i Genet držeći se pod ruku. Genet je bila u žutoj bluzi sa šljokicama i u svjetlucavoj zelenoj suknji — dijelovima Hemina plesnog ruha za Bharatnatyam. Kosa joj je bila povučena s čela, a Hema joj je stavila još i crnilo za oči. Genet se držala kraljevski, sretna, visoko uzdignute glave, držeći se kao kraljica kojoj su skinuli okove i vratili je na prijestolje. Bila je moja kraljica, kraljicu koju

sam želio imati kraj sebe. Bio sam tako ponosan, tako me vukla k sebi. Kako bi mi ikad mogla biti sestrom kad mi je već nešto sasvim drugo? Hemin se svjetlucavi zeleni sari dobro slagao s Genetinim bojama. Pritom smo skoro zaboravile na Almaz, koja se skrila u kuhinju, očiju zacrnjenih, usana zarumenjelih, s crvenilom na obrazima, kao i s golemim naušnicama što su se zibale i uokvirivale to jako lice.

Svi smo se petoro nabili u auto, a Genet je sjela straga između mene i Shive. Na Merkatu joj je Hema kupila novo ruho. Bili su to Božić, Diwali i Meskel spojeni u jedno.

Završili smo kod Enrica. Genet je sjedila meni preko puta, pa mi se smiješila i lizala sladoled. Pa se onda razbrbljala, početka nevoljko pa sve brže. Ako su joj i isprali mozak, kako je rekla Hema, mozak joj se brzo sušio.

Iskoristio sam trenutak pošto sam izvidio sve prepreke ispod stola. Tako sam je volio, ali ipak nisam zaboravio onu sramotu što ju je donio njen posjet mom krevetu prije dva tjedna i mokri dar koji mi je ostavila. Volio sam sliku gdje ona lebdi iznad mene, trenutak tako rijetke ljepote. Ali sam zato želio izbrisati onaj mokri dio.

Divlje sam je opalio vrškom cipele u cjevanicu. Uspjela je ne ispustiti glasa, ali joj se zato bol pokazao na licu a na oči su joj izbile suze.

»Što je bilo?« upitao je Ghosh. Ona je uspjela izgovoriti:

»Prebrzo sam jela sladoled.«

»Ah! Glavobolja od sladoleda. Neobična pojava. Što misliš, Hema, to bismo svakako morali proučiti? Je li to ekvivalent migrene? Jesu li joj svi podložni? Koliko je prosječno trajanje? Javlja li se komplikacije?«

»Ljubavi«, rekla je Hema i poljubila ga u obraz, što je bilo vrlo rijetko pokazivanje osjećaja na javnom mjestu, »od svega što si oduvijek želio učiti, napokon si našao i nešto što bih voljela učiti s tobom. Pretpostavljam da to predmnijeva konzumaciju mnogo sladoleda?«

U autu mi je Genet pokazala veliku oteklinu na cjevanici.

»Jesmo li sad gotovi?« upitala je tiho.

»Ne, to je tek zagrijavanje. Moram ti vratiti milo za drago.«

»Uništiti ćeš mi novu haljinu«, rekla je ona bojažljivo i naslonila se na mene. Brazgotine na kraju obje obrve i dalje su se ljutile na rubovima. Hema ih je smatrala barbarskim, ali meni su bile lijepe. Prebacio sam joj

ruku preko ramena. Shiva je podigao pogled, radoznao što će sad biti. Od tih je brazgotina kraj očiju izgledala nadnaravno mudra, zato što su bile na mjestu gdje se ljudima s godinama pojavljuju bore. Široko se nasmiješila i broj se figura u obliku slova II povećao. Osjetio sam kako mi je poletjelo srce, posve nemoćno. Tko je ta ljepotica? Svakako ne moja sestra. Pa čak ni najbolji prijatelj. Ponekad moj protivnik. Ali uvijek jedina moja ljubav u životu.

»No dakle«, ponovila je, »jesi li sad gotov sa svojom osvetom?«

Uzdahnuo sam.

»Da, gotov sam.«

»Onda dobro«, odgovorila je. Uхватила me je za mezimca i savila ga tako da bi i pukao da ga nisam trgnuo.

* * *

Genet je spavala u krevetu što smo je spremili za nju u dnevnoj sobi. Ujutro, prije no što smo pošli u školu, Hema je poslala po Rosinu. Shiva, Genet i ja pritajili smo se u hodniku da osluhnemo. Ja sam i povirio i ugledao Rosinu kako stoji pred Hemom baš onako kako je stajala pred onim vojnikom koji je došao po motocikl.

»Voljela bih da se vratiš u kuhinju i pomogneš Almaz. I od danas pa nadalje, danju, i vrata i prozor tvog stana ostaju otvoreni. Pusti unutra malo sunca i zraka.«

Ako je Rosina željela zatražiti svoju kćer, sad je bio trenutak.

Suspregnuli smo dah.

Nije rekla ni riječi. Lagano se naklonila i otišla.

* * *

Vratili smo se školskoj rutini: hrpama domaćih pa Heminih zadaća, a u što su spadali krasopis, rasprava o tekućim zbivanjima, proširivanje rječnika i izvještaj o pročitanim knjigama. Kriket za mene i Shivu i ples za Shivu i Genet. Mnogo bi se puta uvečer Ghosh kuglao nas radi na improviziranoj stazi ispred kuće. Imao je, za tako krupnog čovjeka, vrlo nježan dodir palicom za kriket, pa nas je učio kako se zamahuje, udara i cilja.

Shiva je, bar te godine, bio oslobođen školskih zadataka, a što je bio plod pregovora Heme i Ghosha s nastavnicima u Loomis Town & Country. Što je objema stranama donijelo olakšanje. Shiva nije morao napisati

sastavak o boju kod Hastingsa ako u tome nije vidio nikakvog smisla. Loomis Town & Country će ubrati Shivinu školarinu i dati mu da pohada razred zato što nije djelovao destruktivno. Shiva se nije bunio protiv školskog rituala. Profesori su nas poznavali i razumjeli Shivu koliko ga se uopće i moglo razumjeti. No baš kao i gospodin Bailey, koji se netom došao iz Bristola, neki su ga profesori morali sami otkrivati. Bailey je bio jedini profesor u povijesti LT&C-a s diplomom, zbog čega je osjećao obvezu da postavi vrlo visoka mjerila. Na prvom su nas testu iz matematike pale dvije trećine.

»Netko je od vas ostvario savršenih sto posto. Ali taj učenik ili učenica nije na papir napisao svoje ime. Ostali ste bili upravo bijedni. Šezdeset-šest posto vas je palo«, uskliknuo je. »Što velite na taj broj? Šezdeset-šest!«

Za Shivu su numerička pitanja bila klopka. On nikad nije postavljao pitanja na koja je znao odgovor. Zato je sad podigao ruku. Ja sam se samo zgrčio na stolcu. Gospodinu Baileyu su poletjele obrve, kao da je stolica u kutu, a koju je uspio ignorirati čitavih nekoliko mjeseci, najednom počela halucinirati da je živa.

»Imaš nešto za reći?«

»Šezdeset šest je moj drugi najmiliji broj«, rekao je Shiva.

»A molim lijepo, zašto ti je on drugi najmiliji broj?« upitao je Bailey.

»Zato što, ako uzmemo sve brojeve s kojima je djeljiv šezdeset šest, uključivo i šezdeset i šest, i ako ih onda zbrojimo, dobivamo kvadrat.«

Gospodin Bailey nije mogao odoljeti. Ispisao je brojeve 1, 2, 3, 6, 11, 22, 33 i 66 — sve brojeve koji ulaze u 66 — pa napravio ukupnu sumu. Tako je dobio 144, na što su i on i Shiva rekli:

»Dvanaest na kvadrat!«

»Baš je zbog toga šezdeset šest poseban broj«, rekao je Shiva. »A to vrijedi i za tri, dvadeset dva, šezdeset šest, sedamdeset — zbroj njihovih djelitelja daje kvadrat.«

»A molim te lijepo, reci nam i koji je tvoj najdraži broj«, upitao je Bailey, ali mu u glasu više nije bilo sarkazma, »budući da ti je šezdeset šest tek drugi po redu?«

Shiva je i nepozvan skočio pred ploču pa ispisao 10 213 223.

Bailey ga je dugo proučavao i pritom i malo pocrvenio. A onda je

podigao ruku gestom koja mi se učinila prilično damskom.

»A molim te lijepo, zašto nam je taj broj tako zanimljiv?«

»Prve su četiri brojke kao na vašoj registracijskoj tablici.« Sudeći po izrazu lica gospodina Baileya, on to nije znao. »To je čista slučajnost«, nastavio je Shiva. »A taj broj«, rekao je Shiva i zakucao po ploči kredom, uzbudivši se pritom koliko je to on uopće mogao, »je jedini broj koji, kad ga čitamo, opisuje sam sebe. »Jedna nula, dvije jedinice, tri dvojke i dvije trice!« Onda se moj brat nasmijao od veselja, ispustio zvuk tako rijedak da je čitav razred ostao zapanjen. Otro je kredu s ruke, sjeo i to je za nj bio konac priče.

Bio je to jedini matematički detalj koji mi je ostao iz te godine. A učenik koji je riješio sto posto zadataka? Tko god on bio da bio, umjesto svog je imena nacrtao Veronicu.

Prometao sam po glavi našu sudbinu, a napose sretnu kob koja nam je omogućila da preskočimo domaću zadaću. I mislim da sam shvatio u čemu je stvar. Budući da Shiva *nije mogao* ili *nije htio* raditi što su od njega tražili, prestali su to od njega zahtijevati. A budući da sam ja mogao, onda sam i morao.

Shiva je, kad god bi mu to dopustio raspored sati, odlazio u verzijsku kliniku. Uspio se probiti i do jedne Hemine operacije, carskog reza, i to ga je obuzelo. *Grayeva anatomija* postala mu je Sveto pismo, pa je crtao grozničavom brzinom, dok čitavu našu sobu nije zasuo crtežima. Predmet mu više nisu bili ni dijelovi BMW-a ni Veronica, nego skice koje su prikazivale vulvu i uterus i njegov krvožilni sustav. Da suzbije to množenje papira, Hema je zatražila da crta u crtanku, što je on i učinio, sve puneći stranicu za stranicom. Sad ga je bilo teško i vidjeti bez *Graya* u ruci.

Možda je to bila reakcija na Shivu, no ja bih poslije škole potražio Ghosha. Znao sam gdje se mota: Operacijska dvorana 3, trauma, postoperativni odjel. Moje se kliničko školovanje ubrzavalo. Ponekad bih mu pomagao kod vazektomija koje je obavljao u svom starom bungalovu.

* * *

Jedne sam večeri sjedio s Genet pa smo zajedno vježbali krasopis prepisujući stranicu izreka iz *Bickhama* prije negoli se prihvatimo domaće zadaće. Podigao sam pogled i zapanjio se ugledavši joj u očima vrele suze.

»Ako je ›vrlina samoj sebi nagrada‹«, rekla je iznenada, »onda bi i moj otac trebao biti živ, ne? I ako ›istini ne treba maska‹, zašto se onda svi

moramo pretvarati da ne vidimo da je Njegovo Veličanstvo niska rasta i da njegova ljubav prema tom ružnom psetu nije normalna? Znaš i sam da ima slugu čija je zadaća da nosi trideset jastuka različite veličine koje Njegovom Veličanstvu stavlja pod noge, tako da mu, bez obzira na koje prijestolje sjeo, noge ne ostanu visjeti u zraku?«

»No daj, Genet. Nemoj tako«, rekoh. »Ukoliko ne želiš da ti malo istegnu vrat.« Čak je još i prije puča govor protiv Njegova Veličanstva bio hereza. Ljudi su odlazili na vješala i za manje. A poslije puča trebalo je biti još deset puta oprezniji.

»Baš me briga. Mrzim ga. I možeš to reći kome hoćeš.« Potom je bijesno odjurila.

* * *

Kad se školska godina približila kraju, Rosina je pustila bombu. Zatražila je dopust da se može vratiti na sjever, u Asmaru, srce Eritreje. Željela je sa sobom povesti i Genet da je upozna sa svojima, a i sa Zemuijevim roditeljima. Hema se bojala da se neće vratiti pa je zato zavrbovala Almaz i Gebrew da je od toga pokušaju odgovoriti ili bar nagovoriti da pođe sama, ali je Rosina bila nepokolebljiva. Napokon je problem riješila Genet.

»Ma što god da se dogodilo«, rekla je Hemi, »ja ću se vratiti. Ali bih željela upoznati rodbinu.«

Kad je krenuo njihov taksi koji ih je trebao odvesti do autobusnog kolodvora, Genet nam je veselo mahala; toliko se uzбудila zbog tog trodnevnog izleta da ni o čemu drugom nije ni znala govoriti. Ali meni (i Hemi) taj je rastanak slomio srce. Iste se noći digao vjetar, lišće je šuštalо i šumorilo, a ujutro je vjetar donio kišne kapi, najavljujući duge kiše.

* * *

Sad, kad mi se bližio trinaesti rođendan, već sam znao da je za Časnu Majku, Bachellija i Ghosha, kao i za čitavu Bolnicu Missing, kišna sezona doba gušobolje, difterije i ospica. Radit će se bez predaha.

Jednog jutra, kad sam pošao do ulaza, vidio sam kako se uzbrdo uspinje neka žena, a s kišobrana joj se slijevaju potočići kiše. Držanje joj je odavalo strah. Prepoznao sam je; radila je u nekom baru u zgradama od bloketa nasuprot Missingu. Ponekad bih je ujutro ugledao baš takvu, neugledna, ali prijazna lica, odjevenu u ležernu pamučnu suknju s gornjim dijelom. A vidao sam je i noću, s raščesljanom kosom, s potpeticama,

nakitom, otmjeno odjevenu i glamuroznu.

Upitala me za put. Kasnije sam doznao da se zove Tsige. Začuo sam prigušeno, hripavo trubljenje kašlja djeteta u *shami* prebačenoj iza leđa u indijanskom stilu. Bilo je to glasanje nalik gusjoj dreci i zato sam i preskočio traumu i odveo je ravno u ambulantu za gušobolju. Ona je u drugim zgodama bila ambulanta za dijareju/dehidraciju. Uz sva je četiri zida tekla laboratorijska klupa prekrivena crvenim gumenim plaktama. Prostoriju je opasivala motka za zavjese u visini glave, a s nje su visjele i boce s intravenoznim otopinama. Kad bi zagustilo, Missing je mogao vraćati u život šezdeset pa čak i dvadeset novorođenčadi što bi je poredali na toj klupi.

Bebi su oči bile kao zakovane, prsti zgrčeni, a sićušni su prozračni nokti ostavili trag na dlanu. Dizanje i spuštanje sićušnih prsa kao da je bilo prebrzo za bebu staru tek četiri mjeseca. Bolničarka je pronašla tjemenu venu i prikopčala je na infuziju. Stigao je Ghosh i brzo pregledao mališana. Dao mi je da ga oslušnem njegovim stetoskopom: činilo se upravo nemogućim da su tako sićušna prsa tako puna cvileža, zvižduka, hripanja i čegrtanja. S lijeve je strane puls bio tako brz da nisam mogao ni zamisliti kako se taj ritam uopće može održati.

»Vidiš te krive noge i ispupčene kvržice na čelu?« upitao je Ghosh. »I trag upečenog križa na tjemenu? To su stigme rahitisa.«

»Stigme« su kod mene na vjeronauku značile rane od čavala, posjekotine od trnove krune, ranu što je Kristu na boku zadalo Longinovo koplje. Ghosh je, međutim, tom riječju označio tjelesne znakove bolesti. Jednom mi je na Piazzu pokazao stigme nasljednog sifilisa na mlitavom dječaku što je čučao na pločniku: »Sedlasti nos, zamagljen pogled, klinasti sjekutići...« Čitao sam i o drugim stigmama sifilisa: kutnjacima u obliku duda, sabljastim tobijama i gluhoći.

Sva su djeca u ambulanti za gušobolju izgledala kao srodnici zato što su *sva*, u manjoj ili većoj mjeri, nosila stigmu rahitisa. Sva su bila povela, buljava i s krupnim čelom.

Ghosh je stavio dijete u grubo izrađeni šator s kisikom izrađen od plastične folije.

»Gušobolja plus ospice, plus neishranjenost, plus rahitis«, rekao mi je u pol glasa. »Kaskada katastrofa.«

Ghosh je odveo Tsige u stranu, pa joj na iznenađujuće tečnom

amharskom objasnio što je na stvari. Upozorio ju je da nastavi dojiti dijete »bez obzira na sve što joj budu govorili«. Kad mu je Tsige odgovorila da dijete jedva i siše, on je rekao: »Ipak će ga to umiriti zato što će tako znati da ste uz njega. Vi ste dobra majka. Znam da vam je teško.« Tsige mu je na odlasku htjela poljubiti ruku, ali on ni da čuje.

»Nastojat ću još pogledati bebu«, rekao je Ghosh na odlasku. »Danas imamo vazektomiju. Doći će doktor Cooper iz američkog veleposlanstva radi pouke. Bi li mi iz operacijske dvorane donio sterilizirani komplet za vazektomiju? I uključio sterilizator kod mene?«

Ostao sam sa Tsige u ambulantu za gušobolju zato što sam osjetio da nema nikoga. Njezinom dojenčetu očito nije bilo ništa bolje. Pomislio sam na dućane na Churchilllovoj cesti i kako su kraj njih zastajali turisti, misleći da je to cvjećarnica ili cvjetna tržnica, no onda otkrivali da je to »cvijeće« zapravo posmrtni vijenac. A onda bi opazili i ljesove velike kao kutije za cipele, ljesove samo za dojenčad.

Tsigi su niz lice potekle suze — jasno joj je bilo da je njezina beba od svih najbolesnija. Druge su se majke odmaknule od nje kao da im nosi nesreću. U jednom sam je trenutku uhvatio za ruku. Potražio sam riječi utjehe no shvatio da one nisu ni potrebne. Kad je njezina beba počela stenjati pri svakom udisaju, Tsige mi je zaplakala na ramenu. Poželio sam da je sa mnom Genet — štogod da radila u Asmari nije moglo biti važnije od ovog. Genet je *rekla* kako bi voljela postati doktorica — kad je riječ o bistrom djetetu odraslom u Missingu, možda je to bilo i neizbježno. Pa ipak je Genet osjećala odbojnost prema toj bolnici i nije je nimalo zanimalo da prati Ghosha i Hemu u obilascima. Čak i kad bi bila u Addisu, nisam je mogao zamisliti da sjedi tu s Tsige.

* * *

U tri popodne, Tsigino je dijete napokon umrlo. Kao da sam ga gledao kako se polako utapa. Napor disanja napokon je postao pretežak za ta sićušna prsa.

Pomoćna sestra je smjesta istrčala na kišu i odjurila u glavnu bolničku zgradu, baš kao što su joj i rekli. Pokretom me pozvala da pođem za njom, ali sam ostao na mjestu. Roditeljska je tuga ponekad tražila krivca, pa bi roditelji gdjekad znali postati nasilni, u želji da se osvete onima koji su im pokušali pomoći. Ja sam, međutim, znao da se od Tsige ne moram bojati ničega.

Pola sata kasnije Tsige je već u naručju držala tijelo u povojima,

spremna da pođe kući. Sad su se zakašnjelo oko nje skupile i druge majke. Podigle su usta prema nebu, a žile su im se na vratu napele u konope. Zakričale su *lululululu*, u nadi da će ta lamentacija isplesti nekakvu zaštitu oko njihove djece.

Otišao sam s Tsige do ulaza. I tad se okrenula prema meni, a oči su joj bile pune bola. Tako smo se gledali vrlo dugo. A onda se naklonila i odnijela svoj smotuljak. Tako mi ju je bilo žao. Patnja se njezine bebe završila, no njezina je tek počinjala.

* * *

Doktor Cooper je stigao te večeri točno u osam u službenom automobilu veleposlanstva, i to baš kad je pacijent, gospodin iz Poljske, stigao u svom Kombiju.

Ghosh je tehniku vazektomije naučio još kao stažist, a naučio ju je izravno u Indiji, od doktora Jhavera kojeg je nazvao »maestrom fikarenja jaja, zaslužnog za milijune koji nisu na svijetu«. Ta je operacija u Etiopiji bila novost, pa su sad iseljenici, i to napose katolici, u sve većem broju dolazili Ghoshu radi operacije koja je u njihovoj zemlji bila rijetkost ili se uopće nije radila.

»Nešto bih vam predložio, doktore Cooper. Ja ću vas naučiti vazektomiji i kad se izvještite, za uzvrat ćete je izvršiti na jednom važnom pacijentu.«

»Poznajem li ga?« upitao je Cooper.

»Razgovarate s njim«, odgovorio je Ghosh. »Vidite, dakle, da sam živo zainteresiran da vas vrhunski istreniram. A moj će mi asistent Marion pomoći pri ocjeni vaše vještine. Marion, ni riječi Hemi — a ni vi Cooper — molim vas, o tome što namjeravam učiniti.«

Cooper je bio ošišan kratko i na četku, i imao je krive i četvrtaste zube. Njegov je američki izgovor bio oštar, bušio je uši, ali je to ublažavao načinom na koji je iz sebe izvlačio riječi, kao i svojim opuštenim, prijaznim ponašanjem, kao da životu nije doživio nijedan ružni trenutak niti vjerovao da će ga doživjeti.

»Vidi kako se radi, učini sam, poduči druge. *Raaaiyt*, stari moj?« rekao je Cooper.

»Zapravo da«, rekao je Ghosh. »To je lako, no ipak teže nego što se čini. Nekoliko uvodnih riječi, doktore Cooper. Rekao sam pacijentu da sinoć napravi klizmu, jer ništa ne napinje više od konstipacije. Preporučio

sam toplo mlijeko i med u klistirku, i dići je do ramena.«

»I je l' djeluje?«

»Djeluje li? No izrazimo se ovako: ako pacijent slučajno pije viski sa sodom, to će mu usrkati piće iz ruke.«

»Shvatio«, rekao je Cooper.

»Osim toga sam rekao pacijentu da prije toga uzme toplu kupku. To ga opušta.« Pa doda u pola glasa: »A to popravlja i moj njušni doživljaj, jasno?«

Pacijent sve do sada nije rekao ni riječi. A bio je, kako mi je rekao Ghosh, savjetnik Ekonomske komisije za Afriku, stručnjak za kontrolu rađanja i otac već pet djevojčica. Nije ga smetalo toliko naše zanimanje.

»Ako ne počnemo, nećemo ni završiti, pa da onda krenemo, može? Marion, grijalicu, molim.« Ja sam već uključio električnu grijalicu pod stolom. »Evo prvog upozorenja. Ako ne želite da se skrotum skupi i jaja da se povuku do pazuha, prostorija mora biti stvarno topla. A drugo je upozorenje opuštenost. Što je *izvanredno* važno. Znaju pomoći barbiturati ili narkotici. Preporučam i uncu Johnny Walkera, crvenog ili crnog. Nisam izbirljiv. A to je *čudesni* relaksativ. I da, možete ga dati i pacijentu.«

Cooperu se smijeh dokono iskotrljao iz usta, nalik na silne oblačne mase što bi se znale preliti preko gorja Entoto.

Nadao sam se da Cooper sve to budno prati. To sam već vidio: kad bi se razotkrili intimni dijelovi pacijenta, čak i kad bi u prostoriji bilo toplo, skrotalna bi se koža — *dartos* mišić — nabrala i skupila, pa bi *cremaster* mišić povukao testis prema gore. A onda bi se, poslije poštenog gutljaja viskija (koji bi popio pacijent), i koji bi mu dali tek u tom trenutku, nikako ne prije, kesa razmotala.

Oba su kirurga bila u rukavicama, a Ghosh je temeljito očistio čitavu zonu pa postavio sterilne ručnike da ocrta kirurško polje.

»Još jedan savjet, doktore Cooper. Iako je riječ o jednostavnoj operaciji, ne smije se dopustiti krvarenje. Znete li, doktore Cooper, kako izgleda *brinjal*?«

»Ne bih znao, gospodine«, odgovorio je Cooper.

»*Melanzana*?... *Balancana*? *Patlidžan*?«

Cooper je prepoznao posljednju riječ.

»Mislim, ako pažljivo ne suzbijete krvarenje, na kraju dobijete patlidžan. Ili dva. A znate kako zovemo tu komplikaciju. Zovemo je »prokleti *brinjal* teški zajeb«. A što je i razlog zbog kojeg su nas pet godina hranili u studentskom domu medicinskog fakulteta.«

Dao sam pacijentu Johnny Walker i on ga je strusio na eks.

Volio sam asistirati Ghoshu. Sve otkako se prema meni počeo odnositi kao dovoljno starom da učim i shvaćam, svoju sam ulogu shvaćao vrlo ozbiljno. Bio sam ushićen što je tu bio i Cooper i sve to gledao.

Ghosh, koji je pacijentu stajao zdesna, zabio je palac i kažiprst u gornji desni dio skrotuma, baš na mjestu gdje se spajao s tijelom.

»Osjećate sve te žice — limfne sudove, arterije, živce i što sve ne? Pa mislim, u svemu je tome i vas deferens, i s malo prakse možete je razabrati među svim ostalim žicama. Ona ima, vjerovali ili ne, najveći omjer vanjskog i unutarnjeg promjera od svih tubularnih struktura u tijelu. Evo ga. Nešto slično biču. Stavite prst iza moga.«

Cooper je obišao njegov prst i rekao:

»Imam ga. Vas. Jah.«

»A sad gurnite vas iz pozadine naprijed kažiprstom, i učvrstite ovako na jagodici da vam ne otklizi.«

Ghoshove su upute Cooperu bile slične onom što je govorio i meni kad bih mu asistirao. Volio je podučavati i u Cooperu je dobio učenika kakvog zaslužuje. Ako ga je zadivio svojim izbrušenim izlaganjem, bilo je to samo zato što ga je izvježbao na meni. Kod Ghosha je *prakticiranje* i *naučavanje* medicine bilo potpuno povezano. Kad ne bi bilo nikoga koga može podučiti, jako bi patio. No to se zbivalo rijetko. Bio bi sretan da može podučiti pripravnice, pa čak i svoje ukućane — koga bi god našao.

»Ja s lokalnim anestetikom dajem i adrenalin da krvarenje zadržim na minimumu. I nemojte škrtariti.« Ispraznio je špricu od pet kubika u tkivo koje je kažiprstom gurnuo u prvi plan. »Date mu li imalo manje, osjetit će bolove i jaja će mu se uvući pod pazuha. Da ih spustite morat ćete u pomoć pozvati kirurga za toraks. A sad... vidite kako mi je vas i dalje protegnuta preko kažiprsta? Sad pravim sićušni rez u skrotalnoj koži. I nastavljam pritiskati vas, gurati je naprijed... i... evo je! Kad je ugledam u rani, grabim je Allisom.«

Izvukao je komadić blijedog, bijelog, crvolikog tkiva.

»Sad tu i tu stavljam mini stezaljku... i onda presiječem između. Uklanjam segment od dva centimetra. U idealnom slučaju šaljete ga na patologiju. To zato da mu, ako mu za godinu dana žena ostane u drugom stanju, možete pokazati patološki nalaz pa da shvati da se to nije dogodilo zato što vi niste obavili svoj posao, nego zato što je treća stranka bolje obavila njegov. No ja ga neću poslati patologu jednostavno zato što ga nemamo. Ali ga je neko vrijeme imala klinika američkog veleposlanstva u Bejrutu. Radio sam vazektomije američkom osoblju i slao mu te isječene komadiće. Taj je čovjek radio patologiju za sva američka veleposlanstva u istočnoj i zapadnoj Africi. Stalno mi je slao nalaze da su uzorci nedovoljni: iako je *vjerovao* da vidi uroepitelno tkivo, ipak nije bio siguran da je to baš vas. »Ma to jest vas«, napisao bih mu svaki put. »Koje bih to drugo uroepitelno tkivo i mogao isjeći? Recite da je to vas.« Ali bi se on i dalje jadao: »Nisam siguran. Nemam dovoljno tkiva.« To mi je, shvaćate, već počelo ići na živce. I zato sam mu napokon poslao čitava ovnujska muda. Stavio sam ih u formalin i poslao istom diplomatskom poštom. S bilješkom: »Je li vam to dovoljno tkiva?« Poslije toga s njim više nisam imao problema.«

Cooper se grohotom nasmijao, sve srčuci i otpuhujući masku.

»A sad povezujem krajeve kirurškim koncem. A onda velim pacijentu: »Sljedećih devedeset dana nije dopušteno komuniciranje sa ženom.««

Ghosh se okrenuo prema pacijentu i ponovio rečenicu. Pacijent je kimnuo glavom.

»No dobro, možete komunicirati, reći joj »dobro jutro, dušo« i sve to, ali tri mjeseca nema seksa.« Pacijent se nacerio. »No dobro, možete se i seksati, ali s prezervativom.«

»Moja je metoda *interruptus*«, odgovorio je pacijent, progovorivši sad po prvi put izrazitim istočnoeuropskim izgovorom.

»Metoda vam je što? *Interruptus*? Izvuci i pomoli se? O tako vam Boga! Nikakvo čudo da imate petero djece! Vrlo je plemenito od vas što želite sići s vlaka prije stanice, ali i vrlo nepouzdan. Ne, gospodine. Prekinite s prekinutim, čovječe, ako već ove godine ne želite stići do pola tuceta.« Pacijent se očito zbunio. »Znate li kako zovemo mlade muškarce koji primjenjuju *coitus interruptus*?« upitao je Ghosh.

Populacijski se stručnjak odmahnuo glavom.

»Zovemo ih tatom! Japekom. Japom. Tatekom. Papom. *Père*. Ne, gospodine, taj sam prekid obavio ja u vaše ime. Dajte mi još tri mjeseca, pa možete reći svojoj dami da više ne brine jer pucate ćorke, pa više neće biti prekidanja, nego ćete ostati i poslužiti se i desertom, kavom i cigarama.«

31. POGLAVLJE

Carstvo tijela

Sad kad su Genet i Rosina otišle, naš je stan ostao nekako prazan. Genet mi je strašno nedostajala. I Hema i ja silno smo se brinuli da je više nikad nećemo vidjeti. Obećala nas je nazvati, pisati nam, ali su prošla već tri tjedna, no od nje ni glasa. A te se, 1968. godine, otvorilo nebo. Plavi Nil i Awash izlili su se iz korita i izazvali poplave. Žuborni potočić iza Missinga nabujao je u rijeku. U Addisu se stanovništvo zatvorilo u kuće kao u bocu, pa bi predah kiše ispustio miris pridušenih tjelesa, spaljene balege i odjeće koja se nije nikako htjela osušiti. Bršljan je poletio uz oluke i pronašao pukotine u zidu, dok su se punoglavci po hitnom postupku pretvarali u kreketave žabe još prije nego što bi im se udovi oblikovali do kraja. Nijedno dijete koje sam upoznao nije nikad osjetilo želju da podigne lice prema nebu i jezikom hvata kišne kapi, što je teško i moglo, živjeti tako u vodi i udišući je.

Sad kad smo Shiva i ja postali tinejdžeri u očekivanju četrnaestog rođendana, stalno sam se nadao da ću se početi osjećati nekako drukčije. Pokušavao sam nešto raditi, ali sam stalno mislio samo na Genet i na sve što se s njom zbiva u Asmari. Nadao sam se da čezne za domom, da se osjeća jadno i da joj nedostajem. Bez nje kao svjedoka, ništa što sam radio nije imalo nikakvog smisla.

* * *

Jednog utorka, kasno uvečer, promatrao sam Ghosha u Operacijskoj dvorani 3 kako uklanja žučnu vrećicu. Kad je s tim bio gotov, pohitao je na kirurški odjel posjetiti Etiena, diplomata iz Obale Bjelokosti, čovjeka kojeg smo poznavali iz društvenih krugova, a kod koga se najednom pojavilo začepljenje crijeva. Kad ga je otvorio, Ghosh je otkrio da je začepljenje izazvao rektalni karcinom, kojeg je bio prisiljen odstraniti. Bila je to velika i izazovna operacija, i znao sam da se Ghosh nadao ozdravljenju. Ali je pritom morao u trbušnoj stijenci izvesti kolostomiju.

»Etien je silno deprimiran«, rekao je Ghosh. »Ne zbog karcinoma, već zbog kolostomije. Ne može se pomiriti s mišlju da će mu otpad izlaziti

kroz otvor na abdomenu.«

Etien se pokrio plahtom preko glave. Kad ga je Ghosh pregledao pa rekao da mu kolostomija izgleda lijepo, Etien su u krupne oči navrle suze. Nije se mogao prisiliti da do nje spusti pogled. Rekao je samo:

»Koja će se sada za mene udati?«

Ghosh mu je odgovorio iznenađujuće čvrstim glasom.

»Etien, pa nisam vam odrezao, ovaj, bračni dio tijela. Pronaći ćete ženu koja vas voli i sve joj objasniti. Ako vas bude voljela zbog vas samog, i vi i ona bit ćete sretni što ste živi.« Izraz Ghoshova lica nije dopuštao protivljenje, no onda se smekšao. »Etien, zamislite da se svi ljudi rađaju s anusom na trbuhom i da tu *svima* izlazi otpad. Sad zamislite da vam netko veli da će vas operirati i skrenuti vam crijevo tako da vam se otvara iza leđa, između guzica, gdje ga i ne možete vidjeti osim u zrcalu, i gdje ga jedva možete dosegnuti i očistiti...« Potrajalo je nekoliko sekundi, no onda se Etien nasmiješio. Otro je oči. Odvažio se pogledati kolostomiju. Bio je to mali korak u pravom smjeru.

Ghosh je morao obići još jednog pacijenta. Rekao mi je da idem kući da ne zakasnim na večeru.

I baš je tada zapljuštalo, a bio sam bez kišobrana. Krenuo sam natkrivenim pločnicima što su povezivali operacijsku dvoranu s traumom i traumom s muškim odjelom. Kad sam došao na kraj pločnika, pretrčao sam kratki prekid, pa preskočio lokvu i stigao u stan bolničarki. Rijetko sam kada istraživao taj ženski brlog. Kao da nije bilo nikoga. Ako krenem dugom vanjskom galerijom i spustim se stubama s druge strane... mislim, ipak ću pokisnuti do kože, ali ću se, prije nego što jurnem kroz kišu, naći pedeset metara bliže kući. Nadao sam se da me Adamova žena, ta čuvarica djevice, s velikim križem oko vrata, nije vidjela, jer bi me inače najurila.

Gore su se pak vrata soba pojedinih bolničarki otvarala na zajedničku verandu. Zacijelo su sve bile u blagovaonici, jer bi inače sad sve stajale uz ogradu verande, češljajući kosu, lakirajući nokte, šijući, čavrljajući.

Ona sam iz sobe na uglu, u kojoj je nekoć živjela moja majka, začuo svirku. Bio sam tu već nekoliko puta, ali tu, baš kao i na njezinu grobu, nisam osjećao njezinu prisutnost. Sad me, međutim, privukla neobičnost te glazbe, naime bit. Gitare i bubnjevi u zanosnom ritmu ponavljali su muzički refren najprije u jednom, pa u drugom registru. Odnedavna je etiopska glazba, bar dijelom, počela prihvaćati zapadnjačke zvukove, s

rogovima, malim bubnjevima i ponovljenim improvizacijama električnih gitara koje su počele preuzimati mjesto prigušenih žica *krara* i pljeskanje rukama. Ali to nije bila etiopska glazba, i to ne samo zato što su riječi bile na engleskom (makar i na engleskom koji nisam dokraja razumio). Bilo je to nešto radikalno drukčije, poput nove boje u dugi.

Vrata su bila samo odškrinuta.

Stajala je bosa posred sobe, okrenuta mi leđima. Bijeli joj je šal skliznuo s ramena i završavao straga na petama. Glava joj je išla sad lijevo sad desno, a njezina duga, ravna kosa, izravnana kemikalijama, slijedila je njezine pokrete kao zavarena za glavu. Bokove joj je pokretao ritam basa, dok joj je podignuta desna ruka slijedila melodiju. Lijevu je ruku zacijelo pritisnula na trbuh, zato što joj je lakat virio kao drška šalice za čaj. Ta je glazba ušla u nju; podmazivala joj je zglobove, mekšala joj kosti i meso da stvori te vrckave, fluidne i senzualne pokrete.

A onda se okrenula. Oči su joj bile zatvorene i lice podignuto. Donja joj je usna bila iskrivljena, kao da joj se rascijepila pa onda zarasla ukrivo.

Poznavao sam tu usnicu, to blago boginjavo lice, iako su joj sada te boginje davale teksturu licu i isticale jagodične kosti. Samo joj nisam prepoznao tijelo. Ona je bila vječna učenica-pripravnica, sve dok joj Časna Majka, jer joj se smilila, nije dodijelila novu titulu, naime pomoćne sestre, od čega se preobrazila. Od djevojke na dugoj listi čekanja i vječnog studenta pretvorila se u instruktora novih pripravnica. U razredu, s udžbenicima koje je znala naizust, mogla im je zabijati činjenice u glavu i dokazati im da ih je u glavi moguće i zadržati, time što je upravo povraćala čitavu građu ni ne pogledavajući u tekst.

Normalno je kosu nosila povučenu s čela i vrata te skupljenu u pundu tako nategnutu da bi joj izvijala obrve. Kad bi sve to okrunila krilatom bolničarskom kapicom, izgledalo bi kao da si je na glavu naopako stavila sladoled.

Izuzmemo li tu našušurenu frizuru, oduvijek sam je smatrao neuglednom. U školi sam upoznao cure koje nisu bile ni lijepe ni ružne, ali su sebe smatrale ili jednim ili drugim, pa bi od tog uvjerenja to i postale. Tako je Heidi Enquist bila prelijepa, ali avaj, ne i u vlastitim očima pa zato nije imala ni misterija ni zavodljivosti Rite Vartanian, koja je usprkos konjskim zubima i dugom nosu uspijevala izazvati njezinu zavist.

Pripravnica je bila od Heidine vrste. Mislim da se zato i pretvorila u dobrovoljnu zarobljenicu krute, uškrobljene odore i uz nju izabrala i

nenasmiješen izraz lica. Njezin je jedini identitet bio pripadnost bolničarskoj struci; u vlastitim očima bila je nitko, a mislila je da je takva i u očima svijeta. Uvijek sam osjećao kako se u našoj blizini čuti nelagodno. Ali je bila bojažljiva i u svačijem društvu.

Ali sad sam vidio da se ona baš i ne da sasvim svesti na bolničarsko zvanje. Njezina je odora skrivala tijelo puno oblina, nalik na likove koje je crtao Shiva, a tijelo joj se micalo da joj pozavide haremske plesačice.

Oči su joj bile zatvorene. Da me je opazila, vjerojatno bi se prepala, zbunila, a posve sigurno i pobjesnjela. Baš sam se spremao povući kad je ona, na moje iznenađenje, stupila prema meni i povukla me za ruku, kao da joj je neka fraza u pjesmi dala znak. Nogom je zatvorila vrata. Glazba je unutra bila i glasnija i intenzivnija.

Navela me da pravim sitne korake u ritmu bita, da gibam tijelo sad tu sad tamo. U prvi sam se čas sasvim smeo. Htio sam se nasmijati ili reći nešto duhovito, onako kako bi to učinio netko odrastao. Ipak, izraz njezina lica i ritmički bit pobudili su u meni osjećaj da bi sve osim plesa bilo nalik brbljanju u crkvi. Noge su mi postale čudesno lagane. Počeo sam je oponašati, ramena su mi se gibala u suprotnom smjeru od bokova. Ruke su mi po zraku crtale šare. Trik je bio u tome da prestanem misliti. Osjetio sam kako mi se tijelo raspalo na dijelove, i sad se svaki dio odazivao na zvov svojega glazbala. Obrazac naših koraka postao je nekako neizbježan.

Baš kad sam to svladao, ona me privukla k sebi, prislonila mi obraz na svoj vrat, prsa na svoje grudi, tako da ih je sad razdvajala samo najtanja tkanina. Nikad prije nisam plesao, a ponajmanje ovako. Udahnuo sam njen parfem i njen znoj. Ona me stisnula, istjerala mi dah, kao da želi iz naša dva tijela napraviti jedno. Povala mi je ruku tako da ju je obujmila, stavila mi ruku na križa, i ja sam je privio k sebi. Ni začas se nismo prestali gibati. Ona je vodila.

Predviđao sam svaki njen korak, nemajući ni pojma odakle mi izvire sve to znanje. Vrtjeli smo se, pa letjeli sad tu, sad tamo, kao jedan organizam. Pomislio sam na Genet. Obodren, sad sam ja poveo, a ona je slijedila. Pritisnuo sam meko meso gdje su joj se spajale noge, no samo zato što je pritiskala i ona, meljući me svojim bokovima. U lice mi je poletjela krv, pa u ruke, u trbuh, u prepone. Svijet se raspao. Ušao sam s njom u zapleteni dijalog.

Svirka nije prestajala, i želio sam da nikad niti ne prestane, no baš kad sam to pomislio, najednom je zamrla. Lijeno otezanje američkog

spikera bilo je tako različito od odsječnih formalnih tonova BBC-a.

»Mislim, mislim«, rekao je. »Bože, Bože. Umm, hmmm«, kao da nas je vidio kako nastavljamo. »Jeste li ikad čuli tako nešto? To je istočnoafrički rock. Istočnoafrički Big 14. Radio služba Zračnih snaga, Asmara.« Za tu postaju nisam ni znao da postoji. Znao sam za golemu američku vojnu bazu, prislušnu postaju, čuo sam da je tako zovu, odmah kraj Asmare u Kagnewu. Tko bi i pomislio da imaju i nešto što bismo *mi* mogli poslušati?

I dalje smo se stiskali, daleki od čitavog svijeta. Ona mi je pogledala u oči i nisam znao hoće li zaplakati ili se nasmijati. Znao sam samo da bih, da je to od mene zatražila, s njom plakao, ili se smijao, ili se spustio na sve četiri i glumio Koochooloo.

»Tako si lijepa«, rekao sam na vlastito iznenađenje.

Ona je dahnula. Moje riječi kao da su je proparale. Jesam li rekao nešto krivo? Usne su joj zadrhtale, oči zablistale. Izražavala je radost. Rekao sam prave riječi.

Spustila je lice, pa tu svoju usnu s ispučenom brazgotinom i sa zadebljanjima s obje strane prinijela mojoj. Njezine su usne preklopile moje i hermetički ih zatvorile. U glavi mi se stvorila najgluplja slika, baš slika spajanja dva vrtna crijeva. Ali ono što je poteklo iz jedne u drugu nije bila voda nego njen jezik. Ali ovaj put, za razliku od onog što mi se u ostavi dogodilo s Genet, njezin sam jezik dočekao željno. Bilo je to tako uzbudljivo. Stavio sam joj ruku za potiljak. Pritisnuo sam svoje tijelo uz njezino, osjećajući kako se s njom dotičem svakim atomom.

Jednom sam se odmaknuo da je pogledam i kažem: »Tako si lijepa«, zato što je to bila magična rečenica, rečenica za koju sam znao da bih je trebao češće izgovarati, ali samo ako u to vjerujem. Ne znam koliko smo tako bili združeni usnama, ali se sve to zbivalo posve prirodno, kao da utažujemo glad. Nisam shvaćao da u meni postoji taj potencijal. On me je nosio dalje. Što sada slijedi, nisam znao, ali je to znalo moje tijelo. Vjerovao sam mu. I bio spreman.

A onda se ona najednom odmaknula. Zadržala me ispruženom rukom. I sjela na rub kreveta. I zaplakala. Dogodilo se nešto o čemu me moje tijelo nije obavijestilo. Ili je možda postojalo nekakvo pravilo, etiketa koju nisam ispoštovao. Pogledao sam na vrata, odmjerio put bijega.

»Hoćeš li mi ikad oprostiti?« upitala je. »Tvoja majka nije morala

umrijeti. Da sam kome rekla da joj je pozlilo, možda su joj još mogli pomoći.«

Sad se dogodilo nešto krajnje neobično. Osjetio sam kako mi se na šiji dižu dlake. Potpuno sam zaboravio da je to negdašnja majčina soba. Nisam u njoj mogao ni zamisliti sestru Mary Joseph Praise, svakako ne s plakatom Venecije na jednom zidu i s crno-bijelim plakatom nekakvog bijelog pjevača na drugom, s pelvisom izbačenim prema stalku mikrofona što ga je privukao prema sebi i lica iskrivljena od pjevačkog napora. Vratio sam pogled na pomoćnu sestru.

»Nisam znala da joj je tako slabo.« Štucnula je kroz suze, baš kao beba.

»Ma sve je u redu«, odgovorio sam, no s osjećajem kao da je te riječi kroz mene izgovorio netko drugi.

»Reci da mi opraštaš.«

»Hoću ako prestaneš plakati. Molim te.«

»Daj reci.«

»Opraštam ti.«

Na to se ona rasplakala još glasnije. Netko će je čuti. Nisam smio biti u toj sobi. A još sam je manje smio rasplakati.

»Pa rekao sam ti! Rekao sam ti da ti opraštam. Pa zašto onda još plačeš?«

»Ali sam skoro dopustila da umrete i ti i tvoj brat. Trebala sam vam pomoći, kad ste izašli, da udahnete zraka. Trebala sam vas reanimirati. Ali sam zaboravila.«

* * *

Kad sam stigao do te sobe, bio sam sav bezvoljan, jer sam osjećao da mi nedostaje jedan dio mene, i to samo zato što je Genet otišla. A onda sam na sve to zaboravio i otkrio sreću, ne, ekstazu, u tom plesu, a i slutnju onog što bih želio raditi s Genet. A sad sam opet bio bezvoljan i zbunjen. Raj se zatvorio i sad sam se probijao kroz maglu. Ona me uhvatila za ruku i povukla k sebi, na krevet.

»Radi sa mnom što god hoćeš. I kad hoćeš«, rekla je i zabacila glavu, podigavši prema meni pogled dok sam tako stajao nad njom.

Što je time mislila reći?

»Da radim što?« upitao sam.

»Sve.«

Ispustila mi je ruku i srušila se na krevet. I raširila noge. Bila je spremna. Na sve što bih mogao učiniti.

Da, bilo je nešto što sam želio učiniti. Ako mi je bilo ostavljeno na volju, ako sam stekao vlast nad njezinim tijelom, znao sam da ću to otkriti instinktivno. Imao sam neku opću predodžbu. Na koncu konca, imao sam već skoro četrnaest godina.

Dala mi je dopuštenje no ja sam ipak i dalje čekao.

Prevrnula se na trbuh i pokazala mi bedra i povirila na mene preko ramena. Vjeđe su joj bile natekle, a izraz lica dalek i snen. Okrenula se za sto osamdeset stupnjeva i postavila se licem prema meni. Podbočila se laktovima. Dojke su joj visjele, i bradavice su joj se jedva skrivale. Pošla je za mojim pogledom uprtim u prorez između dojki.

Vani sam začuo glasove i korake. Druge su se bolničarke i pripravnice vraćale s večere.

Nisam želio otići. Ali je među nas provalio svijet. Sve je pokvarilo moje oklijevanje. Ono i njezino nezatraženo priznanje.

»Želio bih opet plesati s tobom«, rekao sam šaptom.

»Možeš...«, odgovorila je ona šaptom, ali osjećao sam da je to krivi odgovor.

»I želio bih s tobom... raditi sve.«

»Da! To bih i ja željela.« Sad je već klečala na krevetu, razvedrivši se, smiješeći se kroz suze. »Dođi«, rekla je i pružila ruke, dozivajući me.

»Ali baš sada ne bih ništa. Doći ću jedan dan.« Stavio sam ruku na kvaku.

»Ali... što veliš za nešto sada?« upitala je dovoljno glasno da je čuje sav svijet.

Brzo sam šmugnuo van, sve se nadajući, da će, ako me tko vidi, pomisliti kako je moj posjet bio nešto sasvim normalno.

Kiša u međuvremenu nije sustala. Pustio sam da me udara u glavu. I vrlo važno. Kiša je bila nešto tako poznato. Ali to balansiranje na rubu osjećaja tako snažnih da bih od njih mogao poletjeti, to je bio otkrivenje. Dok sam stigao kući, bio sam već mokar do kože. Kad sam ugledao lokot

na vratima Rosinine i Genetine sobe, poželio sam da nestane. Stao sam i zapiljio se u zatvorena vrata.

I baš sam u tom trenutku, dok su me u fontanelu udarale kišne kapi, zaključio da se moram oženiti Genet. Da, to mi je sudbina. Ono što sam osjetio s pripravnicom poželio sam ne osjetiti više ni s kim osim s Genet. Bio sam okružen mnogobrojnim iskušenjima, jakim silama spremnim da me otrgnu od moje iskazane namjere. I želio sam podleći napasti. Ali samo s jednom, a ta je jedna bila Genet.

Ako se njome oženim, time ću sve riješiti. To neće dati Rosini da ode, to će usrećiti i Hemu i Ghosha i Rosinu pa ćemo im oboje biti kao djeca. Već sam zamišljao kako imamo djecu. Srušit ćemo služinske prostorije i napraviti blizanca glavnoj zgradi, sa spojnim hodnikom, tako da svi budemo pod istim krovom; a imat ćemo i sobu, a možda i čitav stan, za Shivu. On će biti sav sretan da ima takvu šurjakinju. Budući da Shiva nije od onih koji se osvrću i veličaju prošlost, onda je još važnije da ja sačuvam obitelj, da nas sve zadržim na okupu.

* * *

Ušao sam u kuću, a s mene se na pod cijedila voda. U kupaonici sam se svukao do gola i pomno u zrcalu promotrio svoje tijelo, pitajući se što je pripravnica na njemu vidjela. Bio sam za svoje godine visok, skoro sto i osamdeset, i koža mi je bila svijetla. Možda bih mogao proći kao Mediteranac; oči su mi bile smeđe — nikad u njima nisam vidio ni slutnju modrog koja se vidjela u Shivinim. Moj je izraz bio isuviše srdačan, i to napose kad mi je kosa bila mokra. A kad se osuši, kovrče će se vratiti i zadobiti vlastiti život, i neće se dati ukrotiti. Eto što znači postati muškarac, pomislio sam s rukama na bokovima, pa se okrenuo i zadovoljno se zagledao u vlastite kukove, vlastita bedra.

Obukao sam se i vratio u kuhinju, pa udahnuo vonjeve što su se dizali iz lonaca i zdipio komad mesa prije nego što me Almaz stigla pljesnuti po ruci. Počela me karati, ali je to bio umilni zvuk, baš kao što je umilna bila i svirka što je dolazila iz dnevne sobe, popraćena teškim ritmom table, kao i lupanjem nogu Heme i Shive u plesu te Heminim izvikivanjem uputa. Zatim sam začuo štropot otkačenog blatobrana Volkswagena kad se Ghosh dovezao prilaznom stazom. Osjetio sam se ekstatično, epicentrom obitelji i nedostajali su mi još samo Genet i Rosina, koje će se sigurno vratiti i kad će naša obitelj opet postati cijela.

Izgurao sam iz svijesti što mi je pripravnica rekla o onom što jest —

ili nije — učinila s mojom majkom. Nije bilo nikakva smisla kopati po starim ranama, još manje sada kad je budućnost obećavala toliku sreću. A otac? Ne, on više nikad neće proći kroz naš ulaz; to mi je sad postalo sasvim jasno. Bez obzira što Thomas Stone u međuvremenu stekao, i bez obzira na to gdje je u ovom trenutku, on svakako nema ni pojma što je zbog toga izgubio.

32. POGLAVLJE

Doba sjetve

Genet i Rosina su se vratile dva dana pred početak škole; stigle su s halabukom i ushitom indijskog cirkusa kad dolazi na Merkato. Taksi koji ih je dovezao s autobusnog kolodvora legao je na amortizere, toliko su mu krovna košara i prtljažnik bili nakrcani robom.

Najprije sam od svega opazio Rosinin zlatni zub i široki smiješak koji ga je pratio. I Genet se preobrazila; sva je blistala, odjevena u tradicionalnu pamučnu suknju i tijesni prslučić, sa *shamom*, u skladu s njom, prebačenom preko ramena. Zavrištala je od veselja i skočila zagrliti Hemu i pritom je skoro srušila. A onda je poletjela do Ghosha, pa Shive, pa Almaz i mene, pa se onda opet vratila u Hemin zagrljaj. Kad me Rosina zagrlila, njezin je zagrljaj bio nježan i pun ljubavi, ali kad je dugo zagrlila Shivu, osjetio sam ubod ljubomore. Zbog njezina sam dugog izbivanja sad jasno vidio ono što mi je dosad promicalo — da joj je Shiva draži. Možda zbog toga što me zatekla u smočnici sa svojom golom kćeri? Ili je oduvijek bila slaba na njega? I jesam li to opazio samo ja?

Sad su svi jedni drugima upadali u riječ. Rosina je, jednom rukom još grleći Shivu, dopustila Gebrewu da joj pogleda zlatni zub.

»Genet, milo, kakva ti je to kosa!« rekla je Hema zato što joj je bila ispletena u guste redove malih pletenica, baš kao i majčina, tako da joj je svaka kečkica slobodno nicala na tjemenu, gdje su sve bile vezane oko sjajnog diska. »Zar si je odrezala?«

»Znam, znam! Zar ti se ne sviđa? A vidi mi ruke«, rekla je. Dlanovi su joj bili narančasti od hene.

»Ali ti je tako... kratka. I milo, probušila si si uši!« rekla je Hema. S resica su joj visjeli modri kolutovi. »O Bože, curo«, rekla je i uhvatila je za ramena. »Ma dajte je pogledajte! Sva si se izdužila i... i popunila.«

»I narasle su ti cice«, rekao je Shiva.

»Shiva!« rekli su Hema i Ghosh u jedan glas.

»Oprostite«, odgovorio je on, iznenađen njihovom reakcijom. »Htio

sam reći da su joj se povećale grudi«, dodao je.

»*Shiva!* Tako se nešto ne govori jednoj dami«, rekla je Hema.

»Pa ne mogu to reći jednom gospodinu«, odgovorio je Shiva, i očito mu je sve to išlo na živce.

»Ma sve u redu«, javila se sad i Genet. »I to je istina. I sad imam dvicu, a možda čak i tricu!« rekla je i ponosno pogledala na grudi, ponosno uperene u nebo poput teleskopa.

Rosina je razabrala o čemu se to priča.

»*Stai zitto!*« rekla je kćeri i stavila prst na usta, zbog čega se Genet nasmijala.

»Gospodo«, rekla je Rosina Hemi na amharskom, »s tom sam curom imala pune ruke posla. Svi su dečki trčali za njom. A je li bila dovoljno pametna da ih odbije? Nije. A vidi kako se samo obukla!« Bilo mi je teško što sam u njezinoj jadikovki opazio i trag ponosa. A Genet je rekla:

»A što mogu kad mi se tako sviđaju haljine u Asmari. Oh! Donijela sam i razglednice. *Dové la mia borsetta*, mama? Hoću ti pokazati. Oh, ostala mi je u taksiju... Daj pričekaj.« Provukla je glavu kroz otvoren prozor taksija, počastivši nas pogledom na svoje gaćice. Rosina je zavrištala na nju, ali badava.

Genet nam je gurnula razglednice.

»Oh, Asmara, ne možete ni zamisliti kako su divan grad tako davno podigli ti Talijani. Vidite?« Nije to baš bilo nešto za hvaliti se: biti koloniziran tako dugo *prije* Etiopije. Te čudne, šarene zgrade bile su prepune uglova, kao izvađene iz geometrijske zbirke.

* * *

Hema i Ghosh uskoro su dolutali u kuću. Taksist je pomogao Gebrewu istovariti drvene klupčice i novi krevet i sve to odnijeti u Rosinin stan. Krevet je bio od ručno izrezbarenog tamnog drva i Rosina ga je, kako smo doznali, dobila od brata u Asmari.

Sjeo sam na nov krevet i zagledao se u Genet. Činilo mi se kao da je nije bilo godinama. Zavezao mi se jezik.

»I onda, Marion, kako si proveo zimu?« Ako sam ja pred njom bio nesiguran, ona nije ni znala što to znači biti bojažljiv.

Ja sam pak skupljao sve što ću joj ispričati. Imao sam već i

pripremljen tekst. Ali ta visoka i lijepa djevojčica — ili da kažem *djevojka*? — što je sad sjedila kraj mene, tako eritrejska i tako zaljubljena u sve talijansko, sasvim mi je pobrkala govor. Pacijenti koje sam vidio, knjige koje sam pročitao... ništa se od toga nije moglo mjeriti s Asmarom.

»Ma ništa se nije dogodilo«, rekoh. »Znaš i sama kako je tu kad dođu duge kiše.«

»I to je sve? Ništa? Ni filmova, ni pustolovina? Ni... cura?«

Mene je još bolio Rosinin opis momaka koji su za njom trčali u Asmari. To je bila izdaja. Sigurno je i Genet u tome imala prste: ta koji bi je to dečko gnjavio kad bi mu rekla da se gubi?

»Mislim«, rekoh, »za cure ne znam, ali...«

Počevši nevoljko, ipak sam joj ispričao o onom posjetu majčinoj staroj sobi, ali sam čitavu zgodu s pripravnicom prikazao kao da sam u njoj sudjelovao ovlaš, i sebe kao ravnodušnog promatrača. Pa ipak, što sam dublje zalazio u priču, sve mi je bilo teže zadržati taj ton.

Genet su oči postale okrugle kao oni kolutovi u ušima.

»I to si radio s njom?« rekla je.

»Nisam!« odgovorio sam.

To kao da ju je razočaralo, dok sam ja očekivao da će biti ljubomorna.

»Za Boga dragoga, Marion, zašto nisi?«

Zavrtio sam glavom.

»Nisam zato što...«

»Zato što? Daj istresi to iz sebe«, rekla je i prstom me ubola u bok, kao da želi potaknuti riječi da izađu. »Na koga ti to čekaš? Na englesku kraljicu? Pa znaš da se već udala.«

»Nisam zato što... Znao sam da bi bilo lijepo, i više nego lijepo. Znao sam da bi bilo fantastično...«

»Kakvo je to objašnjenje?« rekla je ona i od snebivanja zakolotala očima.

»Ali... Znao sam da želim da prvi put bude s tobom.«

Eto, izrekao sam i to.

Genet me gledala beskrajno dugo, otvorenih usta. Osjetio sam se

ranjivim. Zadržao sam dah u nadi da će joj sad iz usta neće izaći ni sprdnja ni pošalica. Poruga bi me uništila.

Nagnula se prema meni, pogled joj je bio blag, izraz lica nježan i pun ljubavi, pa mi je uzela bradu u obje ruke i zatresla je lijevo-desno kao bebi.

»*Ma che minchia?*« upitala je Rosina, s rukama na bokovima, grubo nas prekinuvši. Nisam ni opazio da se vratila u sobu.

Genet je prasnula u smijeh. Rosini to nije bilo nimalo smiješno, ali je Genet ostala bez daha, savijala se od smijeha. Rosina ju je prostrijelila pogledom, pa odustala, mrmljajući si nešto u bradu. Taj Genetin histerični smijeh bio je nešto sasvim novo.

Kad je uspjela progovoriti, Genet je objasnila.

»*Ma che minchia?*« znači: »Ma koji kurac?« što sam *ja* stalno govorila u Asmari. Naučila sam to od rodbine. Mama mi je zaprijetila da će me pljusnuti svaki put kad to kažem. A sad to *ona* veli, da ne povjeruješ?... I onda, Marion — *che minchia*, ha?«

* * *

Večerali smo zajedno u bungalovu; Genet je sjedila s nama, dok su Rosina i Almaz jele u kuhinji.

Već nam je ušlo u običaj da ja poslije jela preuzmem Grundig. Počesto bih slušao afrički rock sve do ponoći kad bi ga prestali emitirati. Ta je glazba govorila mojim osjećajima; u zbijenoj strukturi Dylanovih balada od dvanaest taktova ponovno se uspostavljao red. Većinom bi sa mnom sjedio i Shiva. Ta je glazba nešto govorila i njemu.

Sad se pak javio DJ:

»Istočnoafrički rock, AFRS Asmara, gdje su svi visoki milju i pol. U bazi je Booneova subota na farmi. Prva je pošiljka vina s Booneove farme stigla sinoć i, ljudi, ako ste to propustili, ne volim to spominjati, već je sve otišlo, baš kao i neki ljudi odavde. A sad poslušajmo Bobbyja Vintona i »My Heart Belong Only to You.«

Bilo mi je drago kad sam otkrio da Genet o toj radio-postaji ne zna ništa. Rodbina u Asmari ne bi joj bila tako *cool* da je znala da nikad ne sluša tu emisiju,

Sljedeća je pjesma počela bez ikakva uvoda. Poskočio sam.

»To je to!« rekao sam Genet. »To je pjesma o kojoj sam ti pričao.«

Nakon svih večeri provedenih uz radio, sad se po prvi put pojavila pjesma što sam je čuo u pripravnici sobi.

Počeo sam se gibati i izvijati u ritmu glazbe, slijep na zgrmljeni izraz Hemina lica i zapiljene poglede Ghosha i Genet. Pojačao sam radio; Rosina i Almaz izišle su iz kuhinje. Očito su pomislile da sam poludio. To mi nije nimalo sličilo, ali se nisam mogao zaustaviti, ili se nisam htio, i nešto mi je reklo da je današnji dan za to kao stvoren.

Sad je Shiva ustao i pridružio mi se, i plesao je glatko, svileni i tako uglađeno, kao da su svi oni satovi s Hemom služili samo dobivanju vremena da napokon čuje tu pjesmu. Genet nije trebalo ni reći da se pridruži. Izvukao sam Hemu iz naslonjača, pa se uskoro i ona gibala u ritmu muzike. Ghosha nije trebalo nagovarati. Pokušao sam uključiti i Rosinu, ali je ona s Almaz pobjegla u kuhinju. Plesalo je nas petero u kuhinji sve dok nije odsvirala i zadnja nota.

Chuck Berry.

Tako se zvao umjetnik. Pjesma se zvala »Sweet Little Sixteen« — tako nam je rekao spiker.

Kad je došlo vrijeme za spavanje, Genet je rekla da se vraća u Rosinin stan. Hemu je to očito pogodilo.

»Pravit ću mami društvo«, rekla je Genet. »Sad imam svoj krevet. U Asmari nas je šestero spavalo na podu. Imati vlastiti krevet bit će prava raskoš.«

Sutradan sam na Piazzu u trgovini s pločama pronašao singlicu Chucka Berryja. Na ovitku sam vidio da je »Sweet Little Sixteen« bila hit broj jedan — godine 1958.! To me smlavilo. Ostatak je svijeta tu pjesmu čuo više od desetljeće prije nego što sam ja i doznao da ona postoji. Kad sam pomislio kako sam uz nju sinoć plesao, učinilo mi se da je to bio ples jednog ignoramusa, nešto nalik zatravljenosti seljaka kad na vrhu zgrade Olivettija ugleda neonsku kriglu s pivom.

* * *

Uvečer pred početak nove školske godine, Hema i Ghosh su nas odveli sa sobom u grčki klub na godišnju proslavu svršetka »zime«. Genet me iznenadila rekavši da će ostati kod kuće i prirediti odjeću za školu; ona, Rosina, Gebrew i Almaz bili su sve već dogovorili za domaću večeru u Rosininu stanu.

Veliki je orkestar bio sastavljen od honorarnih svirača iz orkestara

kopnene vojske, zrakoplovstva i Carske garde. Ti su mogli i u snu odsvirati »Stardust«, »Begin the Beguine« i »Tuxedo Junction«. Chuck Berry im nije bio na repertoaru.

Iseljenička zajednica, vrativši se s godišnjeg, bila je u punom sastavu, sva preplanula. Opazio sam i gospodina i gospođu G., koji zapravo i nisu bili vjenčani, a kružila je priča da su, da bi bili zajedno, u Portugalu ostavili bračne drugove i djecu; baš kao i gospodina J., briljantnog neženju iz Goe, kojeg su nakratko bili zatvorili zbog nekakve financijske prtljavnice, no sad je bio u punoj formi. Novopridošli iseljenici brzo će naučiti svoje uloge; otkrili su da je njihovo strano podrijetlo važnije i od znanja i od talenta — da im je to najjači adut. Uskoro će i oni biti stalni gosti, pa će se smiješiti i plesati na godišnjoj proslavi.

Oduvijek sam mislio da emigranti predstavljaju ono najbolje u kulturi i stilu »civiliziranog« svijeta. Sad sam, međutim, vidio da su oni tako daleko od Broadwaya, West Enda i La Scale, da su vjerojatno za svojim dobom zaostali čitavo desetljeće, baš kao što sam bio i ja u slučaju Chucka Berryja. Promatrao sam rumena, oznojena lica na plesnom podiju, djetinji sjaj u njihovim očima; to me rastužilo i pobudilo u meni nekakvu nervozu.

Shiva je najprije zaplesao s Hemom, pa onda sa ženama koje je poznavao iz Hemina i Ghoshova društva za bridž, a onda i sa svima kojima je očito bilo do plesa. Najednom više nisam želio biti tu; otišao sam rano i rekao Hemi i Ghoshu da ću uzeti taksi do kuće.

Dok sam se uspinjao do našeg stana, razmišljao sam o onoj pripravnici. Počeo sam je izbjegavati. Kad bi s njom bile učenice, pravila se da me ne poznaje. Kad me je jednom vidjela sa Shivom, pozdravila nas je bez komentara. Kad smo se prvi put slučajno našli nasamo, ona me zaustavila i rekla:

»Jesi li ti Marion?« Po očima sam joj vidio da se ništa nije promijenilo, i da su mi još otvorena vrata.

»Ne«, rekao sam, »ja sam Shiva.« Nikad me to više nije pitala.

Začuo sam mrmljanje radija iz Rosinina stana, ali vrata su joj bila zatvorena, a ja i tako nisam tražio društvo.

Otišao sam u krevet sam, sam sa svojim mislima — osjećao sam da imam više od svojih trinaest godina.

Probudio sam se kad je Shiva došao kući. Promatrao sam ga u zrcalu.

Bio je viši no što sam sâm bio u vlastitim očima, a imao je i uske bokove i lak korak plesača. Kliznuo je sa sebe sako i košulju. Kad je otišao iz kuće kosa mu je bila razdijeljena i začešljana na jednu stranu, ali sad je to bila samo podivljala masa gustih uvojaka. Usne su mu bile pune, skoro ženske, a na licu mu je bilo nešto sneno, upravo proročko. Kad je ostao u donjem rublju, promotrio se u zrcalu. Jednu je ruku podigao a drugu pružio u stranu. Zamišljao je da s nekom pleše. Graciozno se okrenuo i naklonio.

»Jesi li se dobro proveo?« upitao sam ga.

Od toga se na mjestu zaustavio. Ruke su mu ostale stajati. Pogledao me je u zrcalu, od čega sam se sav naježio.

»Ma svi smo se dobro proveli«, rekao je hrapavim, neprepoznatljivim glasom.

33. POGLAVLJE

Vid ludila

Taksi je Shivu i mene iskrcao preko puta ulaza u Missing, pred zgradama od bloketa, upravo u trenutku kad se upalila ulična rasvjeta. Sa šesnaest sam godina bio kapetan, prvi udarač i hvatač u našoj momčadi, dok je Shiva bio srednji udarač. Kad bih otvarao igru, najjači sam bio u žestokom udarcu kako bi već prva salva demoralizirala protivnika, dok je Shiva bio najbolji kad je trebalo tvrdokorno braniti vrata i dati čvrst oslonac momčadi, pa makar pritom i ostvario malo pogodaka. Kad bismo poslije treninga došli kući, uvijek bi već bio mrak.

Na kraju sam zgrade najbliže Alijevu suku ugledao ženu uokvirenu zavjesom od perli, ocrtanu u svjetlu bara.

»Hej! Pričekajte me«, doviknula je. Tijesna haljina i potpetice sputali su joj noge do usitnjenih koraka kojima je prešla po dasci prebačenoj preko jarka. Ovila se rukama od zime i nasmiješila se da su joj se oči stisnule do proreza.

»O Bože, koliki si izrastao! Zar me se ne sjećaš?« upitala je, nesigurno šecući pogledom između mene i Shive. Do nosnica mi je dopro miris jasmína.

Otkako joj je umrla beba, Tsigu sam vidio mnogo, mnogo puta, ali uvijek tako daleko da smo si mogli samo mahnuti. Godinu je dana nosila crninu. Onog kišnoj jutra kad je u Missing donijela bebu, Tsige je izgledala prilično neugledno. Imala je jednostavno, bezazleno lice, ali sad s ocrtanim očima, ružem, kosom što joj je u valovima padala na ramena, bila je upadljivo privlačna.

Dotakli smo se obrazima kao da smo rod, najprije s jedne pa s druge strane, pa smo se onda opet vratili na prvu.

»A ovo je... ovaj... da te upoznam sa svojim bratom«, rekoh.

»Tu radiš?« upitao je Shiva. On u razgovoru sa ženama nije nikad znao obuzdati jezik.

»Ne više«, odgovorila je ona. »Sad sam ja vlasnica. I pozivam vas,

molim, uđite.«

»Ne... ali... hvala«, promućao sam. »Čeka nas mama.«

»Ne, ne čeka«, rekao je Shiva.

»Nadam se da nećete zamjeriti ako dođem neki drugi dan«, rekoh.

»Što god poželiš, samo izvoli. To vrijedi za obojicu.«

Stajali smo u zbunjenoj šutnji. Još me držala za ruku.

»Čuj me. Znam da je to bilo davno, ali ti se nikad nisam zahvalila. Kad god sam te vidjela, htjela sam s tobom popričati, ali te nisam htjela dovesti u nezgodan položaj i bilo me je stid... A danas, kad sam te ugledala tako blizu, pomislila sam probati.«

»Ma ne«, rekoh, »nego sam se ja brinuo da se niste na mene — na nas — naljutili. Možda ste okrivili Missing zbog...«

»Ne, ne, ne. Za sve sam ja kriva.« U očima joj je potamnio sjaj. »Eto što se zbiva kad slušaš te glupe stare babe. »Daj ovo, daj ono«, stalno su mi govorile. I to sam jutro pogledala svoju sirotu bebu i shvatila sam da mu je sva ta *habesha* medicina samo naškodila. Kad je tvoj otac pregledao Teferija, shvatila sam da mu je mogao pomoći da sam došla nekoliko dana ranije. Užasno sam pogriješila što sam čekala. Ali...«

Ja sam šutio, prisjetivši se njezine tuge i kako mi je plakala na ramenu.

»Nadam se da će mi Bog oprostiti. Nadam se da će mi pružiti još jednu šansu.« Izgovorila je to iskreno, lice joj je odražavalo osjećaje, nije ništa skrivala. »Ali sad slušaj, što sam ti htjela reći, neka Bog i svi sveci paze na tebe i blagoslovljen bio za sve vrijeme što si ga proveo s nama. A kako je dobar doktor tvoj otac. Hoćete li i vi biti doktori?«

»Da«, odgovorili smo Shiva i ja bez razmišljanja i jednoglasno. Bilo je to možda jedino što sam tada mogao izgovoriti s uvjerenjem, i možda jedino u čemu smo se Shiva i ja slagali.

U lice joj se vratio sjaj.

* * *

Dok smo se vraćali u naš bungalov, Shiva je rekao:

»Zašto nismo ušli? Vjerojatno živi negdje straga. Dala bi ti da spavaš s njom.«

»Zašto misliš da bih trebao spavati sa svakom koju vidim?« Okomio

sam se na nj s više otrova no što je trebalo. »Ja ne *želim* spavati s njom. Osim toga, nije ona takva«, dodao sam.

»Možda nije više. Ali zna kako se to radi.«

»Imao sam šansi i ti to znaš. To je stvar izbora.« Ispričao sam mu ono o pripravnici, kao da želim dokazati tvrdnju.

Shiva na ovo nije imao što odgovoriti pa smo nastavili u tišini. Počeo mi je ići na jetra. Nisam želio razmišljati o Tsige na taj način, nisam želio zamišljati njezino mило lice i to kako mora zarađivati za život. Bilo je to bolno zamišljati, i zato to radije nisam činio. Ali Shiva nije imao takve hemunge. Pa je rekao:

»Jednog ćemo se dana seksati sa ženama. I mislim da je svejedno bilo to danas ili sutra.« Pogledao je prema gore, kao da se želi uvjeriti u povoljan položaj zvijezda.

Zaustavio sam ga i zgrabio za košulju. Pokušao sam pronaći nekakav razlog za moje protivljenje. Ali ono što je izišlo iz mene bilo je šepavo.

»Zar si zaboravio na Hemu i Ghosha? Misliš li da bi zbog toga bili sretni? Ljudi u njima vide uzor. Ne smiješ učiniti ništa zbog čega bi im bilo neugodno.«

»Mislim da je to neizbježno«, rekao je Shiva. »I oni to rade. Siguran sam da...«

»Prestani!« rekoh. Ta me misao uznemirila. Ali ne i Shivu.

* * *

Istog mjeseca kad sam navršio šesnaest godina, glas mi je pukao kad sam to najmanje želio. Osim toga su mi izbijali i miteseri kao da sam progutao vreću gorušičinih sjemenki. Odjeća koju bi mi Hema kupila postala bi mi tijesna ili prekratka već za tri do četiri mjeseca. Na čudnim su se mjestima počele pojavljivati dlake. Misli na suprotni spol, ponajviše na Genet, nisu mi se dale koncentrirati. Umirivalo me što sam zrcalni odraz tih tjelesnih promjena vidio u Shivi, ali poslije našeg razgovora o Tsige, nisam s njim više mogao razgovarati o žudnji što sam je osjećao kao ni o sustezanju koja ju je pratila. Shiva, međutim, nije osjećao baš nikakvu potrebu za sustezanjem.

»Zatvor«, čuo sam kako Ghosh kroz smijeh govorio Adidu, »pa to je nešto najbolje za brak. Ako već ne možeš u zatvor poslati ženu, a ti pođi sam. Zatvor stvara čuda.« Sad kad sam znao što im je na umu, bilo mi je

silno neugodno, čak me i šokiralo.

Usprkos našem poznavanju ljudskog tijela u kontekstu bolesti, Shiva i ja samo o spolnim pitanjima bili naivni nevjerojatno dugo — ili sam to bio bar samo ja. Malo mi je bilo poznato da su naši vršnjaci Etiopljani, kako u našoj tako i u državnoj školi, već odavno prošli spolnu inicijaciju s kakvom barskom damom ili sluškinjom. Oni nikad nisu prolazili kroz moje godine maglovite zbunjenosti, pokušavajući zamisliti nezamislivo.

Sjetio sam se priče koju je moj razredni drug Gaby ispričao kad mi je bilo dvanaest-trinaest godina, priču koju je on čuo od rođaka koji je emigrirao u Ameriku, priču u koju smo svi jako dugo vjerovali.

»Kad sletiš u New Yorku«, ispričao je rođak, »u zračnoj će luci s tobom zapodjenuti razgovor plava ljepotica. Od njezinog ćeš parfema poludjeti. Ovakve sise i minica. Upoznat će te sa svojim bratom. Ponudit će ti se da te odvezu u grad u svom kabrioletu i ti ćeš, da ne ispadneš nepristojan, to i prihvatiti. A dok se budete vozili, tip će reći: ›Daj da svratimo kod mene u Malibu na martini prije nego te dovezemo na Manhattan.‹ Zatim se zaustave pred svojom kućerinom. Kućom kakvu još nisi vidio. A čim se nađete unutra, tip će potegnuti pištolj i uperiti ga u tebe i reći: ›Poševi mi sestru ili si mrtav.‹«

I tako sam mnogu noć ležao budan i sanjario o toj strašnoj, uvrnutoj, prekrasnoj sudbini, i žudio da odem u Ameriku samo zbog toga. *Braco, daj spusti daj pištolj, poševit ću ti sestru i badava*, bila je replika koju smo Gaby i ja i naša mala klapa stalno ponavljali jedni drugima, naša tajna rečenica koja je objavljivala naše članstvo u pubertetskoj napaljenosti, tiho ključanje naše seksualne jare. Čak i pošto smo shvatili da je priča apsurdna, bajka, ona nas je i dalje veselila, pa smo i dalje voljeli ponavljati taj refren.

Nekoliko tjedana pošto smo Shiva i ja vidjeli Tsigu pred barom, sreo sam pomoćnu sestru na ulazu u Missing. Nisam je mogao izbjeći. A pogled je na nju uvijek izazivao tjeskobu.

Bila je sa svojim jatom pripravnica. U takvim bi se prilikama obično pravila da me ne opaža. Tog se dana, međutim, nasmiješila i krv joj je navrla u lice. Ja sam joj iz pristojnosti uzvratio smiješak. Namignula mi je a njezine su se učenice produžile.

»Hvala ti za ono sinoć. Nadam se da se nisi uplašio krvi. Jesi li se iznenadio? Čekala sam na tebe sve te godine. I bilo je vrijedno čekanja.« Očešala se o mene. »Kad ćeš opet doći? Već brojim dane.«

Zanjihala je sve što se od tijela zanjihati dalo pa se zavrtjela za učenicama kao da joj je sam Chuck Berry za petama, skupa sa svojom gitarom. Doviknula je preko ramena, dovoljno glasno da je čuje čitav svijet:

»Drugi put nemoj poslije samo pobjeći, dobro?«

Pojurio sam kući. Odnedavna, napose preko vikenda, Shiva bi nekamo odlazio sam, no ja o tome nisam puno razmišljao. Nikad mi nije ni palo na pamet da bi mogla biti riječ o tome.

Shiva, Genet i Hema sjedili su za stolom, a Rosina ih je posluživala. Ghosh je otišao oprati ruke. Odvukao sam Shivu u našu sobu.

»Ona misli da sam to bio ja!« Požalio sam što sam mu ikad ispričao za onaj ples s pripravnicom. »Zašto me nisi pitao? Ja bih ti zabranio da odeš. Ja sam ti to i zabranio. Što si joj rekao? Jesi li se pretvarao da sam to ja?«

Shivu je moj bijes sasvim smeo.

»Ne. Ja sam bio ja. Samo sam joj pokucao na vrata. I nisam rekao ništa. Ona je učinila sve ostalo.«

»O, Bože! I samo tako? Oduzeo si nevinost i sebi i njoj?«

»To mi je bilo prvi put s njom. I zbog čega si tako siguran u nju, ha, stariji brate?« Njegove su riječi bile kao udarac u drob. Shiva mi se još nikad nije obratio tako sarkastično, i zvučalo je zajedljivo i ružno. Ostao sam stajati bez riječi, a on je nastavio. »No to bar *meni* nije bilo prvi put. Svake sam nedjelje išao na Piazzu.«

»Što? Koliko si puta bio?«

»Dvadeset jedan put.«

Zavezao mi se jezik. Ostao sam zapanjen, zbunjen, zgađen i strašno zavidan.

»Istoj ženi?«

»Ne, bila je dvadeset jedna. Dvadeset dvije ako računaš i pripravnicu.« Stajao je tako, uprijevši u mene bradu, s rukom mlitavo položenom na zid.

Kad sam napokon došao do glasa, rekoh:

»Mislim, bi li bio tako dobar pa da više ne ideš pomoćnoj sestri?«

»Zašto? Da možeš ti?«

Vidio sam da nad njim više nemam nikakve vlasti, nikakvog uvjerljivog iskustva na temelju kojeg bih ga mogao savjetovati. Osjetio sam silan umor.

»Nije važno. Ali mi učini uslugu: ako joj opet pođeš, reci joj da si to ti. I kad budeš gotov, ostani kod nje i grli je i šapći joj u uho nježnosti. Reci joj da je lijepa.«

»Da još šapćem što? I zašto?«

»Dobro, pustimo to.«

»Marion, sve su žene lijepe«, rekao je Shiva. Pogledao sam ga i shvatio da je to izrekao s uvjerenjem, bez i trunca sarkazma. Nije se smeo niti se naljutio što sam ga odvuкао od stola, nije mu bilo ni najmanje neugodno. Bio sam si umislio da svog brata poznajem. Dok sam zapravo stvarno poznao samo njegove rituale. Volio je svoju *Grayevu anatomiju* i uvijek je nosio sa sobom, tako da je na ovitku već imala jamice od njegovih prstiju. Kad mu je Ghosh kupio novo izdanje *Graya*, moj se brat uvrijedio, baš kao da mu je Ghosh donio nekakvo odlutalo štene kao zamjenu za ljubljenu Koochooloo, koja je već bila na izdisaju. Poznao sam Shivine rituale, ali ne i logiku koja je stajala iza njih. Shiva je zaista sve žene nalazio lijepim — shvatio sam to već kad smo bili prvi put na verzijskoj klinici. On je nikad nije propustio te je napokon počeo gnjaviti Hemu sve dok ga nije naučila kako se okreću bebe. U njegovu zanimanju za verzijску kliniku kao i porodništvo i ginekologiju nije bilo ničeg opscenog. Kad bi dan klinike pao na praznik, ili Hema odlučila da ga zbog ovog ili onog ne održi, Shiva bi ipak došao i ostao sjediti na stubama zaključane zgrade. Sad sam mu ja govorio da bune fin prema pripravnici, no on mi je mogao odgovoriti da joj je on dao ono što je tražila dok sam ja prema njoj bio sve prije negoli fin. U međuvremenu sam se čuvao za samo jednu ženu. Moja je apstinencija bila tako plemenita zato što je bila tako teška. Izgarao sam od svog celibata i želio impresionirati Genet. A kako i ne bih?

Meni je još od one sunčane nedjelje prije tri godine, kad se Genet vratila s ljetovanja u Asmari, bilo jasno da je pubertet za nju praktički završio. Od poletnog rasta te se zime na njoj sve izdužilo: noge, prsti, čak i trepavice. Vjeđe su joj dobile sanjiv izgled, a oči kao da su joj se još više razmaknule. Poslije povratka iz Asmare, počela je stvarati ludnicu po kući. Prema *Nelsonovu udžbeniku pedijatrije*, kod djevojaka su prvi znak puberteta bradavice i stidne dlake. Kako je čudno što je *Nelson* previdio

prvi znak koji sam opazio, naime zreli miris koji me je vukao kao glas sirena. Kad bi stavila parfem, ta bi se dva mirisa pomiješala, i od onog što bi nastalo zavrtjelo bi mi se u glavi. Maštao sam samo o tome da joj zderem odjeću i napijem se s izvora.

Promjene na Genet naelektrizirale su Rosinu — to sam jasno vidio. Hema i Rosina su bile saveznice, sjedinjene u želji da je zaštite od grabežljivaca, momaka. Ali te su dvije majke u tom poslu bile, za moj ukus, premalo revne, a osim toga su sabotirale vlastita nastojanja kupujući joj odjeću i stvari od kojih je suprotnom spolu postajala još privlačnija. Ta pseta — prema onom što sam osjećao — nisu se mogla othrvati želji da njuškaju pred našim pragom, a što je još gore, i sama se Genet, prema vlastitom priznanju, već počela tjerati.

* * *

Tog je polugodišta, u četvrtak, Genet poslala poruku da se neće iz škole voziti u našem taksiju. Kući će, veli, doći sama. Dok smo Shiva i ja prelazili onih posljednjih pedeset metara prilaznog puta, Genet je izišla iz elegantnog crnog Mercedesa.

Shiva je ušao u kuću, ali ja sam pričekao.

»Nije mi drago što si se vratila s Rudyjem«, rekao sam joj. Bio je to čisti eufemizam — jer sam se zbog tog luksuznog automobila osjetio tako nedoraslim, a i zakuhala mi je krv. Rudyjev je otac imao u Addisu monopol na porculan i kupaonsku opremu. U školi su možda još samo dva djeteta vozila u vlastitom automobilu. No najgore je od svega bilo to što mi je Rudy nekoć bio jedan od najboljih prijatelja.

»Sad si kao moja mama«, rekla je Genet, slijepa na moju bol.

»Rudy je prestolonasljednik zahoda. On samo želi spavati s tobom.«

»A ti ne?« rekla je i pogledala me krotko, pa nakrivila glavu.

»Da. Ali ja želim spavati *samo* s tobom. I ja te volim. Pa to onda nije isto.«

Bez obzira na to koliko inače sa ženama bio stidljiv, nisam joj se libio reći što osjećam. Možda sam pogriješio samo tako otkrivši karte. To onda plitkoj ženi daje veliku moć nad tobom, ali je moja vjera čvrsto govorila da ona ne može biti plitka, da će je tolika moja ljubav, tolika odanost, okrijepiti, osloboditi.

»Hoćeš li to raditi sa mnom?« upitala je.

»Naravno da hoću. O tome svaku noć sanjam. Genet, trebamo se strpjeti još samo tri godine, pa ćemo se vjenčati. I onda ćemo baš tu izgubiti nevinost«, rekao sam pa izvukao ispresavijanu i već trošnu sliku što sam je istrгнуo iz *National Geographica*. Na njoj je bio Jezerski dvorac u Udaipuru, blistavo bijeli hotel usred kristalno modrog jezera. »Želio bih se vjenčati u Indiji«, rekoh. Već sam u mislima vidio sebe, mladoženju, kako jašem na slonu, simbolu potisnute želje — nije moglo biti ništa manje od slona (ili jumbo jeta). I od prekrasne Genet, sve u draguljima i u zlatnom sariju, a okolo sve jasmin... vidio sam sve do u detalje. Bio sam čak za nju izabrao i parfem — Motiya Bela od samog jasmína. »A ovo je apartman za mlade.« Na drugoj je strani bila soba s divovskim krevetom s četiri stupa, te golemim francuskim prozorom što je gledao na jezero. »A vidi i kupaonu s kadom sa šapama i bideom.« Kralj zahoda to nikad ne bi mogao nadmašiti.

Genet se iznenadila i ostala dirnuta i fotografijom i činjenicom da tu stranicu nosim u lisnici. Moja je tigrica fiksirala svoj pogled na meni s novim zanimanjem.

»Marion, zar si zaista mislio o svemu tome?«

Opisao sam joj plahte od bijele svile na krevetu, kako će ga noću zatvarati zavjese od gaze, no kako ćemo ih noću otvoriti, baš kao i vrata na verandu.

»Čitav ću krevet posuti ružinim laticama, a kad te skinem, polizat ću i poljubiti svaki djelić tvog tijela, krenuvši od nožnih prstiju...«

Zaječala je. Stavila mi je prst na usta, zakrenula oči, otvorila usta da sam joj vidio grlo.

»O Bože, prestani jer ću poludjeti.« Uzdahnula je. »No čuj, Marion, a što ako ti kažem da se ne želim udati? I da ne želim čekati. Želim izgubiti nevinost. I to *odmah*. Ne za tri godine.«

»No što ćemo s Hemom? I tvojom mamom?«

»Ne želim da me oni defloriraju. Nego ti.«

»Ali to nije...«

Uslijedila je salva smijeha, što sam joj oprostio jer mi je digla moral.

»Znam što misliš, budalice. No što ako *ja* više nemam snage da se opirem? Ponekad samo poželim da se to dogodi. A ti ne? Samo da smo s tim gotovi! Samo da znamo.« Uzdahnula je. »Ako ti nećeš, da zamolim

Shivu? Ili Rudyja?»

»Samo ne tog zahodskog princa. A Shiva... mislim, Shiva više nije nevin. On je to već obavio. Osim toga, mislio sam da voliš mene.«

»Što?» Zapljeskala je od veselja i potražila ga pogledom. »Shiva?» Samo što nije počela skakati od veselja. Preskočila je moje pitanje o ljubavi. Stidi se to kazati, rekao sam u sebi. »O Shiva, Shiva! Mora nam ispričati sve detalje. Shiva, veliš, nije više nevin? Pa na što onda još čekamo ti i ja?»

»Ja čekam na tebe i...«

»O prestani. Govoriš kao da si ispao iz glupog ljubića. Govoriš, bogati, kao curica! Marion, ako želiš da prvi pucanj bude tvoj, bolje ti je požuri.« Izgovorila je to ozbiljno, a na licu joj nije bilo ni traga od šale. Plašilo me to što govori. »Jer inače, mislim ja i na druge. Na tvog prijatelja Gabyja, pa čak i na zahodskog princa, iako na usta smrdi po siru.« Opet je prasnula u smijeh, uživajući u mojoj patnji no, hvala Bogu, bar pokazavši da se to samo šali.

Nisam više mogao podnijeti to draženje; bilo mi je teško slušati imena drugih udvarača. Pogled mi se prikrao snopu ženskih modnih žurnala u njezinim rukama.

»Što se to s tobom zbiva?» odlučno sam upitao. Sad sam već stvarno pobjesnio. Sjetio sam se djevojčice koja je svladavala *Bickhamov krasopis* i koja je, polije Zemuijeve pogibije, halapljivo gutala knjige, sve što bi joj Hema dala u ruke.

»Nekad si bila... ozbiljna«, rekoh. A sad su joj najbolje prijateljice bile dvije sestre Armenke. Pa bi u troje popodne odlazile u kupovinu ili u kino gdje bi gledale glumice i glumce čije su im odijevanje i ponašanje postali zlatno mjerilo života. I sve su momke ostavljale u neizvjesnosti. Nekad je imala tako dobre ocjene da je preskočila razred i došla u naš. Ali je onedavna rijetko kad i učila i ocjene su joj bile prosječne.

»Genet, što se to s tobom zbiva? Zar ne bi voljela postati doktorica?»

»Da, doktore, željela bih postati doktorica«, rekla je i prišla mi sasvim blizu. »Doktore, htjela bih da me pregledate.« Raširila je ruke, sa školskom torbom u jednoj, a modnim magazinima u drugim. Privila je svoje tijelo uz moje i zabila u mene bokove. »Doktore, sve me dolje nešto boli.«

U tom je trenutku kroz ulaz u naš stan kao skočivrag iskočila Rosina.

Njezina nas je iznenadna pojava prepala, i priznajem da je to bilo komično, no ipak nisam mislio da joj se svidio smijeh u koji je Genet najednom prsnula.

U čitavoj bujici tigrinje, s nešto ubačene *intalinye*, Rosina je zavrištala na Genet i stuštila se na nas. Genet je plesala oko mene bježeći od njezina dohvata, i te lovice što ih je igrala s majkom samo su je još više veselile. Ja sam pak uspijevao razumjeti tu i tamo pokoju Rosininu riječ i naslutiti što govori: *Gdje ti je pamet i misliš li ti uopće što radiš? Tko je taj dečko s autom i zar ne vidiš da je njemu samo do jednog? Zašto si se tako stisla uz Mariona kao da si jedna od onih iz bara?* Svako je od tih pitanja kod Genet izazivalo samo još jednu salvu smijeha.

Rosina me prostrijelila pogledom, kao da mogu odgovoriti u ime njezine kćeri. To je bilo već drugi put što je Genet i mene uhvatila u kompromitantnom položaju. Zatim se prebacila na amharski i uzela mene na rešet:

»Ti! Zašto se nije vratila s tobom i sa Shivom? I što ste to vas dvoje radili?«

»Ali, mama, zar ne znaš da ćemo biti doktori?« viknula je Genet na amharskom, očiju punih suza, jedva i sposobna za govor. »Učila sam ga kako se pregledava žena!«

Rosinino joj je šokirano lice bilo nagrada, i to je u njoj izazvalo tako histeričan smijeh da je isпустиła magazine i školsku torbu, uhvatila se za trbuh i odteturala prema svom stanu. Rosina i ja smo je ispratili pogledom dok je odlazila cerekajući se i držeći za bokove. Onda se Rosina okrenula prema meni, pa prikrla svoju mračnu zbunjenost stavivši na lice strog izraz kakav je stavljala kad bismo Shiva i ja bili zločesti. Ipak je on djelovao nekako umjetno, još više stoga što sam se, visok skoro sto osamdeset i tri, toliko uzvisio nad svojom dadilju.

»A što ti imaš reći, Marion?«

Oborio sam glavu i napravio dva koraka prema njoj, sve vukući noge.

»Htio bih reći...«, rekao sam, ali onda je pograbio, dignuo u zrak i zavrtio je, dok me je ona tukla šakama po plećima. »Htio bih reći da sam tako sretan što te vidim. I da se želim vjenčati s tvojom kćeri!«

»Daj me spusti. Daj me spusti!«

Spustio sam je, a ona me pokušala pljusnuti, ali sam odskočio.

»Ti si lud, da znaš!« rekla je Rosina pa pokušala namjestiti bluzu, poravnati suknju, odlučna da se ni pod koju cijenu ne nasmiješi. »U vas su djecu ušli demoni.« Podigla je školsku torbu i magazine i krenula za Genet, vičući pritom da je čujemo i ja i ona: »A vas dvoje samo čekajte, zla djeco, nabavit ću ja šibu i konopac i istjerati iz vas tog vraga.«

»Rosina, zašto tako razgovaraš sa svojim budućim zetom?« doviknuo sam za njom.

Okrenula se i kao da će poći na mene, ali sam se izmaknuo.

»Ludorije! Gluposti!« odgovorila je i otkoračila, sve si nešto mrmljajući u bradu.

Okrenuo sam se i ugledao Shivu kako stoji u velikom panoramskom prozoru i gleda van. Vjetar u krošnjama eukaliptusa zašuštao je suho, ali tako da se čovjek mogao i prevariti i pomisliti da je počela kiša. Ali nebo je bilo bez oblaka. Kroz prozor sam vidio kako me Shiva, rumenoga lica, pomno promatra. Pogledi su nam se sreli, i njegov je izraz rekao da se smijao, da je vjerojatno sve i čuo i vidio. Zadivio sam se njegovoj pozi, s jednom rukom u džepu, skupljenih koljena, s težinom prebačenom na jednu nogu — moj je brat bio elegantan čak i u golom činu stajanja na mjestu; bilo je to nešto što mu je bilo zajedničko s Genet. On se rijetko kada i smiješio, no sad se, u napetosti njegove gornje usne, dao naslutiti i posprdni cer. Ja sam se nasmiješio od uha do uha, ne skrivajući baš ništa. Osjećao sam se dobro, zadovoljan sam sa sobom. Moj brat mi je čitao misli. Moj brat je volio mene, volio je Genet, a ja sam ih volio oboje. Da, Rosina je imala pravo, u Missingu je sve poludjelo, ali samo bi lud čovjek poželio biti negdje drugdje.

34. POGLAVLJE

Doba žetve

Ludilo te večeri pojavilo se u najnezgodniji čas. Bila je to moja posljednja godina na LT&C-u i bio sam dao sve od sebe da budem što bolji na maturi. Moj je motiv bio jednostavan, jer se na uzvišici što je gledala na Churchillovu cestu i poštu i Lycée Français gradila veličanstvena bolnica boje bjelokosti i pet puta veća od Missinga. Trebala je to biti klinička bolnica novog medicinskog fakulteta koji s nastavnim osobljem pribavljenim uz pomoć British Councila, Swissaida i USAID-a. Nastavnici su bili istaknuti liječnici iz tih zemalja koji su se nedavno umirovili poslije duge akademske karijere da bi sad prihvatili kratki angažman u Addisu.

I zato, kad je Rosina krenula za Genet, noseći magazine u udžbenike što ih je ova ispustila i očito s namjerom da nastavi svađu, ja nisam gubio vrijeme. Ušao sam u kuću, umio se i prostro knjige po kuhinjskom stolu. Hema i Ghosh su igrali bridž s društvom u Ghoshovu starom bungalovu.

Jeo sam i učio. Svaka mi je minuta bila važna. Već sam si bio i nacrtao koliko mi još dana i sati i minuta ostaje prije završnog ispita. Ako sam želio spavati, igrati kriket i upisati medicinu, nisam smio gubiti ni časa.

Genet je došla sat kasnije da zajedno učimo. Trudio sam se ne gledati je. Uskoro nam se pridružio i Shiva. Na stol je donio *Jeffcoateove osnove ginekologije*, knjigu nakostriješenu od umetnutih oznaka. Shiva knjige nije čitao nego ih asimilirao i probavljao, pretvarao ih u dodatke vlastitoga tijela.

Da bismo se Genet i ja upisali na medicinu, morali smo na završnom ispitu dobiti najviše ocjene. Genet je tvrdila da se u medicinu zaljubila koliko i ja, ali bi često kasnila dolazeći za naš stol za učenje, a od njega odlazila prije mene. Ponekad uopće ne bi ni došla. Dvije večeri, radnim danom, odvezao bih se taksijem do gospodina Mammena radi instrukcija iz matematike i organske kemije. Genet je došla samo jednom, nakostriješila se na Mammenovu željeznu disciplinu pa više nije ni dolazila, dok je za mene njegova pomoć bila tako dragocjena. Preko vikenda bih se povlačio u

Ghoshov stari stan i učio, ostavljajući Ghoshu i Hemi slobodu da uključe radio i zabavljaju se ne brinući o tome koliko me time smetaju. Genet mi se mogla pridružiti, ali to je činila rijetko.

Shivu nisu mučile naše brige. On je pokušao ishoditi da posve napusti školu. Želio je djelovati kao Hemin asistent — pri čemu mu nisu bili važne ni titule ni diplome. Ali Hema je bila sasvim jasna: ako želi raditi s njom, mora završiti zadnju godinu pa makar i ne položio maturu. U međuvremenu je na svoju ruku svih snagama učio o porodiljstvu i ginekologiji. Slučajno sam čuo Hemu kako veli Ghoshu da Shiva o tom području zna više od apsolventa.

Shiva je prisvojio šupu s alatom u kojoj smo sakrili motocikl. Od Farinachija je naučio variti i u toj je šupi držao plamenik i ostalu opremu. Prije otprilike mjesec dana gurnuo sam nos u šupu i iznenadio se ugledavši stražnji zid, jer pred njim nije bilo ni traga od motocikla, naslaganih drva, jutenih vreća i Biblija kojim smo ga skrivali.

»Rastavio sam ga na dijelove«, rekao je Shiva kad sam ga upitao. Pokazao je na bazu svoje teške radne klupe — četvrtasta je potpora od šperploče skrivala blok motora. Kostur je pak motocikla zamotao u nauljenu tkaninu i ceradu i zakopao ispod stola. Ostatak je motocikla bio spremljen u kutije, od kutija od šibica do naslaganih sanduka, uredno poslaganih na željezne police koje je sam zavario.

* * *

»Shiva, pričaj mi o tome«, prošaptala je Genet iza knjige *Kemija kroz pojmove*. Izdržala je samo deset minuta prije nego što je razbila i tišinu i moju koncentraciju.

»O čemu to?« upitao je Shiva, ne potrudivši se spustiti glas.

»O tome kako ti je bilo prvi put! A o čemu drugom? Zašto mi nisi rekao? Marion mi je baš rekao da više nisi djevac.«

Shivina priča, za koju od neugodne i zavisti nisam mogao sam upitati, zapanjila me svojom jednostavnošću.

»Otišao sam do Piazze. Sve do postrane ulice kraj pekare Massawa, znaš, gdje se vide one sobe, jedna kraj druge? U svakim vratima po žena, i svako svjetlo u drugoj boji?«

»Po čemu si odabrao?«

»Ni po čemu. Ušao sam na prva vrata. To je sve«, rekao je pa se

nasmiješio i vratio poslu.

»Ne, to nije *sve!*« Istrgla mu je knjigu iz ruke. »Što je bilo dalje?«

Pretvarao sam da mi sve to ide na živce, ali su mi se sve moždane stanice napele od radoznalosti. I bilo mi je drago da pitanja postavlja ona.

»Pitao sam koliko. Ona veli trideset. Rekao sam da imam samo deset. Ona veli dobro. Sad se ona skinula i legla na krevet...«

»Skinula *sasvim?*« izletjelo mi je. Shiva me iznenađeno pogledao.

»Sve osim bluze, koju je povukla gore.«

»A grudnjak? Je li ga imala?« željela je znati Genet.

»Nekakav mali džemper, čini mi se. S polurukavima. I minica. Gole noge i visoke pete. Bez donjeg rublja. Bez grudnjaka. Skinula je cipele, spustila suknju, podigla bluzu i legla.«

»O Bože! Daj dalje«, rekla je Genet.

»Ja sam skinuo sve sa sebe. Bio sam spreman. Rekao sam joj da mi je to prvi put. Ona je rekla: »Neka nam Bog pomogne.« Ja joj velim da nam Bog neće trebati. Legao sam na nju i ona mi je pomogla da krenem...«

»Je li je boljelo? Je li ti bio...«

»Erektiran. Da. Ne, mislim da je nije boljelo. Znaš da vagina ima stijenke koje se šire, da mogu propustiti dječju glavu...«

»Dobro, dobro«, rekla je Genet. »I što je onda bilo?«

»Počela se gibati, pokazivati mi kako se to radi, sve dok nisam shvatio. Pa sam to radio sve dok nisam osjetio ejakulatornu reakciju.«

»Što?« upitala je Genet.

»Kontrakciju vasa i sjemenskih vrećica pomiješanu sa sekretima prostate...«

»Svršio je«, objasnio sam joj. Tu sam riječ naučio iz musave brošurice iz pera T. N. Ramana, pisca vruće proze. Te je sveščice s praznika u Bombayu donio moj razredni kolega Satish. T. N. Raman je bio zaslužan za skoro sve što su indijski školarci znali (ili krivo shvatili) o seksu.

»Oh... a poslije?« upitala je Genet.

»Pa mislim, ustao sam, obukao se i otišao.«

»Je te boljelo?« upitao sam.

»Nije bilo bolova.« Prema izrazu njegova lica, bez i traga smiješka, reklo bi se da priča o tome kako je kod Enrica pojeo sladoled.

»I to je sve?« upitala je Genet. »I onda si joj platio?«

»Ne, platio sam joj odmah.«

»I što ti je rekla na odlasku?«

Morao je malo razmisliti.

»Rekla je kako joj se sviđa moje tijelo i kako joj se sviđa moja koža. Drugi put će mi dati... u psećem stilu.«

»Što joj to znači ›u psećem stilu?«

»Nisam znao. Rekao sam: ›Zašto čekati na drugi put? Pokaži mi sad.«

»Imao si love?«

»To me i ona pitala. ›Imaš love?‹ Ali nisam imao. No ipak mi je dala. Zguza, eto što mu ga dođe taj pseći stil. Mislim da je ovaj put i sama doživjela... eksploziju.«

»Bože«, rekla je Genet pa zastenjala i potonula u stolicu, a krv joj je navrla u lice. »Daj, Marion, što je to s tobom? Kamo ćeš?«

Ustao sam iz stolice. Miris što je dolazio od nje sasvim me smlavio, čitav je zrak titrao, crven od tog mirisa.

»Što je sa mnom?« Pravio sam se ozlovoljeniji no što sam uistinu bio. »Daj mi reci, kako da tu učim? Ne mogu vjerovati da si me to pitala.«

Problem je sa mnom bio da sam me Shivina priča silno uzбудila, da sam opazio tu vrelinu u njezinim očima, da mi se njezino tijelo našlo na dohvat ruke, da sam njušio kako se upalila i znao da je spremna. Ako ne odem, doživjet ću i sam eksploziju u gaćama. Morao sam otići. Gurnuo sam u džep bilješke iz biologije.

Otkrio sam Rosinu kako stoji i preblizu kuhinjskim vratima, pretvarajući se da joj je štednjak zbog nečeg postao jako zanimljiv. Čak ako i nije prisluskiivala i ako je sasvim izgubila njuh, sasvim je sigurno vidjela kako iz blagovaonice izlazi rumeni oblak. Izbjegla je moj pogled. Ali mati i kći nisu se mogle izbjeći, jer je Genet odlučila postupiti drsko, dok je Rosina bila podjednako odlučna da na to reagira, a teško je bilo reći tko je zapravo započinjao njihove bitke. Rosina je bila u neku ruku moj saveznik jer je Genet čuvala za mene. No ipak mi je išlo na živce da nam

stalno visi nad glavom.

»Idem do suka«, rekao sam mrzovoljno.

»Ali, Marion, tek si sjeo učiti.«

Prostrijelio sam je pogledom, de me samo probaj zaustaviti.

* * *

Nisam žurio do ulaza. Kupio sam Coke, ali sam je dao Gebrewu. Sjeo sam u vratarsku kućicu. Nisam se želio vratiti kući dok mi i tijelo i um ne dođu opet na normalu. U tome mi je donekle pomogla Gebrewova duga priča o nećaku koji mu stvara probleme.

Napokon sam mu poželio laku noć i krenuo natrag. Kad sam skrenuo s obilaznice na put što je vodio do našeg bungalova, opazio sam svjetlo u šupi s alatom. Shiva bi tu često znao raditi do kasno u noć.

Kad god bih noću dolazio tim putom, osjetio bih stravu u blizini mjesta na kojem je poletio onaj vojnik. U betonu rubnika ostala je pukotina kao spomen na trenutak kad se zaustavio prednji kotač BMW-a.

Debla su škripala i stenjala. Šuštanje je lišća zvučalo zloslutno, nalik na prste što prolaze kroz hrpu kovanica. Upravo sam očekivao da će iz tame ustati onaj vojnik. Nakonolikih godina zamišljanja, da se stvarno i pojavio, doživio bih to skoro kao olakšanje. Shiva nije prolazio takve muke zato što bi do kasno u noć ostajao u radionici. Sve protekle godine nisu s mene skinule breme onog što se dogodilo na tome mjestu; strah mi je, međutim, postao dobro poznat. Shvatio sam što tjera ljude da poslije mnogo godina priznaju umorstvo; očito vjeruju da samo tako mogu prestati mučiti sami sebe. Požurio sam preko tog zavijutka ceste.

Iz radionice sam začuo svirku Shivina radija.

Upravo sam prošao kraj radionice i već gotovo stigao do kuće, kad sam ugledao kako se nizbrdo, očito s neakvom namjerom, spušta nekakva prilika. Bilo je mračno kao u rogu, i sad sam začuo nekakvo mrmljanje — kao da govori sebi u bradu. Srce mi se popelo u grlo, no od panike me spasio dojam da to mrmljanje zvuči nekako ženski. Tek kad je lik već skoro došao do mene, opazio sam da je to Rosina. Kamo je krenula u takav sat? Prišla mi je sasvim blizu, pa mi proučila lice onako kako je to često činila da se uvjeri da nisam Shiva. A onda me, prije nego što sam i opazio bijes, pljusnula. I onda se bacila na mene, pa me počela vući za kosu lijevom rukom, a desnom me pljuskati.

»A lijepo sam ti rekla!« zavrištala je.

»Rosina! Ma o čemu ti to?« rekao sam zaklanjajući se rukama.

Od toga je samo još više pobjesnula. Lako sam je mogao zaustaviti ili pobjeći, no to me toliko šokiralo da nisam ni stigao reagirati. Opet me pljusnula.

»Ostavim te samo na pet minuta, i eto što se dogodi! Kako lukavo, ti tobože ideš u suk, a ona u zahod.«

Kad sama je zamolio da mi objasni, opet je zamahnula, no ovaj sam se put okrenuo pa sam udarac dočekao potiljkom.

»Pričekala sam«, rekla je. »Mislila sam možda nije. A onda sam te pošla potražiti. I vidjela sam je kako dolazi odozdol. Rekao si joj neka ona ide prva, je li tako? A ako ostane u drugom stanju, što onda?« prosiktala mi je u uho. »To znači da će biti sluškinja kao i ja. Sav taj engleski i sve to učenje iz knjiga neće u njenom životu značiti baš ništa.«

»Ali, Rosina, ja nisam...«

»Daj, dijete drago, nemoj mi lagati. To ti nikad nije išlo. Vidjela sam kako se gledate. Trebala sam je odmah zaključati u kuću.«

Stajao sam bez riječi i samo je gledao.

»Hoćeš dokaze? Je li ovo dovoljno?« zavrištala je. Posegnula je za pojas pa izvukla nešto i bacila na mene. Ženske gaćice. »Njezina krv... i tvoje sjeme.« Skinuo sam gaće s lica. U mraku nisam vidio baš ništa. Ali sam nanjušio krv, njen miris... a nanjušio sam i spermu. Bila je moja. Prepoznao sam taj brašnjavi miris. Nitko drugi nije imao takav vonj.

Nitko osim mog brata blizanca.

* * *

Srce mi je stalo i imao sam snage samo upuzati u krevet. Bio sam slomljen. Sasvim sam. Shiva je došao spavati mnogo kasnije. Čekao sam hoće li išta reći. Pa je tako i zaspao dok sam ja ostao ležati budan. U Etiopiji postoji metoda otkrivanja krivca zvana *lebashai*: dječaćića drogiraju, dovedu ga na mjesto zločina i upitaju da pokaže počinitelja. Na nesreću, prst se tog mladca sred halucinacije i prečesto zaustavi pred nevinim čovjekom koga potom kamenuju ili utope. *Lebashai* je zabranjen u čitavom carstvu, ali ga po selima još ima. Baš sam se tako osjećao i ja: krivo optužen nečijim prstom i bez ikakve mogućnosti da se branim.

Ali nešto sam ipak *mogao*: mogao sam se osvetiti. Jer krivac je

spavao kraj mene. Mogao sam ga još iste noći ubiti. Razmišljao sam i o tome. I zaključio da se time ništa ne bi riješilo. Moj svijet je već bio uništen. Moje su ruke bile mrtve. Mozak mi je otupio. Moja se ljubav prometnula u sprdnju, u smeće. I nisam imao ni razloga ni želje da išta više učinim.

* * *

Genet sutradan nije išla u školu. Shiva je otišao, uz Hemino nevoljko dopuštenje, s gospodinom Farinachijem u Akaki, u tvornicu tekstila gdje se zaglavio jedan od velikih strojeva za bojenje. Od Farinachija su zatražili da izradi jedan njen dio pa je poželio da s njim pođe i Shiva i vidi divovske razboje.

Ja sam ostao u krevetu. Kad je Hema došla i zapitala za razlog, rekao sam da mi nije dobro i da ne idem u školu. Ona mi je izmjerila puls i pogledala mi grlo. Tu sam se smeo. Kad me počela ispitivati, rekoh: »No dobro, dobro, idem.« Bilo je to lakše nego se podvrći ispitivanju.

Iz tog se dana u školi ne sjećam baš ničega. Ghosh i Hema nisu imali pojma što se dogodilo, ali su ipak znali da se *nešto* dogodilo. Prozor i vrata Rosinina stana bili su zatvoreni, i čuli su kako Rosina više i ne prestaje.

Uvečer je Hema rekla da je Rosini došlo troje rođaka — jedna žena i dvojica muškaraca. Hema je i dalje nastojala doznati što se dogodilo. Ja pak nisam mogao povjerovati da ne zna ili da joj Rosina nije rekla. No čini se da baš nitko nije govorio o onom što se sinoć dogodilo. Bio sam uvjeren da će Rosina otići Hemi i optužiti me, i nisam mogao shvatiti zašto to dosad nije i učinila. Da je Hema razgovarala sa Shivom, vjerojatno bi sve otkrila. Ali se nitko nije sjetio priupitati ga.

Shiva se vratio baš kad smo bili gotovi s večerom, veseo zbog svog izleta u Akaki. Za stolom nije bilo ni Genet ni Rosine. Almaz je rekla da su se mati i kći strašno posvađale i da su rođaci došli da ih mire.

Hema je ustala vidjeti što se to zbiva, ali ju je Ghosh zadržao.

»Što god bilo da bilo, ako se još i ti umiješaš, sve će se samo još više zakomplicirati.« Shiva nije rekao ništa, samo je nastavio jesti.

Ja pak nisam šutio iz nekakve plemenitosti, nego zato što nisam mislio da bi itko povjerovao u moju stranu priče. Sve je sad bilo do mog brata i Genet, i oni su me, da to žele, mogli spasiti. Promatrao sam tako za stolom Shivino lice. Nije se dalo ni naslutiti da je svjestan katastrofe koju je izazvao. Nigdje ni najmanje slutnje.

Te sam večeri rekao Shivi da se selim u sobu u Ghoshovoj staroj kući. U njoj ću spavati i učiti. Želim biti sam, izjavio sam ni ne pogledavši ga.

On nije rekao ni riječi. To će nam biti prvi put u životu da ne spavamo u istom krevetu. Ako su naše razdijeljeno jajašce još držale nekakve žile i niti žumanca, sad sam im prinio skalpel.

U nedjelju ujutro, kad sam došao na doručak, učinilo mi se da Shiva nije spavao ništa bolje od mene. Poslije doručka otišao je Farinachiju.

Već sam se htio vratiti u svoju sobu i nastaviti učiti, kad je u blagovaonicu uletjela Almaz.

»Bilo bi dobro, gospođo, da dođete«, rekla je obrativši se Hemi.

Povela je juriš na služinske prostorije, a za njom smo krenuli Hema, Ghosh i ja.

Rosina je sjedila u kutu zamračene sobe; bila je smrknuta, držala se defanzivno no i tjeskobno. Genet je ležala na krevetu, sasvim blijeda u licu; na čelu su joj se skupile graške znoja, oči su joj bile otvorene, no pogled joj je bio rasplinut i tup. U prostoriji se osjećao sirov, kiselkast vonj groznice.

»Što se tu zbiva?« upitala je Hema, ali Rosina nije htjela ni odgovoriti ni sresti njen pogled. Almaz je upalila svjetlo pa onda stala tako da mi zagradi pogled i digla deku da pokaže Hemi. Ghosh je rekao:

»Marion, daj otvori prozor«, pa se primaknuo pogledati.

»O Bože«, rekla je Hema. Genet je zaječala od bola. Hema je zgrabila Rosinu za ramena. »Zar si to učinila? Zar si to... sirotoj djevojci?« Gušeći se od bijesa, Hema ju je prodrimala. Ali Rosina nije htjela podići pogled. »Ti glupačo!« rekla je Hema. »O Bože, Bože, zašto?« Hemine su oči bile oči luđakinje, pune neshvaćanja, opasne. Pomislio sam da će je zadaviti. Ali ju je samo gurnula u stranu. »Vjerojatno si je ubila, Rosina, to ti je jasno?« Rosini su niz bradu potekle suze, ali joj je lice i dalje ostalo smrknuto.

Ghosh je uzeo Genet u naručje pa je digao s kreveta, zaječavši pritom upravo nezemaljski.

»Auto«, rekao je, i Almaz je potrčala otvoriti vrata. Za njom je pošla i Hema. Ja sam na trenutak zastao u vratima, na pragu Genetina doma. Moja je dadilja sjedila baš kao i kad smo ušli. Pomislio sam na onaj dan

kad je uzela britvu da povuče brazde na Genetinu licu i kako joj je izraz tada bio prkosan i gord. Ali sad sam vidio samo stid i strah.

Kad sam potrčao da im se pridružim u autu, Hema se okrenula na peti i unijela mi se u lice.

»Mislim, Marion, da u tome i ti imaš svoje prste. Pa nisam budala!«

Ušla je u auto i zalupila vrata. Krenuli su s Almaz na stražnjem sjedalu, s Genet u naručju i Ghoshom za volanom. Ja sam potrčao niz prilazni put, presjekao iza radionice i onda preko polja, i dostigao ih kad su je unosili u traumatu.

Nalili su joj u žile fluide i antibiotike. Onda ju je Hema odnijela u Operacijsku dvoranu 3 radi detaljnog pregleda. Kad je izišla, bila je potresena ali pribranija i na tihi način bijesna. I kao da je nije bilo briga hoću li čuti njen izvještaj Ghoshu i Časnoj Majci.

»Možete li zamisliti da je Rosina platila da djetetu odrežu klitoris? I ne samo klitoris nego i velike usne, i onda joj šivaćim koncem zašiju rubove! Blagi Bože, možete li zamisliti koliko to boli? Odrezala sam šavove. Sve se strašno inficiralo. Sad je sve samo do Boga.«

Genet su odvezli u jedinu sobu rezerviranu za važne pacijente. Sjećam se kako mi je Ghosh rekao da su baš u nju bili smjestili generala Mebratua poslije hitne operacije, nedugo poslije našeg rođenja.

Sjeo sam u stolicu kraj njezina kreveta. U jednom mi je trenutku Genet stisnula ruku, sad je li svjesno ili refleksno, u to nisam bio siguran. Ali sam je zadržao u svojoj.

Hema je sjedila meni preko puta, nalakćena na koljena, s glavom na dlanovima. Nismo si imali što reći. Ja sam se ljutio na nju koliko i ona na mene.

U jednom je trenutku Hema podigla glavu i rekla:

»Ljude koji su to učinili trebalo bi strpati u zatvor.« Nije joj to bilo prvi put da spašava žene u takvoj situaciji. Vjerojatno je bila jedan od svjetskih stručnjaka za liječenje zabrljanih i inficiranih ženskih obrezivanja. Sad joj se, međutim, lice steglo od gorčine kakvu još nisam vidio.

Bila je već večer kad je Genet otvorila oči. Ugledala me je i pokušala nešto reći. Upitao sam je hoće li vode i ona je kimnula glavom. Uveo sam joj slamku u usta. Osvrnula se da vidi ima li u sobi još koga.

»Oprosti mi, Marion«, prošaptala je, a oči su joj zaplivala u suzama.

»Nemoj govoriti«, rekao sam. »Sve je u redu.« Nije bilo, ali to mi je prvo došlo na jezik.

»Trebala... trebala sam se strpjeti«, rekla je.

Zašto nisi, poželio sam reći. Nisam dobio ništa od zadovoljstva, od časti da ti budem prvi, ali će zato na mene pasti sva krivica.

Pokušala se pomaknuti i zastenjala je, pa liznula usne. Dao sam joj još vode.

»Moja mama misli da si to bio ti.« Glas joj je bio slab.

Kimnuo sam glavom, ali nisam rekao ni riječi.

»Kad sam joj rekla da je bio Shiva«, rekla je Genet, »mama me pljusnula. Udarila me nogom i rekla da sam lažljivica. Nije mi vjerovala. Ona misli da je Shiva još nevin.« Pokušala se nasmijati, ali je napravila grimasu i nakašljala se. Kad je napokon uspjela doći do riječi, rekla je: »Slušaj me, natjerala sam mamu da obeća da neće reći Hemi.«

Nisam se mogao suzdržati da se sarkastično ne zasmijuljim.

»Ma ništa ti ne brini. Ona će to ipak reći Hemi. Vjerojatno joj već govori.«

»Ne. Neće«, rekla je Genet. »Tako smo se pogodile.«

»Kako to misliš?«

»Pristala sam da mi to napravi ako ne kaže... ne kaže ništa. I zato će šutjeti. Ni riječi Hemi. Ni jedne jedine riječi. I da više neće vikati na tebe.«

Kad sam to čuo, utočio sam u stolac. Genet je pustila neku neznanku da joj odreže intimne dijelove tijela nesteriliziranim nožem, i sve zato da me zaštiti? I sad trebam biti kriv još i za to obrezanje? Bilo je to tako apsurdno da sam se poželio nasmijati, ali sam otkrio da ne mogu: na mene se spustila grižnja savjesti kao da je znala da joj je tu dom i da ću je dočekati kao dragog gosta.

Shiva je došao uvečer, lica blijedog i upala.

»Tu, sjedi tu«, rekao sam prije nego što je stigao otvoriti usta. Nisam vjerovao da ću se moći svladati u njegovoj blizini, a i trebao mi je predah. »Budi tu dok se ne vratim. I drži je za ruku. Kad sam je ispustio, postala je nemirna.« Ništa mu drugo nisam imao reći, bar zasada. Ja sam bio onkraj bijesa, a on onkraj tuge.

Genetina je groznica bjesnjela tri dana. Sjedio sam joj uz uzglavlje i danju i noću. A Hema, Ghosh i Časna Majka stalno su dolazili i odlazili.

Treći je dan Genet prestala lučiti urin. Ghosh se jako zabrinuo pa joj je sam uzimao krv, nakon čega bismo Shiva ili ja odjurili u laboratorij pa pomogli W. W.-u da skupi reagense i epruvete i izmjeri razinu dušika iz uree u krvi. Bila je visoka i sve viša.

Genet nikad nije bila sasvim bez svijesti, nego samo pospana, povremeno konfuzna; često je ječala a u jednom trenutku i strašno žeđala. Jednom je zazvala majku, ali Rosine nije bilo. Almaz mi je rekla da Rosina nije željela izaći iz svoje sobe, što je vjerojatno bilo dobro. Atmosfera je u bolničkoj sobi bila dovoljno prenapeta i bez Heme koja napada Rosinu.

Šesti su dan Genetini bubrezi počeli lučiti urin pa ga onda i proizvoditi u golemim količina, napunivši čitavu vrećicu katetera. Ghosh je podvostručio, a onda i potrostručio brzinu infuzije, a i počeo ju je nukati da pije kako bi nadoknadila gubitak tekućine.

»Nadajmo se da to znači da se bubrezi počinju oporavljati«, rekao je Ghosh. »Samo što nisu baš sposobni koncentrirati urin.«

Jednoga jutra, kad sam se probudio u stolicu i ugledao joj lice, teksturu njezine kože, opuštenost oko obrva, shvatio sam da će se izvući. I inače je bila mršava, no sad kad ju je bolest iscrpila, osušila se sve do kosti. Ali joj se počela vraćati boja; mač koji joj je visio nad glavom sad se odmaknuo. Skupljena su joj se ramena počela razmicati.

Tog sam popodneva otišao u svoju sobu u Ghoshovu stanu i utonuo u crn san. I tek kad sam se probudio, misli su mi skrenule na Shivu. Shvaća li on kako mi je razbio snove? Shvaća li koliko je povrijedio Genet, koliko je povrijedio sve nas? Želio sam mu doprijeti do svijesti. Nevolja je bila u tome što nisam mogao smisliti ništa drugo no da ga mlatim šakama dok bar donekle ne osjeti bol koju mi je nanio. Mrzio sam ga. I nitko me u tome nije mogao spriječiti.

Nitko osim Genet.

Kad mi je ispričala o svojoj pogodbi s Rosinom, kako je pristala da je obrežu ako ništa ne kaže Hemi, Genet nije dovršila priču. Kasnije te prve noći, teškom se mukom nekako uspjela do svijesti da me nešto zamoli. I natjerala me da joj se zakunem.

»Marion«, rekla je, »kazni mene, ali nemoj Shivu. Izudaraj me i

odbaci, ali njega ostavi na miru.«

»Zašto? Ja to ne mogu. Zašto bih ga poštedio?«

»Marion, *ja* sam ga navela da mi to te noći učini. *Ja* sam ga zamolila.« Njezine su riječi bile kao udarci po bubrezima. »Znaš kako je Shiva drukčiji... kako on razmišlja na drugi način? Vjeruj mi, da ga ja nisam zamolila, on bi nastavio čitati svoju knjigu i ja sad ne bih bila tu.«

Nevoljko, te prve noći, dao sam Genet riječ da se neću zavaditi sa Shivom. Učinio sam to zato što je te večeri izgledalo da bi joj mogla biti posljednja.

Nikad nisam rekao Hemi što se zapravo dogodilo, pustio sam je da misli što hoće.

I zašto sam, možda ćete se upitati, održao riječ? Zašto se nisam predomislio kad sam vidio da će Genet preživjeti? Zašto nisam Hemi rekao istinu? No shvaćate, kroz tu njezinu borbu da ostane na životu, naučio sam nešto i o sebi i o njoj. Još je samo dlaka nedostajala pa da je izgubim i baš mi je to pomoglo pomoglo shvatiti da ja, unatoč svemu što se dogodilo, ipak ne želim da umre. Možda joj nikad ne oprostim. Ali i dalje sam je volio.

* * *

Kad su je pustili iz bolnice, na rukama sam je odnio kući. Nitko se tome nije usprotivio, a i da jest, ja se ne bih dao. Moje neprekidno bdijenje uz njezino uzglavlje zaradilo mi je, makar i zlovoljno, Hemino priznanje; nije mi se usudila to uskratiti.

Dok sam joj kroz kuhinju u našu kuću unosio kćer, Rosina je sve to gledala s vrata. Genet ni na trenutak nije skrenula pogled prema njoj. Kao da su i njezina mati i soba u kojoj je proživjela život prestali postojati. Rosina je samo stajala, preklinjući očima, moleći za oprost. Ali sposobnost djeteta za osvetu je beskonačna i zna potrajati do smrti.

Odnio sam Genet u našu staru, Shivinu sobu, koja će od sada biti njezina.

Plan je bio da ćemo Shiva i ja spavati u Ghoshovoj staroj kući, ali odvojeno, on u dnevnoj sobi.

Pola sata kasnije, kad sam otišao po Genetinu robu u Rosininu stanu, ona se već bila zaključala i nije se htjela javiti ma koliko da kucao. Ljutito sam upro u drvo i po otporu zaključio da se ili zabarikadirala ili naslonila

na vrata. Čitava je atmosfera bila uvijena u nekakvu neobičnu tišinu. Otišao sam do prozora. Rolete su bile zakračunate, ali sam sad, uz Almazinu pomoć, povukao lomne letvice tako da su se odlomile. Prozor je bio zagrađen ormarom. Uspentrao sam se na prozorski prag i pokušao rukama odgurnuti ormar u stranu, ali nije išlo. Izvio sam vrat i pokušao poviriti iznad njega. Ono što sam ugledao natjeralo me je da se naslonim leđima na okvir prozora, stavim obje noge na ormar i srušim ga ne razmišljajući puno o tome što je u njemu. On se uz strahovit tresak srušio na pod, drvo se rascijepilo, zrcalo razbilo, tanjuri se polupali. Na to su se svi ustrčali.

Sad sam sve jasno vidio. Svi smo to vidjeli. Hema, Ghosh i Shiva bili su iza mene pa se čak i Genet, čuvši sve to komešanje, uspjela nekako dovući.

U tom je prizoru bila nekakva matematička preciznost koja mi je ostala u sjećanju, ali ni u *Carrovoj geometriji* ni u drugim tekstovima nije postojao kut koji bi točno opisao nagib njezina vrata. Baš kao što ni u čitavoj farmakopeji nije bilo pilule koja bi mogla izbrisati tu uspomenu. Jer s grede je, glave zabačene na leđa, otvorenih usta i s jezikom kao iščupanim iz usta, visjela Rosina.

35. POGLAVLJE

Iz groznice u groznicu

Mahovinom obrasli zidovi i masivna ulazna vrata Škole carice Menen stvarali su dojam drevne tvrđave. U bijelim čarapama, svijetloplavoj bluzi, tamnoplavoj suknji i bez trake za kosu, ukosnica i naušnica, Genet je bila samo još jedna djevojka uklopljena u društvo. Jedini joj je ures bio križ svete Brigitte oko vrata. Nije se željela ničim isticati. Ona je njezina stara živahnost umrla zajedno s truplom što smo ga skinuli s grede i pokopali na groblju Gulele.

Moj je novi ritual bio dolaziti joj subotom uvečer u posjet. Ona je stanovala malo uzbrdo od dvora u kojem je general Mebratu (rame uz rame sa Zemuijem) uzeo taoce i pokušao uvesti novi poredak.

Genet je mogla preko vikenda dolaziti kući, ali je rekla da Missing u njoj budi bolne uspomene. Tvrdila je da je u Carici Menen sretna. Profesori Indijci bili su vrlo strogi, ali dobri. Zaklonjena od nas društva i od nas, radila je vrlo marljivo.

Na sveučilište smo se, na predmedicinski kurs, upisali zajedno, kao i dogodine na medicinski fakultet. Sad više nije bila u uniformi nego u civilnoj odjeći, no i njezina haljina i ponašanje ostali su suzdržani i tihi. Svaki put kad bih je išao posjetiti u studentskom domu Mekane Yesus nasuprot sveučilištu, molio bih Boga da to bude dan kad će se otvoriti zaključana vrata njezina srca pa da ugledam trag one stare Genet. Bila je zahvalna na užini koju bi joj poslale Almaz i Hema, ali je barijera koju se izgradila oko sebe ostala.

I dalje sam je volio.

Volio bih da nisam.

Godine 1974. upisala se na Medicinski fakultet »Haile Selassie Prvi« — i bila primljena kao jedini učenik trećeg razreda. Složili su nas kao partnere pri seciranju leša, što je za nju bila prava sreća. Svaki bi se drugi uvrijedio zbog njezinih čestih izostanaka i odbijanja da ponese svoj dio tereta. Ne mislim da je bila lijena. Za to nije bilo valjanog razloga; očito se

nešto kuhalo, a nisam mogao naslutiti što.

* * *

Naši su profesori osnovnih prirodoslovnih kolegija bili dobri; bila je to smjesa britanskih i švicarskih nastavnika, kao i nekoliko etiopskih liječnika koji su diplomirali na Američkom sveučilištu u Bejrutu te poslije upisali postdiplomski u Engleskoj i Americi. Bio je tu i jedan Indijac: baš naš Ghosh. Ghosh je imao i titulu: ni izvanredni profesor ni klinički izvanredni profesor (što bi bio počasni, neplaćeni naslov), nego profesor medicine i kirurgije.

Ne vjerujem da je itko od nas, uključujući čak i Hemu, shvatio širinu znanja što ga je Ghosh skupio za dvadeset osam godina u Etiopiji. Ali je to zato svakako shvatio sir Ian Hill, dekan novog medicinskog fakulteta. Ghoshovo se ime vezalo uz četrdeset jedan objavljeni rad i poglavlje u udžbeniku. Početno zanimanje za spolno prenosive bolesti ustupilo je mjesto velikom poznavanju povratne groznice, za koju je bio stručnjak svjetskoga glasa, zato što je varijetet te bolesti, koju prenose uši, u Etiopiji bio endemski, i zato što nitko živ tu bolest nije promatrao iz tolike blizine.

Za povratnu sam groznicu doznao još kao školarac kad je Ali iz suka preko puta Missinga u bolnicu doveo svog brata Saleema i zamolio mi da se za nj zauzmem. Saleem je gorio od groznice, već u deliriju. Ghosh će kasnije reći kako je Saleemova priča bila sasvim tipična. U Addis Abebu je stigao sa sela, a sva mu je životna imovina bila u pinklecu prebačenom preko ramena. Ali je bratu pronašao bar nekakvo mjesto pod suncem na užurbanim, prometnim dakovima Merkata gdje je, bez obzira na monsune, vukao vreće s kamiona i nosio ih u skladište. Noću bi, obraz uz obraz, spavao s još desetoricom drugih u nekakvoj buhari. U kišnoj je sezoni bilo malo prilike za pranje odjeće zato što bi trebalo čekati danima da se osuši. Saleemovi su životni uvjeti bili neprikladni za ljude, ali zato idealni za uši. Zacijelo je, dok se češao, neku i zdrobio, pa je njezina krv kroz ogrebotinu ušla u njegovu. Budući da je došao sa sela, nije imao imunitet prema toj gradskoj bolesti.

Na traumi je Saleem ležao na zemlji preslab i da sjedi i da stoji, u polusvjesnom stanju. Adam, naš ćoravi domar, nadvio se nad pacijenta i jednim brzim potezom postavio dijagnozu.

Mnogo godina kasnije Ghosh mi je pokazao svoju prepisku s urednikom časopisa *New England Journal of Medicine*, koji se spremao objaviti Ghoshov fundamentalni niz radova o povratnoj groznici. Urednik

je smatrao da je naziv »Adamov znak« pretenciozan. Ghosh je, međutim, branio slavu svog neobrazovanog domara uz rizik da mu radovi ne budu objavljeni u tom prestižnom časopisu.

Poštovani dr. Giles,

... mi u Etiopiji herniju dijelimo na herniju »ispod« i »iznad koljena«, a ne na »direktnu« i »indirektnu«. Riječ je, gospodine, o sasvim drugom redu veličina. U našoj traumatskoj ambulanti često na podu leži prostrto i po pet pacijenata u groznici. Pa kliničar pita: Je li malarija? Ili tifus? Ili je pak povratna groznica? Ne možemo se pritom, radi sortiranja, osloniti ni na osip (jer su »ružičaste mrlje« tifusa na našoj populaciji nevidljive), iako dopuštam da tifus izaziva bronhitis i usporava puls, dok ljudi s malarijom počesto imaju divovsku slezenu. Svakako bih napravio veliki propust kad bih objavio rad o povratnoj groznici ne iznijevši u njemu praktičan način postavljanja dijagnoze, napose u prilikama kad se teško dolazi do testova za krv i serum. Kliničar treba samo uhvatiti pacijenta za bedro, stisnuti kvadriceps, i to jako: Pacijenti s povratnom groznicom će skočiti zbog inače pritajene upale mišića i mekoće koja prati tu bolest. To nije samo dobar dijagnostički znak, nego i diže Lazara iz groba. A taj je znak prvi opazio baš Adam, pa zato i zaslužuje eponim »Adamov znak«.

* * *

O valjanosti Adamova znaka mogu posvjedočiti i osobno, zato što je Saleem, kad ga je Adam stisnuo, dreknuo i skočio na noge. Urednik mu je odgovorio. Bio je zadovoljan svim ostalim prepravkama, ali je Adamov znak ostao kamen spoticanja. Ghosh je, međutim, ostao pri svome:

Poštovani dr. Giles,

... opisan je Chvostekov znak, Boasov znak, Courvaisierov znak, Quinkeov znak — čini se da nema granica onom što je bijeli čovjek spreman nazvati po sebi. Ne dvojim, međutim, da je svijet spreman prihvatiti jedan eponim u čast skromnog domara koji je jednim okom vidio više slučajeva povratne groznice no što ćemo ih vi i ja vidjeti s oba.

* * *

Ghosh, koji je djelovao u jednoj opskurnoj afričkoj bolnici, daleko od akademskih bolničkih centara, ipak se na kraju izborio da bude po njegovu. Rad je bio objavljen u prestižnom časopisu, i nema dvojbe da je baš on doveo do poziva da napiše poglavlje u *Harrisonovim osnovama interne medicine*, toj bibliji viših semestara medicinskog studija. A sad ga evo i kao profesora. Hema je novopečenom profesoru kupila dva lijepa odijela s uskim prugama, jedno crno i drugo modro. A uz to još i sako od tvida s kožnatim lakima, kao da ono »profesor« želi staviti u navodnike. Leptir kravata je bila njegova ideja. Ghosh je u svemu, a napose kad nije puno stajalo i nikom škodilo, bio čovjek na svoju ruku. Leptir kravata je govorila svijetu koliko je sretan što je živ i koliko visoko cijeni svoje zvanje koje je zvao svojom »romantičnom i strasnom opsesijom«. A kad uzmemo u obzir kako je Ghosh radio svoj posao, i kako je živio, to je zaista bilo tako.

36. POGLAVLJE

Prognostički znakovi

Život je put znakova. A trik je znati ih pročitati. Ghosh je to zvao heuristikom, metodom rješavanja problema za koji ne postoji nijedna formula.

Ujutro nebo se rumeni, mornar veli jao meni.

Gnoj negdje i gnoj nigdje i u trbuhu gnoj.

Niski trombociti kod žene lupus je do druge dijagnoze.

Čuvaj se čovjeka sa staklenim okom i povećanim jetrima.

* * *

Na drugom kraju dispanzera Ghosh bi znao opaziti mladu ženu rumenih obraza, u suprotnosti s općim bljedilom. Odmah bi posumnjao na suženje mitralnog zaliska, iako bi teško mogao objasniti zašto. To bi ga natjeralo da pažljivo osluhne vrebajući na mrmljanje i brujanje mitralne stenoze, na taj pakleni mrmor koji se, kako reče, »može čuti samo ako znaš da se čuje«, a i onda se mogao čuti samo ako bi se, poslije gimnastike, zvono stetoskopa lagano prislonilo nad srčani apeks.

Ja sam pak razvio vlastitu heuristiku, svoju smjesu logike, intuicije, izraza lica i tjelesnog mirisa. A to nećete naći ni u jednoj knjizi. Onaj vojnik koji je pokušao ukrasti motocikl u trenutku je izdisaja također imao jasan miris, a imala ga je i Rosina, i ta su dva mirisa bila identična — govorila su o iznenadnoj smrti.

Ali ja nisam vjerovao nosu kad je trebalo, kad je uhvatio signale što su dolazili od Ghosha i napeo mi živce. Otpisao sam to kao funkciju njegovog novog, profesorskog posla, popratnu posljedicu novih odijela i nove okoline. Kad bih bio kraj njega, brzo bih se umirio. Jer on je uvijek bio poletna, sretna duša. Ali sad je bio još žovijalniji. Pronašao je onaj najbolji dio sebe. Kao čovjek koji je »u uvijek bio LJUT, jer su ga vodili ljubav, učenost i tradicija«, bio je izvrstan u sve to troje.

Na godišnjicu Hemina i Ghoshova vjenčanja probudio sam se u četiri ujutro i odmah se prihvatio knjige. Dva sam sata kasnije krenuo iz Ghoshova starog bungalova prema glavnoj zgradi. Shiva se vratio u našu dječjačku sobu. Vani je još bio mrak. Mislio sam se ušuljati u Shivinu sobu i vidjeti da košulju koju nisam mogao naći nisu možda oprali i objesili u ormar. Ušao sam baš kad je došla Almaz. Zagrlio sam je pa pričekao da mi na čelu napravi znak križa i izmrmlja molitvu.

Hema je još spavala. U hodniku su vrata kupaonice bila otvorena i kroz njih je izlazila para. Ghosh je stajao pred umivaonikom, s ručnikom oko pasa, i svom se težinom naslonio na lavabo. Za nj je još bilo rano. Upitao sam se zašto je otišao baš u tu kupaonicu. Zar samo zato da ne probudi Hemu? Ali prije nego što sam ga ugledao i, dakako, prije nego što je on ugledao mene, začuo sam njegovo teško disanje. Napor ga je kupanja cijeloga napeo. U odrazu sam u zrcalu ugledao njega kakav je bio kad ga nitko nije gledao. I ugledao strašan umor; ugledao tugu i zabrinutost. A onda me opazio. No kad se okrenuo, žovijalnu maska koja mu je bila pala u umivaonik, uspio je ponovno nabaciti na lice, i to tako vješto da se nigdje nije vidio šav.

»Što nije u redu?« upitao sam. Osjetio sam kako mi je želudac zatreperio. Osjećao se onaj miris. Zacijelo je imao nekakve veze s onim što sam netom vidio.

»Ma sve je u savršenom redu. Što uvijek malo plaši, zar ne?« Zastao je uhvatiti zraka. »Moja lijepa ženica spava kao anđeo. A zbog svojih sam sinova tako ponosan... Večeras vodim ženu na ples pa ću je zamoliti da naš bračni ugovor produži za još godinu dana. Nije u redu samo to što grješnik kakav sam ja ne zaslužuje takvo blaženstvo.«

Hema je izišla na hodnik otresajući san iz kose. Ghosh je prema meni bljesnuo zabrinutim pogledom.

Zatim se opet okrenuo zrcalu pa se zviždukajući zapljusnuo kolonjskom vodom. Njegov me pogled preklinjao da ne plašim Hemu. Zbog napora pri dizanju ruku njegov je »Saint Come Marching In« bio pun stakato nota i stanki. Uzeo sam košulju i otišao.

Prvi je sat bio jako važan. Ali sam poslušao instinkt, intuiciju — svoj nos. Obukao sam se i sakrio iza Shvine radionice. Uskoro se iz magle pojavio Volkswagen i u njemu je bio samo Ghosh. Krenuo sam sa njim pješice.

U traumatu sam stigao taman na vrijeme da ga vidim kako ulazi u sobu

Časne Majke. A ona ne samo da je bila tu već u tako rani sat, nego ga je očito čekala. Stajao sam i razmišljao što to znači, kad se pojavio Adam s bocom krvi u ruci. Pred njim su se otvorila vrata Časne Majke. Nekoliko je trenutaka potom kroz njih i izišao, no praznih ruku. Prepao se kad me je ugledao i pokušao za sobom zatvoriti vrata, ali sam ja već ubacio nogu.

Ghosh je bio u ležaljci, podignutih nogu, s jastukom pod glavom, nasmiješen. Na starom je gramofonu Časne Majke pjevao zbor iz Bachove »Glorije«. Časna Majka se nadvila nad njegovu ruku pa potapšala iglu da je smjesti u venu. Podigli su pogled, vjerojatno misleći da se to Adam zbog nečeg vratio.

Ghoshove su se usne pomakle.

»Sine, znaš da ja...«

»Nemoj se truditi, ne trebaš mi lagati«, rekoh.

On je pak pogledao Časnu Majku, kao da od nje traži nekakav znak. Ona je uzdahnula.

»Ghosh, ovo je sudbina. Oduvijek sam smatrala da bi to Marion trebao znati. Nikad neću zaboraviti onu nepomičnost, ono oklijevanje, i trag nečega što još nikad nisam vidio na Ghosnovu licu, naime trag lukavosti. A onda je lukavost ustupila mjesto rezignaciji i pogledu zapiljenom negdje u daljinu. Na trenutak sam svijet vidio njegovim očima, kroz njegov intelekt, kroz njegove široke vidike koji je odjednom hvatao Hipokrata, Pavlova, Freuda i Marie Curie, otkriće streptomicina i penicilina, Landsteinerove krve grupe, pogled koji se sjećao zaraznog odjela gdje je udvarao Hemi, Operacijske dvorane 3 gdje je radio kao nevoljki kirurg, kroz pogled koji je rekapitulirao naše rođenje i gledao u budućnost, vireći i preko kraja vlastitog života, i preko kraja moga, i još dalje. I tada se, i tek tada, spustio i skupio i izoštrio na sadašnjosti, na ovaj trenutak kad je ljubav između oca i sina postala tako opipljiva da je sama pomisao da bi mogla prestati, i da ti njezina jedina baština mogao biti ovaj trenutak, postala nepodnošljiva.

»No dobro, Marion, ti tek propupali kliničaru. Što misliš, što bi to moglo biti?« Volio je Sokratovu metodu. Samo što je ovaj put on bio pacijent, a ja sam u pomoć morao dozvati vlastitu heuristiku.

Već sam i prije opazio njegovo bljedilo, ali nisam dopustio da mi ono dopre do svijesti. Sad sam se sjetio da sam mu posljednjim mjeseci po rukama i nogama vidio masnice — masnice za koje je uvijek nalazio nekakvo objašnjenje. Nije li si prije samo tjedan dana papirom porezao

prst? Dogodilo se to na moje oči i bilo je malo krvi. Kad sam ga vidio nekoliko sati kasnije, rana je još krvarila. Kako sam samo uspio to ne protumačiti? Sjetio sam se, osim toga, i mnogih sati izlaganja zračenju Starog Koota, drevnog rengena s kojim je, unatoč tome što su se svi bunili, nastavio raditi sve dok Missing nije napokon dobio novi stroj. Koota su razbili čekićima i dijelove odvezli do Utapališta. Tu će praviti društvo onom vojniku, i to tako da će mu svijetliti kosti.

»Rak krvi? Leukemija?« rekao sam, mrzeći i zvuk tih ružnih riječi na svojim usnama. Ghoshova se bolest rodila, oživjela, tek kad sam ju imenovao, i sad više nije htjela otići.

On je zablistao, okrenuo se Časnoj Majci i podigao obrve.

»Možete li vjerovati? Moj sin pa takav kliničar.«

A onda mu je glas izgubio oduševljenje; progovorio je glasom s kojeg je, kao jesensko lišće, otpalo sve pretvaranje.

»Što god da se dogodilo, Marion, Hema za ovo ne smije znati. Još sam prije možda dvije godine preko Elija Harrisa poslao svoje mikroskopske uzorke doktoru Maxwellu Wintrobeu u Salt Lake City, Utah, SAD. On je kao hematolog upravo fantastičan. I volim njegov udžbenik. On mi je osobno otpisao. Ono što ja imam, to je kao aktivni vulkan koji mumlja i riga lavu. Ne baš leukemiju, ali nešto što se u nju kuha; to zovu »mijeloidnom metaplazijom«, rekao je, izgovorivši to pažljivo kao da je riječ o nečem lomnom i brižno izrađenom. »Zapamti to ime, Marion. To je vrlo zanimljiva bolest. Ostalo mi je, siguran sam, još podosta godina. Dosad je jedini nezgodni simptom anemija. Te su transfuzije mijenjanje ulja. Večeras idem s Hemom na ples. To je, shvaćas, naš veliki dan. Želio sam dobiti malo gasa.«

»Zašto nisi rekao mami? Zašto nisi rekao meni?«

Ghosh je zavrteo glavom.

»Hema bi poludjela... Bi sigurno i zato ne smije... Sine, nemoj me tako gledati, nisam htio ispasti plemenit, na časnu riječ.«

»Onda mi nije jasno.«

»Ti ove dvije godine nisi znao za moju dijagnozu, je li tako? A da si znao, to bi sasvim promijenilo tvoj odnos prema meni. Ne misliš?« Široko se nasmiješio i promrsio mi kosu. »Znaš što mi je bilo najljepše u životu? Pa naš bungalov, normalnost koja u njemu vlada, sasvim obično buđenje dok Almaz prevrće po kuhinji, pa onda moj rad. Moja predavanja, moji

obilasci sa studentima viših godina. Pa onda da vidim tebe i Shivu za večerom i spavanje sa ženom.« Tu je zastao i poduže šutio, razmišljajući o Hemi. »I želio bih da mi dani i dalje budu takvi. Ne bih želio da svi prestanu biti normalni. Znaš što mislim? Da se sve to uništi.« Nasmiješio se. »Kad se stanje jako pokvari, ako ikad do toga dođe, reći ću mami. Na časnu riječ.«

Oštro me pogledao.

»Znat ćeš čuvati tajnu? Ako te zamolim? Eto što možeš učiniti za mene. Neka to bude tvoj, recimo, dar. Daj mi onoliko normalnih dana koliko ih uopće mogu imati. A ne smiješ reći ni bratu. To će ti možda biti najteže. Znam da se među vama... dogodio lom. Ali ti ga razumiješ bolje no itko. Znam da ga ipak voliš toliko da nećeš dopustiti da ta vijest do njega dođe prije vremena.«

Dao sam mu riječ.

* * *

Iz sljedećih se nekoliko mjeseci sjećam jako malo toga, osim da su mi otkrili Ghoshovu mudrost. U posljednje je dvije godine bio pravi blagoslov što to nisam znao. Sad kad sam doznao, nisam više mogao vratiti vrijeme ni izbrisati to znanje; bilo je to kao da se Ghosh vratio u zatvor, a na neki način i ja. Pročitao sam sve do čega sam došao o mijeloidnoj metaplaziji (kako sam mrzio to njemu tako drago ime). Kad sam doznao za dijagnozu, koštana mu je srž bila mirna, ali onda je bolest postala aktivnija, vulkan je zatutnjao, iz njega je procurila lava, počeo je rigati rječite tragove sumpornih plinova kad god bi okrenuo vjetar.

S Ghoshom sam bio što sam više mogao. Želio sam od njega primiti svaku mrvu mudrosti koju mi je mogao prenijeti. Svi bi sinovi morali zapisivati svaku riječ svojih otaca. Ja sam to bar pokušao. Zašto se morao razboljeti da shvatim vrijednost vremena provedenog s njim? Čini se da mi ljudi nikad ne shvatimo ništa. I tako u svakom naraštaju ponovno učimo istu lekciju, pa poželimo pisati poslanice. Pa prozelitiziramo među prijateljima, drmamo ih za rame i govorimo ih: »Ugrabi dan! Najvažniji je od svega *sadašnji* trenutak!« Većina se nas ne može vratiti i popraviti prošlost. I ne može učiniti baš ništa sa svim tim našim trebali smo i mogli smo. Malobrojne sretnike poput Ghosha takve brige, međutim, nikada ne more; ništa oni ne trebaju popravljati, i nema tog trenutka koji su propustili.

Ghosh bi se tu i tamo znao široko nasmiješiti i namignuti mi s druge

strane sobe. Učio me kako se umire, baš kao što me je prije učio kako se živi.

* * *

Shiva i Hema nastavili su živjeti svoje dane potpuno neupoznati s Ghoshovim stanjem. Bili su poneseni vlastitih ushitom. Shiva je uspio namoliti Hemu da prihvati veliku obvezu i nauči ga liječiti žene s vesikularno-vaginalnom fistulom ili, ukratko, samo »fistulom«. To baš nije bila bolest s kojom se Hema (ili bilo koji drugi kirurg ginekolog) rado susretao, i to zato što se tako teško liječila.

Sad sam si napokon mogao objasniti zašto je ona djevojčica što smo je vidjeli još kao djeca — ona koja je došla uzbrdo s ocem, glave oborene od stida, iz koje se na svakom koraku cijedio urin, i od koje se širio neizreciv smrad — tako duboko utjecala na Shivin život.

Mi za to nismo znali, ali Hema ju je tri puta operirala. U prva se dva pokušaja krpačina raspala, ali se posljednja održala. Nikad je nismo vidjeli kako odlazi iz Missinga, ali nam je Hema dala riječ da se izliječila i otišla zdravo i veselo. Duševne rane, neće, međutim, zacijeliti nikada. U tom smo trenutku slabo shvaćali od čega to ona boluje; to nije bila tema o kojoj je Hema željela pričati pred nama. Ali smo to sada shvatili i Shiva i ja. Ta se djevojčica, vjerojatno i prije desete godine života, udala za čovjeka koji joj je mogao biti otac. Bolna konzumacija braka (još traumatičnija ako je obrezivanje ostavilo brazgotinasto tkivo na ulazu u vaginu, a koje joj je muž zatim utjerao), svakako ju je užasnula. Možda je još bila tako mlada da taj čin nije ni znala povezati s trudnoćom, no uskoro joj je narastao trbuh. Kad su započeli trudovi, beba je glavom udarila u zdjelice, a otvor je već bio sužen od rahitisa. U razvijenoj zemlji ili velikom gradu, odmah bi joj na početku trudova izveli carski rezu. Ali u dalekom selu, gdje se jedinoj pomoći mogla nadati od svekrve, morala je patiti danima, dok joj se uterus trudio izvesti nemoguće, da bi pritom uspio samo udarati bebinom glavom o mjehur i cerviks, drobeći ta tijela na nakovnju nepopustljive zdjelice. Dijete je uskoro umrlo u maternici, pa bi za njim uskoro umrla i majka, najčešće zbog rupture uterusa ili infekcije i septacemije. Rijetko je koja obitelj uspijevala prevesti majku u zdravstveni centar. Tu bi beživotni fetus uklonili komad po komad, i to tako što bi mu najprije zdrobili glavu, pa onda izvukli i ostatak.

Dok se oporavljala od tih strašnih trudova, mrtvo i gangrenozno tkivo u rodnom kanalu napokon se iscijedilo, ostavivši za sobom iskrzanu

rupu između mjehura i vagine. Umjesto da urin teče iz mjehura u uretru i izlazi tik ispod klitorisa (i to samo kad se poželi isprazniti), sad je iz mjehura neprestano curilo u vaginu i slijevalo se niz noga. Nikad nije bila suha, odjeća joj je stalno bila zapišana i tako bi po čitav dan curkala. I mjehur i urin u njemu ubrzo su se inficirali i usmrđjeli. I tako su joj učas i labije i stegna postali stalno vlažni i macerirani i iz njih se cijedio gnoj. I zacijelo ju je baš tada muž odbacio, a otac joj došao u pomoć.

Fistule su bile opisane još u starom vijeku. Ipak je trebalo čekati sve do 1849. da moj imenjak doktor Marion Sims u Montgomeryju, Alabama, prvi uspije izliječiti vaginalnu fistulu. Njegovi su prvi pacijenti bili Anarcha, Betsy i Lucy, tri ropkinje koje su zbog njihove bolesti odbacili i rodbina i vlasnici. Sims ih je operirao — što su one, tvrdi se, rado prihvatile — u pokušaju da izliječi fistulu. Eter je tek bio otkriven, ali se njegova primjena još nije proširila, tako da su pacijentice bile pri punoj svijesti. Sims je zjapeću rupu između mjehura i vagine zašio svilenim koncem i povjerovao da ih je izliječio. Tjedan dana kasnije otkrio je, međutim, sitnu rupicu na šavu kroz koju je i dalje kapao urin. I zato je nastavio s pokušajima. Anarchu je operirao čak tridesetak puta. Pri svakom bi neuspjehu ponešto naučio, pa modificirao tehniku dok napokon nije učinio ono pravo.

Kad je Hema operirala djevojčicu koju smo vidjeli, povelala se baš za načelima koje je postavio Marion Sims. Najprije je kroz uretru provukla kateter sve do mjehura da skrene urin od fistule i tako dade priliku vlažnom, maceriranom tkivu da se osuši i zacijeli. Tjedan je dana kasnije izvela vaginalnu operaciju, posluživši se pritom zakrivljenom kositrenom žlicom kakvu je prvi izradio kirurg iz Alabame — Simsovim speculumom, kako je danas zovemo — koja je omogućila široko otvaranje pa time i samu operaciju. Sad je morala pažljivo isjeći rubove fistule, pokušavajući otkriti nekad vrlo jasne slojeve ovojnice mjehura i njegove stijenke, a zatim i vaginalne stijenke i ovojnicu. Kad je jednom poravnala rubove, obavila je i šivanje, i to sloj po sloj. Sims je, poslije mnogo pokušaja, dao draguljaru da mu izvuče tanku srebrnu žicu kojom je zatvorio kiruršku ranu. Srebro je iz tkiva istjeralo i posljednju upalnu reakciju, a šav je pucalo baš zbog nje. Hema se poslužila kromnim kirurškim koncem.

Za večerom, mjesec dana pošto sam doznao za Ghoshovu krvnu bolest, Hema nam je odala kako je sa Shivom operirala petnaest pacijentica s fistulom zaredom, i to bez ijednog slučaja povrata.

»Nešto mu moram priznati«, rekla je. »Uspio me uvjeriti da moram više vremena posvetiti pripremi žena za operaciju. I zato sada pacijentice, kad ih primimo, dva tjedna hranimo jajima, mesom, mlijekom i vitaminima. Dajemo im antibiotike dok se urin ne izbistri i apliciramo cinkovu mast na stegna i vulvu. Baš se Shiva sjetio da im prije operacije uklonimo gliste a i anemiju zbog deficita željeza. Trudimo se i da im ojačamo noge, tjeramo ih na gibanje.« Ponosno je pogledala Shivu. »Neugodno mi je reći, ali on je uočio i shvatio njihove potrebe bolje nego ja sve ove godine. Što vrijedi i za ideju o fizioterapiji...«

»Kako će hodati poslije operacije ako nisu mogle prije?« rekao je Shiva.

Kod četiri pacijentice rupa je na mjehuru bila tako velika, toliko izderana, skupljena i uvučena, da je bilo nemoguće skupiti rubove. Kod njih su Hema i Shiva, kako su ubrzo shvatili, morali ogoljeti uski no debeli »odrezak« mesa pod labijom i, držeći ga jednim krajem vezanim za krvotok, provući njegov slobodni kraj prema gore i uvući ga u vaginu, te se njime poslužiti kao živom zakrpom fistule.

»Časna Majka je našla donatora koji želi pomoći samo u slučaju operacije fistule«, rekao je Shiva. »Od njega svaki mjesec dobivamo po tisuću dolara.« Teško mi ga je bilo i pogledati, a kamoli mu još i čestitati.

* * *

Prestao sam stalno brinuti zbog Genet. Kad je na prvoj godini pala na dva od četiri ispita i morala ponavljati oba semestra, bio sam isuviše zaokupljen Ghoshovom bolešću da bi me to bilo puno briga. Niti se provodila ni ostvarila svoja očekivanja. Naprotiv, izgubila je svaku volju za radom, izgubila iz vida cilj ako ga je ikad i imala. Dovoljan je bio samo jedan tjedan neučenja, nedolaska na predavanja pa da se beznadno zaostane, toliko je grozničav bio tempo prve godine studija medicine.

Negdje na polovici druge godine doznao sam da je Genet opet propustila nekoliko laboratorijskih sekcijskih praktikuma. Osjećao sam svojom dužnošću da odem vidjeti što je bilo.

U Studentskom domu Mekane Yesus vrata su njezine sobe bila otvorena. Njezin mi je posjetitelj bio okrenut leđima; u prvi me čas nisu opazili ni ona ni on. Genet je u toj sobi živjela s cimericom, no nje sad nije bilo. Maleni sobičak, nekad tako uredan, sad je bio sav zatrpan i razbacan. U sobi je bio krevet na kat i stolić za dvoje. Dok je Zemui bio živ, Genet se ponašala kao da joj ide na živce. Sad kad je njen hrabri i vjerni otac

poginuo pod kišom metaka, stavila je njegovu sliku na strop, na tek nekoliko centimetara od nosa kad bi legla na gornji krevet.

Posjetitelj je smjesta upadao u oči zbog grubih crta lica i osornog držanja. Poznavao sam ga kao studenta i uvijek nekakvog kolovođu, koji je organizirao kolege radi reforme kolegija ili skupljao potpise da se makne neomiljeni rektor. Ali je on ipak prije svega bio Eritrejac, baš kao i Genet. Oslobođenje je Eritreje skoro sigurno za nj bila najvažnija ideja, ali ju je morao tajiti. Razgovarao je s Genet na tigrinji, ali sam razabrao i nekoliko engleskih riječi, recimo »hegemonija« i »proletarijat«. A onda je zastao usred rečenice jer je osjetio da je netko na vratima. Njegove su me teleće oči pogledale i rekle: *Ti nikad nećeš biti jedan od nas.*

Namjerno sam se obratio Genet na amharskom, da njen gost vidi da ga govorim bolje od njega. Promrmljao joj je nešto na tigrinji i udaljio se krutim korakom.

»Genet, kakvi su ti to radikalni prijatelji?«

»Kakvi radikalni? Pa samo se družim s Eritrejcima.«

»Tajna policija i na ovom katu ima svoje doušnike«, rekao sam joj. »Povezat će te s Eritrejskim narodnooslobodilačkim frontom.« Ona je slegnula ramenima.

»Zar ne znaš da ENF postaje sve popularniji? Ali ti to i ne možeš znati, jer toga nema u *Ethiopian Herald*u. Ali nisi valjda došao raspravljati o politici?«

Nekad bi me davno takvo njezino ponašanje povrijedilo.

»Hema te dala pozdraviti. I Ghosh veli da bi te volio koji od ovih dana vidjeti na večeri... Genet, brine me tvoja sekcija. Ove godine nemaš nikoga da umjesto tebe odradi praktikum. Ako se ne pojaviš, padaš godinu, to ti ne gine. Genet, *no daj.*«

Njezino lice, toliko zainteresirano i živo dok joj je onaj kolega bio u sobi, sad se smrknulo.

»Hvala«, rekla je ledenim glasom.

Žarko sam joj želio reći da je Ghosh bolestan, samo da je prodrmam i probudim iz te zaokupljenosti samom sobom. No ipak sam ostao sjediti, osjećajući se kao da me začarala vještica. A ta me začaranost tjerala da joj nastavim dolaziti i da samom sebi govorim da je i dalje volim, bez obzira na to kako se bila ponijela, i makar su se naši životi počeli tako jasno

razdvajati.

* * *

Na posljednjoj godini studija, usred mojih kirurških rotacija, eruptirao je Ghoshov vulkan. Došao sam kući i izraz mi je Hemina lica rekao da i ona zna. Pripremio sam se za tiradu. Ali je nije bilo, nego me zagrlila.

Ghosh je počeo povraćati krv, a osim toga i žestoko krvariti iz nosa. Pokušao je to prikriti, ali nije uspio. Sad se udobno odmarao u kupaonici. Povirio sam da ga vidim, pa izašao i sjeo s Hemom za trpezu. Almaz, očiju crvenih od plača, donijela mi je čaj.

»Možda mi je čak i draže što mi nije rekao«, rekla je Hema. Po nateklim sam joj vjeđama vidio da je plakala čitavo popodne. »Napose kad se tu ništa ne da učiniti. I tako sam od njega i dalje dobivala ono najbolje. Kakvi savršeni dani, kad o svemu tome nisam znala baš ništa.« Dotakla je prstom dijamantni prsten, dar što ga je dobila od njega kad su posljednji put obnovili godišnji zavjet. »Da sam znala... možda smo mogli otputovati u Ameriku. Pitala sam ga o tome. On mi je odgovorio da mu je ljepše tu. U životu želi samo da mu, kad ujutro otvori oči, prvi pogled padne na mene! *Ayoh*, on je tako romantičan, čak i sada. Zvuči smiješno, ali sam prije nekoliko mjeseci osjetila da je sve tako lijepo da se mora dogoditi nešto ružno. A znaci su mi bili pred nosom. Ali ja ih nisam htjela ni pogledati.«

»Ni ja«, odgovorio sam.

Almaz sam zatekao kako plače u kuhinji, a s njom i Gebrew koji se, sa suzama u očima i malešnom Biblijom u ruci, zibao na stolcu i za utjehu joj čitao odabrane dijelove. Kad me je ugledao, rekao je:

»Postit ćemo za njega. Nismo se dovoljno molili.«

Almaz je kimnula glavom i makar me je pustila da je zagrlim i pokušam umiriti, ipak je i dalje bila sva izvan sebe.

»Nismo se molili Bogu«, rekla je. »Zato nas je to i snašlo.«

* * *

Upitao sam Gebrewa je li vidio Shivu i on je odgovorio da ga nema već čitavi dan, ali ako se vratio, da bi mogao biti u radionici. Zajedno smo otišli do šupe.

»Nosiš li još onaj svoj smotak?« upitao je Gebrew, misleći pritom na tanki remen od ovčje kože na kojem je nacrtao oko, osmokraku zvijezdu,

prsten i kraljicu, i na kojem je sitnim slovima ispisao biblijski redak. Zatim ga je čvrsto smotao i ugurao u praznu čahuru od metka. Zatim je u metal ugriebao križ i moje ime.

»Da, uvijek ga nosim«, rekoh, što je donekle bilo istina, zato što sam taj amulet nosio u torbi za spise.

»Trebao sam ga napraviti i za ga doktora Ghosha, pa se to možda i ne bi dogodilo.«

Divio sam se svom pobožnom prijatelju. Da bi čovjek u Etiopiji postao svećenikom, bilo je dovoljno da nadbiskup u Addis Abebi puhne u platnenu vreću, koju bi zatim odnijeli u provinciju i otvorili u crkvenom dvorištu, što bi onda masovno zaredilo stotine novih dušobrižnika. Što više svećenika to bolje, bar sa stanovišta Etiopske pravoslavne crkve.

Ali te bezbrojne tisuće svećenika stvarale su i nevolje bogobojažnim ljudima, kakva je bila i Almaz. Među tim je ljudima bio i manji broj pijanaca i muktaša za koje je svećeničko zvanje bilo samo sredstvo bijega od gladi i zadovoljavanja drugih prohtjeva. Kad bi i najokorjeliji svećenik pružio križ, Almaz bi morala stati i poljubiti mu sva četiri kraja. Jednog sam je dana zatekao svu unezvijerenu i izneređene odjeće. Rekla mi je kako je svećenikove nasrtaje morala odbiti kišobranom, na što su joj i drugi priskočili u pomoć i pošteno ga izmlatili.

»Marion, kad umrem, otiđi na Merkato i dovedi mi *dva* svećenika«, rekla mi je tada. »Tako da, kao i Krist, umrem između dva razbojnika.«

Gebrew je, međutim, bio drukčiji. Almaz je bila uvjerena da je Bog njime zadovoljan. Taj bi držao nos satima zabijen u molitvenik, naslonjen na svoj *makaturia* — molitveni štap — dok bi mu kuglice uz klackanje prolazile kroz prste. Čak i kad bi skinuo svećeničko ruho da pokosi travu, da trkne za neakvim poslom ili preuzme dužnost portira i čuvara u Missingu, ipak bi na glavi ostavio turban, a usne mu se ne bi prestale micati.

»Molim te, napravi i Ghoshu svitak«, rekoh mu. »Imaj vjere. Možda još nije prekasno.«

* * *

Shiva se netom bio vratio. Ja u toj radionici nisam bio već čitavu vječnost, pa sam bio nespreman za taj nemogući nered. Pod je bio prekriven dijelovima strojeva i električnih uređaja. Najuža moguća staza je vodila do mjesta na kojem su, uz komadiće metala, stajali njegov

kombinezon i oprema za varenje. Shiva je i zidove i strop šupe prekrrio zavarenim željeznim skelama, i s njih mu je na žičanim držačima visio alat. Sad je sjedio za stolom, skriven iza brda knjiga i papira. Probio sam se do njega. Pravio je skicu nekakve sprave, aparata koji će, kako reče, omogućiti bolji pristup pri operaciji fistule. Spustio je olovku i počeka. Nije znao ništa o onom što se dogodilo u bungalovu. Rekao sam mu istinu o Ghoshu.

On me saslušao, ali nije rekao ni riječi. Iako je malo probljedio, ipak mu je lice odalo malo toga. Zatvorio je oči. Zatim se uspeo u kuću na stablu i povukao ljestve. Nije imao pitanja. Počeka sam. I shvatio da čak ni takve vijesti ne mogu srušiti zid među nama.

A trebao sam ga. Nosio sam Ghosovu tajnu sam samcat i sad sam bio spreman rasporediti teret. Trebala mi je njegova snaga za dane koji dolaze, ali to nisam želio priznati. Što je Shiva mislio? Je li uopće išta i osjećao? I tako sam nakon nekog vremena otišao, ogorčen što se te oči ne žele otvoriti, uvjeren da na nj ne mogu računati.

Ali me Shiva iznenadio. Tu noć i još dvije Shiva je prespavao u hodniku pred Ghosovom i Heminom sobom, podbacivši pod sebe samo deku i s drugom se pokrivši. Bio je to njegov način izražavanja ljubavi prema Ghoshu, bivanja uz njega. Kad ga je ujutro Ghosh vidio onako sklupčana, ganuo se do suza. Kad mi je to Hema ispričala osjetio sam kako mi se nešto oko srca lomi i razbija u komade. Četvrte noći, kad se Ghoshu pogoršalo stanje, odlučio sam otići iz njegova starog bungalova i vratiti se u krevet koji sam nekoć dijelio sa Shivom. Uspio sam ga uvjeriti da ne spava na podu u hodniku. Spavali smo nezgodno, na rubu madraca, i budili se nekoliko puta da odemo pogledati što je s Ghoshom. Ujutro su nam se glave već doticale.

* * *

Shiva i ja smo imali istu krvnu grupu kao i Ghosh. Uz Adamovu sam pomoć skupljao i spremao svoju krv baš za taj trenutak. A sad je i Shiva dao svoju. Ali sama krv nije bila dovoljna, a osim toga je stvarala i opasnu prezasićenost željezom. Ghosove krvne pločice nisu više funkcionirale; sad mu je krv već izlazila i na desni, a gubio ju je i u crijeva. Naglo je gubio snagu.

Ghosh nije htio u bolnicu. Uskoro mu je anemija oduzela dah i nije više mogao ležati na ravnom. I tako se iz bračne postelje, u kojoj je proveo preko dvadeset godina, preselio u svoj omiljeni naslonjač u dnevnoj sobi, a

noge digao na klupčicu.

Tiho i sistematski, želio je provesti nešto vremena sa svima koje je volio. Tako je poslao po Babua, Adida, Evangeline i gospođu Reddy, baš kao i ostale s kojima je redovito igrao bridž; čuo sam ih kako se smiju i prisjećaju davnih dana, iako nije bilo nimalo smiješno. Njegova ga je kriketska momčad iznenadila stigavši, sva u bijelim dresovima, da oda počast svom kapetanu. Zabavljali su ga pretjeranim pričama o njegovim davnim podvizima.

A onda je već došao do maske, labavo pričvršćene za bradu, kroz koju je disao kisik. Sad je i na mene došao red da s njim stvarno porazgovaram. Užasavao sam se tog trenutka, opirao se njegovim posljedicama.

»Izbjegavaš me, Marion«, rekao je. »A moramo početi. Ako ne počnemo, nećemo ni završiti, je li tako?«

Nikad ne bih pogodio ono što je zatim rekao.

»Ne bih želio da se osjetiš odgovornim za čitavu obitelj. Hema je vrlo sposobna. Časna Majka pak, iako je već i ostarjela, ipak je još žilava i snalažljiva. Sve ti to govorim zato što bih želio da svoju medicinsku karijeru izneseš do najviših vrhunaca. Ne osjećaj se obveznim ostati tu zbog Shive, Heme ili Časne Majke. Ili zbog Genet«, dodao je, namrštivši se malo na spomen njezina imena. Nagnuo se i uhvatio me za ruku da shvatim koliko to ozbiljno misli. »A ja sam tako želio otići u Ameriku. Sve sam ove godine čitao *Harrisona* i ostale udžbenike... kao i o svemu što rade, testovima koje naručuju... sve kao na filmu, znaš? S novcem nema problema. Jelovnik bez cijena. Ali ako odeš u Ameriku, to neće biti film. Nego stvarnost.« Kad je počeo zamišljati kako sve to izgleda, oči su mu postale snene.

»Mi ti nismo dali da odeš, je li tako? Ja i Shiva. Naše rođenje?«

»Daj ne budi glup. Možeš li i zamisliti da bih se odrekao ovog?« rekao je pa zakružio rukom da pokaže na svoju obitelj, Missing, dom koji si je stvorio u bungalovu. »Bio sam blažen. Moja je genijalnost bila u tome što sam već odavno shvatio da me sam novac neće usrećiti. Ili mi je to samo isprika što ti nisam ostavio golem imetak! A sasvim sam sigurno *mogao* zaraditi više da mi je to bio cilj u životu. Ali nešto sigurno neću imati, a to je žaljenje. A moji važni pacijenti na smrtnoj postelji počesto žale zbog toliko toga. Žale zbog gorčine koju će ostaviti u srcima ljudi. Jer shvaćaju da nikakav novac, nikakve mise, nikakve pogrebne povorke, pa

ma koliko kićene bile, ne mogu ukloniti baštinu niskog duha.

A ti i ja smo, naravno, vidjeli već bezbrojna umiranja među sirotinjom. I ona žali, naravno, no samo zbog jednog, što se rodila siromašna i patila se od kolijevke pa do groba. Znaš i sam, u Knjizi o Jobu, Job veli Bogu: »Iz utrobe što si me izvukao? O što ne umrijeh: vidjeli me ne bi, bio bih ko da me ni bilo nije, iz utrobe u grob bi me stavili.« Nešto u tom smislu. Za sirotinju je smrt, ako ništa drugo, kraj muka.« Nasmijao se kao da mu se svidjelo to što je rekao. Prsti su mu makinalno krenuli prema džepu pidžame, pa za uho, u potrazi za kemijskom olovkom, zato što bi to onaj stari Ghosh rado zabilježio. Ali više nije bilo ni olovke ni potrebe da se išta više zapiše.

»A ja sam patio. Dobro, možda ne baš dugo. Samo kad me moja draga Hema natjerala da je godinama proganjam. To je bila patnja!« Smiješak je rekao da takvu patnju ne bi mijenjao ni za slavu ni za bogatstvo.

»Shiva će uz nju procvasti. A i on će njoj biti potreban da je nečim okupira. Hemi će instinkt reći da se povuče u Indiju. I u tome će biti jako bučna. Ali se to neće dogoditi. Shiva neće htjeti. I tako će ostati tu, u Addisu. Htio sam zapravo reći da to nije tvoja briga. Jesi li me shvatio?«

Kimnuo sam glavom, ali ne baš s puno uvjerenja.

»Ipak bar zbog nečeg pomalo žalim«, rekao je Ghosh. »Ali je to nešto u čemu mi možeš pomoći. A tiče se tvog oca.«

»Ti si jedini otac što sam ga ikad imao«, rekao sam hitro. »Volio bih da je tu leukemiju dobio Thomas Stone, a ne ti. Ma baš me briga i da umre!«

On je malo zastao i tek onda odgovorio, s mukom progutavši slinu.

»Marion, meni je to tako važno što me smatraš svojim ocem. I ne mogu biti ponosniji no što jesam i na tebe i na to što si postao. Ali sam Thomasa Stonea spomenuo zbog sebičnih razloga. Kao što već rekoh, on je jedan od razloga zbog kojih i ja zbog nečeg žalim.

Shvaćaš, ja sam tvom ocu bio najprisniji prijatelj što ga je uopće mogao imati. Morao bi zamisliti, Marion, kako je to onda bilo. On je tada na Missingu bio uz mene jedini muški kirurg. Bili smo tako različiti, nismo imali ništa zajedničko, ili sam bar tako mislio, kad smo se upoznali. Ali sam otkrio da on medicinu voli na isti način na koji je volim i ja. Bio je odan poslu. Njegova strast prema medicini... kao da je došao s drugog

planeta, *mog* planeta. Među nama se stvorila vrlo posebna veza.«

Pogled mu je otplovio prema prozoru, možda se prisjećao tog doba. Čekao sam. Napokon se okrenuo prema meni i stisnuo mi ruku.

»Marion, tvoga je oca nešto jako ranilo, a što, Bog bi ga znao. Njemu su još dok je bio mali umrli roditelji. Ali o tome nikad nismo pričali. Ali sada, radeći uz sestra Mary Joseph Praise, dok smo svi tako zajedno radili, osjećao se zaštićenim. Bio je sretan koliko to takav čovjek uopće može biti. Ja sam se prema njemu odnosio zaštitnički. On je dobro poznao kirurgiju, ali život nije razumio baš nimalo.«

»Hoćeš reći da je bio kao Shiva?«

On je na trenutak zastao i razmislio.

»Ne. Sasvim drukčiji. Shiva je zadovoljan! Daj ga pogledaj. Shiva ne osjeća potrebu ni za prijateljstvom ni za podrškom ni za odobravanjem — Shiva živi u sadašnjem trenutku. Thomas Stone nije bio takav; on je imao sve potrebe kao i svi mi ostali. Ali se bojao. I zato je sebi uskratio sve potrebe, uskratio si i vlastitu prošlost.«

»Bojao se čega?« Otkrio sam da sve to teško mogu progutati. »Časna Majka mi je jednom pričala da bi on, kad bi se uzrujao, bacao instrumente. Rekla mi je da je bio temperamentan i neustrašiv.«

»O, neustrašiv u kirurgiji, to da. Ali možda čak ni to nije istina. Dobar se kirurg *mora* bojati, a on je bio dobar kirurg, najbolji, nespreman na vratolomije, i primjereno pun straha. Mislim... znao je i krivo procijeniti, ali i on je bio samo čovjek. Pa ipak, kad je riječ o odnosima s ljudima upravo bi se... užasn timer. Silno se bojao da će ga netko, ako mu priđe, povrijediti. Ili da će možda on povrijediti njega.«

Opirao sam se toj konstrukciji Thomasa Stonea tako različitoj od one koju sam gradio sve ove godine. Napokon sam upitao:

»I što bi htio da učinim?«

»Marion, sad kad mi se bliži čas... želio bih da Thomas Stone zna da sam mu, bez obzira na sve što se dogodilo, ostao prijatelj.«

»Zašto mu to ne napišeš?«

»Zato što ne mogu. Niti sam ikad mogao. Hema mu nije oprostila što je otišao. Iako je sretna što je otišao — željela vas je obojicu od časa kad ste se rodili. Pa ipak mu nije mogla oprostiti što je otišao. A onda, kad je otišao, silno se bojala — uvijek — da bi se mogao vratiti i zatražiti da mu

vas vrati. Morao sam joj obećati, zakleti joj se, da mu neću pisati niti s njim komunicirati ni na koji način.« Pogledao mi je, pa rekao s tihim ponosom: »I održao sam riječ, Marion.«

»To je dobro. I to mi je drago.«

Dok sam bio mlađi, osjećao sam toliku radoznalost prema Thomasu Stoneu, da sam maštao kako će se vratiti. Sad sam se pak opirao Ghoshu, a nije mi bilo jasno zbog čega. A Ghosh je nastavio:

»Ali sam zato i te kako očekivao da će Stone potražiti mene. I strašno sam se razočarao što to sve ove godine nije učinio. Marion, on je pun stida i pretpostavlja da nemam želje da ga vidim. Da ga mrzim.«

»Otkud to znaš?«

»Naravno da to ni po čemu ne mogu zasigurno znati. I slutim da do današnjeg dana sebe vidi kao albatrosa. Nazovi to, ako baš želiš, kliničkom intuicijom. A istina je da ti je bilo bolje s nama nego što bi ti bilo s njim. Koliko god da se trudio, on sasvim sigurno ne bi mogao stvoriti to što mi imamo ovdje, a to je obitelj. I zato ne bih želio da ga mrziš. Križ što ga on nosi je i pretežak.«

»Zašto mi sve to sada pričaš?« upitao sam. »Prestao sam misliti na njega onda kad si izašao iz zatvora. Nikad nije bio tu kad smo ga najviše trebali. Zašto da gubim vrijeme na razmišljanja o njemu?«

»Učini to mene radi. Već sam ti rekao, to je zbog *mene*. Zbog onog jedinog zbog čega žalim. Ne radi se tu o tebi. Ali mi samo ti možeš pomoći.«

Nisam rekao ništa.

»Da vidim mogu li ti to objasniti...« Na nekoliko se trenutaka zagledao u strop. »Marion, moj bi život bio u nečemu nepotpun kad mu ne bih dao do znanja da ga i dalje smatram svojim bratom.« Oči su mu se navlažile. »I da ga, bez obzira zbog kojih je razloga sve ove godine šutio, i dalje... volim. *Ja* ga ne mogu potražiti niti mu to reći. Ali ti možeš. Neću to doživjeti, ali i želim da bude tako. Učini to tako da ne povrijediš Hemu. Učini to mene radi. Dovrši ono što je nepotpuno.«

»Hoćeš li to reći i Shivi?«

»Ako velim Shivi da mi je to smrtna želja, on će to i učiniti. Ali Shiva možda ne bi znao *kako* to učiniti, kako ga... izliječiti. Tu nije dovoljno samo prenijeti poruku.« Zastao je, oklijevajući. »Ali kad smo već

kod Shive: i o njemu ti nešto moram reći, a to je, bez obzira što ti učinio, molim te, oprostí mu.«

Sad me osupnuo. Je li to unaprijed kanio reći? Ili se tek naknadno sjetio? Ne vjerujem da je Ghosh znao koliko me to duboko ranilo, koliko sam gorčinu osjećao prema Shivi, ali sam ga podcijenio. Pa ipak, ono što se dogodilo između mene i njega nije bila tema koju sam želio načínjati s Ghoshom; bila je isuviše bolna, isuviše intimna.

»Učinit ću u vezi Thomasa Stonea sve što budem mogao. Zbog tebe. Ali ne mogu vjerovati da ti to želiš. Zaboravljaš da je taj čovjek uzrokovao smrt moje majke... smrt jedne redovnice. Redovnice koju je doveo u drugo stanje. Poslije čega je napustio vlastitu djecu. A sve do danas nitko ne zna ni kako se to uopće dogodilo.«

Kad mi se glas digao i zadrhtao, Ghosh nije rekao ni riječi, nego me samo netremice gledao sve dok mi ramena nisu pala a ja se predao. Učinit ću to što traži od mene.

* * *

Kad je tjedan dana kasnije došao kraj, on je i dalje bio u istom naslonjaču, i svi smo mi bili uz njega, ja i Shiva držali smo ga za lijevu ruku, a Časna Majka za desnu. Almaz, koja se silno osušila od najstrožeg posta, čučala je iza naslonjača i držala mu ruku na ramenu; Hema je sjedila na osloncu za ruke tako da Ghosh može prisloniti glavu na njezino tijelo. Genet nismo uspjeli pronaći. Kad je Gebrew po nju poslao taksi da je doveze u Missing, nije ju bilo u studentskom domu. Sad je Gebrew stajao uz Almaz i molio se.

Ghosh je disao teško, ali mu je Hema dala morfij — i rekla kako ju je on tome naučio. Morfij »odvaja glavu od mozga« pa ako se disanje i nije promijenilo, izgubila se bar tjeskoba.

Otvorio je oči i kao da se prepao. Pogledao je najprije Hemu pa onda sve nas. Pa se nasmiješio i zaklopio oči. Volim zamišljati da je tim posljednjim pogledom vidio sliku svoje obitelji, svoju pravu krv i meso, jer je sad naša krv bila u njegovim žilama. I volim zamišljati da je, ugledavši nas, pomislio kako je ispunjena glavna svrha njegova života.

I tako je iz ovog života prešao u sljedeći, bez fanfara, s toliko mu svojstvenom jednostavnošću, bez straha, i samo još jedan i posljednji put otvorio oči da se, prije nego što ode, uvjeri da smo svi dobro.

Kad su mi se prsa prestala gibati, moja se tuga pomiješala s

olakšanjem, jer sam svih tih dana svaki njegov dah slijedio svojim. Kad je Hema položila svoju glavu na njegovu i zaplakala, i dalje ga držeći u naručju, shvatio sam da i sama osjeća isto.

* * *

S njegovom je smrću došlo i novo shvaćanje značenja riječi »gubitak«. U životu sam dosad izgubio i biološkog oca i majku, i generala, i Zemuijua, i Rosinu. Ali što je pravi gubitak shvatio sam tek kad sam izgubio Ghosha. Ta ruka koja me tapšala i spremala na spavanje, te usne koje su mi trubile uspavanke, ti prsti koji su me vodili pri perkutiranju prsa, pri opipavanju povećanih jetara i slezene, to srce koje mi je vježbalo uši da shvatim srce drugih ljudi, sad se umirilo.

U trenutku kad je umro osjetio sam kako se plašt odgovornosti s njegovih pleća prebacio na moja. On je to unaprijed vidio. Sjetio sam se njegova savjeta da taj plašt nosim ležerno. Predao mi je zanatsku palicu i želio da postanem doktor koji će ga nadmašiti, i prenijeti to isto znanje svojoj djeci i njihovoj djeci, u lancu.

»Ja taj lanac neću prekinuti », rekao sam u nadi da me čuje.

Freud je, znam, napisao da čovjek postaje muškarcem tek na dan očeve smrti.

Kad je Ghosh umro, prestao sam biti sin.

I postao muškarac.

37. POGLAVLJE

Egzodus

Kad sam dvije godine kasnije otišao iz Etiopije, to nije imalo nikakve veze s Ghoshovom samrtnom željom. Nisam to učinio da pronađem Thomasa Stonea i zaliječim mu bol. Nije to bilo ni zato što je cara srušila puzajuća vojna pobuna, a ni to što se vojni »komitet« koji je preuzeo vlast na koncu zbog unutarnjih borbi i ubojstava sveo na jednog ludog diktatora, po činu narednika, čovjeka koji se zvao Mengistu i prema kojem će na koncu i sam Staljin biti čisti anđeo.

Ne, nego sam otišao u srijedu 10. siječnja 1979., na dan kad se gradom kao gripa pronijela vijest da je četvero eritrejskih gerilaca, prurušenih u putnike, otelo Boeing 707 Ethiopian Airlinesa i natjeralo ga da poleti prema Kartumu u Sudanu. Jedna od njih bila je Genet. Još je jutros bila studentica medicine, makar i tri godine u zaostatku. Uvečer je već bila borac za slobodu.

Ja sam napokon postao liječnik, stažist na kraju posljednje rotacije. Odradio sam po tri mjeseca na internoj medicini, kirurgiji, porodništvu i ginekologiji, i sad mi je bio preostao još samo mjesec pedijatrije.

Hema me već u rano jutro potražila telefonom. Čula je vijesti o Genet.

»Marion, smjesta dođi kući.«

Od njezina tona umirio se i zrak oko mene.

»Mama, jesi li dobro? Mi joj ne možemo pomoći. Možda dođu razgovarati s nama. Ti si njen skrbnik.«

Poslije Ghoshove smrti, kad on više nije tampon među nama, približio sam se Hemi. Ona je tražila moj savjet, a i ja sam se rado s njom družio. U tom sam osjećao i Ghoshove prste.

»Marion, nije riječ o Genet... Ovaj me čas nazvao Adid. Tajna policija traži suurotnika koji se zove Marion Praise Stone. Možda su već i na putu prema ovamo.«

Hvala Bogu što je Adid imao svoj izvor, muslimana u službi

sigurnosti koji je osjećao slabost prema Missingu. Genetina cimerica, sićušna ženica koja, u to sam siguran, nije imala ni pojma o uroti, ispljunula je moje ime niti sat poslije otmice. Kad nekom čupaš nokte reći će ti sve što mu padne na pamet.

Kroz glavu mi je bljesnula slika Ghosha, obrijane glave i u dvorištu zatvora Kerchele. Ali je stari Kerchele bio ladanjski klub prema onom u što se sad pretvorio; sad je to bio pretrpani fakultet torture, prava klaonica u kojoj su skončavali državni neprijatelji. Svake bi noći iz njega kamionima izvozili tijela i dijelove tijela i s njima paradirali kroz grad, izvodili makabralni javni umjetnički program kulture i prosvjete. *Portret umjetnika u smrti. Žena bez glave pokazuje na Orion. Izdajica s vlastitom glavom u rukama. Mrtvac s penisom u ustima.* A zajednička je poruka bila jasna: *Probaj nas prijeći i mrtav si čovjek.*

Predsjednik-narednik, taj barbarski neotesanac, s carom je imao zajedničko samo jedno: nikad neće dopustiti odcjepljenje Eritreje. I zato je krenuo u masovnu ofenzivu, bombardirajući eritrejska sela gdje su se pobunjenici miješali s civilima, pa čitavu Eritreju doveo u opsadno stanje. No to je, dakako, Eritrejskom narodnooslobodilačkom frontu samo davalo nov poticaj.

U međuvremenu su plemena Oromo počela tražiti slobodu. Tigri (koji su govorili jezikom sličnim eritrejskom) osnovali su vlastiti oslobodilački front. Rojalisti oko Addis Abebe, koji u vjerovali u cara i monarhiju, počeli su ostavljati bombe po državnim uredima u prijestolnici. Studenti pak, nekad veliki obožavatelji vojnog »komiteta«, sad su se podijelili na one koji su tražili demokraciju i one koji su smatrali da tu može pomoći samo marksizam u arapskom stilu. Susjedna je Somalija zaključila da je nastupio čas da zatraži sporni teritorij u Ogadenskoj pustinji, a koji nisu htjeli ni sami lešinari. Tko reče da je lako biti diktator? Predsjednik-narednik imao je pune ruke posla.

* * *

Ne rekavši nikome ni riječi, šmugnuo sam kroz stražnji ulaz Etiopsko-švedske pedijatrijske bolnice, a auto sam ostavio parkiran na njegovu mjestu. Kući sam se odvezao taksijem. Nisam mogao povjerovati da se sve to i stvarno zbiva. I što je Genet time postigla? Otmica aviona Ethiopian Airlinesa donosila je samo publicitet. Da, BBC će za to pokazati zanimanje. To će okrnjiti ugled predsjednika-narednika, ali je on to valjano radio i sam, bez vanjske pomoći. Čak i da me time nije dovela u opasnost,

ipak bih se protivio toj otmici. Zrakoplovna je kompanija bila simbol nacionalnog ponosa. Stranci su bili oduševljeni sjajnom poslugom i vještinom pilota. Letovi iz Rima, Londona, Frankfurta, Nairobija, Kaira i Bombaya za Addis Abebu olakšavali su dolazak turista. A onda je i regionalna služba EA svojim avionima DC-3 pravila jednodnevne izlete, tako da je čovjek ujutro mogao krenuti iz Hiltona u Addis Abebi pa pogledati zámkove u Gondaru, drevne obeliske u Axumu, u stijeni izdubljene crkve u Lalibeli pa se vratiti u aulu hotela baš kad se njom počinju šetati cure za provod vučući za sobom rep parfema i kad Velvet Ashantis počinju svirati svoj glavni hit, verziju »Walk-Don't Run« Venturesa.

Ethiopian Airlines je već godinama bila meta Eritrejskog narodnooslobodilačkog fronta. No čak su se i u carevo doba elitni ljudi osiguranja, prurušeni u putnike, brinuli za upravo savršenu reputaciju u pogledu sigurnosti, i tako je to potrajalo sve do ovog Genetina leta. Jednom je zgodom ustalo sedam eritrejskih otmičara i objavilo svoje namjere. Dvojica iz osiguranja skinuli su ih kao limenke na ogradi s udaljenosti od deset koraka. Šestog su svladali. A sedmi, inače žena, zaključao se u zahod i aktivirao granatu. Pilot je, međutim, uspio sletjeti teško ranjenim avionom bez kormila, i to usprkos rupi što je zijala u repnom dijelu. Drugom su pak zgodom ljudi iz osiguranja svladali otmičara i vezali ga za sjedalo prvog razreda. No umjesto da ga ustrijele, stavili su mu pod vrat ručnik i zaklali ga.

A tog siječanskog popodneva Genet i društvo zaposjeli su avion bez borbe. Proširio se glas da im je netko pomogao iznutra. Možda su ljudi iz osiguranja okrenuli leđa.

Dok se moj taksi vozio kroz Merkato, upijao sam poznate prizore. Je li moguće da sad posljednji put prolazim ovuda, da posljednji put njušim hmelj iz pivovare Sveti Juraj na toj cesti? Neka žena s kosom na sitne kečke u eritrejskom stilu mahnula je rukom i zaustavila taksi.

»Lideta, molim«, izrekla je svoje odredište.

»Lideta, veliš?« odgovorio je vozač. »Ljubavi, što ne uzmeš avion?« Smiješak joj se izgubio, a lice se ukrutilo. Nije joj bilo do svađe. Samo je okrenula glavu.

»Tim bi gadovima bilo bolje da noćas prignu glavu«, rekao mi je vozač, očito me ne brojeći među njih. »Pogledajte«, rekao je i mahnuo rukom prema pješacima s obje strane. »Ima ih posvuda.« U Addis Abebi

živjele su na tisuće Eritrejaca — ljudi poput pomoćne sestre, poput Genet. Oni su bili činovnici, učitelji, sveučilišni nastavnici, đaci, državni službenici i časnici oružanih snaga, direktori u telekomunikacijskim tvrtkama, vodovodu i javnom zdravstvu, a bilo ih je i u čitavoj legiji običnih ljudi. »Jedu naš kruh i piju naše mlijeko. Ali će ipak, znate, noćas kod kuće zaklati ovcu.«

Otkako je vojska preuzela vlast, mnogi su poznati Eritrejci, među kojima i neki liječnici i studenti medicine, prešli u ilegalu i pridružili se Eritrejskom narodnooslobodilačkom frontu.

Prijestolnicom se proširila vijest da se situacija na sjeveru Etiopije oko Asmare okrenula protiv predsjednika-narednika. Eritrejski su gerilci noću iz zasjede dočekivali vojne konvoje i nestajali u osvit dana. Vidio sam zrnate fotografije tih boraca. Obuveni u svoje prepoznatljive sandale, u kratke hlače i bluze, posjedovali su smjelost, uvjerenje i strast rodoljuba koji se bore protiv zavojevača. Mobilizirani etiopski vojnici u svojim džipovima i tenkovima, otežani kacigama, vojničkim čizmama i oružjem, ograničavali su svoje kretanje na glavne ceste. I kako da onda nađu neprijatelja kojeg ne mogu ni vidjeti, u kraju čijim jezikom ne govore i gdje ne mogu razlučiti gerilce od civila i simpatizera?

Kad se moj taksi približio ulazu u Missing, ugledao sam Tsige kako izlazi iz fiata 850 ispred svog bara. Posljednjih je godina uznapredovala, pa kupila susjedni lokal, dodala kuhinju i pravi restoran, te angažirala još barskih cura da poslužuju mušterije. Kraj obnovljenog namještaja, dva stroja za stolni nogomet i novog televizora, njezin se lokal mogao mjeriti s najboljima na Piazzii. Posjedovala je i jedan taksi, a kad smo posljednji put razgovarali, rekla mi je da je u potrazi i za drugim. I uvijek bi me obodрила, rekla mi koliko se mnome ponosi i kako se za mene svakodnevno moli. A sad, kad sam vidio kako iz automobila izlazi njezina lijepa noga u čarapi, osjetio sam silnu želju da svratim i s njom se pozdravim, ali nisam smio. Jer to je bila i njezina domovina, a nadao sam se da ona, za razliku od mene, nikad neće morati iz nje bježati.

* * *

Glavni je ulaz u Missing bio širom otvoren. Bio je to dogovoreni znak kojim mi je Hema javljala da je zrak čist i da mogu doći kući.

Kad imaš samo nekoliko minuta da odeš iz kuće u kojoj si proveo svih dvadeset pet godina života, što ćeš ponijeti sa sobom?

Hema mi je u široku priručnu torbicu Air Indije spremila diplome,

uvjerenja, putovnicu, nešto odjeće, novac, kruh, sir i vodu. Na sebi sam imao tenisice i nekoliko slojeva odjeće da me štite od studeni. Ubacio sam i kasetu sa, znao sam, brzom i sporom verzijom »Tizite«, ali sam kazetofon ostavio. Pomislio sam da ponesem i *Harrisonove osnove interne medicine* ili *Schwartzove osnove kirurgije*, ali kako je svaka od tih knjiga imala preko dvije kile, ipak sam od toga odustao.

Krenuli smo pješice, kao mali konvoj na putu do postranog zida Missinga, ali sam prije toga zatražio da prođemo kraj šumarka gdje su pokopali i Ghosha i sestru Mary Joseph Praise. Prošao sam kraj njega obgrlivši Hemu. Shiva je pomagao Časnoj Majci. Almaz i Gebrew su otišli naprijed. Osjetio sam kako Hema drhti čitavim tijelom.

Od Ghosha sam se oprostio na njegovu grobu. Zamislio sam kako bi me on bodrio, tjerao me da vidim i svjetliju stranu: *Uvijek si želio putovati! I eto ti prilike. Samo pazi! Putovanje širi um i prazni crijeva*. Poljubio sam mramorni spomenik i okrenuo se. Nisam se zadržao i na grobu svoje biološke majke. Ako sam se želio s njom oprostiti, to nije bilo pravo mjesto. A u sobi s autoklavom nisam bio već dvije godine. Osjetio sam ubod grižnje savjesti, ali je sad već bilo prekasno da onamo pođem.

Kad smo stigli do zida, Hema me zagrlila. Položila mi je glavu na prsa i suze su joj obilno potekle, onako kao kad je umro Ghosh. Nije mogla progovoriti ni riječi.

Časna Majka, ta stijena vjere u trenucima krize, poljubila me je u čelo i rekla samo: »Idi s Bogom.« Almaz i Gebrew su se pomolili za mene. Almaz mi je pružila rubac u koji su bila zavezana dva kuhana jaja. Gebrew mi je dao sićušni smotak koji sam trebao progutati da me štiti — ubacio sam ga u usta.

Ako su mi oči bile suhe, bile su to zato što nisam mogao povjerovati da se to zaista zbiva. Kad sam pogledao odbor za ispraćaj, prema Genet sam osjetio toliku mržnju. Možda Eritrejci u Addisu večeras kolju ovce i ispijaju joj zdravice, ali sam ja poželio da vidi fotografiju naše obitelji koja se lomi, a sve zbog nje.

Došao je trenutak da se oprostim i sa Shivom. Već sam bio i zaboravio kakav je to osjećaj zagrliti ga, koliko se savršeno slažu naša tijela, dvije polovice istog bića. Sve otkako su osakatili Genet, spavali smo odvojeno, s iznimkom samo onog kratkog razdoblja oko Ghoshove smrti. Ali kad je Ghosh umro, vratio sam se u njegov stari stan a Shivu ostavio u sobi našeg djetinjstva. I tek sam sada shvatio težinu te pokore odvojenog

spavanja. Naše su ruke bili kao magneti, nisu se htjele rastati.

Odmaknuo sam glavu i zagledao mu se u lice. Ugledao sam nevjericu i bezdanu tugu. Osjećao sam čudno zadovoljstvo, upravo mi je laskalo što je tako reagirao. To sam prije vidio sam u dva navrata: na dan kad su uhitili Ghosha i na dan kad je umro. Naš je rastanak kraj Missingova zida svojevrsna smrt, rekao mi je njegov izraz lica. A ako je to bio za njega, bio je i za mene. Ili je bar trebao biti.

Jednom smo davno jedan drugom čitali misli, ili se bar tako činilo. Pitao sam može li on čitati moje. Odgađao sam taj trenutak, taj obračun s njim. Bilo je to zbog sporazuma s Genet, ali sam osjećao da me on više ne veže. I sad se moj um izrazio.

Shiva, je li ti jasno da je do svega ovog dovelo baš to što si deflorirao Genet, što je za tebe bio samo jedan biološki čin? Zbog toga se Rosina ubila, a Genet se od nas otuđila? I to je dovelo do ovog trenutka u kojem mrzim ženu kojom sam se nadao vjenčati? Ali Hema čak i sada misli da sam sve to pokrenuo ja, da sam ja nešto učinio Genet.

Shvaćaš li kako si me izdao?

Ovaj je rastanak kao da mi odsijecaju dio dijela.

Ja te volim kao i samoga sebe — to je neizbježno.

Ali ti ne mogu oprostiti. Možda s vremenom, a i to samo zato što je to želio Ghosh. S vremenom, Shiva, ali ne u ovom trenutku.

Stajali smo kraj ljestava što ih je Gebrew prslonio na istočni zid Missinga.

Shiva mi je dodao platnenu torbu. U mraku je bilo nemoguće razabrati, no učinilo mi se da sam prepoznao oblik i boju njegove raskupusane *Grayeve anatomije*, a ispod toga nov novcat primjerak neke druge debele knjižurine. Ugrizao sam se za jezik. Dajući mi svoga *Graya*, Shiva je žrtvovao dio sebe, najvrjedniju pokretnu i prenosivu stvar koju je imao.

»Hvala ti, Shiva«, rekao sam i ponadao se da to nije zazvučalo sarkastično. Sad sam imao dvije, a ne jednu torbu.

Gebrew je prebacio jutene vreće preko krhotina stakla na vrhu zida. Prebacio sam se preko. S druge je strane bila cesta koju sam uvijek viđao s prozora svoje sobe, ali je nikad nisam istražio. Bio je to pogled koji sam doživljavao kao nešto pastoralno, idilično, kao cestu koja se gubila u magli

i brdima, na putu prema zemlji bez briga. Noćas je, međutim, izgledala zloslutno.

»Zbogom«, doviknuo sam i posljednji put pa rukom dotakao vlažni zid, tu živu ljušturu Missinga. Iznutra mi se odazvao zbor tako mi dragih glasova, ljudi koji su bili živo srce Missinga, i zaželio mi Božju pomoć.

Stotinjak metara dalje stajao je kamion s upaljenim motorom. Na njemu su bili svežnjevi vulkaniziranih guma. Vozač mi je pomogao da se popnem straga, ispod napete cerade, i da se zavučem u malenu špilju između guma. Adid je tu već bio stavio vodu, dvopek i hrpu deka. Za bijeg se pobrinuo on, ali pod egidom Eritrejskog narodnooslobodilačkog fronta. On je, naime, već bio postao uobičajenim sredstvom odlaska iz Etiopije, i to napose ako si na put kretao sa sjevera i bio spreman dobro platiti.

No bolje da i ne pričam o toj sedmosatnoj vožnji do Dessie, preko rupa i u studeni. Poslije noći u nekom skladištu u Dessieu, koju sam prespavao u pravom krevetu, i druge u kojoj sam se odmorio u Mekeleu, napokon smo trećeg dana tog puta na sjever stigli u Asmaru, srce Eritreje. Grad koji je Genet toliko voljela sad je bio pod okupacijom. Posvuda se vidjela etiopska vojska u punoj snazi, na svakom su križanju stajali parkirani tenkovi i oklopni automobili, posvuda su bile kontrolne točke. Nikad nas nisu pretražili zato što su vozačevi dokumenti govorili da su gume što ih je vozio namijenjene etiopskoj vojsci.

Odveli su me u sigurnu kuću, udobnu kolibu okruženu bugenvilijama, gdje sam trebao pričekati sve dok ne budemo mogli pješice otići iz Asmare na selo. Sav je namještaj bio madrac na podu dnevne sobe. Nisam se smio odvažiti ni do vrta. Mislio sam da ću u toj sigurnoj kući provesti noć-dvije, ali se moj boravak otegao na čitava dva tjedna. Moj vodič, Eritrejac Luke, jednom mi je dnevno donosio hranu. Bio je mlađi od mene, momak od malo riječi, prije odlaska u ilegalu student. Predložio mi je da šecem koliko mogu po kući i tako protegnem noge.

»To su kotači Eritrejskog fronta«, rekao je pa se nasmiješio i potapšao se po bedrima.

U svojoj sam skromnoj prtljazi otkrio dva iznenađenja. Ono što sam smatrao kartonskim dnom svoje torbe s oznakom Air Indije, a koju mi je spremila Hema, bila je zapravo uokvirena slika. Bio je to bakrorez sa svetom Terezijom, a koju je sestra Mary Joseph Praise bila objesila u sobu s autoklavom. Na staklo je bilo prilijepljeno Hemino pisamce s objašnjenjem:

Ghosh ju je dao uokviriti u posljednjem mjesecu života. U oporuci je napisao kako želi, ako ikad odeš iz zemlje, da ta slika pođe s tobom. Marion, kako ja ne mogu s tobom, neka te čuvaju moj Ghosh, sestra Mary i sveta Terezija.

* * *

Pomilovao sam okvir koji je zacijelo dotakla i Ghoshova ruka. Pitao sam se zašto si je dao toliko truda, ali mi je bilo drago. Bio je to talisman koji će me štiti. Nisam se s njom oprostio u sobi s autoklavom, a sad se otkriva da to nisam ni trebao, zato što je ona pošla sa mnom.

Drugo je iznenađenje bila knjiga pod Shivinom dragocjenom *Grayevom anatomijom*. Bio je to udžbenik Thomasa Stonea, *Okretni kirurg: Kratki uvod u praksu tropske kirurgije*. Nisam znao da ta knjiga i postoji. (Kasnije sam doznao da se rasprodala nekoliko godina poslije našeg rođenja.) Počeo sam je listati, radoznao, i pitati se zašto je još nikad nisam vidio i kako je Shiva uopće do nje došao. A onda najednom, evo ga, na fotografiji koja je zapremila tri četvrtine stranice; gledao me ravno u oči, s laganim smiješkom na usnama: Thomas Stone, FRCS.⁸ Morao sam zaklopiti knjigu. Ustao sam i popio malo vode, napravio predah. Želio sam se sabrati i pogledati ga kad za to budem spreman. Kad sam opet otvorio stranicu, opazio sam prste, devet njih na broju, a ne deset. Morao sam priznati da sliči Shivi, a time i meni. Bilo je to zbog duboko upalih očiju i tog pogleda. Mi nismo imali tako četvrtastu čeljust, a i čelo nam je bilo šire. Pitao sam se zašto mi je to Shiva stavio u ruke.

Knjiga je bila nova novcata, kao da ju je jedva tko i otvorio. Na nakladnikovu umetku na stranici s podacima stajalo je: »Nakladnički primjerak.« Bio je tako dugo stisnut između stranica da je, kad sam ga odlijepio, iza njega ostao blijedi četverokutnik.

Na poledini je pisalo:

19. rujna 1954.

Drugo izdanje. Paket je bio adresiran na mene. Ali sam uvjerena da ju je nakladnik namijenio tebi. Čestitam. Osim toga ti šaljem i svoje pismo. Molim te, odmah ga pročitaj.

* * *

Moja je majka to pisamce napisala dan prije našeg rođenja i svoje smrti. Njezin čist rukopis, ta pravilna slova, zadržali su nedužnost školarke. Kako je dugo Shiva imao i tu knjigu i umetak? Zašto mi je to dao? Zar zato da i ja imam nešto od majke?

Da se dovedem u formu, šetao sam po kući s torbom s knjigama na ramenu. U ta sam dva tjedna pročitao Stoneov udžbenik. U prvi sam se čas opirao, uvjeravao sebe da je zastario. On je, međutim, znao svoje kirurško iskustvo prenijeti u kontekstu znanstvenih načela, tako da se sasvim lijepo dala čitati. Onaj sam umetak često čitao, uvijek nanovo majčine riječi. Što je bilo u pismu što ga je ostavila za Stonea? Što mu je mogla reći samo dan prije nego što ćemo mi, njezini identični blizanci, doći na svijet? Precrtao sam njezin rukopis, oponašajući njezine zavijutke.

Jednog mi je dana, kad mi je donio hranu, Luke rekao da uvečer polazimo. Spakirao sam se i po posljednji put. A te dvije knjige idu sa mnom; nisam mogao ostaviti niti jednu, unatoč tome što je torba Air Indije ionako već bila preteška.

Krenuli smo poslije početka policijskog sata.

»Eto zašto smo čekali«, rekao je Luke i pokazao u nebo. »Sigurnije je kad nema mjesečine.«

Poveo me je uskom stazom između kuća, pa duž jaraka za natapanje, pa smo se uskoro maknuli od stambenih kvartova. Prešli smo preko polja u potpunom mraku. U daljini sam osjećao brda. Nije prošao ni sat, a rame me je već zaboljelo od torbe, iako sam je stalno premještao. Luke me je natjerao da nešto stvari iz torbe prebacim u njegovu naprtnjaču. Zapanjeno je pogledao knjige, ali nije rekao ni riječi. Uzeo je *Graya*.

Hodali smo tako satima i samo jednom zastali. Napokon smo se našli pred brdom i počeli se uspinjati. U četiri i pol ujutro začuli smo tih zvižduk. Dočekao nas je odred od jedanaest boraca. Pozdravili su nas na uobičajen način: rukovanjem popraćenim stiskanjem i širenjem ramena i riječima »*Kamela-hai*« i »*Salaam*«. Među njima su bile i četiri žene s afro frizurom, baš kakvu su imali i muškarci. Zapanjio sam se prepoznavši jednog borca: bio je to isti onaj kolovođa, student volovskih očiju što sam

ga upoznao u Genetoj sobi u studentskom domu. Tom je zgodom prezrivo izletio iz sobe. Sad je, prepoznavši me, na lice nabacio nakrivljeni smiješak. Rukovao se sa mnom objema rukama. Zvao se Tsahai.

Borci su bili premoreni, ali se nisu žalili, a noge su im bile bijele od prašine. Nosili su čitav brdski top razložen na nekoliko krupnih dijelova.

Tsahai mi je nešto donio.

»Visokoproteinski terenski kruh«, rekao je. To je jelo bila njihova izmišljotina, ali je imao okus kartona. Dok je govorio, protrljao je koljeno, a meni se učinilo da je nateklo i podlilo se. No ako ga je i boljelo, nije rekao ni riječi.

Izbjegavali smo temu Genet. Umjesto toga je opisao kako su te noći postavili zasjedu konvoju etiopske vojske kad se odvažila na rijetku noćnu ophodnju.

»Njihovi se vojnici boje mraka. Ne žele se boriti i ne žele tu biti. Moral im je jeziv. Kad smo pogodili prvo vozilo, vojnici su poskakali, zaboravivši i pucati, samo su potrčali u zaklon. S obje su strane bile uzvišice. Odmah su počeli vrištati kako se predaju, unatoč tome što im časnik nije prestao zapovijedati da se bore. Uzeli smo im odore i poslali ih pješice natrag u garnizon.«

Tsahai i drugovi zatim su iz kamiona izvadili benzin, pa jedino ispravno vozilo sakrili u grmlje i natovarili ga odorama, streljivom i oružjem, da sve to pokupe drugom zgodom. Ali je pravi zgoditak bio teški top i meci što su ih donijeli sa sobom, i to sve na leđima.

* * *

Krenuli smo poslije petnaest minuta. Još smo prije dana stigli do dobro skrivenog, malenog bunkera izdubljenog u padini. Ni sam nisam vjerovao da mogu toliko hodati. Svakako mi je pomoglo to što su moji suputnici bez roptanja nosili pet puta veći teret.

Luke i ja smo ostali u bunkeru. Ostali su požurili prema isturenom položaju, izlažući se i danu i riziku da ih opaze lutajući MiG-ovi, zato što su zbog nekog razloga morali hitno sklopiti top.

Spavao sam sve dok me nije probudio Luke. Noge su mi bile kao da se na njih srušio zid.

»Popij to«, rekao mi je pa dao dvije pilule i limeni lončić čaja. »To je naš analgetik, paracetamol, pravimo ga sami u svojoj ljekarni.«

Bio sam tako umoran da mi nije preostalo drugo nego da to progutam. Onda me natjerao da pojedem još malo kruha i još malo odspavam. Kad sam se probudio, već me manje boljelo, ali sam se bio tako ukočio da sam jedva mogao ustati. Popio sam još dva paracetamola.

Kad se smračilo stiglo je pet boraca da nas otprate dalje. Jednom se od njih osušila noga, očito od dječje paralize. Gledajući ga kako nespretno šepa, s puškom kao protutežom, jednostavno nisam mogao misliti na vlastitu neudobnost.

Drugi je marš bio upola kraći od prvog, i noge su mi se polako oslobodile. Tako smo mnogo prije zore stigli od neakvih razbucanih brda. Uska je staza vodila do špilje, a ulaz joj je bio sasvim skriven grmljem i prirodnim kamenjem. Otvor je bio uokviren kladama. Strma se drvena rampa spuštala do drugih prostorija, duboko pod zemljom. Vanjska je staza vodila do drugih špilja uzbrdo i nizbrdo, a svi su njihovi otvori bili vješto skriveni.

Uveli su me u pregradu. Skinuo sam cipele i zaspao na slamarici. Djelovalo je upravo raskošno. Spavao sam sve do kasno popodne. Luke me je prošetao okolo. Ja sam se opet ukočio, ali on je očito bio dobro. U bazi nije bilo boraca zbog nekakve velike operacije na drugome mjestu.

Vjerujem da sam se trebao diviti tim borcima koji su skakutali kroz prašinu kao papatači. Trebao sam se diviti njihovoj snalažljivosti, njihovoj sposobnosti da sami proizvedu infuzijske otopine, sulfamide, penicilin i tablete paracetamola, koje su prešali ručno. Skrivena u tim špiljama i nevidljiva iz zraka i s površine, ležala je pod zemljom čitava operacijska dvorana, a uz nju i centar za namještanje proteza, bolnički odjeli, škola. Sofisticiranost toga u takvim okolnostima bila je još dojmljivija zato što je sve bilo uređeno tako spartanski. Tiha discipliniranost, shvaćanje da su zadaće kuhanja, brige za djecu, pranja podova važne kao i sve druge, uvjerali su me da će ti ljudi jednog dana pobijediti i izvojevati slobodu.

Vidio sam borkinju kako se odmara pred bunkerom. Sunce što se cijedilo kroz akaciju stvaralo je promjenjiv mozaik svjetla na njezinu licu i puški u njezinu krilu. Nešto si je pjevušila dok je dvogledom pretraživala nebo, tražeći MiG-ove kojim su upravljali ruski i kubanski »savjetnici« u Etiopiji. Amerika je dugo podržavala cara, ali je uskratila podršku režimu predsjednika-narednika Mengistua pa odbila prodaju oružja i doknadnih dijelova. Istočni se blok smjesta ubacio i popunio prazninu.

Ta borkinja, otprilike naših godina, podsjetila me na Genet i to

držanjem svojih nogu i ležernošću kojom je zaposjela vlastito tijelo. Unatoč smrtonosnom oružju u rukama, pokreti su joj bili delikatni. Na sebi nije imala nikakve šminke, a noge su joj bile prašnjave i žuljevite. Gledajući je tako, bio sam sretan bar zbog jednog: moj san o Genet izgubio se zauvijek i sretan mu put. Bio sam tako glup da tu jednostranu maštariju održavam tako dugo. Pa medeni mjesecu u Udaipuru, pa naš mali bungalov u Missingu, pa podizanje djece, pa svakog jutra odlazak u bolnicu, dva liječnika koja rade rame uz rame... Toga nikad neće biti. Nisam je želio vidjeti nikada više. A vjerojatno niti neću. Sad je zacijelo u Kartumu, gdje se grije na suncu slave zbog smione operacije. Ni njoj više nema povratka u Addis. Uskoro će se i ona pridružiti borcima pa živjeti u bunkerima i boriti se zajedno s njima. Nadao sam da me tada već odavno neće biti. Bilo mi je žao već i to što sam uopće u njihovu logoru, a još više zato što sam se za pomoć morao obratiti njezinim drugovima.

Te su me noći probudili MiGovi koji su nas preletjeli i bombe bačene daleko, no ipak dovoljno blizu da čujemo gruhanje. A i tiše bubanje topova. Svjetlo nije bilo dopušteno paliti ni blizu ulaza u špilju.

Luke je rekao da je upravo završen masovni napad na skladište oružja i goriva. U njemu su sudjelovali i Tsahai i borci što smo ih sreli prve noći. Uspjeli su prodrijeti zaplijenjenim vojnim kamionom. Kad su ušli, postavili su eksploziv, ali je njihove drugove vani iznenadio konvoj pojačanja koji ih je napao s leđa. Sve baš nije prošlo po planu. Poginulo je devet gerilaca, među njima i Tsahai, a još ih je mnogo više bilo ranjeno. Gubici su Etiopljana bili mnogo veći a i skladište je djelomično uništeno. Naši će ranjenici stići u špilju rano ujutro.

Probudili su me glasovi i hitnost je i aktivnost u njima bila potpuno jasna. Čuo sam ječanje i oštre krikove bola. Luke me odveo na kirurški odjel.

»Bok, Marion«, začuo se glas. Okrenuo sam se i ugledao Solomona, svog demonstratora s fakulteta. Čim je završio stažiranje, otišao je u ilegalu. Sjećao sam ga se kao bucmastog, dobro uhranjenog stažista. Čovjek preda mnom imao je upale obraze i bio je mršav kao štap.

Krenuo sam za njim, pognuto i kroz niski tunel u kojem su na podu bila u parove složena nosila; trijaža je već bila obavljena tako da su operacijskoj dvorani na kraju tunela bili najbliži oni kojima je operacija bila najpotrebnija. Ulaz je u dvoranu zagrađivala platnena zavjesa.

Rane su bile jezive. Muškarac, još jedva pri svijesti, šaptao je zadnje

upute u uho prijatelju koji se nadvio nad njega i grozničavo zapisivao. Boce za infuziju i s krvlju zibale su se s kuka zabijenih u stijenke špilje. Bolničari su čučali kraj nosila i radili svoj posao.

Solomon mi je rekao kako je zbog ovog došao do samog bojišta.

»Obično tu i stojim. Reanimiramo već na bojištu. Intravenozne otopine, zaustavljanje krvarenja, antibiotici, čak i nešto terenske kirurgije. Uspijevamo spriječiti šok baš kao Amerikanci u Vijetnamu. Samo što mi nemamo helikoptere.« Pljesnuo se po bedru. »To su naši helikopteri. Mi svoje ranjenike izvlačimo na nosilima.« Prešao je pogledom preko prostorije. »Onom tamo treba staviti drenažnu cijev«, rekao je i pokazao glavom. »Daj mu je, molim. Tumsghi će ti pomoći. Ja idem u dvoranu. Taj drug više ne može čekati.« Pokazao je na blijedog vojnika što je ležao kraj zavjese s krvavim kompresumom na abdomenu. Bio je pri svijesti, ali jedva, i ubrzano disao.

Borac kome je trebala drenaža, kad sam čučnuo kraj njega, prošaptao je »Salaam«. Metak mu je prošao kroz triceps, pa kroz prsa, pritom čudom promašivši velike žile, srce i kralješnicu. Kad sam ga skupljenim prstima tucnuo iznad desne bradavice, zvuk je bio tup, sasvim drukčiji od šupljeg, zvonkog tona s lijeve strane. Krv se skupila oko pluća u pleuralnoj šupljini pa pritislula desno plućno krilo na lijevo, a i srce u tijesnoj šupljini prsa. Prihvatio sam se posla odmah iza desnog pazuha pa ubrizgao lidokain i anestezirao kožu, a onda i rub rebra i još dublje u pleuru pa tek onda napravio palac dug rez skalpelom. U zasjekotinu sam gurnuo zatvoreni hemostat sve dok nisam osjetio kako je pucnuo probivši se kroz otpor plućne maramice? Gurnuo sam u rupu prst u rukavici pa zakružio okolo da napravim mjesta za drenaži — za gumenju cijev s vrškom i otvorima za strane — koju sam zatim i ugurao. Tumsghi je drugi kraj povezao s drenažnom bocom s vodom, tako da je kraj završavao ispod razine vode. Taj je grubi ventil priječio povratak zraka u prsa. Počela je izlaziti tamna krvi i vojnik je već lakše disao. Rekao je nešto na tigrinji i skinuo masku s kisikom. Tumsghi je rekao:

»Htio bi da kisik daš nekom drugom.«

Kad sam ušao u Solomonovu operacijsku dvoranu, baš su sa stola skidali pacijenta. Prsa mu se nisu micala. Uslijedilo je pet sekundi šutnje. Jedna je žena, boreći se sa suzama, kleknula i prekrila rukama lice.

»Ima stvari pred kojima smo nemoćni«, rekao je Solomon tiho. »Imao je laceraciju jetre. Pokušao sam izvesti madrac-šav. Ali je imao

posjekotinu i na donjoj veni cavi na mjestu gdje zalazi iza jetara. Iz nje je stalno curilo. Krvarenje sam mogao zaustaviti samo tako da stegnem venu cavu, no to bi ga ubilo. Sjećaš se što je govorio profesor Asrat, da je ozljeda vene cave iza jetara trenutak kad kirurg vidi Boga? Kad bi tako govorio, ništa ga ne bih razumio. Ali sad ga shvaćam.«

Sljedeći je pacijent imao ozljedu trbuha. Solomon je sistematski sortirao tu naizgled nemoguću i prljavu zbrku. Izvadio je tanko crijevo, pa otkrio nekoliko perforacija i zašio ih. Slezena je bila probijena, pa ju je uklonio. Zavijeno debelo crijevo je bilo razderano. Izrezao je taj segment pa dva otvorena kraja priveo koži da izvede dvocijevnu kolostomiju. Obilno je natopio abdomen, postavio drenažu pa prebrojio spužvice. Kirurško je polje bilo vrlo uredno u usporedbi s početnim stanjem. Solomon mi je očito pročitao misli. Podigao je ruke i pokazao mi zdepaste prste i palčeve nalik na čekiće: »A želio sam postati psihijatar.« Za osam sati, to je bila jedina zgoda kad sam ga vidio da se nasmiješio iza maske.

Amputirali smo pet udova. Posljednja su dva zahvata bila bušenje rupe u glavi dva komatozna pacijenta. To smo izveli prepravljenom stolarskom bušilicom. Kod prvog smo bili nagrađeni krvlju koja je prokuljala odmah ispod tvrde moždine gdje se bila skupila i pritiskala mozak. Drugi je pacijent bio agonalan, zjenice su mu bile nepomične i proširene. Rupa nije dovela ni do čega. Krvarenje je bilo negdje duboko u mozgu.

Dva sam se dana kasnije oprostio sa Solomonom. Imao je tamne podočnjake i izgledao kao da će se svaki čas srušiti. Njegova odanost i posvećenost poslu bili su neupitni. Rekao mi je:

»Idi sa srećom. To nije tvoja borba. I ja bih otišao da sam na tvome mjestu. Javi svijetu o nama.«

To nije tvoja borba. Razmišljao sam o tim riječima dok sam u dvočlanoj pratnji koraćao prema granici. Što je time mislio reći? Zar je u meni vidio čovjeka koji je na strani Etiopije, na strani zavojevača? Ne, mislim da je u meni vidio stranca, nekoga koga se taj rat ne tiče. Unatoč tome što sam se rodio u istoj kući kao i Genet, unatoč tome što sam govorio amharski kao domorodac i unatoč što sam s njim studirao, za Solomona sam bio *ferengi* — stranac. Možda je imao pravo, iako mi je to bilo mrsko priznati. Da sam bio etiopski rodoljub, zar nisam mogao otići u ilegalu i pridružiti se rojalistima ili drugima koji žele srušiti narednika Mengistua? Da volim svoju domovinu, zar ne bih za nju bio spreman i

poginuti?

Sudansku smo granicu prešli u predvečerje. Odvezao sam se autobusom do Port Sudana, a onda Sudan Airwaysom do Kartuma. Iz Kartuma sam uspio nazvati broj koji je Adid dao da javim Hemi da sam sretno stigao. Dva dana u sparnom Kartumu bila su kao dvije godine, ali onda sam napokon odletio za Keniju.

* * *

U Nairobiju mi je gospodin Eli Harris, čija je crkva u Houstonu bila stup na koji se Missing oslanjao godinama, osigurao sobu u misijskoj klinici. Časna Majka i Harris to su dogovorili brzojavno. Rad mi je u malom dispanzeru bio težak zato što se, uvjeren sam, mnogo toga gubilo u prijevodu. U slobodno sam vrijeme učio za ispite koje sam morao položiti za postdiplomski studij u Americi.

Nairobi je bio zelen i bujan kao i Addis Abeba i trava je probijala između ploča kojim su bile prekrivene ulice, bujala kao da pod gradom vrije džungla, spremna ga zaposjesti. Infrastruktura i rafinman Nairobija daleko su nadilazili Addis Abebu. Za to se moglo zahvaliti godinama britanske uprave, a osim toga, unatoč tome što je Kenija bila neovisna, u njoj je živjelo još mnogo Britanaca. A isto tako i Indijaca. U nekim dijelovima grada činilo se da si u Barodi ili Ahmedabadu, jer je u njima bilo po deset trgovina sarijem po ulici, a osim toga i dućana u kojima se prodavao *chat* pa se u zraku osjećao prodoran miris masale, a govorilo se isključivo gudžaratijem.

Isprva sam večeri provodio po barovima, utapajući tugu i slušajući *bengu* i *soukous*. Džezistički ritmovi iz Konga i Brazila dizali su mi raspoloženje jer su bili puni optimizma, ali kad bih se vratio u svoju sobu, naliven pivom, melankolija bi postajala još gora. Izuzmemo li glazbu, kenijska kultura na mene nije ostavila nikakav dojam. Ali za to sam bio sam kriv, jer sam se opirao gradu. Thomas Stone došao je u Nairobi utekavši iz Etiopije s demonima za petama. Bio je to još jedan razlog zbog kojeg sam se libio ostati.

Uredno sam nazivao Hemu, nazivajući svakog utorka uvečer drugu kuću. Rekla mi je da se situacija ne popravlja. Ako bih se vratio, i dalje bih bio u opasnosti.

I tako sam ostajao u svojoj sobi i učio svake budne minute. Dva sam mjeseca kasnije položio američke ispite za verifikaciju licence, i smjesta otišao u američko veleposlanstvo po vizu. I tu mi je Harris opet otvorio

put.

Osjećao sam se pravedno: ako je moja domovina spremna staviti me na muke samo zbog sumnje, ako ne želi moja liječničke usluge, tada je se odričem. Ali je istina bila da sam tada već shvatio da se više ne bih vratio u Etiopiju sve da prilike i opet postanu ružičaste.

Želio sam otići iz Afrike.

I počeo vjerovati da mi je Genet zapravo učinila uslugu.

DIO ČETVRTI

*Um čovjekov izabrati mora
Savršen život il savršen rad.
Izabere l' drugo, nebeskih se dvora
Odriče da bjesni u vječnome mraku.*

William Yeats, »The Choice«

38. POGLAVLJE

Odbor za dobrodošlicu

Avionom Boeing 707 East African Airwaysa koji me je odveo iz Nairobija upravljao je kapetan Getachew Selassie — u nikakvom rodu s carem. U toj sam skraćenoj noći dvaput čuo njegov smireni glas. A stekao sam i novo poštovanje prema toma zanatu koji dovodi bliže Bogu no što to čini ijedan klerik. On je bio prvi od trojice pilota koji su me provezli kroz devet vremenskih zona.

Rim.

London.

New York.

* * *

Ritual doseljavanja i skupljanja prtljage na Kennedy Airportu prošao je tako brzo da sam se upitao da ga nisam preskočio. Gdje su naoružani vojnici? Gdje su psi? I dugi redovi? Pretraživanja? Gdje su stolovi na kojima se otvara prtljaga i podstavi prinosi nož? Proslijedio sam u mramorom popločane dvorane, pa krenuo pomičnim stubama i gore i dolje te napokon stigao u kavernoznu prijemnu dvoranu koja je, unatoč tome što su u nju praznila putnike dva aviona, izgledala upola prazna. Nije bilo nikoga da nas tjera od jedne do druge točke.

Prije nego što sam i shvatio što se zbiva, već sam izašao iz sterilnog, ušutkanog inkubatora carinarnice. Iza mene su zapištala i zatvorila se automatska vrata kao da me žele hermetički odvojiti od kakofonog mnoštva vani koje je zadržavala željezna ograda.

Iz carinarnice je sa mnom izašla žena iz Ghane, koja je, kad se ukrcala u Nairobiju u svojoj cvjetnoj haljini i s maramom na glavi, izgledala upravo kraljevski. Oboje smo bili premoreni, ošamućeni, nespremni na pravo more lica koje nas je pomno pretraživalo pogledom. I tako smo stajali, nespretno stišćući smeđe kuverte s rengenogramima (koje su tražili kod useljavanja, ali koje nitko nije ni pogledao), s remenjem od prtljage prekriženim na prsima, kao životinje koje razrogačenih očiju silaze

s Noine arke.

Najprije mi je u oči upalo da su mještani u svim bojama i veličinama, i da me nije, kako sam očekivao, dočekalo more bijelih lica. Preko nas su prelazili lascivni, ispitivački pogledi. U toj unakrsnoj vatri smućujućih novih mirisa razabrao sam miris straha te žene iz Gane. Primaknula mi se. Ljudi u crnim odijelima dizali su natpise s ispisanim imenima. Pogledi su im bili ravnodušni, kao nadglednici kad toj ženi iz Gane mjere zdjelicu i razmak između prvog i drugog nožnog prsta a koji je, što će opće poznato, jedini pouzdani znak plodnosti. Pred očima mi se stvorila vizija plovidbe iz Afrike, crnaca koji se guraju niz most i zveckaju okovima dok im stotine pogleda pregledavaju bokove, bicepse, pa na goloj puti traže frambeziju, taj sifilis Starog svijeta. Što se pak tiče mene, ja sam bio nitko i ništa, njen eunuh. Žena je ispustila torbu, toliko ju je to iznerviralo.

I baš dok sam se saginjao da joj pomognem ugledao sam natpis u ruci garavog, smeđookog muškarca. Držao ga je u visini struka, kao da ne želi ga da izjednače s onima u livreji koji su također držali natpise. Lovačka mu je bluza visjela preko bijelih hlača nalik hlačama od pidžame. Odjeću su upotpunjavale smeđe sandale bez čarapa. Slova na natpisu dala bi se pročitati kao marvin ili marmen ili martin. Druga je riječ bila stone.

»Treba li to značiti »Marion«?« upitao sam.

On me prešao pogledom od pete do glave, pa skrenuo oči kao da nisam vrijedan odgovora. Ona žena iz Gane ispustila je krik prepoznavanja i odjurila svojima.

»Oprostite«, rekao sam i stao mu pred očima. »Ja sam Marion Stone. Za Our Lady of Perpetual Seccour?«

»Marion je cura!« odgovorio je ovaj guturalnim i hrapavim glasom.

»U ovom slučaju ne«, odgovorio sam. »Jer sam ime dobio po Marionu Simsu, slavnom ginekologu.«

U Centralnom parku, na uglu 103. ulice i Pete Avenije stoji (bar tako veli *Encyclopaedia Britannica*), kip Mariona Simsa. I koliko mi je poznato, to je orijentir za taksije. Iako je Sims karijeru započeo u Alabami, uspjeh ga je s operacijom fistule doveo u New York City, gdje je otvorio Woman's Hospital, a onda i bolnicu za rak, koja će kasnije dobiti ime Memorial Sloan-Kettering.

»Ginekolozi trebaju biti žene!« prohripao je kao da sam prekršio neko fundamentalno pravilo.

»Pa mislim, Sims to nije bio, a nisam ni ja.«

»Vi niste ginekolog?«

»Ne, nego nisam žena. I ne, nisam ni ginekolog.«

To ga je zbunilo. Pa je napokon rekao: »*Kis oomak*.« Znao sam toliko arapskog da bih shvatio da se upravo poslužio ginekološkim izrazom i povezo ga s mojom majkom.

* * *

U crno odjeveni šoferi povelu su svoje putnike prema vitkim crnim automobilima, ali je mene moj čovjek poveo prema velikom žutom taksiju. Nije prošlo dugo, i već smo izlazili iz Kennedy Airporta, na putu prema Bronxu. Zatim smo se opasnom brzinom — kako mi se učinilo — ubacili na autocestu i u struju jurećih automobila. »Marion, let ti je oštetio bubnjiće«, rekao sam u sebi, zato što je tišina bila nestvarna. U Africi automobili ne voze na benzin, nego na ciku i urlaju trubama. Ali ne i tu: automobili su bili skoro nečujni, skoro kao plove riba. Čuo sam samo zvižduk gume na betonu i asfaltu.

Superorganizam. Neki je biolog iskovao tu riječ da opiše naše divovske afričke mravlje kolonije, te ustvrdio da svijest i inteligencija ne leže u pojedinom mravu nego u kolektivnom mravljem mozgu. Trag crvenih stražnjih svjetala što se protezao do obzora dok je oko nas svitao dan podsjetio me na taj izraz. Red i svrha očito se kriju negdje drugdje, a ne u pojedinim vozilima. Tog sam jutra slušao zujanje, disanje tog superorganizma. Bio je to zvuk što ga, uvjeren sam, čuju samo novi emigranti, no ni oni ne zadugo. Dok sam naučio izgovarati: »Od šest inča broj sedam na raženom kruhu sa švicarskim sirom i zelenom salatou«, nestalo je i tog zvuka. On se već stopio s onim što um zove tišinom. A dotad si već i sam postao dijelom tog superorganizma.

Obrisi tog najslavnijeg grada — s dva uskličnika na jednom kraju i s King Kongovom veralicom u sredini — bili su mi već poznati. Za to su se već bili pobrinuli Charles Bronson, Gene Hackman, Clint Eastwood, Carsko kino i Kino Adowa. No bilo je prepotentno i pomisliti da sam kroz te filmove upoznao Ameriku. Ali prava prepotencija koju sam sada vidio bila je američka i bila je to prepotencija mjerila. Vidio sam je u čeličnim mostovima protegnutim preko vode, vidio sam je u cestama što su se međusobno preskakale poput zapletenih glista. Prepotencija je bila u brzinomjeru mog taksija, širem od volana, kao da ga je Dali uhvatio i istegnuo mu uši. Prepotencija je bila u njegovoj kazaljci koja je pokazivala

sedamdeset *milja* ili preko sto i deset kilometara na sat, brzinu nezamislivu u našem vjernom Volkswagenu — čak i kad bismo našli prikladnu cestu.

Koji to ljudski jezik može izraziti tu dislociranost, tu akutnu izgubljenost u prisutnosti takvog superorganizma, taj osjećaj propadanja i smanjivanja pri toj demonstraciji industrijskog čelika i svjetla i moći? Osjećaj je kao da je sve što sam dotad u životu napravio najednom postalo nevažno. Kao da se čitav moj prijašnji život razotkriva kao čist gubitak, kao pokret na usporenom filmu, i to zato što se sad otkriva da je sve ono što sam smatrao rijetkim i dragocjenim zapravo obilato i jeftino, a ono što sam smatrao brzim napretkom zapravo glacijalno sporo.

U tom se taksiju pojavio promatrač, taj stari ljetopisac, taj kroničar zbivanja. Dok sam sve te osjećaje pohranjivao u sjećanju kazaljke su mog sata postale elastične. *Ne smiješ to zaboraviti*. Jer to je jedino što imam, jedino što sam ikada imao, jedini dokaz da sam živ.

Uspomene.

* * *

Bio sam sâm u svojem odjeljku u taksiju gospodina K. L. Hamida, sjedeći kraj svoje prtljage i od njega odvojen izgrebanom pregradom od pleksiglasa. Bili smo dva stranca, izolirana i daleka, u automobilu tako širokom da je samo stražnje sjedalo moglo primiti petero ljudi i dvije ovce.

Od te su mi se brzine napeli mišići, brinuo sam zbog djece koja na vrućem asfaltu suše kravlju balegu kao i zbog krave ili koze koja će sigurno zalutati na cestu. Ali nisam vidio ni životinje ni ljude osim u automobilima.

Hamidova je stožasta glava bila prekrivena gustim crnim kovrčama. Na laminiranoj dozvoli kraj brzinomjera kamera je uhvatila njegov šok i iznenađenje. Vidjele su mu se bjeloočnice. Bio sam siguran da je ta slika snimljena na dan kad je *on* sletio u Ameriku, na dan kad je on ugledao i osjetio sve ono što ja sada vidim i osjećam.

I baš me zato njegova nepristojnost toliko i povrijedila. Jer nije prema meni htio ni pogledati. Možda se, kad netko dugo vozi taksi, putnik pretvara u objekt definiran odredištem i ničim drugim, baš kao i što se pacijent (ako čovjek ne pazi) postaje »dijabetičnim stopalom u krevetu broj dva« odnosno »infrakcija miokarda u krevetu broj tri«.

Misli li Hamid da bih ja, da me pogleda, od njega zatražio da me umiri? Smatra li da bih od njega tražio objašnjenje za svaku sitnicu na

putu, samo da stišam svoj strah? No ako tako misli, onda je u pravu.

U tom slučaju, pomislio sam, Hamidova je šutnja vrlo poučna! Ona je svojevrsna molba, blago upozorenje čovjeka koji je došao nekim ranijim brodom: *Ti tamo! Slušaj! Neovisnost i snalažljivost. Eto što trebaju imati novi doseljenici. Neka te ne prevari sva ta aktivnost. Ne dozivaj superorganizam. Ne, ne. U Americi svatko funkcionira za sebe. Kreni smjesta.* Tako glasi poruka. To je bio smisao njegove nepristojnosti: *Uspravi se ili će te živog progutati.*

Nasmiješio sam se, opustio i pustio da prizori lete kraj mene. Ushitilo me što sam došao do te spoznaje. Pljesnuo sam po sjedalu. I izgovorio svoje misli.

»Da, Hamide. Zakucaj svoju hrabrost u pravu rupu«, rekao sam glasno, ponovio Ghoshove riječi, riječi čovjeka koji nikad nije vidio ono što ja sada gledam, koji nikad nije čuo superorganizam. Kako bi on radosno prigrlio taj doživljaj.

Hamid se trgnuo na zvuk moga glasa. Kratko me je pogledao preko retrovizora, pa skrenuo pogled, pa ga opet vratio. Prvi su nam se put sastali pogledi! Samo što je sada, kako se činilo, ipak bio spreman priznati da vozi nešto više od vreće krumpira.

»Hvala ti, Hamide!« rekoh.

»Što? Što kažeš?«

»Rekoh ›hvala ti‹.«

»Ne, nego prije toga.«

»O, to. To je rekao Macbeth«, odgovorio sam i nagnuo se prema pleksiglasu, i više nego željan razgovora. »Zapravo *lady* Macbeth. Moj otac je to stalno ponavljao. ›Zakucaj svoju hrabrost u pravu rupu‹.«

Ušutio je, a pogled mu je šarao između ceste i retrovizora. Napokon je planuo:

»Je l' ti to mene vrijeđaš?«

»Molim? Ne. No! Samo razgovaram sam sa sobom. To je kao...«

»Ma zakucaj si ga mamici!« rekao je.

Samo sam zinuo. Zar je moguć tako potpuni nesporazum? Njegovo je lice u retrovizoru govorilo da je i te kako moguć. Uvukao sam vrat i resignirano zavrtio glavom. Morao sam se nasmijati. Pri pomisli da se

Ghoshove riječi — odnosno riječi lady Macbeth — mogu protumačiti tako krivo.

Hamid me je i dalje palio pogledom. Namignuo sam mu.

Vidio sam kako je pružio ruke u pretinac za rukavice. I izvukao pištolj. Zavitlao je njime, otvarajući mi različit pogled na nj kroz prljavi pleksiglas, kao da mi ga pokušava utrapiti ili dokazati da je to stvarno pištolj, a ne jeftina plastična igračka, na što je zaista podsjećao.

»Misliš da se zezam?« rekao je, a čitavo mu je lice zahvatila nekakva opaka energija, kao da ga je taj predmet u rukama pretvorio ne u šaljivčinu nego u filozofa.

Nisam želio raspirivati vatru. Ne smatram se ni tvrdoglavcem ni junakom. Ali mi je taj pištoljčić izgledao tako jedno i jednostavno nisam mogao povjerovati, zapravo sam u to bio siguran, da on iz njega nikad ne bi opalio. Bio je upravo smiješan. Jer sam pištolje poznao i te kako dobro. Jer sam jednim, dva puta većim, čovjeku iskopao krater u trbuhu. Pa sam onda i pištolj i njegova vlasnika pokopao u močvari (a on je i dalje svake noći prijetio da će iz nje ustati). Prije samo četiri mjeseca operirao sam buntovnike pale od metka. A u ovakav dan, i to u kontekstu Amerike, gdje se automobili drže svojih traka, gdje ti na carini nikad ne otvaraju torbu, takva je prdalica izgledala kao scenski rekvizit, kao upravo kozmički vic. Zar nisam mogao dobiti *pravog* američkog vozača? A ako ne, onda barem pištolj kakav ne bi jednom Prljavom Harryju bilo neugodno uzeti u ruke? Kakvog smisla imati pobjeći iz Addisa, pobjeći iz Asmare, izvući se iz Kartuma i otići iz Nairobija pa se na kraju naći pred tim?

Prvorođenci su obdareni velikim strpljenjem. Ali čovjek ipak jednom dođe do točke kad, poslije mnogih pokušaja da ostane strpljiv, na kraju ipak veli: *Kvrugu i strpljenje. Neka sami plate svoju krivu sliku svijeta*. Tvoj je posao čuvati sebe, a ne se spuštati u njihovu rupu. I veliko je olakšanje kad čovjek dođe do toga, do tog apsurd, jer se onda oslobodi, shvati da im ne duguje ništa. A ja sam do toga došao s Hamidom. Sav sam se tresao od smijeha. A sve mi je to toliko bilo smiješno i zbog umora i leta kroz vremenske zone i dezorijentacije.

Za Hamida je značenje riječi »*zakucati*« bilo sasvim drukčije od značenja što ga ta riječ ima u rečenici: »*Zakucaj svoju hrabrost u pravu rupu*.« Izrekavši tu riječ podsjetio me na onu priču što je kružila kad sam imao više bubuljica nego pameti, više radoznalosti od solidnog seksualnog znanja. Bio je to mit o lijepoj plavuši i njezinu bratu koja te zna dočekati u

zračnoj luci kad sletiš u Americi. Ponude se da će te povesti, pozovu te kući na piće, i tad brat izvadi pištolj i veli: »Poševi mi sestru ili si mrtav!« Ta je priča, još dugo pošto sam shvatio koliko je smiješna, zadržala svoj šarm komične fantazije. *Poševi mi sestru ili si mrtav*. A evo me sada tu, dugo, dugo pošto mi je ta priča izvjetrla iz glave, i tek što sam sletio u Ameriku, neki tip vadi pištolj. O što bih dao da to mogu ispričati Gabyju, klincu koji mi je prvi ispričao tu priču. Neki me perverzni poriv natjerao da ponovim rečenicu koju smo mi klinici voljeli govoriti jedni drugima kao nekakav izazov, skrivenu prijetnju, i to unatoč tome što sam se glasno smijao: »Braco, daj spusti taj pištolj, poševit ću ti sestru i badava.« Ne znam je li opazio promjenu mog tona i raspoloženja, pa čak ni je li me uopće čuo. Možda je jednostavno zaključio da se s mojom vrstom ludila nije pametno zezati. No bilo kako bilo, ipak se predomislio.

* * *

Vrata od kovanog željeza Our Lady of Perpetual Succour bila su širom otvorena. Doktor Abramovitz, ravnatelj kirurgije, trebao me u deset primiti na razgovor. Kanio sam obaviti razgovor, odvesti se drugim taksijem u Queens i tek *tada* potražiti hotel u kojem ću prespavati sve te vremenske zone. Sljedećih sam nekoliko dana imao dogovorene razgovore u Queensu, Jersey Cityju, Newarku i Coney Islandu.

U trenutku kad se Hamidov taksi odmaknuo od ulaza prišao nam je čovjek kojem je na plavom kombinezonu bilo izvezeno lousis.

»Lou Pomeranz, glavni domar Our Lady of Perpetual Succour«, rekao je i stisnuo mi ruku. Iz džepa na prsima virila mu je meka kutija Salemsa. Imao je široka prsa i tanke noge. »Igrate li kriket?«

»Da.«

»Udarač ili čuvar polja?«

»Hvatač i prvi udarač.« To mi je Ghosh ostavio u amanet.

»Odlično! Dobro došli u Our Lady. Nadam se da će vam se svidjeti«, rekao je gospodin Pomeranz. Gurnuo mi je snop papira. »Ovo je vaš ugovor. Pokazat ću vam prostorije za stažiste i možete to potpisati. Ovaj je srebrni ključ zapravo ključ glavnog ulaza. Zlatni je od vaše sobe. Ovo je vaša privremena značka s imenom. Kad vas u kadrovskom snime, dobit ćete i stalnu.«

Uzeo mi je putnu torbu pa sam pošao za njim.

»Ali...«, rekao sam žonglirajući stvari po rukama u pokušaju da

izvadim pismo iz džepa sakoa. Pa mu ga pokazao. »Ne bih vas želio dovesti u zabunu. Ja sam tu samo zbog razgovora s doktorom Abramovitzem.«

»S Popsyjem?« Zasmijuljio se. »Ma ne! Popsy ne razgovara ni s kim. Vidite potpis?« Kucnuo je po mom pismu kao po komadu drva. »To je zapravo napisala sestra Magda.« Pogledao me je i široko se nasmiješio. »Razgovor? To možete zaboraviti. Taxi smo unaprijed platili. Inače bi vas koštao jednu ruku i nogu. Dobili ste posao. Jesam li vam dao ugovor? Dobili ste posao!«

Nisam znao što da kažem. Baš mi je gospodin Eli Harris od hjustonskih baptista savjetovao da se obratim navedenim bolnicama u New Yorku i New Jerseyu radi kirurškog stažiranja. Eli Harris očito zna što radi, jer čim sam poslao molbu, od Popsyja je (ili možda od sestre Magde) u Nairobi stigao brzopjav s pozivom na razgovor. Uslijedilo je pismo s brošuram. I sve druge bolnice na koje me je Harris uputio odgovorile su brzo, u roku od nekoliko dana.

»Gospodine Pomerantz. Jeste li sigurni da sam dobio posao? Sigurno se za mjesto stažista treba natjecati. Sigurno mnogi američki studenti žele ovdje stažirati?«

Louis je zastao usred koraka i pogledao me. Pa se nasmijao.

»Ovaj vam je bio dobar, doktore! Američki studenti medicine? Volio bih znati kako uopće izgledaju.«

Obišli smo suhu fontanu ispruganu golubljim izmetom. Podsjećala je na onu veličanstvenu prikazanu u brošuri, ali se brončani monsijor, inače središnji lik, opasno nagnuo prema naprijed. Lice mu je pak bilo istrošeno kao u Sfinge. A u brošuri nije bilo ni željezne šipke zabijene između ruba fontane i monsijorova pojasa, zabijene da se ne prevali. Činilo se kao da se monsijor oslanja na blaženo dugački falus.

»Gospodine Pomerantz...«

»Znam. Stvarno mu izgleda kao pimpač«, rekao je i zahripao. »Ali doći ćemo i do toga.«

»Pa nisam vas...«

»Zovite me Louis.«

»Louis... jesi li siguran da razgovaraš s pravim čovjekom? Da sam to baš ja, Marion? Marion Stone?«

On je zastao.

»Doktore, daj pogledaj u taj svoj ugovor, može?«

Na vrhu je stajalo moje ime.

»Eto, ti si taj i tog smo i čekali.«

Onda mu se naoblačilo lice.

»Ali položio si ECFMG?«

Taj je ispit — pred Školskom komisijom za strane diplomirane liječnike — trebao utvrditi da imam znanje i kvalifikacije da nastavim postdiplomski u Americi.

»Da, prošao sam ga.«

»Pa što onda fitiljiš? ... Ali čekaj čas. Samo čas. Samo mi nemoj reći da su oni gadovi s Coney Islanda i Jerseyja već došli do tebe? Jesu li ti poslali ugovor? Ma baš gadovi! A lijepo sam rekao sestri Magdi što treba učiniti. Poslati ti ugovor na neviđeno. Tog se taksija ona sjetila, ali to nije dovoljno.« Prišao mi je sasvim blizu. »Doktore, neka ti velim za te bolnice. To je strahota.« Louis je teško disao, nosnice su mu se raširile. »Daj da ti nešto velim«, rekao je. »Dobit ćeš sobu na samom uglu. S balkončićem. I, što veliš?«

»Ne, ne, vi ne shvaćate...«

»Jesu li to bili tipovi iz Lincoln-Misericordije? Iz Harlema? Newarka? Ili licitiraš za najbolju ponudu?«

»Ne, uvjeravam te...«

»Čuj, doktore, daj da se ne igramo. Nego mi reci da ili ne, želiš li tu stažirati ili ne?« Ruke su mu bile na bokovima, prsa su mu se dizala i spuštala.

»Ne, ovaj da... Istina je, dogovorio sam razgovor i na drugim mjestima... Ovo mi je prva postaja. Ali iskreno... mislio sam da će biti teško dobiti stažiranje... Ali bih volio... *Da!*«

»Odlično! Onda potpiši taj prokleti ugovor, za ljubav Gospe, iako nisam katolik.«

Pa sam i potpisao, stojeći tako uz fontanu.

»Dobro došao u Our Lady, doktore«, rekao je Louis s olakšanjem u glasu pa zgrabio ugovor i pružio mi ruku. Zatim je široko zakružio rukom po zgradama oko nas. »To je jedino mjesto na kojem sam ikad radio. Moj

prvi posao poslije vojske... i vjerojatno posljednji. Vidio sam već mnoge doktore, poput tebe, kako dolaze i odlaze. O, da. Iz Bombaya, Jaipura, Ahmedabada, Karachija, odsvakud. Ali još nisam sreo nijednog iz Afrike. Zamišljao sam te drukčije. Ali da ti velim, tjerali smo ih da rade. Ali su zato i dali sve od sebe. I mnogo toga naučili. Sve sam ih zavolio. I njihovu kuhinju. Čuj, bejzbol je ništa prema kriketu. Moji su dečki trenutno vani«, rekao je i pokazao preko zida. »Zgrću lov u Kentuckyju i Južnoj Dakoti — gdje god imaju frku s doktorima. Doktor Singh mi je poslao aviokartu za El Paso da mu dođem kćeri na svadbu. Kad dođe u New York uvijek me obide. Napravili su klub Old Boys Eleven koji s nama igra svake godine. Old Boys su nam napravili novu stazu za kriket i postavili mreže. I ponosni su što su »SP«, Stalni pušači, eto kako zovemo svoje stare đake. Dolaze ovamo u ušminkanim autima. A ja im velim: »Preda mnom se nemojte puhati. Znam vas kad još niste znali gdje vam je lakat, a gdje guzica. I sjećam se kad vas nismo razumjeli ni riječi. A sad se pogledajte!«

Ono što sam vidio od Our Lady of Perpetual Succour, Naše Gospe od stalne pomoći, vrlo me se dojmilo. Bolnica je bila izgrađena u obliku slova L, a glavno je krilo imalo šest katova i gledalo na ulicu, te bilo ogradom odijeljeno od pločnika. Kraće je krilo bilo novije i imalo samo tri kata, a na krovu mu je bio parkiran helikopter. Crijepom pokriveni krov starijeg sekcije bio se uvio između dimnjaka, dok su srednji katovi virili malo van kao ljubavne drške. Ukrasna rešetka ispod strehe dobila je zelenu patinu boje žuči, a stari su se produkti korozije slijevali niz opeku poput maskare, paralelno s olucima. S jedne strane ulaza virio je samotni garguj, jer je njegov blizanac s druge strane spao na bezlični patrljak. Ali za mene, tek pristiglog iz Afrike, to nisu bili znaci propadanja nego samo povijesna patina.

»Baš je velebna«, rekao sam gospodinu Pomerantzu.

»Pa ne baš, ali to mi je dom«, odgovorio je gospodin Pomerantz i s očitom ljubavlju pogledao zgradu.

Nema dvojbe da su postojale i druge bolnice, i novije i ljepše, bar sudeći po slikama iz brošura. Ali sam sad otkrio da brošurama ne možeš vjerovati.

Pedesetak metara sa strane stajala je katnica, stan za osoblje, i sad me je poveo prema njoj. Na staklenim vratima njezina predsoblja netko je prilijepio rukom ispisanu cedulju, žuti advokatski papir na kojem je debelim crnim flomasterom bilo ispísano:

Indija protiv Australije, 2. utakmica u Brisbaneu
Poseban prijenos preko kabelske u dvorani B. C. Gandhija
(Pakistanci, Šrilankanci, Bangladežani i Karibljani su dobrodošli,
ali ako tko bude navijao za Australiju, organizatori si zadržavaju
pravo da ga najure.)

Petak uvečer, 11. srpnja 1980., u 7 popodne
(\$10 po glavi i ponesi cugu i nevegetarijansku klopku,
ponavljam samo nevegetarijansku.

Ako se prije kuhanja nije micalo, to mi nećemo!!!

Za dame besplatno i dobiju stolicu.

Ako dovedeš ženu, još \$10 i ponesi stolicu.)

Dr. B. C. Gandhinesan

Kapetan Our Lady Elevena

Komesar za kriket, Our Lady of Perpetual Succour

* * *

U predvorju sam nanjušio korijandar, kumin — dobro mi poznate mirise iz Almazine kuhinje. Na stubama sam udahnuo istu marku tamjana što ga je Hema palila svakog jutra. Čuo sam i tihi bruj na katu, to je M. S. Subbulakshmi pjevao »Suprabhatam«, a i zvence, kako da je netko u nekoj drugoj sobi radio svoju *puju*. Osjetio sam ubod čežnje za domom. Zastali smo da gospodin Pomerantz povрати dah.

»Morali smo u nape nad štednjacima na oba kata postaviti industrijske ventilatore. Jednostavno morali! Ali kad počnu kuhati svoju *masalu*, možeš ih slobodno zaboraviti!«

Niz stube je u skokovima krenuo visoki i pristali Indijac s dugom kosom još mokrom od tuširanja. Imao je velike i jake zube, neodoljiv smiješak i odisao vodicom za brijanje koja je predivno mirisala. (Kasnije sam otkrio da je to Brut.)

»B. C. Gandhinesan«, rekao je i pružio ruku.

»Marion Stone.«

»Odlično! Zovite me B. C. ili Gandhi«, rekao je i stisnuo mi ruku.

»Ili Kapetan. A igrate li vi..?«

»Hvatač«, javio se Pomerantz trijumfalnim glasom. »I prvi udarač.«

B. C. Gandhi se lupio po čelu i zateturaao natraške.

»O, premilostivi Bože! Pa to je krasno! Možete li čuvati vrata za čuvara polja? I to zaista brzog?«

»Takvi su mi najdraži«, odgovorio sam.

»Ma sjajno! Ja sam specijalizant četvrte godine. A dogodine glavni specijalizant. A sad nam je to Deepak. A osim toga sam i kapetan Our Lady's First Elevena. Dobitnici međubolničkog trofeja kroz dvije godine. Sve dok ti *chutyas* iz stažističkog programa koje neću ni spominjati nisu lani doveli udarača iz Hyderabadada. Skoro profesionalca. Na tome sam izgubio hrpu love. Trebala mi je čitava godina da se izvučem iz dugova.«

»Jerks«, rekao je Louis, a lice mu se smračilo. Očito je time mislio na neki drugi program. »Trebali su poništiti tu posljednju rundu.«

»Otkrilo se da je njihova zvijezda udarač od formata, ali zapravo ne i doktor«, rekao je B. C. »Jebac je bio stručnjak za fotokopiranje. Ali na papiru, prema njujorškom statutu, na utakmici je bio doktor. I tako nam nisu vratili novac.«

»Ma neka mi ga popuše«, rekao je Lou. »Samljeli su nas.«

»Ali ove godine mi imamo tajno oružje«, rekao je B. C. obraćajući se meni, i utješno prebacio ruku Louu preko ramena. »Osobno sam odletio na Trinidad s jednim našim Old Boyem da ga zavrbumem. Uskoro ćete se s njim i upoznati. Nestor. Visok i jak momak. Sto i devedeset. Brzi bacač, bacač za novu loptu, bacač čitavim tijelom. Ali mu nitko od nas ne može čuvati — đavolski ritam. A sada, uz vašu pomoć, samljet ćemo te *chutye*, i trofej će biti naš. Dajte se malo odmorite, Marion. Vidimo se na treningu za dvadeset četiri sata.«

39. POGLAVLJE

Lijek za to što boli

Pacijent je pod narkozom. Na što još čekamo? Tko preuzima slučaj?« upitao je doktor Ronaldo.

»Ja«, rekoše.

Ronaldo je zavrteo brojčanik na anestetičkim kolicima, kao da ta vijest opravdava promjenu plinske smjese.

»Deepak će me kontrolirati«, rekao sam da se opravdam, ali Ronaldo kao da me nije ni čuo.

Sestra Ruth, naša sestra asistentica, otkrila je svoj pladanj i zavrtjela glavom.

»Nažalost, ništa iz toga. Upravo je nazvao Popsy. Htio bi operirati. Marion, bit će bolje da dođeš s ove strane.«

»Popsy! Neka nam se Bog smiluje«, rekao je doktor Ronaldo i pljesnuo se po obrazu. »Daj skini taj sat sa zida. I nazovi moju ženu i reci joj da kasnim na večeru.«

Razabrao sam miris Bruta, a onda i Winston duhana, jer se kraj mene već za nekoliko trenutaka stvorio B. C. Gandhi. Očito je zadnji dim povukao već u svlačionici.

»Znam. Čuo sam«, kazao je prije nego što sam stigao išta reći. »Ja tu pokraj radim na žučnoj kesici. Čuj me, Marion. U slučaju da Deepak ne stigne prije Popsyja, tvoja je zadaća kontaminirati starog čim dohvati skalpel.«

»Što? Kako?«

»Ne znam kako. Počeši se po guzici i dotakni mu rukavicu. Pametan si ti prdonja. Smislit ćeš već nešto. Samo mu ne daj da ode dalje od kože, dogovoreno?« I ode.

»Je l' on to ozbiljno?« upitao sam. A Ronaldo je odgovorio:

»Gandhi nikad ne govori ozbiljno. Ali je u pravu. Kontaminiraj ga.«

Okrenuo sam se sestri Ruth u nadi da mi ona može pomoći.

»Pomolite se Našoj Gospi da vam pomogne«, odgovorila je. »I kontaminirajte ga.«

* * *

Bio je to moj dvanaesti tjedan kirurškog stažiranja u Our Lady of Perpetual Succour.

Nisam ni slutio da će ona polusatna vožnja od zračne luke do Bronxa biti sve što ću u ta tri mjeseca vidjeti od Amerike.

Poslije prvog tjedna u bolnici osjećao sam se kao da sam iz Amerike otišao u neku drugu zemlju. Moj je svijet bila zemlja fluorescentnih svjetala u kojoj je noć bila kao i dan, i u kojoj je preko polovice stanovnika govorilo španjolski. A kad bi progovorili engleski, on nije bio kakav sam očekivao u zemlji Georgea Washingtona i Abrahama Lincolna. Loza *Mayflowera* nije tekla i do ove kućne adrese.

Tri mjeseca u Our Lady of Perpetual Succour prohujala su brzinom svjetlosti. Imali smo težak manjak radne snage prema normama u drugim američkim bolnicama, ali ja za te norme nisam znao. U Missingu su i u najbolja vremena bila samo četiri do pet doktora, a ovdje ih je samo na kirurgiji bilo tri puta toliko. Ali smo zato u Our Lady of Perpetual Succour imali više pacijenata. Na intenzivnoj smo njezi na ventilatorima imali toliko pacijenata s kompliciranim traumama, pravili smo tolike laboratorijske testove i punili toliko formulara, da je doživljaj bio sasvim drukčiji nego u Missingu, gdje bi Ghosh i Hana tek rijetko kada upisali u karton više od nekoliko kriptičnih riječi, prepuštajući ostatak posla sestrama. Naučio sam da ti tihi, dugački američki automobili, te lebdeće dnevne sobe na kotačima, u sudaru stvaraju monstruoze ozljede. Bolnička bi nam kola dovozila žrtve još prije nego što bi se kotači na olupini prestali okretati. Spašavali su ljude kakve mi na Missingu nikad nismo ni vidjeli, zato što ih nitko ne bi ni pokušao dovesti u bolnicu. A tu zaključak da nekom više nema spasa nikad ne bi ni prošao kroz glavu policajaca, vatrogasaca i doktora.

U Our Lady svake smo druge noći imali dežurstvo. Nisam imao ni vremena da čeznem za domom. Tipični mi je dan počinjao rano ujutro, kad bih krenuo u obilazak s B. C. Gandhijem, vođom svoje ekipe. A onda bi se moja ekipa u šest i pol spojila s drugima kirurškim ekipama radi formalnog obilaska s Deepakom Jesudassom, glavnim specijalizantom. Na dane kad se operiralo, a to su bili utorak i petak, mi smo stažisti preuzimali odjele i

traumatološku ambulantu. Radilo se sve do predvečer. A onda, kad bi bio moj red, samo bih nastavio raditi kroz čitavu noć i primati pacijente u traumatološku ambulantu, istodobno se brinući i za svoje pacijente i pacijente stažista koji nisu bili dežurni. Šansa da asistiramo pri operaciji, pa čak i da sami operiramo, čak i kao stažisti, pojavljivala bi se baš kad bismo bili dežurni. Na dežurstvima se tek rijetko kada moglo ubiti oko. Ja to nisam ni pokušavao. Sutradan bismo nastavili sve do kasnog popodneva, kad bih napokon bio slobodan. A u tim sam se slobodnim noćima mogao samo skljojati u krevet i utočiti u dubok san. A sutradan bi ujutro ciklus krenuo ispočetka. Moj stariji specijalizant, B. C. Gandhi, jedne me noći u sitne sate, kad smo već bili grogi od nespavanja, upitao:

»Znaš li koje su *mane* noćnog dežurstva svaki drugi dan?« Bilo je to nedokučivo pitanje. Odmahnuo sam glavom. On se nasmiješio i rekao: »Tako propuštaš pola zanimljivih pacijenata.«

Radni je raspored bio brutalan, dehumanizirajući, iscrpljujući.

Volio sam ga.

U ponoć, kad bi hodnici opustjeli, nalazio bih po bolnici kutke s prigušenim svjetlom i u njima tragove prijašnje slave Our Lady of Perpetual Succour. Ona se slutila u zlatnom filigranu iznad lukova, u visokim stropovima starog rođilišta, u mramornom podu foajea upravnog odjela, u kupoli od obojenog drva u kapeli. Nekoć ponos bogate katoličke zajednice, pa zajednice Židova srednje klase, Our Lady of Perpetual Succour je krenula putem čitavoga kvarta: brinući se za sirotinju i sama je osiromašila. Ili, kako mi je to objasnio B. C. Gandhi:

»Najsiromašniji su u Americi ujedno i najbolesniji. Sirotinja si ne može priuštiti ni preventivu ni osiguranje. Sirotinja ne ide doktoru. Na našim se vratima nađe tek kad bolest već uznapreduje.«

»I tko onda sve to plaća?« upitao sam.

»Plaća država preko Medicaida i Medicarea, iz poreza.«

»A otkud nam onda lova za helikopter i heliodrom ako smo tako siromašni?« Krug na vrhu novijeg, trokatnog krila Our Lady, s modrim rubnim bljeskalicama i sjajni helikopter koji bi dolazio i odlazio, nekako se nisu uklapali u naš okoliš.

»*Salah*, zar ti ne znaš za našu slavu? Za našu industriju broj jedan? Ponekad zaboravljam da si se tek iskrcao. Čovječe, taj helikopter plaćaju druge bolnice. Taj je helikopter zapravo njihov, a ne naš. Helikopter

bogatih bolnica. One se brinu za bogate, osigurane. Čak ako se pokoja i skrbi za sirotinju, iza nje stoji nekakvo sveučilište ili njegova privatna praksa koji pokrivaju troškove. Takva je »briga za sirotinju« vrlo plemenita.«

»A kakva je onda naša briga?«

»Sramotna. Jer to je posao za nedodirljive. Te bogate bolnice uz Istočnu obalu skupile su novac za naš heliodrom da mogu tu slijetati. Zašto? Ispuštanje krvi, do daske! Shvaćaš, tu oko nas imamo pravo obilje oružja i onda još i GCM i GLM — gnjevne crne mužjake i gnjevne latino mužjake, a zapravo gnjevne mužjake u svim bojama, a da i ne spominjemo ljubomorne ženke. Čovjek na ulici češće ima pištolj nego kemijsku. Bum! Bum! Čao, bao! I tako na kraju dobivamo na klaftre DSZD pacijenata — dobrih samo za dijelove. Mladih, inače zdravih, ali kod kojih je već nastupila moždana smrt. Prvoklasno srce, jetra i što sve ne. S garancijom da će raditi još dugo nakon što ti padne pimpek. Sjajni organi. Sjajni za transplantaciju. Ali ih mi ne radimo. No ipak ih možemo držati na životu dok ne dođu lešinari. Uzmü svoj organ i bris. Kad drugi put čuješ *zviz-zviz-zviz*, ne misli na helikopterske lopatice. Misli *paysa, moola, dinero!* Presađivanje srca košta, koliko ono, pola milijuna dolara? Bubrege sto i više tisuća?«

»I toliko nam plaćaju?«

»*Plaćaju?* Ma ne plaćaju nam ni jedan jebeni cent! Nego toliko *oni* okrenu. Oni dođu, izrežu i uzmu, pokažu nam srednjak i otperjaju na svojoj zujalici, ostavljajući nas s našim devama. Kad drugi put čuješ helikopter, pođi vidjeti kako izgledaju medicinski poglavice, sahibi.«

O, vidio sam ja njih i to ne jednom, u bijelim kutama s izvezenim šarenim amblemima sveučilišta na prsima i ramenu, pa onda te iste znakove na škrinjama za hlađenje, na igluima na kotačima, pa čak i na helikopteru. Na licu sam im vidio isti onaj umor što sam ga osjećao i sam, ali njihov kao da je bio nekako plemenitiji.

* * *

Doktor Ronaldo je prekrizio pa rastavio ruke, a onda pogledao na sat, pa na vrata, da vidi ima li od Popsyja ikakva znaka. Ja sam pak složio sterilne ručnike tako da su sad ocrtavali savršen pravokutnik, portal pred abdomenom Hughä Waltersa Jr.-a.

Gospodin Walters, taj prosijedi gospodin, pojavio se na našem

hitnom odjelu prije tjedan dana. A baš su se te noći nosila presipala iz hitnog odjela i punila hodnike. Iz pluća, svih pora kože, iz sekreta i muškaraca i žena cijedio se alkohol, a bilo ih je dovoljno da čitav odjel zaudara kao koktel-bar. Tu su bila i dva pijana koja su bljuvala krv, natječući se tko će glasnije. Kad je stigao gospodin Walters, koji je također povraćao krv, nepravedno sam pretpostavio da je i on ptica iz istog jata, da ih vežu krvne veze alkohola i ciroze. Pretpostavio sam da krvari iz crvolike varikozne vene koja mu se rascvala u želucu zbog oštećenja jetra. U sljedeća sam dvadeset četiri sata svima tima koji su krvarili niz grlo spustio gastroskop i povirio im u želudac. Za razliku od druge dvojice, gospodin Walters nije pokazivao ništa od srditog rumenila alkoholičarskog gastritisa, a nije mu krvarila ni vasrikozna vena, što bi uputilo na cirozu. Ali je zato imao velik i krvav čir želuca. Napravio sam mu biopsiju gastroskopom.

Nekoliko sati poslije endoskopije, gospodin me Walters, svojim tihim i dostojanstvenim glasom, još jednom počeo uvjeravati kako alkohol još nije prešao preko njegovih usana, i ovaj sam mu put povjerovao. Bio je to čovjek na svome mjestu. Radio je kao profesor u osnovnoj školi. Ukorio sam samoga sebe što sam ga stavio skupa s ostalom dvojicom koji su krvarili iz želuca. Počeli smo intenzivnu terapiju liječenja čira.

Onda sam otkrio da gospodin Walters zna ponešto o mojoj domovini.

»Kad je umro Kennedy, gledao sam sprovod na televiziji. Vašem caru Haileu Selassiju nije bilo teško doći čak odonuda. On je bio od svih najniži. Ali ujedno i od svih najviši. Jedinu car. *Jedini* car. Bio je u prvom redu velikodostojnika koji su koračali za kovčegom. Zbog njega sam bio ponosan što sam *crn*.« Kako je gospodin Walters izrekao tu riječ, dobila je silno na težini.

Gospodin Walters je svakodnevno čitao *New York Times*. On i Biblija bili su mu stalno kraj uzglavlja.

»Nisam imao novaca za koledž. Nego samo za biblijsku školu. A svojim đacima velim: »Čitajte te novine svaki dan i tako godinu dana pa ćete imati rječnik doktora znanosti i znati više od svakog tko je završio koledž. To vam jamčim.«

»I slušaju li vas?«

On je podigao prst.

»Svake me godine poslušaj samo *jedan*«, rekao je i široko se nasmiješio. »Ali i taj je jedan vrijedan truda. Čak je i Isus obratio samo

dvanaestoricu. Ja se trudim obratiti jednoga godišnje.«

Usprkos antacidima i H₂ blokatorima, čir je gospodina Waltersa nastavio krvariti. Stolica mu je i dalje imala boju i konzistenciju katrana, što je pouzdan znak djelovanja želučane kiseline na krv. Pet dana poslije prijema u bolnicu, naša se trupa, pri večernjem obilasku, skupila oko njegova kreveta.

Deepak Jesudass, naš glavni specijalizant, sjeo je na rub kreveta gospodina Waltersa.

»Gospodine Walters, sutra ćemo vas morati operirati. Čir vam i dalje krvari. I ne pokazuje znakove da bi stao.« Skicirao je na komadu papira kako izgleda parcijalna gastrostomija — uklanjanje dijela želuca koji luči kiselinu. Divio sam se njegovim tihim i brižnim manirama, njegovom načinu komuniciranja s pacijentima zbog kojeg bi se osjećali kao da su u središtu sve njegove pažnje i kao da ne mora ići nikamo drugdje. Najviše sam se pak divio njegovom krasnom, vrlo britanskom izgovoru, koji je zvučao dvostruko egzotično zato što je dolazio iz čovjeka iz južne Azije. Stekao ga je živci godinama u Britaniji. Deepak je u pacijentima budio povjerenje.

Dok je Deepak govorio, B. C. Gandhi me je pogledao i prevrnuo oči. Tako me podsjetio na nešto što mi je rekao još sinoć.

»Možeš biti i kreten, ali ako imaš izgovor iz Queena, znaš da ćeš sutra upasti Johnnyju Carsonu i da će se on smijati na sve što kažeš.«

B. C. se, dakako, samo zezao, ali na televizijskim komedijama što bih ih vidio kutom oka pri ulasku u bolničke sobe, dosad sam vidio crnog, no *vrlo* britanskog batlera kako poslužuje crnu američku obitelj; ekscentričnog Engleza koji živi u susjedstvu bogate crne obitelji na Upper East Sideu te bogatog britanskog udovca s lijepom dadiljom iz Brooklyna.

Gospodin Walters je hvatao svaku Deepakovu riječ. Napokon je rekao:

»Ja u vas imam povjerenja. Ali da vam svima velim, neće to ovisiti ni o kakvim doktorima. Jer ja imam povjerenja u još nekog«, rekao je i pokazao na strop.

Na dan operacije, ustao sam u četiri i pol da još jednom provjerim sve korake operacije u svom *Zollingerovom kirurškom atlasu*. Deepak mi je dao do znanja da je slučaj moj i da ću ja stajati zdesna, a on mi asistirati. Bio sam uzbuđen i nervozan. To mi je bilo prvi put da radim s glavnim

specijalizantom.

Ali nam je Popsy pomrsio planove. Sad sam stajao pacijentu slijeva i čekao legendarnog doktora Abramovitza. S njim se još nisam upoznao. A Deepaka ni od korova.

* * *

I najednom je Popsy već bio tu, glave opasno blizu kirurškom reflektoru. Na licu je imao duboke bore, oči su mu bile prijazne i plave, zjenice su mu bile okružene sivim, ali ipak su zadržale nešto od dječjačke radoznalosti. Maska mu je bila tik ispod nosa, a iz nosnica su mu virile dlake nalik na žičanu četku. Pružio mi je ruku u rukavici i zatražio nož. Sestra Ruth je zastala pa me kratko pogledala prije no što mu ga je spustila na dlan.

Popsy je proizveo nekakav zvuk u grlu. Skalpel mu je zatirao među prstima. Sestra Ruth me munula. Prije nego što sam mogao išta poduzeti, Popsy je već napravio rez. Smion. *Vrlo* smion. Pokupio sam tamponom krv i stegnuo tanke žilice iz kojih je liptala krv, a kad Popsy nije krenuo da ih podveže, to sam učinio ja. Popsy je uzeo forceps da dohvati potrbušnicu. Ali mu je tkivo stalno izmicalo.

I to zbog valjanog razloga. Na jednom je mjestu rez kroz kožu prosjekao i kroz fasciju i kroz potrbušnicu. Tekuća tvar, sumnjivo slična sadržaju crijeva, prokuljala je u ranu. Ronaldo je povirio preko anestezijskog zaslona i onda su mu obrve nestale ispod kirurške kape.

Popsy je pokušao još jednom s forcepsom, ali mu je instrument kliznuo iz ruke i zakloparao po podu. Podigao je ruku, ali bez forcepsa.

»Dotaknuo sam rub stola...« Pogledao me je, kao da bih mogao osporiti njegovu priču. »I tako se kontaminirao.«

»I ja sam vidjela«, rekla je sestra Ruth žurno kad je opazila da mi se zavezao jezik.

»I ja, gospodine«, rekao je Ronaldo.

Ali je Popsy i dalje gledao u mene.

»Da, gospodine«, promucuo sam.

»Nastavite operaciju«, rekao je. I pohitao iz dvorane.

* * *

»Popsy, što si to učinio?« promrmljao je Deepak ispod maske dok je

vadio povrijeđenu petlju tankog crijeva. Ja sam ostao s lijeve strane stola. »Vele da postoje stari kirurzi i smioni kirurzi, ali da nema starih i smionih. No tko god da je to rekao, sigurno još nikad nije vidio Popsyja. Na svu sreću da je u tanko crijevo samo zasjekao i da ga možemo zašiti.«

»Ja sam pokušao...«, promucao sam.

»Imamo tu i jedan veći problem«, rekao je Deepak. Pokazao je na nešto nalik na maleni priljepak prikačen na površinu crijeva. A kad sam ugledao taj jedan, ugledao sam ih i posvuda drugdje, čak i na lojnoj maramici koja je prekrivala crijeva. Jetra su bila izobličena, s tri zloslutne unutarnje kvrge zbog kojih su izgledala kao glava vodenkonja.

»Siroti čovjek«, rekao je Deepak. »Opipaj mu želudac.« Želučana je stijenka bila tvrda kao kamen. »Marion, kad si mu pravio gastroskopiju, biopsija je dala čir?«

»Da. Nalaz veli benigni«, reko.

»No bio je to veliki čir na većoj kurvaturi?«

»Da.«

»A za koje je čireve želuca vjerojatnije da su maligni?«

»Za one na većoj kurvaturi.«

»Zato su se pojavile vrlo visoke sumnje u malignost, je li tako? Jesi li s patologom pregledao mikroskopske preparate?«

»Ne, gospodine«, rekao sam i oborio pogled.

»Jasno. Pouzdao si se u patologa, da ih on pregleda?«

Nisam rekao ništa.

Deepak nije podigao glas. Kao da razgovaramo o vremenu. Ni doktor Ronaldo ga nije čuo.

Deepak je istražio zdjelicu pa zašao prstima i na nevidljiva mjesta. Napokon je rekao, skoro ispod glasa:

»Marion, kad je riječ o *tvojem* pacijentu i kad operaciju temeljiš na biopsiji, potrudi se pogledati preparate s patologom. Napose ako ti dođe s neočekivanim nalazom. Nemoj se uzdati u nj.«

Osjećao sam se strašno zbog gospodina Waltersa. Mogao sam mu prištedjeti tu operaciju, prištedjeti mu Popsyja. Gledajući unatrag, nalazi funkcije jetara bili su tek marginalno neuredni i to mi je trebalo nešto reći.

Deepak je zakrpio rupu na crijevu. Na svu sreću, bila je samo jedna.

Krvavi smo čir na želucu samo prešili, s vremenom će opet prokrvariti. Isprali smo trbušnu šupljinu s nekoliko litara slane vode, ulili je pa isisali.

»No dobro, Marion, dođi s ove strane. Daj ga ti zatvori.«

Marljivo sam radio pod njegovim okom sokolovim.

»Stoj«, rekao je. Presjekao je čvor što sam ga zavezao. »Znam da si u Africi vjerojatno puno operirao. Ali ponavljanje nije majka mudrosti ako se ponavlja nešto loše. Marion, da te nešto pitam... Želiš li postati dobar kirurg?«

Kimnuo sam glavom.

»Odgovor nije automatski da. Pitaj sestru Ruth. Za vrijeme što sam ga proveo ovdje, to sam pitanje postavio još nekolicini.« Osjetio sam kako mi se uši počinju crvenjeti. »Svi su rekli da, ali su neki trebali reći ne. Jer nisu poznavali sebe. Vidi, možeš postati loš kirurg i u pravilu ćeš onda više zarađivati. Marion, morat ću te upitati još jednom, želiš li zaista postati *dobar* kirurg?«

Pogledao sam ga.

»Valjda bih sad trebao pitati što to znači?«

»Odlično. *Treba* bi. Ako želiš postati dobar kirurg, moraš se tome *odati*. I to je sve. Moraš biti pedantan i u sitnicama, i to ne samo u operacijskoj dvorani nego i izvan nje. A dobar bi kirurg sad poželio napraviti novi čvor. U životu ćeš ih vezati na tisuće. Ako svaki zavežeš dobro koliko je to uopće u ljudskoj moći, imat ćeš manje komplikacija. Zatezanje mora biti jednako na oba kraja. Najmanje ti od svega treba da gospodinu Waltersu, kad nastupi postoperativno nadimanje, puknu šavovi. Taj čvor, ako ga izvedeš kako treba, može mu omogućiti da ode kući i sredi stvari. A ako ga izvedeš loše, mogao bi ostati u bolnici, da do smrti samo ide od komplikacije do komplikacije. Ono najveće u kirurgiji ovisi o onom najmanjem.«

Tog smo popodneva sjeli u zatrpanu sobu doktorice Ramune, patologa. Na rubu je jedne od šest biopsija što sam ih izveo prije nekoliko dana otkrila rak. Ta bi stroga dama znala tako napućiti usne da bi me podsjetila na Hemu. Nije joj bilo nimalo neugodno što joj je prvom zgodom taj rak bio promakao. Pokazala je na klimavu hrpu kartonskih podložaka s preparatima kraj mikroskopa — bile su to biopsije koje su čekale na pregled.

»Radim posao četiri patologa, a zaposlena sam samo na pol radnog

vremena. Our Lady nema novaca za više od toga. Ali mi ne daje i pola posla. I zato ne mogu svakom uzorku posvetiti dovoljno vremena. Naravno da mi je promaklo! No nitko mi ne dolazi da zajedno pogledamo preparate, nitko osim tebe, Deepak. Samo nazovu: »Jesi li već pogledala onaj uzorak? A onaj?« Ako ti je to toliko važno, velim ja, a ti dođi. Daj mi dobru kliničku informaciju, pa ću onda to što vidim lakše i interpretirati.«

* * *

Nastavio sam bdjeti nad gospodinom Waltersom. Provukli smo mu cijev kroz nos sve do želuca i povezali je sa sisaljkom u zidu da mu crijeva nekoliko sati ostanu prazna. S tom se cijevi osjećao bijedno pa je jedva i govorio.

Trećeg dana poslije operacije izvadio sam mu nasogastričku cijev. On se uspravio na postelji pa se po prvi put nasmiješio i duboko udahnuo kroz nos.

»Tu je cijev stvorio sam vrug. Ni za sva blaga Hailea Selassija ne bih je više uzeo u sebe.«

Sad sam i ja vrlo duboko udahnuo zrak. Sjedio sam na rubu njegova kreveta. Uhvatio sam ga za ruku.

»Gospodine Walters, nažalost vam nosim vrlo loše vijesti. U trbuhu smo vam otkrili nešto neočekivano.« To mi je bilo prvi put da u Americi nekom moram donijeti vijest o smrtnoj bolesti, ali sam se osjećao kao da mi je to sasvim prvi put. Izgledalo mi je kao da u Etiopiji, pa čak i u Nairobiju, ljudi očekuju da je svaka bolest — pa čak i trivijalna i umišljena — smrtna, pa stoga uvijek očekuju smrt. U Africi je vijest da si je uspio odgoditi. A ono što se ne može učiniti, bolesti koje se ne mogu otjerati, ostaje neizrečeno. To je nešto što se samo po sebi razumije. Ne mogu se sjetiti nijedne riječi na amharskom analognoj riječi »proгноза«, a nikad s pacijentom nisam ni pokušao razgovarati o nekakvom petogodišnjem preživljavanju ili sličnom. U Americi je, međutim, moj početni dojam bio da smrt ili njezina mogućnost dolaze kao iznenađenje, kao da se uzima zdravo za gotovo da smo besmrtni i da je smrt samo jedna od opcija.

Izraz na licu gospodina Waltera izmijenio se iz veselja zbog vađenja cijevi u šokiranost i napokon u tugu. Niz obraz mu je potekla samo jedna suza. Zamaglilo mi se pred očima. Oglasio se moj pipser, ali sam se oglušio.

Ne vjerujem da čovjek može biti liječnik a ne vidjeti vlastiti odraz u

bolesti svog pacijenta. Kako bih ja primio vijest kakvu sam donio gospodinu Waltersu?

Poslije nekoliko trenutaka, obrisao je lice rukavom. Lice mu je prelomio smiješak. Potapšao me po ruci.

»Ta zar nije smrt lijek za svaku bolest? Nitko nije spreman za takvu vijest, bez obzira na sve. Šezdeset pet mi je godina. Već sam starac. Proživio sam lijep život. I želio bih se susresti sa svojim Gospodinom i Spasiteljem.« U oku mu je bljesnulo nestašno svjetlo. »Ali ne još«, rekao je pa podigao prst i nasmijao se, polako, metronomski, *ha-ha-ha...*

Otkrio sam da se i sam smiješim zajedno s njim.

»Mi ljudi bismo uvijek htjeli još, *ha-ha-ha*«, rekao je. »Nije li to istina, doktore Stone? Gospodine, evo me. Ali ne još. Bio bih za sada tu. A ti samo produži, Gospodine. Već ću te nekako stići.«

Upravo me zadivio. Poželio sam i sâm naučiti kako da postanem takav, da steknem njegov ujednačeni ritam, da imam nekakav unutarnji ritam koji tiho svira u meni.

»Vidite, mladi moj doktore Marion, eto po čemu smo mi zapravo ljudi. Po tome što bismo uvijek htjeli još.« Sad mi je stegnuo ruku, kao da se on *meni* brine za dušu, kao da sam *ja* sjeo na njegov krevet da primim utjehu, hrabrost i vjeru. »A sad idite. Znam da imate posla. Ma sve je u najboljem redu. Jednostavno moram o svemu razmisliti.«

Kad sam odlazio, on mi se smiješio, kao da sam mu dao najveći dar što ga netko može nekome dati.

40. POGLAVLJE

Sol i papar

Pošto sam otišao iz sobe gospodina Waltersa, sjeo sam na klupu u kvartu pred stanom za osoblje. Kako je nepravedno prema gospodinu Waltersu da njegov najmračniji dan bude tako nemoguće lijep. Stabla u Our Lady zadobila su boje kakve nikad nisam vidio u Africi. A onda su zemlju pod sobom blagoslovila plamenim crvenim, narančastim i žutim sagom, koji je šuštao pod nogama i ispuštao suh no umilan vonj.

Smijeh i krici što su dopirali iz naše zgrade, s verande, bili su upravo svetogrđni. B. C. Gandhi je našoj kući nadjenao ime »Naša metresa stalnog bluda«. Bilo je dana kad sam se osjećao da živim u Sodomi.

Kad je zahladilo, ušao sam u kuću. Uhvatio sam pogledom usplamsalu vatru u loncu od lijevanog željeza na verandi, kao i miris duhana i nečeg prodornijeg. Nestor, naš brzi bacač s Kariba i kolega stažist, iza zgrade je napravio povrtnjak. Onog ljeta kad smo stigli ubrao je obilnu ljetinu karija, rajčice, kadulje — i kanabisa.

Iza povrtnjaka livada se spuštala do zidane ograde s bodljikavom žicom na vrhu. Ona nas je razdvajala od stambenog naselja zvanog Friendship, a koje je grad podigao prije dvadeset godina. Danas su ga svi zvali Battleship.⁹ Noću bi se iz Battleshipa čulo praštanje pištolja, a vidjele bi se i komete, poruke što ih zemlja šalje nebu.

Ponedjeljkom bismo se, na njihov poziv, sastajali s bolničarkama na večeri u njihovoj zgradi. Ali danas je bio njihov red da posjete nas. Ubacio sam se u društvo.

»Kako ide?« upitao je B. C. pa mi prišao i stavio ruku na rame. Ispričao sam mu o svom razgovoru s gospodinom Waltersom.

B. C. me šutke saslušao, pa rekao:

»Kako je to dobar čovjek! I kako hrabar. Znaš što, imali smo sreće s gospodinom Waltersom, napose zato što je on »jedno il negvaljić«. A što je gvaljica? Tvrda, smrdljiva konkreција koja se skuplja u pupku. Pacijent s četiri takve gvaljice počesto je alkoholičar. Imao je jedan, možda i dva

srčana napada. I mlati ženu. Nekoliko su ga puta nastrijelili. Ima i dijabetes. Funkcija bubrega na samoj granici. Pokušao izvesti JBO zbog tri A i znaš što biva?»

JBO je bila Jebeno Velika Operacija, a tri A Abdomenalni Aortski Aneurizam. B. C. je volio kratice i tvrdio da ih je mnogo smislio. Pacijent na samrti bio je KOI — Kružim Oko Ispusta.

»A s četiri gvaljice?... Slutim da je njega jezivo operirati?» pokušao sam pogoditi.

»Ne! Nego baš suprotno. Shvaćaš, on je već dokazao svoju sposobnost preživljavanja. Srčani napadi, moždani udari, ubodi nožem, padovi sa zgrada — protoplazma mu je već stekla otpornost. Mnogo kolateralnih krvnih sudova, rezervnih mehanizama. On iz šok sobe izlazi plešući, prdi već prvu noć, popiše se po podu jer želi sam u zahod i oporavlja se sjajno usprkos burbonu koju mu njegovi prošvercaju da mu malo zaslade kockice leda, a što jedino smije jesti.

Za one s jednom ili nijednom gvaljicom, e to su ljudi na koje treba pripaziti. To su naši propovjednici i liječnici. Ljudi poput Waltersa. Oni žive poštenim i čistim životom, ostaju u braku uz jednu ženu, podižu djecu, nedjeljom idu u crkvu, prate svoj krvni tlak, ne jedu sladoled. Pokušaj na njima JVO za tri A i već PNJRBV.

Ploviš niz jeben-rijeku bez vesala.

Čim mu anesteziolog prinese masku, taj negvaljičar dobiva srčani udar već na operacijskom stolu. Ako ga i uspiješ operirati, ili mu zaštekaju bubrezi ili mu se razvali rana. Ili se sasvim izgube, i prije no što uspiješ dozvati Freud-brigadu, skoče ti kroz prozor. I tako, vidiš, gospodin Walters je imao sreće.«

Deepak je duboko povukao iz smotane cigarete velike kao cigara, a koju mu je proslijedio Nestor. Zatim ju je pružio meni.

»Evo«, rekao je isprekidanim glasom, zadržavši dim. »Pouka je... čist život ubija, prijatelju moj.«

Kanabis mi, bar što se tiče odmora, nije pomogao baš nimalo. Uskoro sam osjetio kako mi se lice i tijelo pretvaraju u vosak. Zapiljio sam se u nebo iznad Battleshipa. Zvukovi su — raspoložena dreka, vriskovi, drečanje tranzistora, treskanje košarkaške lopte o željezni obruč, cviljenje guma — stvarali pravu simfoniju. Sasvim su se slagali s chiaroscuro crtežima na zidu od opeke. Činilo mi se da mogu prodrijeti pogledom u

Battleship te da promatram život stotina Amerikanaca koji u njemu žive, obitelji kojima pružamo zdravstvenu skrb. Osjećao sam se kao vizionar.

»Zar vam to ne izgleda čudno«, rekao sam poslije duge šutnje, jer sam se mučio da pitanje formuliram tako da ne zazvuči glupo, »ne izgleda li vam čudno da... da smo svi mi tu *strani* doktori...«

»Hoćeš reći *indijski* doktori«, rekao je Gandhi. »Ti si napola Indijac, ali na tvoju sreću, to je ona ljepša polovica. Čak je i Nestoru otac Indijac, samo što on to ne zna.«

Nestor ga je pogodio limenim čepom s boce.

»Da, mislim, nije li malo čudno«, nastavio je, »da tu evo imamo bolnicu punu *indijskih* doktora, a da su s druge strane tog zida pacijenti o kojima se brinemo. I to *američki*, a ne predstavnici...«

»Hoćeš reći *crni* pacijenti, čovječe«, rekao je Nestor pijevnim izgovorom. »I hoćeš reći Portorikanci.«

»Da... ali na što ciljам, mislim, gdje su onda *drugi* američki pacijenti? I gdje su, kad smo već kod toga, drugi američki doktori?«

»Hoćeš reći gdje su bijeli pacijenti? I gdje su bijeli doktori, čovječe!«

»Da!« rekoh. »Baš tako!«

»No daj, Marion«, rekao je Gandhi. »Hoćeš reći da si to opazio tek sada?«

»Ne... hoću reći da, jesam i prije. Daj ne budi glup. Ali je moje pitanje, jesu li i sve druge bolnice u Americi takve?«

»O nebesa, Marion, tebi još nije jasno zašto si tu, a ne u Mass Generalu?«

»Zato... zato što se tamo nisam ni javio.«

Bio sam potpuno nespreman za smijeh koji me dočekaо. I to baš kad sam već mislio da sam na putu da otkrijem neku duboku istinu.

Nestor je ustao i potrčao na mjestu. Pa zapjevao: »Nije se tamo ni javio! Nije se tamo ni javio!« Kanabis kao da je još i pojačao njihov histerični hihot, ali na mene nije djelovao tako. Bio sam se naljutio. Ustao sam da odem.

Gandhi me uhvatio za mišicu.

»Marion, daj sjedni. Čekaj malo. Naravno da se nisi javio«, rekao je utješnim glasom. »Zato što nisi želio gubiti vrijeme na Massachusetts

General Hospital.«

I dalje mi nije jasno.

»Vidi ovo«, rekao je, dohvatio soljenku i bibericu pa ih postavio jednu uz drugu. »Ova je biberica bolnica našeg kova. Nazovimo je...«

»Nazovimo je jama šupkača, čovječe«, rekao je Nestor.

»Ne, ne. Nazovimo je bolnicom Elis Island. Takve su bolnice uvijek na mjestima gdje živi sirotinja. Kvart je opasan. I takve bolnice obično *nisu* pod okriljem medicinskog fakulteta. Jasno? A sad uzmimo tu soljenku. To je bolnica Mayflower, zastavna bolnica, klinička bolnica kakvog velikog medicinskog fakulteta. Svi su studenti i stažisti u super bijelim kutama sa značkama na kojima piše super mayflower doktor. Ti, čak i ako se brinu o sirotinji, to je onda nešto časno, znaš, kao da rade za Peace Corps. Svaki američki student medicine sanja o stažiranju u Mayflower bolnici. A najgora je snomorica da će završiti u Ellis Island bolnici. I tu se onda javlja problem — tko će raditi u bolnici kao što je naša kad je u lošem kvartu, nije vezana ni za kakav fakultet i ne uživa nikakav prestiž? Bez obzira koliko bolnica, pa čak i država bili spremni platiti, nikad neće naći doktore koji bi tu radili puno radno vrijeme.

I tako je Medicare odlučila *plaćati* ovakvim bolnicama da primaju stažiste, kao i za njihove *studijske* programe, jasno? I to je onda na obostranu korist, kako vele — bolnice tako imaju stažiste koji se dvadeset četiri sata brinu za njihove pacijente, ljude poput nas koji i žive u bolničkom krugu, a čija je stipendija tek posrani djelić onoga što bi bolnica inače morala davati liječniku. A Medicare pruža zdravstvene usluge sirotinji.

Ali kad je Medicare istrčao s tim planom, stvorio se novi problem. Gdje naći stažiste da se popune ta nova mjesta? Mnogo je više slobodnih mjesta za stažiranje nego što je američkih studenata koji diplomiraju po američkim sveučilištima. Američki studenti mogu birati, i neka ti velim, ne pada im ni na pamet da dođu stažirati ovamo. Ne ako mogu otići u Mayflower bolnicu. I tako svake godine Our Lady i Ellis Island bolnice kreću u potragu za stranim stažistima. Ti si jedan od stotina i stotina njih koji dolaze u okviru te godišnje migracije koje bolnice poput naše održavaju u pogonu.«

B. C. se zavalio u stolac.

»Ako Americi štogod treba, tu je svijet da je time opskrbi. Kokain?

Kolumbija istrčava na teren. Manjak poljoprivrednih radnika, tko će runiti kukuruz? Hvala dragom Bogu što je stvorio Meksiko. Igrači bejzbola? Viva Dominica. Trebaš stažiste? Indija, Filipini, *zindabad!*«

Osjećao sam se strašno glupo što to već sam nisam shvatio.

»Znači da su bolnice u koje sam trebao poći na razgovor«, rekoh, »na Coney Islandu, u Queens...«

»Sve su to Ellis Island bolnice. Baš kao i mi. *Sve* je osoblje stranog podrijetla, a to su i mnogi liječnici-specijalisti. Neki su čisti Indijci. Drugi vuku malo više na Perziju. Drugi su ili čisti Pakistanci ili čisti Filipinci. To je snaga glasa koji se širi. Ti dovedeš rođaka, a on prijatelja iz razreda i tako dalje. A kad ovdje dovršimo obuku, gdje onda idemo, Marion?«

Odmahnuo sam glavom. Nisam znao.

»*Kojekuda*. To je odgovor. Odlazimo u selendre gdje nas trebaju. Recimo u Toejam, Texas ili Armpit, Aljaska. U mjesta na kojima američki doktori nikad ne bi otvorili praksu.«

»A zašto ne?«

»Zato, *salah*, što u takvim selima nemaju simfonijski orkestar! I nemaju kulturu! Ni profesionalnu momčad! I kako bi onda američki doktor tu mogao živjeti?«

»I ti ćeš otići tako negdje, B. C.? U kakvu selendru?« upitao sam.

»Ma zezao se? Zar stvarno misliš da ću živjeti bez simfonijskog orkestra? Bez Meta i Yankeesa? Ma nema teorije. Gandhi ostaje u New Yorku. U Bombayu sam rođen, u Bombayu odrastao, a što je New York nego Mumbai Lite? Otvorit ću ordinaciju u Park Avenue. Shvaćaš, na Park Avenueu vlada kriza zdravstvene skrbi. Građani i građanke strašno pate zbog premalih sisa i prevelikog nosa, i pojasa za spašavanje oko struka. I tko da im pomogne?«

»Ti?«

»Jebeš mi sve ako ne, cure i dečki. Čekajte moje dame, još malo, jer dolazi Gandhi. B. C. će vas smanjiti, povećati, umekšati, uljepšati, sve što želite, promijeniti vas ali uvijek nabolje.«

Visoko je podigao pivo.

»Zdravica! Dame i gospodo. *Neka nijedan Amerikanac ne ode s ovog svijeta bez stranog liječnika uz sebe, baš kao što sam siguran da nijedan na nj niti ne dolazi.*«

41. POGLAVLJE

Čvor po čvor

Jednog popodneva mog devetog mjeseca u Our Lady of Perpetual Succour, kad smo već krenuli prema operacijskoj dvorani, sudski je dostavljač Deepaku Jesudassu uručio nekakve papire. Moj ih je glavni specijalizant primio bez komentara pa smo nastavili s poslom. Dobrano poslije ponoći, dok smo sjedili u garderobi kraj operacijske dvorane i pušili, on se nasmiješio i rekao:

»Svatko bi me drugi upitao kakvi su to papiri.«

»Ako me se to tiče, i sam ćeš mi reći.«

Kad smo se upoznali, Deepak je mogao imati trideset sedam godina. Imao je mladoliko lice i dječaćka ramena u kontrastu s kesicama ispod očiju i prosjedim pramenovima u kosi. Da ste nas sve vidjeli u kafeteriji, pogodili biste da je B. C. Gandhi glavni specijalizant, jer je tako i izgledao. Ali kad danas razmišljam o svom školovanju za kirurga, shvaćam koliko toga imam zahvaliti jednom sitnom, tamnoputom čovjek, samozatajnom kirurgu kojeg svijet neće nikada slaviti. U operacijskoj je dvorani Deepak bio strpljiv, energičan, briljantan, kreativan, marljiv i odlučan — pravi umjetnik svog zanata.

»Ne mucaj mi s iglodržaćem. Malo samodiscipline s tim rukama, Marion. Svaki korak napravi samo jednom, ne rasipaj pokrete.« Kad sam naučio da moram prekrižiti ruke, kako mi je rekao, da dobijem jednak napon na oba kraja čvora, pojavio se novi problem: »Skupi laktove ukoliko ne misliš letjeti.« Kad sam radio s njim, više sam čvorova razvezao nego svezao. Skinuo bih čitav šav i krenuo ispočetka, i tek bi onda bio zadovoljan. Počeo sam na nov način razmišljati o svjetlu i osvjetljenju. »U mraku rade krtice. A mi smo kirurzi.« Njegov je savjet znao biti i kontraintuitivan: »Kad voziš, gledaj kamo ideš, ali kad praviš rez, gledaj da vidiš gdje si bio.«

Deepak je bio iz Mysorea na jugu Indije. Te mi je noći u garderobi ispričao nešto za što sam siguran da nije rekao nikom drugom na Our Lady. Kad je diplomirao medicinu, njegovi su roditelji na brzinu

dogovorili vjenčanje s mladom Indijkom rođenom u Britaniji i trenutačno u Birminghamu; ona se na to jedva odlučila, na brak su je natjerali roditelji kojima se nije sviđalo njezino društvo. Doletjela je sa svojim nekoliko dana prije vjenčanja i otišla već sutradan zato što studira. Deepaku je trebalo šest mjeseci da dobije vizu i pridruži joj se u roditeljskom domu. Tada je otkrio da je njoj neugodno i otvoriti usta. Nije ga željela kraj sebe ni javno ni privatno. Zato je već poslije nekoliko tjedana otišao iz kuće i našao mjesto domaćina (što je ekvivalentno stažistu u Americi), i to u Škotskoj. Poslije godine uznapredovao je do registrara pa starijeg registrara. Prošao je stroge ispite i tako postao Fellow of the Royal College of Surgeons, član Kraljevskog kirurškog kolegija, i tako iza imena dobio čarobna slova FRCS.

»Mogao sam se vratiti u Mysore. S tim FRCS na ploči, moglo mi je biti jako dobro. Ali su mi pred oči dolazili svi ljudi s mog vjenčanja. Nisam ih želio sresti... jednostavno nisam mogao.«

Sljedeći bi korak za njega u Engleskoj bilo mjesto kirurškog konzultanta pridijeljenog bolnici.

»Ali takvih mjesta nema puno konzultantskim. Da se stvori, netko mora umrijeti.« Poslije šest godina rada u svojstvu starijeg registrara, što je konzultantov zamjenik, pri čemu je preuzimao sve hitne slučajeve, Deepak je odlučio otići u Ameriku.

»To je značilo početi sve ispočetka, zato što ti ovdje ne priznaju nijedan strani postdiplomski studij. U mojim godinama, poslije tolikih iskustava, pitao sam se imam li za to još snage.«

Američki je sustav obuke kirurga bio drukčiji: poslije godine dana stažiranja i zatim još četiri u svojstvu kirurškog specijalizanta sa stalno sve većom odgovornošću (u posljednjoj se godini stjecao naslov glavnog specijalizanta), mogao si pristupiti ispitu i postati ovjereni kirurg, konzultant.

»Odstažirao sam na prestižnom mjestu u Philadelphiji. Lomio sam se za njih od posla...« Zatvorio je oči i zavrteo glavom prisjećajući se. »Kad mi je umro otac, nisam im ni rekao. Nisam za to čak ni pokušao dobiti slobodan dan. Promaknuli su me u drugu godinu iako sam radio na mnogo višem nivou i davali su mi zadaće skoro kao glavnom specijalizantu. Ali su me onda poslije treće godine srušili. Jedan od mojih mentora, koji je digao dreku radi mene, na kraju je zbog toga otišao s posla. Toliko ga je to raspalilo.

Mogao sam otići na urologiju ili plastičnu kirurgiju. To ljudi često rade kad zglajzaju na tom stupnju. Mnogi stranci dignu ruke pa završe na psihijatriji ili tako nečemu. Ali ja volim opću kirurgiju. Onaj tip koji se založio za mene doveo me u drugu bolnicu, ovaj put u Chicagu, s obećanjem da će me promaknuti ako ponovim treću godinu. Radio sam još marljivije — i opet su me srušili.« Nasmijao se na izraz nevjerice na mom licu. »Valjda je dobro što sam takav kakav jesam. Što ne očekujem previše. Što volim kirurgiju radi kirurgije. Ali sam imao sreće. Jedan je od mentora iz Chicaga zbog mene stavio glavu na panj. Nazvao je Popsyja i ovaj je sredio da dođem ovamo kao specijalizant četvrte godine. A to je ono čudno u Americi — ono *blagoslovljeno*. Koliko god bilo onih koji te drže i sprječavaju, toliko je i anđela čija ljudskost poništi sve to što ti drugi rade. I tako sam dobio svoju poštenu porciju anđela. Jedan je od njih i Popsy.«

Popsy ga je preko noći pretvorio u glavnog specijalizanta, ali pod uvjetom da to ostane dvije godine. Kad sam ja stigao, Deepak je bio već na drugoj godini.

»Znači da ćeš biti gotov isti dan kad i ja dovršim stažiranje?«

Njegova me šutnja zabrinula.

Polako je odmahnuo glavom.

»Danas su nas obavijestili kako će nas uskoro posjetiti ljudi koji akreditiraju naš program obuke specijalizanata. Ako im se ne svidi to što vide, mogu nas i zatvoriti. Imamo premalo stažista. A i premalo specijalizanata na svakom nivou s obzirom na broj pacijenata koji obrađujemo. A da ni ne spominjemo premalo predavača.«

»I kako se to dogodilo?«

»Naša je konkurencija povećala mamac. Sretni smo što smo dobili tebe i Nestora i Rahula. Treba nam više stažista, više predavača s punim radnim vremenom. Popsy nije više utjecajan kao nekad kad je riječ o privlačenju dobrog nastavnog osoblja. U ovom trenutku naš program ima akreditaciju samo zahvaljujući Popsyjevoj reputaciji i znanstvenom radu. Na papiru, Popsy je čisto zlato. Ako Popsy odstupi ili se pročuje da pati od rane demencije, naša se kula od karata ruši.«

Očito mi se briga čitala na licu, jer je rekao:

»Ali ništa ne brini. Ti ćeš već uspjeti naći neko drugo mjesto i priznat će ti se ova godina.«

»Je li to bilo zbog toga — zato ti je dostavljač donio one papire?«

»Ma ne, to je u vezi moje takozvane žene. Sad misli da zgrčem lovnu pa je u New York pokrenula parnicu za uzdržavanje. Moj mi odvjetnik veli neka ništa ne brinem. Ne dugujem joj ništa.«

»A što je s tobom, Deepak? Što ćeš učiniti ako zatvore bolnicu?«

»Ne znam, Marion. Kroz sve ovo ne bih mogao još jednom proći. Ne bih više mogao asistirati nekome tko je od mene ›stariji‹, a kasapi pacijenta, a nije čak ni tako pametan da me zamoli za pomoć. Možda jednostavno nastavim raditi ovdje. Sestra Magda veli da će me bolnica uzeti. I ostat ću tu živjeti, baš kao i Popsy. I operirati. Bolnici se živo fućka imam li stručni ispit ili nemam, napose pak ako zatvore specijalizantski program. Our Lady treba kirurge. Ja ću biti drugi Popsy. Vjerovao ili ne, Popsy je, prije negoli je pukao, bio vrhunski kirurg«, rekao je Deepak. »A što je još važnije, bio je krasan čovjek. Zaista slijep na boju kože.«

Poslije one operacije na gospodinu Waltersu, Deepak je proširio glas da Popsy ne smije više ni pod koju cijenu operirati.

»Možemo li učiniti išta da nas ne zatvore?« upitao sam ga.

»Možemo. Moliti se Bogu«, odgovorio je on.

42. POGLAVLJE

Krv nije voda

Molio sam se, ali nije pomoglo. Kad su ostala još samo dva mjeseca da ja završim stažiranje, a Deepak postane glavni specijalizant, naš je program bio stavljen na probu. Zabrinuo sam se za svoju sudbinu. Već je bilo loše i to što su nas mogli zatvoriti, no bilo bi još gore da mi ne priznaju sve te uložene godine. A bilo mi je strašno i zbog Deepaka, koji je već bio pri kraju godine glavni specijalizant. Dok, međutim, ne saslušaju naš prigovor i dok ne dođe zadnji nalog za zatvaranje, nije nam preostalo drugo nego gaziti dalje.

Jednog petka uvečer pozvali su me u traumatu i stigao sam baš u trenutku kad su dogrmjela bolnička kola. Ekipa je izvukla nosila, otklopila im kotače pa pojurila s njima kao s opsadnim ovnom. Staklena su se vrata otvorila u zadnji čas. U svemu sam tome vidio prava mala čuda, tu svakodnevnu efikasnost u takvom kontrastu sa svime što sam doživio u Africi. Potrčao sam uz nosila. Poslije gotovo godinu dana u Our Lady, učinio sam to već mnogo puta, ali mi je adrenalin i dalje skakao.

»Iks Ipsilon, prometna nesreća, još jedva disao na mjestu nesreće«, rekao je jedan od tih što su gurali nosila. »Prošao kroz crveno, bočno ga lupio kombi s lijeve strane. Bez pojasa — izletio kroz vjetrobransko staklo... A onda se, za ne povjerovati, njegov auto zavrtio i zabio se u njega. Odletio preko pola terena. Ne zezam se. Vidjeli ljudi. Sletio na pločnik. Bez vidljivih ozljeda šije. Lijevi gležanj smrvljen... kontuzije po trbuhu i prsima.« Ugledao sam lijepog crnca, dobro građenog i ne starijeg od dvadeset godina.

Ekipa je iz bolničkih kola okrenula do kraja ventil na dvije vrećice intravenozne slane otopine. Uzeli su mu krv, i sad su laboratorijskom tehničaru predali epruvete s crvenim, plavim i blijedoljubičastim čepom, i on će početi tipizirati krv još prije nego što pacijentu i isjeku odjeću.

»Ali to nije čitava priča«, rekao je vozač bolničkih kola. »Jer je kroz crveno prošao zato što se prepucavao s gengbengerima. Jedan je dobio metak u bulju. Sad će ga dovesti druga kola. Ali bez brige... slučaj nije

hitan. Morali su mu skupiti mozak s pločnika — sudeći po izgledu, rekao bih negdje između dječjeg vrtića i petog osnovne. A pucao je«, rekao je i pokazao na našeg pacijenta, »ovaj tu.«

Lubanja je našega pacijenta bila netaknuta, ali je bio bez svijesti. Brazda izbrišana kroz kratku kosu bila je ravna kao povučena ravnalom. Bilo je to jedno od onih čudnih opažanja kakva se znaju dogoditi u takvim trenucima. Kad sam ih obasjao, zjenice su mu se naglo stegle, što je bio grub no umirujući znak da mu je s mozgom sve u redu. Puls mu je pod prstima bio vrlo slab i silno ubrzan. Na monitoru je pisalo sto šezdeset otkucaja u minuti.

Bolničarka je doviknula tlak.

»Osamdeset s ništa.« A nekoliko sekundi kasnije je rekla: »Pedeset nula.«

Fluidi su mu se ulijevali u tijelo, krv je već bila na putu. Dolje desno na prsnom košu vidjela se masnica. Trbuh mu je bio napet i naočigled bubrio.

»Nema tlaka«, javila je sestra baš u trenutku kad je stigao rendgenski tehničar s prijenosnim strojem.

»Za to više nemamo vremena. Pacijent eksangvinira«, rekoh. »Nosimo ga na stol. To mu je jedina šansa.«

Nitko se nije ni pomaknuo.

»Idemo!« rekao sam i gurnuo nosila. »Nazovite mog zamjenika, javite svima.«

U operacijskoj sam se dvorani oprao za samo trideset sekundi, dok je doktor Ronaldo, anesteziolog, namještao trahijalnu cijev. Ronaldo me je pogledao i zavrteo glavom.

Dok sam navlačio rukavice, pogledao sam na ono što mi je pripremila sestra asistentica.

»Spužve zaboravite. Dajte tampone. Otvorite ih. Nećemo ih imati vremena razmatati. Bit će toliko krvi. Trebat će nam veliki lavori za ugruške.«

Pacijentov je trbuh bio još napetiji negoli u prizemlju.

Ronaldo je zurio preko maske kao krokodil, a kad sam mu dao znak da krene, samo je slegnuo ramenima.

»Pripremi se«, rekao sam mu, »jer kad ga otvorim, tlak će se strmoglaviti.«

»Koji tlak?« upitao je Ronaldo. »Tlak kojeg nema?«

Zasad je ta krv koja je širila trbuh djelovala kao kompresum, pritiskala kao tampon sve pokidane žile pa ma gdje da bile. Ali u trenutku kad otvorim trbuh, opet će proraditi gejzir. Posložio sam tampone svud okolo. Polio sam Betadine po koži, obrisao ga, pomolio se i zasjekao.

Krv je prokuljala, prelila se preko ruba rane kao olujni val. Usprkos svim tamponima, usprkos drenažnoj cijevi koja je pohlepno srkala, krv je skočila preko gaze, pala na stol i pljusnula na pod. Osjetio sam kako mi je promočila odjeću, osjetio je na bedrima, u čarapama, noge su mi zašljapkale u cipelama.

»Još tampona!« Potrudio sam se upozoriti bolničarke, ali smo ipak bili nespremni na bujicu.

Gurnuo sam unutra ruku pa skrenuo drugi val krvi i dohvatio tanko crijevo. Sad sam s dvije ruke izvukao petlje i položio ih na ručnik kraj reza. Praktički sam mu za nekoliko sekundi isukao crijeva.

Tad mi se nasuprot stvorio Deepak, opran i spreman. Uhvatio sam se za ruke i odmaknuo se da prijedem na drugu stranu stola, ali je on odmahnuo glavom.

»Ostani tu«, rekao je. Dohvatio je retraktor i povukao da mogu pogledati pod ošit.

Nagurao sam tampone posvuda oko jetara. Onda sam isto učinio i s lijeve strane, u blizini slezene. Spojenim sam prstima pokupio velike ugruške zaostale u trbušnoj šupljini. Nabio sam još tampona po čitavom abdomenu i u zdjelicu, dok sve nisam čvrsto uklinio. Koliko sam mogao vidjeti, nijedna žila nije više pumpala.

Sad smo mogli malo zastati i udahnuti zraka.

»Sustižemo li gubitak krvi?« upitao sam Ronalda.

»Nikad ni nismo«, odgovorio je on. Kad sam ga i dalje nastavio gledati, slegnuo je ramenima; kimnuo je glavom prema brojčanicima kao da želi reći kako situacija nije ništa gora nego kad smo počeli — a tome sam se i nadao.

Sad sam pažljivo uklonio tampone, počevši od mjesta gdje je ta žila iz koje je liptalo bila najmanje vjerojatna. Zdjelica je bila čista — liptavica

nije bila tu. Zatim ode i tampon oko slezene. Da je pacijentov trbuh soba, mogli bismo reći da smo izvukli namještaj — one najpokretnije, središnje strukture — kako bismo mogli dobro promotriti pozadinu. Ako je krvarenje dolazilo od razderane aorte ili njezinih ogranaka, onda bi se na stražnjem dijelu abdomena — na retroperitoneumu — morala vidjeti velika, ružna oteklina, hematom. Ali i on je bio čist.

Imao sam predosjećaj da ćemo izvor krvarenja naći iza jetra. Što je mjesto puno sjena, gdje je teško i gledati i raditi. Bilo je to mjesto na kojem donja vena cava, najveća žila u našem tijelu, vraća krv iz trupa i donjih udove, pa na svom putu prema srcu teče kroz jetra i iza njih. No dok vrluda kroz jetra, usput skuplja i zdepaste, napete hepatičke vene koje prazne taj organ.

Maknuo sam tampon s jetara. Ništa.

Nježno sam povukao jetra prema naprijed da pogledam s tamne strane.

Bijesna je provala krvi ispunila praznu zdjelu abdomena. Hitro sam gurnuo jetra na njihovo mjesto i pumpanje se prekinulo. Sve je bilo u redu dok ne bih dotakao jetra. Kako je to nazvao Solomon, operirajući tako u makiji? Ozljeda kod koje kirurg vidi Boga.

»No dobro«, rekao je Deepak, »ostanimo na tome.«

»I što sad?«

»Krv mu curi iz zasječene kože i iz svih intravenoznih točki. Krv mu se ne gruš.« Deepak je govorio sasvim tiho, pa sam se morao poviti da ga čujem. »Što je kraj tolikih trauma neizbježno. Otvorimo ih, ulijemo u njih fluide, i tjelesna temperatura pada... Razvodnili su sustav zgrušavanja tako da je prestao funkcionirati. Stavimo mu tampone oko jetara i mičimo se. Stavi mu plazme i krvi. I za dva sata, ako je još živ, ako se bar malo stabilizira, možemo mu se vratiti.«

Okružio sam jetra tamponima kao vrećama s pijeskom i vratio tanko crijevo u ranu. Kožu nismo zašili, nego smo rubove rane zadržali štupalicama.

»Sad će doći žeteoci da uberu rožnice, srce, pluća, jetra i bubrege s čovjeka kojeg je ustrijelio«, rekao je Deepak. »Ova je dvorana veća, pa ću im je prepustiti.«

Na odjelu intenzivne skrbi, dva sata kasnije, curkanje je iz prostrjelnih rana prestalo. Zbog grozdova motki i mašinerije oko kreveta Shanea Johnsona Jr.-a — jer tako se zvao — postalo mu je skoro nemoguće prići. Njegovi su bili u čekaonici i pokušavali prodrijeti u nedokučivo. Zbog svježe smrznute plazme, zagrijane krvi i fluida, Junior je dobio mjerljivi tlak i spomena vrijednu tjelesnu temperaturu. Bio je živ, ali jedva.

»No dobro«, rekao je Deepak procijenivši stanje pacijenta pa zirnuo na zidni sat. »Daj da ga još jednom pogledamo.«

Ovaj smo put bili u manjoj operacijskoj dvorani. Ronaldo je i dalje bio čisti mrak. Junioru su natekli i lice i udovi, jer mu je iz kapilara curilo sve što smo u njega ulijevali. No ipak smo u njega morali i dalje ulijevati da mu održimo tlak krvi — kao da smo nastojali da kanta stalno bude puna unatoč svih tih rupa.

Deepak je svakako htio da i ovaj put budem pacijentu zdesna. Trebalo nam je tek nekoliko sekundi da maknemo krpe, dezinficiramo mu kožu i uklonimo štipalice koje su mu spajale rubove kože. Maknuo sam tampon.

Deepak mi je poveo prste prema snopu žila što vodi u jetra.

»Dobro«, rekao je. »Tu ih stisni.« Bio je to Pringleov manevar. Stisnuo sam i tako prekinuo snabdijevanje jetara krvlju, a Deepak je uklonio posljednji tampon i podigao jetra prema naprijed. Smjesta je prokuljala krv i pretvorila suho i čisto kirurško polje u promočenu crvenu masu.

»Dobro, možeš je pustiti«, rekao je i vratio jetra. »Toga sam se i bojao. Vena cava je razderana, to sigurno. I eto zašto, čak i poslije Pringleova manevra, ne prestaje krvariti.«

Kod nekih ljudi donja vena cava jedva i zadire u stražnji dio jetara. Kod našeg se pacijenta ona kaljužala u jetrima kao svinja u blatu. Kad je Junior poletio, pa udario u pločnik, jetra su mu nastavila let; inercija je pokidala kratke žilice kojima su bila usidrena u venu cavu, tako da je ostala iskrzana poderotina.

Deepak je zatražio konac na dugom iglodržaču. Na njegov sam znak povukao jetra prema naprijed, a on je pokušao zabosti iglu i jedan kraj poderotine. No prije nego što je išta stigao i vidjeti, kirurško se polje nalilo krvlju.

»Bože«, rekao sam i prekršio osnovno pravilo da se pri asistiranju šuti, »kako ćemo to srediti?« Deepak je rekao:

»O, nije to ništa, popraviti cavu — samo što su mi ta jetra na putu.« Trebao mi je trenutak da shvatim da je to najbliže šali što Deepak može doći dok operira.

Zatim je pošutio dobar komad vremena, skoro kao u transu, i onda pokušao ne ispustiti ni glasa. Napokon se, kao svećenik kad dovrši molitvu, ponovno pokrenuo.

»No dobro«, rekao je. »Ovo je sad čista lutrija. Daj da zamijenimo mjesta.«

Bio sam posve nespreman za ono što je uslijedilo. Mogao sam se samo diviti i truditi se da budem najbolji drugi par ruku koji uopće mogu biti. Deepak je oprao Junioru prsa pa zatim vertikalno zasjekao prsnu kost od vrha do dna, pa istom brazdom potjerao električnu pilu. U zraku se osjetio smrad spaljenog mesa i kosti. Najednom su se prsa razvalila kao pretrpana torba.

Nisam ga pitao što to radi. A on nije ni objašnjavao. Moje se iskustvo s operacijama prsnog koša svodilo uglavnom na dreniranje fluida skupljenih kraj pluća ili, u rijetkim slučajevima, na promatranje Deepaka kako rasijeca kancerozni režanj. U tri je zgrade za mog stažiranja razvalio prsa i zašio ubod nožem u srce. Od te je trojice preživio jedan. To je bio jedan od deficita našeg programa, jedan od razloga zašto nas zatvaraju: morali smo dobar dio prsne kirurgije, a da ni ne spominjem urolšku i plastičnu, slati drugim bolnicama.

Juniorovo srce, ta mesnata, žutim prošarana masa prekrivena perikardijalnom kesom, sad se otvorilo pogledu, te nastavljalo pumpati, kao što je činilo i svih dosadašnjih devetnaest godina. Nikad se još nije našlo u većoj pogibelji. Deepak je zasjekao i otvorio perikardij.

Postao sam svjestan toga da se u operacijskoj dvorani iza mene i u zajedničkoj umivaonici nešto miče. U jednom sam se trenutku osvrnuo, pa sam kroz tri spojena prozora ugledao gomilu bijelih likova oko drugog operacijskog stola.

Deepak je izveo kružni šav oko desne pretkljetke, gornje srčane komore koja prima krv iz vene cave. Dohvatio je drenažnu cijev pa u njoj škarama izbušio rupe. Sad je napravio i mali zasjek u pretkljetki, u središtu tog kružnog šava. Onda je u pretkljetku gurnuo tu dorađenu cijev,

pa onom omčom stegnuo tkivo oko cijevi koju je zatim gurnuo kroz otvor donje vene cave, i zatim dolje sve do središta našega problema.

»Reci mi kad stigne do nivoa bubrežnih vena«, rekao je.

Vidio sam kako se vena cava širi kao vrtno crijevo kad se puni vodom.

»Sad«, rekoh.

»Ta cijev služi kao stent za donju venu cavu«, rekao je Deepak pa se nagnuo pogledati odozdol. »A to je ujedno i grubi mimovod tako da se krv iz trupa može vraćati u srce sve dok ne obavimo popravak. A sad... da vidimo možemo li to popraviti.«

Namjestio je reflektor. Kad sam podigao jetra, krvarenje je bilo mnogo slabije nego prije, a što je još važnije, sad su se na pozadini cijevi jasno vidjeli izderani rubovi vene. Deepak je jedan rub poderotine dohvatio dugim forcepsom pa provukao zakrivljenu iglu pa dohvatio i drugi rub, provukao iglu i kroza nj pa zavezao čvor. Pustio sam jetra da se vrate. Bio je to mukotrpan postupak: podigni, dohvati, provuci iglu, obriši, provuci iglu na drugu stranu, obriši, zaveži, olakšaj potezanje jetara.

U jednom trenutku, kad smo već bili pri kraju, osjetio sam nekog kraj ramena. Deepak je kratko podigao pogled ali nije rekao ni riječi.

»To je Shrockov mimovod, sine?« rekao je glas iza mene. Bio je to muški glas, prilično pristojan, svjestan da je trenutak vrlo nezgodan za upadanje, ali s autoritetom nekoga tko ima pravo postavljati pitanja.

Deepak je još jednom podigao pogled, pa se vratio poslu.

»Da, gospodine«, rekao je.

»Koliko je bilo razderano?«

Deepak je podigao jetra i namjestio reflektor da posjetitelj bolje vidi.

»Tri četvrtine oko cave.« Cijev što ju je gurnuo iz srca stvorila je krasnu unutanju udlagu za venu, a preko nje je, kao pukotina, tekao prvi dio Deepakova urednog popravka. Bilo je to lijepo vidjeti, taj red još jednom stvoren iz kaosa.

»Vrlo impresivno«, rekao je glas. U njemu nije bilo sarkazma, već samo iskreno divljenje. Odmaknuo sam se da posjetitelj može bolje pogledati, a kad je pristupio, nagnuo se prema rani. »Jako, jako dobro. Ja bih oko iziritiranog područja jetara stavio malo gel pjene. Kanite li ostaviti drenažu?«

»Da, gospodine.«

»Pretpostavljam da ste vi izvanredni liječnik?« upitao je glas.

»Ne, nego glavni specijalizant. Zovem se Deepak.«

»A gdje vam je liječnik?«

Deepak ga je pogledao u oči, ali nije rekao ništa.

»Shvaćam. Za tako mu se nešto ne ustaje iz kreveta. Vidate li ga ikad?«

Umjesto odgovora, Ronaldo je frknuo kroz nos i okrenuo se svojim brojčanicima, glumeći nezanimanje. Posjetitelj je pogledao Ronalda kao da bi mu najradije odgrizao glavu, ali se onda sjetio da to nije njegova dvorana, pa nije.

»A koliko ste, Deepak, do sada izveli tih Shrockovih mimovoda?«

»To mi je šesti.«

»Zaista? U koliko vremena?«

»Za dvije godine tu... Na nesreću tu imamo mnogo trauma.«

»Na nesreću, da. Ali na našu sreću. Mi nismo nezahvalni... No ipak, šest Shrockova, velite? Zaista neobično. I kako su prošli?«

»Jedan je umro, ali tjedan poslije operacije. Hodao je, jeo. Vjerojatno plućna embolija.«

»Jeste li napravili autopsiju?«

»Djelomičnu. Njegovi su nam dopustili da mu otvorimo trbuh. Popravljen je cava izgledala dobro. To smo i snimili.«

»A drugi?«

»Drugi, treći i peti su živi i zdravi, šest mjeseci poslije operacije. Četvrti je umro na stolu prije nego što sam došao do toga. Tek sam mu bio otvorio srce.«

»Jeste li ubrojili i toga?«

»Morao sam. »Pristupio operaciji«... to se broji.«

»Dobri čovječe. I morali ste. Ali većina kirurga ne bi. A vaš šesti?«

»Evo ga«, odgovorio je Deepak.

»Bravo. Po tome ste iskusniji od mene. Ja sam ih izveo četiri. I to u šest godina. I svi su umrli. Dvojica na stolu, dvojica tako brzo poslije

operacije da je to skoro isto. I nisu svi bili u traumi kao ovaj. Dvojica su imala ozljedu jer im je netko pokušao ukloniti prislonjenu kanceroznu masu. Trebali biste o svojim iskustvima napisati rad.«

Deepak je pročitao grlo.

»S dužnim poštovanjem, gospodine, i napisao sam ga. Ali nitko ne želi objaviti izvještaj iz Our Lady...«

»Gluposti. Kako vam je puno ime?«

»Deepak Jesudass, gospodine. A ovo je moj stažist...«

»Da vam velim, opišite i ovaj slučaj i dodajte ga svom nizu, i dajte mi da vam malo pogledam rad. Ako je dobar, pobrinut ću se da se i objavi. Poslat ću ga uredniku *American Journala of Surgery*. Javit ću vam se da vidim kako je pacijent prošao. I sretno. Usput rečeno, ja sam...«

»Znam tko ste vi, gospodine. I hvala.«

Posjetitelj se već očito bio zaputio prema izlazu kad je Deepak rekao:

»Gospodine... Ako budete... ma nije važno.«

»O čemu je riječ, čovječe? Imam organ s kadavera koji je već trebao biti u zraku. Samo sam svratio jer sam se zadivio kako to radite.«

»Ako ste nam htjeli pokazati kako se vade jetra... mogli smo to obaviti za vas, uštedjeti vam vrijeme.«

Htio sam se okrenuti i pogledati, ali nisam mogao jer sam držao retractor.

»Ja u tome ne vjerujem nikom«, rekao je. »Zato to i radim sam. Moji glavni specijalizanti nisu dovoljno vješti... Pametni dečki, ali nemaju toliko prilike kao vi na ovakvom mjestu.«

»Imamo mi prilike i previše. A oni nas zatvaraju.«

»Kako? Nešto sam i ja dočuo. Čuo sam da Popsy... Je li to istina?«

Deepak je samo kimnuo glavom.

»To je vaša peta godina?« upitao je glas.

»Sedma. Osmi. Deseti. Ovisi o tome kako brojite, gospodine.« Nije spomenuo i školovanje u Engleskoj.

Nije ni trebao, jer je posjetitelj rekao:

»Čujem škotski izgovor. Bili ste u Škotskoj? Dobili FRCS?«

»Da.«

»Glasgow?«

»Edinburgh. Radio sam u Fifeu. Posvuda«, rekao je Deepak.

Usljediла je duboka šutnja. Čovjek se iza mene nije micao. Kao da je razmišljao o svemu što je čuo.

»I što ćete učiniti ako vas zatvore?«

Deepak je oborio pogled.

»Nastavit ću raditi. Vjerojatno tu. Ja volim kirurgiju.«

Nakon čitave vječnosti, začuo se glas:

»Deepak Jesudass, s J?« Ponovio je ime slovo po slovo. »Jesam li dobro zapisao? Dajte me posjetite u Bostonu, doktore Jesudass. Mi vam plaćamo put. Sredit ću da vas prime u moju mesarnicu. Pa ćemo vas uputiti. Ako itko može za mene vaditi organe, onda ste to vi. Kad dođete, onda ćemo malo duže. A sad moram bježati. Sjajno ste to obavili, Deepak.«

Čuo sam kako se za mnom zatvaraju vrata.

Radili smo šutke. A onda je Deepak napokon rekao:

»Samo je jednom čuo kako se zovem... a već ga je znao ponoviti.« Deepak je obavio popravak. Sad je zatvarao pacijenta, jednako pažljivo i spretno kao što ga je i otvorio. Od sestre je asistentice zatražio gel. »Za svih godina što sam ih proveo tu, nitko, kad sam se predstavio, nije zapamtio kako se zovem. Nitko se nije ni potrudio. Obično u nama vide tipove a ne individue.«

Ramena su mu se izravnala, oči su mu se razbistrile i zablistale. Još nikad svog glavnog specijalizanta nisam vidio takvog. Bio sam zbog njega sretan, a i ponosan.

»Tko je to bio?« rekao sam jer više nisam uspijevaо svladati radoznalost.

»Reci da sam staromodan«, odgovorio je Deepak, »ali sam uvijek vjerovao da se marljiv rad na kraju isplati. Što je moja verzija govora na Maslinskoj gori. Učini ono što treba, podnosi nepravde, sebičnost, i ostani vjeran sebi... i jednog će to dana donijeti plod. Razumije se da ne znam da ljudi koji su mi nanijeli nepravdu zbog toga trpe ili dobivaju po zaslugi. Ne vjerujem da to funkcionira i *tako*. Ali zato vjerujem da trud jednog dana biva nagrađen.«

»Ti ga poznaješ?« ponovio sam pitanje.

Deepak je preskočio moje pitanje i okrenuo se sestri.

»Je li ekipa došla po jetra ili srce?«

»Po jetra. Druga je uzela srce i odjurila.«

Deepak se nasmiješio i okrenuo prema meni.

»Marion, nisam sto posto siguran, zato što je imao masku, ali da sam mu vidio prste, sve bi mi bilo jasno. Ali bar sam vrlo blizu. Upravo si se susreo s jednim od, kad je riječ o jetrima, vodećih kirurga na svijetu, s pionikom presađivanja jetara.«

»I kako se zove?«

»Thomas Stone.«

43. POGLAVLJE

Veliki krugovi

Ja vjerujem u crne rupe. I vjerujem da se, dok svemir otječe u ništavilo, prošlost i budućnost zapljuskuju i miješaju u onom zadnjem krugu oko ispusta. I vjerujem da se baš tako Thomas Stone stvorio u mom životu. A ako se to ne da objasniti time, onda se moram pozvati na nezainteresiranog Boga koji nas prepušta vlastitim snagama pa tornada i pošasti niti izaziva niti sprječava, ali i Boga koji će povremeno staviti prst na kotač tako da se otac koji je između sebe i sinova postavio čitav kontinent najednom s jednim od njih nađe u istoj prostoriji.

Kao dijete sam čeznuo za Thomasom Stoneom ili bar za nekakvom predodžbom o njemu. Toliko sam ga puta ujutro čekao na ulazu u Missing. I sad sam shvatio da su sva ta bdijenja bila nužna kako bi moja nutrina očvrstnula i izliječila se i postala spremna za čitav život pun udaraca. To je bila lekcija što sam je naučio na ulazu u Missing: Svijet ti ne duguje ništa, baš kao ni tvoj otac.

Ja, međutim, nisam zaboravio ono za što me Ghosh bio zamolio. Recimo samo da sam to gurnuo u stranu. Nisam osjetio nikakvu grižnju što to nisam učinio odmah; nikad nisam imao vremena da potražim Thomasa Stonea, a osim toga, bez obzira gdje on bio, nikad se nisam osjećao kao da sam u *njegovoj* Americi. Ja sam bio na otoku, u protektoratu, na teritoriju koji je samo nominalno bio američki. Noseći njegov udžbenik iz Addisa u Sudan i Keniju, a onda i u Ameriku, i preko volje sam u sebi razvio poštovanje prema autoru. U sebi sam govorio da je ta knjiga indikator za sestru Mary Joseph Praise: u crtežima sam vidio njezinu ruku, a u lisnici sam nosio list za označavanje stranica s njezinim rukopisom. U tekstu sam otkrio Thomasa Stonea, baš kao što je i on zacijelo otkrio sebe u discipliniranom pravljenju bilježaka u tom kraju bolesti i bijede, kad je nadvladavao umor da može bilježnice puniti opažanjima. Bio sam uvjeren da je baš stalno akumuliranje tih dnevnika i dovelo do toga da ih na kraju skupi u udžbenik. I tako utjelovi svoje znanje.

Ali kad je taj pisac, jedini živi autor mog DNA, stao i zagledao mi se

preko ramena, bilo je to utjelovljenje tijela, meso mog mesa, s mirisom u kojem sam mogao prepoznati srodnost i glasom koji sam dobio u baštinu. Kad se nadvio nad pacijentov trbuh da vidi naše djelo, kad je baš onako nagnuo glavu na aksijalnom i atlaskom kralješku, kad je podvio ruke na prsa, kad su mu *scapulae* kliznule van, kad se tako smanjio da nam ne zagadi kirurško polje — ti su pokreti bili odjeci mojih vlastitih.

Zacijelo je Thomas Stone osjetio nekakav poremećaj u univerzumu, pa se zato i pojavio u našoj dvorani. Priznajem da, dok nisam doznao tko je, nisam osjetio baš ništa: ni auru, ni žmarce, baš ništa osim ponosa zbog čuda što ga je Deepak izveo cijevlju od PVC-a i zbog neobične vještine njegovih ruku, vještine koju je neznamac znao cijeniti. Kad sam čuo da je naš posjetitelj bio Thomas Stone, bio sam sasvim nesproman. Je li moja prva reakcija trebala biti bijes? Zgražanje pravednika? Promakla mi je prilika da, dok je bio tu, reagiram ikako. Ali sada, po prvi put od djetinjstva, poželio sam i nešto više od proučavanja njegova portreta s devet prstiju. Poželio sam doznati nešto o tom živom kirurgu koji je stajao i disao kraj mene.

U danima što su uslijedili, potražio sam Thomasa Stonea u *Indexu Medicusu* u našoj knjižnici, svlačeći s polica goleme sveske jedan za drugim, počevši od 1954., godine svog rođenja. Želio sam upoznati onog Stonea poslije *Kratke službe*, želio sam doznati kakav je znanstveni doprinos dao poslije odlaska iz tropa. Naša je knjižnica bila malena, no Popsy joj je donirao svoju zbirku kirurških časopisa što su sezali sve do u pedesete. Većinu sam radova našao popisanu u *Indexu Medicusu*.

U bilježnici sam shematski prikazao znanstvenu karijeru Thomasa Stonea kako se odrazila u objavljenim djelima. U Americi je područje njegova zanimanja bila kirurgija jetara, a karijera mu je bila isprepletena s poviješću transplantacije, praćena smionom idejom da se Petru uzme organ kako bi se spasio život Pavlu. Priča je, dakako, počela dobrano prije Stonea, sa sir Peterom Medawarom i sir Macfarlaneom Burnetom 1940-ih godina, jer su nam oni pokazali kako imunološki sustav raspoznaje »svoja« od stranih tkiva, pa potonja odbacuje i uništava. Dva mjeseca prije našega rođenja Thomas Stone je objavio pismo uredniku u *British Medical Journalu* te u njemu opisao izvanredno dugo i redundantno debelo crijevo kod mnogih Etiopljana, a koje, kako je vjerovao, objašnjava zašto se tako često uvrće — a što se zove sigmoidni volvulus. Godine 1967. kad je Christian Bernard u bolnici Groote Schuur u Cape Townu izmučeno i bolesno srce Lewisa Washkanskog zamijenio srcem mlade Denise Darvall,

poginule u prometnoj nesreći, moj se otac, sad već u Bostonu, zainteresirao za resekciju jetara. Pitanje koje je kanio istražiti glasilo je: koliki se dio jetara može odsjeći, a da ih ipak ostane dovoljno za održavanje života?

Na polju transplantacije u Americi vođa je bio jedan briljantni kirurg — još jedan Thomas, samo što se prezivao Starzl. Djelujući u Coloradu, Starzl je prva presađivanja jetara na ljudima izveo 1963. i 1964., ali mu nijedan ni drugi pacijent nije preživio. Kako će pokazati fusnote, isto je 1965. bezuspješno pokušao i Thomas Stone u Bostonu. Usprkos sve glasnijim javnim kritikama, Starzl nije odustao pa je 1967. izveo i prvo uspješno presađivanje jetara. Uskoro su i drugi, među njima i Thomas Stone, uspjeli izvesti isti podvig. Operacija i dalje bila vrlo riskantna, ali su se rezultati počeli popravljati zato što su objavili svoje trikove, primjerice mimovod portalne krvi do gornje vene cave pri dugim operacijama, kao i primjenu »otopine Sveučilišta Wisconsin« za bolju pripremu kadaverskih jetara. Problem više nije bio tehnički, iako je to u tehničkom smislu bila najteža operacija što ju je itko mogao izvesti, kirurški ekvivalent pijanističkoj izvedbi Rahmanjinove »Rapsodije na Paganinijevu temu«, s tim što se ovdje nije smjela ispustiti niti jedna nota niti zabrljati nijedna glazbena fraza. Ta je operacija trajala deset, a ponekad i dvadeset sati. Starzl je dokazao da je izvediva. Dvije su nove prepreke bile pronalaženje dovoljno organa za transplantaciju i, dakako, problem odbacivanja presađenog organa djelovanjem imunološkog sustava.

Godine 1980., kad sam započeo stažiranje, Starzl je počeo zanimanje sve više okretati odbacivanju, i polagati sve veće nade u novi lijek — ciklosporin — što ga je otkrila ekipa sir Roya Calnea na Cambridgeu.

* * *

Thomas Stone je krenuo od drugog pristupa; on se okrenuo problemu nedostatka organa i krenuo za rješenjem u kojem su drugi većinom vidjeli samo slijepu ulicu: naime pokušaju vađenja *dijela* jetara iz tijela živog i zdravog roditelja, i njegova davanja djetetu kome ona zakazuju. Tako je, bar kod pasa, otkrio da jetra ubrzo sama narastu da nadoknade gubitak, dok onaj presađeni segment uspijeva primatelja održati na životu. Rasijecanje je, međutim, davateljevih jetara dovodilo do komplikacija, primjerice istjecanja žuči i stvaranja ugrušaka u hepatičnoj arteriji koja hrani jetra. Ono je, osim toga, život zdravog donatora dovodilo u stvarnu pogibelj, zato što jetra, za razliku od bubrega, nisu parni organ. Još je više obećavao, a osim toga se mogao i smjesta primijeniti, Stoneov rad sa stanicama

životinjskih jetara, s kojih je pokušao skinuti površinske antigene zahvaljujući kojima su ih ljudske stanice prepoznavale kao strane, i zatim iz uzgojiti na opnama: iskoristiti ih kao svojevrsna umjetna jetra — što je rješenje donekle slično dijalizi.

Čitanje me o tim transplantacijama ushitilo. Bila je to nedvojbeno jedna od najuzbudljivijih priča o američkoj medicini.

* * *

Junior je bio središte pozornosti na našem odjelu intenzivne njege. Bio je duboko sediran, a ispod spuštenih su mu se vjeđa okretale oči. Trauma kroz koju je prošao dovela je do »šokiranih« ili »Da Nang pluća« (otkrivenih kod američkih vojnika reanimiranih na bojištu, no kod kojih bi se poslije razvila ta čudna ukočenost pluća), kao i prekida rada bubrega. Prema pravilu B. C. Gandhija, ako u sebi imaš više od sedam cijevi, onda si praktički već mrtav. Junior ih je imao devet. Ali su onda, iz tjedna u tjedan, te cijevi počele izlaziti iz njega, a njegovo se stanje popravljati. Trebala mu je vrlo brižljiva bolničarska skrb, a morali smo i Deepak i ja stalno budno pratiti njegove dnevne bolesničke listove, pa predviđati njegove potrebe i intervenirati kod tekućih problema. J. R., kako su ga zvali njegovi, iz odjela je za intenzivnu njegu prešao na redoviti poslije četrdeset tri dana. Tjedan dana kasnije, bojažljivo se smješkajući, izišao je na vlastiti pogon, između osoblja intenzivne njege i traume, koje ga je došlo ispratiti klicanjem, pa se poredalo s obje strane ulaza u bolnicu. Ako je on nekog i ustrijelio, svi su očevidci nestali pa je policija izgubila zanimanje i J. R. je sad išao kući. Mislim da me je baš pogled na J. R.-a, dok je tako izlazio iz bolnice, naveo na odabere kurs traumatološkog kirurga. Takvo ozdravljenje u traumatološkoj kirurgiji nije nipošto pravilo, ali se ipak zna dogoditi podosta često, napose kad je riječ o ljudima mladim i prije toga zdravim, zbog čega se i isplati upustiti u herojske napore. Um je loman, hirovit, ali je ljudsko tijelo otporno.

* * *

Kao internistima bilo nam je odobren odlazak, sa svim plaćenim troškovima, na jednu nacionalnu konferenciju. Odabrao sam konferenciju o presađivanju jetara tog svibnja u Bostonu. Stigao sam u prekrasan proljetni dan. Centar se Bostona slagao sa svim slikama što sam ih stvorio o Americi iz kolonijalnog doba, i on je izgledao prožet poviješću, posve drukčije od mog dijela Bronxa. Rekao sam u sebi da je to što je konferencija u Bostonu, na deset minuta hoda od mjesta na kojem radi

Thomas Stone, plod čiste slučajnosti. Rekao sam u sebi da nisam došao da se susretnem s Thomasom Stoneom, nego ga čujem glavnog izlagača Thomasa Starzla. Što se pak tiče plenarnog predavanja Thomasa Stonea — nisam još bio siguran hoću li se pojaviti.

Ali onog jutra kad je počela konferencija, nisam sebi više mogao lagati. Odlučio sam se ne pojaviti na sastanku i pošao šest blokova do bolnice u kojoj je sve te godine radio Thomas Stone. Nakon što sam čitavu godinu proveo u kirurškoj kuti, u odijelu s kravatom osjećao sam se čudno, kao u nekakvom paradnom ruhu.

»Šalji ih u Meku«, bile su riječi s kojima smo svoje pacijente prosljeđivali u bolnice koje su im mogle pružiti i ono što Our Lady of Perpetual Succour nije mogla. Bio je to uobičajeni dio liječničkog žargona po bolnicama čitave Amerike, a koji bi popratio slanje pacijenta u koji od vrhunskih zdravstvenih centara u zemlji — sretao sam ga čak i u pismima čitatelja medicinskih časopisa. A sad sam i ja krenuo u Meku.

* * *

»Meku« je tvorio blistavo nov bolnički toranj neobičnog izgleda i sjajan kao od platine. Bila je to jedna od onih zgrada za kakve se raspisuju arhitektonski natječaji. Iz perspektive pacijenata on baš nije zračio dobrodošlicom. Taj je toranj skrivao starije dijelove bolnice, sazidane od opeke, a čija je arhitektura bila nekako autentična i slagala se s kvartom.

»Dobro jutro, gospodine«, obratio mi se mladić u purpurnom sakou. Prostrijelio sam ga pogledom uvjeren da je to rekao sarkastično. A onda sam shvatio da on i još dvojica stoje tu spremni da parkiraju auto i pomognu posjesti pacijente na invalidska kolica.

Okretna su vrata vodila u ostakljeni atrij, sa stropom visokim bar tri kata, a ispod kojeg su uspjeli smjestiti čitavo živo stablo. Koncertni je klavir svirao sam od sebe pokretan tajanstvenim mehanizmom. Uokolo su bili duboki kožnati fotelji i podne svjetiljke. Iza toga je bio slap koji je tiho rominjao preko bloka granita. A onda i recepcija za kojim je jedna od službenica podigla pogled i nasmiješila se, spremna da pomogne. Krenuo sam za plavom crtom na podu sve do dizala u Tornju A i on me odvezao do kirurškog odjela na sedamnaestom katu, baš kao što je službenica i rekla, ali joj pritom ipak nisam obećao da će mi dan biti dobar. Bilo mi je teško povjerovati da sam u bolnici.

Kad sam izašao iz dizala, susreo sam pet muškaraca i jednu ženu otprilike mojih godina; svi su bili u tamnim odijelima i sa značkama za

posjetitelje na prsima, sasvim istim kao što je bila i moja.

»Tu trebamo pričekati«, rekla mi je žena uslužno.

Baš nam je tada prišao neki mladić, s bijelom kutom preko modre kute.

»Žao mi je što kasnim«, rekao je, iako mu u glasu nije bilo baš nimalo žaljenja. »Dobro došli na kirurški odjel. Ja sam Matthew.« Svima nam se široko nasmiješio. »Bože, pred samo godinu dana bio sam u vašoj koži, došao sam na razgovor zbog stažiranja. Kako vrijeme leti! Ljudi su super! No dobro, imamo još dvadeset minuta do konferencije o morbiditetu i mortalitetu. Napraviti ćemo brz obilazak kirurškog odjela. Poslije M&M-a, ručat ćete s osobljem, a onda će početi pojedinačni razgovori, nakon čega slijedi veliki obilazak bolnice. Kad vas dovedem u dvoranu za konferencije, ja odlazim. Na M&M-u će prikazati i jednog mog pacijenta. Moram staviti oklop.«

Nakon godine dana provedene na Our Lady of Perpetual Succour, još sam čekao da po bolnici provedem prvog kandidata za stažiranje. Zapravo još nikad nisam ni sreo nekoga koji je došao na razgovor. U Meki je to bio tjedni događaj. Produžio sam s njima.

Individualne sobe za dežurnog imale su televizor na zidu, hladionik, lijep писаći stolić i pridruženu kupaonicu; bilo je to tri koplja iznad jedine takve sobe u Our Lady, pretrpane poljskim krevetima, sa samo jednim telefonom, i u kojoj bi ležali stažisti svih specijalnosti; ja u njoj nikad nisam ni pridrijemao. Zatim nam je Matthew pokazao »malu« konferencijsku dvoranu gdje je kirurška ekipa iz Meke podnosila jutarnji izvještaj. Izgledala je kao vijećnica kakve korporacije, s kožnatim stolicama visokih naslona poredanim uz dugački stol. Sa zidova su nas gledali uljani portreti s bivšim predstojnicima, pravi tko je tko u kirurgiji.

»A vidi ovo«, rekao je Matthew pa pritisnuo dugme. Iza zavjesa su se spustili roleti i zamračili sobu, a iz nečeg što sam dotad smatrao klupskim stolićem digao se projektor. Constance, žena iz naše grupe, prevrnula je oči, očito to smatrajući malo prostačkim.

Kad smo stigli do auditorija gdje se održavala konferencija o morbiditetu i mortalitetu, Matthew se ispričao.

»Moram se presvući iz kute. Doktor Stone u tom pogledu vrlo pedantan. On je ne nosi ni na vizitama.«

Auditorij je bio smanjena verzije kina Adowe u Addisu, samo s

boljim sjedalima, presvučenim bež tkaninom glatkom na dodir. Zbog strmog uspona pogled je od straga bio sjajan, a baš su tu sjeli potencijalni stažisti. Na jednoj stranici zida iza podija bila je ugrađena čitava baterija motoriziranih rengenskih ekrana. Kraj njih je stajao specijalizant i stavljao filmove, pa pritiskom pedale micao ekrane.

Constance je sjela kraj mene. U dvoranu je ušlo čitavo jato studenata medicine u kratkim bijelim kaputićima i pridružila nam se straga. Bio sam već i zaboravio da oni i postoje. Kako bi bilo lijepo kad bismo na Our Lady of Perpetual Succour u hranidbenom lancu imali bar nekog ispod sebe. Specijalizanti su nosili duže kute, a lica im nisu bila bezbrižna kao u studenata. Izvanredni liječnici su nosili najduže kute i došli su posljednju. Mi pak kandidati u tamnim odijelima isticali smo se kao pingvini na konvenciji polarnih medvjeda. Za sve vrijeme što sam ga proveo na Our Lady, još nikad nismo imali ovakav skup. Deepak bi nas redovito skupljao radi savjetovanja, no u ovoj se prostoriji osjećala tradicija, već desetljećima nepromijenjen način rada.

»S kojeg ste vi sveučilišta?« upitala je Constance. Bio sam je čuo kad je rekla kako je diplomirala u Bostonu, ali ne u ovoj instituciji.

»Diplomirao sam u Etiopiji«, odgovorio sam. Da se mogla odmaknuti za jedno sjedalo, vjerojatno bi to i učinila.

Kad je ušao, Thomas Stone nije ni pogledao publiku, očito je pretpostavljao da je već tu. Bio je viši no što mi se učinio onda u operacijskoj dvorani, visok skoro kao Shiva i ja. U prostoriji je zavladao muk. Ruke su mu bile u džepovima bijele kute. Način na koji je kliznuo na sjedalo, ležerna fluidnost njegovih pokreta, podsjetili su me na Shivu. Bio je sam u prednjem redu. Sjedio sam dobrano iza njega, ali daleko u stranu, tako da sam mu vidio profil. Bio je to moj prvi pošten pogled na oca. Osjetio sam kako mi se tijelo zagrijava; nisam ga mogao promatrati ravnodušno, klinički. Misli su mi letjele, srce je tuklo — zabrinuo sam se da će me odati. Skrenuo sam pogled i pokušao se smiriti. Kad sam vratio pogled, Stone je proučavao nekakav list što ga je držao u ruci. Jedva se i opazalo da mu nedostaje prst. Kosa mu je na sljepoočicama bila sasvim sijeda, ali na tjemenu još tamnosmeđa. Isticali su mu se žvačni mišići, ocrtavajući mu čeljust, kao da je iz navike stiskao zube. Jedina duplja koju sam vidio tvorila je na njegovu licu tamnu udubinu. Opazio sam da glavu drži izvanredno mirno.

Ne bih vam znao puno pričati o slučaju o kojem se raspravljalo niti vjerno prenijeti sve što se zbivalo. Dok sam gledao Thomasa Stonea i sjedio kraj umišljene Constance, u meni je gorio spori štapin i spremao se upaliti barut. Bio sam već spreman početi bacati namještaj, aktivirati stropna vatrogasna škropila i prekinuti taj uredni sastanak. Osjećao sam kako gubim vlast nad sobom. U jednom sam se trenutku, kad mi se gnjev popeo do vrhunca, morao uhvatiti na oslonce za ruke, a onda se bijes polako stišao.

»To je bila moja greška«, rekao je Thomas Stone i okrenuo se prema meni. Na trenutku sam pomislio da je vidovit. Zacijelo me čuo. Prije toga je Matthew, naš vodič i izlagač, doživio oštre kritike iz raznih kutova prostorije. Matthew je bio samo izvještač, ali budući da mu ni njegov izvanredni liječnik ni njegov glavni specijalizant nisu skočili u obranu, morao je podnijeti svu žestinu napada. No onda je, u trenutku kad je Thomas Stone ustao, to škljocanje zubi napokon stalo.

»Da, to je bila moja pogreška. Nema sumnje da se moglo operirati i bolje. Upravo postavljam video kamere na dva traumatska odjela. Volio bih da pregledamo video poslije dolaska svake veće traume. Jesmo li stajali na pravome mjestu? Jesmo li napravili tri koraka da dohvatimo endotrahealnu cijev koja nam je trebala biti na dohvat ruke? Je li tko morao tražiti nešto što je već moralo biti tu? Jesmo li dekoncentrirali jedni druge nečim što smo rekli? Tko tu nije trebao biti? Postoji li i bolji način? To je uvijek izazov.« Izvadio je iz džepa komad papira pa ga razmotao.

»A preuzimam odgovornost i za nešto o čemu piše ovo pismo.«

Izgovor mu je bio slabašno britanski, godine provedene u Americi ponešto su ga ublažile, ali pritom ipak nije stekao ništa od onih nezgrapnih američkih infleksija. Onog dana kad se, meni preko ramena, obratio Deepaku u operacijskoj dvoranu u Our Lady, nisam opazio nikakav poseban izgovor.

»To sam pismo primio od majke umrlog pacijenta. I volio bih se pobrinuti da se to ne ponovi. A evo što veli: ›Doktore Stone — Strašna smrt mogega sina nije nešto što ću ikad moći zaboraviti, ali će ona vremenom možda postati manje bolna. Ali neću moći zaboraviti i jednu sliku, posljednju sliku koja je mogla biti drukčija. Prije nego što su me na vrlo grub način zamolili da izađem iz sobe, moram vam reći da sam vidjela da se moj sin strašno boji i da nema nikog da se pozabavi njegovim strahom. Jedini koji je to pokušao bila je bolničarka. Uхватила je mog sina

za ruku i rekla: Ništa ne brini, sve će biti u redu. Nitko drugi na nj nije ni obratio zanimanje. Naravno, doktori su se bavili njegovim tijelom. Koliko bi bilo ljepše da je bio bez svijesti. Oni su morali obaviti toliko važnog toga. I brinuti se samo za njegov trbuh i prsa. A ne za dječaka koji se boji. Da, bio je već muškarac, ali se u takvom ranjivom trenutku sveo na dječaka. Nisam vidjela ni najsitniju mrvu ljudske topline. Moj sin i ja smo vas samo iritirali. Vašoj bi ekipi bilo najdraže da odem a on da ušuti. Napokon vam se ta želja i ostvarila. Doktore Stone, kao pročelnik kirurgije, a možda i kao roditelj, ne osjećate li bar donekle svojom dužnošću da velite svojim ljudima da pokušaju utješiti pacijenta? Zar pacijentu ne bi bilo bolje da ga muči manje tjeskobe, manje straha? Posljednja će svjesna uspomena mog sina biti uspomena na ljude koji ga ignoriraju. A moja će posljednja uspomena na njega biti uspomena na mog dječaka, koji s užasom gleda kako mu majku izvode iz sobe. Ta mi se slika urezala u svijest i nju ću odnijeti i u grob. Činjenica da su se ti ljudi skrbili za njegovo tijelo ne može poništiti činjenicu da su ga ignorirali kao ljudsko biće.«

Thomas Stone smotao je pismo i stavio ga u džep na prsima. U prostoriji se začulo šuškanje, mrmljanje, nelagodno premještanje težišta. Osjetio sam želju da se na to pismo samo slegne ramenima, odmahne rukom na sve što u njemu piše, ali su zbog Stoneova držanja morali prikriti taj poriv. A Stone je samo stajao, šutke, zagledan u daljinu, kao da sasvim sam razmišlja o sadržaju tog pisma, nesvjestan publike. Nitko nije izgovorio ni riječi. Kako se trenutak protekao, umuknuli su i najsitniji zvukovi pa se čulo još samo brujanje klimatizacije. Izraz je lica Thomasa Stone bio zamišljen, ali nipošto ne i ljut. A onda, kao da se najednom razbudio, pretražio je pogledom prostoriju u potrazi za reakcijom, želeći vidjeti je li autor pisma udario u pravu žicu. Ljudi spremni da na sve to samo odmahnu rukom još su jednom razmislili o svom stavu.

Kad je Stone napokon progovorio, glas mu je bio tih i čvrst i zahtijevao pažnju. I postavio pitanje.

Ja sam već znao odgovor jer je bio u njegovoj knjizi, u knjizi što sam je ne jednom pažljivo pročitao na putu iz Etiopije i za boravka u Keniji.

»Kakva se terapija na traumi daje na uho?«

S obzirom na oko dvije stotine ljudi u prostoriji, barem bi ih pedeset moralo znati odgovor.

Nitko nije rekao ni riječi.

Stone je čekao. Nelagoda je postala još nelagodnija. Osjetio sam kako se Constance kraj mene kruti.

Thomas Stone stao je u raskorak i stavio ruke za leđa. Kao da je tako bio spreman ostati stajati i čitav dan. Podigao je obrve. Čekajući. Studenti što su mi sjedili slijeva bili su se tako prepali da se nisu usudili ni trepnuti.

Sad je Stone pogledao mene, iznenađen što odgovor vidi u redu tamnih odijela. Osjetio sam kako mu se oči usvrđavaju u moje. Bilo je to tek drugi put što je opazio da postojim na svijetu; prvi put je bilo kad sam se rodio. Ovaj sam put morao samo podići ruku.

»Da?« rekao je. »Recite nam, molim vas, kakva se terapija na traumi daje na uho?«

Svi su pogledi bili na meni. Ali mi se nije žurilo. Ni najmanje.

A onda mi se pogled zamaglio jer sam pomislio na Ghosha i na žrtvu što ju je podnio zbog nas. Iako je umro od leukemije, sad mi se činilo kao da je dao život još kad smo bili dojenčad, dao život da bismo ga Shiva i ja dobili. A kad je umro, bilo mi je kao da su mi presjekli i drugu pupkovinu. Pomislio sam na Hemu, obudovjelu, koja sad sama sa Shivom kuluči u Missingu, i kako mi piše i veli da joj se srce lomi što nisam uz nju, i hoću li joj oprostiti što mi nije posvetila onoliko pažnje i ljubavi koliko sam zaslužio? A za sve te godine Thomas Stone vjerojatno nijednom nije propustio M&M konferenciju i pritom nije imao nijedan mukotrpan dan ni zbog mene ni zbog Shive. Pomislio sam na Časnu Majku, koja svojim silama drži Missing na okupu, na tu aktivnu i prijaznu kumu dva dječaka, na to sidro našeg života, i pomislio sam na Gebrewa, Almaz i Rosinu, ljude koji su stupili da ispune prazninu što ga je ostavio odlazak tog čovjeka.

Koliko je nepravедno bilo da nagrada Thomasu Stoneu za sve te njegove propuste, za njegovu sebičnost, bude predsjedanje na odjelu, uživanje sveg tog poštovanja i strahopoštovanja, kao i divljenja i Constance i svih drugih u dvorani. Sasvim sigurno ne možeš istodobno biti tako dobar doktor i tako strašan čovjek — zacijelo to ne bi dopustili ljudski, ako već ne i Božji zakoni.

Pogledao sam ga u oči i nisam ni trepnuo.

»Riječi utjehe«, rekao sam svom ocu.

One godine između ležale su sprešane između nas kao pritisnute knjigama. Drugi su u dvorani pogledali najprije moje pa njegovo lice, smeteni, nesigurni jesam li dao pravi odgovor. Ali za mene i njega nije

postojao nitko drugi.

»Hvala«, rekao je izmijenjenim glasom. »Riječi utjehe.«

Krenuo je iz dvorane, ali prije nego što je stigao do vrata, još me jednom pogledao.

* * *

Gdje stanuje, doznao sam slučajno. Da sam pokušao pogoditi, odlučio bih se za otmjeni stambeni kompleks preko rijeke. Na dnu sam, međutim, Tornja A ugledao staklena vrata što vode van. Preko ulice je bilo predvorje druge zgrade. Vidio sam Thomasa Stonea kako ulazi i portira kako ga pozdravlja. Pričekao sam. Nekoliko je minuta kasnije izišao, no bez bijele kute i s crno-žutom kutijom u ruci — bio je to vrtuljak s dijapozitivima. Išao je na konferenciju o transplantaciji. Dao sam mu pola sata, pa prišao portiru. Bljesnuo sam značkom.

»Ja sam Marion Stone. Doktor Stone je zaboravio neke dijapozitive koji će mu trebati na predavanju. Pa me je poslao po njih.«

Već me htio ispitati, odbiti me, ali je onda nakrivio glavu.

»Vi ste u rodu?«

»Ja sam mu sin.«

»Bome i jeste!« rekao je pa mi prišao i pogledao u oči, kao da se baš u njima krije sličnost. A onda mu je lice zablistalo kao da mu je ta vijest dala za pravo. Kao da je time Thomas Stone dobio nekakvu ljudsku dimenziju, nekakvo iskupljujuće svojstvo.

»Bome i jeste!« od radosti se pljesnuo po bedru. »A nama sve to vrijeme o tome ni riječi.«

»Ni sam to nije znao sve do ove godine«, rekao sam i namignuo.

»Isuse i Marijo! Dajte se pokrenite!«

Nasmiješio sam se i pogledao na sat.

»Znate gdje je to?« upitao je.

»Četvrti kat?«

»Četiristo i devet.«

* * *

Ušao sam u njegovu kuću pomoću peroreza i pomoćnih kirurških vještina kojima me je mogao naučiti samo B. C. Gandhi.

Bio je to stan s jednom spavaonicom.

Blagovaonica-dnevni boravak nije u sebi imala baš ništa što bi opravdalo tu etiketu. Većinu je prostora zapremao veliki radni stol nalik na crtači, a sa strane su mu bila još dva, tvoreći U. Na tim su bočnim stolovima bile hrpe papire u urednim snopovima. Tri su zida prekrivale montažne police pune knjiga i papira. Nisu bile poslagane za pokazivanje nego za što lakši pristup.

Lonac za kavu u kuhinji skupljao je prašinu. Štednjak kao da nikad nije ni radio. Na tosteru na kuhinjskom pultu bilo je nekoliko mrvica. U hladioniku su bili samo tetrapak narančinog soka, malo maslaca i pola kruha.

U spavaćoj je sobi bio mrak, zastori su bili navučeni. Tu nije bilo ni knjiga ni papira. U njoj je bio samo vojnički poljski krevet, s dekom uredno složenom na podnožju, kao da je tu odlučio kampirati na jednu noć.

Nad električnim je ognjištem stajala samo jedna uokvirena fotografija. Izrađena tehnikom iz 1920-ih, sličnom zračnom kistu, stvarala je i na majci i na sinu alabasternu kožu. Stajali su u pozi Bogorodice s djetetom. Dječak je mogao imati tri godine i počivao je u krilu neke žene, zacijelo moje bake — pojave u svijetu na koju, najednom sam shvatio, još nijednom nisam ni pomislio.

Kraj slike je stajao stakleni valjak ispunjen mutnom tekućinom. Pomniji je pogled otkrio da u tekućini lebdi ljudski prst.

Došao sam ovamo sa željom... da mu naudim.

Ta me je slika natjerala da se predomislim.

Zato sam otvorio sve kuhinjske ormariće tako da im vrata ostanu odškrinuta. Otvorio sam obje strane hladionika. S tetrapaka s voćnim sokom odvrnuo sam čep. Otvorio sam i ormariće u kupaonici. Odvrnuo sam čep i na pasti za zube, šamponu i kremi, i zatim pokraj njih pažljivo položio čepove. Otvorio sam sve što je imalo ikakav čep ili poklopac. Ostavio sam otvorene i ormare, ladice, arhivski ormarić, boce s lijekovima, otvorio sam i prozore.

Nasred sam pisaćeg stola ostavio oznaku za stranice s rukopisom sestre Mary Joseph Praise.

19. rujna 1954.

Drugo izdanje. Paket je bio adresiran na mene. Ali sam uvjerena da ju je nakladnik namijenio tebi. Čestitam. Osim toga ti šaljem i svoje pismo. Molim te, odmah ga pročitaj.

SMJP

* * *

Bio sam siguran da ima pismo koje je spomenula moja mati. I sad, u njegovu domu, još jednom sam se upitao: Gdje je to pismo... i što u njemu piše? Došao sam u napast da mu ispreturam stan i nađem ga, ali bi to upropastilo moju kreaciju.

Odvnuo sam čep na boci s formalinom, uhvatio prst, otresao s njega tekućinu pa ga stavio kraj oznake. Promotrio sam to što sam učinio. Onda sam se predomislio glede prsta. Vratio sam ga u bocu s formalinom, zatvorio je i ponio sa sobom. Što je bilo pravedno i pošteno. Na koncu konca, i ja sam njemu ostavio nešto svoje.

Na odlasku sam ostavio nezaključana vrata.

44. POGLAVLJE

Početi od početka

Dva tjedna kasnije, u nedjelju, začuo sam kucanje na vrata. Naše smo arhidušmane s Coney Islanda bili potukli u ograničenim rundama na njihovom terenu i zaradili međubolnički trofej iz kriketa. Nestor je zaradio šest golova u dvadeset pet rundi uraganskog bacanja, a četiri zahvaljujući tome što sam uspio uhvatiti stojeći iza vrata. Šmugnuo sam sa slavlja u sobi B. C. Gandhija, jer su me boljeli prsti unatoč zaštitnih golmanskih rukavica, a boljela su me i koljena. Kanio sam te večeri ranije u krevet.

»Naprijed«, rekoh.

Prešao je pregledom preko zamračene sobe i pokušao se orijentirati. Ako je i ugledao sjenu mog kreveta, nije vidio i mene, zato što mu je pogled skrenuo prema svjetlu što se cijedilo ispod kupaonskih vrata. Pa prema zastrtom prozoru. Kad mu se pogled vratio, ja sam se već bio uspravio. To ga je prenulo.

Zatvorio je vrata i ostao stajati, taj čovjek što je ušetao u vlastitu prošlost.

Čekao sam. Nisam ga bio pozvao. Otkucavale su sekunde a on nije pokazivao nikakvu želju da progovori. Toliko sam mu morao priznati: ušao mi je u trag i sve povezao. Možda je onaj dan kad mi je povirio preko ramena ipak registrirao moje postojanje. Možda je u auditoriju, kad sam mu odgovorio na pitanje, u mom licu vidio majčine ili svoje crte. Kako je to čudno ugledati vlastitog sina koga nikad nisi ni vidio niti na nj pomislio sve dok se najednom je pojavi na konferenciji o morbiditetu i mortalitetu i toj aktivnost dade sasvim novi smisao.

»Mogli biste sjesti«, rekoh. Nisam mu ponudio da upali svjetlo.

Iza kreveta je bila stolica. Hitro je krenuo naprijed poput slijepca koji će se radije u nešto zabiti nego da se učini da oklijeva ili traži nečiju pomoć. Teško se svalio.

Nisam vjerovao da mi vidi lice. Pomno sam promatrao njegovo. Kad su mu se oči prilagodile, pogledao je moje stvari. Imao sam ih više od

njega. Ako ne računamo knjige. Vidio sam kako mu je pogled zastao na uramljenoj reprodukciji *Ekstaze sv. Terezije* — zacijelo je odmah shvatio otkuda mi to. O, da, i na prstu u teglici. Shvatio je da je u pravoj sobi.

Prolazile su minute. Bilo je deset uvečer.

»Mogu li zapaliti?« upitao je napokon.

»Vi ne pušite.« U njegovu stanu nisam osjetio miris duhana. Nego samo Stoneov miris, koji su moje nosnice opet registrirale.

»Sad pušim... A kad ste vi počeli?«

Imao je dobar nos. Nisam se žurio odgovoriti mu.

»Otkako sam došao. To je preduvjet za kiruršku obuku. Nastavite.«

Prekopao je po džepu košulje pa izvadio dvije cigarete. Pomislio sam na Alija i njegov maleni suk, jedno meni poznato mjesto gdje su se cigarete prodavale na komad. U Americi se kupuju u štekama i na kamione.

Pružio mi je cigaretu. Zagledao sam se u nju. Već je htio i povući ruku kad sam je uzeo. Kresnuo je upaljačem i ustao da me dočeka kad sam prebacio noge preko stranice kreveta.

Prsti su mu zaklonili vatru kao grobnica od devet prstiju. Naklonio sam se prema plamenu i povukao dok se vršak nije zažario.

Hvala, tata.

Sjeo sam i naslonio se. On je pronašao staru šalicu od stiropora koja mu se našla na dohvat ruke. Zamišljeno sam povukao dim i pokušao donijeti sud o njegovoj cigareti. Bio je to Rothmans, uspomena na etiopske ili, već sam i zaboravio, britanske dane. Rothmans smo osim toga pučkali i mi u Our Lady, ljubaznošću B. C. Gandhija, koji ih je nabavljao šteke, uz veliki popust, na Kanalskoj ulici.

Dim je stvorio zmijolike oblike u snopu svjetla što je poteklo kraj kupaonskih vrata. Prisjetio sam se naše kuhinje u Missingu i kako su čestice prašine plesale u jutarnjim zrakama tvoreći vlastitu galaksiju. Kad sam bio dijete, taj je pogled u meni budio slutnju na čudesnu i zastrašujuću složenost svemira, misao kako nam se, što pažljivije gledamo, sve više toga otkriva i kako je svemu granica samo čovjekova mašta.

»Ne očekujem da ćete me razumjeti«, rekao je, a ja sam na trenutak pomislio da to priča o česticama prašine. Njegov me glas iritirao. Tko mu je dopustio da govori? U mojoj sobi?

»Onda ne govorimo o tome.«

Zatim još šutnje.

Prvi je popustio.

»Kako vam se sviđa kirurgija?«

Jesam li mu zaista želio odgovoriti? Ako mu odgovorim, pristajem li time na nešto? Morao sam o tome na trenutak razmisliti. Neka se znoji.

»Kako mi se sviđa kirurgija? Hmmm... Sreća moja da imam Deepaka. On se jako trudi oko mene. Oko osnovnih stvari, dobrih navika. Mislim da je to jako važno...« I tad sam se zatvorio. Osjetio sam da sam rekao i previše. Osjetio sam u vlastitom tonu potrebu za njegovim odobravanjem, njegovom potvrdom — a bilo je to posljednje što sam želio. Pomislio sam na Ghosha koji je zbog njegova odlaska i nehotice postao kirurgom. A nije ga imao tko naučiti. Ah, Ghosh! Njegova je smrtna želja bila...

»Znam neke koje je Deepak odgojio«, rekao je Stone i prekinuo mi lanac misli. Ghoshova je poruka mogla još malo pričekati. Sad nije bio trenutak. Nisam bio raspoložen.

»Zaista?«

»Pa sam se raspitao o njemu. Imali ste sreću.«

»Ali je Deepak nije imao. Opet će ga zajebati. A zapravo i sve nas.«

»Možda i ne«, odgovorio je on.

Nisam se toga uhvatio. Bez usluga, molim. Od njega nisam želio baš ništa. On se promeškoltio u stolcu, ali ne od nelagode. Nego zbog onog što mu je bilo na jeziku, dok je čekao na moje pitanje. Ali mu nisam želio priuštiti to zadovoljstvo.

»I ja sam u životu imao svog Deepaka«, rekao je. »I to je dovoljno. Moj je bio doktor Braithwaite. Opsjednut ispravnim postupkom. Danas ga cijenim više nego tada. No i unatoč njemu, nakon svih tih godina, i danas mi je izvanredno teško...«

Riječi su mu presahnule na jeziku. Tako mu je bilo naporno, upravo fizički mučno, razgovarati. Ne mislim da je još ikad u životu tako s nekim razgovarao. Dijeliti s nekim misli nije bilo nešto s čim je imao prakse. Pa ni ako je taj netko on sam. Dao sam mu obilato vremena.

»Molim? I danas vam je izvanredno teško... što?«

Trebao sam mu jednostavno reći da ode. A sad sam s njim *razgovarao*, i još mu u tome i pomagao.

»Teško mi je operirati. Napose kad je riječ o elektivnoj kirurgiji. Muči me tjeskoba.« Govorio je polako, izvlačeći svaku riječ. »Za to nitko ne zna. Čak i kad imam herniju ili hidrokelu... zapravo, što je operacija jednostavnija, veća je vjerojatnost da se to dogodi... Onda moram pogledati u kiruršku anatomiju, proći sve korake u knjizi operacija, unatoč tome što to nakon svih tih godina i ne bih morao. Užasava me pomisao da bih mogao zaboraviti. Ili da će mi se mozak isprazniti... Ponekad povratim u kirurškoj sobi. Slabo mi je, vrti mi se u glavi. I to nikad nije prestalo. Zbog toga sam počeo razmišljati i o tome da se okanim kirurgije. A najgore je kad je riječ o nekom koga znam, kad netko iz bolnice dovede majku...«

Pomislio sam na atlas kirurške anatomije što sam ga vidio u njegovu stanu, veliku knjigu enciklopedijskog formata, a odmah kraj njega i atlas operativne anatomije. Oba su bila otvorena na njegovu stolu kao da je to bilo zadnje u što je pogledao prije nego što je otišao iz stana.

»A što je bilo onaj dan kad sam... kad ste održali konferenciju o morbiditetu i mortalitetu?«

»Upravo to. Rano sam tog jutra morao izvesti jednostavnu eksciziju ciste u dojci i ako bi biopsija bila pozitivna, onda i mastektomiju i disekciju aksilarnih limfnih čvorova. Obavio sam ih već na stotine. Možda i više. Ali je ova bila na jednoj od naših bolničarki. Netko je u mene imao povjerenja.«

»I što se dogodilo?«

»Ušao sam u dvoranu kao da ću se onesvijestiti. Što nitko, naravno, ne zna. Pomaže mi maska. Ali čim napravim rez, svega toga nestaje. Onda mi izgleda glupo što sam bio tako anksiozan. I smiješno. Nikad mi se to više neće dogoditi, govorim sebi. Ali se dogodi.«

»Je li vam se to ikad dogodilo u Etiopiji?«

Odmahnuo je glavom.

»Mislim ne zato što sam znao da pacijent osim mene i nema nikoga pa da može birati. Da mu ne ostaje nikakva druga mogućnost. U čitavom su gradu još samo dva kirurga. A ovdje ih je toliko.«

»Ili možda njihov život i nije tako dragocjen. Urođenici, ha? Pa koga briga! Alternativa im je i tako smrt, pa zašto brinuti? Baš kao kad dolazite

na Our Lady i uzimate organe naših pacijenata.«

Trznuo se. Osjetio sam da još nitko nikad nije s njim razgovarao na takav način. Nismo bili dogovorili baš nikakva pravila. Ako mu se ne sviđa, mogao je jednostavno otići. On je došao na Our Lady. Koja nije Meka.

Stisnuo je usne.

»Ne očekujem da ćete to razumjeti«, rekao je.

Znao sam da ne govori o svojim kirurškim tjeskobama.

Potapšao se po džepovima. I nije našao što je tražio. I tako je samo ostao sjediti i žmirkati, čekajući što će ga još snaći.

Slio se u stolicu. Prekrižio je noge i zakačio slobodno stopalo pod list druge noge, kao zakrivljenu vinjagu.

»Shvatite... *Mar-ion*...« Očito se nije navikao izgovarati moje ime.

»Ja... Ne može se baš sve objasniti logikom.«

Raspleo je noge i povio se naprijed.

»Ne mogu vam pružiti čisto i jasno objašnjenje o tome zašto sam... Učinio sam to što sam učinio zato što to nisam shvaćao ni sam. Čak ni poslije toliko godina...«

O kojem on to »tome« govori? Već sam bio poredao sve svoje bodeže, a iza njih su već stajala spremna koplja i buzdovani. Smislio sam sve mudrolije koje bih mu mogao reći: *Nemojte se truditi. Ili: O, razumijem ja to i te kako. Krenuli ste neutabanim stazama. Iskočili s broda koji tone. Što se tu ima razumjeti i ne razumjeti?* Ali je možda »to« bilo dovođenje moje majke u drugo stanje.

»Ghosh je rekao da niste znali kako se *to* dogodilo. Da je to za vas bio misterij.«

»Da!« rekao je s olakšanjem, ali sam onda osjetio da je pocrvenio.

»On je to rekao? Da, baš je tako bilo.«

»To kao Josip? Nema pojma o onoj priči s Marijom i djetetom? Ili, u vašem slučaju, s *djecom*.«

»... Da.« Prekrižio je noge.

»Možda mislite da mi niste otac.«

»Ne, nije riječ o tome. Ja *jesam* vaš otac. Ja...«

»Ne, niste! Moj je otac Ghosh. On me odgojio. On me naučio svemu,

od voziti bicikl do dribljanja pred golom. On je u mene usadio i ljubav prema medicini. On je odgojio i mene i Shivu. I tu sam samo zahvaljujući njemu. Veći čovjek od njega nikad nije hodao svijetom.«

Stavio sam mamac u klopku, navabio ga. Ali sam na kraju ipak ja bio taj koji je pukao.

»Hodao?« upitao je, pa se povio prema meni, a noga mu se prestala klatiti.

»Ghosh je mrtav.«

Lice mu je postalo olovno, a onda je problijedio.

Pustio sam ga da to malo prevrće po glavi. Bio sam siguran da bi želio doznati kako, zašto, ali da me nije mogao pitati. Od te se vijesti sledio, rastužio se, vidjelo se to po njemu. Jako dobro. Bio sam dirnut. Ali ja još nisam bio gotov sa šutiranjem. Ostao sam zadivljen što je sve to primio i ostao čekati na još.

»Tako sam vam se skinuo s vrata«, rekoh. »Jer sam imao oca.«

On je uzdahnuo.

»Ne očekujem da ćete razumjeti«, rekao je još jednom.

»Svejedno mi recite.«

»Odakle da počnem?«

»Počni od početka i nastavi dok ne dođeš do kraja«, reče Kralj, vrlo ozbiljnim glasom, »i tad stani«. Zna li tko je to rekao?«

Upravo sam uživao. Veliki i slavni Thomas Stone na rešetu, i prcam ga, dajem mu dozu vlastite ljekarije. Naravno, mogao bi on sad izverglati sve ogranke vanjske karotidne arterije ili granice Winslowljeva otvora, no je li naučio i Lewisa Carrolla? Zna li i gradivo iz *Alise u Zemlji čudesa*?

Iznenadio me odgovorom. Bio je pogrešan, ali ipak dobar.

»Ghosh«, rekao je i iz pluća ispustio zrak.

45. POGLAVLJE

Pitanje vremena

Kad je Thomas Stone još bio mali, upitao je *maalija* — vrtlara — odakle dolaze djeca. *Maali* pak, taj tamnoputi muškarac mutnih očiju i kiselkastog daha od sinoćnjeg araka, na to mu je odgovorio:

»Došao si, naravno, s večernjom plimom! Ja sam te našao. Bio si sočan i rumen i s jednom dugom perajom i bez ljusaka. Vele da takvih riba ima samo na Šri Lanci, ali ti si bio tu. Skoro sam te pojeo, ali srećom nisam bio gladan. Odrezao sam ti peraju baš ovim srpom i odnio te mami.«

»Baš ti ne vjerujem. Mamu je i mene zajedno izbacilo more. Bili smo jedna velika riba. Ja sam joj bio u trbuhu i onda sam izišao«, rekao je dječčić i otišao. *Maali* je znao izvabiti ruže iz zemlje gdje bi njegovi susjedi zakazali. Ali bi mu Hilda Stone za pričanje takvih priča njezinu jedincu dala otkaz.

Dječčićev je dom bio odmah pred kamenim zidinama Fort St. Georgea u Madrasu, Indija. Zvonik Svete Marije izvirivao je iza nedovršenih bastiona. Igralište mu je bilo njegovo neobično, dobro održavano groblje; na tom je mjestu bilo pokopano više od pet generacija engleskih muškaraca, žena i djece, koje su odnijeli tifus, malarija, *kala azar* i tek rijetko poodmakla dob.

Fort St. George bio je prvi dom Istočnoindijske kompanije. Sveta Marija, sagrađena 1680., bila je prva anglikanska crkva u Indiji (ali nipošto ne i prva crkva, jer je ta čast pripala onoj što ju je 54. godine podigao sveti Toma Apostol, koji je iskrao na obali Kerale). Spomen-ploča u Svetoj Mariji govorila je o vjenčanju lorda Clivea, a druga o vjenčanju guvernera Elihua Yalea, koji će kasnije u Americi osnovati sveučilište. Dječak, međutim, nije vidio i spomen-ploču koja bi komemorirala vjenčanje Hilde Master iz Fifea, privatne učiteljice i guvernante, za Justifusa Stonea, državnog službenika Britanskog Radža, starijeg od nje skoro dvadeset godina.

Thomas je mislio da sva djeca rastu kao i on — s pogledom na Indijski ocean, slušajući strašni mlat valova oko Fort St. Georgea. A

pretpostavljao je i da su svi tate kao i njegov, da se noću zabijaju u namještaj i proizvode zastrašujuće zvukove.

Glas Justifusa Stonea grmio je s visine, a njegovi brkovi, nalik četki za pranje boca, daleko su tjerale dječake. Oblasni poreznici u Indijskoj državnoj službi bili su polubogovi, i oko njih su, kao muhe oko prezrelih mangroa, stalno letjeli tajnici i drugo roblje. Skupljači bi poreza povremeno odlazili na tjedne turneje, u svim gradovima držali sjednice. A kad bi Justifus Stone i bio kod kuće, on tu — unatoč bučnoj prisutnosti — na neki način ipak ne bi bio. Thomas je shvaćao (onako kako to shvaćaju djeca, sve ako i nemaju riječi kojima bi se izrazila) da je Justifus egocentrik i da zanemaruje svoju ženu. Možda se Hilda baš i zato okrenula religiji. Zamišljanje Kristovih muka omogućilo joj je da živi s vlastitim.

Blago krotkima.

Blago mirotvorcima.

Blago mladoj guvernantu koja se uda za zamjenika komesara u nadi da će mu žučkastu kožu očistiti od kinina i izliječiti ga od sklonosti džinu i domorotkinjama, jer njezino je kraljevstvo nebesko.

Hildin je blagoslov došao u obliku modrookog, čupavog dječaka, kome noga jedva da je i dotakla zemlju, čak i kad je prohodao.

Dječakovoj *ayah* Sebestie nije preostalo drugo nego da se pridruži igri, zato što mu je Hilda davala da joj jaše na leđima i glumi Jima Corbetta, lovca na krupne zvijeri, a ona je bila slon koja ga je nosila do čeke za tigrove. Hilda je na obijeljenim zidovima crvenom kredom crtala bedeme i kuglala se s njim teniskom lopticom. Pjevala mu je himne i hladila ga lepezom kad od sparine ne bi mogao zaspati. Od zvonke bistrine njezina glasa i uspavani bi gušteri po zidovima zauzimali stav pozor. Smeđa joj je kosa, s razdjeljkom po srediti, padala sa šiljaste glave. Bez obzira kako je obuzdavala, lice joj je stalno okruživala sitno nakovršana aureola.

Kad bi usred noći pružio ruku, ona je bila tu. Ali kad bi Justifus Stone bio kod kuće, dječak je spavao loše, jer se bojavao za majku koja samo tada ne bi bila s njim u krevetu. Bdio bi tada pred zatvorenim vratima njihove ložnice, s maljem za kriket u ruci, spreman provaliti ako se buka ne stiša. Ali bi se uvijek stišala pa bi se vratio u svoju sobu. A ujutro, kad bi otvorio oči, otkrio bi da se vratila u njegov krevet; bila bi budna i gledala ga kroz obrub kose.

Sva bi djeca trebala imati majku tako mirnog temperamenta, kod koje se rijetko nezadovoljstvo izražavalo tako blago da bi njegov efekt potrajao dugo. Thomas je živio da udovolji majci i u svom je udovoljavanju bio iskren. Kao da je oboje znalo, iako nije moglo znati, da je život kratak i da vrijeme leti.

* * *

Bilo mu je osam godina kad je Hilda morala izaći iz zbora Svete Marije. Kašalj koji je u prvi čas bio nalik na daleku kanonadu uskoro je zabubnjao kao čavli u papirnatoy kesici. Doktor Winthrop, čovjek uvijek s viškom odjeće na sebi, koji nije razgovarao, nego izricao sudove, rekao da je da bi majka i sin »za djetetovo dobro« morali spavati odvojeno.

Dječak je slušao njezine noćne paroksizme iz druge sobe i pokrивao uši jastucima.

»Nedvojbeno sušica«, rekao je doktor Winthrop jednog dana Thomasu, nazvavši tuberkulozu delikatnim imenom, dok je tako spremao stetoskop i termometar. »Okrenuo je na suho. Mislim, suhi oblik ftize.« Razgovarao je s dječakom kao s kolegom, a onda se s njim rukovao i to s velikom ozbiljnošću. Kad će joj biti bolje? »Počinak i dijeta i hidroterapija«, rekao je doktor. »Ponekad — no, recimo, najčešće — bolest znade prijeći i u stanje mirovanja. Ali na koncu konca, to i ne ovisi o nama, je li tako, gospodaru Stone?« A kad je Thomas upitao molim vas, gospodine, a o kome to onda ovisi, Winthrop je podigao oči prema stropu. Tek je kasnije dječarac shvatio da doktor pritom nije mislio na Justifusa, čiji je teški korak tresao luster. Mislio je na Boga.

Jednog se jutra Thomas probudio iz sna punog konjskih kočija i topot mu je kopita još zvonio u ušima. Otkrio je da je te noći njegova majka kašljala krv, i to u velikoj mjeri, i da su bili pozvali Winthorpa. Umotali su je i otpremili, ne dopustivši joj da poljubi sina u čelo. Otputovala je u Coimbatore, a odatle ju je uskotračna igračka od vlaka odvezla u brda, sve do planinske stanice tik pod Ootyjem. Doktor Ross je u gorju Nilgiri sagradio sanatorij po uzoru na slavni Trudeauov Saranac Lake u New Yorku. Bijeje su kolibe oko bolnice bile replika koliba iz Saranca, s istim zračnim verandama i istim krevetima na kotačima.

Thomas je zaspao u suzama na košćatim prsima Sebestie. Bio je ljut na Hildu što se razboljela, što je među njima stvorila toliko bliskost da je rastanak postao nepodnošljiv. Nije volio školske drugove kojima su ayahe bile draže od roditelja i koji nisu nimalo hajali zbog dugog rastanka.

Sebestie je preko noći procvala u nadomjestak majke, ali je Thomas bio vrlo oprezan u davanju ljubavi. Jer bi i ona mogla nestati.

Thomas je prije škole otišao u Svetu Mariju i izrecitirao pedeset Očenaša-Zdravomarija te isto napravio i na povratku kući. Klečao je tako često da su mu se pod koljenima stvorile vreće. Oko vrata je debelim likom vezao teško raspelo s njezina zida, sakrio ga ispod školske uniforme, gdje mu je izdubilo kožu na prsnoj kosti, a liko mu se urezalo u vrat. Kako nije imao ni prvorodenca ni ovna ni ovcu, žrtvovao je svoj čekić za kriket marke Don Bradman, smrskao ga na kamenu na kojem se pralo rublje. Postio je dok mu se nije zavrtjelo u glavi. Zarezao je podlakticu britvom i polio krvlju svetište Djevice Marije što ga je bio napravio u svojoj sobi. Sebestie ga je odvela u Mambalamski hram pa čak i do sićušnog hrama uz nogostup iza kuće. No ako je sve doista bilo do Boga, on ga očito nije čuo.

U međuvremenu njegov otac još nijednom nije propustio ni jednu postaju svog obilaska: Vellore, Madurai, Tuticorin i dijelove između. Kad je Justifus Stone i bio kod kuće, jedva bi imao vremena skinuti tropski šljem i raspakirati torbe prije no što bi opet krenuo na put. Justifus je svog sina zvao nadbiskupom canterburyjskim, ali ako su to trebale biti riječi utjehe, Thomasa nisu utješile baš nimalo. Sa sinom je razgovarao kao da se obraća mnoštvu. Noću bi pak Thomas čuo njegove neravnomjerne korake kao korake diva u sobi liliputanskih dimenzija, koji zbog toga ne može ne rušiti namještaj. Kad bi ponovno krenuo u obilazak, Thomas bi osjetio olakšanje.

* * *

Prošla je godina koju je Thomas proživio u velikoj kući praktički bez roditelja, zajedno sa Sebestie, Durai (kuharicom), *maalijem*, Sethumom (koja je prala odjeću i keramičke podove) i s jednim nedodirljivim koji bi dolazio jednom tjedno da očisti nužnike — no oni su bili njegova obitelj.

Na Božić su se na večeri zajedno našli sin i bučno srdačni otac; očev pisar Andrew Fothergill bio im je jedini gost.

»Mislim, kakva gozba! Baš je lijepo što ste se skupili, svi vi. Kakva večera, stvarno sjajna. Jedite, samo jedite« — sve je to izgovorio dok su za stolom bila samo njih trojica, a Durai čekala iza kuhinjskih vrata. »Ne smijemo ih pustiti da se iz svega toga izvuku. Na kokosovu bi se vlaknu dala okrenuti lijepa para. Konop, shvaćate, i hasure. Mi smo to zaslužili, mi smo to zaradili i da velim, tako mi svega, mi ćemo to i imati«, pa nastavio dalje, jedva i zastajući da proguta hranu, a s usana su mu prštale

mrvice. Fothergill se junački trudio povezati Justifusove misli, dati raspršenim opaskama svog šefa nekakvu okosnicu, nekakvu nit značenja. Justifus se počeo trljati po jednom bedru pa po drugom, meškoljiti, pogledavati dolje kao da mu je pod nogama kuja, ali ona, dakako, kad bi Justifus bio u blizini, nikad ne bi ni ulazila u kuću. U trenutku kad su poslužili puding, Justifus je već tako srdito trljao nogu da je Thomas morao upitati, molim vas, gospodine, što nije u redu.

»Na nogama imam krzno, sine. Zbog njega ništa ne osjećam, stvarno. Prokleta gnjavaža.« Otac je s mukom ustao i pritom skoro prevrnuo stol. Oteturao je van, hvatajući se za bife i zid, a noge su mu se lijepile za pod kao magneti. Thomas se sjećao utješnog izraza na Fothergillovu licu dok ga je vodio do vrata.

20. siječnja

Najdraži moj sine,

imala sam temperaturu 36,7, 37,2, 37,8, 37,3. Onu od 38,6 ne spominjem, jer ne vjerujem. Krevete nam izvezu na verandu pa ih noću vrate. Unutra i van. Ne daju mi ni da odem na zahod. POTPUNI OPORAVAK U KREVETU, iako se silan napor koji on iziskuje malo slaže s idejom o odmoru. Teško mi je vjerovati da na toj verandi, uz toliku vanjsku maglu i uz tako hladan zrak, tijelo može proizvesti temperaturu iznad 36 stupnjeva. Nije čudo da nas zovu toplokrvnim životinjama.

* * *

Zaokružila je mrlju na papiru i uz nju napisala: »Moje suze, jer plaćem za tobom, ljubljani moj mali.« U svakom bi mu pismu Hilda napisala da mora biti strpljiv i hrabar.

* * *

Vrijeme se za Thomasa više nije dijelilo na dane i noći i godišnja doba. Vrijeme je bilo ničim prekidana čežnja za majkom.

Vele da se ne vidi nikakvo veliko poboljšanje, no da bih morala biti sretna što ne ide nagore...

U školi je prolazio kroz sve rituale. Ona ga je nukala da se moli, rekla mu da se svaki sat obrati Bogu, da Bog sluša i da nijedna molitva ne ostaje neuslišana. On se pak stalno molio, uvjeren da će je, ako ništa drugo, njegove molitve održati na životu.

Znam da nas Bog ne kani držati daleko jedno od drugoga i da će nas uskoro opet spojiti.

* * *

Jednog se dana Thomas probudio i otkrio da mu je jastuk mokar. Kad je Sebestie upalila svjetiljku, otkrili su znak zvijeri: sitnu crvenu prskotinu na jastuku u neobično lijepoj šari. Sebestie se rasplakala, ali on je bio izvan sebe od radosti. Znao je da to znači da će opet vidjeti majku. Kako se toga nije prije sjetio?

Pred vlakom su ga u Ootyju dočekala dva bosonoga nosača nosila u užskrobljenom bijelom keperu. Odveli su ga ravno u Hildinu kolibu. Uspeo se na njen uski krevet, u njen zagrljaj. Imao je jedanaest godina.

»Kad ti dođeš, to mi je i najljepši i najružniji dan u životu«, rekla je.

Onako posivjela i sasušena do kosti, bila je samo sjena majke kakvu je nekoć poznao. Izgubila se sva njezina razigranost, ali se izgubila i uzajamnost što ju je možda mogla naći u svom krakatom sinu u čije su opsjednute oči već bile obrubljene borama što su ih usjekle brige. Sjeli su jedno uz drugo na verandi njihove kolibe, a prsti su im se isprepleli kao suho korijenje. U ranom su jutru gledali kako kraj njih po stazicama lebde beračice čaja, nogu skrivenih u magli, dok im pri svakom koraku škripe vedrice s užinom. Danju bi njihovu samoću prekidale samo sestre da im izmjere temperaturu i donesu užinu i lijekove. A u smiraj, kad bi vidjeli kako beračice idu kući, shvatili bi da je vrijeme za spavanje.

Kako Hilda nije imala daha, on bi joj čitao. Ona je plakala od ponosa što je čitao tako uznosito tečno. Ležaljke s dnem od trske imale su velike oslonce za ruke i ploču za pisanje izrađenu od iste tikovine. Na njoj bi jedno drugom napisali pismo, stavili ga u kuvertu i zapečatili; za ručkom bi razmijenili kuverte pa ih otvorili i pročitali pismo. Molili su se bar triput dnevno. Vani bi ostajali i po najljućoj zimi, ali debelo umotani.

U početku se Thomasu zbog nadmorske visine vrtjelo u glavi. Ali je vremenom ojačao. Kašalj mu se ublažio. Ali Hildi nije moglo pomoći baš

ništa — ni svježi zrak, ni mlijeko, ni meso, ni jaja ni napici kojim su je kljukali. Njezin je kašalj bio drukčiji. Bilo je to nešto nalik na trubljenje, na blejanje. Opazio je da na prsnoj kosti ima izvanredno bolnu oteklinu koja joj zadiže bluzu. Bilo mu je neugodno pitati što je to, ali je pazio da na nju ne nasloni glavu. Jednom zgodom, kad se presvlačila, uhvatio ju je na trenutak pogledom. Bila je velika kao golublje jaje, samo tamnije. Pretpostavio je da je to sušica, ftiza, bacil tuberkuloze, Kochov agent, TBC, mikobakterija — no bez obzira kako se zvao, bio je to podmukli neprijatelj koji je dozrijevao u majci.

* * *

Jedne večeri, dok su ležali jedno pokraj druga na spojenim krevetima i dok joj je on čitao iz dnevnog molitvenika, Hilda je iznenađeno uzviknula. On je vratio pogled na rečenicu da vidi je li propustio riječ. A onda je podigao pogled i vidio kako joj se po bijeloj spavaćici širi mrlja krvi kao da ju je pogodio metak.

Do smrtnog će se časa sjećati kako je u tom strašnom trenu, kad je shvatila da umire i kad su njezine oči potražile njegove, njezina prva misao, njezina jedina misao, bila kako napušta svog sina.

Thomas je na trenutak ostao kao uzet. A onda je skočio i povukao u stranu promočenu bluzu. Iz prsa joj je briznuo crveni gejzir u luku sve do stropa, pa pao na zemlju. Sljedećeg je trenutka to učinio ponovno. Pa opet. Taj pulsirajući, sablažnjivi vodoskok krvi, u taktu sa svakim otkucajem njezina srca, nastavljao je udarati u strop, pa zalijevati i njega, i krevet i njezino lice krvlju, natapati stranice otvorene knjige.

Ustuknuo je pred tim čudovišnim prizorom, pred tom erupcijom iz majčinih prsa koja je sve okolo bojala u crveno. Kad se napokon sjetio da ga pokušao prigušiti plahtom, mlaz je već izgubio visinu, kao da se rezervoar ispraznio. Hilda je bila promočena vlastitom krvlju, a lice joj je bilo bijelo, kao od porculana, i posuto skrletnim mrljicama. Već je bila otišla.

Thomas je uzeo u krilo njezinu promočenu glavu, a suze su mu potekle na njezino lice. Kad je stigao doktor Ross, s bijelom kutom nabačenom preko pidžame, rekao je Thomasu:

»Bilo je to neizbježno. Taj joj je aneurizam otkucavao u prsima već preko godinu dana. Bilo je to samo pitanje vremena.« Umirio je Thomasa riječima da joj krv nije zarazna — iako mu ta misao dotad nije ni pala na pamet.

Ostavši sam, ali sad zaista sam, Thomas je dobio groznicu, a i kašalj. Nije se dao iz kolibe u bolnicu; ta koliba je bila zadnja stvar na svijetu koja ga je povezivala s majkom. Pustio je da ga stave pod rengen. Kasnije je ugledao domara Muthukrishnana kako stiže s ručnim kolicima s kabastim aparatom za pneumotoraks u kutiji od lakiranog drva. Muthu je čučnuo na balkonu pa, obrisavši lice ručnikom, otvorio poklopce te neobične kutije i iz nje počeo vaditi velike boce, manometre i cijevi. Uskoro je do njih dokružio i doktor Ross, koji je i sam jednom bolovao od sušice.

»Mali moj, rengen ti nije dobar. Ni izdaleka«, rekao je Ross.

To je samo pitanje vremena, pomislio je Thomas. Jedva je čekao da se pridruži majci.

Nije ni trepnuo kad mu je igla prošla između rebara posteriori i ušla u pleuralni prostor koji obuhvaća pluća, prostor u kojem normalno vlada vakuum, objasnio je Ross. »A sad mjerimo tlakove.« Počeo je manevrirati iglom dok je Muthu prtljao oko dvije boce pa ih na Rossovu zapovijed dizao i spuštao. »To je »umjetni pneumotoraks«. Što je na mudri način rečeno, dečko moj, da smo u taj vakuum oko pluća upuhali zrak kako bi ti se skupio zaraženi dio pluća. Tim Kochovim bakterijama za rast treba kisik, a mi im ga nećemo dati, je li tako?«

Ležeći tako na trbuhu, iz dubina svoje bolesti, Thomas je pomislio kako takvo razmišljanje nije nimalo logično: A što je s kisikom za mene, doktore Ross? Ali nije rekao ništa.

Thomas je tako prostrt morao odležati čitava dvadeset četiri sata, postavljen u pravi položaj vrećicama s pijeskom. Muthu je taj dan svratio mnogo puta da vidi što je s njim. I opazio naglo došlu groznicu i ozimicu. Umjetni je pneumotoraks u pleuralni prostor oko pluća uveo druge bakterije. Iz velike je daljine čuo Rossov glas:

»Empijem, dečko moj. Tako zovemo gnoj što se skuplja oko pluća. Ne događa se često pod mojim rukama, ali se zna dogoditi. Jako mi je žao. No avaj, gnoj je pregust da izađe na iglu«, rekao je Ross.

Za operaciju su ga odveli u popločanu prostoriju s visokim prozorima. Bila je prazna, u njoj je bio samo uzani uzdignuti stol u sredini, iznad kojeg je visjelo svjetlo u obliku divovskog tanjura i nalik na mrežasto oko kukca. To je mjesto na dječaka ostavilo vrlo jak dojam. Bilo je to kao nekakvo onosvjetsko, posvećeno tlo, ali ipak pomalo sekularno.

Ako operacijsku dvoranu na engleskom zovu teatrom, to je ime sasvim na mjestu.

Ross mu je zasjekao u kožu pod lokalnom anestezijom, odmah kraj lijeve bradavice, pa ogolio tri susjedna rebra, a onda od njih odrezao kratke segmente i tako digao krov ili »otklopio« empijemsku šupljinu. Gnoj se nije imao gdje skupljati. Usprkos anesteziji, Thomas je proživio i trenutke nesenosnog bola.

Kad je napokon uspio progovoriti, upitao je:

»Zar takav otvor ne uništava vakuum u pleuralnom prostoru? Zar kroz njega ne bi uletio zrak tako da se skupe čitava pluća?«

»Briljantno pitanje, maleni«, odgovorio je Ross obradovano. »Ona bi se zaista skupila kod svakog drugog. Ali je infekcija, empijem, ukrutila ovojnicu tvojih pluća, tako da je zadebljala i skrutila se kao krasta. Tako se u tvom slučaju pluća neće skupiti.«

Čitav se tjedan gnoj cijedio u jastučić od gaze vezan za rupu. Kad je potočić presušio, Ross je u ranu nabio zavojnu gazu kako bi »izliječio popratnom pojavom«. Pri previjanju je Thomas taj krater na sebi proučavao pomoću zrcala, nastrano se ponoseći onim što je pritom nastajalo i svakodnevnim promjenama tijela koje se popravljalo.

Ross je bio oniži, veseo muškarac s krajnje okruglim i neupamtljivim licem i krivim nogama džokeja. Uvijek bi mikrofonom svog stetoscopa najprije zagrijao bucmastim rukama i tek onda dopustio da metal dotakne Thomasovu kožu. Ross je izvukao gazu i onda su zajedno povirili u krater.

»Thomas, vidiš onu crvenu podlogu, kao od šljunka? Mi to zovemo granulacijskim tkivom. Ono će polako ispuniti ranu pa će se preko njega formirati koža.« I baš je tako i bilo. U jednom je trenutku granulacijsko tkivo izraslo preko mjere, pa se ispupčilo kao kupina. Ross je to nazvao »divljim mesom«. Uzeo je forcepsom kristal bakrenog sulfata, protrljao ga po divljem mesu i tako ga spalio.

Jednog mu je dana Ross donio Metchnikoffov *Imunintet kod zaraznih bolesti*, zajedno s Oslerovim *Medicinskim načelima i praksom*. Metchnikoff je bio teško štivo, ali su se Thomasu svidjeli crteži na kojima su bijela krvna zrnca jela bakterije. Osler je bio iznenađujuće čitak.

U životu koji je bio tek predigra za smrt, Thomas je otkrio da jedva čeka na Rossovu vizitu, na svakodnevni ritual tog oniskog muškarca. Pa ipak je suzbio svoje simpatije prema doktoru, zato što su one bile recept za

gubitak.

»Nikamo ja neću otići, maleni«, rekao mu je Ross jednog dana. »A budući da ostaješ, što ne bi s nama u vizitu.« Ross se okrenuo i otišao, ne pričekavši odgovor.

* * *

Kad ga je Ross proglasio izliječenim, Thomas je u sanatoriju već bio godinu i pol dana. Sve to vrijeme nijednom nije vidio oca. Samo je dvaput došao Fothergill i rekao da je Justifus Stone bolestan te da ne može putovati. Thomas je upitao Rossa od čega mu otac boluje. Ross je odgovorio:

»Nije tuberkuloza, nego nešto drugo.«

»Nešto s nogama?«

Ross mu je promrsio kosu.

»Od nečeg šugavog, maleni. Nečeg zaista jako gadnog. Vezan je za postelju. Učit ćeš na medicini«, rekao je.

Tad je Ross prvi put pred Thomasom izgovorio riječi »studij medicine«. Thomas nije uspio suzbiti lepršanje srca, kao da su se odškrinula vrata u podrum s ugljenom, unijela svjetlo i obećala budućnost, koju on nije vidio.

* * *

Ross, koji je sad i službeno postao Thomasovim skrbnikom, odlučio je da Thomas treba poći u internat u Engleskoj. Thomas nije čak ni pomislio da bi pred polazak mogao otići i obići oca u madraskoj bolnici.

Prošla su dva semestra, a onda mu je Ross napisao da je Justifus umro. Skromno nasljedstvo pod Rossovom skrbi omogućit će mu da dovrši školu i upiše studij.

Ross je poveo Thomasa prema studiju medicine kao nečem neizbježnom. Thomas nije imao razloga protiviti se. Život ga je dosad uvjerio da ima sposobnosti samo za dvoje: za bolovanje i patnju.

Na medicini u Edinburghu izgubio se u učenju i pronašao stabilnost i svetost koji su mu dotad toliko nedostajali. Nije osjećao nikakvu potrebu podići glavu od knjige, nikakvu želju ići ikamo osim na predavanja i u praktikum. Kad bi mu se oči umorile, odlazio bi bojažljivo u bolnicu, u nadi da ga nitko neće izbaciti. Tako je upoznao domaćina, inače starijeg studenta, i nije prišlo dugo i već je, dobroano prije nego što je njegova klasa

stigla do kliničkih godina, bio upućen za zanimljive pacijente.

Bolnički mu je portir prišao nadimak »Vrebač«, no Thomas se nije ljutio. U organiziranom kaosu bolnice, u labirintu hodnika, u smradu i zatvoru njezinih zidina, nalazio je i red i pribježište; pronašao je dom. Jad i patnja bili su mu najbliža rodbina.

Neki pijanac Jones upravo je sablasno nalikovao njegovu ocu; Thomas je shvatio da su obojica zbog voštane puti, nateklih podušnih žlijezda, gubitka vanjske trećine obrva i oteklih vjeđa alkoholičara zadobili lavlji izraz lica. Sad, kad se izvještio u opažanju, spojio je i ostala opažanja kojih se sjećao: crvene dlanove, vatromet prsnutih kapilara na obrazima i vratu, ženskasta prsa kao i to da pod pazuhom nije imao dlaka. Otac je imao cirozu. Možda je baš to bilo ono »šugavo« stanje koje Ross iz pristojnosti nije mogao spomenuti.

* * *

Jedne oštro hladne večeri, kad je oko Founders Library padala susnježica, napokon se uklopio i posljednji djelić, i kad se to dogodilo, Thomas je s treskom zatvorio knjigu, što je uznemirilo knjižničarku gospođu Pincus. Taj mladić, koji je praktički živio na studijskom mjestu najdaljem od ognjišta, najednom je izletio pod slap snijeg, bez kape i izbezumljen.

Kroz tamu kao u rogu, Thomas se uspio probiti kroz dug hodnik sve do svoje sobe. Hodati kroz mrak — za to njegov otac ne bi bio sposoban. Signali što su Thomasu dolazili od nožnih prstiju i koljena i gležnja govorili su mu gdje se nalazi u prostoru, ali su se kod Justifusa Stonea te poruke blokirale u leđnoj moždini. Sve ono lupanje nogama, rušenje namještaja, uvijek još gore noću kad više ne bi vidio gdje staje — sve je to dolazilo od sifilisa leđne moždine, uzrok je svemu bio *tabes dorsalis*. Nijedno dijete ne bi smjelo o svom ocu znati tako nešto.

Svi oni vijugavi razgovori, sve one hvalisave priče za večerom, sve te megalomanije... bio je tu na djelu i sifilis mozga, a ne samo leđne moždine.

Kad se našao u svojoj sobi, Thomas se svukao pred zrcalom na ormaru. Drugim je zrcalom, koje je držao u ruci, pregledao svaki centimetar kože. Nigdje sifiloderme. Nigdje gume na koži. Poslušao je vlastito srce, ali nije čuo ništa neobično. Bio je pošteđen nasljednog sifilisa. Ali je onda shvatio da je taj strah apsurdan, zato što se nasljedni sifilis prenosi preko placente pa bi morao doći od majke. Apsurdno je zbog

toga brinuti. Njegova je majka imala tuberkulozu. Čista kao Djevica, njegova ga majka nikad nije mogla dobiti...

A onda je najednom kriknuo, kriknuo bolno kao dijete kojem su oteli i posljednju sanju. Napokon je shvatio.

Istina mu je sve vrijeme bila pod nosom. Tuberkuloza ne stvara aneurizme poput onog koji ju je ubio, ali ih sifilis stvara.

»Mama. Sirota mama«, kriknuo je, još je jednom ožalivši. Ubio ju je njegov otac svojom neobuzdanom pohotom. Od tuberkuloze se mogla i oporaviti, ali vjerojatno nije znala da ima sifilis sve dok nije, kad se našla u sanatoriju, procvao taj aneurizam i počeo bolno glodati svoj put kroz prсну kost. Ross joj je zacijelo rekao što je to. Ona je to znala. Ali u tom trenutku ni od kakve joj pomoći više nisu mogli biti ni salvarsan, pa čak ni penicilin, da se do njih i moglo doći.

* * *

Kad je Thomas Stone na posljednjoj godini studija kupio vlastiti leš, bilo je to nešto nečuvено, no ipak se nitko nije iznenadio. Kanio je izvesti drugu potpunu disekciju, želio je posve ovladati ljudskim tijelom.

»Je li Stone tu?« bilo je uobičajeno pitanje na traumi, zato što je on kao student medicine bio stalniji od Hogana i drugih nosača nosila, uvijek spreman zašiti laceraciju, provući gastralnu cijev ili otrčati u banku krvi. Bio je najsretniji od svih kandidata kad bi mu rekli da se opere i na hitnoj kirurgiji pridrži retraktor.

Jedne je večeri doktor Braithwaite, stariji kirurg konzultant i Glavni ispitivač Kraljevskog kirurškog kolegija, došao pogledati pacijenta s visokom ubodnom ranom na abdomenu. Braithwaite je bio legenda jer je uveo novu operaciju karcinoma jednjaka, bolesti koja se liječi notorno teško. Pacijent, već dobrano alkoholiziran, umirao je od straha, vrijeđao i htio se tući. Braithwaite, taj čovjek kompaktne građe i srebrne kose, nosio je odijelo s prslukom u boji svojih plavih očiju; otpustio je nosače nosila koji su obuzdavali pacijenta pa mu nježno položio ruku na rame i rekao: »Ništa ne brinite. Sve će biti u redu.« Zadržao je tako ruku, a pacijent se zagledao u elegantnog liječnika pa se stišao i takav i ostao kroz čitav kratki razgovor. Onda ga je Braithwaite pregledao brzo i spretno. Kad je to obavio, obratio se pacijentu kao sebi ravnom, kao nekom s kim će se možda kasnije naći u klubu.

»Drago mi je što vam mogu reći da vam je nož poštudio velike krvne

sudove. Uvjeran sam da ćete se oporaviti pa bih volio da se ne brinete. Ja ću vas operirati i popraviti sve što je raskidano i presječeno. Odmah vas nosimo na stol. Sve će biti u redu.« Krotki mu je pacijent zahvalno pružio grubu ruku.

Kad su se našli izvan pacijentova uha, Braithwaite je upitao svoju svitu registrara i domaćina:

»Kakva se terapija daje na uho u traumatskim slučajevima?«

Bila je to stara izreka, napose u Edinburghu. Stare se izreke, međutim, više ne pamte i to je Braithwaitea silno kinjilo. On je u tome vidio znak šlampavosti nove generacije i bilo je žalosno da je od svih oko njega samo jedan znao odgovor. I to, od svih njih, baš netko tko je bio još samo student.

»Riječi utjehe, gospodine.«

»Jako dobro. Ako želite, možete doći i pomagati mi pri operaciji, gospodine...«

»Stone, gospodine. Thomas Stone.«

Kod operacije je Braithwaite otkrio da se Thomas zna ne plesti pod noge. Kad bi mu Braithwaite rekao da presiječe ligaturu, Stone bi kliznuo škarama sve do čvora pa okrenuo škare pod kut od četrdeset pet stupnjeva i presjekao, pa tako ne bi ugrozio čvor. Zapravo je Stone svoju ulogu razumio tako dobro da je Braithwaite, kad se kao asistent pojavio stariji registrar, samo odmahnuo rukom.

Braithwaite je pokazao na venu što je išla preko pilorusa. Upitao je Stonea što je to.

»Mayova pilorijska vena, gospodine...«, rekao je Thomas i kao da se sprema reći još nešto. Braithwaite je počeka, ali je Thomas bio gotov.

»Da, tako je zovu, iako bih ja rekao da je ta vena postojala i mnogo prije nego što ju je Mayo opazio, što vi velite? Što mislite, zašto joj se potrudio naći ime?«

»Vjerujem da je ona bila zgodna za označavanje granice između prepilorijskog i pilorijskog područja pri operiranju dojenčadi sa stenozom pilorisa.

»Tako je«, odgovorio je Braithwaite. »Zapravo bi je trebali zvati prepilorijskom venom.«

»To bi svakako bilo bolje, gospodine. Zato što u nekim knjigama

»pilorijskom venom« zovu i desnu želučanu venu, što onda stvara veliku zbrku.«

»Baš tako, Stone«, rekao je Braithwaite, iznenađen da je student uspio pokupiti i nešto što ponekad ne znaju čak ni kirurzi koje posebno zanima želudac. »Ako joj već moramo dati nekakav eponim, možda bismo je mogli nazvati Mayovom venom ili čak i Laterjetovom, što je meni manje-više isto. Samo ne pilorijskom.«

Braithwaiteova su pitanja zatim postala još teža, ali je otkrio da je mladićevo poznavanje kirurške anatomije zapanjujuće dobro.

Pustio je Thomas da zatvori rez i sa zadovoljstvom vidio kako radi objema rukama i nimalo ne žuri. Dakako da se sve to moglo obaviti i bolje, ali je pred sobom očito imao studenta koji je utrošio mnogo vremena na vezivanje čvorova jednom i objema rukama. Stone je bio dovoljno pametan da se drži dvoručnog vezivanja, čvorova vezanih brižljivo i dobro, umjesto da se pred Braithwaiteom producira jednoručnim čvorovima.

Sutradan ujutro, kad se Braithwaite vratio, zatekao je Stonea usnulog u stolici uz uzglavlje na intenzivnoj skrbi, jer je čitavu noć probdio uz pacijenta. Nije ga budio.

Na kraju godine, kad je Thomas poslije položenih završnih ispita dobio željkovano mjesto Braithwaiteova domaćina, Shawn Grogan, bistri student s jakim vezama, smogao je hrabrosti upitati Braithwaitea što je trebao učiniti da bude izabran umjesto Stonea.

»Odgovor je jako jednostavan, Grogane«, odgovorio mu je Braithwaite. »Trebali ste samo znati anatomiju od početka do kraja i od kraja do početka, niste smjeli ni izlaziti iz bolnice i kirurgija vam je morala biti važnija od spavanja, žena i groga.« Grogan je postao patolog, poznat i kao predavač te glasovit po svom izvanredno širokom struku.

Kad je izbio rat, Thomasa su mobilizirali. Otputovao je s Braithwaiteom u poljsku bolnicu u Europi. Godine se 1946. vratio u Škotsku, postao mlađi pa stariji registrar. Preskočio je djetinjstvo i izravno ušao u doktorstvo.

Ross je stigao u Škotsku u rijetki posjet. Rekao je Thomasu koliko se njime ponosi.

»Ti si mi utjeha što se nikad nisam oženio. Ali to, usput rečeno, nije bila moja želja — to što se nisam oženio. »Savršenstvo u životu ili u poslu« — od toga sam mogao ostvariti samo jedno. Nadam se da ti nećeš počiniti

istu pogrešku.«

Ross je kanio otići u mirovinu i ostati živjeti kraj sanatorija pa svake večeri u Ooty Clubu igrati remi, nadoknaditi sve životne zaostatke u čitanju te naučiti igrati golf s umirovljenim časnicima koji su tu živjeli. Ali čim se povukao, u zdravom se plućnom krilu oglasio karcinom. Thomas se smjesta vratio u Indiju. Sljedećih je šest mjeseci ostao kod Rossa, a za to se vrijeme karcinom proširio i na mozak. Ross je umro mirno, s Thomasom uz uzglavlje i s vjernim Muthuom, starim i sijedim, s druge strane, a uz njega su bdjele i mnoge sestre i bolničari koji su nekoć radili s njim.

Sprovod je privukao mnoge Europljane i Indijce sve do Bombaya i Calcutte koji su mu došli iskazati poštovanje. Pokopali su ga na istom groblju na kojem su počivali i mnogi njegovi pacijenti.

»To su heroji, svi redom, svi koji spavaju na ovom groblju«, rekao je velečasni Duncan nad otvorenim grobom. »Ali na njemu nije pokopan nijedan veći heroj ni skromniji čovjek, a ni bolji sluga Božji od Georga Edwina Rossa.«

* * *

Thomas je dobio posao kirurga-konzultanta u Općoj državnoj bolnici u Madrasu. Ali poslije 1947. prilike su se promijenile. Sad su Indijsku zdravstvenu službu vodili Indijci i nisu baš bili ushićeni Englezima koji su željeli ostati, iako su to mnogi učinili. Thomas je znao da mora otići; ako je to ikad i bila njegova domovina, sad je to prestala biti. I eto zašto je, odazvavši se na oglas Časne Majke u *Lancetu*, na *Calanguteu* krenuo u Aden. I baš mu je na tom brodu sestra Mary Joseph Praise doslovce pala u zagrljaj i ušla u njegov život.

Thomas Stone vjerovao je da u njemu postoji sjeme grubosti, izdajstva, sebičnosti i nasilnosti — na koncu konca, bio je svog oca sin. Vjerovao je da su na njega od svih vrlina prenesene samo vrline njegove profesije i da su one do njega došle kroz knjige i naukovanje. Jedina patnja koja ga je zanimala bila je patnja tijela. Za bol svog srca i tugu zbog vlastitog gubitka pronašao je lijek i našao ga je u sebi. Ross je imao krivo ili je Thomas bar tako mislio: savršenstvo života izvire upravo iz savršenosti rada. Thomas je slučajno naletio na govor sir Williama Oslera na promociji studenata medicine, u kojoj je taj čovjek izrekao baš tu tezu:

Ključna je riječ *rad*, riječ kratka, kao što rekoh, ali prenačijena silnim posljedicama ako je uspijete ispisati na zavjetne ploče svog srca i zabiti si je u čelo.

* * *

»Ključna je riječ *rad*.« Stone si ju je zabio u čelo. I urezao u zavjetnu ploču svog srca. S njom se budio i njom odgonio san. Rad je bio njegovo meso, piće, njegova žena, dijete, politika, religija. U radu je vidio svoj spas, sve dok se jednog dana nije našao u Our Lady of Perpetual Succour u istoj prostoriji s djetetom koje je napustio; i tek je tada priznao svom sinu koliko ga je rad izdao, koliko potpuno i do kraja.

46. POGLAVLJE

Soba s pogledom

U tom je trenutku prekinuo priču. U tišini što je uslijedila, učinilo mi se kao da sam sa sobom raspravlja o tome što da mi dalje kaže. A kad je nastavio, u prvi sam čas pomislio da je preskočio sve svoje godine u Missingu, zanijekao postojanje moje majke, pa sam skoro rekao nešto grubo i prekinuo ga, no drago mi je što nisam, jer to što je uslijedilo bilo je samo o njoj...

* * *

Hrastovi i javori pod prozorom njegove sobe divljaci su s kosom u plamenu. On zatvara oči, ali prizor na njegovih vjeđama ostaje ista snomorica. Živci su mu napeti kabeli koji probijaju kožu i šalju mu izboje struje u mišiće. Toliko je drhtav da kad podiže čašu vode do usta, sve prospe prije nego što i uspije gucnuti. Potom ispovraća sve iz sebe, sve dok mu želučana ovojnica ne postane glatka i sjajna kao bakreni lonac. Ali se poriv za bijegom izgubio. Jer je između sebe i mjesta od kojega bježi postavio jedan, a možda i dva oceana.

Eli Harris i još jedan, možda liječnik, sudeći po njegovoj distanciranosti, ostavljaju mu na noćnom ormariću bočicu s tinkturom peregorika. Thomas je u prvi čas ne vidi, zamišljajući da je taj posebni miris anisa i kamfora halucinacija. Ali kad napokon opaža bočicu, ispija je kao iskupljenje. Sobu ispunjava antiseptički vonj, a onda ostaje bez daha. Baš mu od one sićušne doze opijuma u peregoriku i postaje pomalo lakše ili se bar tako uvjerava. To zacijelo nije od alkoholne baze tinkture. S alkoholom je gotovo.

Jedine dvije žene koje je ikad volio sada su mrtve i makar se jedna smrt dogodila mnogo godina poslije druge, u njegovoj su se glavi one skoro preklopile. I od tog mu se pomutio razum. Pa je pobjegao. Pobjegao je ne znajući ni kamo ni od čega bježi. A sad je pobjegao dovoljno daleko. Ne sjeća se baš nimalo kako je iz Kenije stigao u New Jersey, zna samo da ima dobročinitelja i da se taj dobročinitelj zove Eli Harris.

Prolazi tjedan, ali mjeren ne danima, nego hladnim znojem i noćima

punim strave. Prolaze dva tjedna prije nego što uspiju jenjati uzbuđenje i drhtavica, i prije nego što se ružni mali beskičmenjaci počinju povlačiti. I predugo su mu bili na koži i na rubu posteljine, i svaki put šmugnuli na rub vidnog polja kad bi se okrenuo da ih pogleda. A sad se povlače u hitinski podzemni svijet iz kojeg su i došli.

Kraj kreveta mu stoje kruh i sir, leže na prekjučerašnjim novinama. Bočica s peregorikom je prazna. U vrč su nalili novu vodu. Kad napokon osjeća da bez opasnosti može odnijeti stolac do prozora, lišće je već prešlo iz boje mrkve kroz boju opeke sve do grimiza, prošavši kroz sve nijanse između, kroz paletu koja nadilazi maštu svakog slikara. I tako sjedi kao kip, sretan što može sjediti i vidati stvari kakve jesu. Lišće se spušta u spirali, i svaki je spust jedinstven i neponovljiv. Milijuni putnika ostavljaju u zraku svoj nevidljivi trag.

Jednog se jutra osjeća dovoljno krepko da siđe u prizemlje. Vrabac skače na iskrivljeno drvo verande, a pod nogama mu se ljušti lak. Stone vidi kako se riđe mače polako šulja iz visterije, a lopatice mu pod kožom klize kao klipovi. Pita se halucinira li. Netremičan je pogled mačeta prikovana za plijen. Ptica krivi glavu kao koketa pa promatra čovjeka i zvijer.

Baš kad Thomas pomišlja da je napetost postala neizdržljiva, mačić skače, ali i vrabac lako prhne na ogradu, izmaknuvši se njegovu dohvatu. Thomas osjeća kako u njemu nešto puca, oslobađa ga od tuposti koja mu je kočila pokrete i usporavala misli. Izronio je u svijet u kojem se sudbina i vrapca i čovjeka ponekad odlučuje u jednom treptaju mačjeg oka, koji je pravo mjerilo vremena.

* * *

Strop svoje sobe poznaje bolje od vlastitog tijela. Proučio je štukature. Dekorativne su brazde jednake dubine i širine. U njima vidi ruke majstora. Nespretni je amater kasnije razdijelio kuću pregradama od šperploče i prefabriciranim vratima. Ali se majstorska ruka i dalje vidi.

U prvi čas on te zanimljive pojave pripisuje peregoriku, ali on ostaje i pošto je peregorik već odavno izvjetrio. Poput kinooperatera promatra kako mu se na ekranu praznog stropa odvija život, ali ponekad se odvija i u igri svjetla u prozoru. On ne određuje ni sadržaj ni poredak kolutova. On sve to može samo ravnodušno promatrati, odvajati osjećaje od zbivanja i ocjenjivati glumca koji sve to igra.

* * *

Do ranog popodneva u Ocean City stiže zimska oluja i počinje se širiti u dubinu kopna, najprije s ledenom kišom što kvrcu o prozor, a onda dolazi snijeg tako gust da mu, kad iziđe van, pritišće trepavice. Zatim prekriva New Jersey s pet do šest palaca za isto toliko sati. Snijeg zatvara međudržavne ceste, zračne luke, škole i sve poslovanje, ali on o tome ne zna ništa dok se vraća u svoju sobu. Oko rubova njegova prozora stvara se led, ostavljajući usku prizmu za gledanje u nepomični i utvarni svijet. I baš te večeri on vidi prizor iz vlastitog života koji bi zbog toga volio završiti. On sjedi na krevetu i zuri kroz uski prorez na zaleđenom prozoru. Um mu je nepomičan i ušutkan kao taj krajolik vani. Jedino što se miče jesu plima i oseka njegova daha, no čini se da čak i to polako prestaje.

Onda najednom osjeća ubrzavanje, baš kao da je trošenje moždanih stanica podiglo krov s prazne rupe u uspomenama.

A ono što se prosipa te zimske noći jest živa, jarka i vrlo određena uspomena na sestru Mary Joseph Praise.

On je samo promatrač, čovjek koji promatra pticu, nesvjestan opake mačke koja vreba iz visterije. I evo što on vidi, čega se sjeća.

Addis Abeba.

Bolnica Missing.

Rad.

Vidi sebe u ritmu operacije, klinike, pisanja, truda da ne zaspe, svoje dane koji su ispunjeni i izvor su zadovoljstva. Kraj njega se kotrljaju tjedni i mjeseci. Ključna riječ. Rad. I najednom stroj zapne...

(On to u sebi zove »iščezlim razdobljem«. To mu je draže od »sloma«.)

I to uvijek počinje na isti način. Budi se iz sna u svom stanu u Missingu, budi se obuzet strahom, nesposoban za disanje, kao da će taj čas umrijeti, kao da će sljedeći dan pokrenuti eksploziju. Iako je budan, vitice ga sna i snomorice ne ispuštaju. Osnovni je znak tog stanja užasavajuće prostorno iskrivljenje. Spavaća soba u njegovu stanu počinje se smanjivati. Njegovo pero, kvaka, jastuk — svakodnevni predmeti koji inače ne zaslužuju da ih se dvaput pogleda — napuhuju se i rastu. Dobivaju divovske razmjere i prijete da će ga proburaziti, ugušiti. On nad tim stanjem nema nikakve vlasti. On to ne može isključiti ni tako da se uspravi u krevetu ni da prošeće. Pretvara se u biće koje nije ni dijete ni muškarac, koje ne zna gdje je ni koji to prizor ponovno proživljava, koje zna samo da

je užasnuto.

Alkohol nije protuotrov. On ne briše kletvu, ali bar zatupljuje užas. Ali on ima i svoju cijenu: umjesto da opkorači granicu između sna i jave, on prelazi na drugu stranu. I luta kroz svijet poznatih predmeta pretvorenih u simbole; klipše kroz scene iz djetinjstva i kroz vrata pakla. Pritom čuje neprekidni razgovor, poput radioprijenosa utakmice kriketa. To je pozadina tih noćnih strahota u Etiopiji. Komentatorov je glas nejasan — ponekad mu zvuči kao vlastiti. Dok pije, gubi strah, ali ne i tugu. On koji na javi ne poznaje suze sad plače kao dijete. I vidi Ghosha — vjerojatno stvarnog Ghosha, ne lik iz sna — kako stoji pred njim i usne mu se pomiču ali se riječi gube u komentaru.

A onda je najednom tu i *ona*. On joj ne čuje riječi, ali ga njezina nazočnost umiruje i na kraju ostaje samo ona, samo ona nastavlja bdjeti. Kad su je pozvali zacijelo je spavala, zato što na glavi ima maramu, i na tijelu kućni haljetak. Ona ga privija k sebi, i onda dolazi novi val suza, i ona plače s njih, pokušava ga spasiti iz njegove snomorice, ali ona pritom i nju usrče. (Svaki put kad se toga sjeti, u njemu se nešto uskomeša.) U zajedničkom radu, oni sudjeluju u intimnosti zajedno s nekim drugim tijelom koje leži između njih, nesvjesno, golo i izloženo. Ali je to plakanje u njezinu naručju šokantno drukčije od njihovih odjevenih podlaktica koje se znadu očešati nad operacijskim stolom i glava koje se pri operaciji znadu sudariti. Onako razdijeljeni operacijskim stolom svakodnevno po toliko sati, sad kad ga grli bez stola, bez maske, bez rukavica, to djeluje upravo zapanjujuće. Osjeća se kao novorođenče stavljeno na gol majčin trbuh. Nešto mu šapće u uho. I što mu veli? Kako bi volio da se može sjetiti. Zvuči mu kao improvizirana, a ne formalna molitva. I uspijeva zatupiti komentatorov glas.

Sjeća se njezine bluze, mokre od suza — ne, i njenih i njegovih suza.

Sjeća se kako se uz nju privio, kako joj je pritisnuo lice na grudi, pa kako je usnuo, pa se probudio, pa privio, pa zaplakao i onda opet zaspao. A ona stalno ponavlja pitanje: *Što je to? Što te je to obuzelo?* Satima, danima, tko zna kako dugo, ona ostaje s njim, dok se on drži kao da mu o tome ovisi život, dok oluja divlja, udara ga, pokušava otrgnuti iz njezina zagrljaja.

Prisjeća se zatišja, zapanjujuće tišine, koja najednom mijenja obrazac. Bluza joj je raskopčana.

Poput kirurga koji nastoji ispod reza stvoriti oguljenu površinu, on

joj snagom volje tjera bluzu da se još više otvori, a možda mu pritom pomažu nos i obrazi. Njezine se bradavice pomiču s novčića na kojima leže i sad joj grudi bježe iz bluze ususret njegovim usnama. Njezino je lice zacijelo zrcalni obraz njegova zato što u njemu vidi strah združen sa žudnjom.

Ona lebdi nad njim, gola, i grudi su joj jedre i umirujuće, i njemu i njoj na licu su suze olakšanja, i proždiru se poljupcima da nadoknade sve ono izgubljeno vrijeme. Gleda ga kao Spasitelja. A kad ulazi u nju, sidri se u njezinu dobrotu, u dobrotu i nevinost koju je izgubio još tako mlad, od koje je otplovio i za koju se zariče da je nikad neće ispustiti...

Dok sad sjedi na krevetu u izgnanstvu u New Jerseyu, dok je svijet vani onijemio pod baldahinom snijega, srce mu juri, opasna je to tahikardija, i košulja mu je promočena znojem i usprkos studeni. Pod prsnom kosti osjeća tupu bol. Kako bi volio da se može točno prisjetiti dodira njezinih usana, dodira njenih grudi.

Ali se zato sjeća *ovog* (i sanja da je to istinita slika):

Sjeća se kako se ispušta u nju, kako je navlači na sebe kao kaput od mekog janječeg krzna. Ona se sliježe na nj, stropošta se kao noć na livadu. U tom združivanju oni odbijaju demone, njegove i njezine, a kad se izvija njegov krik olakšanja, on samo naglašava njezine tihe usklike. Red je obnovljen. Vraćaju se proporcije. San dolazi kao blagoslov.

* * *

Evo u čemu je njegovo prokletstvo (i na spomen toga sada, u New Jerseyu, on plače i tuče se u glavu): kad se budi iz tog izgubljenog razdoblja, osjeća samo poremećaj u prostoru, prazninu u vremenu, duboku nelagodu i stid, i ako se ne može sjetiti razloga, od toga se može izliječiti samo novim bacanjem na posao. A sve što je bilo prije toga jednostavno je zablokirao.

Kako je okrutno da uspomena na to iskrсне u zimskoj oluji tako dugo pošto je Sestra umrla. Kako je okrutno imati tako prolaznu, izlomljenu viziju, vidjeti je kroz sleđeni prozor, i onda se pitati je li ta vizija bila stvarna ili je to samo poremećaj mozga smlavljenog alkoholom. Skupio je uspomene poslije razbijenog ostatka, i napokon ga pretvorio u cjelinu, pa ipak su još zaostale sumnje. Nikad je nije vidio tako jasno kao te noći u Maple Streetu broj 529. Kad se toga bude prisjećao kasnijih godina, pitat će se je li tu sliku iskrivio, uljepšao, jer svaki put kad bi je svjesno dozvao u misli, upravo bi se *to* pretvaralo u novu uspomenu, u

novi otisak koji se slagao na hrpu ranijih. I sad se boji da bi se od previše prtljanja ta slika mogla raspasti.

»Spasila si mi život«, veli glasno sestri Mary Joseph Praise, dok tako sjedi na svom uskom krevetu u New Jerseyu. »A svoj si izgubila zbog svoje gluposti, moje neodlučnosti, moje uspaničenosti.« Iako je sad prekasno da joj sve to kaže, on zna da se to mora izreći, i makar nije vjernik, ipak se nada da će ga nekako čuti. »Ne mogu nikog voljeti više od tebe.« Pa ipak se ne može natjerati da spomene djecu; osjeća da za nju može učiniti samo još manje negoli za sestru Mary Joseph Praise; oni postoje, dva dječaka, blizanci, i on to zna, toga se sjeća, postoje u svemiru još daljem od onog u kojem živi Sestra.

No sad je prekasno da sve to veli sestri Mary Joseph Praise. Čak ni ta uspomena na nju, lijepa i erotična, ne može ga uzbuditi niti ga ispuniti radošću. Naprotiv, kad vidi njezinu golotinju, svoje nabreknuće, sposobnost miješanja njihovih dijelova, od svega osjeća samo divlju ljubomoru, kao da je njegovo golo tijelo zaposjeo netko drugi i kao da taj netko drugi opasuje ljubljenu ženu, osjeća *illusion des soises — to sam ja, a nisam ja*. Njegovo tijelo koje udara, mračni trokuti njegovih lopatica, udubljenja i jamice donjeg dijela tijela, samo najavljuju smrt i uništenje. Sve su to predznaci strašnog kraja zato što će njegovo puteno zadovoljstvo za Mary biti kobno, iako to ona još ne zna, no što on, koji promatra taj prizor, i te kako zna. Njegova je kazna još gora: on mora nastaviti živjeti.

47. POGLAVLJE

Izgubljena pisma

Thomas Stone je u mojoj sobi ostao sve do iza ponoći. U jednom se trenutku stopio s mračnim sjenama, a glas mu je ispunio moj prostor kao da u njemu nikad nisu bile izgovorene druge riječi. Nisam ga prekidao. Zaboravio sam da je uopće tu. Ja sam se uselio u njegovu priču i palio svijeću u crkvi svete Marije u tvrđavi sv. Jurja u Madrasu, držao se sam za sebe u engleskom liceju i promatrao kako raskrivanje uspomena dovodi do vizija o Mary. A ako su se viđenja mogla dogoditi u Fatimi i Lourdesu i Guadalupeu, tko sam ja da sumnjam da se njemu nije ukazalo svjetovno viđenje moje majke u prizoru tog sleđenog prozora u pansionu, baš onako kao što sam je i ja, još kao dječarac, viđao i osjećao u sobi s autoklavom? Njegov me glas odveo u prošlost koja je prethodila mom rođenju, ali on je ipak i dalje bio moj baš kao i boja mojih očiju i dužina mog kažiprsta.

Njegova sam postojanja postao svjestan tek kad je bio gotov; ugledao sam čovjeka začaranog vlastitom pričom, krotitelja zmija kojemu se zmija smotala u turban. Njegova šutnja na kraju priče bila je strašna.

* * *

Thomas Stone spasio je naš kirurški program.

Učinio je to tako što je Our Lady of Perpetual Succour pretvorio u podružnicu Meke u Bostonu. Za to je bilo dovoljno samo da stavi svoje ime pod pismo kojim se to konstatira. Ali Our Lady of Perpetual Succour nije bila podružnica Meke samo na papiru. Svakog bi mjeseca nama iz Meke po rotaciji dolazila po četiri studenta medicine i dva kirurška specijalizanta. »Safari da vide kako se domoroci međusobno ubijaju i da usput uhvate koju predstavu na Broadwayu«, bile su riječi B. C. Gandhija kad je čuo za taj plan. Ali je zato i svatko od nas dobio priliku na specijalističku rotaciju u Bostonu.

Završio sam stažiranje i započeo drugu godinu specijalizacije. Najvažniji plod našeg povezivanja s Mekom bilo je to što je ono omogućio Deepaku, našem kirurškom Vječnom Židu (kako ga je zvao B. C.) da napokon završi posao. Sad je bio kirurg s diplomom i mogao je otići gdje

hoće i otvoriti praksu. Umjesto toga je ostao na Our Lady s naslovom ravnatelja kirurške obuke; osim toga su ga postavili i za kliničkog izvanrednog profesora u Meki. Nikad ga nisam vidio sretnijeg. Thomas Stone je održao riječ i otvorio put objavljivanju Deepakove studije o ozljedi vene cave. Taj je rad bio objavljen u *American Journal of Surgery* i postao klasičan, rad koji su svi citirali pri raspravi o ozljedi jetara. Iako je Deepak sad dobivao savjetničku plaću, ipak je nastavio živjeti u stanu za osoblje. Zahvaljujući kirurškim specijalizantima iz Meke koji su do dolazili k nama zbog rotacije, mi smo dobili više radne snage, a Deepak više sna. U neiskorištenom prostoru u podrumu Deepak je istraživao posljedice raznih prekida napajanja krvlju kravljih i svinjskih jetara.

Popsyjevu demenciju više nismo morali skrivati. Bez straha je lutao kroz Our Lady u kirurškoj kuti i s maskom koja mu se zibala s vrata. Odbili bi ga svaki put kad bi zalutao u operacijsku dvoranu ili pokušao otići iz bolnice, ali to kao da mu nije jako smetalo. Samo bi ponekad znao zaustaviti nekoga i reći:

»Kontaminirao sam se.«

* * *

Jednog petka kasno popodne, nekoliko mjeseci poslije prvog posjeta Thomasa Stonea mojoj sobi, začuo sam kucanje na vrata. Preda mnom je stajao on, nesiguran, zbunjen, ne znajući ni sam kako ću ga dočekati.

Duga ispovijed mogega oca promijenila mi je svijet; prije nego što sam čuo priču bilo mi je mnogo lakše i dalje se na nj ljutiti, iznerediti mu stan i povrijediti njegov prostor. Sad je njegova prisutnost bila nekako nezgodna pa ga nisam pozvao da uđe.

»Ne mogu ostati, ali sam se pitao... htio sam te pitati... bi li htio sa mnom sutra, u subotu, večerati u etiopskom restoranu na Manhattanu?... Tu je adresa — oko sedam?«

To je bilo zadnje što sam od njega očekivao. Da me je pozvao u Met ili na večeru u Waldorf-Astoriju, odbio bih ga bez imalo oklijevanja. Ali kad je rekao »etiopski restoran«, počeo sam halucinirati kiselkasti okus *injere* i ljutog *wota* i počela mi se stvarati slina, a jezik mi je obustavio rad. Kimnuo sam glavom iako zapravo nisam želio biti s njim. Ali imali smo još nesvršenih poslova.

U subotu sam izišao iz podzemne željeznice i u daljini ugledao Thomasa Stonea kako stoji pred Meskeromom u Greenwich Villageu. Iako

je u Americi bio već dvadeset godina, izgledao je kao da tu ne pripada. Nije pokazivao nikakvo zanimanje prema vani izloženom jelovniku, a nije opazao ni studente što su se izlijevali iz zgrade njujorškog sveučilišta noseći kutije s glazbalima te odskačući od ostalih pješaka frizuram, odjećom i višestrukim ušnim pirsingom. Kad me je ugledao, vidljivo mu je laknulo.

Meskerem je bio malen restoran, s tamnocrvenim zavjesama i zidovima koji su podsjećali na unutrašnjost kolibe *chikka*. Zbog aroma kave pržene na drvenom ugljenu i paprenom mirisu *berbere*, činilo se da je čitav jedan svijet daleko od Manhattana. Sjeli smo na grubo istesane drvene tronošce, niske skoro do poda, a između nas je bio stol od pletene trske. Dugo zrcalo iza Thomasa Stonea otvaralo mi je pogled na njegov potiljak i ljude što su ulazili i izlazili iz restorana. Na plakatima pričvršćenim crtaćim čavličima za zidove bili su zamci iz Gondara, portret nasmiješene Tigritkinje čvrstih i savršenih zubi, snimak sasvim izbliza naboranog lica etiopskog svećenika, kao i zračni pogled na Churchillovu cestu, a na svima je bio isti potpis: trinaest mjeseci sunca. Svi etiopski restorani u kojima sam kasnije bio u Americi podjednako su se svojski, u pogledu dekora, oslanjali na taj isti kalendar Ethiopian Airlinesa.

Jelovnike nam je donijela konobarica, niska Amharka blistavih očiju. Zvala se Anna. Skoro je ispustila olovku kad sam joj na amharskom rekao da sam donio nož i da sam tako gladan da bih, ako mi samo pokaže gdje je vezana krava, već mogao početi. Kad nam je donijela jelo na okruglom poslužavniku, Thomas Stone se očito iznenadio, kao da je zaboravio da ćemo jesti prstima iz zajedničke zdjele. Na njegovu prepast, Anna (inače podrijetlom iz kvarta Kebena u Addisu, ne baš daleko od Missinga), počastila me *gurshom* — otkinula je komad *injere*, umočila je u kari pa mi ga vlastitim prstima stavila u usta. Thomas Stone je hitro ustao i upitao gdje je toalet, da sad ne dođe red i na njega.

»Blagoslovio ga sveti Gabrijel«, rekla je Anna prateći ga pogledom.
»Preplašila sam vam prijatelja našim *habesha* običajima.«

»Mogao je znati. Živio je u Addisu punih sedam godina.«

»Ma ne! Stvarno?«

»Bez uvrede.«

»Ma nije to ništa«, odgovorila je ona i nasmiješila se. »Znam takve *ferenge*. Žive tako kod nas godinama, a gledaju kroz nas kao da nas i ne vide. Ali ništa ne brinite. No vi ćete to nadoknaditi, a osim toga ste i

zgodniji.«

Mogao sam mu priskočiti u obranu. Mogao sam reći da mi je otac. Samo sam se nasmiješio. A sigurno i pocrvenio. Nisam rekao ništa.

Kad se Thomas Stone vratio, malodušno se prihvatio jela. Jedna od pjesama što se neizbježno stalno vraćala u stropne zvučnike bila je »Tizita«. Proučavao sam mu lice da vidim znači li mu ona išta. Nije mu značila ništa.

Domoroca ćete prepoznati po tome što mu prsti nisu nikad umrljani karijem, jer *injera* služi kao pinceta, kao barijera, kojima se hvataju komadići piletine i govedine natopljeni umakom. Prsti Thomasa Stonea bili su crveni.

Tilahounovo pjevanje »Tizite«, osjećaj začahurenosti kao i miris tamjana istjerali su na površinu mjehuriće uspone. Pomislio sam na jutra u Missingu i na to kako magla ima i tijelo i težinu kao da je treći element uz nebo i zemlju, no kako onda nestane kad se dignu sunce; sjetio sam se Rosininih pjesama, Gebrewova pojanja i Almazine čarobne sise; sjetio sam se prizora kako mnogo mlađa Hema i Ghosh odlaze na posao i kako im mašemo kroz kuhinjski prozor; vidio sam sebe tih zlatnih dana, sjajnih kao novi novčić, blistavih na suncu.

»Kaniš li svoje sljedeće četiri godine specijalizacije odraditi na Our Lady?« upitao je Thomas Stone iznenada i prenuo me iz sanjarenja. »Ako bi se možda želio preseliti u Boston...« Toliko o njegovoj moći opažanja. Baš kad sam postao spreman za razgovor o prošlosti, poželio je čuti o mojoj budućnosti.

»Ne ide mi se iz Our Lady. Ta je bolnica moj ekvivalent Missinga. Nikad zapravo nisam ni htio otići ni iz Missinga ni iz Addisa, ali sam morao. I sad mi se ne ide iz Our Lady.«

Svatko bi me drugi upitao zašto sam morao otići iz Missinga. Ali moja greška — da mi je i postavio pitanje, možda mu na nj ne bih odgovorio. No možda je on to i unaprijed znao.

Kad smo počistili tanjure, Anna mu se obratila na engleskom:

»Je li vam prijalo?«

»Jako«, odgovorio je, jedva je i pogledavši. Kad smo se ona i ja u nj zagledali, pocrvenio je. »Hvala«, dodao je, kao u nadi da će je se tako otarasiti. Iz džepa je pregače izvadila dva zapakirana ubrusa i stavila ih na stol. Ja sam joj rekao:

»Iskreno govoreći, bilo je jako dobro, ali je *wot* mogao biti i ljući.«

»Naravno da je mogao«, odgovorila je ona na amharskom, pomalo smetena diskretnom kritikom. »Ali onda se ljudi kao on ne bi ni dotakli jela. Osim toga uzimamo i lokalni maslac, pa da ga i jače začinimo, opet to ne bi bilo kao kod kuće. Samo ljudi poput vas opažaju razliku.«

»Hoćete reći da se nigdje nema baš prave *habesha* kuhinje? Onog pravog? S toliko Etiopljana u New Yorku?«

Odmahnula je glavom.

»Tu ne. Ali ako ikad odete u Boston, otiđite u Kraljicu od Sabe. To vam je na Roxburyju. Restoran je slavan. Zgrada izgleda kao naše veleposlanstvo. Na katu, u jednoj prostoriji, prodaju špeceraj, a u prizemlju poslužuju domaća jela. Sve priređeno na pravom etiopskom maslacu. Piloti Ethiopian Airlinesa donose ga samo zbog njih. Tu jedu svi taksisti Etiopljani. Tu su vam gosti sve sami Etiopljani.«

* * *

Thomas Stone je promatrao čitav taj razgovor s posve bezizražajnim licem. Kad je Anna otišla, posegnuo je u džep. Pomislio sam da traži novčanik. Umjesto njega je izvukao oznaku za stranice što sam je ostavio u njegovoj sobi, onu na kojoj mu je sestra Mary Joseph Praise napisala poruku.

Pažljivo sam obrisao ruke i uzeo je. Shvatio sam da mi je nedostajala; činilo mi se da i ne bi smjela biti tu na pletenom stolu, nego u trezoru banke. Bio je to moj talisman na vratolomnom putu, na bijegu iz Etiopije o kojem on nije znao ništa. Pročitao sam posljednje retke — »Osim toga ti šaljem i svoje pismo. Molim te, odmah ga pročitaj. SMJP« — pa podigao pogled.

Thomas Stone se promeškoltio u stolcu. S mukom je progurao slinu i naslonio se na pleteni stol.

»Marion. Ta knjižna oznaka... bila je u udžbeniku, pretpostavljam?«

»Da, bila je. I udžbenik je kod mene.«

Sav se ukočio, i priklještio ruke bedrima kako da kroza nj protječe električna struja.

»Bi li ti... Bi li te mogao zamoliti... Imaš li... Je li bilo i nekakvo pismo?«

Djelovao je bespomoćno, sjedeći tako nisko uz zemlju, poput

roditelja u dječjem vrtiću, s koljenima pod bradom.

»Mislio sam da ga ti imaš«, rekoh.

»Ne!« odgovorio je on tako naglašeno da nas je Anna pogledala.

»Žao mi je«, rekoh, iako mi baš nije bilo jasno zbog čega to žalim.
»Pretpostavljao sam da si to pismo odnio na odlasku. I da si ostavio knjigu zajedno s oznakom.«

Njegovo lice, još samo trenutak prije tako puno očekivanja, najednom se srozalo.

»Nisam ponio ništa«, odgovorio je. »Iz Missinga sam otišao s onim što sam imao na sebi i s još stvarčicom-dvije iz ordinacije. I nikad se nisam vratio.«

»Znam«, rekoh.

Na te se riječi skutio. Nikakvo čudo da mu se nije kopalo po mojoj prošlosti. Nijedna oštrica ne može probiti ljudsko srce kao dobro odabrane riječi prezrenog sina. No vidi li me ona zaista tako? Kao sina?

»Ali si prst ponio?« nastavio sam.

»Da... ponio sam ga. Bio je u njezinoj sobi. Otišao sam do nje.« Pogledao me. A ja sam rekao:

»Žao mi je. Volio bih da ga imam, to pismo.«

»A oznaka?« upitao je. »Otkud ti ona?«

Uzdahnuo sam. Anna nas je poslužila kavom. Fildžan mi se, malen i bez drške, učinio nedostatnim za pričanje moje životne priče.

»Morao sam na brzinu iz Etiopije. Tražile su me vlasti... Duga je to priča. Mislili su da sam upetljan u otmicu aviona Ethiopian Airlinesa. Držali su me simpatizerom eritrejske borbe. Nije li to smiješno? Sjećaš se naše dvorkinje Rosine? Među otmičarima je bila i njezina kći Genet. No Rosina, usput rečeno, nije više među živima. Jer se objesila.«

Bilo je to više nego što je mogao probaviti.

»Rosina i Genet...«, započeo sam. »Ali neka bude dovoljno da sam imao sat vremena da se pokupim iz grada. Na odlasku sam, verući se preko Missingova zida, rekao zbogom Hemi, Časnoj Majci, Gebrewu, Almaz i bratu Shivi...« Zastao sam. Naletio sam na prepreku. »Shivi, tvom drugom sinu...«

Stone je pokušao progutati slinu. Što je ispalo nemoguće. Pa ipak je

morao znati, napose ako je bolno.

»Mom sinu...«, rekao je, kao da isprobava riječ.

»Tvom sinu. Želiš znati kako izgleda?« Kimnuo je glavom, očekujući da ću sad izvaditi lisnicu. »Pogledaj u zrcalo iza sebe.«

Oklijevao je kao da bi to mogao biti nekakav vic, nekakva smicalica. Ali se okrenuo i naši su se pogledi susreli u zrcalu, i to me prenulo, zato što je to bilo nešto mnogo intimnije od onog čemu sam se nadao.

»Shiva i ja smo kao slika u zrcalu.«

»A kakav je on?« rekao je ne okrenuvši se.

Uzdahnuo sam. I zavrtio glavom. Oborio sam pogled. Onda se okrenuo prema meni.

»Shiva je... potpuno drukčiji. Genij, rekao bih. Ali ne na uobičajen način. Nije imao živaca za školu. Još nikad nije ni na jedno ispitno pitanje odgovorio tako da može proći, ali ne zato što ne bi znao... Nikad nije shvatio da mora prihvatiti konvencije. Ali on zna više medicine, a ginekologije pogotovo, od mene. On s Hemom radi na fistulama. Briljantni kirurg. Školovan, ali uz Hemu. Bez diplome.« Sve bi to Stone lako doznao i sam, da ga je imalo zanimalo. Ali sad ga je počelo zanimati.

»Dok smo bili mali, bili smo jako bliski.«

Stone ni da trepne okom. Nisam mu mogao ispričati do u sitnice sve što se u međuvremenu dogodilo. To nisam rekao nikome. Istinu su znali samo Genet i Shiva.

»On i Genet su napravili nešto tako gadno da im to ne mogu oprostiti...«

»Nešto u vezi s otmicom?«

»Ne, ne. To je bilo mnogo prije toga. No u svakom slučaju, još se jako ljutim na njega. Ali on mi je ipak brat — brat blizanac — pa kad mi je ostao samo sat vremena da odem iz grada, kad se došao trenutak da se oprostim od Shive — mislim, bilo je to jako bolno za obojicu.« Najednom sam otkrio kako se borim da ostanem čvrst. Bilo mi je strašno važno da se pred njim ne rasplačem. Uštinuo sam se za slabine. »Kad sam se opraštao od Shive, dao mi je dvije knjige. Jedna je od njih bila *Grayeva anatomija*. Nešto najvrjednije što je imao. Vukao je ju svuda sa sobom kao ćebe.

A druga je bila ona tvoja knjiga, i u njoj je bila ta oznaka. Nemam pojma gdje ju je našao i koliko je već ima. Ja čak nisam ni znao da si

napisao nekakvu knjigu. Tu knjigu jedva da je itko i otvorio. Ne vjerujem da ju je Shiva ikad pročitao, ali sigurno je nije gutao kao Graya. Vjerojatno je i vidio i pročitao tu oznaku. Ali ti ne znaš kakav je on. Njega ne bi zanimala ni ta oznaka ni pismo koje se spominje. Shiva živi u sadašnjem trenutku. Ne znam ni kako je došao do te knjige ni zašto mi ju je dao.«

Stone je ostao bez riječi, zagledan u praznu košaricu između nas, kao da je ona predstavljala sve nepoznato iz njegove prošlosti, iz naše prošlosti. Njegov je bolni pogled bio tako žestok da me upravo proburazio.

»Ali mogu ga pitati«, ponudio sam mu se. A želio sam to doznati koliko i on. »Pitat ću ga«, rekoh.

Thomas Stone bio je u nekom drugom svijetu. A kad je podigao pogled, shvatio sam dubinu njegova jada; vidio sam ga u mračenju njegove šarenice, unatoč tome što taj delikatni organ ne mijenja boju. I razabrao sam da je ta skoro mistična aura oko legendarnog kirurga — njegova opsjednutost poslom, njegova odanost cilju, njegova vještina — samo površina. Taj je lik kirurga izgradio samo da se zaštiti. Ali je pritom zapravo stvorio zatvor. Svaki put kad bi s profesionalnog skrenuo na osobno, znao je što ga čeka: bol.

Kad je napokon progovorio, glas mu je bio umoran i star.

»I tako sam ja mislio da ga imaš ti, a ti si mislio...«

»Što misliš, što je u pismu?«

»Kako bih volio da to znam«, odgovorio je naglo. »Dao bih desnicu ruku...«

Prošlo je tek nekoliko mjeseci otkako sam upoznao Thomasa Stonea. Doživljavao sam kao obvezu prema njemu osjećati gnjev, ali je sad taj gnjev splasnulo. Ta priča što mi ju je ispričao o svom djetinjstvu, smrti svoje majke — već je i to moralo biti dovoljno da mu oprostim, ali mi se nije činilo da sam na to već spreman. Ako nisam oprostio Shivi, kako bih mogao njemu? No čak i da mu jesam oprostio, neka mi nastrana crta u meni ne bi dopustila da mu to i pokažem. No s njim sam još imao nedovršenog posla.

»Moram ti nešto reći«, rekoh. Nikad nisam mislio da bih pred njime mogao osjećati stid. »Nešto za što me je zadužio Ghosh.« Njegova mi se želja u onom trenutku učinila iracionalnom. Ali sad, dok sam gledao u to tvrdo, grubo lice, shvatio sam zašto je Ghosh želio da pronađem Stonea. Ghosh ga je dobro poznavao, ali je precijenio moju zrelost.

»Ghosh je na samrti izrekao želju i ja sam mu je obećao ispuniti. Ali nisam. Nego sam se oglušio. Nadam se da će mi oprostiti — i on i ti. Rekao je da bi mu život bio nepotpun ako to ne bih učinio... A njegova je želja bila da te pronađem. I da ti kažem da te je držao za brata.«

Bilo je to teško izreći, s jedne strane zato što sam se sjećao Ghoshova teškog disanja, svake njegove riječi, a s druge strane zato što sam vidio njihovo djelovanje na Thomasa Stonea. Osim njegove majke i doktora Rossa u sanatoriju, tko je ikad prema njemu pokazao ikakvu ljubav? Možda sestra Mary Joseph Praise, no je li zaista, a ako je jest, što je on od toga vidio?

»Ghosh je bio razočaran što ga nikad nisi potražio. Ali je želio da znaš, bez obzira na razloge zbog kojih si sve te godine bio nijem, da ti on to ne zamjera.« Ghosh je pretpostavljao da je Thomasa u tome priječio stid. I bio je u pravu, jer mu je sad baš stid obojio lice.

»Žao mi je«, rekao je Stone. Nisam znao govori li to meni, Ghoshu ili univerzumu. To nije bilo dovoljno, ali bar je bilo u zadnji čas.

Ako je u restoranu bilo još gostiju, ja ih nisam vidio. Ako je i svirala nekakva glazba, ja je nisam čuo.

Proučavao sam vlastitog oca kao nekakav uzorak stavljen pred sebe: vidio sam smiješak kako se pokušava izboriti za mjesto na njegovu licu, pa u tome ne uspijeva, a onda sam ugledao i izraz opsjednutog i progonjenog koji je došao iza njega. Bog nas je poštedito da nas takav čovjek ikad pokuša odgojiti, da nas je kojim slučajem odveo iz Etiopije. Unatoč svim jadima što sam ih prepatio, unatoč svem gubitku, nikad svoju prošlost u Missingu ne bih zamijenio za život u Bostonu i s njima. Trebao bih mu biti zahvalan što je otišao iz Etiopije. Ljubav što ju je osjetio prema sestri Mary Joseph Praise došla je prekasno. Ona je bila misterij, veliko žaljenje što će ga ponijeti u grob — a ni za čim neće žaliti koliko za tim što nikad neće doznati što je bilo u tom pismu.

»Pisat ću Shivi«, rekoh. »Pitat ću ga za pismo.«

Mislim da sam shvatio zašto se Thomas Stone klonio ljudi. Nakon što me je Genet izdala, nikad više nisam poželio prema nekoj ženi osjetiti ništa tako snažno. Bar dok ne dobijem pismeno jamstvo. Bio sam se upoznao sa studenticom medicine iz Meke, sveticom u usporedbi s mojom prvom ljubavi; bila je blaga, plemenita, lijepa i kao da je transcendirala samu sebe, kao da je njezino postojanje bilo samo nešto sekundarno prema njezinu zanimanju za svijet i sve u njemu, uključujući i mene. Moja

zakašnjela i prigušena reakcija zacijelo ju je odbila, lišila me svake šanse da s njom provedem budućnost. Jesam li zbog toga bio tužan? Da. I osjećao se glupo? Da. Ali sam osjetio i olakšanje. Izgubivši je, zaštitio sam sebe od nje i nju od sebe. I to smo taj čovjek što mi je sjedio nasuprot i ja imali zajedničko. Pomislio sam na sat koji je prestao kucati, ali koji dvaput dnevno pokazuje točno vrijeme. On je platio. Ustao sam kad i on. Na vratima restorana zastali smo obojica ruku u džepovima. Čekao sam.

»Nikog prije smrti ne zovi sretnim«, rekao je. Prije nego što sam razabrao je li mu na licu smiješak ili tuga, kimnuo mi je glavom i otišao.

48. POGLAVLJE

Pet prstiju

Svake prve nedjelje u mjesecu, odmah poslije ponoći, nazvao bih Hemu u njezinu bungalovu. A to je po adiskom vremenu bilo već u ponedjeljak, u sedam sati ujutro. U to je doba i tarifa bila najniža, no kako bi se prije Heme počesto javile Almaz, Gebrew, a ponekad i Časna Majka, poziv bi ipak znao biti i dug i skup. Sve otkako je Hema Mengistuu — pardon, *drugu* Mengistuu — zbabila dijete, nismo više morali brinuti zbog prisluškivanja tajne policije; osim toga, ona je imala i previše posla sa stvarnim neprijateljima. Mengistu Haile Mariam, Moć Marije, generalni sekretar Sovjeta radnika i seljaka, predsjednik Vojnog komiteta Socijalističke Republike Etiopije, doživotni predsjednik i vrhovni zapovjednik oružanih snaga Narodne demokracije Etiopije, generalni zapovjednik Biroa oružane borbe protiv imperijalističke agresije u Tigru i Eritreji, prihvatio je albansku varijantu marksizma. Višoj i srednjoj klasi, pa čak i radničkoj sirotinji, bile su konfiscirane kuće i oduzeta zemlja. Pa ipak se nisu zaboravljale usluge učinjene Mengistuu i napose njegovoj ženi; lijekovi i uređaji za Missing nisu ležali u carinskom skladištu, a da i nije trebalo podmazivati.

Kad sam te nedjelje nazvao Hemin broj, zamislio sam svoju obitelj iz Missinga kako gleda u sat, s kavom u ruci, i čeka da zazvoni telefon s kontinenta koji nitko od njih nije vidio. Slušalicu je podigla Almaz, a onda se prema njoj nagnuo Gebrew, i oboje je najednom postalo bojažljivo i oprezno. Njihov se dio razgovora svodio na ponovljeno *Enede-menneh? Dehna-ne-woy?* — Kako si? Onda, je li sve u redu? — sve dok se ta moja kuma i kum nisu uvjerali da je njihovo *lij*, dijete, živo i zdravo. Rekli su da me se spominju u molitvi, da za mene poste.

»Moli Boga da se uskoro vidimo i neka se pobrine za tebe i tvoje zdravlje«, rekoh. Časna Majka je bila baš suprotno od toga, blagolagoljiva i spontana, kao da smo se slučajno sreli u hodniku pred njezinom sobom.

Hemu sam već bio izvijestio o svom prvom susretu s Thomasom

Stoneom. Saslušala me je bez komentara i zacijelo se nasmiješila kad je čula kako je njezin sin provalio u stan Thomasa Stonea. Zbog nje nisam cenzurirao informacije, jer je Thomas Stone više nije ugrožavao kao onda dok smo još bili malodobni. Kad sam joj ispričao kao sam Stoneu na stol, kao posjetnicu, stavio knjižnu oznaku, iz njezine sam šutnje pročitao kako ne zna ništa o tome da je Shiva imao knjigu *Okretni kirurg: Kratki uvod u praksu tropske kirurgije*. Iz toga sam naslutio — a što mi je Časna Majka kasnije potvrdila — da je Hema učinila sve moguće da tu knjigu izгна van iz Missinga; nije željela da Shiva i ja ikad vidimo njegovo djelo, a još manje njegovu sliku.

»A s njim sam, mama, i večerao«, rekao sam kad se javila na vezi. »Prvi put sam nakon više od godinu dana jeo *injeru*.« Malo se naljutila doznajući da je Ghosh poslao poruku Stoneu — naslutio sam to po tome što nije rekla ništa. Kad sam joj rekao što je Ghosh želio da mu prenesem, začuo sam glasno šmrkanje u maramicu. Ta je poruka više govorila o Ghoshu i njegovoj nesebičnosti negoli o Thomasu Stoneu. Upitao sam se zna li išta o knjižnoj oznaci i popratnom pismu. Nije znala ništa.

»Možda zna Shiva«, rekoh. »Mogu li ga dobiti?«

Zazvala ga je imenom, i bio je to poziv kojeg sam se naslušao još od djetinjstva. Čuo sam njegov odziv, i po odjeku zaključio da je došao iz sobe našeg djetinjstva. Dok sam čekao, čuo sam Hemu kako pita Časnu Majku o knjižnoj oznaci; njezin mi je »Ne!« rekao da je to i za nju novost.

* * *

Telefon u Shivinim rukama nije nikad bio spretan instrument. Dobro je, rad na fistulama napreduje jako dobro i ne, on ne zna ništa ni o kakvom izgubljenom pismu.

»Shiva, sjećaš li se knjižne oznake i to kako spominje nekakvo pismo?« upitao sam.

»Da.«

»Ali veliš da u knjizi nije bilo nikakvo pismo?«

»Baš nikakvo.«

»Otkud ti ta knjiga?«

»Dao mi ju je Ghosh.«

»Kada?«

»Na samrti. Želio je sa mnom razgovarati o mnogočemu. To je bila

jedna od tema. Rekao mi je kako je tu knjigu uzeo iz stana Thomasa Stonea na dan našega rođenja. Pa ju je zadržao. I sad mi ju je dao.«

»Jesi li tad prvi put vidio i taj udžbenik i sliku Thomasa Stonea?«

»Da.«

»Je li Ghosh spomenuo kakvo pismo sestre Mary — naše majke — Stoneu?«

»Ne, nije.«

»Je li ti rekao zašto ti daje tu knjigu?«

»Ne.«

»Kad si našao knjižnu oznaku i otkrio da spominje nekakvo pismo, jesi li se vratio da ga pitaš?«

»Ne.«

Uzdahnuo sam. Mogao sam tu i stati, ali sam već zašao i predaleko.

»Zašto ne?« upitao sam.

»Da je htio da znam za pismo, onda bi mi ga dao.«

»Shiva, zašto si mi dao tu knjigu?«

»Htio sam da je imaš.«

Po glasu mu se nije dalo zaključiti da ga gnjavim; ton mu nije bio drukčiji nego na početku — pitao sam se je li opazio iritaciju u mom. Shiva je bio u pravu: pisma ili uopće nije bilo ili ga je Ghosh našao, ali je isto tako našao i razlog da ga uništi.

Već sam se spremao na pozdrav. Dovoljno sam ga poznavao da ne očekujem da me pita za život i zdravlje. Ali me ipak iznenadio pitanjem: »Kakve su vam operacijske dvorane?« Želio je znati kakav je raspored, kako su daleko garderoba i soba s autoklavom i je li pred svakom dvoranom umivaonik, ili sve imaju zajedničku umivaonicu. Prenio sam mu podrobnu sliku. Dovršio sam i pričekao. I onda me još jednom iznenadio:

»Kad se vraćaš kući?«

»Pa ovaj... čeka me još četiri godine specijalizacije.«

Je li mi time, na svoj način, želio reći da mu je žao zbog svega što se dogodilo? Da mu nedostajem? Jesam li to želio od njega? U to baš nisam bio siguran, zato sam dodao samo:

»Ne znam mogu li doći bez opasnosti, ali ako mogu, volio bih doći

možda za godinu dana... A zašto ti ne dođeš ovamo?»

»Hoću li moći pogledati vaše operacijske dvorane?»

»Naravno. Mogu srediti da ih obideš.«

»Onda dobro. Dolazim.«

Onda je na liniji opet bila Hema. Bila je u blagoglagoljivom raspoloženju, i nerado me puštala. Slušajući njen pjevni glas, vratio sam se u vremensku zonu Missinga, baš kao da sjedim kraj telefona pod Nehruovom fotografijom i na suprotnom zidu gledam u Ghoshov portret koji je posvetio mjesto na kojem je proveo tolike sate slušajući Grundig.

Kad sam spustio slušalicu, osjetio sam se očajno: vratio sam se u Bronx, među gole zidove, na kojima nije bilo ničega osim uokvirene *Ekstaze sv. Terezije*. Moj pipser, do tada nijem, sad se oglasio. Odgovorio sam na poziv i tako si na vrat opet stavio jaram; zapravo sam jedva dočekaao povratak u svoj robovski život kirurškog specijalizanta, beskonačni rad, krize koje me drže u sadašnjosti, tu uronjenost u krv, gnoj i suze — taj fluid u kojem čovjek otapa svaki svoj trag. Radeći tako do iznemoglosti, osjećao sam se integrirano, osjećao sam se *Amerikancem* pa sam jedva ikad imao i vremena razmišljati o domovini. A onda, poslije četiri tjedna, opet dolazi vrijeme da nazovemo Missing. Upitao sam se jesu li ti telefonski razgovori podjednako teški i Hemi.

U pismu koje sam primio poslije tog razgovora, Hema mi je napisala kako je pitala Bachellija, Almaz, pa čak i W. W. Gonada jesu li čuli da su Ghosh ili Sestra za sobom ostavili nekakvo pismo, ali nitko o tome nije znao ništa. Rekla mi je kako su zadržali Shivinu molbu za izlaznu vizu kako bi me mogao posjetiti; zatražili su od njega potvrdu da u Etiopiji nema dugova, a osim toga da ih nemam ni *ja*, a za koje bi on mogao odgovarati. Napisala mi je kako kani podsjetiti Shivu da poradi na vizi. Čitajući između redaka shvatio sam kako shvaća da je Shiva izgubio zanimanje.

Napisao sam Thomasu Stoneu kako je pitanje gdje je pismo sestre Mary Joseph Praise i dalje misterij. Nikad mi nije odgovorio i zahvalio mi se na trudu.

* * *

Kroz iduće sam četiri godine Thomasa Stonea viđao povremeno kad bi dolazio na konzilij ili obilazak sa studentima; bio je impresivan, što sam i unaprijed znao, autoritativan, ozbiljan i posve je vladao materijom.

Posjedovao je perspektivu kakva dolazi samo s pažljivim proučavanjem kirurške literature i sa stalnim i mnogogodišnjim življenjem s njom. Bilo mi je mnogo draže biti s njim na taj način negoli s njim večerati. Vjerojatno je i on mislio isto, jer me više nije ni nazvao niti me posjetio.

Otišao sam u Boston u tri zasebne, jednomjesečne rotacije: plastična kirurgija, urologija i transplantacija, i posao je bio zanimljiv i izazovan, tako da bih svaki put sasvim zaboravio na svoju tjeskobu zbog mjesta i njegove blizine. U posljednjoj sam rotaciji radio s njim, i ona je bila užurbanija no što sam to mogao i zamisliti. Jednom mi je u tom razdoblju predložio da odemo zajedno nešto pojesti, ali sam ga zamolio da me ispriča zato što mi moj rad na intenzivnoj skrbi odjela za transplantaciju jednostavno nije dopuštao da pobjegnem prije devet uvečer, čak ni kad me nije čekalo noćno dežurstvo. Vjerujem da je to dočekao s olakšanjem.

Godine 1986. završio sam svoju godinu glavnog specijalizanta, što je ujedno bila i peta godina školovanja, pa sam ostao u svojstvu Deepakova asistenta, istodobno se spremajući za stručni ispit. I protiv volje sam počeo cijeniti dug i mukotrpan američki sustav kirurškog školovanja, iako mu se bilo lakše diviti kad si već pri kraju. Osjećao sam se tehnički sposobnim za izvođenje svih glavnih operacija opće kirurgije, a i znao sam svoje granice. Nije tu bilo mnogo toga što već nisam vidio na Old Lady. Ali, što je bilo još važnije, bio sam siguran u svoje znanje i kad je riječ o skrbi za pacijente prije i poslije operacije, kao i u uvjetima intenzivne skrbi.

* * *

Godine se 1986., osim toga, proslavio i moj brat: baš mi je Deepak pokazao reportažu u *New York Timesu*. Kakav je to šok bio, vidjeti Shivanu sliku, vidjeti u njoj vlastiti odraz, ali s kraćom kosom, ošišanom gotovo na četku i bez sjedina koje su mi već potpuno zaposjele sljepoočice i zaliske. Ta je slika u meni smjesta izazvala gorčinu, sjećanje na bol zbog izdaje. I da, zavist. Shiva je uzeo prvu i jedinu djevojku koju sam volio i upropastio je za mene. A sad je već dospio na naslovne stranice tu, meni pred vratima, u mojim novinama. Ja sam se držao svih pravila i pokušao učiniti što je pravo, dok se on oglušio na sva pravila, i sad smo tu gdje jesmo. Može li pravedni Bog dopustiti tako nešto? Priznajem da mi je trebalo vremena da smognem snage pročitati taj članak.

Prema *Timesu*, Shiva je bio stručnjak svjetskoga glasa za vaginalne fistule i glavni zagovornik žena koje od nje pate. On je bio duh koji je stajao iza kampanje WHO-a za prevenciju fistula, a koja je bila »miljama

daleko od uobičajenog zapadnjačkog pristupa tim pitanjima«. *Times* je reproducirao šareni plakat naslovljen s »Pet pogrešaka koje vode do fistule«. Na njemu je bila šaka s raširenim prstima. Kad sam se bolje zagledao, prepoznao sam Shivinu ruku. Na dlanu je sjedila žena u pozi očaja — je li za nju pozirala pomoćna sestra?

Taj su plakat tiskali na četrdeset jezika i raspačali po čitavoj Africi i Aziji. Seoske su babice učili kako da na prste nabroje Pet pogrešaka. Prva je bila prerana udaja žena koje su još djevojčice, druga je bila nedostatak prenatalne skrbi, treća je bila odgađanje konstatacije da je porod zapeo (do tada se bebina glava već zabila do pola rodnice te već stvara štetu) i da zbog toga treba izvesti carski rez, četvrta je pogreška bila prevelika udaljenost i malobrojnost medicinskih centara u kojima se taj rez dade izvesti. Pod pretpostavkom da majka preživi (što nikad nije slučaj i s bebom), konačna je pogreška bila što suprug i njegova rodbina tada odbacuju ženu zbog tog smradnog iscjetka iz mjehura ili rektuma ili i jednog i drugog koji curi u vaginu. Ta se priča često završavala samoubojstvom.

»Žene s fistulom ipak nekako uspijevaju doći do Shive Praise Stone«, pisalo je u članku. »Dolaze autobusom, naime koliko mogu prije nego što ih drugi putnici izbace. Dolaze pješice i na magarcu. Počesto dolaze samo s papirićem u ruci na kojemu na amharskom piše samo ›MISSING‹ ili ›BOLNICA ZA FISTULE‹ ili ›VAĐENJE KAMENCA.‹«

Shiva Stone nije liječnik »nego školovani laik, kojeg je u to područje uvela njegova majka, inače ginekolog«.

Kad sam sljedeći put razgovarao sa Hemom, zamolio sam je da mu prenese moje čestitke.

»Mama«, rekoh, »u tom su ti članku trebali odati veće priznanje. Bez tebe Shiva danas ne bi radio to što radi.«

»Ne, Marion, sve je to zaista samo njegova zasluga. Operacija fistule nije nešto što mi je ikad ležalo. Ona je za nekog tako jednostranog kao što je to Shiva. I tu se hoće stalna pažnja, pri operaciji, prije i poslije nje. Trebao bi ga samo vidjeti kako satima razmišlja o svakom slučaju, pokušavajući predvidjeti svaki problem. On vidi fistulu u tri dimenzije.« Shiva je u svojoj radionici izradio nove instrumente i izumio nove tehnike. Članak je spomenuo i trud Časne Majke oko skupljanja sredstava kao i ljutu oskudicu, pa su se poslije njegova objavljivanja sredstava počela slijevati. Časna Majka je već smislila i novu zgradu u Missingu posvećenu

ženama s fistulom. »Shiva već godinama pravi skice. Imat će oblik slova V, a krakovi će mu se spajati u Operacijskj dvorani 3.« Operacijska dvorana 3 će se pregraditi i prepraviti, tako da se dobiju dvije operacijske dvorane sa zajedničkim umivalištem u sredini.

Tog sam dana kasno uvečer još jednom pročitao taj članak iz *Timesa*. Ovaj put sam u trbuhu osjećao nekakvu prazninu. Iz članka je probijalo autoričino neobuzdano divljenje prema Shivi pa se osjećalo kako je odbacila suzdržanost, svoj uobičajeni ravnodušni ton, zato što ju je uzdrmao više taj čovjek nego sama tema. Završila je citirajući mog brata.

»To što radim vrlo je jednostavno. Popravljam rupe«, rekao je Shiva Praise Stone.

Da, Shiva, ali ih i stvaraš.

* * *

Tada sam i ja doživio uspjeh, iako tiši: prošao sam pismeni ispit Američke kirurške komore. Nekoliko mjeseci kasnije odredili su mi i pismeni ispit u Bostonu u Copley Plaza Hotelu. Poslije mukotrpnih sat i pol pred ispitivačima, napokon smo završili. Znao sam da sam bio dobar.

Vani je bio veličanstven dan. Monolit od sivog kamena, crkva kršćanske znanosti, stajala je spokojno na kraju dugog zrcalnog bazena, ocrтана na modrom nebu. Pet sam godina u bolnici provodio i dane i noći, ne vidjevši neba, ne osjetivši na licu sunca. Obuzela me želja da onako, potpuno odjeven, zagacam kroz vodu ili da ispustim pobjednički krik. Umjesto toga sam se zadovoljio sladoledom, kojim sam se osladio sjedeći kraj zrcalnog bazena.

Kanio sam krenuti prema zračnoj luci, sjesti na lokalnu liniju do New Yorka. Ali kad sam vidio da je moj taksist tako očito Etiopljanin, i pošto sam ga pozdravio na našem zajedničkom jeziku, na um mi je palo nešto drugo. Da, naravno da je znao za Kraljicu od Sabe na Roxburyju i bit će mu čast odvesti me do nje.

»Ja sam Mesfin«, rekao je i nasmiješio mi se preko retrovizora. »A vi ste? I čime se bavite?«

»Zovem se Stone«, rekao sam vežući se, iako se nisam brinuo baš nimalo, jer mi se u takav dan ne može dogoditi nikakvo zlo. »Inače sam kirurg.«

49. POGLAVLJE

Kraljičin potez

U ulici je na uglu bilo i smetlište s visokim zidovima i bodljikavom žicom, što je sve jako podsjećalo na zatvor Kerchele. Kroz ulazna se vrata vidio pogolem pas, na lancu i usnuo. Zatim je slijedio čitav niz praznih parcela na kojima su stajali obrisi, ocrtni pepelom i prašinom, svega što je tu nekad stajalo. Mesfin je okrenuo taksi prema kući na kraju ulice, jedinoj koja je preživjela pošast koja je srušila sve ostale. Njezin je prilaz počinjao posred ceste, kao da je finiše, stigavši do nje, ostao bez asfalta, pa je njezin vlasnik uzeo stvar u svoje ruke. Ta kuća na dva nivoa bila je prekrivena žutom šindrom. Stube, ograda, stupovi, prozori, terase pa čak i oluci, sve je bilo obojeno u istu limunskožutu. Ugao je utonule prednje verande bio poduprt stupom od (neobojanih) glavčina. Pred kućom su bila parkirana četiri taksija, sva četiri žuta.

Miris fermentiranog meda izazvao je Pavlovljev refleks u mojim okusnim pupoljcima. Na vratima nas je dočekao strogi Somalijac i odveo nas u blagovaonicu šest stuba nižu od ulaznog odmorišta. Tu smo zatekli pola tuceta ljudi koji su jeli za vrtnim stolovima, sjedeći na klupi, a u prostoriji je bilo mjesta za još dvaput toliko. Drveni je pod bio posut svježje pokošenom travom, baš kao i u privatnim kućama i restoranima u Addisu.

Oprali smo ruke i sjeli, i onda nam je smjesta prišla jedra žena pa se naklonila, poželjela nam dobro zdravlje i pred nas stavila vodu i dvije bočice zlatnožutog *teja*. Šarenica joj je na lijevom oku bila mliječnobijela. Mesfin mi je rekao da se zove Tayitu. Iza nje je došla mlađa žena i donijela nam pladanj *injere*, a na njoj obilan obrok janjetine, leće i piletine.

»Shvaćate?« rekao je Mesfin i pogledao na sat. »Tu se mogu najesti brže nego natankati benzin. A tu je i jeftinije.« Jeo sam kao da sam preživio gladnu godinu. Ona konobarica u New Yorku koja mi je prva rekla za Kraljicu od Sabe bila je sasvim u pravu. To je bilo ono pravo.

Kasnije sam kroz bočni prozor što je gledao na nakošenu okućnicu, vidio kako se njom uspinje bijela Corvette. Iz nje je izišla lijepo oblikovana noga na visokoj potpetici, u boji kapučina, nokata lakiranih u

boji koju je B. C. Gandhi zvao »jebime crvena«. Odněkud se pojavio kozlić pa zaplesao oko tih elegantnih nogu.

Uskoro je ta krasna etiopska dama oprezno krenula niza stube, pazeći da ne slomi potpetice. Preko ramena se obratila Somalijcu:

»Zašto ta mala budala u ovaj sat pušta kozlića van? Jednog ću ga dana pregaziti.« Njezina je zlatnosmeđa kosa imala crvene pruge i bila je podrezana u prpošnom, asimetričnom stilu koji joj je otkrivao vrat. Na sebi je imala kestenjavu jaknu na tanke pruge, bijelu bluzu i suknju.

Sad se Kraljica, jer bilo je malo dvojbe da je to baš ona, naklonila prema nama pa produžila u svoj ured kraj kuhinje. Pa naglo zastala. Okrenula se kao da je ugledala prikazu, i onda se zapiljila. Bio sam u odijelu, olabavljene kravate — zar sam stvarno toliko odskakao od okoline? U okvirima Our Lady of Perpetual Succour bila su zastupljena sva Abrahamova plemena, pa se nisam osjećao ništa veći stranac od pacijenata i ostalog osoblja. Ali sada, kad sam privukao njezino zanimanje, a zatim i zanimanje ostalih, ponovno sam se osjetio kao *ferengi*.

»Hvaljen budi Bog, slavljen Njegov Sin«, rekla je Kraljica i stavila ruke na obraze. Podigla je sunčane naočale na čelo i otkrila oči razrogačene od zaprepaštenja. Pogledala je mimo mene: možda se obratila nekom drugom? Izraz njezina lica, u prvi mah sasvim nejasan, najednom se ispunio radošću, a onda je pokazala blistavo bijele, savršene zube. »Dijete, prepoznaješ li me?« rekla je pa mi prišla, predvođena svojim ružinim parfemom.

Ustao sam na noge, ni dalje ništa ne shvaćajući.

»Svakog se dana molim za tebe«, obratila mi se na amharskom. »Nemoj mi reći da sam se toliko promijenila?«

Stajao sam visoko nad njom. Jezik mi se zavezao. Kad smo se upoznali, ona je već bila majka, a ja još dječak.

»Tsige?« rekao sam napokon.

Bacila se na mene, poljubila me u oba obraza, uzela me u ispružene ruke da me bolje pogleda, pa me privukla k sebi da se još mnogo puta sudarimo obrazima.

»O Bože, blažena Bogorodice i svi sveti, pa kako si? Ma jesi li to ti? *Endemenneh? Dehna ne woy?* Kako si? Je li moguće da si to ti? O hvala Bogu da si tu...«

Poslije šest godina u Americi, u tom sam se trenutku, dok sam stajao u toj žutoj kući, u njezinu zagrljaju, s pokošenom travom pod nogama, prvi put u toj zemlji osjetio slobodno, prvi put osjetio da mi popušta oprez i da mi se opuštaju mišići u trbuhu i vratu. Preda mnom je bio netko iz moje prošlosti, čak iz moje ulice, netko meni drag i s kim sam uvijek osjećao nekakvu vezu. Poljubio sam je u obraze žestoko kao i ona mene. Tko će prvi prestati? Svakako ne ja.

Tayitu je povirila iz kuhinje. Još su dvije žene pogledale preko ograde na katu. Gosti su zastali i zagledali se. Bili su to ljudi izgubljeni u tuđini, baš kao i mi, pa su i predobro shvaćali takve susrete, te trenutke kad kraj tebe rijeka pronese komadić tvog starog doma.

»I što tu radiš?« upitala je Tsige. »Nisi me valjda došao vidjeti?«

»Došao sam jesti. Nisam imao pojma! Već šest godina živim u New Yorku. Tu sam samo na jedan dan. Sad sam već doktor. Kirurg.«

»Kirurg!« Zinula je, odmaknula se, pritisnula ruke na srce. A onda me poljubila u zapešća, s gornje strane, prvo u jedno pa u drugo. »Kirurg. Ti krasno, krasno dijete.« Onda se okrenula publici pa nastavila glasom kantora, i dalje na amharskom: »Poslušajte, svi vi nevjernici, kad je bio još sasvim mali i kad je moja beba već bila na umoru, tko me je odveo na pravo mjesto u bolnici? Bio je to on. I tko je onda bio sa mnom dok se moja beba borila za život? Nitko drugi nego on. I samo je on bio uz mene kad je moja beba umrla. Nikog drugo nije bilo da stane uz mene, kad biste samo znali...« Niz lice su joj potekle suze i u trenutku se raspoloženje u prostoriji iz slavlja ponovnog susreta prometnulo u duboku tugu, kao da su te dvije emocije nerazdruživo povezane. Čuo sam sućutno c-c-c i šmrc muškaraca, a Tayitu se ispuhala nos i obrisala zdravo oko, dok su se druge dvije rasplakale bez sustezanja. Tsige je pak izgubila dar govora i oborila glavu — na trenutak je ostala smlavljena. Onda je napokon uspravila ramena i podigla glavu, a usne su joj se hrabro razvukle u smiješak, pa je objavila: »Nikad mu neću zaboraviti tu ljubav. Čak i danas, kad god idem spavati, pomolim se za dušu svoje bebe, a onda i za tog dečka. Živjela sam mu preko puta. Gledala sam ga kako raste, kako postaje muškarac, polazi studirati medicinu. A danas je kirurg. Tayitu, vrati svima novac, jer danas se slavi. Naš se brat vratio kući. Recite mi, vi slabi u vjeri, treba li kome još ikakav dokaz da ima Boga?« Oči su joj blistale kao dijamanti, a njezine ruke, s položenim dlanovima, krenule su prema stropu.

Zatim sam se, u sljedećih nekoliko minuta, svečano rukovao sa

svima u kući.

* * *

Kasnije sam sa Tsige sjeo na sofu u dnevnoj sobi na katu. Zbacila je cipele i podvila noge pod sebe. I dalje me je držala za ruku pa me često dirala po obrazu i uzvikivala kako je sretna što me vidi.

Tog sam se popodneva kanio vratiti u New York, ali je Tsige uporno tražila da kažem Mesfinu da može ići.

»Možeš sjesti na kasniji avion«, rekla je.

»Jesi li sigurna da tu mogu naći taksi?« upitao sam tobože ozbiljno.

Zastala je trenutak pa zabacila glavu i prasnula u smijeh.

»Vidiš da si se promijenio! Nekad si bio tako sramežljiv.«

Kroz prozor sam vidio šest-sedam jarića i kozlića u velikom oboru ograđenom žicom. Iza njih je bio kokošinjac. Tu je sjedio i dječak sanjarskog izgleda i duge, uske glave pa mazio kozle.

»To mi je rođak«, rekao je Tsige. »Na čelu mu se vide tragovi forcepsa. Ima neke probleme. Ali se voli brinuti o životinjama. Trebao bi doći kad na Meskerem slavimo Meskel. Onda koljemo kozliće i kuhamo ih vani. Onda ćeš vidjeti ne samo taksije nego i policijska kola. Dolaze se ovamo najesti, dođu iz postajte Roxbury i South End.«

Tsige mi je ispričala kako je iz Addisa otišla nekoliko mjeseci poslije mene. Jedan ju je gost u baru, inače kaplar u vojsci, želio uzeti za ženu.

»On je nitko i ništa. Ali u revoluciji čak i redovi postaju moćni.« Kad ga je odbila, lažno su je optužili za imperijalističku djelatnost i zatvorili. »Uspjela sam se poslije dva mjeseca izvući na lov. Ali dok sam bila u Kercheleu, konfiscirali su mi kuću. Onda se pojavio on, pretvarajući se da nema ništa s tim što su me uhitili. Ako se udam za njega, veli, sve će nam se vratiti. Zemlju vode takva pseta. Ali sam nešto novaca sakrila. Otišla sam a da se nisam ni osvrnula.

U Kartumu sam čekala mjesec dana da od američkog veleposlanstva dobijem azil. Radila sam kao dvorkinja kod Hankinovih, to je britanska obitelj. Fini ljudi. Naučila sam engleski pazeći im na djecu. To je jedino dobro od Kartuma. I ne smeta mi nimalo što je u Bostonu tako hladno, jer me svaki hladni dan podsjeća koliko je dobro što više nisam u Kartumu.

Tu sam se ubijala od posla, Marion. Quick-Mart — počesto bih radila i u dvije smjene. A onda bih pet noći radila u javnoj garaži. Pa sam

štedjela i štedjela. Postala sam prva Etiopljanka koja je u Bostonu vozila taksi. Upoznala sam grad. Pronalazila Etiopljanima posao. Stočar, radnik na parkiralištu, taksistica, blagajnica u hotelskoj trgovini suvenira. Kamatarila sam s Etiopljanima. Tayitu je radila u mom baru, pa sam, kad je došla, unajmila ovu kuću. Ona je kuhala. Onda sam tu kuću i kupila. A sada, o Bože, toliko posla: mljevenje *tefa*, pravljenje *injere*, čišćenje pilića, priprema *wota*, pospremanje kuće. Posla za troje-četvero. Etiopljani mi dolaze na vrata kao janjci tek došli na svijet, sve što imaju zavezano u pinklec, u rukama još nose svoje rengenograme. Nastojim im pomoći.«

»Zaista si kraljica od Sabe.«

Nestašno se nasmiješila. A onda se prebacila na engleski, jezik koji još nikad nisam čuo iz njezinih usta.

»Marion, ti znaš što sam morala raditi u Addisu da prehranim svoju bebu. A onda, u Sudanu, pala sam i ispod toga — nisam bila bolja od *bariye*«, što znači »robinja«. »U Americi vele da možeš biti što hoćeš. Povjerovala sam. I prihvatila se posla. I zato, kad vele, »Kraljica od Sabe«, ja pomislim, da, od *bariye* od kraljice.«

Rekao sam joj kako sam je vidio onaj dan kad sam morao tako brzo iz Addisa, kako sam je vidio da izlazi iz svog fiata 850.

»A danas, što to vidim prije nego što sam ti ugledam lice? Tvoju lijepu nogu kako izlazi iz auta. I posljednji pogled na tebe u Addisu također je bio pogled na lijepu nogu kako izlazi iz auta. Želio sam se tada s tobom pozdraviti. Ali nisam smio.«

Nasmijala se, pa stidljivo povukla suknju i pokrila noge.

»Znala sam da si nestao odmah poslije Genet«, rekla je Tsige. »Nitko nije znao jesi li i ti bio upleten u onu otmicu.«

»Zaista? I ljudi su mislili da sam eritrejski gerilac?«

Slegnula je ramenima.

»Ali *ja* nisam vjerovala da ti s tim imaš ikakve veze. Pa ipak, kad sam vidjela Genet, ona nikad nije rekla ni jedno ni drugo.«

To me zbunilo.

»Ma kako si je mogla vidjeti? Pa ona je otišla isti dan kad i ja. Zato sam i morao otići. Vidjela si je u Kartumu?«

»Ne, Marion. Vidjela sam je ovdje.«

»Vidjela si je u *Americi*?«

»Vidjela sam je *ovdje*. U ovoj kući... O, Bože. Zar ne znaš?«

Osjetio sam kako mi zrak izlazi iz pluća. Poda mnom se otvorila zemlja.

»Genet? Zar se više ne bori s Eritrejcima?«

»Ma ne, ne, ne. Ta je cura ovamo došla kao izbjeglica, baš kao i svi mi ostali. Netko ju je doveo ovamo. S bebom u naručju. U prvi se čas držala kao da me ne poznaje. Morala sam je podsjetiti.« Lice joj se ukrutilo. »Znaš, Marion, kad jednom dođemo ovamo, svi smo mi isti. Eritrejac, Amharac, Oromorac, velika riba, *bariya*, bez obzira koji status imao u Addisu, to ovdje ne znači baš ništa. U Americi svi kreću od nule. A najbolje prolaze oni koji su bili nule. Ali je Genet došla vjerujući da je nešto posebno, da nije kao mi ostali...«

»Kad je to bilo?«

»Prije dvije, možda tri godine. Rekla je da je izgubila vezu s tobom. Da ne zna kamo si otišao. Držala se kao da ne zna da si pobjegao iz Addisa.«

»Kako? Onda je lagala«, rekoh. »Baš su mi Eritrejci pomogli u bijegu. Ona je bila njihova zvijezda... njihov veliki heroj. Morala je znati.«

»Marion, možda mi nije vjerovala. S njom se nikad nisam poznavala kao s tobom, nikad nismo razmijenile ni dvije riječi. Znaš, ljudi se mijenjaju. Kad odeš iz svoje zemlje, onda si kao biljka koju su iščupali iz korijena. Neki onda otvrdnu i ne mogu opet procvjetati. Sjećam se kako mi je pričala kako joj je pozlilo na bojištu. Ali mislim da joj je pozlilo i od boja. A imala je i bebu. Neke žene koje je znala u New Yorku ponudile su joj posao i da će joj se brinuti o malom. Zato zapravo za nju i nisam trebala učiniti ništa.«

»O, Bože«, rekao sam i utonuo u sofu. Bilo mi je drago što za to nisam znao, što nisam znao da je u New Yorku. »Je li još tamo?«

»Ne.« Tsige je oklijevala, kao da baš ne zna treba li mi reći i ostalo. »Svašta se priča. Tako sam dočula... da je našla nekog i da su se vjenčali. Onda se nešto dogodilo. Skoro ga je ubila. Ne znam zapravo ni kako ni zašto. Znam samo da je u zatvoru. Bebu su joj dali na usvajanje...« Vidjela je šok na mom licu. »Oprosti. Mislila sam da sve to već znaš... Mogu se raspitati je li u zatvoru.«

»Ne!« Odmahnuo sam glavom. »Ti to ne shvaćaš. Ne želim je više vidjeti u životu«, rekoh. Kad bih je vidio, pomislio sam, pljunuo bih joj u lice.

»Ali ona ti je sestra.«

»Ne! Nemoj to govoriti«, odgovorio sam oštro.

Sjedili smo tako u tišini. Ako je za Tsige moja reakcija bila neočekivana, ne mogu joj to zamjeriti. Morao sam počekati nekoliko trenutaka da se ta oluja u meni stiša.

»Tsige«, rekao sam napokon i uhvatio je za ruku. »Oprosti. Morao bih ti objasniti. Vidi, Genet mi nije sestra. Ona je bila ljubav mog života.«

To ju je šokiralo.

»Zaljubio si se u vlastitu sestru?«

»Ali ona mi *nije* sestra!«

»Oprosti. Jasno.«

»I zar je to važno, Tsige? Bila mi sestra ili ne bila, ipak sam u nju bio zaljubljen. To što sam za nju osjećao i tako ne bih mogao promijeniti. Kad diplomiram, trebali smo se vjenčati.«

»I što se dogodilo?«

»Izdao me vlastiti brat. Ona me izdala.« Bilo je to tako teško izgovoriti. »Jedan su drugom bili jastuk«, poslužio sam se amharskom frazom.

Shvatio sam da sam Tsige upravo rekao nešto što nikad nisam rekao nikome, čak ni Hemi. Skoro sam to bio ispričao Thomasu Stoneu onaj put u restoranu, ali nisam. Ali sad, kad sam to izrekao, osjetio sam takvo olakšanje. Nisam ispustio baš ništa — ni to kako su me lažno optužili, ni kako je Genet prošla genitalno sakaćenje, ni kako je Rosina umrla, ni kako je Hema sumnjala da sam za sve to ja kriv. Za šest godina u Our Lady of Perpetual Succour, kraj svih tih prijatelja što sam ih stekao — Deepaka, B. C.-a, raznih studenata — baš nikom nisam ispričao tu priču.

Tsige je stavila ruku na usta, a oči su joj iskazivale zaprepaštenje i sućut. A onda je, nakon nekog vremena, spustila ruku i tužno zavrtjela glavom.

»Tvoj brat je htio spavati sa mnom«, rekla je Tsige. Nacerila se kad je vidjela kako sam zinuo. »O, da. Obojica ste tad još bili vrlo mladi,

četnaest, možda petnaest godina. Ali ipak ne baš premladi. Shiva je bio tako otvoren. »Koliko da spavam s tobom?«

Nasmijala se na njegovu odvažnost pa se zagledala kroz prozor, dok su joj misli slikale taj prizor iz davnih dana.

»Pa je li?« upitao sam napokon, a grlo mi je bilo tako suho da mi se od riječi mogao zapaliti onaj *tej* u želucu. Nije ni slutila koliko mi je taj odgovor važan.

»Je li što?«

»Spavao s tobom?«

»O, srdašce. Nije!« Uštipnula me za obraz. »Trebao bi si vidjeti facu. Nije, nije.« Ispustio sam dugo zadržavan dah. »Ali znaš, da si to bio ti, znaš da bi bilo sasvim drukčije? Da si me ikad pitao... Jer sam tvoj dužnik, Marion. Još sam tvoj dužnik.«

Znao sam da crvenim. A onda je Genet, kako mi je brzo došla u misli, jednako brzo i izvjetrila.

»Ne duguješ mi ništa, Tsige. I oprosti, nikad te nisam ni trebao pitati — to je privatno, to je tvoj posao.«

»Marion, ti sigurno imaš mnogo cura. Kirurg u New Yorku! S koliko bolničarki, ha, dijeliš jastuk? Kamo ćeš? Zašto si ustao? Što je bilo?«

»Tsige, već je kasno, bit će bolje...«

Čvrsto me povukla tako da sam skoro pao na nju. Zagrlila me. Miris njezina tijela i njezina parfema sunuo mi je uz nos. Moje su oči bile na njezinu grlu, bradi, prsima. Mislio sam na nju kroz mnoge noći u kući za osoblje Our Lady of Perpetual Succour, no nikad nisam ni pomislio da ću je ikad i stvarno dotaknuti. Bio sam opći kirurg s diplomom, ali sam se osjećao kao bubuljičavi adolescent.

»Kako si pocrvenio! Je li ti dobro? O, pomozi, Bogorodice... blaženi Gabrijel i svi sveci... pa ti si još nevinašce?«

Bojažljivo sam kimnuo glavom.

»Zašto plačeš?« upitao sam.

Ali ona je samo kimala glavom i promatrala mi oči sve brišući suze. A onda je napokon, pritisnuvši mi dlanovima obraze, rekla:

»Plačem zato što je to tako lijepo.«

»To nije lijepo, Tsige. Nego glupo.«

»Ne, nije«, rekla je.

»Čuvao sam se za Genet. Da znam — zvuči smiješno. Ali onda, kad su se ona i Shiva... Bacio sam se na nauke. Ali je najgore od svega bilo što sam je još volio. Shiva nije. Ja jesam. I osjećao sam se krivim kad je zamalo umrla. Možeš li vjerovati? Shiva je s njom spavao, a *ja* sam se osjećao krivim? A onda, kad su ona i njezini prijatelji ukrali avion, još me jednom izdala. Nije se nimalo brinula što bi se moglo dogoditi meni, Hemi ili Shivi. Ali sam bar u tom trenutku, na dan kad sam otišao iz Etiopije, bio od nje slobodan. Kad sam stigao ovamo, pokušao sam je zaboraviti. Nadao sam se da je poginula u tom glupom ratu — tom prokletom njenom ratu. A sad otkrivam da je tu. Možda bih trebao otići iz zemlje, Tsige. Otići u Brazil. Ili Indiju. Ne želim biti na istom kontinentu s tom ženom.«

»Daj prestani, Marion. Ne govori gluposti. Koliko si to *teja* popio? Velika je ovo zemlja, a i ti si već velik. Zaboravi je! Vidi gdje si sada ti, a gdje je ona. Ona je u *zatvoru*, tako ti Boga!« Dotakla mi je kosu pa me povukla na prsa. »A ti si muškarac o kakvom svaka žena može samo sanjati.«

Bio sam se uzbudio. Ništa iz svog života nisam mogao sakriti pred njom, sve da sam to i želio. Ni svoj stid, ni svoje tajne, ni svoju zbunjenost.

Poljubila me u usta, najprije je to bio kratki, izviđački poljubac, a onda je uslijedio i ležerni, prodorni. Osjetio sam kako se iz mene izliva adrenalin, kako rezerve nikad iskorištenog, uskladištenog testosterona javljaju o svojoj raspoloživosti. Eto kako će se to dogoditi, pomislio sam. Na dan kad sam položio kirurški ispit. Taman kako treba. Moje su ruke pošle prema njoj.

Uzdahnula je i odmaknula se, pa me gurnula i uspravila, pa poravnala kosu. Izraz joj je lica bio ozbiljan, kako kod kliničara kad izgovara nalaz poslije detaljnog pregleda.

»Čekaj malo, moj Marione. Čuvao si se sve te godine. A to nije mala stvar. I zato idi kući. Kad o svemu dobro promisliš, ako me poželiš, ja ću biti tu. Možeš opet doći k meni ili možemo nekamo otići, poći nekamo na izlet. A mogla bih i ja doći u New York pa ćemo negdje uzeti sobu u kakvom lijepom hotelu.« Vidjela je razočaranost na mom licu zbog odbijanja. »Ne tuguj. To činim iz ljubavi prema tebi. Kad imaš nešto tako dragocjeno, onda moraš dobro razmisliti kako ćeš to nekom dati. Shvatit ću ako to ne daš meni. Ako izabereš mene, bit ću počašćena i poštovat ću te. A sad ću ti naći taksi. I sad idi, dragi moj čovječe. Idi s Bogom. Nitko ti

nije ravan.«

Eto što je moj život, pomislio sam, dok se taksi vukao kroz gusti promet i puževim korakom prolazio kroz tunel prema Logan Airportu. Izvadio sam karcinom iz svoje prošlosti, izrezao ga; prešao sam preko širokih ravnica, spustio se u pustinju, preplovio oceane i stupio nogom na novo tlo; bio sam šegrt, platio svoju školarinu, i upravo postao kapetan svog broda. Ali kad spustim pogled, zašto i dalje vidim one prastare, zamazane i blatne papuče što sam ih zakopao na početku puta, i vidim da su mi i dalje zalijepljene za noge?

50. POGLAVLJE

Odsjeći žilu

Sad kad sam počeo dobivati plaću kirurga-specijalista, kupio sam dvoetažni stan u jednom redu takvih jedinica u Queensu. Obris krova nad mansardnim prozorom s jedne strane dizao se ušiljeno kao obrva, pa bacao vlasnički pogled na obrasli klin zemlje, gusto zasađen javorima. Ljeti bih na malu verandu stavljao lonce s jasminom, a u majušnom sam vrtiću uzgajao povrće za salatu. Zimi bih jasmine unosio unutra, a prazne žičane gajbe ostavljao vani kao spomenik sočnim, krvavo crvenim rajčicama koje nam je dala zemlja. Obojio sam zidove, popravio šindru, postavio police za knjige. Iščupan iz afričkih korijenja, zadovoljavao sam nagon za savijanjem gnijezda. U Americi sam pronašao svoju verziju sreće. Prošlo je šest godina, i makar sam trebao posjetiti Etiopiju, nekako se nikad nisam uspio otrgnuti.

Jednog dana, izlazeći iz sladoledarnice, o mene se očešala visoka i elegantno odjevena crnkinja, u kožnom kaputu koji joj je plesao iznad gležanja. Pridržao sam joj vrata i kad je kliznula kraj mene, obuzeo me silan nemir. Okrenula se i pogledala pa se nasmiješila. Druge večeri, dok sam se vraćao kući kroz Manhattan s konferencije o traumama u New Jerseyu, oko mi je zapelo za uličarku u trenutku kad je iskoračila ispod strehe kraj Holland Tunnela. Bila je samo utvara osvijetljena farovima i odrazima od lokvi. Onako u kiši samo mi je bljesnula sisama. Ili mi se bar pričiniilo. Ponovno sam osjetio nemir, kao slutnju nekakvog požara, ali tko bi ga znao gdje. Obišao sam blok, ali se izgubila.

Stigavši kući, pripremio sam se za sutrašnji posao. Po svršetku petogodišnje specijalizacije mogao sam otvoriti privatnu praksu ili otići u kakvu školsku ustanovu. Prema Old Lady sam, međutim, osjećao veliku lojalnost. A sad su nam Vojnomedicinski centar Brooke u San Antoniju i Walter Reed u Washingtonu poslali nekoliko svojih starijih kirurških specijalizanata. U doba smo mira mi bili najbliži ekvivalent ratne zone, mjesta na kojem mogu izbrusiti umijeće. Ja sam na Our Lady bio šef traumatološkog odjela; nova sredstva i ljudi došli su nam kao blagoslov. Nisam imao razloga za nezadovoljstvo. Ali te večeri, dok je u ognjištu

plamsala vatra, osjetio sam nemir, kao da će, ako brzo nešto ne poduzmem, nastupiti paraliza.

Tog sam vikenda zaključio da mi u životu treba i dimenzija koja nema veze s poslom. U *Timesu* sam potražio priredbe, književne nastupe, otvaranja, kazališta, predavanja i sve drugo što bi moglo biti zanimljivo. Prisilio sam se da se u subotu maknem iz kuće i onda opet u nedjelju.

* * *

Sljedećeg sam se petka poslije posla vratio kući i u knjižnici odložio torbu i poštu. U kuhinji sam zapalio svijeću, postavio stol i zagrijao posljednju porciju pilećeg ragua što sam ga prošle nedjelje skuhao po receptu iz *Timesa*.

Netko je zakucao na vrata.

Obuzela me panika.

Jesam li nekog pozvao na večeru pa zaboravio? Osim Deepaka koji je svratio sam jednom, ovdje još nitko nikad nije ni bio. Je li moguće da je Tsige iz Bostona, kad je nisam nazvao, odlučila uzeti stvar u svoje ruke? Deset sam puta podigao slušalicu pa izgubio hrabrost. Ili to možda kuca Thomas Stone? Nisam mu rekao gdje živim, ali je to lako mogao otkriti preko Deepaka.

Pogledao sam kroz špijunku.

U konveksnom sam ribljem oku ugledao oči, nos, jagodične kosti, usne... Mozak mi je pokušao isprevtirati i presložiti dijelove i stvoriti lice i ime.

Nije to bio ni Stone ni Deepak ni Tsige.

Tko je to, nije moglo biti zabune.

Okrenula se da ode pa sišla dvije stube.

Mogao sam je ispratiti pogledom.

Otvorio sam vrata. Stajala je sleđena, tijelom okrenuta prema ulici a lica natrag, prema vratima. Bila je više od one koju sam zapamtio ili je to možda bilo zato što je bila tanja. Pogledala je da se uvjeri da sam to zaista ja, a onda spustila pogled na točku kraj mog lijevog lakta. To mi je omogućilo da je pomno promotrim i odlučim hoću li joj zalupiti vrata.

Kosa joj je bila izravnana, ravna, nepotpomognuta vrpčama i rajfom, pa čak i poštenim češljanjem. Jagodične su joj kosi ostale netaknute,

prominentnije nego ikad, kao da žele bolje poduprijeti te ovalne, kose oči, taj najljepši detalj njezina lica. Čak i bez šminke, njezino će lice uvijek djelovati zgomljujuće. Iako je bilo ljeto, nosila je dugi vuneni kaput stegnut oko struka, i obgrlila se rukama kao da joj je zima. Stajala je tako nepomično, kao kakva životinjica zatečena na teritoriju grabežljivca, oduzeta i nesposobna pokrenuti se.

Sišao sam niza stube. Pružio sam ruku i podigao joj lice. Oči i vjeđe prevrnuli su joj se baš kao oči lutaka kojima se igrala. Koža joj je bila hladna na dodir. Vertikalne brazgotine na vanjskim rubovima sad su već bile zrele bore, iako sam se sjećao dana kad su se rodile pod Rosininom oštricom, još kao svježih rana zagušenih tamnom krvlju. Trzajem sam joj digao bradu još malo prema gore. I dalje me nije htjela pogledati u oči. Želio sam da vidi brazgotine na mom tijelu, jednu koju mi je zadala kad me je izdala sa Shivom i drugu kad je postala veća Eritrejka od svih Eritrejki, a što je sve dovelo do otmice koja me je istjerala iz *moje* domovine. Želio sam da kroz moj izvanjski mir vidi moj gnjev. Želio sam da osjeti kako mi u mišiće navire krv, da vidi kako mi se prsti stežu, kako me svrbe da joj stegnem grkljan. I dobro je što nije pogledala, jer da je samo trepnula očima, pregrizao bih joj vratnu žilu, i požderao je čitavu, s kostima, zubima i kosom, tako da na ulici ne bi ostalo ništa.

Uhvatio sam je za lakat i uveo. Ušla je kao da je vodim na vješala. Dok sam povlačio kračun, stajala je u predsoblju na otiraču. Poveo sam je u knjižnicu — prepravljenu iz blagovaonice — i gurnuo je na otoman. Sjela je oprezno na rub. Zapiljio sam se u nju onako odozgor; nije se ni pomakla. A onda se zakašljala, i taj je grč potrajao petnaest sekundi, pa prošao. Prinijela je usnama zgužvani papirni rubac. Dugo sam je tako gledao. I već se spremao nešto reći kad je opet počela.

Otišao sam u kuhinju. Stavio sam kuhati vodu za čaj i tako čekajući, prislonio glavu na hladionik. Zašto sve to radim? Jedan čas ubojstvo, drugi čaj?

Nije promijenila položaj. Kad je od mene uzela šalicu, ugledao sam njezine nelakirane, kratko podrezane nokte i naboranu kožu pralje. Spustila je jedan rukav, premjestila šalicu u drugu ruku, pa ponovila postupak i s drugim, kao da želi sakriti šake. Niz lice su joj potekle suze, a usne joj se razvukle u grimasu.

Nadao sam se da mi je srce otvrdnulo na takve predstave.

»Žao mi je. Radim u kuhinji«, prošaptala je.

»Nakon svega što si mi učinila, žao ti je što ti tako izgledaju ruke?«

Žmirnula je i nije rekla ništa.

»Kako si me našla?«

»Poslala me Tsige.«

»Zašto?«

»Nazvala sam je kad sam izašla iz zatvora. Trebala mi je... pomoć.«

»I nije ti rekla da te ne želim vidjeti?«

»Da. Ali je tražila da te posjetim i da će mi tek tada pomoći.« Sad me po prvi put pogledala, iako kratko. »A i ja sam te željela vidjeti.«

»Zašto?«

»Da ti kažem kako mi je žao.« Nakon nekoliko je sekundi skrenula pogled.

»To si naučila u zatvoru? Ne gledati ljudima u oči?«

Nasmijala se i u tom sam se trenutku upitao je li, poslije svega što je vidjela i učinila, već bila daleko od toga da je dirne moj gnjev. A onda je rekla:

»Jedanput su me zbog toga uboli nožem.« Pokazala je bradom na lijevu stranu tijela. »Izvadili su mi slezenu.«

»Gdje si robijala?«

»Albany.«

»A sada?«

»Uvjetno otpuštena. Svakog se tjedna javljam referentu.«

Spustila je šalicu.

»I što ti je Tsige još rekla?«

»Da si kirurg.« Osvrnula se po knjižnici, po policama punim knjiga.
»I da ti dobro ide.«

»Tu sam samo zato što sam morao pobjeći. Usred noći kao tat. A znaš li tko mi je to priredio? I Hemi? Netko tko nam je bio kao član obitelji... kao kći.«

Zaljuljala se naprijed-natrag.

»Nastavi«, rekla je i uspravila se. »To sam i zaslužila.«

»Još izigravaš mučenicu? Čujem da si pištolj u avion prošvercala u

kosi. U afro zurki! Bila si eritrejska Angela Davis, jesam li pogodio?»

Odmahnula je glavom. Pa nakon duge šutnje rekla:

»Ne znam ni sama tko sam bila. Ona koja sam bila smatrala je da mora učiniti nešto *veliko*.« Posljednju je riječ upravo ispljunula. »Nešto spektakularno. Za Zemuija. Za sebe. Obećali su mi da ti i tvoji nećete stradati. Ali čim je otmica bila gotova, shvatila sam koliko je sve to bilo glupo. Ništa u tome nije bilo veliko. Samo sam ja ispala velika budala i to je sve.«

Popila je svoj čaj. I ustala.

»Oprosti mi, ako možeš. Nisi to zaslužio.«

»Ušuti i sjedni«, rekoh. Poslušala me. »I misliš da je to dovoljno? Kažeš žao mi je i odeš?«

Odmahnula je glavom.

»Imaš i bebu?« upitao sam. »Ratnu.«

»Kontraceptivi koje su nam davali nisu valjali.«

»Zašto si bila u zatvoru?«

»Moram li ti sve reći?«

Pa se opet zakašljala. A kad je napadaj prošao, počela je drhtati iako je u sobi bilo toplo, a ja se sav uznojio.

»Što je bilo s bebom?«

Lice joj se zgužvalo. Usne su joj se razvukle. Ramena zatresla.

»Uzeli su moju bebu. Dali su ga na usvajanje. Proklinjem čovjeka koji me doveo do toga. Proklinjem ga.« Podigla je pogled. »Marion, bila sam dobra majka...«

»Dobra majka!« nasmijao sam se. »Da si bila dobra majka rodila bi *moje* dijete.«

Nasmiješila se kroz suze kao da sam rekao nešto smiješno — kao da se upravo sjetila moje fantazije o tome kako ćemo se vjenčati i napučiti Missing svojom djecom. A onda se počela tresti pa sam u prvi mah pomislio da plače ili se smije, ali onda sam začuo kako cvokoće zubima. Sve to što ću reći vježbao sam u glavi kad sam odlazio iz Asmare, na čitavom pješaćenju do Sudana; uvježbao sam to već toliko puta. Zamislio sam sve moguće isprike koje mi može reći ako se ikad više sretnemo. I imao sam spremne žaoke. Ali taj protivnik koji drhti i šuti nikad mi nije

došao pred oči. Pružio sam ruku i potražio joj puls. Sto i četrdeset u minuti. Njezina koža, trenutak prije tako hladna, sad je gorjela na dodir.

»A sad... moram... ići«, rekla je i ustala pa se zanjihala.

»Ne, nego ćeš ostati.«

Očito joj nije bilo dobro. Dao sam joj tri aspirina. Odveo sam je u glavnu kupaonicu i pustio tuš. Kad se zapušilo, pomogao sam joj da se skine. Ako sam je prije vidio kao životinju u jazbini grabežljivca, sad sam se osjećao kao otac kad skida dijete. Kad se našla pod tušem, bacio sam u perilicu njezinu donje rublje i suknju pa uključio program. Pomogao sam joj da izađe ispod tuša. Bila je na staklenim nogama. Obrisao sam je i posjeo na rub kreveta. Stavio sam na nju par svojih zimskih flanelki i podvio posteljinu. Natjerao sam je da pojede nekoliko žlica ragu i popije još malo čaja. Stavio sam joj Vicks na grlo i prsta i tabane, baš kao što je nama radila Hema. Zaspala je prije nego što sam joj stigao navući vunene čarape.

Što sam osjećao? Bila je to Pirova pobjeda. *Pyrexova* pobjeda — jer je termometar koji sam joj gurnuo pod pazuhu pokazao 39 s 5. Dok je spavala, prebacio sam njezino oprano rublje u sušilicu i u perilicu ubacio njezine traperice. Sklonio sam ragu. A onda sjeo u knjižnicu, sam samcat, i pokušao nešto čitati. Možda sam tako i zadrijemalo. Nekoliko sati kasnije začuo sam puštanje vode u nužniku. Sjedila je na krevetu, zbacivši pokrivače, bez čarapa i pidžame, pa je tako, umotana u ručnik, periljkom brisala čelo. Groznica je popustila. Maknula se da mi napravi mjesta.

»Hoćeš da sad odem?« upitala je.

Po tom sam pitanju osjetio da preuzima kontrolu, jer na to pitanje postojao samo jedan mogući odgovor: »Spavaj tu.«

»Sva gorim«, rekla je.

U kupaonici sam se presvukao u bokserice i majicu pa iz ormara uzeo ručnik i krenuo prema knjižnici.

»Ostani sa mnom?« rekla je. »Molim te?«

Na ovo nisam imao odgovora.

Uspeo sam se u svoj krevet. Kad sam pružio ruku prema svjetlu, rekla je:

»Molim te, ostavi ga.«

Nisam pravo ni legao, a ona se već stisnula uza me, s mirisom mog

dezodoransa, mog šampona i Vicksa. Podigla mi je ruku i skutrila mi se pod pazuhu, pritiskujući svoje vlažno tijelo uz moje. Njezini su prsti dotakli moje lice, vrlo oprezno, kao da se boji da bih je mogao ugristi. Sjetio sam se one večeri prije toliko godina kad sam je zatekao голу u ostavi.

»Kakav je to zvuk?« upitala je uplašeno.

»Alarm sušilice. Oprao sam ti robu.«

Čuo sam je kao je šmrenula. Pa zajecala.

»Nisi to zaslužio«, rekla je i pogledala me.

»Da, nisam.«

Zagledao sam joj se u oči, sjetio se one mrljice na desnoj šarenici i sivog oblačića oko nje, gdje ju je probila iskra. Da, još je bila tu, sad već tamnija, kako mana s kojom se i rodila. Prešao sam joj prstima preko usana. Preko nosa. Na moj je dodir spustila vjeđe. Pod njima su kliznule suze. Nasmiješila se smiješkom naših nedužnih dana. Odmaknuo sam ruku. Podigla je vjeđe, a oči su joj zablistale. Bojažljivo me poljubila u usta.

Ne, nisam zaboravio. U tom trenutku nisam bio toliko ljut na nju koliko na sve to proteklo vrijeme. Vrijeme mi je otelo tako prekrasne iluzije, oduzelo mi ih daleko prerano. Ali sam u tom trenutku poželio iluziju da je ona moja.

Poljubila me još jednom iokusio sam sol njezinih suza. Je li prema meni osjetila žaljenje? To nikad ne bih mogao podnijeti. Najednom sam već bio na njoj pa s nje zderao platu i ručnik, nespreman, ali odlučan. Bila se prepala, mišići su joj se na vratu napeli kao žice. Uhvatio sam je za glavu i poljubio.

»Čekaj«, prošaptala je, »zar ne bi trebao?...«

Ali ja sam već bio u njoj.

Trznula se.

»Što bih ja to trebao, Genet?« rekao sam i izvio se, a moja je zdjelica već posjedovala nekakvo prirodno znanje o pokretima koje sad treba izvesti. »Ovo mi je prvi put...«, uspio sam izgovoriti. »Pa onda ne mogu ni znati što bih to trebao ili ne bih.«

Zjenice su joj se raširile. Je li joj bilo drago što je to doznala o meni?

Ali sad je doznala.

Sad je doznala da na svijetu ima i ljudi koji drže zadanu riječ. Jedan

je od takvih ljudi bio Ghosh, za koga nije imala dovoljno vremena da mu dođe na smrtnu postelju. Želio sam da to dozna da je postidim, da je užasnem. Kad je sve bilo gotovo, ostao sam na njoj.

»Prvi put, Genet...«, rekao sam tiho. »Ali nemoj misliti da je to zato što sam čekao na tebe. Nego zato što si mi sjebala život. Na mene si mogla računati. Novac u banci, kako se to tu veli. A što si učinila? Sve si pretvorila u sranje. Želio sam ti uljepšati život. I zaista mi to nije jasno, Genet. Imala si Hemu i Ghosha. Imala si Missing. Imala si i mene koji sam te volio više nego što ćeš ikad voljeti samu sebe.«

Rasplakala se podla mnom. A onda me, poslije dugog vremena, nježno pomilovala po glavi i pokušala poljubiti. Pa rekla:

»A sad moram u kupaonicu.«

Kao da je i nisam čuo. Opet sam se uzbudio. Pokušao sam još jednom ući u nju.

»Molim te, Marion«, rekla je.

Ne vadeći se iz nje, prevalio sam se na leđa, zagrlio je, prevalio je i postavio je na sebe, dok su se njezine dojke dizale iznad mene.

»Moraš piškiti? No daj«, rekao sam, dok mi se ubrzavao dah. »I to si već jednom učinila.«

Uhvatio sam je za ramena i žestoko nabio. Njušio sam njezinu groznicu, miris krvi, seksa i urina. I još jednom svršio.

A onda je pustio da sklizne s mene.

* * *

Probudio sam se kasno u subotu ujutro i opet je našao u svom zagrljaju, i vidio kako me gleda. Uzeo sam je još jednom — nije mi bilo jasno kako sam si tako dugo mogao uskraćivati toliki užitak.

Kad sam se probudio, bilo je već dva popodne i čuo sam je iz kuhinje. Otišao sam u kupaonicu. Tek kad sam se vratio u krevet ugledao sam krv na plahti. Svukao sam posteljinu i ubacio je u perilicu.

Donijela je dvije šalice kave, porciju ragua i dvije žlice. Ponovno ju je hvatala groznica, kućni joj haljetak nije bio dovoljno topao, zubi su joj cvokotali, a hvatali su je i napadaji suhog kašlja. Zajedno smo popili kavu. Haljetak joj je rastvorio. Gledala me je kako spremam krevet.

»Oprosti«, rekla je. »Krvarim zbog ožiljaka... Uvijek krvarim kod...

snošaja. To mi je dar od Rosine. Tako da uvijek mislim na nju kad se...«

»I boli te?«

»U prvi čas. I ako već dugo nisam.«

»A što je s groznicom, koliko to već traje? Jesi li bila na rengenu?«

»Sve će biti u redu«, odgovorila je. »Samo sam se gadno prehladila. Nadam se da te nisam zarazila. Uzela sam nekoliko Advila koje sam našla u ormariću...«

»Genet, trebala si...«

»Ma stvarno će mi biti dobro, doktore.«

»Reci mi zašto si bila u zatvoru.«

Smiješka je nestalo. Odmahnula je glavom.

»Molim te, Marion. Nemoj.«

Shvatio sam da je to priča od koje mi neće biti bolje. Kao što sam shvatio i da je moram čuti. Kasnije, kad smo sjeli u knjižnicu, odlučno sam je zatražio.

* * *

Bio je intelektualac, usijana glava, Eritrejac koji je, kao i ona, napustio borbu. I neka ostane bezimen — sve je to previše bolno i bez toga. Neka bude dovoljno reći da je osvojio srce njezine bebe (kojoj je otac poginuo u borbi). A onda je osvojio i njezino srce — sve to u New Yorku, pošto je došla. Osjećala se kao da je tek počela živjeti. Uzeli su se. Nakon godine dana već je s njim bila u drugom stanju. Onda je posumnjala da je vara. Otkrila je gdje se kreće ta žena, stan u kojem su se sastajali. Provalila je i sakrila se u ormar s odjećom i počekala pola dana dok se ljubavni par nije napokon pojavio nekako podveče. Kad su se njen muž i njegova bijela ljubavnica našli na krevetu, u potrazi za putenim zadovoljstvom na način i bučan i mučan, Genet je počela razmišljati treba li uopće odati svoju nazočnost.

»Marion«, rekla je, »dok sam tako stajala u ormaru, sa ženskim opasačima u košari kao zmijama pod nogama, sve mi se najednom počelo vraćati. Sve kroz što sam prošla od Zemuijeve smrti pa do tog trenutka.

Nekako sam uspjela stići do Amerike i što sam učinila? Po prvi put u životu potpuno sam se predala čovjeku koji to najmanje zaslužuje. A voljela sam ga — kako ti ono reče? — više nego sebe. Odrkla sam se

svega zbog tog bezvrijednog čovjeka. Dok sam tako stajala u ormaru, shvatila sam, ako se želim osvetiti, da moram biti spremna to platiti životom. A u mom je životu, Marion, bio samo jedan muškarac vrijedan takve žrtve, a to si bio ti. Dok sam bila mlada, bila sam preglupa da to shvatim. Baš preglupa.

On toga nije bio vrijedan, ali se sad više nisam mogla suzdržati. Shvaćаш, kroz moju ljubav prema njemu, Marion, sve se to ponovilo — htjela sam biti velika. Mislila sam da mu je suđeno postati velik kao znanstvenik, kao intelektualac, a uz njega ću i ja postati velika.

Tad sam po prvi put shvatila tko je to proletarijat. Proletarijat sam bila ja, oduvijek sam to bila i sad sam za proletarijat trebala nešto i učiniti. U ruci sam imala britvu.

Zapjevala sam najtiše što sam mogla. Oni mene nisu vidjeli, iako sam ja vidjela njih.

Otvorila sam vrata ormara samo s jednom namjerom: da mu odsiječem žilu, da mu ga odrežem kao stabljiku hene. A to možeš učiniti samo onda ako si nekog volio toliko potpuno da ništa nisi zadržao za sebe, tako da od tebe ništa nije ni ostalo — jer sve se potrošilo. Razumiješ li me?« Razumio sam to i predobro. »Da nije tako, rekla bih joj: *Evo ti ga i nosi ga. Sretan vam put.* Ali nisam to rekla nego sam na njih skočila.

Zasjekla sam ih, ali ne onako gadno kako sam htjela. Uspjeli su pobjeći. Pričekala sam policiju. Činilo mi se da sam skinula lisičine koje su mi sve vrijeme bile na rukama. Tražila sam veličinu i sad sam je našla. Postala sam slobodna baš u trenutku kad ću izgubiti slobodu.«

Vidjela je izraz mog lica dok sam slušao priču, pa se nasmiješila.

»Genet je umrla u zatvoru, Marion. I nje više nema. Kad ti oduzmu tvoje živo dijete, onda umreš, a onda umre i dijete koje raste u tebi. Ode sve što ti je ikad nešto značilo pa sam onda i ja mrtva.«

Jedan je sićušni dio mene želio reći: *Imaš mene, Genet.* Ali sam jednom u životu zastao i pomislio i na sebe, na vlastiti spas.

Osjetio sam prema njoj sućut kakvu još nikad nisam osjetio: bio je to osjećaj viši od ljubavi, zato što me oslobađao, oslobađao od nje. Marion, rekao sam u sebi, *napokon je našla tu svoju veličinu, našla je u vlastitoj patnji. A kad jednom stekneš veličinu, što ti više treba?*

51. POGLAVLJE

Đavolji izbor

Gledajući u retrospektivi, moja je bolest počela te nedjelje ujutro u kristalnom trenutku buđenja u nijemoj kući u kojoj sam, shvaćao sam, bio sâm, kuće iz koje je otišla. Četrdeset tri dana kasnije pojavila se prva drhtavica mučnine, potresni val kao da se daleki Vezuv srušio u more. A onda se na mene spustila pradrevna magla, magla s Entota puna pokretnih likova i životinjskog glasanja, a onda sam četrdeset i deveti dan izgubio svijest.

Kako je neobično da se život može preokrenuti na jednoj takvoj sitnici kao što je odluka da se otvore ili ne otvore vrata. Genet sam u kuću pustio u petak. Ona je pak otišla dva dana kasnije ni ne pozdravivši se i poslije toga ništa više nije bilo isto. Posred stola za blagovanje ostavila je onaj svoj okretni križić, pretpostavljam kao dar za mene. Taj medaljon svete Brigite što ga je nosila na ogrlici bio je očev, a prije toga je pripadao kanadskom vojniku koji se zvao Darwin.

Priča se o njezinom bivšem mužu vukla kao gadna gripa. Tražio sam da mi ispriča tu priču. Tako sam otkrio da je Genet sposobna za nesebičnu ljubav — samo ne sa mnom. Pa ipak sam u svom domu s njom trenutno uspostavio ravnotežu, ili bar njezinu aluziju, kao da smo opet djeca koja se igraju mame i tate, igraju doktora.

* * *

Svake sam večeri poslije posla žurio kući nadajući se da ću je naći na svom pragu. I svaki bi mi put potonulo srce kad bih ugledao žutu ljepljivu ceduljicu koju sam zbog nje ostavljao iza mrežastih vrata, ceduljicu na kojoj je pisalo da je ključ kod mog dobrog susjeda Holmesa i da se osjeća kao kod kuće. A kad bih se našao u kući, osjetio bih kompulziju da skinem tu ceduljicu, da provjerim jesam li je stvarno napisao. Priznajem da sam kraj vrata ostavljao i komadić olovke za slučaj da mi poželi napisati odgovor.

U petak, tjedan pošto sam je uvukao u kuću, pogled na taj žuti papirnati kvadrat zakričao je: BUDALO! A komadić je olovke rekao:

PRVOKLASNA BUDALO. Poderao sam papir i bacio olovku na ulicu.

Nisam se na nju ljutio. Jer bila je, ako ništa drugo, dosljedna. Ljutio sam se na sebe što je još volim, ili bar volim taj san o našem zajedništvu. Moji su osjećaji bili nerazumni, iracionalni, no ja ih nisam mogao promijeniti. I to je bilo.

Dok sam te večeri sjedio u knjižnici, oštetivši bocu Picha za četiri sata više negoli za čitavu godinu otkako sam je kupio, u glavi sam odvratio naš posljednji razgovor. Bila se sklopčala u naslonjaču u kojem sam sada sjedio, u mom kućnom ogrtaču, u ogrtaču u kojem sam sada bio. Prišao sam joj s čajem — bio je to zaštitni znak glupana, stigme po kojima ćeš nas prepoznati.

»Marion«, rekla je zagledana u moju knjižnicu, u moju malu, eklektičnu zbirku. »Stan tvog oca u Bostonu, kako si mi ga opisao... tako je sličan ovom.«

»Ne budi smiješna«, rekoh. »Police sam napravio sam. A polovica knjiga nema nikakve veze s kirurgijom. Kirurgija nije moj život.«

Nije mi proturječila. Sjedili smo tako i šutjeli. U jednom sam trenutku vidio kako joj je pogled poletio prema sagu na podu između nas — na tim je sintetičkim vlaknima sjedio goli uljez, tamnopusi nijemi muškarac s tragovima britve na tijelu. I njegova je prisutnost povukla kočnicu u našem razgovoru.

Kad sam joj rekao da idem u krevet, rekla je da će odmah doći. Pa se nasmiješila. Nisam joj vjerovao. Pomislio sam kako je nikad više neću vidjeti. Ali sam se prevario. Pridružila mi se pod pokrivačem. Obljubio sam je. Sve je proteklo nježno i polako. I baš sam u tom trenutku pomislio, napokon će ostati, ali je to zapravo bio njen zbogom.

* * *

Dva tjedna pošto je otišla, počeo sam se osjećati nelagodno u vlastitoj kući. Otkrio sam da je knjižnica opresivna. U kuhinji sam izvadio večeru, zapravo najlonsku vrećicu na kojoj je mojim rukopisom pisalo petak; bio je to zadnji obrok što sam ga skuhaio, smrznut i spakiran u alikvotne dijelove još prije mnogo vikenda. Sad sam u kategoriziranju te hrane u frizeru vidio znak stvarnog kaosa u vlastitoj glavi.

Hvala budi Bogu što mi je poslao dobrog susjeda, Sonnyja Holmesa. Čuo me je kako bjesnim, kako udaram glavom o hladnjak. Sonny Holmes je bio obdaren urođenom radoznalošću, iskrenom, sasvim američkom

željom za zabadanjem nosa koja dolazi s prelaskom sedamdesete godine, i koja se ni ne pokušava sakriti. On je znao da mi je došla gošća — tako rijedak događaj — pa je onda čuo i krevetni koncert i onda dugu tišinu.

»Trebao bi angažirati službu osiguranja«, rekao je postavivši mi brzu dijagnozu prije nego što sam i ispričao priču. Sonny je vjerovao u enegram, klasifikaciju ljudi u psihološke tipove koju su izmislili jezuiti. On je bio Jedan, svojeglav, samouvjeren i siguran u sebe. Mene je pak stavio u pretinac tri ili četiri, ili možda dva? No bilo kako mu drago, to nije bio broj koji se smije prepirati s jedinicama.

»Trebao bih angažirati koga?« upitao sam.

»Privatnog detektiva.«

»A zbog čega to, Sonny? Ne želim je više vidjeti.«

»Možda i jest tako. Ali na to trebaš staviti točku. Što ako je u zatvoru ili bolnici? Što ako ti se očajnički želi vratiti, a ne može?«

Plemeniti motiv, jer baš to Dvici i treba da nastavi opsesiju. Na tome smo i završili razgovor.

Otkrilo se da je East Coast Investigations iz Flushinga iskreni, plavokosi mladac koji se odaziva na ime Appleby, sin pokojne Holmesove šurjakinje. Appleby je brzo utvrdio da se Genet nije vratila u kuću za uvjetno puštene. A nije otišla ni u restoran Nathan's gdje je prala suđe. Nije se javila ni svom referentu, a nije ni nazvala Tsige. Sve je to doznao dok bi trepnuo okom. Znao je čak i da su joj u zatvoru dijagnosticirali tuberkulozu. Počela je uzimati lijekove, ali se onda, kad je puštena, nije javila na DOT — direktno opserviranu terapiju. To kašljanje, ta groznica, vjerojatno je bio znak da se tuberkuloza vratila. Nezgodna je vijest bila, ako se Genet ikad više materijalizira, da ću biti tek treći po redu, i to poslije državnog ministarstva zdravstva i njezinog zatvorskog referenta. Pa će je otpraviti ravno natrag u zatvor. Applebyjev je izvor u zatvoru, ako to želimo, mogao doći do svih njezinih zdravstvenih dokumenata i Appleby je bio tako slobodan da mu kaže da krene. Mene je pak brinula povreda njezine privatnosti.

»U takvim situacijama znanje je moć«, dodao je Appleby i time me dobio; svatko tko se služio Ghoshovim omiljenim citatima bio je čovjek kome se moglo vjerovati. »Vi plaćate da doznate«, dodao je, »stoga držim svojom dužnošću da doznate što više.«

»I što sad?« upitao sam Applebyja. Nisam ga pitao za inficiranje

tuberkulozom. Za to ću se znati i sam pobrinuti.

Appleby je izbjegavao moj pogled. Obrazi su mu i vršak nosa bili prekriveni trzavim žilicama, spremnim da pocrvene i na najmanji povod. Njegova je bolest bila *acne rosascea*, koje ne treba brkati s pučkom *acne vulgaris*, tog prokletstva mnogih adolescenata. Jednog će mu dana nos biti krvavo crven i pun plikova, a obrazi mesnato crveni. Kako je već sada stidljiv, njegovi će se jadi još samo pojačavati, zato što će ljudi koji ga ne poznaju pretpostavljati da je takav izgled posljedica pića. Još dok sam mu plaćao da mi kaže kakva će biti moja budućnost, već sam znao kakva će biti njegova.

»No dobro, doktore Stone«, rekao je Appleby i pročistio grlo, dok mu je nos već počeo crvenjeti, što je bio pouzdan znak da mi se ono što će mi reći neće svidjeti. »Uz dužno poštovanje, savjetovao bih vam da pregledate srebrninu. Napravite inventuru stvari. Provjerite da vam nije što nestalo.«

Dugo sam ga promatrao.

»Ali, gospodine Appleby, meni je važno samo jedno, a to je upravo ono što jest nestalo.«

»O naravno«, odgovorio je on.

Sućut mi je u njegovu glasu rekla da je i osobno upoznao moje jade. Ima nas legija.

* * *

Od događaja sljedećih nekoliko tjedana, sjećam se kako me jedne noći probudila prodorna zvonjava telefona. Sa slušalicom u ruci, sasvim sam se izgubio, ne znajući više jesam li u Our Lady of Perpetual Succour ili sam se vratio u Missing. Bio sam rezervni konzultant u traumi. Ali nisam mogao dešifrirati što specijalizant na drugom kraju žice zapravo hoće. Što nije ništa neobično u prvih deset sekundi razgovora usred noći. Sugovornik je to razumio. Ali i kad smo nastavili razgovarati, magla se u mojoj glavi nije nikako htjela dići. Spustio sam slušalicu. Iščupao sam telefon iz zida. Ujutro su mi misli bile bistre, ali mi se tijelo nije htjelo dići iz postelje. Bio sam slab. Pri pomisli na jelo okretao mi se želudac. Okrenuo sam se i produžio san.

Možda isti taj dan, a možda i nekoliko dana kasnije, na rubu je mog kreveta sjedio nekakav muškarac. Izmjerio mi je puls, zazvao me imenom. Bio je to moj bivši glavni specijalizant, a sad kolega u Our Lady, Deepak

Jesudass. Očajnički sam ga držao za ruku i molio da ne odlazi — očito sam shvatio pogibelj u kojoj sam se našao.

»Ma neću otići«, rekao je. »Samo povlačim zastor.«

U sjećanju mi je ostalo da sam mu ispričao sve što se dogodilo. Dok sam govorio, on me pregledavao. Spustio mi je vjeđe pa me prekinuo samo da mi veli neka si pogledam u noge ili kažem: »A!« U jednom me trenutku upitao imam li u kući stetoskop. Rekoh mu: »Zezaš se? Pa ja sam kirurg«, na što smo se zajedno nasmijali, proizvodeći čudan zvuk kojeg u mom domu nije bilo. Kad me ubo prstom desno, tik ispod rebra, rekao sam: »Au.« To mi je bilo smiješno. Čuo sam ga kako mrmlja nešto u telefon. A sve mu to vrijeme nisam ispuštao ruku.

Onda su došla trojica poznatih lica i s nosilima. Umotali su me u flannelsku čahuru, odnijeli me do ruba pločnika i podigli u bolnička kola. Sjećam se kako sam želio reći nešto o ljepoti njihovih pokreta, njihovoj urođenoj gracioznosti i kako je nevjerojatan taj osjećaj da si mali klokan u maminom džepu. Ispričao sam im se što sve te godine nisam znao pravo cijeniti njihovu vještinu.

Deepak se povezao sa mnom. U Our Lady je pošao uz moja nosila, kraj šokiranih lica osoblja koje smo sretali po hodnicima i u liftu. Uvezli su me na odjel intenzivne skrbi Our Lady of Perpetual Succour. Moje su oči pod ostrim fluorescentnim svjetlima blistale žutim sjajem, ali ja to nisam znao. A takva mi je bila i koža. Neobuzdano sam krvario pod svakim ubodom igle. Bolničarke su i prekasno pokušale sakriti moj urin zloslutne boje čaja u vrećici katetera, pa sam ga vidio. I sad sam se po prvi put jako, ali baš jako uplašio.

Od stalnog bubrenja mozga očajnički mi se spavalo. Uspio sam zadržati svijest dovoljno dugo da zamolim Deepaka da mi pride.

»Što god da se dogodilo«, prošaptao sam, »ne puštaj me iz Our Lady. Ako već moram umrijeti, a ne mogu to učiniti u Missingu, neka umrem bar ovdje.«

U jednom sam trenutku postao svjestan toga da je mom krevetu prišao Thomas Stone i da me pažljivo promatra, ali ne sa zanimanjem kliničara. Bilo je to skamenjeno lice, tako mi dobro poznato, izraz roditelja čijem se djetetu dogodilo zlo. I baš sam nekako tada i izgubio svijest.

* * *

Kasnije sam doznao da je brzojav upućen Hemi glasio: dodite

smjesta stop marion kritično bolestan stop thomas stone stop ps bezodložno — kako je i učinila. Hema se pozvala na uslugu koju je učinila ženi druga doživotnog predsjednika, koji je i te kako shvatio Heminu potrebu da se nađe sinu uz bolesničku postelju. Američko je veleposlanstvo brzo pribavilo vize pa još nije prošao ni dan, a Hema i Shiva su već bili na putu za Frankfurt preko Kaira. A onda su, i dalje u Lufthansinu avionu, preletjeli Atlantik. Hema je više puta izvadila brzojav pa se zagledala u slova, tražeći nekakav optimistički anagram. Kad su bili iznad Grenlanda, rekla je Shivi:

»Možda to znači da se za život bori Thomas Stone, a ne Marion.«

Shiva je odgovorio s apsolutnom uvjerenošću:

»Ne, mama. Baš Marion. Jasno to osjećam.«

U deset uvečer po njujorškom vremenu, na odjel intenzivne skrbi uplovila je prosijeda žena u kestenjastom sariju, žena izrazito lijepa lica unatoč rakunskim podočnjacima. S njom je bio i visok, mladolik muškarac, koji je sasvim očito bio njen sin i moj identični blizanac.

Usporili su pred mojom staklenom komorom, umorni putnici iz Starog svijeta, i zapiljili se u sjaj bolničke sobe Novog. I eto, tu sam bio ja, sin koji je otišao u Sjedinjene na više studije, da bi sad prakticirao visoku, rasipnu, unosnu i nevjerojatno efikasnu američku sortu medicine, u kojoj je sve bilo na jednokratnu upotrebu, s jelovnicima bez cjenika, tako stilski i supstancijalno različitu od onoga što su radili u Missingu; samo što im je sad moralo izgledati kao da se američka medicina okrenula protiv mene, kao tigar kad krene na krotitelja, tako da sam sad ležao usidren za modrosivi ventilator, okovan za monitore na pultovima iza kreveta, komatozan i izvrnut invaziji plastičnih cijevi, katetera i žica. Bila je tu čak i jedna kruta žica koja mi je kao čavao virila iz glave.

Vidjeli su i Thomasa Stonea kako sjedi u dijelu sobe najbližem prozoru, dok mu glava nespretno počiva na sigurnosnoj ogradi kreveta, a oči su mu sklopljene kao u snu. Za sedamdeset dva sata otkako je poslao brzojav, moje se stanje pogoršalo. Thomas Stone otvorio je oči, najednom ih postavši svjestan. Ustao je, onako zgužvan, ukočen, pomalo stisnut u posuđenoj kirurškoj kuti i bilo je očito da mu je malo laknulo, ali da je zabrinutost ostala. Prema očima su mu tekle bore, a lice mu se izdužilo, onako bljedo pod pramenom sijede kose.

To se dvoje starih kolega i suboraca posljednji put vidjelo u rađaonici, nekoliko trenutaka poslije mog rođenja i majčine smrti. I baš tu

je Stone i posljednji put vidio Shivu: u Operacijskoj dvorani 3, dok ga je Hema čvrsto držala u zagrljaju.

Noćni ormarić i ventilator priječili su Hemi pristup bližoj strani kreveta. Obišla ga je do mjesta na kojem je stajao Stone, ne skidajući s mene pogleda.

»On je »kritično bolestan«, a od čega to, Thomas?« upitala je Hema, misleći na dvije riječi u brzozavu koje su je najviše mučile. Ton joj je bio profesionalan, kao da pita kolegu o pacijentu; tako se mogla pretvarati da je mirna, dok se iznutra sva tresla.

»Hepatična koma«, odgovorio je Thomas, u istom stilu, sretan što je izabrala razgovor u jeziku bolesti, a zahvaljujući čemu su i vlastitog sina mogli svesti na dijagnozu. »Imao je fulminantni hepatitis. Sadržaj je amonija vrlo visok, a jetra jedva rade.«

»Od čega?«

»Virusni hepatitis. Hepatitis B.«

Stone je spustio okvir postelje i sad su se oboje nadvili nad mene. Hemina je ruka krenula iza leđa, prema repu njezina sarija, prema dijelu prebačenom preko ramena. Prinijela ga je ustima.

»Izgleda mi anemično, ne samo ikterično«, uspjela je napokon izgovoriti, držeći se medicinskog idioma da opiše moje bljedilo i žuticu. »Kakav mu je hemoglobin?«

»Devet, poslije četiri jedinice krvi. Krvari iz crijeva. Faktori zgrušavanja su mu sniženi i ne stvara krvne pločice. Bilirubin je dvanaest, a kreatinin je danas četiri, digao se od jučer, kad je bio tri...«

»A što je, molim, ovo?« upitao je Shiva i pokazao na moju glavu. Stajao je nasuprot Thomasu Stoneu, a između njih je bio krevet.

»Pokazivač intrakranijalnog tlaka. Ulazi u ventrikul. Imao je cerebralni edem. Daju mu manitol i drže pritisak ventilatora tako da mu spušta tlak.«

Shiva se držao skeptično.

»To mu prolazi kroz glavu i kroz mozak sve do ventrikula samo radi mjerenja? Ne i zbog liječenja?«

Thomas Stone kimnuo je glavom.

»Kako je to počelo?« upitala je Hema.

Dok je Thomas Stone izlagao slijed događaja, Shiva je oslobodio noćni ormarić i pronašao prazninu između kreveta i ventilatora. Spustio je ogradu kreveta sa svoje strane. Vješto se gibajući se s polaganim izvijanjem, kliznuo je ispod cijevi i žica. Kad je Deepak ušao, ugledao je Shivu kako leži na boku tik uz mene, svojom glavom dotičući moju. Njegova je prisutnost bila i nastrana i posve naravna. Na ovo se Deepak mogao samo zapiljiti, no pritom je ipak opazio da je krivulja mog interkranalnoga tlaka, koja je tri dana samo stalno išla gore, sad krenula nadolje.

Deepak se još nije pravo ni predstavio, kad je vrata ispunio gastroenterolog Vinu Mehta, zadihao od stepenica. Vinu je, dok sam ja bio kirurški specijalizant, bio specijalizant interne medicine. Pošto je specijalizirao gastroenterologiju, priključio se unosnoj privatnoj ordinaciji u Westchesteru, ali se tamo nije našao pa se vratio među namještenike Our Lady.

»Vinu Mehta, gospođo doktor«, rekao je pa skupio obje ruke u *namaste*, prije nego što je objeručke prihvatio Heminu ruku. »A ovo je zacijelo Shiva«, rekao je, nimalo zbunjen što ga vidi uz moj krevet. »To znam samo po tome što sam siguran da je drugi gospodin Marion.« Opet se okrenuo prema Hemi. »Zacijelo je to za vas bio velik šok, gospođo. Kao i za sve nas ovdje. Okrenuo nam se svijet! Marion je jedan od nas.« Od tog naglog prelaska na kolokvijalni jezik osjećaja Hemi su zadrhtale usne.

Vinua je bilo dovoljno pogledati pa da shvatiš kako su priče da pacijentima na odlasku kupuje hranu vjerojatno točne. Vidio sam ga i kako nekoj ženi produžuje boravak u bolnici da je zaštititi od ludnice koja je čeka doma. Bio je najbolji prijatelj svima nama u bolnici, a za mene je redovito pekao kolače. Uvijek bih mu na Majčin dan poslao čestitku, što bi ga razveselilo preko svake mjere.

»Nazvali su me, gospođo doktor, čim su ga dovezli«, nastavio je Vinu. »Hepatologija, jetra, to je moje područje. A hepatitis B pliva posvuda oko nas. Mnogo prijenosnika, uživatelji intravenoznih droga i ljudi koji ga već pri rođenju naslijede od majke — vrlo čest slučaj kod imigranata s Dalekog istoka. Gospođo, upravo nema broja latentnim cirozama pa čak i raku jetara izazvanim tim virusom. Ali *akutni* fulminantni hepatitis B? U čitavoj sam karijeri vidio samo dva tako teška slučaja.«

»Vinu, recite mi istinu«, rekla je Hema pa prešla na trezveni ton

Majke Indije u razgovoru s mladim doktorom koji je bio i prespreman preuzeti ulogu nećaka. »Je li moj sin pijanac?«

Mislim da je to pitanje bilo sasvim na mjestu. Nismo se vidjeli već više od sedam godina. Znala je da mi je to u genima. Što je stvarno znala o tome tko sam ja i u što sam se pretvorio?

»Gospodo, moj odgovor je kategorični ne!« odgovorio je Vinu. »Ne, ne. Vaš je sin pravi dragulj.«

Njezin se oštri izraz smekšao.

»Iako, gospodo«, nastavio je Vinu, »posljednjih nekoliko tjedana, gospodo — nemojte me shvatiti krivo — a sudeći prema izvještaju njegova susjeda, Mariona je nešto mučilo pa je počeo piti.«

Deepak je kod mene pronašao novi recept za isoniazid, preventivni lijek protiv tuberkuloze. No taj je lijek bio na glasu i po tome što izaziva tešku upalu jetara. Rutinski je postupak bila provjera jetrenih enzima dva tjedna poslije početka tretmana, kako bi se, u slučaju ikakvog oštećenja jetara, lijek mogao prestati uzimati.

»Moja hipoteza, gospodo, glasi da je Marion-*bhaiya* počeo uzimati isoniazid na vlastitu ruku. Recept je star mjesec dana. Vjerojatno nije dao napraviti analizu krvi radi provjera funkcije jetara, a kako je trebao. Ta on je napokon, siroti čovjek, samo kirurg. Što on zna o tim finim detaljima? Da se samo posavjetovao sa mnom! Bila bi mi čast pobrinuti se za njega. Na koncu konca, Marion-*bhaiya* se tako lijepo pobrinuo za moju herniju.

No u svakom slučaju, gospodo, osobno sam otišao do Manhattana, do Mount Sinaja, i dovezao najboljeg jetraša na svijetu, čovjeka koji me je naučio toj specijalnosti. Pa sam mu rekao: »Profesore, tu nije riječ o hepatitisu, nego o mom bratu.« On se složio da su svoj doprinos mogli dati i alkohol i isoniazid, ali nema nikakve sumnje da je ono s čim sad imamo posla u prvom redu i prije svega hepatitis B.«

»I kakva je prognoza?« upitala je Hema. »Hoće li mi netko reći?« Bilo je to ono najosnovnije što svaka majka želi znati. »Hoće li se oporaviti?«

Vinu je pogledao Deepaka i Thomasa Stonea, ali nijedan nije bio spreman ništa reći. Ta je bolest, na koncu konca, spadala u Vinuovo stručno područje.

»Recite mi samo nešto. Hoće li preživjeti?« ispalila je Hema.

»Nema sumnje da je slučaj vrlo težak«, rekao je Vinu, a činjenica da se borio sa suzama rekao joj je sve.

»No dajte!« rekla je Hema, koju je sve to jako ozlovoljilo pa se okrenula Thomasu Stoneu, a onda i Deepaku. »To je *hepatitis*. A hepatitis razumijem. I vidjeli smo zlo koje stvara po Africi. Ali... tu, u Americi! U toj bogatoj zemlji, u toj *bogatoj* bolnici« — zakružila je rukom po svojoj mašineriji — »sigurno tu u Americi s hepatitisom možete nešto i učiniti, a ne samo lomiti ruke i govoriti kako je *slučaj vrlo težak*.«

Na ono »bogatoj« zacijelo su se malo lecnuli. U usporedbi s najmodernijim odjelima za intenzivnu skrb u lovaškim bolnicama, kakva je primjerice ustanova Thomasa Stonea u Bostonu, naša je bila gola kost.

»Pokušali smo sa svime«, rekao je Deepak sad već prigušenijim tonom. »Zamjena plazme. Što god itko na svijetu može učiniti protiv te bolesti, mi smo to učinili ovdje.«

Hema se držala skeptično.

»A i molili smo se«, dodao je Vinu. »Sestre već mole u lancu dvadeset četiri sata dnevno i tako već dva dana. Iskreno govoreći, treba nam takvo čudo.«

Shiva je, ležeći tako, pratio svaku njihovu riječ.

Hema je stajala pogleda spuštenog na moje nesvjesno tijelo pa mi milovala ruku i vrtjela glavom.

Vinu ih je obojicu nagovorio da se povuku u sobu koja ih je već čekala spremna u kući za osoblje. Čak se pobrinuo i za laganu večeru od chapatija, tankih indijskih pogača, i dala indijskoga graha. Hema je bila preumorna za prepirku.

* * *

Ujutro se Hema pojavila u narančastom sariju, očito okrijepljena, ali ipak se činilo da je preko noći ostarjela nekoliko godina.

Thomas Stone bio je točno na mjestu gdje ga je ostavila. Kad se pojavila u dovratku, pogledao je mimo nje kao da očekuje Shivu, ali on nije došao.

Opet je stala uza moj krevet, željna vidjeti me i pri dnevnom svjetlu. Sinoć joj je sve bilo nekako isuviše nestvarno, kao da na krevetu nisam bio ja, nego nekakav produžetak sve te bučne mašinerije, produžetak koji se pretvorio u krv i meso. Ali sad me je jasno vidjela, vidjela dizanje i

spuštanje mojih prsa, moje natekle oči i usana iskrivljenih pod maskom za disanje. A to je već bilo stvarno. Nije se mogla suzdržati pa je tiho zaplakala, zaboravljajući da je tu i Thomas Stone ili za to baš nimalo ne mareći. Postala ga je svjesna tek kad joj je oprezno ponudio rupčić. Istrgla mu ga je iz ruke, kao da joj ga je ponudio presporo.

»Kao da se sve to događa samo zbog mene«, rekla je Hema. Ispuhala je nos. »Znam da to zvuči sebično, ali na takav način izgubiti Ghosha i onda vidjeti Mariona u ovakvom stanju... Vi to ne razumijete, ali imam osjećaj kao da sam ih sve iznevjerila, kao da sam dopustila da mu se to dogodi.«

Da se okrenula, vidjela bi da se Thomas Stone pomaknuo, vidjela bi kako zglavcima trlja sljepoočice, kao da pokušava samog sebe izbrisati. A kad je progovorio, glas mu je bio promukao.

»Ti... ti i Ghosh ih nikad niste iznevjerili. Ali jesam *ja*. Sve sam vas iznevjerio.«

Napokon, zacijelo je pomislila Hema, bilo je to i oprosti i hvala poslije tolikog zakašnjenja, ali najsmješnije od svega bilo je da je u tom trenutku za to jednostavno više nije bila briga. To više nije bilo važno. Nije čak ni pogledala prema njemu.

* * *

Ušao je Shiva pa ako je i vidio Thomasa Stonea, ničim nije odao da je opazio da je tu. Njegove su oči znala samo za mene, njegova brata.

»Pa gdje si bio?« upitala je Hema. »Jesi li i oka sklopio?«

»Bio sam gore u knjižnici. I malo ubio oko.« Shiva me pažljivo promotrio, a onda i kazaljke na ventilatoru te napokon etikete na vrećicama s fluidima što su visjele kraj kreveta.

»Nešto ipak nisam pitala Vinua«, rekla je Hema Stoneu. »Kako je Marion uopće dobio hepatitis B?«

Thomas je odmahnuo glavom kao da želi reći da nema pojma. Ali budući da nije pogledala prema njemu, morao je progovoriti.

»Pa... vjerojatno pri operaciji. Porezao se. Kod kirurga je to česta ozljeda na radu.«

»A prenosi se i spolnim odnosom«, rekao je Shiva, obraćajući se Thomasu Stoneu. Thomas Stone je promucuo nešto potvrdno. Hema je oštro pogledala Shivu i stavila ruku na bok. Ali nije ni dobila priliku da

odgovori, jer je Shiva imao još nešto za reći: »Mama, kod Marion je u kući bila Genet. Pojavila se prije šest tjedana. I bila je bolesna. Ostala je dvije noći i nestala.«

»Genet?« rekla je Hema.

»U čekaonici te čeka dvoje ljudi s kojima bi se morala upoznati. Jedna je od njih etiopska dama Tsige. Nekad je živjela preko puta Missinga. Ghosh se prije mnogo godina pobrinuo za njezino dojenče. I Marion ju je opet našao u Bostonu. Drugi je gospodin Holmes — Marionov susjed. Željeli bi razgovarati s tobom.«

* * *

Do sredine jutra Hema je već znala čitavu priču. Genet je oboljela od TBC-a. Ali su Applebyju u ruke došli zatvorski zdravstveni kartoni i iz njih se vidjelo nešto što dotad nismo znali: Genet je osim toga bila i latentni prenositelj hepatitisa B. A dobila ga je (ili je bar tako pretpostavio zatvorski doktor) preko nevaljalo sterilizirane igle ili preko transfuzije ili pri tetoviranju na eritrejskom bojištu; mogla ga je dobiti i spolnim putem. Kad smo zajedno odspavali, Genet je jako krvarila pa sam stoga bio obilno izložen njezinoj krvi, a time i virusu. Inkubacijski period hepatitisa B uklapao se u Shivinu hipotezu: između njezina posjeta i moje bolesti proteklo je šest tjedana.

Hema se ushodala čekaonicom, sve proklinjući Genet i jadikujući nad mojom glupošću što sam je, poslije svega što nam je priredila, pustio tako blizu sebi. Da se Genet u tom trenutku pojavila, pobjao bih se za njen život.

* * *

Kad su Deepak i Vinu tog popodneva zajedno pošli u obilazak, pokazali su mi zadnje laboratorijske nalaze: bubrezi su mi otkazivali, a moja jetra, normalno izvor faktora zgrušavanja, sasvim su ih prestala proizvoditi. Ako je u jetrima i ostala još koja živa stanica, jetra ipak nisu pokazivala nikakav znak oporavka. Nisu mi mogli donijeti baš nijednu dobru vijest. Onda su se povukli, a Shiva je krenuo za njima. Thomas Stone i Hema su ostali, zanijemili oko mog nepokretnog tijela. Sad se sve svodilo samo na promatranje, na bdijenje i čekanje kraja. Nije više bilo nikakve nade. Oni su to kao liječnici znali i predobro, ali od sveg ih je tog iskustva sve to postajalo još nesnosnije.

* * *

O podne je bolničarka iz intenzivne skrbi preko pipsera pozvala i Deepak i Vinua na obiteljsku konferenciju Stoneovih. Zatekli su Hemu i Shivu kako sjede sučelice Thomasu Stoneu u maloj sobi za sastanke.

Hema je, onako premorena, podbočene glave i s laktovima na stolu, podigla pogled na dva mlada doktora u bijelim mantilima, na kolege svojega sina.

»Htjeli ste da se vidimo?« obratila se nervozno Vinuu i Deepaku.

Deepak se očito zbunio.

»Ja nisam sazvaao ovaj sastanak.« Okrenuo se Vinuu, koji je odmahnuo glavom.

»Ja jesam«, rekao je Shiva. Pred sobom je imao čitav snop fotokopiranih radova. A žuti je blok bio prekriven bilješkama ispisanim njegovim pažljivim rukopisom. Hema je opazila autoritet u njegovu glasu, nekakav osjećaj akcije i energije i inicijative koji, suočen s mojom strašnom prognozom, kao da nije mogao iskazati nitko drugi. »A sastanak sam sazvaao zato što želim razgovarati o presađivanju jetara.«

Deepak, kojemu je bilo teško sjediti nasuprot Shivi, a ne osjećati se kao da razgovara sa mnom, na ovo je odgovorio:

»Shiva, već smo na samom početku razmotrili transplantaciju. U stvari, doktor Stone i ja već smo razgovarali o prebacivanju Marionu u Meku — hoću reći u Boston General, bolnicu doktora Stonea. Ekipe doktora Stonea radi više transplantacija nego itko na Istočnoj obali. Ali smo to odbacili zbog dva razloga. Kao prvo, transplantacije notorno ne uspijevaju kad su jetra uništena fulminantnim hepatitisom B. Čak i kad bismo uspjeli pronaći jetra iz kadavera, a da imaju pravu krvnu grupu i veličinu i kad bi presađivanje uspjelo, morali bismo mu dati silne doze steroida i drugih lijekova radi potiskivanja imunološke reakcije, eda bi se izbjeglo odbacivanje novih jetara. Time bi virus hepatitisa B dobio punu slobodu djelovanja pa bi uništio i nova jetra, što znači da bismo se vratili točno na ovo gdje smo sada.«

»Da, to znam«, odgovorio je Shiva. »Ali što ako se transplant savršeno slaže? Ne samo da ima istu krvnu grupu, nego i svih šest HLA antigena, a i svih ostalih antigena koje čak i ne mjerite — što ako bi se svi slagali? Onda nikakvi lijekovi za potiskivanje imuniteta i ne bi bili potrebni? Nije li tako? Baš nikakvi. Ni steroidi, ni ciklosporin, baš ništa. Slažete li se?«

»Teoretski da, ali...«, rekao je Deepak.

»A savršeno biste slaganje dobili kad biste jetra uzeli od mene«, rekao je Shiva. »Njegovo bi ih tijelo doživjelo kao dio sebe, a ne nešto na ikoji način strano.«

Kao da je netko iz sobe isisao sav zrak. Nekoliko trenutaka nitko nije progovorio ni riječi. Vidjevši Hemin izraz lica, Shiva je brzo objasnio:

»Mislio sam, mama, da mi uzmu *dio* jetara. Da mi ostave sasvim dovoljno, a jedan režanj daju Marionu.«

»Shiva...« Na Heminim je usnama očito bila isprika zbog Shive — to očito nije bilo njegovo područje, a zapravo ni njezino. Ali se onda predomislila. Znala je ponešto o njegovoj upornosti kad bi se našli u medicinskoj situaciji koju su drugi smatrali bezizlaznom. »Ali, Shiva, je li to ikad itko napravio — mislim presađio samo dio jetara?«

Shiva joj je gurnuo jedan znanstveni rad.

»Ovo je od lani. Revijalni članak Deepaka Jesudassa i Thomasa Stonea o mogućnosti presađivanja jetara sa *živog* donatora. To još nikad nije bilo izvedeno na ljudima, mama, ali prije nego što mi išta odgovoriš, pročitaj što sam podcrtao na trećoj stranici. Tu piše: ›Tehnički gledano, uspjeh kod skoro stotinu pasa, mogućnost održavanja života kod primatelja bez ugrožavanja života davatelja, upućuje na zaključak da smo već spremni za obavljanje te operacije na ljudima. Rizik za zdravog donatora predstavlja pozamašnu etičku prepreku, ali vjerujemo da nas kritični manjak organa s kadavera sili da nastavimo. Za to je nastupilo vrijeme. Transplantacije sa živog donatora riješit će s jedne strane problem nestašice organa, a s druge problem oštećenih jetara uzetih s kadavera, oštećenih zbog predugog čekanja na suglasnost i predugog uklanjanja organa i njegova transporta na mjesto gdje je potreban. Pesađivanje jetara sa živog donatora neizbježan je i nužan sljedeći korak.«

Shiva nije čitao, nego je napamet recitirao riječ po riječ. Hemu to nije iznenadilo, ali je zato zapanjilo druge liječnike za stolom. Hema je bila ponosna zbog njega. To ju je podsjetilo na to kako je često Shivino fotografsko pamćenje uzimala zdravo za gotovo. Znala je da bi on morao nacrtati stranicu s koje recitira, reproducirati je na čist list papira, započinjući i završavajući svaku crtu baš kao na originalu, sve do interpunkcije, broja stranice, tragova klamerica i mrlja nastalih pri fotokopiranju.

Sad se Shiva, osjetivši da je na trenutak stišao Hemu, obratio dvojici kirurga, Thomasu Stoneu i Deepaku:

»Smijem li vas podsjetiti da je pri prvom uspješnom presađivanju bubrega na blizanca na samrti Joseph Murray uzeo zdrav bubreg s njegova brata, identičnog blizanca?«

Prvi je progovorio Deepak, jer je Thomas Stone, po svemu sudeći, ostao u šoku:

»Shiva, ali mi smo u radu napisali da tu postoje i pravne i etičke implikacije...«

Shiva ga je prekinuo.

»Da, to znam. Ali ste isto tako rekli i: »Najvjerojatnije će prvi donori biti roditelji i braća, odnosno sestre, zato što takav donator ima čiste motive i voljno preuzima rizik.«

Deepak i Thomas Stone držali su se kao optuženici čiji je alibi upravo srušio svjedok koji se neočekivano pojavio u sudnici. I sad tužitelj kreće da im zavrne vratom.

Napad je, međutim, došao s drugoga kraja. Hema je rekla:

»Thomas, reci mi istinu: u posljednja četiri dana, s obzirom da je to tvoje područje zanimanja« — kucnula je po papiru skupljenim prstima — »dok si gledao kako Shiva leži kraj svog brata blizanca, zar ti kroz glavu nikad nije prošla pomisao na operaciju sa živim davateljem?«

Ako je očekivala da će se promeškoltiti i progutati slinu, čekalo ju je iznenađenje: Stone se netremice zagledao u Hemu i nakon trenutka skoro neopazice kimnuo glavom.

»Da, pomislio sam na Murrayeve blizance. I razmislio i o tome. Ali kad sam pomislio na sve opasnosti... odbacio sam tu misao. Jer to je mnogo, mnogo teže od vađenja bubrega. To još nikad nitko nije izveo.«

»Ali ja to nikad nisam ni pomislio!« rekao je Vinu Mehta tihim glasom. »A, gospodo, *trebao* sam pomisliti. Shiva, puno vam hvala. Kod svakog drugog s akutnim hepatitisom B presađena bi jetra samo hranila virus. Ali ako imamo savršeno slaganje... Dakako, Shiva, jedino je pravo pitanje koliko je to za vas opasno.«

Moj je brat bio spreman pa je progovorio ni ne pogledavši u bilješke, a svoje je komentare uputi uglavnom Thomasu Stoneu, iako je pitanje postavio Vinu.

»Vaša procjena, doktore Stone, a na temelju uklanjanja jednog ili više reznjeva s pacijenata s traumom jetara, glasila je da bi rizik od smrtnog ishoda za mene, davatelja, bio manji od pet posto. Rizik ozbiljnih komplikacija, primjerice istjecanja žuči ili krvi, prema onom što ste rekli, ne bi smio biti veći od dvadeset posto kod inače zdravog donatora.« Sad je Shiva Deepaku i Thomasu Stoneu u ruke gurnuo samo jedan list papira. »Sinoć sam si dao izvaditi krv. Sve su mi funkcije jetara normalne. Kao što vidite, nisam prijenosnik hepatitisa B ni ičega sličnog. Ne pijem niti uzimam lijekove koji bi mogli oštetiti jetra. Niti sam ih ikad uzimao.« Počekaio je na odgovor Thomasa Stonea.

»Ti taj naš rad, sine, poznaješ bolje od nas samih«, odgovorio je Stone. »Nažalost, to su samo procjene, čista nagađanja.« Stavio je ruke na stol. »Ali mi zapravo ne znamo kako bi to stvarno funkcioniralo na ljudima.«

»A ako ne uspijemo«, dodao je Deepak blagim glasom, jer je Thomas Stone završio, »onda ćemo izgubiti i vas, koji ste ovamo došli zdravi, a osim toga i Marionu. A da i ne spominjemo da nećemo imati nikakva opravdanja i da će to biti kraj naše karijere. Čak i ako uspijemo, žestoko će nas kritizirati.«

Ako su pomislili da su s tim završili sa Shivom, onda mog brata nisu poznavali. Hema je sad svog sina sagledala u novom svjetlu.

»Ja shvaćam vaše nećkanje. I ne bi do vas držao mnogo kao kirurga da ste odmah pristali. Pa ipak, ako *možete* izvesti tu operaciju i ako za uspješan ishod postoje razumni izgledi, čak i ako je riječ o deset posto vjerojatnosti da ćete Marionu spasiti život, a manje od deset da ćete mene lišiti mojega, pa ako se odlučite da tu operaciju *ne* izvedete, onda ćete po mom mišljenju iznevjeriti Marionu, Hemu i mene, iznevjeriti medicinsku znanost, iznevjeriti sami sebe. A mog biste brata iznevjerili ne samo kao liječnici nego i kao njegov prijatelj i njegov otac. A ako tu operaciju *izvedete* i ona završi sretno, onda nećete samo spasiti mog brata, nego ćete i unaprijediti kiruršku znanost za čitavo desetljeće. *I sad je čas.*« Pogledao je u oči oca pa Deepaka. »Možda vam se više nikad ne pruži takva prilika. Da se vaši takmaci u Pittsburgu nađu u takvoj situaciji, što mislite, što bi učinili? Zar se ne bi osmjelili?«

Tužitelj je sjeo. Sad je bio red na drugoj strani da odgovori.

»Osmjelili, da«, rekao je Stone i prekinuo dugu šutnju, a govorio je nekakvim poluglasom, kao da govori samo za sebe, »ali ne bi operirali

vlastite sinove. Žao mi je, Shiva, ali ja to ne mogu ni zamisliti.« Odgurnuo se od stola pa stavio ruke na oslonce za ruke svog naslonjača, kao da se sprema otići.

»Thomas Stone!« Hemin je glas bio oštar kao Bard-Parkerov skalpel pa ga je prikovao za stolac. »Jednom sam te u životu nešto bila zamolila, Thomas«, rekla je. »U vezi ovih momaka. I ti si tada samo otišao. Ali ovaj put, ako odeš, nećemo im više moći pomoći ni ja ni Ghosh.« Stone je probljedio. Opet se spustio u stolac. Hemi se slomio glas. »Thomas, zar zaista misliš da bih poželjela izvrgnuti Shivu opasnosti koju ne može svladati? Zar zaista misliš da želim izgubiti sinove?«

Kad se ponovno sabrala, i pošto se glasno ispuhala u rupčić, Hema je rekla:

»Thomas, molim te izbij si iz glave misao da su oni tvoji sinovi. Riječ je o *kirurškom* problemu i ti si u najboljem položaju da im pomogneš, i to upravo zato što oni nikad nisu bili *tvoji* sinovi. Oni te nikad nisu kočili, nikad usporili tvoja istraživanja, tvoju karijeru.« U glasu joj nije bilo gorčine. »Doktore Stone, to su *moji* sinovi. Oni su dar koji mi je darovan. Bol, slomljeno srce, ako ga bude, sve to pada na mene, jer to ide uz dar. Ja sam njihova majka. Molim te čuj me što ti govorim. To nema nikakve veze s tvojim sinovima. Donesi odluku na temelju onog što moraš učiniti za svog pacijenta.«

Nakon čitave vječnosti, Deepak je povukao žuti blok sa Shivine strane stola i okrenuo novu stranicu. Skinuo je kapicu s nalivpera i rekao Shivi:

»Dajte mi recite, zašto ste spremni izložiti se tolikom riziku?«

Shiva ovaj put nije imao spremnog odgovora. Zatvorio je oči i složio prste u piramidu, kao da im želi prekriti lice. Vidjevši ga takvog, Hema se zabrinula. A kad je otvorio oči, kao da ga je po prvi put sve otkako je došao, obuzela tuga. Pa je rekao:

»Marion uvijek misli da se ja nikad ne osvrćem. I u meni vidi čovjeka koji uvijek radi samo za sebe. I bio je u pravu. I zato bi se iznenadio kad bih bio spreman staviti život na kocku da mu doniram komad svojih jetara. To nije racionalno. Ali... vidjevši da bi mi brat mogao umrijeti, ipak sam se osvrnuo. I nisam bez žaljenja.

Da sam ja na samrti, i da postoji šansa da me spasi, Marion bi vas nagovarao da operirate. On je takav. Ja to nikad nisam razumio zato što je

to iracionalno. Ali sada to razumijem.« Kratko je pogledao Hemu pa nezaustavljivo nastavio.

»O svemu tome nisam imao zašto razmišljati sve dok nisam stigao ovamo. Ali uz njegovo uzglavlje... shvatio sam, ako se nešto dogoditi njemu, dogodit će se i meni. Ako volim sebe, volim i njega, jer mi smo jedno. Zbog toga to za mene postaje rizik vrijedan preuzimanja — a ne bi bio ni za koga drugog tko ga ne voli. Ja sam jedini kod koga postoji savršeno slaganje. I ja to želim učiniti. Da to ne učinim, ne bih više mogao živjeti sam sa sobom, a vjerujem da ni vi ne biste mogli ako bar ne pokušate. To je moja sudbina. I moja povlastica. I vaša.«

Hema, koja je sve do tog trenutka ostala pribrana, privukla je Shivu k sebi i poljubila ga u čelo.

Deepak je držao pero iznad papira, a da još nije napisao nijednu riječ. Sad ga je spustio.

U tom im je trenutku doprlo do svijesti da će učiniti nešto što prije njih još nitko nije učinio.

Shiva se obratio Deepaku:

»Rekli ste da postoji i drugi razlog zbog kojeg ste prije odbacili pomisao na presađivanje. A taj je?«

Deepak mu je odgovorio:

»Prije nego što je izgubio svijest, Marion me natjerao da mu obećam da ga neću prebaciti u drugu bolnicu. Ova je bolnica za nj vrlo posebna. Mnogo više od mjesta na kojem se obučavaju strani liječnici. Ona nas je dočekala dobrodošlicom kad to druge bolnice nisu htjele. Ona je naš dom.«

Hema je uzdahnula i spustila glavu na ruke. Kad su već došli tako daleko, evo nove prepreke.

»Možemo to obaviti i tu«, rekao je Thomas Stone tiho. Saslušao je Shivu ne pomaknuvši ni mišić, a modre su mu i nepomične oči sad bile blistave i svijetle. »Kirurgija je kirurgija je kirurgija. To možemo obaviti tu kao i bilo gdje drugdje ako imamo alat i ljude. Na svu sreću, do mene sjedi svjetski stručnjak za rasijecanje jetara«, rekao je i stavio Deepaku ruku na rame, »a tu je i alat, od kojeg je mnoge primjerke sam smislio i treba ga smjestiti sterilizirati. Moramo obaviti još mnoge pripreme. Hema, ako se ti ili Shiva i u kojem trenutku predomislite, trebate samo reći ne. A tebe, Shiva, molim da odsada pa nadalje ništa ne jedeš niti piješ.«

Dok je prolazio kraj Shivina stolca, spustio mu je ruku na rame, čvrsto stisnuo pa otišao.

52. POGLAVLJE

Par neparnih organa

Te je noći na heliodrom Our Lady of Perpetual Succour sletio helikopter iz Boston Generala. On je donio specijalne instrumente i ključno osoblje iz njezinog dobro podmazanog programa. Hodnik pred operacijskim kompleksima Our Lady, obično pustoš u kojoj bi se znala naći poneka prazna nosila ili prijenosni rengenški uređaj parkiran tu dok je tehničar na čik-pauzi, sad je izgledao kao bataljunski stožer na početku vojnog pohoda. Bile su postavljene dvije velike školske ploče, jedna označena s davatelj, a druga s primatelj, i na obje je bilo ispisano sve što treba obaviti, a uz svaku je stavku bio i okvirić za stavljanje kvačice. Ekipa Our Lady of Perpetual Succour s Deepakom na čelu preuzet će na sebe operaciju davatelja (Shive), dok će se ekipa iz Boston Generala na čelu pod vodstvom Thomasa Stonea pobrinuti za primatelja (mene). Ekipa je iz Our Lady bila u modrim kutama, ekipa iz Boston Generala u bijelim, a za svaku sigurnost, prva je na kapama i bluzama nosila veliko slovo D (kao »donor«), nacrtano crnim flomasterom, dok je potonja nosila R (kao »receptor«). Dotok je adrenalina održavao te dvije disparatne ekipe u dobrom raspoloženju; neko je spadalo iz Bronxa svojim kolegama ih Dorchestera čak bilo predložilo da momčadi nazovu Crackers i Homeboys. Objema će ekipama pripadati samo Thomas Stone i Deepak Jesudass pa će si uzajamno pomagati.

Ponoćna generalka s lažnim pacijentima u obje operacijske dvorane otkrila je nekoliko ključnih pogrešaka: anesteziju iz Boston Generala trebalo je postaviti bolje u odnosu na uređaje na Our Lady, a trebalo je pomazati i »kapelnika«, čovjeka koji će određivati tempo, uvijek korak ispred obje ekipe, i koji će biti jedini ovlašten prenositi i, što je još važnije, bilježiti sve poruke ekipe R ekipi D i obratno. Onda su donijeli još dvije školske ploče i smjestili ih *unutar* obiju operacijskih dvorana, a na objema su bile ispisane zadaće koje treba obaviti. Our Lady of Perpetual Succour je zatvorila vrata traumatskim slučajevima te su oni bili preusmjereni u druge bolnice u susjednim kvartovima. U 4:00 napokon je nastupio čas da se krene na pravu stvar.

Thomas Stone povratio je u garderobi. Ekipe iz Our Lady u tome je vidjela loš znak, ali je ekipa iz Boston Generala uvjeravala kolege da Stoneovo bljedo, dijaforetično stanje naviješta sretan ishod (iako ga zapravo još nikad nisu vidjeli tako blijedog i slabog, da leži prosterniran na klupi, kraj latora za povraćanje).

S toliko ljudi iz dvije bolnice, takvu je operaciju bilo teško zadržati u tajnosti. Pred Our Lady su bile parkirane dvije televizijske ekipe. Novine su već prekoračile rok za jutarnje izdanje, ali su se zato pripremile na promišljanje o etici te povijesne transplantacije, pa su sad mogle čekati da vide kako će sve to proći, unaprijed se ni na što ne obvezujući.

No dvojba o stvaranju povijesti ili rada u tajnosti, kirurzima je bila posljednja briga. Deepak je sjedio na klupi odvojenoj redom ormarića od klupe na kojoj se mučio Stone pa pokušavao od mučnog zvuka kolegina povraćanja pobjeći pregledavanjem atlasa jetara.

U 4:22 ujutro Shivi su dali diazepam pa pentotal i u dušnik mu uveli cijev. Započela je operacija davatelja. Thomas Stone i Deepak računali su da bi mogla potrajati četiri do šest sati.

* * *

Ako je pulsirajuće srce, taj razigrani, ćudljivi, ekstrovertirani organ što skakuće u grudima, čisti teatar, onda su jetra, što leže pod ošitom, figurativna slika, flegmatična i nijema. Jetra proizvode žuč, bez koje je nemoguća razgradnja masti, a osim toga i skladište višak glukoze u obliku glikogena. Ona nijemo i bez vanjskih znakova detoksificiraju lijekove i kemikalije, proizvode proteine za zgrušavanje krvi i prenošenje raznih tvari, a osim toga i čiste tijelo od amonija, tog metaboličkog otpada.

Sjajna vanjska površina jetara jednolična je i neuzbudljiva i ako zanemarimo središnju brazdu koja je dijeli na veliki desni i manji lijevi režanj, ne da se rasjeci ni po jednoj ravnini. Stoga iznenađuje otkriće da kirurzi govore o njezinim osam anatomskih »segmenata« — kao da su oni jasno odijeljeni, nalik na kriške naranče. Pokušajte samo razdijeliti te segmente pa ćete dobiti izranjene površine iz kojih lipti krv i žuč i kod mrtvog pacijenta. Pa ipak, već i sama predodžba o nekakvim segmentima omogućava kirurgu definiranje dijelova jetara koje posjeduju pun komplet krvnih i žučnih sudova pa zbog toga tvore poluautonomne jedinice, podtvornice jedne velike tvornice.

U jetra ulaze i iz njih izlaze četiri obitelji sudova. Prvi je portalna vena koja odnosi svu venoznu krv iz crijeva i donosi je u jetra, krv koja je

poslije jela bogata mastima i drugim hranjivim sastojcima koje tvornica zatim prerađuje. Hepatična arterija opet u jetra donosi kisikom bogatu krv iz srca, a preko aorte. Zadaća je hepatičnih vena preuzimanje sve potrošene krvi koja se profiltrirala kroz jetra i njezino vraćanje u srce preko vene cave. Žuč proizvedena u svim stanicama jetara skuplja se pak u sićušnim sabirnicama, koje se onda spajaju i rastu, da bi se napokon spojile u zajednički žučovod koji se prazni u dvanaesnik. Višak žuči skuplja se u žučnom mjehuru, koji nije ništa drugo nego balonski izdanak žučovoda. U skladu sa smjernim i samozatajnim ponašanjem jetara, žučni je mjehur zguran podalje od očiju, odmah pod izdanak jetara.

* * *

Deepak, koji je stajao zdesna, napravio je prvi rez. Prvi je korak bio uklanjanje Shivina žučnog mjehura. Onda je, okrenuvši se prema snopu vodova što ulaze u jetra (*porta hepatis*), izrezao desnu hepatičnu arteriju pa desni ogranak portalne vene i desni žučovod. Da oslobodi desni režanj, morao je prosjeći jetreno tkivo i odvojiti hepatične vene sa stražnje strane gdje su se spajale s venom cavom — s mračne strane jetara, na mjestu gdje, ako se pojavi krvarenje, kirurzi »vide Boga«. Pri uklanjanju jetrenog režnja zbog raka, moguće je suzbiti krvarenje stezanjem snopa krvnih sudova u *porti hepatis* — što je takozvani Pringleov manevar. To, međutim, za Deepaka nije dolazilo u obzir, zato što bi time ugrozio funkciju režnja koji kani ukloniti, i na smrt ga prigušio prije nego što mi ga presadi. Danas postoje ultrazvučni pa čak i radiovalni »disektori« koji olakšavaju prosijecanje jetara i izazivaju manje krvarenje. Deepak je međutim, uz asistenciju Thomasa Stonea, morao primijeniti drobljenje kliještima i prodiranje prstima da bi se probio kroz jetreno tkivo, izbjegavajući pritom glavne krvne sudove i žučovode. Deepak je bio zabrinut zbog svog starijeg partnera: Thomasu Stoneu kao da su stalno bježale misli i bilo je to nešto na što Deepak još nikad nije naišao. Deepak nije mogao ni slutiti da se Stone zapravo borio sa slikama i uspomenama svoga jalovog nastojanja da sestri Mary Joseph Praise spasi život i svog opasnog pokušaja da bebi zdrobi glavu.

Operacija je davatelja prošla bez greške. U 9:00 ujutro u operacijsku su dvoranu uvezli i mene, a u 9:30, baš kad su napokon oslobodili Shivin desni režanj, ekipa je Boston Generala, ali bez Thomasa Stonea, napravila na meni dug rez po sredini, ispod prsnog koša, ali iznad pupka. Odmah su pristupili mobilizaciji jetara, presijecanju ligamenata i tkiva.

Thomas Stone stavio je Shivin oslobođeni desni režanj na pobočni stolić gdje je, rukama mirnijim od vlastite unutrašnjosti, umio portalnu venu otopinom Wisconsinskog sveučilišta. Deepak se u međuvremenu pobrinuo da na odrezanoj stranici ostatka Shivinih jetara, a što se uglavnom svodilo na lijevi režanj, ne curi žuč. Pogledao je na sve strane da mu nije promakla neka žila iz koje curi krv, dvaput ponovio nabranje instrumenata i spužvica pa Shivi zatvorio trbuh. Za samo mjesec dana Shivina će se jetra regenerirati do prethodne veličine.

Sad su Thomas Stone i Deepak obukli novu odjeću i stavili nove rukavice pa došli do mene da dovrše uklanjanje jetara. Budući da je kod mene funkcija zgrušavanja bila oslabljena, krvario sam iz mnoštva tankih žila, i to napose iza jetara kad su ih oslobodili od ošita. Trebalo mi je dati mnogo doza krvi, a i faktora zgrušavanja. Brižljivo su potražili i zatim sačuvali moj žučovod, hepatičnu arteriju i portalnu venu. Bilo je već jedan popodne kad me moja družica od dvije kile, a koju sam skrivao pod rebrima sve te godine, napokon napustila. Iza nje je ostala praznina, pod kupolom je mog desnog ošita zinula neprirodna šupljina.

Priključivanje Shivinih jetara ili, bolje, njihova desnog reznja, bio je mukotrpan posao. Krvarenje se moralo pedantno suzbijati da bi se mogla jasno sagledati situacija, i a zato bi Thomas Stone, uz Deepakovu asistenciju, mogao zašiti arteriju za arteriju, žučovod za žučovod, venu za venu. Škare i iglodržači bili su posebno projektirani za mikrokirurgiju. Dok su šivali koncem tanjim od ljudske vlasi, oba su kirurga nosila svjetiljke na čelu i lupe. Jedna je od prednosti Deepakove odluke da mi dade Shivin desni režanj bilo to što se on prirodnije uklapala pod kupolu dijafragme, i što je njegov hilus — mjesto gdje sudovi ulaze — bio prirodnije okrenut prema veni cavi. Što je kirurzima donekle olakšalo posao.

Ostaci su ekipe D odvezli Shivu u sobu za oporavak pa pričekali u garderobi. I svi se najednom snuždili. Operacija više nije bila u njihovim rukama pa je napetost postala skoro neizdržljiva.

U međuvremenu je Hema, vrlo zabrinuta, zajedno s Vinuom, gledala u sat u čekaonici. U prvi je čas bila sretna što je on tako blagoglagoljiv, ali joj onda čak ni on više nije uspijevaao skrenuti misli. Nije prestajala misliti na Ghosha i pitati se bi li je on ukorio što je dopustila da Shiva na sebe preuzme toliki rizik. *Bolje jedan vrabac u ruci, nego dva na grani*, ili kako je to već išlo? *Tko riskira...* On bi i za ovu situaciju pronašao primjerenu poslovicu.

Vijesti su iz operacijske dvorane dolazile preko »kapelnika« — on se javljao na početku svake faze operacije — i Hema je sad poželjela da to ne čini, zato što bi je prodorno glasanje zvonca svaki put prepalo pa bi pomislila na najgore, ali potom čula samo »počeli su« ili »izolirali su portalne sudove«, dok je ona zapravo željela čuti da su završili sa Shivom. Onda je napokon čula i te riječi i uskoro ugledala Shivu, budnog, ali ošamućenog, kako se u postoperativnoj sobi trza od bolova. Bila je pijana od radosti, gladila ga je po kosi, a znala je da je i Ghosh, ma gdje bio, bez obzira u kojem se obliku reinkarnirao, osjetio olakšanje.

Shivine su joj oči, polako se izoštrivši, postavile pitanje.

»Da«, rekla je Hema. »Baš ovaj čas tvoj režanj stavlja u Mariona. Deepak veli da tvoj donirani dio izgleda veličanstveno.«

Nisu joj dopustili da dugo ostane. Umjesto da se vrati u čekaonicu, odlučila je klisnuti u kapelu. Jedini prozorčić, zatvoren vitrajem, propuštao je jako malo svjetla. Kad su se za njom zatvorila teška vrata, morala je rukom potražiti klupu i onda se spustila na baršun kojim je bila pokrivena. S poštovanjem je pokrila glavu repom svog sarija. Kad su joj se oči privikle na mrak, prepala se kao nikad u životu, zato što je kraj oltara ugledala ljudski lik na koljenima. Utvara, pomislila je. A onda se sjetila molitvenog lanca za Mariona, neprekidnog bdijenja u kapeli. Kad joj se puls vratio na normalu, Hema se opet namjestila i počela promatrati velom zastrtu glavu, s ovješanim škapularom, krutim i odvojenim od pletene halje. Sad je Hema shvatila da je, zazivajući sva božanstva kojih se mogla sjetiti, ipak uspjela zaboraviti da se obrati i sestri Mary Joseph Praise. Taj je previd sad u njoj izazvao divlju i glupu paniku, i krv joj je sunula uz vrat. *O, molim te, nemoj zbog toga kazniti mog sina.* Zalomila je rukama, sva se izvila i počela se koriti što je to zaboravila. *Oprosti mi, sestro, ali da samo znaš koliko je sve to bilo puno stresa, i ako već nije prekasno, molim te, pazi na Mariona, molim te, izvuci ga iz ovog.*

Onda je osjetila kako joj dolazi poruka, osjetila je jasno kao glas ili dodir. Najprije je to bila nekakva lakoća u čelu pa mir u grudima, i oni su joj rekli da će biti uslišana. *Hvala ti, hvala,* rekla je Hema. *Obećavam da ću te redovito izvještavati.*

Vratila se u čekaonicu. Bila je tako iznemogla da se mogla samo čuditi kako su Stone i Deepak uspijevali ostati na nogama. Gledana kroz prozor čekaonice, zemlja kao da je bila sazdana od neba i betona — nigdje prave zemlje ni koliko je spomena vrijedno, nigdje ni glasa od prave

prirode, izuzmemo li Sunce što se spuštalo. Sve je to bilo tako čudno, pa ipak je to bio prizor koji njen sin gleda već šest godina.

U 7:00 uvečer kraj nje se našao Thomas Stone. Kimnuo je glavom pa se nasmiješio i taj je izraz kod njega bio tako rijedak da je shvatila da je sve prošlo u redu. On nije rekao ništa, a i ona je bila bez riječi, samo su joj niz obraze tekle suze. Pažljivo se zagledala u Stoneovo lice, s brazdama na mjestu na koja su se oslanjale njegove naočale za povećavanja i svjetiljka, ali koje je bilo izbrazdano i zbog brige i napornog rada, no onda se lecnula i shvatila koliko je ostario, koliko su oboje ostarjeli i kako bi, da nemaju ništa drugog zajedničkog, imali bar to: da su nakon svih tih godina ostali na nogama i da su oba njihova sina (donekle, na nekoj razini, morala je priznati, i njegova) živa.

Thomas Stone je sjeo ili, bolje, srušio se na sofu i nije se pobunio kad mu je silom u ruke ugurala sok i sendviče iz Vinuove ledenjače s okrepom. Stone je sprao sok niz grlo bocom vode, a onda načio i drugu i život kao da se tek tada pokrenuo u njemu. Njegovo se ispijeno lice malo popunilo.

»Tehnički gledano, sve je prošlo u redu«, rekao je. »Marionova nova jetra, bivši Shivin režanj, počela su stvarati žuč još prije nego što smo i završili anastomozu.« Ponovno se nasmiješio, sramežljivo izvio kutove usana, a u glasu mu je bio ponos. Ta žuč je, reče, izvanredno povoljan znak.

»Ali imali smo i trenutak strave«, dodao je. »U jednom se trenutku Marionu tlak jednostavno stropoštao, za što nismo imali nikakvo objašnjenje. Pojačali smo otopine i krv, ali mu je srce i dalje jurilo na sto i osamdeset otkucaja u minuti. Nastavili smo davati otopine, pokušali ovo i ono... i onda se tlak, isto onako brzo kako je i pao, opet digao.« Već ga se spremala upitati u koliko je to točno sati bilo, ali se ipak nije potrudila, jer je znala. Zatvorila je oči i zahvalila Sestri na posredovanju. Kad ih je otvorila, Thomas Stone ju je gledao kao da je shvatio. Osjećala je prema njemu takvu blizinu, takvu zahvalnost. Nije mogla otići tako daleko da ga zagrli, ali je zato on potražio njezinu ruku.

»I tako, sad moram ići«, rekao joj je minutu kasnije. »Marion će još neko vrijeme visjeti o koncu, s obzirom na to kako je bilo bolestan kad smo počeli. Ali ako ništa, bar mu jetra uredno rade. Bubrezi mu još ne funkcioniraju i mora biti na dijalizi, ali se uzdam da je riječ samo o hepatorenalnom sindromu i nova će jetra to srediti.« Ali joj ipak nije rekao

sve. Nije joj rekao kako je, kad je u operacijskoj dvorani sve postalo tako beznadno, digao oči prema stropu i pomolio se ni Bogu ni paucima, nego sestri Mary Joseph Praise, počeo je preklinjati da ga iskupi od čitavog života ispunjenog pogreškama.

* * *

U bolnici je zavladao slavlje, najprije stoga što je jedan od nas bio tako blizu smrti, ali ipak je živ, a onda i stoga što je Our Lady ušla u povijest. Na misi zahvalnici kapela je bila dupkom puna, Hema i Vinu bili su u prvoj klupi, a mnoštvo se presipalo i u predvorje.

Pred Our Lady of Perpetual Succour stajali su poredani novinarski furgoni — kako domaći, tako i strani. Sva su ranija presađena jetra bila skinuta s leševa u nastajanju, s ljudi kod kojih je već nastupila moždana smrt. Ali *živi* davatelj — pa još identični blizanac koji je bratu dao pola jetara — to je zaista bila velika novost. Mediji baš nisu sasvim shvatili da će ta revolucija u tehnici biti najkorisnija u slučaju djece rođene s kongenitalnom bilateralnom atrezijom — to jest bez žučovoda. Već su dovoljno rijetki bili i organi s odraslih ljudi umrlih od traume — davatelji dječje dobi bili su izvanredno rijetki. Stone i Deepak otvorili su vrata roditeljima spremnim dati dio svojih jetara da spase život svom djetetu.

Do drugog su danas novinska njuškala već uspjela povezati Shivu s onim kirurgom za fistule — »popravljam rupe, eto što radim« — da do trećeg dana i prišiti Thomasu Stoneu etiketu »odbjegli otac«. Bilo je vjerojatno samo pitanje vremena kad će otkriti i priču o sestri Mary Joseph Praise, iako bi, da skupi sve mrvice, reportera vjerojatno trebalo poslati sve do Addisa.

* * *

Probudio sam se peti dan. Prvo čega se sjećam bilo je da se dižem s dna oceana, s očima još punim vode i s nekakvom ronilačkom dihalicom nabijenom u grlo i usta — pa nisam mogao govoriti. Kad sam izbio na površinu, shvatio sam da sam još na odjelu za intenzivnu skrb Our Lady, ali od svega što se govorilo nisam čuo baš ništa. Ugledao sam Hemu i Stonea i pogledom potražio Shivu. Sjećam se kako sam pomislio kako ipak nije htio doći iz Addisa, i koliko me to razočaralo.

Dvanaest sati kasnije, kasno uvečer petoga dana (iako je u jedinici intenzivne skrbi vladao stalni sumrak), napokon sam i definitivno isplivao, i s olakšanjem opazio da je Hema zaista tu, da je nisam samo umislio.

Stajala je kraj mene i držala me za ruku. Čeznuo sam za njezinim dodirom, u strahu da bih opet mogao potonuti u ponor u kojem je samo mrak i iz kojeg mi nitko ne može obećati povratak. Ipak bih znao na kraće vrijeme otploviti u lagani san. Onda se noć pretvorila u dan i donijela novu žurbu i energiju i novi promet kroz našu sobu.

Sedmog sam dana bio budan dovoljno dugo da mi Hema iznese fantastičnu tvrdnju da je u meni polovica Shivinih jetara. Bolesnim pacijentima treba sve objasniti najmanje dvaput, zato što se pretpostavlja da nisu čuli ni pola što im se kaže. Hema se ponovila bar deset puta, no povjerovao sam tek kad mi je pokazala *Times* i u njemu Shivinu i moju sliku.

»Shiva se oporavlja«, rekla je Hema. »I dobro mu je. Ali ti si dobio upalu pluća i sad ti se oko desnog plućnog krila skuplja tekućina. Zato i jesi još na ventilatoru. Ali se oporavljaš pa Deepak veli da će te već sutra skinuti s njega. Tvoja nova jetra rade dobro, a i bubrezi su ti se vratili na normalu.« Tako mi nije izgledao zamišljeni ponovni susret s Hemom, ali izraz njezina lica, njezina radost, njezino olakšanje, nisu imali cijenu. Jedva se i micala s mog uzglavlja.

Istog sam dana, kasnije, po prvi put vidio i Deepaka i Stonea. Borio sam se s osjećajima. Znao sam da bih morao osjećati zahvalnost. Ponekad pomišljam da mi kirurzi nosimo maske da sakrijemo svoje želje, svoju spremnost da oskvrnemo tuđe tijelo. I samo nam jamstvo što ga pruža amnezija, činjenica da pacijent neće zapamtiti ništa osim onog što anestetičari zovu »slatkim snovima«, omogućuje da budemo kirurzi. A sad su stajali preda mnom, ti počinitelji organiziranog nasilja nad mojim tijelom. Činjenica da su se obojica držala stidljivo i nepretenciozno, djelovala je skoro prijetvorno s obzirom na ambicije i samosvijest koji su im dopustili da riskiraju Shivin život da bi spasili moj. Bio je to jedini trenutak u kojem sam bio sretan što su mi niz grlo i između glasnica spustili tu zlu cijev, jer to što bih im rekao zvučalo bi nezahvalno: *Dobro je što se Shiva izvukao, inače biste pobrali kožu na šiljak.*

Kad sam se malo kasnije probudio, zaboravio sam na cijev i pokušao progovoriti, od čega me obuzeo osjećaj da ću se zagušiti, a što me onda bacilo u paniku. Moje je otimanje pokrenulo alarm ventilatora pa sam se užasn timer od pomisli da bi bolničarka mogla zaključiti da se »borim s ventilatorom«, što bi onda završilo naredbom da mi dade intravenozni kurare. Taj lijek, izveden iz otrovnih strelica amazonskih plemena,

paralizira sve mišiće, nakon čega ostaješ nepomičan kao mrtav, tako da ventilator može bez ometanja raditi svoj posao. Ali neka ti se Bog smiluje ako s njim ne dobiješ i jaki sedativ, jer onda ostaješ budan, pri punoj svijesti, no nesposoban da se trzneš ili samo trepneš okom. Pomisao da bih se mogao naći u takvom oduzetom, zaključanom stanju oduvijek me užasavala, iako sam nonšalantno propisivao kurare (*i* sedative) stotinama pacijenata. Sad kad sam i sâm postao pacijent, moje je prokletstvo bilo u tome što sam znao i previše.

Uz Heminu pomoć, uz njen utješni glas, dao sam sve od sebe da se smirim, da pustim stroj da i dalje u mene utjeruje zrak, pa se bolničarka povukla. Kad sam se osjetio bolje, napisao sam: *Kako je Shivi?*

Hema mi nije ni trebala odgovoriti, jer je baš u tom trenutku u sobu ušla moja druga polovica, a u pratnji Thomasa Stonea.

Moj brat, koga nisam vidio sedam godina, bio je sav raščupan, nimalo nalik slici iz *Timesa*. Pri pogledu na vlastiti odraz koji se giba neovisno od mene, zavrtilo mi se u glavi. Shiva je bio u bolničkom haljetku, jedan mu je dlan pažljivo počivao na trbuhu, dok je drugom rukom pred sobom gurao stup s intravenoznim otopinama, i oslanjao se na nj kao na štap. Mom bratu nije bilo do smijeha, i od mnogih viceva nije imao baš ništa, ali kad me je ugledao, nacerio se kao čimpanza kad zaključa čuvara.

Hej, ti majmune, poželio sam reći pa sam gladno posegnuo za njegovom rukom, tako da su nam se isprepleli prsti. *Trebao bi se više smijati, to ti leži: vidi kako ti s čela nestaju bore i kako ti se uši povlače straga?* Osjetio sam kako mi se niz sljepoočice slijeva tekućina, a i njegove su oči bile pune. Stisnuo sam mu prste i bila je to Morseova abeceda koja mu je prenijela što mi je na srcu. Kimnuo mi je glavom: *Ne trebaš mi sve reći*, eto što je rekao. Oprezno se pognuo pa sam se upitao što je to naumio, ne me valjda poljubiti... Kucnuo me glavom u glavu. Bio je to tako neočekivan, nezgrapan i zapanjujući čin, povratak u rano djetinjstvo, najnježniji oblik igre *testas*, da sam se nasmijao, od čega me ona strašna cijev zastrugala po grlu pa sam morao stati.

Pokazao sam na Shivin trbuh. On je razgrnuo haljetak, tako da sam sad mogao vidjeti dio reza, iako je jastučić od gaze kroz koji je prolazio dren skrivao ostatak. Pogledao sam ga, podigao obrve i time ga upitao boli li ga. A on je rekao: *Samo kad dišem*, pa smo se obojica nasmijali, ali smo onda obojica zbog bolova morali i prestati. Stone je stajao i promatrao taj

nijemi dijalog, silno začuđen, čudna izraza na licu.

U tom trenutku nisam znao da se Shivin oporavak zakomplicirao zbog infekcije žuči, zbog čega je morao primiti antibiotike. Kao ni da mu se u veni u desnoj ruci, kroz koju je primao otopine, pojavio ugrušak. Primao je antikoagulanse i ugrušak se otapao.

Dugo sam ga tako držao za ruku, zadovoljen i time da ga samo gledam, da mu zahvaljujem prstima, ali je on nastavljao nonšalantno odbijati moje zahvale. Dohvatio sam kemijsku, a Hema mi je gurnula blok pa sam napisao: *U nevolji se brat...*

Nije mi dao da dovršim. Uzeo mi je olovku iz ruku. I rekao: *I ti bi učinio isto*. U to baš nisam bio siguran, ali je on kimnuo glavom. *Da, bi*.

Te mi je večeri Deepak izdrenirao krv oko desnog plućnog krila, pa mi se dah počeo širiti i u tom smjeru. A onda mi je iz grla izvadio onu prokletu cijev. Moje su prve riječi bile »hvala«, a onda je taj ružni stroj otišao iz moje sobe pa sam se srušio u dubok san.

Sljedeće je jutro bilo puno malenih čudesa: sad sam se mogao okrenuti pa pogledati kroz prozor i vidjeti nebo, mogao sam i reći »auh« kad bi pokret potegnuo šav. Heme nije bilo u blizini. Na odjelu je za intenzivnu skrb vladala tišina. Moja je bolničarka Amelia bila neprirodno vesela. Pretpostavljao sam da je još rano jutro.

»Moramo dolje da napravimo rengen«, rekla je pa me iskopčala sa svih tih lanaca kojima sam bio vezan i pripremila krevet za put na kotačima.

Na radiologiji su me digli u kadicu da mi naprave tomogram, ali su mi, čudno, snimali glavu, a ne trbuh. Sigurno su se zabunili. Ali ne, uputnicu je izdao Deepak i na njoj je pisalo: »Tomogram glave kontrastni i bez kontrasta.«

Kad sam se vratio u svoju sobu negdje oko podneva, još nije bilo ni traga ni glasa ni od Heme ni od Stonea ni od Shive. Amelia mi je rekla da će brzo doći.

Fizioterapeut mi je pomogao da nekoliko sekundi postojim kraj kreveta. Noge su mi bile kao od hladetine. Uz njegovu sam pomoć napravio nekoliko koraka pa sjeo u stolac, iscrpljen, smućen, kao da sam pretrčao maraton. Onda sam zadrijemao i pojeo ono malo koliko sam mogao. Poslije ručka sam napravio još nekoliko koraka pa se čak i popišao s nogu. Bolničarke su mi pomogle da se vratim u krevet. Kad sam kasnije

promislio o tome, učinilo mi se da su sretne što mogu otići.

* * *

Bila su dva popodne kad se na mojim vratima pojavio Thomas Stone. Na licu su mu bili crni podočnjaci. Sjeo je, onako tek napola pri svijesti, na rub mog kreveta. Dotakao mi je ruku. Usne su mu se razdvojile.

»Čekaj«, rekao sam mu, »nemoj mi još ništa govoriti.« Pogledao sam kroz prozor u oblake, u daleke dimnjake. Svijet je u tom trenutku još bio neditnut, ali sam znao, kad jednom progovori, da to više neće biti.

»No dobro«, rekoh. »Što je sa Shivom?«

»Dobio je jak izljev krvi u mozak«, rekao je promuklim glasom. »To se dogodilo sinoć, otprilike jedan sat pošto smo otišli iz tvoje sobe. Hema je bila s njim. Najednom se bolno uhvatio za glavu... I onda, već za nekoliko sekundi, već je... izgubio svijest.«

»Je li otišao?«

Thomas Stone je odmahnuo glavom.

»Prokrvario je iz arteriovenozne malformacije, kavernoznog spleta krvnih žila u korteksu. Vjerojatno je to imao od rođenja... Bio je na antikoagulansima zbog krvnog ugruška u ruci... Za tjedan dana bismo ga skinuli.«

»I gdje je sad?«

»Tu. U šok sobi. Na ventilatoru. Već su ga pregledala dva neurokirurga.« Zavrtio je glavom. »Izljev više nije moguće evakuirati. Misle da je za to već prekasno. Da je već nastupila moždana smrt.«

Od onog što je rekao poslije nisam puno ni čuo. Sjećam se kako je rekao da se i na mom tomogramu vidio sličan čvorić, mali pauk od krvnih žila, ali da moj nije prokrvario, što je pravo malo čudo, zato što sam, sve dok nisam dobio Shivina jetra, krvario iz svega.

Nekoliko su trenutaka poslije u moju sobu ušli Hema, Deepak i Vinu. Sad sam shvatio da su Stonea delegirali da mi priopći vijest.

Sirota Hema. Trebao sam je nečim utješiti, ali sam bio prepun i bola i grižnje. I tako umoran. Posjedali su oko mog kreveta. Hema se rasplakala, onako presavijena, glave naslonjene na moje bedro. Poželio sam da odu. Na trenutak sam zatvorio oči. Probudio sam se kad je ušla sestra da stiša jednu od intravenoznih pumpi. U sobi nije bilo nikog drugog. Zamolio sam je da me odvede do kupaonice pa sjeo u naslonjač. Želio sam da mi se vrati

snaga.

* * *

Kad sam se probudio, kraj moje je stolice bio Thomas Stone.

»Više ne može sam ni disati, a nema ni pupilarni, a ni druge refleks«, odgovorio je na moje nijemo pitanje. »Nastupila je moždana smrt.«

Rekoh da bih ga želio vidjeti.

Otac me odvezao niz hodnik do sobe u kojoj je ležao Shiva. S njim je bila Hema, očiju nateklih i crvenih, a kad se okrenula prema meni, bilo me je stid što sam živ, stid što sam uzrok njezine boli.

Činilo se kao da spava. Sad je na Shivi bilo red da se gizda šiljkom što izlazi iz lubanje — indikatorom intrakranijalnog tlaka. Usne mu je krivila endotrahijalna cijev i neprirodno mu zadizala bradu. Dizanje i spuštanje njegovih prsa pod ventilatorom ponudilo mi je točku na kojoj će mi otpočiniti pogled, a u istom su se ritmu nizali i svi moji »da nije«. Da nisam došao u Ameriku. Da se nisam sreo Tsige. Da Genet nisam otvorio vrata...

* * *

Hema me odvezla natrag u sobu, pomogla da se vratim u krevet. Ja sam joj rekao:

»Bilo bi bolje da ste me Shiva i ti pokopali. Sad bi se već vraćala u Missing s dražim sinom.«

To što sam rekao bilo je prosto i glupo, posljedica iskonske i podsvjesne želje da je ranim i tako stišam bol i grižnju. No ako sam očekivao da će mi uzvratiti, ljuto sam se prevario. Postoji i jedna točka u kojoj tuga nadide ljudsku sposobnost osjećanja, pa čovjek postane čudno pribran — a ona je dosegla tu točku.

»Marion, ja znam da ti misliš da mi je Shiva bio draži... i možda je to i istina. I što da ti drugo kažem nego oprosti. Majka svu svoju djecu voli jednako, ali ponekad jedno dijete traži više pomoći, više pažnje, da opstane u svijetu. A Shiva je bio baš takav.

Ali, Marion, ja ti se ne moram ispričati samo zbog toga. Mislila sam i da si ti kriv što su Genet osakatili, obrezali i za sve ono poslije. I to sam ti jako zamjerila. Ali kad smo dolazili, Shiva mi je sve ispričao. Sine moj, nadam se da mi možeš oprostiti. Bila sam glupa majka.«

Na te sam vijesti ostao bez riječi. Što se sve još dogodilo dok sam bio u nesvijesti?

Ona sirena vani dolazila je sve bliže i bliže, bila su to bolnička kola na dolasku u Our Lady.

»Željeli bi Shivi isključiti ventilator«, rekla je Hema. »Ja to ne bih mogla podnijeti. Jer dokle god diše, pa makar to za njega činio i ventilator, on je za mene živ.«

Sutra ujutro, nakon što me sestra posjela pod tuš i pomogla mi kod prvog kupanja, obukao sam novi haljetak i zamolio je da me odveze u Shivinu sobu.

»Tu stanite«, rekao sam dobrano prije njegove sobe zato što sam kroz napol otvorena vrata vidio da kraj Shivina kreveta sjedi Thomas Stone, baš kao što je, kako mi rekoše, prije sjedio i kraj mog. Prsti su mu počivali na Shivinu zapešću, pipao mu je puls. Ruka mu je ostala tako i dugo pošto je izmjerio broj otkucaja. Pitao sam se o čemu sad razmišlja. Promatrao sam ga tako punih deset minuta prije nego što je ustao i izašao, očiju crvenih i opsjednutih. Nije me ni opazio jer je krenuo u drugom smjeru.

Zakotrljao sam se za njim na kolicima.

»Doktore Stone«, rekoh. A svaka je žilica u meni željela zavikati: *Tata!*

On mi je prišao.

»Doktore Stone«, rekoh. »Sigurno bi mu još samo operacija... mogla pomoći. Zar ga ne bi mogli otvoriti neurokirurzi, podvezati zapletene žile i evakuirati ugrušak iz mozga? I što ako su šanse i male? Inače mu nisu nikakve.«

Na trenutak je razmislio o tome.

»Sine, vele da mu tkivo unutra — žao mi je što to moram reći — ima konzistenciju razmočenoga toaletnog papira. Krv pomiješana s mozgom. Tlak mu je tako visok da vele, ako ga samo taknu, od toga će samo još jače prokrvariti.«

Nisam to želio prihvatiti.

»Ali zar *vi* to ne možete učiniti? Vi i Deepak? Radili ste trepanacije. I ja sam ih radio. Što možemo izgubiti? Molim vas? Dajmo mu tu šansu.«

Počekao je tako dugo da sam i sam počeo uviđati jalovost svega što

sam izgovorio. Otac mi je stavio ruku na rame. I obratio mi se blago, kao mlađem kolegi, ne kao sinu.

»Marion, sjeti se jedanaeste zapovijedi«, rekao je. »Ne operiraj na dan pacijentove smrti.«

Kad sam se vratio u svoju sobu, Thomas Stone mi je donio Shivin tomogram. Zgromilo me je kad sam vidio da je golema bijela mrlja — kako krv izgleda na tomogramu — preplavila obje hemisfere i već se presipala i u ventrikule. Tlačeći mozak u krutim granicama lubanje. Tad sam shvatio da je beznadno.

* * *

Zbog aneurizma i malformacije zbog spletenih žila Shiva nije bio potencijalni davatelj srca i bubrega, i to zbog bojazni da su i u tim organima nastupile slične promjene.

Hema nije željela prisustvovati skidanju s ventilatora. Ja sam rekao da ću biti s njim. Zamolio sam da me ostave s njim nasamo kad bude umirao.

Hema se oprostila prva.

Kad ju je Vinu izveo, ja sam bio vani. Pucalo mi je srce kad sam vidio svoju majku kako s repom sarija prebačenim preko glave i pognutih ramena odlazi od svog djeteta koje je još disalo. Očito joj se činilo kao da ga je time napustila. Sve su oči na odjelu bile uprte u nju, i nijedno nije bilo suho, dok je njen svjetlucavi lik u sariju plovio niz hodnik prema Sobi tišine.

Uz Deepakovu sam se pomoć popeo na Shivin krevet. Bilo je osam uvečer. Smjestio sam se uza nj. Već su ga bili iskopčali sa svega osim kisika i infuzije. Deepak je zgulio flaster kojim mu je trahealna cijev bila pričvršćena za obraze. A onda je, nakon što sam kimnuo glavom, u cijev za infuziju ubrizgao morfij. Nismo željeli da Shiva osjeti bol, strah ili gušenje ako mu je živ još ijedan dio mozga. Deepak je isključio ventilator, utišao njegov trenutni prodorni prosvjed, izvukao Shivi endotrahealnu cijev iz usta i izišao iz sobe.

* * *

Ležao sam tako, glave naslonjene na Shivinu i s prstom na karotidnom pulsu. Tijelo mu je bilo toplo. Nakon što su mu izvadili cijev, nije više udahnuo. Izraz mu se lica nije ni na trenutak promijenio. Puls mu je ostao pravilan još skoro čitavu minutu, a ona je zastao, kao da je upravo

shvatio da ga je napustio njegov životni drug — pluća. Onda se srce ubrzalo, pa oslabilo i onda, napravivši pod mojim prstima zadnji otkucaj, napokon stalo. Pomislio sam na Ghosha. Od svih vrsta pulsa, ovaj je bio i najrjeđi i najobičniji, jer je imao ono janusovsko svojstvo koje ima svaki puls: naime, da ga može i ne biti.

Zatvorio sam oči i privio se uz Shivu. Uzeo sam ga u naručje, naslonio njegovu glavu na svoju i promoćio je suzama. Osjetio sam se tjelesno ranjivim kako se nikad nisam osjećao dok smo bili čitav jedan kontinent daleko, kao da se njegovom smrću promijenila i sama moja biologija. Iz tijela mu se naglo gubila toplina.

Zibao sam Shivu, zabio svoju glavu uz njegovu i sjetio se kako dugo nisam mogao zaspiti osim ovako. Osjetio sam očaj. Nisam želio otići iz njegova kreveta. Chang i Eng su umrli u razmaku od nekoliko sati, zato što je onaj zdravi, kad su mu ponudili da će ga osloboditi od mrtvog, to odbio. Razumio sam to i predobro. Neka mi Deepak dade smrtonosnu dozu morfija pa neka tako završi i moj život, neka i meni prestane disanje, neka mi puls zamre pa nestane. Neka moj brat i ja odemo sa svijeta u istom zagrljaju kojim smo se prvi put zagrlili još u majčinoj utrobi.

* * *

Zamislio sam Shivu kako prima brzoglav, kako dolazi do mene, i onda stavlja život na kocku da me spasi. Bih li i ja za njega učinio isto? Možda se, kad me je ugledao, osjetio kao i ja sada: da nije važno što se među nama dogodilo i da naš život neće biti vrijedan življenja te da će se uskoro i završiti ako se nešto dogodi jednome od nas.

Njegovo je tijelo nastavilo gubiti toplinu u mom zagrljaju kao da je ja iz njega izvlačim, kao da je pretačem u sebe. Sjećam se kako smo nas dvojica uzbrdo trčala štafetu, dok smo na traumu nosili beživotno i već hladno dijete, dok su nam za petama trčali njegovi roditelji. A sad je on bio to beživotno dijete.

Prolazile su minute.

Napokon me na novo razumijevanje, na novo sagledavanje nas dvojice u svjetlu tako naglog trošenja, natjerala hladnoća Shivine kože, taj užasni jaz što ga je ocrtavala između živih i mrtvih, ta deartikulacija naše povezane puti i to me novo razumijevanje dovelo do zaključka:

Shiva i ja smo bili jedno biće — ShivaMarion.

Čak i kad nas je razdvajao ocean, čak i kad smo mislili da smo

dvojica, bili smo ShivaMarion.

On je bio bludnik a ja djevica, on genij koji je bez napora stjecao znanje dok bih se ja mučio do duboko u noć da dođem do istog majstorstva; on je bio slavni kirurg za fistule, dok sam ja bio samo još jedan traumatološki kirurg. Da smo zamijenili uloge, u svemiru to ne bi značilo baš ništa.

Kob i Genet su se urotile da mi ubiju jetra, ali je Shiva odigrao ulogu Genetinoj pa time i mojoj sudbini. Za svaki se naš čin otkrilo da ovisi o onom drugom. Ali se sada, briljantnim i smionim preslagivanjem organa, ShivaMarion opet uspio prilagoditi. Četiri noge, četiri ruke, četiri bubrega i tako dalje, ali umjesto dvaju jetara, bili smo svedeni na jedna. A onda su nas karma i zla kob ponijeli još i dalje, iznudili daljnje koncesije: izgubili smo teren na njenoj strani, nekoliko je organa umrlo. No dobro — na njenoj je strani umrlo skoro sve, ali smo ipak uspjeli zadržati polovicu njegovih jetara, i ta je polovica sjajno napredovala. I što sad trebamo učiniti, trebamo poduzeti daljnje mjere štednje, pa opet prepoloviti, poduzeti teške mjere za teška vremena: dostajat će nam i dvije noge, a to vrijedi i za oči i bubrege. Izvući ćemo se nekako i s pola jetara, jednim srcem, jednom gušteračom, dvije ruke... ali ćemo i dalje ostati ShivaMarion.

Shiva nastavlja živjeti u meni.

Nazovite to preuzetnom konstrukcijom što sam je smislio da mogu nastaviti život... No dobro, ali ona mi je to i omogućila. Pružila mi je utjehu. Osušila mi je suze, pomogla mi da raspletom ruke i noge obavijene oko tijela koje odbacujemo. U sablasnoj tišini prostorije, stvorenoj za strojeve no u kojem su svi strojevi zanijemili, u kojoj su svi roleti bili spušteni, i u kojoj je uz mene ležalo ledeno truplo, osjetio sam kako me Shiva podučava. Doveslao je iz broda koji tone i sad mi je govorio neka počnem razmišljati na taj način, i bila je to baš njegova logika. *Pri rođenju smo bili jedno pa su nas grubo razdvojili i sad smo opet jedno.*

* * *

Bili su se skupili vani i u prvi sam čas pomislio na grobare koji čekaju na svoje. Ali oni nisu mogli znati što se upravo dogodilo, i zato ih i nisam krivio. Srce im je svima bilo na pravome mjestu. Thomas Stone, Deepak, Vinu i toliko mojih bolničarki i bolničkih pomoćnica — moji prijatelji, moja obitelj iz Our Lady, prije nego što su se pretvorili u moje skrbnike. Sa svima sam se rukovao i zahvalio im u ime obojice. Vjerujem

da bi vam rekli da je moje držanje bilo sabrano, sasvim drukčije od onog što su očekivali. Thomasa sam Stonea ostavio za kraj. Nakon što smo se rukovali, popustio sam iracionalnom porivu — vjerujem Shivinu, svakako ne svojem — koji mi je rekao da ga zagrlim, ali ne da od njega nešto uzmem, nego da mu dam. Da mu dam do znanja da je kao otac učinio što je i trebao učiniti; nastavio je živjeti u nama, kao što i mi živimo zahvaljujući njegovu umijeću. Po tome kako se za mene uhvatio, kako me je privio kao da se utapa, zaključio sam da sam učinio pravo, odnosno da je to učinio Shiva, bez obzira koliko sve to nezgrapno izgledalo.

Polako sam krenuo hodnikom prema našoj Tihoj sobi, što je bio eufemizam za mjesto na kojem smo ljudima priopćavali loše vijesti, prema sobi s naslonjačima, stolom, sofom, velikim panoramskim prozorom i zvučno izoliranim vratima, s križem na zidu, ali bez televizora, bez magazina, samo sa solidnim i zvučno izoliranim vratima. Koliko sam već puta obavio taj razgovor kao traumatološki kirurg? Koliko sam se puta nećkao pred tim vratima, svjestan pustoši koje će stvoriti moje vijesti? Jesam li imao poštovanja prema osjećajima i dostojanstvu ljudi koji su čekali u toj sobi, prema roditeljima, braći, sestrama, supružnicima i djeci, kad bi im to što sam rekao razbilo sve molitve? Sjećao sam se svakog takvog susreta, sjećao sam se svakog lica kad bi se, na otvaranje vrata, okrenulo prema meni puno strepnje i nade.

* * *

Zatekao sam Hemu, s rukama prekrštenim na prsima, zagledanu kroz prozor u svjetla stambenog naselja Battleship koje se nastavljalo na naše stanove za osoblje te u daleke obrise mosta iza njega. Bila mi je okrenuta leđima. Prije nego što me ugledala, opazila je moj odraz u staklu ali se, za razliku od baš svih što sam ih vidio u ovoj sobi, nije naglo okrenula. Umjesto toga je nastavila stajati kao kip, zagledana u moj odraz u prozoru. Stao sam na mjestu, držeći u rukama otvorena vrata. Vidio sam u staklu kako joj se oči šire i obrve podižu. Beskrajno me dugo gledala u oči. Na licu joj se čitalo iznenađenje... kao da nije ugledala čovjeka kojeg je očekivala.

»Evo nas, mama«, rekoh.

Na moj je glas nakrivila glavu. Podigla je jednu ruku na bradu, prsti su joj se izravnali i spojili i zamišljeno legli na obraz, i svi su joj pokreti bili prenaplašeni. Pažljivo se zagledala u moje lice, moj odraz, baš kao kakva seoska djevojka iznenađena pri vađenju vode iz zdenca, i koja sad

mora shvatiti namjere visokog, nasmiješenog avatara koji stoji iza nje.

A onda se, usporenim pokretima, kao da je sve to ples i kao da smo oboje plesači, okrenula i postavila prema meni.

Prišao sam joj.

»Evo nas«, ponovio sam, a ruke su mi se ispružile prema njoj. »Sad možemo kući, mama.«

To što sam rekao njoj je moralo izgledati jako čudno, čak i sasvim krivo. Živjeti potpuno tu i sada, gledati u budućnost no nikad u prošlost — to je bio autentični Shiva. »Evo nas«, rekoh.

Ušla mi je u zagrljaj.

Čvrsto smo se zagrlili.

53. POGLAVLJE

Ona dolazi

Jednog lijepog jutra, samo tri tjedna otkako su odvezli Shivu, Hema i ja smo se oprostili od Our Lady of Perpetual Succour. Thomas Stone nas je silom htio otpratiti. Stupili smo na zrak tako krt da mi se činilo da bih ga, da sam se nakašljao ili kihnuo, razbio kao staklo. Dok smo se opraštali, ciglena je fasada Our Lady of Perpetual Succour blistala od rose. Bolnica se nedavno našla pod reflektorima, pa joj je to pribavilo specijalne gradske fondove i pokrenulo nužne popravke; zbog toga više ni monsinjor u fontani nije više stajao nagnuto, nestao je i njegov štapić za koktele, baš kao i kora od ptičjeg dreka. Uglačan i bodar, izgledao je nekako kastrirano i strano na mjestu na kojem sam proveo posljednjih sedam godina života.

Naš je taksi pojurio preko Whitestone Bridgea prema Kennedy Airportu. Sunce tek što je bilo izišlo, a ipak je autocesta već bila zakrčena automobilima sa samotnim vozačima međusobno izoliranim papirno tankim metalom, a koji pri takvim brzinama stvara samo iluziju zaštite. Spojili smo se kao lovački piloti kad ulaze u formaciju. Hema je zamišljeno gledala van, baš kao i ja kad sam došao prije sedam godina. Pitao sam se čuje li zuj nadsvijesti, onog superorganizma koji prijeti da sve to strovali u kaos.

Godina je 1986. za našu obitelj bila katastrofalna. Hema je vjerovala da to ima nekakve veze s njezinim brojem, zato što je broj 1 značio rođenje a 8 sudbinu. Osamdeset i šesta je započela strašno, jer je već 28. siječnja eksplodirao svemirski raketoplan *Challenger* (dakle u mjesecu broj 1, a i tu se opet pojavio broj 8). A onda je, točno osamdeset osam dana kasnije, uslijedila i tragedija u Černobilu. U tim je razmjerima smrt jednog blizanca — osamnaestog dana u mjesecu — bila nešto jedva opazivo.

A onda nas je osam dana kasnije zadesila još jedna smrt. Moj susjed Holmes stigao je s Applebyjem iz detektivske agencije da mi priopći kako je Genet preminula u zatvorskoj bolnici u Galvestonu baš dok se meni vraćala snaga. Njezina je sina posvojila neka teksaška obitelj i Genet ga je poslala potražiti. Kad su je pokupili, živjela je od danas do sutra u nekakvoj

kartonskoj šupi nekoliko ulica od lukobrana. Već je bila živi kostur pa je u zatvorskom stacionaru preživjela još samo dva dana. Navodno je umrla od pada adrenalina uzrokovanog tuberkulozom. Ali ja sam znao da nije tako. Umrla je jureći za veličinom, a nije je vidjela nijednom kad ju je već držala u ruci, pa ju je zato nastavljala tražiti dalje, nikad ne shvativši da, eda bi se veličina stekla i zadržala, treba raditi. Stid me je kazati da sam, kad sam čuo vijest, osjetio olakšanje, jer samo je njezina smrt mogla zajamčiti da se nećemo nastaviti na smrt uništavati.

* * *

U odlaznoj čekaonici za međunarodne letove čuo sam ulomke bengalija, arapskog, tagaloga. Neki muškarac, na putu za Lagos, prosvjedovao je vrištavim *pidginom* zbog nepravednosti British Airwaysa, zato što on ni po kojoj logici ne može imati dvije kile previše. U tom je okolišu Thomas Stone, onako bez bijele kute i pregače, izgledao kao tek pristigli stranac.

»Hoćeš li se vratiti, Marion?« upitao je kad je došao trenutak oproštaja.

Ja sam znao samo da želim biti s Hemom kad bude pokapala Shivin pepeo između Ghosha i sestre Mary Joseph Praise. Kameniti kutak kraj Missingova stražnjeg zida, u kojem se još mogao čuti žubor potočića, brzo se pretvarao u obiteljsko groblje. A vraćao sam se i da vidim Časnu Majku, Almaz i Gebrewa. Znao sam da će ih moja prisutnost utješiti. A što će biti poslije... o svojoj budućnosti i nisam razmišljao tako daleko.

»Naravno da ću se vratiti«, rekoh. »I dalje me tu čekaju moja kuća, moj auto, radno mjesto...«

»Pazi što jedeš, pazi što piješ...«, odgovorio mi je. Tako mi je na svoj način rekao da pripazim na njegovo djelo.

Osjećao sam se više nego dobro. Drugi se pacijenti poslije presađivanja moraju boriti da im tijelo ne odbaci spasonosni organ. Kortizon koji zbog toga uzimaju izaziva katarakte, dijabetes, frakturu kuka i druge nuspojave. Moj je blagoslov bio što nisam morao progutati nijednu pilulu. Nisam osjećao nikakve bolove ako ne brojimo probadanje pod rebrima, u čemu sam vidio dobar znak a ne nešto bolno; to mi je javljalo da polovica Shivinih jetara raste da potpuno zauzme svoj novi dom.

»A što je s vama?« Još nisam uspio pronaći pravi način obraćanja ocu; u bolnici je to bilo »dokторе Stone«, a u ovakvim trenucima ništa.

»Hoće li vas vaš posao čekati?« rekao sam malo ga zadirkujući. Otkako sam se razbolio, on Boston nije ni vidio.

Njegov je polagani smiješak samo pojačao tugu na tom licu. Shvinu je smrt doživio osobno, kao da mu sudbina nikad nije oprostila što ga je jednom želio uništiti pa kad je operirao da ga spasi, u tome ga je osujetila njegova prvotna namjera.

Otac se sa mnom nije ni pokušao rukovati. Onaj naš jedini zagrljaj poslije Shvina odlaska bio nam je dovoljan za čitav život. Rastali smo se uz naklon glave.

Hema je, međutim, Thomasu Stoneu uzela ruku u obje svoje. Bio mi je promakao njihov ponovni susret kraj mog uzglavlja. Sad sam ih gledao kao radoznalo dijete.

»Thomas, da si smjesta s tim prestao!« rekla je Hema, ukorila ga zbog sjetnoga lica. »Učinio si sve što je moguće, jesi li me čuo? Učinio si za svoje sinove najviše što si mogao. Nitko na svijetu ne bi mogao učiniti ni toliko. Thomas, da je tu Ghosh, rekao bi ti isto. Ponosio bi se tobom i rekao: »Nastavi raditi svoj posao zato što je tako važan.« Ispustila mu je ruku, potapšavši je još jedan, posljednji put, a onda se okrenula i otišla.

Kasnije, kad se naš avion nagnuo nad Queensom i krenuo prema pučini, razmišljao sam o riječima što ih je Hema na rastanku rekla Stoneu. U njima je bila zakopana i isprika što je sve te godine u svojoj glavi iz njega pravila čudovište. Time što ga je potapšala po ruci i otišla, oslobodila se velike napetosti.

Alitalia nas je dovezla do Rima. Zbog tehničkih teškoća na sljedećoj vezi agent je predvidio četrnaestosatno kašnjenje. Zbog toga sam se nečeg sjetio. Dok bi dlanom o dlan Hema i ja smo se opet našli u taksiju i na autocesti, ali ovaj put na putu prema centru grada. Bili smo kao djeca kad markiraju iz škole.

Hemu nije trebalo puno nagovarati. Otišli smo u prvoklasni hotel, Hassler, najbolji u Rimu, kako su mi jednom rekli. Bila je to veličanstvena zgrada s pogledom na Španjolske stube. Kad smo se popeli na vrh zgrade, u rumenilu se smiraja u daljini ocrtavala kupola Svetog Petra.

Svako bismo jutro odlazili na najkraći mogući obilazak grada. Onda bismo se vratili u hotel na ručak i dugo popodnevno spavanje. Uvečer bismo lutali ulicama i prolazima ispod Španjolskih stuba. Na koncu bismo za večeru odabrali kakav ulični kafić.

»Zar nije sve nekako poznato?« upitala je Hema. »Svi ti jelovnici, otkucani i šapirografirani, minestrone i *pasta fagioli*, konobari u bijelim košuljama, crnim hlačama, bijelim pregačama...« Znao sam na što misli. Talijani su sve to donijeli u Etiopiju, baš sve do suncobrana što su visjeli nad okruglim stolićima prekrivenim ultapasom. Hemino je lice na večeri bilo spokojno, onakvo kakvo nije bilo sve otkako mi se, dok mi je u Our Lady sjedila kraj uzglavlja, vratila svijest. »Kako bih voljela da je i Ghosh sada s nama. Kako bi mu bilo lijepo«, rekla je i nasmiješila se.

* * *

Četvrtog smo jutra dopustili recepcionaru da nas nagovori na privatni obilazak s vodičem iz našeg hotela. Što bismo željeli vidjeti? Iznenadite nas, rekosmo. Skrenite nas s utabanih staza. Odvedite negdje gdje se puno ne hoda i stoji u redu.

Počeo je s crkvom Santa Maria della Vittoria, deset minuta vožnje od hotela. Bila je to donekle skromna crkva, i ležala je odmah uz cestu, i kraj nje su prolazili automobili, a bogato joj je urešena fasada izgledala kao da ju je netko prilijepio na neuljepšanu kamenu kutiju. Vodič nam je rekao da je sagrađena oko 1624. i da je najprije bila posvećena svetom Pavlu, a onda Djevici Mariji. Iznutra je bila malena — sićušna u odnosu na Svetog Petra — s kratkom lađom i niskim svodom. Sa strane su se korintski stupovi svijali prema zidu i tako odvajali tri »kapele« koje su bile tek puke niše, svaka sa svojom ogradom za zasebne molitve i mjestom za paljenje svijeća. Kad smo stigli do kraja lađe, naš je vodič skrenuo lijevo i pokazao prstom.

»To je kapela Cornaro. Zbog nje sam vas i doveo«, rekao je.

Trebalo mi je nekoliko sekundi da se prizor iz očiju preseli u mozak, a onda još više i da mozak povjeruje. Kip od modrog mramora što je lebdio predam mnom bila je Berninijeva *Sveta Terezija u ekstazi*. Poželio sam stišati vodiča i reći: *Stanite, poznajem taj kip*. Ali sam zapravo poznavao samo reprodukciju koja se nekako uspjela probiti do kalendara koji je onda moja majka pričvrstila čavlicima za zid sobe s autoklavom. Prošlo je možda već trideset godina otkako je Ghosh skinuo daj ostarjeli komad papira i dao ga zbog mene uramiti, da ga tako zaštiti od daljnjeg propadanja. Ta je reprodukcija za mene bila čitav svijet pa ipak kao da nikad nije našla svoje pravo mjesto na zidu u Americi, gdje je izgledala kao turistički bofl najniže vrste. Bio sam je zapakirao i ponio na put, kaneći je vratiti na jedino mjesto gdje se osjećala kod kuće, to jest u sobu s

autoklavom.

Pogledao sam Hemu. Njoj se ozarilo lice. Shvatila je. Kakva nas je to providnost donijela na to mjesto? Zacijelo je Ghosh time htio objaviti svoju prisutnost, zato što se moglo računati da je Ghosh, unatoč tome što nikad prije nije bio u Rimu, mogao znati da je Berninijeva *Sveta Terezija u ekstazi* tek nekoliko minuta od našega hotela. Ovamo nas je doveo Ghosh, on nas je doveo i do ove točke, ali ne zato da svetu Tereziju vidimo u mramoru, nego da vidimo sestru Mary Joseph Praise od krvi i mesa, jer taj je kip za mene bio baš to. *Stigoh, majko.*

* * *

Zapalili smo svijeće. Hema je pala na koljena, a plamen joj je treperavo obasjao lice. Usne su joj se pokrenule. Hema je vjerovala u sva božanstva, kao i u reinkarnaciju i uskrснуće — ona u tome nije vidjela nikakvu kontradikciju. Koliko sam se samo divio njezinoj vjeri, toj samouvjerenosti — dok je ta hinduistica u katoličkoj crkvi palila svijeće jednoj karmelićanki.

Kleknuo sam i ja. Obratio sam se Bogu i sestri Mary Joseph Praise i Shivi i Ghoshu — svim bićima što sam ih nosio u duhu i u tijelu. *Hvala vam što ste me ostavili na životu, omogućili mi da vidim taj mramorni san.* Osjetio sam silan mir, obuzeo me osjećaj da je dolazak na ovo mjesto zatvorio krug, te da će zajažena struja sad napokon poteći a ja otpočiniti. Ako riječ »ekstaza« označava naglu provalu svetog u svakodnevno, onda mi se ona upravo dogodila.

Moja je majka progovorila.

Tada još, međutim, nisam znao da mi ima još toga za reći.

54. POGLAVLJE

Kućna ognjišta

Kad smo sletjeli, već se spuštao mrak. U Addisu me nije bilo već sedam godina. Bijeale zgrade Missinga kao da su se zaoblile na rubovima, istrošene, i kao da ih je iskopao kakav arheolog, a da ih poslije nisu restaurirali.

Kad je taksi stigao do Shivine radionice, rekao sam taksistu da me iskrca. A Hema neka produži, jer bih se ostatak puta radije prošetao.

Kad je automobil otišao, ostao sam i oslušnuo; suho je šuštanje lišća bilo nalik prolaženju dječje ručice kroz kutiju punu sitniša. U tom zvuku za mene više nije bilo nikakve prijetnje. Otkrio sam onaj iskrivljeni i natučeni rubnik koji je zaustavio motocikl ali ne i njegova vozača. Pogledao sam dolje među stabla i sjene gdje je pao. To mjesto u meni nije više budilo nikakvu stravu. Svi su moji zlodusi nestali; odšteta što su je od mene tražili već je bila plaćena. Ništa više nisam mogao dati, ničeg se više bojati. Pogledao sam preko krošnji na grad. Nebo je bilo kao platno ludog slikara, kao da je na pola puta odustao od azura, pa umjesto njega pljesnuo oker i grimiz i crno s palete. U gradu su se već upalila svjetla, i sad su blistala, ali su tu i tamo bila zastrta silnim oblacima magle koji su mi mutili pogled kao dim što se diže s mnogih malih bitaka.

Krenuo sam uzbrdo do kuće, s tisućama uspomena: Shiva i ja utrkujemo se na tri noge da stignemo na večeru, nas dvojica i Genet vraćamo se kući sa školskim knjigama, Zemui dolazi na motociklu pa posljednjih stotinu metara vozi bez motora. Gore sam vidio likove skupljene oko taksija i Hemu. A onda su se Časna Majka, Gebrew i Almaz odvojili od vozila, ocrtani na pozadini posljednjeg nebeskog ugljvlja, i sad su čekali na mene.

* * *

Prošla su točno tri dana od mog povratka kad me Časna Majka pozvala u traumu. Nekoje djevojčice bik proparao abdomen i sad se spremala iskrvariti na naše oči. Da je pošaljemo nekamo, sigurno bi umrla. Smjesta sam je otpremio u Operacijsku dvoranu 3 i otkrio izvor krvarenja.

Ono što je potom uslijedilo — isijecanje povrijeđenog crijeva, ispiranje peritonealne šupljine, izvođenje kolostomije, bila je čista rutina, djelovanje je te operacije na mene bilo sve prije nego to. Osjećao sam da stojim na posvećenom tlu, na istome mjestu na kojem su nekad stajali Thomas Stone, Ghosh i Shiva, svi sa skalpelom u ruci. Kad je operacija bila gotova i kad sam se okrenuo otići, plešući oko kante i žica na podu, podigao sam pogled i u novom staklu koje je dijelilo Operacijsku dvoranu 3 od njezine sestre, Operacijske dvorane 4 — nove kao ispod čekića — ugledao Shivu. Taj mi je pogled oduzeo dah. Sjetio sam prvih Shivinih riječ kad ga je ubijanje Koochooloooinih štenića natjerao da prekine mnoge godine šutnje: *A bi li ti zaboravila da netko ubije mene ili Mariona?*

Ne, Shiva, nikad te nećemo zaboraviti, rekao sam vlastitom odrazu. I mislim da mi je ta rečenica odredila budućnost.

* * *

Među Shivinim sam stvarima u njegovoj sobi pronašao ključ na privjesku u obliku Konga. U Shivinoj je radionici bio čudan motocikl s kričavo crvenim, zdepastim blatobranima, crvenim kapljolikim benzinskim spremnikom, guvernalom koji u Americi zovu *ape hangers*,¹⁰ i lijepim kromiranim kotačima. Hema je rekla da ga je Shiva prije nekoliko godina kupio iz druge ruke i da je od tada stalno po njemu nešto prtljao. Rekla je i da se na njemu vozio samo kasno noću kad nije bilo prometa. Motor nalik na kravlje vime izgledao mi je vrlo poznato, a kad sam ga pokrenuo, njegov mi je tihi bruj odao njegov pravi identitet.

Operirao sam tri dana tjedno, a kad mi je povratnoj karti za New York počeo istjecati rok, nisam učinio ništa.

Shivina su jetra u meni radila krasno iz godine u godinu. Pomogle su mi i injekcije hepatitis B imunoglobulina. Virus je postao tako latentan da su krvni nalazi utvrdili da nisam prijenosnik i da ne mogu zaraziti nikoga. Časna Majka je tvrdila da se dogodilo čudo, i ja sam se s tim složio.

Godine 1991., pet godina po povratku, stajao sam na ulazu u Missing kao što sam stajao još kao dijete, i gledao kako u grad ulaze pripadnici Narodnooslobodilačkog fronta Tigre i ostali borci za slobodu. Bili su odjeveni u iste praktične košulje, kratke hlače i sandale kao i gerilci koje sam vidio u Eritreji, na prsima su im se križali redenici, a u rukama su im bile puške. Nisu stupali u stroju, ali im se na licu čitala disciplina i samopouzdanje ljudi koji vjeruju u ideju. Jedinu je pljačku počinio drug doživotni predsjednik, koji je ispraznio državnu blagajnu pa s plijenom

odletio u Zimbabve, gdje mu je njegov kolega u pljački, Mugabe, pružio utočište. Mengistua su svi prezirali, bio je kuga svog naroda, čovjek za koga do danas nitko nije našao lijepu riječ. Almaz je rekla kako su se na stadionu skupile duše svih koje je pobio, želeći ga ispratiti na putu za pakao.

* * *

Svake bih večeri prije spavanja otišao obići Časnu Majku. Ona se sva tresla i već se povila od godina, ali je životna radost u njoj ostala nepromijenjena. Tad bismo zajedno popili po šalicu kakaa. U pozadini bi svirala njezina jedina longplejeka — Bach — na malom gramofonu koji sam joj bio kupio. Nikad se nije umorila od slušanja »Glorije«, koju ću uvijek povezivati s njom. Kad bih sjeo s njom, ona bi me pogledala i nasmiješila se kao da je oduvijek znala da ću se vratiti u zemlju koje sam se jednom odrekao. Želja je Časne Majke bila da je Bog pozove u molitvi ili u snu i on ju je uslišao. Dogodilo se to godine 1991., nekoliko mjeseci poslije bijega doživotnog predsjednika; našao sam je u njezinu naslonjaču, dok se ploča još vrtjela na gramofonu. A još je ujutro nadgledala sadnju nove sorte nazvane *Rosa rubiginosa Shiva*, koju je i službeno registrirala u Kraljevskom društvu. Meni se činilo da joj je na sprovod došao čitav grad, sve i bogato i siromašno. Almaz je rekla kako uz ulicu što vodi u nebo stoji špalir duša koje su joj zahvalne, i da će joj prijestolje biti uz Marijino.

Almaz i Gebrew su se povukli u mirovinu i ugnijezdili u nov, udoban stan koji su im sagradili u Missingu te su bili slobodni provoditi svoje vrijeme kako im se sviđa. Vjerujem da se ne bih iznenadio kad bih otkrio da su ga provodili u molitvi i postu.

Institut Shive Stone za kirurgiju fistule rastao je s Hemom kao titularnim čelnikom, a s njim i dotacije. Hema je svakodnevno radila, a gorljivi mladi ginekolozi iz zemlje, ali i iz drugih afričkih država, dolazili su ovamo na obuku ali i da preuzmu ideju. Pomoćna sestra, koju sam prije toliko godina posjetio u njezinoj sobi, pod Shivinim je mentorstvom postala vješt asistent, pa onda, na Hemin poticaj, i samopouzđani samostalni kirurg, dobro upućena u mukotrpan posao obučavanja mladih liječnika koji su ovamo dolazili učiti kako se liječi samo ta jedna bolest. Svakako sam želio doznati njezino pravo ime, pa mi je, nećakući se, rekla da se zove Naeema. Ali to nije bilo ime kojim se ikad služila; čak je i za samu sebe postala pomoćnom sestrom.

Kad sam prolistao papire Časne Majke, otkrio sam da je onaj

anonimni darovatelj, koji je tolike godine tako smjerno financirao Shivin posao, bio nitko drugi no Thomas Stone. A sad je radio na tome da Missing podupru i drugi donatori i fondacije.

* * *

Da do mene stigne poruka sestre Mary Joseph Praise, morao sam pričekati sve do 2004. Dogodilo se to tik poslije Nove godine po zapadnom kalendaru, u doba kad su mimoze oko dispanzera procvale ljubičastim i žutim cvatom, a čitav se Missing uvio u miris vanilije.

Između dva sam pacijenta otišao u sobu s autoklavom. Uokvirena slika Berninijeve *Svete Terezije u ekstazi* kao da je stajalo malo ukrivo. Ispravio sam je i otkrio da se kukica olabavila. Kad sam skinuo sliku da učvrstim kukicu, otkrio sam da se poledina od debelog papira odlijepila na rubu. U sobi je zbog autoklava stalno vladala visoka vlažnost pa je, čini se, ta vlaga oslabila ljepilo. Dok sam pokušavao ponovno zalijepiti rub, opazio sam listovni papir, tanak kao paučina, smotan i skriven iza te poledine, i kroz taj su se papir probijala plava, rukom ispisana slova.

Izvadio sam ga.

I srušio se u stolac. Ruke mi nisu zadrhtale, ali se taj lomni komad papira zbog nečeg počeo tresti.

Pismo je bilo izbljედjelo od starosti, postalo gotovo prozirno, u opasnosti da se raspe u prah. Baš kao i Ghosh, i ja sam pred sobom imao trenutak da odlučim hoću li pročitati pismo namijenjeno nekom drugom. Bio sam uvjeren da je to pismo što ga je moja mati napisala tik pred moje rođenje. A onda se našlo u Ghoshovu posjedu. Kad sam navršio dvadeset pet godina, pismo je stiglo do mene. Ja sam ga odnio u Ameriku, pa ga vratio natrag. Dvadeset pet godina nisam ni znao da ga imam. I tako sve do današnjeg dana. »Kad ćeš doći, mama?« znao bih pitati još kao mali, zagledan u sliku. I napokon je došla.

55. POGLAVLJE

*Afterbird*¹¹

19. rujna

Dragi Thomas!

Sinoć mi je Bog rekao da ti moram priznati nešto što nikad nisam nikom priznala, pa ni Bogu. Prije mnogo godina, u Adenu, okrenula sam se od Boga kao što se On okrenuo od mene. Tamo mi se dogodilo nešto što se ne bi smjelo dogoditi nijednoj ženi. Nisam mogla oprostiti čovjeku koji mi je to učinio. Nisam mogla oprostiti Bogu. I smrt bi bila bolja od onog što sam propatila. Ali sam onda došla tu, u Missing. Došla sam u halji redovnice da pred svijetom sakrijem svoju gorčinu i svoj stid.

U Jeremiji 17 stoji: »Podmuklije od svega je srce. Jedva popravljivo, tko da ga pronikne?« I tako sam u Etiopiju stigla podmuklo.

Ali me rad promijenio. I bila bih tvoja asistentica do svog posljednjeg dana. A onda se opet sve promijenilo.

Prije nekoliko mjeseci ponašao si se kao opsjednut, i ja sam te pokušala utješiti. I sad čekam dijete. Ne krivi sebe.

Teško mi je bilo skrivati svoje tijelo pred Časnom Majkom i ostalima. Mnogo sam puta pomislila da ti to kažem. Ali nikad nisam znala kako. Ali sad se strašno bojim. Ostaje mi još malo vremena. Sinoć se dijete počelo jako micati. To me natjeralo da pomislim: A što ako bi Thomas želio da ostanem? Ne bih smjela otići iz Missinga kako sam došla u nj i tebi, podmuklo i potajno. Zato ti i pišem.

Moram pobjeći iz Missinga da ga poštedim svoje sramote, pobjeći baš kao što sam jednom pobjegla u nj da se sakrijem. Ako dođeš k meni kad primiš ovo pismo, znat ću da želiš da ostaneš sa mnom. Ali što god učinio, moja će ljubav prema tebi ostati zauvijek ista.

Mary

* * *

Trebao sam se silno koncentrirati da dovršim svoj posljednji kirurški

slučaj — rutinsku vagotomiju i gastrojejunostomiju zbog čira duodenuma — a da mi pritom ne odlutaju misli. A onda sam se napokon, s pismom u ruci, vratio u svoj stan, osjećajući se pritom kao da još nikad nisam kročio tim putem.

Ona ga je voljela. Voljela ga je toliko da je zbog njega pobjegla iz Adena. Krvave mrlje s kojima je došla u Missing ispričale su mi ono što ona nije mogla. Uspjela se probiti do doktora — muškarca — kojeg je upoznala na putu za Indiju. A onda ga je, mnogo godina poslije, još toliko voljela da je bila spremna od njega i otići. I ona mu je u posljednji čas odlučila napisati pismo i sve mu ispričati. I počela čekati hoće li doći ili ne.

Ali je Thomas Stone došao. I ona je sigurno registrirala njegov dolazak. I on ju je podigao, ponio, potrčao s njom, i svaku suzu koja mu je iz očiju pala na njezino lice ona je protumačila kao znak njegove ljubavi. Ali on nije došao zbog pisma: nikad ga nije ni dobio. Došao je zato što je neki dio njega znao što je učinio, kao i što treba učiniti: jedan je dio njega znao što on osjeća.

Zamislio sam Ghosha kako dolazi u stan Thomasa Stonea poslije majčine smrti, i kako ga traži. I kako na Stoneovu stolu opaža novi udžbenik i knjižnu oznaku, a na vrhu svega, možda vrlo upadljivo, ovo pismo. Thomas Stone nije nikad vidio ni tu knjigu ni to pismo zato što je proteklu noć prespavao na ležaljci u svojoj ordinaciji u Missingu, kao što je to često činio, da se onda, poslije majčine smrti, u svoj stan više nikad i ne vrati. Zašto Ghosh to pismo nije jednostavno poslao Thomasu Stoneu? Thomas se nikad nije javio ni pismom, a ni inače; Ghosh u prvi čas i nije imao njegovu adresu. Ali kako su tekle godine, Ghosh je vjerojatno mogao otkriti gdje je sada Stone. Na koncu konca, Eli Harris je to uvijek znao. Ali ga je možda do tada Stoneova šutnja i spremnost da zaboravi starog prijatelja i da mu, bježeći od vlastite prošlosti, ostavi na brigu vlastitu djecu, jako povrijedila. A kako su godine prolazile, Ghosh je možda razmišljao o potencijalnom djelovanju tog pisma na Stonea — o tome da bi mu možda, da mu ga je poslao, zapravo napravio medvjedu uslugu. To je moglo izazvati još jedan slom, ali se moglo dogoditi, a čega se Hema oduvijek bojala, i da se Stone vrati i zatraži svoju djecu. A možda ni Stone ne bi shvatio — ili povjerovao — u ništa što u tom pismu piše.

A onda, kad se počela bližiti smrt, možda je Ghosha zbog zadržavanja tog pisma počela mučiti savjest. Što ako bi to što u njemu stoji moglo Stoneu spasiti dušu, smiriti mu srce? Što ako bi ono natjeralo

Stonea da, čak i zakašnjelo, sa svojim sinovima učini što treba? Do tog je vremena u Ghoshu izvjetrla sva gorčina prema Stoneu, ako je te gorčine ikad i bilo.

I tako je na kraju Ghosh i knjigu i knjižnu oznaku dao Shivi, a pismo meni, ali i od mene skriveno. Divio sam se vidovitosti tog čovjeka na samrti koji je pokopao pismu u uokvirenu sliku. I onda sve prepustio sudbini — koliko mu je to bilo slično! Kad ću pronaći Thomasa Stonea? Kad su pronaći pismo? A ako ga nađem, hoću li ga dati onom kome je upućeno? Ghosh je u mene imao povjerenja, ostavio mi da s njim učinim što nađem za shodno. A i to je ljubav. Umro je pred više od četvrt stoljeća, a i dalje me uči o povjerenju koje izvire samo iz prave ljubavi.

»Shiva«, rekao sam i pogledao u nebo gdje su se zvijezde već zagrijavale za noću predstavu, i počeo se prisjećati one noći kad sam na brzinu pobjegao iz Missinga, i kako mi je tada Shiva povjerio očevu knjigu — *Kratki uvod* — s tom knjižnom oznakom u njoj. Nekoliko riječi ispisanih na toj kartici bilo je jedino po čemu je itko od nas mogao znati da majčino pismo uopće postoji. Prije mnogo godina, preko telefona, ja sam ga upitao: »Shiva, zašto si mi dao tu knjigu?« On to nije znao. »Htio sam da je imaš«, bilo je sve što mi je znao reći. A život skreće pri svakom našem činu, svakom propustu, pa znali mi to ili ne.

* * *

Kad sam stigao u svoj stan, sjeo sam i u krilu razmotao pismo, i onda drhtavim prstima okrenuo broj Thomasa Stonea. Moj otac je bio sad već dobrobrano prešao osamdesetu i bio je profesor u miru. Deepak mi je javio da ga već izdaju oči, ali da mu je opip tako dobar da mi mogao operirati i u mraku. Pa ipak je sad već rijetko operirao, iako je često asistirao. Thomas Stone je jednom bio poznat po svojoj knjizi *Okretni kirurg: Kratki uvod u praksu tropske kirurgije*. Sad je bio slavan zbog pionirske transplantacije. Ja sam bio dokaz da je takva operacija izvediva, ali je Shivina smrt bila dokaz popratnih rizika. Kirurzi su je diljem svijeta naučili izvoditi, i mnoga su djeca, rođena bez funkcionalnog sustava za odvođenje žuči, bila spašena zato što su im roditelji bili spremni darovati dio svojih jetara.

* * *

U ušima sam čuo muk praznine koja visi nad zemljom, a onda iz tog etera, zvonjavu dalekog telefona, visoke tonove njegova poziva, tonove tako žustre i efikasne, tako različite od beživotnih analognih klikova i grube zvonjave koje bih čuo kad bih okrenuo broj u Addis Abebi. Zamislio

sam kako telefon zvrli i odjekuje u stanu u kojem sam jednom bio i koji sam ostavio otvoren kao kutiju sardina, eda bi Thomas Stone doznao da mu je u njegov svijet došao vlastiti sin.

Pomislio sam na majku dok je pisala pismo, i u njemu, na jednoj stranici pergamene, sažela čitav svoj život. Vjerojatno ga je predala (zajedno s knjigom i knjižnom oznakom) podveče kad su je već hvatali bolovi. Te joj se noći stanje pogoršalo pa je polako otklizala u šok i sutradan umrla. Ali ne prije nego što je Thomas Stone došao do nje. Bio je to znak na koji je čekala. Učinio je baš ono što treba, a da to ipak u proteklih pola stoljeća ni sam nije znao.

Thomas Stone javio se već poslije prvog signala. Zbog toga sam se upitao je li sasvim budan iako je sad u Bostonu već bila mrkla noć.

»Da?« Glas je mog oca bio budan i oštar, kao da je očekivao ovaj upad, kao da je bio spreman na priču o traumi ili teškom izljevu krvi u mozak zbog kojeg će se moći dobiti pokoji organ ili spreman čuti o nekom djetetu, jednom od deset tisuća, rođenom sa žučnom atrezijom, a koje će, ako mu se ne presade jetra, umrijeti. Glas što sam ga čuo bio je glas nekog koji će svu vještinu i iskustvo skupljeno u svojih devet prstiju usmjeriti na spašavanje drugog ljudskog bića i koji će tu baštinu prenijeti na drugi naraštaj stažista i specijalizanata — jer bio je rođen da to radi; ništa drugo nije ni znao. »Ovdje Stone«, rekao je, a glas mu je bio tako blizu, kao da stoji tu kraj mene, kao da baš ništa ne razdvaja naša dva svijeta.

ZAHVALE

Ova je knjiga djelo mašte pa su svi likovi u njemu izmišljeni, kao i sama bolnica Missing. Neke su povijesne osobe, primjerice car Haile Selassie i diktator Mengistu, stvarne; u Etiopiji se zaista dogodio pokušaj državnog udara, ali pet godina prije opisanog. Pukovnik i njegov brat donekle se temelje na stvarnim vođama puča. Pojediniosti o njihovu hvatanju i riječi što ih pukovnik izgovorio na suđenju prije no što su ga objesili preuzeti su iz objavljenih izvještaja, a napose iz *Ethiopia: A New Political History* Richarda Greenfielda, *Ethiopia at Bay: A Personal Account of the Haile Selassie Years* Johna H. Spencera, objavljenih dijela Richarda Pankhursta, a koja su dalo povijesnu pozadinu, te iz knjige *Revolutionary Ethiopia: From Empire to People's Republic* Edmonda J. Kellera. Sjajnog je liječnika Johna Mellyja stvarno ustrijelio pljačkaš, ali je njegov razgovor s Časnom Majkom izmišljen. Ibis i drugi barovi također su izmišljeni. Izmišljena je i škola LT&C, svaka sličnost s mojom prekrasnom školom (u kojoj su nas gospodin Robbs i gospodin Thames poticali na pisanje) sasvim je nenamjerna.

Sljedeći izvori, knjige i ljudi bili su mi neprocjenjivi. Prizor rađanja i fraze »bijela asfiksija« i »u tami majčine utrobe« nastale su nadahnute prekrasnim memoarima *The Life of an Egyptian Doctor* velikog pokojnog egipatskog kirurga Naguiba Mahfouza, specijaliziranog za porodnišvo i fistule, a od njega je preuzeta i ideja o bakrenoj posudi. Eseji doktorice Nergesh Tejani u kojima opisuje svoje doživljaje po afričkim verzijским klinikama i s fistulama, baš kao i naša prepiska, bili su mi izvanredno korisni. Posavjetovao sam se i s objavljenim radom doktora Reginalda i doktorice Catherine Hamlin, tih pionira operacije fistule. Kao student medicine znao sam ih vidati i upoznao sam njihov rad. Nedavno sam imao prilike posjetiti »Bolnicu uz rijeku«, što je ujedno i naslov krasnih memoara Catherine Hamlin. Kirurzi za fistule u mojoj knjizi ne temelje se, međutim, ni na koji način na Hamlinovim. Pokojni sir Ian Hill bio je zapravo dekan medicinskog fakulteta pa ako sam u knjigu stavio njegovo, baš kao i Braithwaiteovo ime, učinio sam to samo u spomen dvojici ljudi koji su bili spremni riskirati sa mnom. Pokušaji otmice aviona Ethiopian Airlinesa šezdesetih i sedamdesetih godina povijesna su činjenica; jedan je od otmičara bila moja demonstratorica s medicinskog fakulteta, i ona i

njezini kolege u tom su pokušaju poginuli. Današnji etiopski premjer Meles Zenawi jednu je godinu bio moj pulen na medicinskom fakultetu; kasnije je postao gerilac, da bi napokon postao vođa snaga koje su srušile Mengistua. Heroizam ljudi iz osiguranja i nevjerojatna vještina pilota vrlo su stvarni. Ethiopian Airlines ostaju, po mom mišljenju, najsigurnija i najbolja međunarodna zrakoplovna kompanija kojom sam ikad letio, s krajnje uslužnim i odanim stjuardesama. Povratnu groznicu koju prenose uši proučavali su pokojni Peter Perine i pokojni Charles Leithead, a imao sam, još kao student, zadovoljstvo vidati pacijente i jednog i drugog.

Informacije o Tereziji Avilskoj, kao i opis Berninijeva kipa, crpio sam iz knjige *Teresa of Avila: The Progress of a Soul* Cathleen Medwick. Čak i pošto sam u Rimu vidio original, opis sam Medwickove i dalje nalazio vrlo pronicavim. Sve riječi svete Terezije koje sam naveo, kao i njezine misli o vjeri i milosti te ideja da sestra Mary Joseph Praise na samrti recitira *Miserere*, kao i onaj neobjašnjiv miomiris, temelje se na prikazu Terezijina života iz navedene knjige. Riječi »nebeska produciranja i gugutanja«, riječi su H. M. Stutfielda, a prema navodu Medwickove.

Stih »Dugujem ti pogled na ovo jutro« potječu iz pjesme »To the Surgeon Kevin Lin« W. S. Merwina, objavljene u *The New Yorkeru*. Jedan od malobrojnih otisaka posebnog izdanja te pjesme, koje je priredila Carolee Campbell iz Ninja Pressa, a s potpisom Williama Merwina, visi u mojoj ordinaciji. Velik je i moj dug prema liječniku, piscu i prijatelju Ethanu Caninu koji me prvi pozvao na Književni festival Sun Valley i na njemu me upoznao s Revom Tooley i skupljenim izvanrednim ljudima.

Stih »nos oštar kao pero« je iz drame *Henrik V., II. dio*, i povezan je s mojim uvjerenjem da on predstavlja Shakespeareovo oštro kliničko zapažanje koje sam opisao u radu »The Typhoid State Revisited« objavljenom u *The American Journal of Medicine* (79/1985., str. 370).

Moje osobne dojmove o Adenu i sjećanje na sjedenje uz khat upotpunili su živi opisi u sjajnoj knjizi Erica Hansena *Motoring with Mohammed: Journey to Yemen and the Red Sea*, kao i knjiga *Eating the Flowers of Paradise: One Man's Journey Through Ethiopia and Yemen* Kevina Rushbyja. Slika žene s grijalicom na drveni ugljen na glavi, kao i prevoženje ljudi tačkama, također potječu iz Hansenove knjige.

Talijanska okupacija, opis Aweyde i mnogi aspekti talijansko-etioopskog sukoba, pa tako odluka da se pobjedi ne birajući sredstva, na svaki mogući način — *qualsiasi mezzo* — nastali su prema sjajnoj knjizi

Paula Theroux *Dark Star Safari: Overland from Cairo to Capetown* i mnogim drugim izvorima.

»Uspravila je ramena pred strahotom i neljupkošću« parafraza je stiha »No one but squared/The shoulders of his unloveliness« iz pjesme »Charles on Fire« Jamesa Merilla.

Bliss Carnochan pokazao mi je rano izdanje svoje knjige *Golden Legends: Images of Abyssinia, Samuel Johnson to Bob Marley* te mi pomogao da shvatim kako se oblikovalo zapadnjačko shvaćanje Etiopije.

Ja i bezbrojni studenti medicine iz Commonwealtha visoko smo cijenili knjigu *Bailey and Love's Short Practice of Surgery*; na njoj se temelji i Stoneov izmišljeni udžbenik, a iz nje je preuzeta i priča o vombatu i slijepom crijevu. Kao studenta me impresionirala slika Baileya s devet prstiju. S iznimkom toga, lik Thomasa Stonea nema baš nikakve veze s Hamiltonom Bailejem koji je sve do mirovine radio samo u Engleskoj.

Riječi: »I sad je trebalo pažljivo donijeti odluku da se spačka ne ponovi. Pacijenta počesto dokusuri obično baš druga pogreška, napravljena u brzini, da se ispravi prva«, i: »Pogreške bogataša pokriva novac, a pogreške kirurga zemljica crna«, potječu iz knjige Moshe Scheina *Aphorisms and Quotations for the Surgeon*. Za te i mnoge druge kirurške maksime zahvalan sam Mosheu, tom kirurgu na svoju ruku, briljantnom učitelju i autoru nekoliko sjajnih kirurških udžbenika, esejistu i prijatelju. On ne samo da je čitao rane verzije teksta nego me i uveo u zajednicu kirurga na SURGINET-u. Tako sam uživao, učio i posuđivao ideje iz njihovih domišljanja, napose kad je riječ o detaljima vazektomije, povodom koje je nastao čitav niz nezaboravnih replika. Karen Kwong podijelila je sa mnom svoja iskustva traumatološkog kirurga (baš kao i iskustva svog muža Martyja), a bila je i pažljiv čitatelj rukopisa kako na početku tako i na kraju posla. Njezina su duga, elektroničkom poštom slana pisma bila dragocjena, te joj ne mogu dovoljno izraziti svoju zahvalnost i uvažavanje. Zahvaljujem i Edu Salzteinu, Jacku Peacocku, Stuartu Levitzu i Franzu Theardu. Thomasa Starzla upoznao sam dok sam još bio glavni specijalizant u Tennesseeju, ali smo u međuvremenu obnovili poznanstvo. On je zaista kirurg nad kirurzima, a njegov pionirski rad kojim je ustanovio disciplinu presađivanja jetara nije izmišljen; ovom mu knjigom odajem počast. Thomas Stone je njegov književni, izmišljeni suvremenik. Francisco Cigarroa, predsjednik Centra za medicinske znanosti Teksaškog fakulteta u San Antoniju ljubazno mi je dopustio da

promatram kako izvodi presađivanje jetara na djetetu. Sjajna ekipa u San Antoniju, na čelu s Glennom Halffom, zahvaljujući kojima je presađivanje jetara postala skoro rutinskom operacijom, dio je Starzlove baštine — sve donedavno moglo se s pravom reći da su svi kirurzi na svijetu koji se bave presađivanjem jetara prošli obuku kod Starzla ili nekog koga je on tome naučio.

»*Rođenje i Kopulacija, i Smrt — sve su to činjenice kad sve svedeš na kruške i jabuke... Ja sam se rodio, i jednom je dovoljno*«, djelomični je citat iz pjesme *Sweeney Agonistes* T. S. Eliota.

»Kako je život strašan i lijep... i prestrašan da bismo ga mogli jednostavno nazvati samo tragičnim. Život je više nego tragičan«, parafraza je stiha Heinricha Zimmera iz knjige *The King and the Corpse* u uredništvu Josepha Campbella, a isto vrijedi i za stih: »Ne samo naša djela, nego i naši propusti, postaju naša sudbina.«

»Oni u kugi vide siguran, od Boga poslan način stjecanja vječnoga života i nalaženja spasenja«, uzeto je iz *Kuge* Alberta Camusa.

Veliki sam dužnik i Ryszarda Kapuścińskog zbog njegova prikaza grada i zemlje za koje sam vjerovao da ih dobro poznajem. Pojediniosti o životu na carevu dvoru, njegovoj palači, osnivanju ministarstva zdravstva, karakteru Amhare, motociklističkoj pratnji i ministru kabineta, kao i o dvorskim spletkama, nešto je za što je znala većina stanovnika, ponekad i iz prve ruke, no posebna je prednost Kapuścińskog bila u tome što nam je, kao stranac, sve to učinio vidljivijim, i to u svojoj izvanrednoj knjizi *The Emperor*.

»Iskrivljenost je zmije ipak dovoljno ravna da prođe kroz zmijsku rupu« parafraza je bhaktijskih pjesama iz antologije *Speaking of Shiva* koju je uredio pokojni i veliki A. K. Ramanujam.

Za informacije o karmelićankama moju zahvalnost dijele Fed de Sam Lazaro, Eliam Rao kao i neusporediva sestra Maude. Koliko mi je poznato, u Egmoreu ne postoji nikakav karmelićanski samostan.

Pojediniosti o istočnoafričkom rocku i AFRS Asmara, preuzeti su sa www.kagnewstation.com

Za prizore bijega iz Asmare zahvaljujem Nayneshu Kamaniju, koji mi je na studiju bio demonstrator i koji je prošao taj herojski marš; pročitao je rukopis pa iznio mnoge prijedloge i unio mnoge ispravke. Na mene je uvelike utjecao sjajni roman *To Asmara* Thomasa Kennealyja, s

njegovim opažanjima o logorima eritrejskih gerilaca koje je Kennealy po svemu sudeći posjetio; on je ostao veliki zagovornik eritrejskog naroda. Ja bih pak morao kazati da moje simpatije podjednako pripadaju i Etiopiji i Eritreji, te da imam prijatelje u obje zemlje.

»Kao da sam mu dao najveći dar što ga netko može nekome dati« parafraza je stiha iz pjesme »What the Doctor Said« objavljene u knjizi *New Path to the Waterfall*.

Scenu iz sanatorija za tuberkulozu dugujem Jean Mason i njezinu predavanju »The Discourse of Disease: Patient Writing at the ›University of Tuberculosis‹«, a koje sam imao sreće poslušati na Konferenciji za psihoanalizu i narativnu medicinu održanom na Floridskom sveučilištu u Gainesvilleu 2002. godine.

»Neka nijedan engleski plemić ne ode s ovog svijeta bez škotskog liječnika, baš kao što sam siguran da nijedan na nj ni ne dolazi«, navodno je bila zdravica Williama Huntera, doktora medicine i starijeg od braće Hunter. Ja sam je parafrazirao kao zdravicu B. C. Gandhija.

»Nikog prije smrti ne zovi sretnim«, rekao je Atenjanin Solon Krezu bogatom lidijskom kralju, kako je to zapisao Herodot. Te jer riječi citirao sir William Osler kad je čuo da mu je ljubljani sin Revere poginuo u Fandriji. Izmišljeni udžbenik za bolničare koji opisuje zdrav bolničarski smisao, zapravo je jedan prerađeni Oslerov aforizam.

Za informacije o psihosomatskim bolestima među Etiopljanima zahvalan sam svom prijatelju Ricku Hodesu, doktoru medicine, internistu, piscu i komadu čovjeka. Njegov je život u Etiopiji priča za sebe. Zahvala pripada i Thomasu »Appuu« Oommeni za njegova nevjerojatna sjećanja na doba provedeno u Addisu, najprije u ulozi školarca a poslije i novinara, kao i na doba državnog udara. Jedan e-mail Yohannesa Kiflea, a koji mi je proslijedio, otvorio mi je sjajan pogled u Kerchele. Moji roditelji, George i Mariam Vergese, ispričali su mi svoja sjećanja, a moja je majka napravila obilne bilješke samo za mene. Njima sam i posvetio ovu knjigu.

Dok sam nekoliko godina radio na ovom romanu, posavjetovao sam se i s mnogim drugim djelima te se nadam da sam većinu njih naveo u bibliografiji, a ako sam ponekad i propustio spomenuti autora ili izvor, to je svakako nešto što bih želio ispraviti. Genetin vlažni dar Marionu nastao je pod utjecajem slične scene iz romana ili kratke priče čijeg se autora ne mogu sjetiti; isto je tako i metafora Adena kao grada istodobno i mrtvog i živog onako kao što su živi crvi na truplu (ili nešto u tom smislu), metafora

je kojoj bih volio navesti izvor.

Zahvalan sam i sjajnom Savjetodavnom odboru u San Antoniju koji nam je omogućio da sagradimo Centar za medicinsko-humanističke znanosti, no još sam zahvalniji zbog izvanrednog prijateljstva što sam ga sklopio s njegovim članovima. Steve Wartman, moji teniski partner i prijatelj, zavrbovao me u San Antonio kad je bio dekan. Edith McAllister je bila moj učitelj, moj trener, moje nadahnuće i čovjek koji je bolje nego itko razumio moju potrebu za sasvim slobodnim vremenom pa makar to značilo i da ću otići; ambicija je u mom sljedećem životu da joj se opet vratim. Kad je riječ o Marvinu i Ellie Forland, a isto tako i Judy McCarter, riječi ne mogu valjano zahvaliti na podršci i ljubavi koju su mi pružili; držati uglednu katedru koja je ime dobila po Marvinu, i ugledno predsjedničko mjesto imenovano po Joaquinu Cigarroi Jr.-u (riječ je o dva izvanredna), bila mi je najveća čast. Judy i dalje ostaje moj savjetnik i moja savjest; sa svakom godinom u meni samo raste divljenje njezinoj mudrosti. Zahvalu zaslužuju i UTHSCA, šira obitelj Cigarroa, Bill Henrich, Robert Clark, Jan Patterson, Ray Faber, Tom Mayes, Somayaji Ramamurthy, Deborah Kaercher, pokojni David Sherman i mnogi drugi zbog koje mi je radno mjesto postalo vrlo specijalno; isto vrijedi i za Texas Tech u El Pasu, gdje je ovo djelo i započeto. Doktorica Erika Bradys folklorističkog zavoda Sveučilišta Zapadni Kentucky bila je stručnjak za sve od Alpha Omega Alpha i Religio Medici, pa sve do detalja o molitvi i odjeći; uvijek sam se mogao osloniti na njezino istraživanje literature. U istraživanju mi je pomogla i Michele Stanush, na čemu sam joj krajnje zahvalan.

Moja braća srijedom ujutro (Randy Townsend, Baker Duncan, Oliver Nadal, Drew Cauthorn, Guy Bodine i napose Jack Willome) i njihove žene (a napose ti, Dee!) podarili su mi vjeru i nadu i osjećaj odgovornosti. »Nema veće ljubavi...«

Tom Rozanski, susjed, kolega i urolog, savjetovao me je pri pisanju scene izvođenja vazektomije kao i u drugim kirurškim pitanjima, na čemu sam mu krajnje zahvalan. Rajender Reddy i Gabe Garcia pomogli su mi u razmišljanju o pitanjima vezanim za hepatitis B.

Anand i Mahdu Karnad, moji najdraži i najstariji prijatelji, pročitali su i poslušali mnoge dijelove ove knjige i sve moje ranije knjige prošlih godina, te su mi dali i nastavljaju pružati svoju ljubav i podršku, a osim toga znam da me gdje god su oni čeka dom.

Zahvalan sam Johnu Irvingu na prijateljstvu svih ovih godina. Toliko

sam od njega naučio što kroz našu prepisku, što kroz njegove objavljene radove.

Ralph Horwitz, doktor medicine i dekan medicine na Stanfordu, stvorio mi je dom; tako sam mu zahvalan na viziji, kao i na prijateljstvu koje su mi pružili on i Saly. Zahvaljujem i svom bratu Georgeu i njegovoj ženi Ann, a osim toga i Kailathovima, baš kao i Helen Bing, zato što su me upoznali sa šarmom Sanforda još prije nego što sam počeo i sanjati da na nj dođem.

Moja je ljupka žena Sylvia provela mnoge sate unoseći promjene što bih ih ispisao na rukopisu, i to je u nekoliko godina učinila nekoliko puta. Ona je više nego itko — ali su to činili i Tristan, Jacob i Steven — podnosila moje izbjivanje iz društva i podupirala me u usponima i padovima pri pisanju ove knjige. *Gracias mi amor; con los años que me quedan...*

Mary Evans, moj agent, prodala je moju prvu priču *The New Yorkeru* još prije nego što smo se i osobno upoznali, i nije me iznevjerila sve od tih dana u Iowi 1991. Njezino pronicavo oko i mudri savjeti napravili su iz mene pisca, a njezino prijateljstvo boljim čovjekom. Robin Desser je dala doprinos mojoj prvoj knjizi, pa sam smatrao povlasticom raditi s njom i na ovoj. Robin je provela tu knjigu kroz mnoge preradbe te sa mnom i s njom provela bezbrojne sate pa sam stoga njen veliki dužnik. Počesto sam pomišljao kako su njezina ljupkost, strast, skromnost i izvanredna vještina što ih unosi u svoj zanat atributi koje dijeli s liječnicima kojima se najviše divim. Moju hvalu zaslužuje i Sarah Rothbard, Robinina sjajna asistentica. Veoma sam zahvalan Sonnyju Mehti zbog njegova oduševljenja za ovu priču i njegove nepokolebljive potpore mom pisanju.

Medicina je zahtjevna ljubovca, ali ipak je i vjerna, velikodušna i iskrena. Ona mi omogućuje da vidam pacijente i podučavam studente kraj uzglavlja te stoga i daje smisao svemu što činim. I stoga, baš kao i Ghosh, na početku svake godine, ja ponavljam svoj zavjet s njom: »Kunem se Apolonom i Asklepijem i Higijom i Panacejom da ću joj biti vjeran, jer ona je izvor svega i... Neću vaditi kamenac.«

Abraham Verghese,
Stanford, Kalifornija, lipanj 2008.

LITERATURA

Anderson, R. i R. Romfh, *Technique in the Use of Surgical Tools*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1980.

Ayele, N., *Wit and Wisdom of Ethiopia*, Hollywood, Tsehai Publishers and Distributors, 1998.

Bailey, H. Pyes, *Surgical Handicraft*, 17. izd., Bristol, John Wright & Sons, 1956.

Bierman, J. i C. Smith, *Fire in the Night: Wingate of Burma, Ethiopia, and Zion*, New York, Random House, 1999.

Coleman, D., *The Scent of Eucalyptus: A Missionary Childhood in Ethiopia*, Fredericton, Kanada, Goose Lane Editions, 2003.

Cook, H., *Fifty Years a Country Doctor*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1998.

Cope, Z., *The Diagnosis of the Acute Abdomen in Rhyme*, London, H. K. Lewis & Co., Ltd., 1962.

Dreger, A. D., *One of Us: Conjoined Twins and the Future of Normal*, Cambridge, Harvard University Press, 2004.

Gould, G. M. i W. E. Pyle, *Anomalies and Curiosities of Medicine*, New York, W. B. Saunders, 1896.

Habte-Mariam, M. i C. Price, *The Rich Man and the Singer: Folktales from Ethiopia*, New York, E. P. Dutton, 1971.

Hertzler, A. E., *The Horse and Buggy Doctor*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1938.

Humphries, S. V., *The Life of Hamilton Bailey*, Beckenham, Ravenswood Publications, 1973.

Keller, E. J., *Revolutionary Ethiopia: From Empire to Peoples Republic*, Bloomington, Indiana University Press, 1991.

Lambie, T. A., *Boot and Saddle in Africa*, New York Fleming H. Redell Co., 1943.

Lambie, T. A., *A Doctor Without a Country*, New York, Fleming H. Redell Co., 1939.

Marcus H. G., *The Politics of Empire: Ethiopia, Great Britain and the United States, 1941-1974*. Lawrenceville, Red Sea Press, 1983.S

Marston A., *Hamilton Bailey: A Surgeons Life*, London, Greenwich Medical Media Ltd., 1999.

Melly, A. J. M., *John Melly of Ethiopia*, Ur. K. Nelson i A. Sullivan, London, Faber & Faber, 1937.

Speert, H., *Iconographia Gyniatrica: A Pictorial History of Gynecology and Obstetrics*, Philadelphia, F. A. Davis Co., 1973.

Smith, I., *Wish I Might*, New York Harper & Brothers, 1955.

Waugh E., *Waugh in Abyssinia*, Harlow, Essex, Longman, 1936.

Nakladnik:
Znanje d. o. o.
Mandićeva 2, Zagreb

Za nakladnika: Zvonimir Čimić

Glavni urednik: Davor Uskoković

Urednik: Tomislav Zagoda

Tehnički urednik: Davor Dombaj

Korektor: Jakov Lovrić

Dizajn omota: Janka Carev

Tisak: Znanje d. o. o.
Mandićeva 2, Zagreb — kolovoz 2011.

ISBN 978-953-324-301-6

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 774317

FUSNOTE

¹ Igra riječima jer »Blessing« znači blagoslov. (Op. pr.)

² Doslovce »odlitali (skrenuli) rog«. (Op. pr.)

³ Eng. *foreign body* (op. pr.).

⁴ »Nema Missinga«, neprevodiva igra riječi. (Op. pr.)

⁵ Kad štap uđe u rupu/stvara još jednu dušu/koja je ili štap/ili rupa. (Op. pr.)

⁶ Strong je Jaki, Wright Graditelj, Head Glava, Carpenter Tesar, Mason Zidar, Moneypenny Petparić, Rich Bogati, Gonad Gonada, Plodilo, dakako i Mudo. (Op. pr.)

⁷ Neprevodiva igra riječi, jer djeca riječ *afterbirth* (posteljica) čuju *afterbird*, što bi bila nekakva tajanstvena, zakasnjela ptica, ptica koja dolazi poslije svega. (Op. pr.)

⁸ Fellow of the Royal College of Surgeons (Član kraljevskog kirurškog kolegija).

⁹ Neprevodiva igra riječi. *Battleship* je bojni brod, ali postavljen nasuprot riječi *Friendship* (prijateljstvo), izraz bi se mogao čitati i kao neologizam »mlatiteljstvo«. (Op. pr.)

¹⁰ Vješalica (trapez) za majmune, zato što su ruke pri vožnji ispružene kao u antropoida. S druge strane, »ape« (izvorno čovjekoliki majmun) označava i huligana, agresivca, »mandrila«. (Op. pr.)

¹¹ Vidi bilješku 7. (Op. pr.)